

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000200661

ΔΕΣΠΟΙΝΑ Δ. ΚΩΣΤΟΥΛΑ

δ.δ.

8

2

ΑΓΑΠΙΟΣ ΛΑΝΔΟΣ Ο ΚΡΗΣ
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

6

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1983

Δέσποινα Δ. Κωστούλα: Αγάπιος Λάνδος ο Κρης

Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων
Κωστούλα Δέσποινα
Αγάπιος Λάνδος ο Κρης

Ἡ ἔγκρισις Διδακτορικῆς Διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς
Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, δέν ὑποδηλοῖ ἀποδο-
χὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.

(Νόμος 5343/32, ἀρθρ. 202 § 2)

ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Εκδίδονται από την Β' έδρα
Νέας Ελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Καθηγήτρια: Ε. Κακουλίδη-Πάνου

6

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1983

στη μνήμη του πατέρα μου

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Η εργασία αυτή αποτελεί καρπό μακρόχρονης μελέτης με παράλληλη έρευνα σε ελληνικές και ξένες βιβλιοθήκες.

Η μελέτη του έργου του Αγαπίου Λάνδου, του κρητικού μοναχού και συγγραφέα, αποτελεί, πιστεύω, συμβολή στην πνευματική ιστορία του 17ου αιώνα. Όντας από τους πολυγραφότερους συγγραφείς του καιρού του έδωσε με τα συγγράμματά του και το ζωντανό δημόδη λόγο του την ευκαιρία στον απλό λαό να μείνει πιστός στις παραδόσεις του τόπου μας και να διατηρήσει τους δεσμούς με την πίστη της ορθόδοξης εκκλησίας.

Ο Αγάπιος Λάνδος αποτελεί μια καίρια στιγμή για τη δημόδη πεζογραφία μας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, και η έρευνα του έργου του δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη διερεύνηση ενός αιώνα πνευματικής ζωής και παιδείας του τόπου μας που χρειάζεται να φωτιστεί περισσότερο.

Προσπάθησα στην εργασία μου αυτή να δώσω μια, όσο ήταν δυνατό, πλήρη εικόνα του οδοιπορικού της ζωής του, της εργογραφίας του, της θεματικής και των επιμέρους προβλημάτων που παρουσιάζει αυτή η τόσο αξιόλογη μορφή των γραμμάτων μας σ'έναν αιώνα ακόμη αδιερεύνητο.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την έγκριση της Διδακτορικής αυτής Διατριβής. Τους κκ. καθηγητές για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους και ιδιαίτερα την καθηγήτρια κ. Ελένη Κακουλίδη-Πάνου που είχε την καλο-

σύνη να μου υποδείξει το θέμα και παρακολούθησε με ξεχωριστό ενδιαφέρον την όλη πορεία της εργασίας. Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω τους μοναχούς και τις μοναχές των μονών Αγ.

Στεφάνου, Βαρλαάμ, Μεταμορφώσεως (Μετέωρα) και Ξενιάς για την καλοσύνη και τη φιλοξενία τους όσον καιρό χρειάστηκε να εργαστώ στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών τους. Ευχαριστίες ακόμη ανήκουν στη μητέρα μου και τα αδέλφια μου για την πολύτιμη και αμέριστη συμπαράστασή τους σε όλη τη διάρκεια της εργασίας μου.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	σελίδα
Π ρ ό λ ο γ ο ς	
<u>Ε ι σ α γ ω γ ή</u> : Η έρευνα ως σήμερα	15
<u>Κ ε φ ά λ α ι ο π ρ ώ τ ο</u> : Βιογραφικά	25
1. Κρήτη και 'Αγιο Όρος	25
2. Το ξεκίνημα	32
3. Η συνέχεια	39
4. Νεότερα στοιχεία	48
5. Η δράση του	53
6. Οδοιπορικό	57
7. Στη Βενετία	65
8. Το τέλος	73
<u>Κ ε φ ά λ α ι ο δ ε ύ τ ε ρ ο</u> : Η εργογραφία	81
Α. Τ α έ ρ γ α	81
1. Αμαρτωλών Σωτηρία	81
2. Παράδεισος	121
3. Εκλογή	125
4. Γεωπονικόν	126
5. Θεοτοκάριον	141
6. Θηκαράς	144
7. Ψαλτήριον	145
8. Εκλόγιον	150
9. Τριαδική Οκτώηχος	151

10. Καλοκαιρινή	152
11. Χριστιανών Οδηγία	157
12. Κυριακοδρόμιον	161
13. Νέος Παράδεισος	167
14. Βίος και Πολιτεία του Οσίου Χριστοδούλου	168
15. Ακολουθία των οσίων Πατέρων ημών Ιωάσαφ και Βαρλαάμ	169
16. Ακολουθία του αγίου ενδόξου ιερομάρτυρος Μοδέστου	169
17. Ακολουθία του αγίου ενδόξου ιερομάρτυρος Βλασίου	169
Β. Βιβλιογραφικά	171
Αμαρτωλών Σωτηρία	177
Παράδεισος	192
Εκλογή	199
Γεωπονικόν	200
Θεοτοκάριον	212
Θηκαράς	217
Ψαλτήριον	220
Εκλόγιον	230
Τριαδική Οκτώηχος	238
Καλοκαιρινή	239
Κυριακοδρόμιον	246
Νέος Παράδεισος	263
Χριστιανών Οδηγία	272
Βίος και Πολιτεία του οσίου Χριστοδούλου	275
Ακολουθία του οσίου Ιωάσαφ	276
Ακολουθία του αγίου ιερομάρτυρος Μοδέστου	277
Ακολουθία του αγίου ιερομάρτυρος Βλασίου	282
Γ. Η χειρόγραφη παράδοση	283

Δ. Ο ι μεταφράσεις των έργων	293
<u>Κεφάλαιο τρίτο: Η θεματογραφία του Αγ. Λάνδου</u>	299
1. Θεολογικά θέματα	302
α) Θεωρητικά	302
β) Πρακτικά	309
1. Η αργία της Κυριακής και των μεγάλων Εορτών, εκκλησιασμός	309
2. Η κατάσταση του κλήρου, μοναχισμός	314
3. Πλούτος	323
4. Δανεισμός και τοκογλυφία	324
5. Η οικογένεια	325
6. Οι γυναίκες	326
7. Διασκεδάσεις, αναγνώσματα, καλλωπισμός	327
2. Άλλα θέματα	328
α. Οι εξισλαμισμοί	328
β. Η αρχαιογνωσία	333
γ. Λαογραφικά	344
δ. Παροιμίες	345
ε. Σχολιασμός της επικαιρότητας	346
<u>Κεφάλαιο τέταρτο: Η γλώσσα του Αγ. Λάνδου</u>	349
1. Μορφή	350
2. Λεξιλόγιο	353
3. Γραμματική	356
4. Σύνταξη	358
<u>Συμπεράσματα</u>	359
<u>Βιβλιογραφία</u>	362
<u>Πίνακας ονομάτων και πραγμάτων</u>	385
<u>Παράρτημα</u>	397

1. Αμαρτωλών Σωτηρία, Θαύμα Ζ'	399
Αμαρτωλών Σωτηρία Εξαποστειλάρια	401
2. Γεωπονικόν, Αγάπιος τοις εντευξομένοις	
Γεωπονικόν , Πίναξ της Βίβλου	406
Γεωπονικόν, Κεφάλαιον Ζ'	413
3. Ψαλτήριον, Ψαλμός ΜΑ'	414
4. Κυριακοδρόμιον, Τη Κυριακή των Βαΐων	416
5. Καλοκαιρινή, Βίος του Οσίου Γερασίμου του Ιορδανίτου	426
6. Χριστιανών Οδηγία, Περὶ ἐλεημοσύνης	435

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Η ΕΡΕΥΝΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Είναι κοινή διαπίστωση ότι το έργο του Αγαπίου Λάνδου δεν έχει μελετηθεί ακόμη συστηματικά¹.

Η παρατήρηση του Κ.Ν.Σάθα² "Αρκούντως κατηρτισμένος περί τήν Ἑλληνικήν, Ἰταλικήν καί Ἀραβικήν, διέθετο τόν χρόνον μεταφράζων ὡς ἐπί τό πολύ εἰς τήν καθομιλουμένην διάφορα ψυχοσωτήρια βιβλία, καί μήτε πόνων φειδόμενος ἐλάμβανε τήν βακτηρίαν καί περιήρχετο στερεάς καί πελάγη, καί εἰς τήν Βενετίαν ἐρχόμενος παρέδιδεν εἰς τύπον πρός ὠφέλειαν τῶν συμπατριωτῶν του. Τά πολυάριθμα τοῦ Ἀγαπίου συγγράμματα ἐπί δύο αἰῶνας ὑπῆρξαν τό μόνον ἀνάγνωσμα τῶν ἐν τῇ δουλειᾷ Ἑλλήνων, συντεθειμένα ἄλλως τε καί εἰς γλῶσσαν παρά πάντων ἐννοουμένην" εἶναι χαρακτηριστική: ἡ πολύχρονη σκλαβιά ἀπό τη μια μεριά καί ἡ εποχή, 17ος αἰ., που ὁ κόσμος τῆς Ευρώπης πάσχιζε μέσα ἀπό θυελλώδη γεγο -

1. Ελένη Κακουλίδη-Πάνου, Συμβολή στη μελέτη του έργου του Αγαπίου Λάνδου, Συμβολές. Νεοελληνικά Μελετήματα. (Έρευνες στη Νέα Ελληνική Φιλολογία, 4) Ιωάννινα 1982, σσ.143-147, καὶ "Ελληνικά" 20 (1967) 387-392.

2. Κ.Ν. Σάθας, Νεοελληνική Φιλολογία, ἐν Αθήναις 1868, σ.313 κε.

νότα να βγει από ό,τι σφαλερά ονομάζουμε "μεσαίωνα", και από την άλλη ένας έλληνας κληρικός που έχει τη δυνατότητα από καταγωγή και μόρφωση να γνωρίζει τον πνευματικό κόσμο της Δύσης και της Ανατολής, αντιλαμβάνεται ότι με τη διάδοση της τυπογραφίας το έντυπο βιβλίο θα παίζει τον πιο μεγάλο ρόλο για την πνευματική επικοινωνία. Η γλώσσα με την οποία θα απευθύνεται στους αναγνώστες του πρέπει να είναι όχι "ή τῶν Ἑλλήνων" δηλ. η αρχαίζουσα ελληνική, αλλά "ή ἡμετέρα κοινή διάλεκτος" ή "ή τῶν Γραικῶν"³.

Παρόλο που δεν έχει ως τώρα γραφεί μια συστηματική μονογραφία, ωστόσο το θέμα "Λάνδος" απασχόλησε, έστω και έμμεσα, τους μελετητές μόλις λίγα χρόνια μετά το θάνατό του.

Ο καθολικός θεολόγος Antoine Arnauld⁴ χρησιμοποιεί τις ιδέες του Λάνδου που περιέχονται στο έργο του "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σχετικά με τη θεία κοινωνία⁵ για να ενισχύσει τις θέσεις των ρωμαιοκαθολικών απέναντι στις αντίστοιχες των Καλβινιστών. Ο αντίπαλός του, καλβινιστής Jean Claude⁶ αρνείται την ιστορική ύπαρξη του αγιορείτη μοναχού Αγαπίου και θεωρεί την "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" έργο υποβολιμαίο της καθολικής προ-

-
3. Έτσι την χαρακτηρίζει ο ίδιος στους τίτλους όλων των έργων που μεταφράζει.
 4. Antoine Arnauld, Perpetuité de la Foi de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie, Παρίσι 1664.
 5. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" μέρος II, κεφ. ιε', σ. 248-250. Παραπέμπω στην έκδοση του 1766.
 6. Jean Claude, Réponse au livre de M. Arnauld intitulé: La perpetuité de la Foi, Παρίσι 1670.

παγάνδας, που έχει γραφτεί από κάποιον αμαθή καθολικό παπά. Τις απόψεις του J. Claude αντικρούει ο καθολικός Pierre Nicole⁷, και ως απόδειξη της ιστορικής υπάρξεως του Αγαπίου Λάνδου δίνει τη μετάφραση ενός γράμματος-πιστοποιητικού, που ζήτησε από την Κωνσταντινούπολη, και το οποίο ταυτίζει το συγγραφέα της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" με τον αγιορείτη μοναχό του 17ου αι. Αγάπιο από την Κρήτη⁸.

Την ίδια χρονιά ο καθολικός Richard Simon⁹ παίρνει μέρος στη σχετική με το συγγραφέα της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" έριδα. Με το ίδιο πνεύμα ασχολούνται με τον Αγάπιο Λάνδο και οι προτεστάντες Jean Aymon¹⁰ και John Covel¹¹.

Ο Du Cange, στο κεφάλαιο *Scriptores graeci editi*¹² πληροφορεί ότι στα 1643 ο κρητικός μοναχός Αγάπιος εκδίδει το "Γε-

7. Pierre Nicole, Réponse générale au nouveau livre de M. Claude Παρίσι 1671, σ. 179-181.

8. Για το πρωτότυπο αυτού του γράμματος-πιστοποιητικού βλ. στον Αθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, Τέσσερα πρωτότυπα ελληνικά γράμματα ευρισκόμενα εν τη Αυτοκρατορική Βιβλιοθήκη Πετροπόλεως "Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως" (Ε.Φ.Σ.Κ.) Παράρτημα ΙΣΤ' (1885) 41-43, 47-48.

9. Richard Simon, Fides ecclesiae orientalis seu Gabrielis Metropolitae Philadelphiensis opuscula, Παρίσι 1671, στον πρόλογο και σσ. 131 κε, 291-293.

10. Jean Aymon, Monuments authentiques de la religion des Grecs et de la fausseté de plusieurs confusions de la foi des Chrétiens orienteux, Χάγη 1708.

11. John Covel, Some account of the present Greek Church, Κάμπριτζ 1722, σ. 126.

12. Du Cange, Glossarium ad scriptores Mediae et infimae Graecitatis, Λυών 1688, τ. 2, στήλη 43.

ωπονικόν" του στη Βενετία όπου και ζούσε. Μνεία έστω και μικρή κάνουν και οι Heinece¹³, Beck και Buxtorff¹⁴ και το ιταλικό ιστορικό λεξικό για τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς¹⁵.

Περισσότερο ασχολείται ο συντάκτης του σχετικού άρθρου στη Bibliotheca Graeca του Fabricius¹⁶ που υπεισέρχεται στο θέμα των ιταλικών πηγών του "Γεωπονικού".

Από την πλευρά των ελλήνων μελετητών αυτής της εποχής ο Μελέτιος Αθηνών αναφέρεται με συντομία στην έριδα που προκάλεσε ανάμεσα στους καθολικούς και καλβινιστές το βιβλίο του Αγαπίου "Αμαρτωλών Σωτηρία".¹⁷

Ο Λαρισαίος λόγιος Αλέξανδρος Ελλάδιος¹⁸ τον συμπεριλαμβάνει ανάμεσα σε εκείνους τους συγγραφείς που χρησιμοποιούν λαϊκή ή και ιδιωματική γλώσσα στα έργα τους, τα οποία είναι κυρίως μεταφράσεις των θείων γραφών ή και πρωτότυπα.

Στον 19ο αι., που παρουσιάστηκαν συστηματικές και μη βιβλιογραφικές εργασίες για τα ελληνικά βιβλία που εκδόθηκαν έξω

-
13. J.M.Heinece, Abbildung der Griechischen Kirche, Λιψία 1711, σ.68.
 14. Historisches und Geographisches Allgemeines Lexicon (Mit Beck et Buxtorffs Suppl.) Βασιλεία 1742, τ.1, σ.146.
 15. Dizionario storico degli autori ecclesiastici, I, Βενετία 1768.
 16. Fabricius, Bibliotheca graeca, υπό Gottlieb Christophoro Harles τ.1-12, Αμβούργο 1790-1805, τ.8, σσ 23-26.
 17. Μελέτιος Μητροπολίτης Αθηνών (Μήτρου, 1661-1714), Εκκλησιαστική Ιστορία, τ.1-3, Βιέννη 1783-1784, τ.3, σ.489 και τ.2, σ.222. Το έργο γράφτηκε πριν από το 1714.
 18. A.Helladius, Status praesens ecclesiae graecae, Νυρεμβέργη 1714, σ.204.

από τον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, ο Λάνδος και κυρίως το έργο του απασχόλησε τους Κ.Ν.Σάθα¹⁹, Ανδρέα Παπαδόπουλο-Βρετό²⁰, Γ.Ζαβίρα²¹, Ε.Legrand²², που σε σύντομα βιογραφικά σημειώματα εγγίζουσαν ορισμένα από τα θέματα, που πρέπει να απασχολήσουν το μελετητή του Λάνδου.

Αξιόλογη είναι επίσης η προσφορά των Ματθαίου Παρανίκα²³, Rudolf Nicolai²⁴, που ασχολείται με τον μύθο της Manekine στην "Αμαρτωλών Σωτηρία", Μ.Α.Сh.Gidel²⁵, Philippe Meyer²⁶,

19. Ό.π.σ.313 κε.Νεοελληνικής Φιλολογίας Παράρτημα, Αθ.1870.
20. Ανδρ.Παπαδόπουλος-Βρετός, Νεοελληνική Φιλολογία, ήτοι Κατάλογος των από της πτώσεως της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι Βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ελλήνων εις την ομιλουμένην ή αρχαίαν Ελληνικήν τ.1-2, Αθήναι 1854(κυρίως τ.2, σ.171).
21. Γ.Ζαβίρας, Νέα Ελλάς, ή, Ελληνικόν θέατρον, εκδοθέν υπό Γεωργίου Π.Κρέμου, Αθήνησι 1872, σσ. 159-161.
22. Ε. Legrand, Bibliographie Hellenique, 17ος αι., Παρίσι 1894 - 1903, τ.1-5, σε πολλά σημεία (κυρίως τ.3, σσ.531-32).
Recueil de contes populaires grecs traduits sur les textes originaux, Παρίσι 1881, σσ. ΧΥΙΙΙ-ΧΙΧ.
23. Μ.Παρανίκας, Σχεδιάσμα περί της εν τω Ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων από της αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι των αρχών της ενεστώσης (ΙΘ') εκατονταετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867.
Κ.Ν.Σάθας, Νεοελληνικής Φιλολογίας Παράρτημα, Αθήναι 1870, σσ.59 και 120.
24. Geschichte der neugriechischen Literatur, Λιψία 1876, σσ. 14, 51, 79.
25. Μ.Α.Сh.Gidel, Etudes sur la littérature grecque moderne, Παρίσι 1886, σσ.289-301.
26. Philippe Meyer, Agapios Landos, άρθρο στη "Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche" τουμ.1, Λιψία 1896, σσ.239-241.

Mario Vitti²⁷ και Fr. Halkin²⁸. Ορισμένοι από αυτούς ασχολήθηκαν με το πρόβλημα των δυτικών πηγών του τρίτου μέρους της "Αμαρτωλών Σωτηρίας", "Τά θαυμάσια τῆς Ὑπεραγίας θεοτόκου" και ιδιαίτερα της πηγῆς του ΙΑ' θαύματος "περί τῆς Βασιλίσσης τῆς Φραγγίας ἥς ...²⁹". Πληρέστερο από κάθε ἀπόψη εἶναι το ἄρθρο του L. Petit³⁰. Με το θέμα των ιταλικῶν πηγῶν του τρίτου μέρους της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" ασχολήθηκε μεθοδικότερα από όλους ο N. Cartoijan³¹. Και οι μονογραφίες οι σχετικές με το Ἅγιο Ὄρος, γραμμένες στα ελληνικά από Ἕλληνες δεν αγνοοῦν τον Ἀγάπιο Λάνδο³².

27. M. Vitti, Teodoro Montselese, Ευγένια, Νεάπολη (Istituto Universitario Orientale, Seminario di Greco Moderno) 1965 σ. 23.

28. François Halkin, Quatre miracles de la Vierge en grec, "Analecta Bollandiana" 95 (1977) 5-12.

29. Βλ. παρακάτω, σ. 114 κε.

30. L. Petit, Le moine Agapios Landos, "Echos d'Orient" 3 (1899-1900) 278-285.

31. N. Cartoijan, Cartile populare in Literatura Românească, τ. 2, Βουκουρέστι 1938, σσ. 115-130 και 237-238.

32. Μ. Γεδεών, Ἄθως, Κωνσταντινούπολις 1885, σ. 212 κε. Ἀνδρέας Μοναχός (Χαράλαμπος Θεοφιλόπουλος), Ἅγιον Ὄρος, Αθήναι 1977 σ. 189. Του ἴδιου, Γεροντικό Ἁγίου Ὄρους, Αθήναι 1980, σ. 304. Ι. Π. Μαμαλάκης, Το Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διὰ μέσου των αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 358 κε.

Παρόλο που ο L.Petit ³³ παρατηρούσε ότι πολλές εγκυκλοπαιδείες που διατείνονται ότι είναι καθολικές (universelles) αγνοούσαν τελείως το Λάνδο, πρέπει να σημειωθεί ότι, ως τη στιγμή που έγραψε εκείνος το άρθρο του αρκετές εγκυκλοπαιδείες είχαν ασχοληθεί έστω και σύντομα με τον Λάνδο, όπως επίσης και άλλες που παρουσιάστηκαν μετά από αυτό ³⁴. Πρέπει ακόμη να προστεθούν και οι "Ιστορίες της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας" ³⁵.

Υπάρχουν επί πλέον και άλλες μελέτες, που, παρεμπιπτόντως και βοηθητικά στο ειδικό θέμα με το οποίο ασχολούνται, αναφέρονται και στο Λάνδο.

33. 'Ο.π., σ.297.

34. Dictionnaire de Théologie Catholique, Παρίσι 1909, 1, σ.557, Άρθρο του E.Marin.

Dictionnaire d' Histoire et de Géographie ecclesiastiques, Παρίσι 1912, 1, σσ.895-897. Άρθρο του Σ.Πετρίδη.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Τυβίγγη 1927, 1, σ. 45, Άρθρο του W.Mauer.

Ηθική και Χριστιανική Εγκυκλοπαιδεία, Αθήναι 1936, τ. Α, σσ.96-98. Άρθρο του Γ.Κονιδάρη.

Dictionnaire de Spiritualité, Παρίσι 1937, 1, σσ. 48-50. Άρθρο του V.Grumel.

Lexicon für protestantische Theologie und Kirche, 1961, τ.6, σ.778 Άρθρο του V.Grumel.

Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, Αθήνα 1962, 1, σσ. 152-154. Άρθρο του Σ.Παπαδόπουλου.

Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (από τον 10ο αι. μέχρι σήμερα), 1, σσ. 54-58, άρθρο του Π.Σινοπούλου.

35. Πλήρη αναγραφή βλ.στη βιβλιογραφία.

Ωστόσο, παρόλο που οι μελέτες και τα άρθρα που αναφέρονται έστω και ονομαστικά σ' αυτόν, θα μπορούσαν να δώσουν έναν μεγάλο κατάλογο βιβλιογραφίας, δεν υπάρχει μια μονογραφία που να καλύπτει έστω, όχι να εξαντλεί, το θέμα.

Το έργο του Σ.Μπαϊρακτάρη³⁶ είναι ένα κέντρισμα για μια μελέτη σε βάθος. Η εισαγωγή του Γ.Κουρνούτου³⁷ καλύπτει μόνο τις ανάγκες ενός γενικού έργου.

Την ουσία του θέματος και τους στόχους στους οποίους οφείλει να στοχεύσει ο μελλοντικός μελετητής τη δίνει η μικρή μελέτη της Ε.Κακουλίδη-Πάνου³⁸.

Η δική μου προσπάθεια δε φιλοδοξεί να καλύψει όλα τα κενά (για την ώρα μου είναι απρόσιτα τα αρχεία του Duca di Candia στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας)· ελπίζω όμως ότι θα συμβάλει στην καλύτερη γνωριμία και αξιολόγηση του έργου ενός συγγραφέα, ο οποίος έπαιξε ένα σημαντικότερο ρόλο στην παιδεία

36. Σ.Μπαϊρακτάρης, Αγάπιος Λάνδος ο Κρής, Αθήναι 1970.

37. Γ.Κουρνούτος, Λόγιοι τής Τουρκοκρατίας, Β' (Βασιική Βιβλιοθήκη 5), Αθήναι 1956.

38. Ε.Κακουλίδη-Πάνου, Συμβολή στη μελέτη του έργου του Αγαπίου Λάνδου, Συμβολές, Νεοελληνικά Μελετήματα, (Έρευνες στη Νέα Ελληνική Φιλολογία 4), Ιωάννινα 1982, σσ.143-147 και "Ελληνικά" 20(1967) 387-392.

του έθνους τον καιρό της Τουρκοκρατίας και το έργο του δια-
βάζεται ακόμη και σήμερα³⁹.

-
39. Η "Αμαρτωλῶν Σωτηρία" εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη στα 1972 από τον εκδ.Ούκο Βασ.Ρηγοπούλου. Βλ.και Ελ.Κακουλίδη-Πάνου, Ο Αγάπιος Λάνδος και το έργο του, Συμβολές, Νεοελληνικά μελετήματα, (Έρευνες στη Νέα Ελληνική Φιλολογία 4), Ιωάννινα 1982, σσ.148-154.(Εισαγωγή στην παραπάνω έκδοση).Ματθαίος Λάγγης, Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας τ.1-12, Αθήναι 1977. Πολλοί από τους βίους αγίων, που περιέχονται στον Συναξαριστή, που χρησιμοποιείται σήμερα από την Εκκλησία, είναι παρμένοι από το αγιολογικό έργο του Αγαπίου Λάνδου.Βλ.για παράδειγμα τ.11,σ.586. Στο Άγιο Όρος, διαβάζονται και σήμερα στην Τράπεζα αποσπάσματα από τους βίους των αγίων που μετέφρασε στην απλή Ελληνική γλώσσα ο Αγάπιος Λάνδος. Βλ. Ιω.Π.Μαμαλάκη, "Το Άγιον Όρος ...", σ.358.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

1. Κρήτη και Άγιο Όρος. Πριν προχωρήσω στη βιογράφηση του - Αγαπίου Λάνδου, κρίνω σκόπιμο να κάνω μια σύντομη επισκόπηση του πνευματικού χώρου τόσο στην Κρήτη στο τελευταίο τέταρτο του 16ου αι., όπου γεννήθηκε και έζησε τα πρώτα του χρόνια ο συγγραφέας όσο και στο Άγιο Όρος στο πρώτο τέταρτο του 17ου αι., όπου ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, συντελέστηκε η γνωριμία του με τον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό και όπου πήρε την απόφαση να γίνει δάσκαλός του με τον λόγο και το βιβλίο.

Μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους (1570) η βενετσιάνικη διοίκηση στην Κρήτη γίνεται πιο ήπια ενόψει της τουρκικής απειλής¹. "Οι σχέσεις Βενετών-Ελλήνων περνούν ειρηνική φάση. Το ίδιο και η Εκκλησία, ύστερα από την απομάκρυνση του μισαλλόδοξου λατίνου αρχιεπισκόπου Lorenzo Vitturì (1576-1597) και την αντικατάστασή του από τον Tommaso Contarini (1598-1604) λόγιο και ικανό κληρικό, που εγκατέλειψε την πολιτική του σταδιοδρομία και δέχτηκε το ανώτερο

1. Μ.Μανούσακας, Η Κρητική Λογοτεχνία κατά την εποχή της Βενετοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1965, σ.27 .

εκκλησιαστικό αξίωμα για να αποκαταστήσει την ταραγμένη τάξη στα εκκλησιαστικά πράγματα της Κρήτης, που είχαν γενικό - τερες συνέπειες για τη Βενετία, τις σχέσεις της με τον Πάπα και με τους ορθοδόξους²."

Στην τελευταία αυτή περίοδο της βενετοκρατίας το ελληνικό στοιχείο των κρητικών πόλεων είχε βρει με την πατροπαράδοτη ευστροφία του και την επιχειρηματικότητά του πεδίο δράσης στην οικονομική ζωή μετέχοντας ισότιμα με τους ξένους στη ναυτιλία και το εμπόριο³. Αυτή η ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα πολλοί κρητικοί, και ιδιαίτερα οι πλούσιοι του Χάνδακα, να ταξιδεύουν στη Βενετία ή να στέλνουν τα παιδιά τους για σπουδές στα πανεπιστήμια της Ιταλίας ή στο "Σχολείον τῆς Κοινότητος" που ιδρύθηκε στη Βενετία στα 1593⁴.

Τα μοναστήρια της Κρήτης πλήθαιναν και πολλά από αυτά εξελίσσονταν σε αξιόλογα κέντρα παιδείας όπου διδάσκονταν τα αρχαία ελληνικά, η ζωγραφική και η θεολογία. Οι κρήτες λόγιοι της εποχής αυτής, στους οποίους συγκαταλέγονταν ιεράρχες, καθηγητές, κλασσικοί φιλόλογοι, εκδότες κειμένων, διορθωτές, τυπογράφοι ή αντιγραφείς χειρογράφων, είναι πολυάριθμοι. Ζουν και δρουν στην Κρήτη και έξω από αυτήν⁵.

2. Ε.Κακουλίδη(Πάνου), Ο Ιωάννης Μορεζήνος και το έργο του, "Κρητικά Χρονικά" 22 (1970), 18 κε.

3. Στ.Αλεξίου, Κοινωνία και οικονομία στην Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αι., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.10, σσ. 207-210.

4. Ιω.Βελούδης, Ελλήνων Ορθοδόξων αποικία, Εν Βενετία 1872, σ.104.

5. Μ.Μανούσακας, ό.π. σ.27 κ ε.

Μια άλλη όψη του πνευματικού και θρησκευτικού κλίματος της Κρήτης στον ίδιο καιρό δίνει η Eva Tea⁶. Τα πενήντα χρόνια από το 1580 ως το 1630 δεν είναι η λαμπρότερη περίοδος στην ιστορία των μουσών στην Κρήτη. Όμως από τις μονές του Αγκαράθου και των Σιναϊτών εξακολουθούν να μεταδίδονται τα σπέρματα της παιδείας που κατόπιν άνθιζαν στα πνευματικά κέντρα της Δύσης και έδιναν λογίους, καθηγητές και ιεράρχες, που τα ονόματά τους βρίσκονται σε αφθονία στα μητρώα των ιταλικών πανεπιστημίων. Είναι μια περίεργη αντίθεση. Από τη μια μεριά τα στίφη των περιπλανώμενων καλογήρων που σαν ακρίδες επιζήμιοι, άξεστοι σαν τα βουνά της Ίδης, σφετερίζονταν τα καθήκοντα και τα δικαιώματα του "λαϊκού κλήρου", πράγμα που ζημίωνε το λαό και τη θρησκεία. Από την άλλη μεριά υπήρχε εκλεκτή μειοψηφία θεολόγων και λογίων που ήταν περιορισμένοι μέσα στα μοναστήρια. Αυτά τα ελληνικά μοναστήρια γνωρίζουν μεγάλη ακμή στα χρόνια 1600 ως τα 1630.

Στα μοναστήρια αυτά υπήρχαν εργαστήρια αντιγραφής κλασικών κειμένων, παρόλο που οι μορφωμένοι καλόγεροι ήταν σπάνιοι⁷. Ο μεγάλος αριθμός των εκκλησιών δείχνει έντονο θρησκευτικό βίο. Οι ελληνικές εκκλησίες ήταν παραπάνω από εκατό και τα μοναστήρια, ανδρικά και γυναικεία, δώδεκα. Πρόκειται μόνο για την περιοχή του Χάνδακα.⁸

6. Eva Tea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630. Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Tom. 72 (Από τη "Χριστιανική Κρήτη" τεύχος Β, 1914 σσ. 260 κε.)

7. Στ. Αλεξίου, Το Κάστρο της Κρήτης και η ζωή του στο ΙΣΤ' και ΙΖ' αι. "Κρητικά Χρονικά" 19(1965), 146-178, ιδιαίτερα σ. 169.

8. Ό.π., σ. 170.

Ωστόσο δεν έχουμε σαφείς και συγκεκριμένες πληροφορίες για την ύπαρξη παιδευτικών ιδρυμάτων καθώς και για τη μορφή που θα πρέπει να είχε η παιδεία στην Κρήτη αυτή την εποχή. Την συμπεραίνουμε μόνο από τα αποτελέσματα⁹. Βέβαια υπάρχουν μεμονωμένες μαρτυρίες για σχολεία που λειτούργησαν σε μοναστήρια ή ακόμα άλλες μνείες για λειτουργία ιδιωτικής εκπαίδευσης ή αναφορές σε προσπάθειες για ίδρυση σχολείων από τους καθολικούς¹⁰. Υπάρχει η πληροφορία για το Μελέτιο Πηγά, ότι πριν από τα 1578 διευθύνει την ελληνική σχολή του Χάνδακα¹¹ και για το Μάξιμο Μαργούνιο ότι, πριν από το 1568, που αρχίζει τις σπουδές του στην Πάδοβα, υπήρξε μαθητής στο Σιναΐτικό μετόχι του Χάνδακα¹². Οι επαναλαμβανόμενες όμως πληροφορίες για ίδρυση Σιναΐτικής Σχολής του Χάνδακα γύρω στα 1550 πρέπει να αναθεωρηθούν, γιατί ως τώρα δεν υπάρχει πουθενά σαφής πληροφορία για τη λειτουργία της¹³.

Στο κλίμα λοιπόν αυτό της θρησκευτικής ανοχής από μέρους των Βενετών, της οικονομικής αναπτύξεως και της πνευματικής καρποφορίας που έδωσε τους Γαβριήλ Σεβήρο (1539 ή 41 - 1616), Μάξιμο Μαργούνιο (1549-1602), Μελέτιο Πηγά (1649 -

9. Άλκης Αγγέλου, Η παιδεία στην Κρήτη και στα Επτάνησα, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.10, σ.377.

10. Ό.π.

11. Απ. Βακαλόπουλος, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 3, Θεσσαλονίκη 1968, σσ.437-8. Αγαθάγγελος Νινολάκης, Μελέτιος ο Πηγάς, ο Κρης Πατριάρχης Αλεξανδρείας και επιτηρητή του Οικουμενικού θρόνου 1545-1602, Χανιά 1903, σσ.15-30. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ιστορία της Εκκλησίας της Αλεξανδρείας (62-1934), Αλεξάνδρεια 1935, σσ.612-614.

12. Χρίστος Πατρυνέλλης, Μάξιμος Μαργούνιος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 10, σ.127.

13. Ελένη Κακουλίδη (Πάνου), Ο Ιωάννης Μορεζήνος και το έργο, ό.π. σσ.19-20 και σημ.15.

1601) και Κύριλλο Λούκαρι (1572-1638) γεννήθηκε και μορφώθηκε ο συγγραφέας μας.

Στα τέλη του 16ου αι. και στο πρώτο τέταρτο του 17ου, όπως και σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, η οικονομική κατάσταση της μοναστικής κοινότητας δεν ήταν ανθηρή. Επιδεινώθηκε στα χρόνια του σουλτάνου Σελίμ του Γ' (1566-1574), όταν αυτός αποφάσισε να δημεύσει ολόκληρη τη μοναστηριακή περιουσία. Τελικά αποφασίστηκε να έχουν δικαίωμα οι μονές να κρατήσουν τα κτήματά τους πληρώνοντας μια αποζημίωση στο σουλτάνο για την εξαγορά τους. Στα 1567 εκδόθηκε ο φετβάς που όριζε το ποσόν αυτής της αποζημιώσεως σε 14.000 φλωρίνια. Πατριαρχικό έγγραφο του 1568 μιλάει για αβάσταχτα χρέη και τόκους που είχαν να πληρώσουν οι αγιορείτες πατέρες.

Στα 1600 έπρεπε να πληρώνουν 700.000 άσπρα το χρόνο για έκτακτους φόρους και για τόκους χρημάτων που είχαν δανειστεί¹⁴. Πολλά μοναστήρια αδυνατούσαν να πληρώσουν ή άλλα δυστροπούσαν, και γι αυτό κανονίστηκε το κάθε μοναστήρι να τακτοποιεί μόνο του τους λογαριασμούς του. Έτσι όσα δεν μπορούσαν να πληρώσουν έπεφταν σε μαρασμό. Ορισμένα αναγκάζονταν να δανείζονται από τούρκους και εβραίους τοκογλύφους της Θεσσαλονίκης με μεγάλα επιτόκια και ανατοκισμούς, έτσι ώστε τα κεφάλαια έμεναν απλήρωτα και με τον καιρό διπλασιάζονταν¹⁵. Από το γεγονός αυτό η ζωή των μοναχών καταντούσε μαρ-

14. Γω. Αναστασίου, 'Άγιον Όρος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ.10, σσ.133 κε.

15. Το πρόβλημα αυτό μνημονεύει και ο Αγάπιος Λάνδος. "Νέος Παράδεισος", Βίος του οσίου Διονυσίου του εν Άθω, 25 Ιουνίου, σ.429, (παραπέμπω στην έκδοση 1861). "καί θαυμάζω πώς ήμποροῦσι καί κατοικοῦσι αὐτοί οἱ εὐλογημένοι πατέρες μάλιστα τόν καιρόν ἐτοῦτον ὁποῦ οἱ κρατοῦντες ἔχουσι πολ-

τουρική, γιατί οι τούρκοι τους φυλάκιζαν και τους βασάνιζαν, έβαζαν καινούρια πρόστιμα, ερήμωναν τα μετόχια της Χαλκιδικής, όταν καθυστερούσαν την πληρωμή του χρέους τους. Στις δύσκολες αυτές στιγμές έρχονταν αρωγοί το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι εφοροεπίτροποι της Θεσσαλονίκης, αφιερωτές και δωρητές, ανάμεσα στους οποίους και οι ηγεμόνες των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών¹⁶.

Και η πνευματική κατάσταση¹⁷ στο Όρος ήταν φυσικό να συμβαδίζει με εκείνη του υπόδουλου ελληνισμού που στέναζε κάτω από το βαρύ ζυγό ενός απολίτιστου έθνους. Κατέφευγαν βέβαια σ' αυτό αρκετοί άνδρες, τους έλειπε όμως η γενικότερη και βαθύτερη μόρφωση που είχαν οι μοναχοί στα χρόνια του Βυζαντίου. Το άγχος και η δυσκολία να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες της μοναστικής κοινότητας καταπίεζε την ψυχή και το νου τους. Άμεσες συνέπειες ήταν η χαλάρωση της όλης ταξης, δυσάρεσκειες μεταξύ των προεστώτων, που υποχρεώνονταν με κάθε τρόπο να βρίσκουν τα αναγκαία ποσά, και των πολλών που σήκωναν αυτό το βάρος. Και αυτό, γιατί οι πολλοί, συνήθως οι

λήν άχορταγίαν εις τά άργύρια και τούς στενοχωροῦσι νά πληρώνουσι χαράτζια κάθε χρόνον και χρεώνονται από τούς έβραίους τῆς Θεσσαλονίκης νά δίδουσι νά φέλειαν (=τόκο) εις τά δέκα δώδεκα και εἶναι κάθε μοναστήρι από τοῦτα τά δύο εις χρέος άπειρον και όλα τά μοναστήρια ...".

16. Γεώργιος Τσιοράν, Σχέσεις των Ρουμανικών χωρών μετά του Άθω, Αθήναι 1938, σ.86. Ιω. Μαμαλάκης, Το Άγιον Όρος (Άθως) δια μέσου των αιώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σσ.261 κε. Γερ. Σμυρνακίς, Το Άγιον Όρος, 1903, σ.134 κε, Κοσμάς διάκονος Άγιορείτης (Βλάχος), Η χερσόνησος του Άγίου Όρους Άθωνος και αι εν αυτή Μοναί και μοναχοί, Βόλος 1903, σ.92 κε.

17. Ιω. Μαμαλάκης, ό.π., σσ.355 κε.

φτωχοί, έφευγαν από τις μεγάλες μονές και πήγαιναν σε απόμακρες γωνίες της Χερσονήσου, για να εξασφαλίσουν με τη σκληρή τους εργασία τα ελάχιστα που τους χρειάζονταν για να ζήσουν.¹⁸ Έτσι οι σκήτες, στις οποίες ζούσαν πρωτίτερα 3-4 μοναχοί, μετατρέπονταν σε πολυάριθμους συνοικισμούς, ενώ άλλοι ζούσαν σαν ερημίτες σε απόμακρα και απόκρημνα μέρη του Άθωνα.

Στα μεγάλα μοναστήρια εξακολουθούσε να υπάρχει η παλαιά τάξη στις θρησκευτικές ακολουθίες. Εκεί υπήρχαν οι μεγάλες βιβλιοθήκες από όπου έλληνες και ξένοι, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των μοναχών να εκτιμήσουν την αξία του θησαυρού που φύλαγαν απέσπασαν σημαντικά χειρόγραφα. Άλλα πάλι καταστράφηκαν από την κακή φύλαξη και χρήση. Γενικά όμως η αγάπη των μοναχών για τον πνευματικό αυτόν πλούτο διατήρησε τα χειρόγραφα, που αλλιώς θα είχαν χαθεί¹⁹.

Ωστόσο όσοι μπορούσαν να επιδοθούν στη μελέτη των θησαυρών αυτών της ελληνοορθόδοξης παραδόσεως και λογοτεχνίας ήταν λίγοι και για άλλους λόγους και γιατί δυσκολεύονταν να κατανοήσουν το περιεχόμενο των περισσότερων, αφού ήταν γραμμένα στην αρχαία ελληνική ή αρχαίζουσα γλώσσα.

Στη σκοτεινή αυτή πνευματική περίοδο δεν έλειψαν τελείως αυτοί που με διάφορους τρόπους αντιδρούσαν στην κακή κατάσταση της μοναστικής κοινότητας ανάμεσα σ' αυτούς συγκαταλέγεται και ο Αγάπιος Λάνδος.

18. Γρηγ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ο Γραικός, Αθήναι 1950, σσ. 321 κε.

19. Ιω. Αναστασίου, ό.π., σσ. 136-7.

2. Το ξεκίνημα. Οι βιογραφικές πληροφορίες για το λόγιο μοναχό του 17ου αι. Αγάπιο τον Κρήτα είναι ελάχιστες²⁰, και αυτές δοσμένες με φειδώ και διακριτικότητα απο τον ίδιο.

Γεννήθηκε στο Χάνδακα της Κρήτης. Η πληροφορία είναι δική του. Υπογράφει σε δύο αφιερωτικές επιστολές που προτάσσονται στα έργα του "Παράδεισος" και "Γεωπονικόν". Αγάπιος Μοναχός. In seculo Athanasio Lando dalla Citta di Candia και: Αγάπιος Μοναχός. In seculo Athanassio Lando di Candia²¹. Είναι η πρώτη και η τελευταία φορά που θα χρησιμοποιήσει το κοσμικό του όνομα.

Πολλοί²² δίνουν ως πιθανό χρόνο της γεννήσεώς του την τελευταία δεκαετία του 16ου αι. Ιδιαίτερα ο L. Petit στηρίζε-

20. L. Petit, Le moine Agapios Landos, ό.π., σ. 279.

21. Βιβλίον καλούμενον Παράδεισος ... Παρά Ιωάννη Πέτρω τω Πινέλλω, φχμα' (1641 φ. 2^ν χ. α.). Βιβλίον καλούμενον Γεωπονικόν ... Ένετίησιν (παρά Αντωνίω τω Ιουλιανώ. φχμγ' ;) Βιβλιοθήκη Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Σπουδ. Παλαιογραφίας 87 .

22. Ph. Meyer, Agapios Landos, άρθρο στη "Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche", Τομ. 1, Λιψία 1896, σσ. 239-41. L. Petit, ό.π., σ. 279. Μ. Γεδεών, Άθως, Κωνσταντινούπολις 1885, σσ. 212 κε. Ευγ. Μιχαηλίδης, Η εκκλησιαστική γραμματολογία διά μέσου των αιώνων εν αραβικούς κειμένους χειρογράφοις και εκδιδομένους, "Εκκλησιαστικός Φάρος" 27 (1938) 152 κε. Μ. Παρανίκας, Σχεδιάσμα ... Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 48. Κ. Σάθας, Νεοελληνική Φιλολογία, Αθήναι 1868, σσ. 313 κε. Γ. Κουρνούτος, Οι λόγιοι της Τουρκοκρατίας, Β', Βασιική Βιβλιοθήκη 5 (1956) σσ. 7-8. V. Grumel, Agapios Landos, άρθρο στο "Lexicon für Theologie und Kirche", τ. 6, 1961, στήλη 778, Σ. Πετρίδης, Agapios moine grec, άρθρο στο "Dictionnaire d' Histoire et de Géographie Ecclesiastiques", τ. 1, Παρίσι 1912, σσ. 895-97.

ται στο γεγονός ότι στο ΞΖ'θαύμα²³ της "Αμ.Σ." η περιγραφή της λιτανείας κ.τ.λ. απηχούν αναμνήσεις της παιδικής ζωής του συγγραφέα. Το θαύμα αυτό είναι χρονολογημένο από τον ίδιο τον Αγάπιο: " α φ ς θ' (1599) χρόνους, τόν 'Απρίλλιον μήνα" και προσθέτει ότι από όλα τα θαύματα που ο ίδιος ξέρει ή έχει ακούσει ότι έχει τελέσει η εικόνα της Παναγίας της Μεσοπαντίνισσας, που βρίσκεται στη μητρόπολη του Αγίου Τίτου στο Κάστρο, θα διηγηθεί ένα "όπου ἔγινε τώρα νεωστί εἰς τὰς ἡμέρας μας. Εἰς τούς α φ ς θ' χρόνους, τόν Ἀπρίλλιον μήνα".

Ἄλλοι δέχονται το ἔτος 1600 περίπου²⁴, ἢ τις ἀρχές του 17ου αἰ.ο ἴδιος πληροφορεῖ²⁵ ὅτι διατέλεσε γραμματικὸς του βενετοκρητικὸ ἄρχοντα Ἀνδρέα Κορνάρου. "Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἐκλαμπρότατος Αὐθέντης Ἀνδρέας ὁ Κορνάρος, ὁποῦ ἦταν ἐδικὸ του τό χωρίον²⁶, μέ τόν ὁποῖον ἔκαμα δύο χρόνους γραμματικὸς του, ὁποῦ ἔγραφα τὰ ποιήματά του, διατί ἦταν γραμματισμένος πολλά, οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ...".

23. Αμ.Σ.,σελ.441. Παραπέμπω στην έκδοση του 1766.

24. Στ.Σ.Μπαϊρακτάρης, Αγάπιος Λάνδος ο Κρής, Αθήναι 1970, σ.9
Στ.Ξανθουδίδης, Λάνδος Αγάπιος, ἄρθρο στην ἐγκυκλοπαιδεῖα "Ἐλευθερουδάκη", τ.8, σ.49. Ἰ.Αλκίης Ἀγγέλου, Ἡ λογοτεχνία ἀπὸ το 15^ο ὡς το 17^ο αἰ., Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους τ. 10, σ. 383. N.Cartojan, Cartile ...ό.π., σ.117 Μ.Περάνθης. Ἑλληνικὴ Πεζογραφία, τ.1, σσ.488-497. Στ.Παπαδόπουλος, Ὁρθοσκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τ.1, Αθήναι 1962, στήλες 152-54 Γ.Κονιδάρης, Ὁρθοσκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τ.1, Αθήναι 1936, σσ.96-9 .

25. Αμ.Σ., Θαύμα ΞΗ' σ.443.

26. Πρόκειται για το Θραψανό, στην περιοχή του Ηρακλείου.

Ο Ανδρέας Κορνάρος²⁷, ποιητής, ιστορικός και ιδρυτής της Ακαδημίας των Stravaganti, γεννήθηκε στις 26 Ιανουαρίου 1548 και πέθανε μεταξύ Οκτωβρίου 1616 και Απριλίου 1617. Ο ίδιος στις 10 Μαρτίου του 1611 συνέταξε τη διαθήκη του²⁸, με την οποία δεν κληροδότησε τίποτε στο γραμματικό του Αθανάσιο Λάνδο (ή και Αγάπιο, γιατί δεν είναι ξεκαθαρισμένο αν περιβλήθηκε το μοναχικό σχήμα στην Κρήτη ή αργότερα στο 'Αγ. Όρος²⁹) ενώ στάθηκε γενναιόδωρος σε τόσους άλλους συγγενείς, φίλους, κουμπάρους και ανθρώπους που τον υπηρέτησαν. Η παράλειψη αυτή κάνει τον Σ.Γ.Σπανάκη³⁰ να υποθέσει ότι ο Ανδρέας Κορνάρος έζησε μερικά χρόνια ύστερα από τη σύνταξη της διαθήκης και κατά συνέπεια μέσα σ'αυτά τα χρόνια πρέπει να τοποθετηθεί η υπηρεσία του Λάνδου κοντά του. Νεώτερα στοιχεία τον δικαιώνουν ως προς το πρώτο σκέλος της υποθέσεώς του, γιατί πραγματικά ο Ανδρέας Κορνάρος έζησε ως τον Οκτώβριο του 1616 ή τον Απρίλιο του 1617^{30α}. Τίποτε όμως δεν αποκλείει το γεγονός να εργάστηκε ο Λ. κοντά στον Α.Κορνάρο αρκετά νωρίτερα από τη σύνταξη της διαθήκης και ήδη κατά το χρόνο της συντάξεώς της να βρίσκεται μακριά από τον πρώην προϊστάμενό του, μοναχός στο 'Αγιο Όρος.

27. Ν.Μ.Παναγιωτάκης, Ο ποιητής του " Ερωτόκριτου", Πεπραγμένα Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ηράκλειο 29 Αυγούστου -3 Σεπτεμβρίου 1976), Αθήνα 1981, τ.2, σσ.391-2.

28. Σ.Γ.Σπανάκης, Η Διαθήκη του Ανδρέα Κορνάρου (1611), "Κρητικά Χρονικά", 9(1955), 379-478. Ν.Μ.Παναγιωτάκης, Ερευναι εν Βενετία, "Θησαυρίσματα" 5(1968) 58 κε. Σπ.Μ.Θεοτόκης, Κατάλογος χφφ της Βιβλιοθήκης του Αγ.Μάρκου, "Ελληνικά" 4(1922) 408. Περιγράφει το έγγραφο της διαθήκης με ημερομηνία 10 Μαρτίου 1610.

29. L.Petit, ό. π., σ.279.

30. Σ.Γ.Σπανάκης ό.π., σ. 279.

30α. Ν.Μ.Παναγιωτάκης, ό.π., σσ.391-2.

Την εκδοχή αυτή, ότι ο Λάνδος βρισκόταν κιόλας το 1611 στο Όρος, τη στηρίζει μια πληροφορία του Μ.Παρανίκα³¹ την οποία, παρόλο που δεν μνημονεύεται η πηγή της, την επαναλαμβάνουν οι Τρύφων Ευαγγελίδης³² και Ζ.Τσιρπανλής³³ ο οποίος και παραπέμπει στον Παρανίκα που γράφει "... εις δέ "Αθω ὄρος Ἀγιώνυμον ... Ἀγάπιος μοναχός περί τά τέλη τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος γεννηθείς, ἤσκησεν ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ τοῦτο ὄρει, ἔνθα ἐξεπαιδεύθη τήν ἑλληνικήν, οὐ μόνον δέ πλεῖστα μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικά πονήματα ἀπλῆ τῇ φράσει ἐξέδωκε (Βρεττοῦ Α, 171), ἀλλά καί (περί τά 1610) μονάζων ἐδίδασκε δωρεάν τά ἑλληνικά τοῖς εἰς τό δωματίον του προσερχομένοις". Ο Τρ.Ευαγγελίδης³⁴ προσθέτει: "... καί συνεβούλευεν αὐτούς, ὅταν χάριν ζητείας περιέχονται τά χωρία νά διδάσκουσι καί αὐτοῖς³⁵ τοῦς ἑλληνόπαιδας εὐκαιρίας διδομένης". Η αξία των πληροφοριών αυτών μειώνεται από το γεγονός ότι δεν αναφέρονται οι πηγές τους.

Σ'αυτή την περίπτωση, αν ο Αγάπιος βρισκόταν στο Όρος στα 1610, εξηγείται γιατί ο Ανδρέας Κορνάρος δεν τον περιέλαβε στη διαθήκη που συνέταξε στα 1611. Μ'αυτή την προϋπόθεση και το έτος της γεννήσεως του Λάνδου πρέπει να τοποθετηθεί νωρίτερα, γύρω στα 1580 ως τα 1585, γιατί αν πραγματικά

31. Μ.Παρανίκας, ὀ.π., σ.48.

32. Τρύφων Ευαγγελίδης, Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1936, τ.1, σ.87.

33. Ζ.Ν.Τσιρπανλής, Οι Μακεδόνες σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης και η δράση τους στην Ελλάδα και στην Ιταλία, Θεσσαλονίκη 1971, σ.193.

34. ὀ.π., σ.87.

35. Ὄπως έκανε και ο ίδιος.

στα 1610 βρισκόταν στο Όρος, είχε κάνει τη μοναχική του άσκηση³⁶, είχε αποκτήσει φήμη δασκάλου, ενώ είχαν προηγηθεί σπουδές στην Κρήτη και δύο χρόνια στην υπηρεσία του Ανδρέα Κορνάρου, έπρεπε τότε (1610) να ήταν τουλάχιστο εικοσιπέντε με τριάντα χρονών³⁷.

Το αρκετό χρονικό διάστημα της παραμονής του στη Φουρνή και την Ιεράπετρα που μνημονεύει ο ίδιος³⁸, "τούς χρόνους δ'ποῦ ἔκαμα ἐκεῖ", δεν είναι απαραίτητο να τοποθετείται πριν από την αναχώρησή του από την Κρήτη για το Άγ. Όρος, όπως υποθέτει ο L. Petit³⁹, αλλά και μετά από αυτήν, αφού από στοιχεία του έργου του προκύπτει ότι επισκέπτεται την Κρήτη και αργότερα, ανάμεσα στα χρόνια 1643 και 1647⁴⁰.

Ο Μ. Περάνθης⁴¹, χωρίς να στηρίζεται σε τεκ-

36. "Καλοκαιρινή", βίος του οσίου Αθανασίου του εν'Αθω, σ.166. Παραπέμπω στην έκδοση του 1818.

37. Όταν η μελέτη αυτή είχε ολοκληρωθεί (Μάιος 1982) είδα τη μελέτη του καθηγητή Ν.Β. Τωμαδάκη, "Un Lando veneto-cretese: il monaco Agapio (secc. XVI-XVII), editore di testi bizantini e innografo, που περιέχεται στον τμητικό τόμο, "Bisanzio e l' Italia. Raccolta di studi in memoria Agostini Pertusi", Milano 1982, σσ.379-388. Ανάτυπο της μελέτης αυτής είχε την καλοσύνη να μου στείλει η διεύθυνση των εκδόσεων (υπογράφει ο dott. Gian Marino Dell Noce), "Vita e Pensiero" Pubblicazioni dell' Università Cattolica del Sacro Cuore. Στην παραπάνω μελέτη το έτος της γεννήσεως του Λάνδου τοποθετείται πριν από τα 1590 με το συλλογισμό ότι ο Αγάπιος διετέλεσε γραμματικός του Άνδρέα Κορνάρου πριν από τα 1611 και ότι τότε θα έπρεπε να έχει τελειώσει τις σπουδές του (ιταλικές και ελληνικές, ίσως στην Ιταλία) και επομένως δεν ήταν νεώτερος από είκοσι χρονών (Βλέπε ό.π., σ.381, σημ.4).

38. "Αμ.Σ.", ό.π., σ.206.

39. L. Petit, Le moine Agapios Landos, ό.π., σ.279.

40. Όπως θα φανεί παρακάτω.

41. Ό.π., σ. 488.

μηριωμένες μαρτυρίες, αναφέρει ότι ο Αγάπιος κατάγεται από τη βενετσιάνικη γενιά των Λάνδων, ένας κλάδος της οποίας εγκαταστάθηκε στην Κρήτη και έδωσε σημαντικά πρόσωπα. Πραγματικά Λάνδους συναντούμε πολύ νωρίς στην Κρήτη⁴². Ο λατίνος αρχιεπίσκοπος Petro Lando, που έλαβε μέρος στη σύνοδο του Trento (1562)^{42α}, ο "προβλεπτής κ. Λάντο" πεθαμένος ήδη στα 1610⁴³, ο αρχιεπίσκοπος Κρήτης γύρω στα 1644⁴⁴, ανήκουν στη βενετική οικογένεια των Λάνδων. Πέρα όμως από αυτό, το επίθετο Λάνδος φαίνεται ότι ήταν κοινό και στους χωρικούς της περιοχής του Ηρακλείου, όπως ο ιερέας Ιωάννης Λάντος στο χωριό Τύλισσος του Χάνδακα⁴⁵ και οι αδελφοί Νικολός και Ιωάννης Λάντος, κάτοικοι του ίδιου χωριού, που στις 4 Δεκεμβρίου του 1637 πουλούν ένα χωράφι στη μονή Καβαλλαρίας⁴⁶. Γεν-

42. Σπ. Θεοτόκης, Τα καπιτουλάρια της βενετοκρατούμενης Κρήτης (1298-1500), "Επετηρίς Εταιρίας Κρητικών Σπουδών" 4 (1941) 145-175. Στο έτος 1417, Νοεμβρίου 19 αναφέρεται ως σύμβουλος Κρήτης ο Μαρίνος Λάνδος από το Χάνδακα που έχει το δικαίωμα να ασκεί ορισμένα διοικητικά καθήκοντα, όταν λείπει "ὁ ἐκλαμπρότατος Δούξ". Λάνδος Ιερώνημος, λατίνος αρχιεπίσκοπος της Κρήτης στα 1492-3.

42α. Ζ. Τσιρπανλής, Η σύνοδος του Trento και ο ελληνικός κόσμος, "Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", τ. 10, σ. 123.

43. Σ. Γ. Σπανάκης, Η έκθεση του Δούκα της Κρήτης Ντόλφιν Βενιέρ (1610), "Κρητικά Χρονικά" 4 (1950) 319-52, ιδιαίτερα 337

44. Κ. Μέρτζιλος, Θωμάς Φλαγγίνης και ο μικρός Ελληνομνήμων, Αθήναι 1939, σ. 52.

45. Ζ. Τσιρπανλής, Νέα στοιχεία για την εκκλησιαστική Ιστορία της Κρήτης (13ος-17ος αι.) "Ελληνικά" 20 (1967) 42-107, ιδιαίτερα 83.

46. Παν. Γ. Νικολόπουλος, Πρόσθετοι ειδήσεις περί της μονής της Καβαλλαρίας. Πεπραγμένα Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου τ. 1, σσ. 183-6. Παν. Γ. Νικολόπουλος-Γ. Οικονομίδης, Κατάλογος Ιερής μονής Διονυσίου, Β. Ι. Ε., "Σύμμεικτα" 1 (1966) 257-326, αρ. 123, σ. 301-2

νιέται το ερώτημα μήπως και ο Αγάπιος ήταν κρητικός χωρικός, που κάτω από ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες μορφώθηκε⁴⁷.

Είναι ακόμη άγνωστο τί σπουδές έκανε και πού. Γεγονός είναι ότι όλοι⁴⁸ όσοι ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό, συμφωνούν σε ένα· ότι πήρε πολύ καλή μόρφωση στην πατρίδα του την Κρήτη, που είναι γνωστό ότι κάτω από τη βενετική κατοχή γνώρισε αξιόλογη πνευματική ακμή, και ότι έκτός από τα ελληνικά γράμματα σπούδασε και τα ιταλικά. Η πληροφορία αυτή φαίνεται να έχει μια κοινή πηγή, που όμως δεν μνημονεύεται από κανέναν. Ο Αλέξανδρος Ελλάδιος⁴⁹ γράφει, χωρίς να προσκομίζει αποδείξεις για αυτό, ότι σπούδασε (όπως και ορισμένοι άλλοι που τους αναφέρει μαζί ονομαστικά) στη Βενετία, στο Ελληνικό Γυμνάσιο, "elegantioribus litteris operam dederunt".

Την πληροφορία αυτή επαναλαμβάνει και ο Κ. Σάθας⁵⁰. Άλλοι θεωρούν τόπο των σπουδών του ή της συμπλήρωσής τους το 'Άγιο Όρος⁵¹. Καμία από τις απόψεις αυτές δεν είναι απίθανη, αλλά ούτε και τεκμηριωμένη. Πάντως το όνομά του δε φέρεται στους καταλόγους των σχολών και των πανεπιστημίων της Ιταλίας που είναι ως τώρα γνωστά⁵².

47. Για το φαινόμενο της αφομοίωσης των πρώτων βενετών εποίκων στην Κρήτη βλ. και Ν. Β. Τωμαδάκη, ό. π., σ. 379-80.

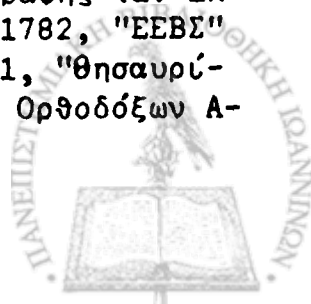
48. Βρετός, Σάθας, Σ. Παπαδόπουλος, Περάνθης κ.ά.

49. Helladius, Status ..., σ. 204.

50. Κ. Σάθας, Νεοελληνικής Φιλολογίας Παράρτημα, Αθήναι 1870, σ. 59.

51. Ανδρ. Βρετός, Νεοελληνική Φιλολογία, Αθήναι 1854, Α', σ. 171. Μ. Παρανίκας, ό. π., σ. 48. Τρ. Ευαγγελίδης, ό. π., 1, σ. 87.

52. Ζ. Ν. Τσιρπανλής, Οι μαθητές του Κολλεγίου της Ρώμης "Δωδώνη" 7(1978) 23-42. Γ. Σ. Πλουμίδης, Οι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών της Παδούης, Μέρος Α' 1634-1782, "ΕΕΒΣ" 37(1969-70) 260-336. Συμπλήρωμα έτη 1674-1701, "Θησαυρίσματα" 8(1971) 188-204. Ιω. Βελούδης, Ελλήνων Ορθοδόξων Αποικία εν Βενετία, 1872, σ. 101-117.

3. Η συνέχεια. Οι σπουδές του στην Κρήτη ίσως να συνδέο-
νται με το μοναστήρι της Αγ.Αικατερίνης των Σιναϊτών στο Χάν-
δακα ή και με την προσωπικότητα του ιερέα Ιωάννη Μορεζήνου, έ-
στω κι αν δεν είμαστε σε θέση σήμερα να ξέρουμε αν αυτός ήταν
ο πρώτος διευθυντής της σχολής που ιδρύθηκε(;) στην παραπάνω
μονή γύρω στα 1550(;) ⁵³, δεν αποκλείεται να ασκούσε ιδιωτικά
το έργο του δασκάλου. Πάντως ο Αγάπιος Λάνδος είχε την ευκαι-
ρία στο περιβάλλον του προϊσταμένου του, πριν από τα 1613, έτος
του θανάτου του Μορεζήνου ⁵⁴, να γνωριστεί μ' αυτόν, να συνδεθεί
και ακόμη να επηρεαστεί από το έργο του. Στη διαθήκη του ο Αν-
δρέας Κορνάρος (10 Μαρτίου 1611) αφήνει στον κουμπάρο του "σε-
βάσμιοι παπά κύρ-Γιανᾶ Μορ(όζ ;)νι" εκατό υπέρπυρα ⁵⁵. Η μαρτυ-
ρία για τη σχέση του αυτή με το Μορεζήνο προέρχεται από τον
ίδιο τον Αγάπιο και περιέχεται στα χφφ που δίνουν επιλογή από
το τρίτο μέρος της " Αμ.Σ.". " Έκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων της Ὑ-
περαγίας Δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καί Ἁειπαρθένου Μαρίας... ⁵⁶ "
Γράφει στον πρόλογο της χειρόγραφης μορφής: "διατί ἐγώ τόν θε-
όν τῶν ὄλων σᾶς δίδω μάρτυρα, πῶς δέν ἔγραψα τίποτε ἀπό τόν
νοῦν μου, ἀλλά καθῶς τά ἡῦρα γεγραμμένα ἀπό παλαιούς Διδασκά-

53. Τρ. Ευαγγελίδης, ό.π., 1, 162.

54. Ε.Κακουλίδη (Πάνου), Ο Ιωάννης Μορεζήνος..., ό.π., σημ.21.

55. Ε.Κακουλίδη (Πάνου), ό.π., 23, σημ.30.

56. Τα χφφ αυτά είναι: Βατοπεδίου 260 και 261, Ιβήρων 342, Ολυμπιώτισσας 172, Ζωγράφου 31. Το τελευταίο είναι ακέφαλο, η παραβολή του όμως με τα προηγούμενα έδειξε ότι πρόκειται για μια επιλογή απο το ίδιο έργο του Αγαπίου. Η μαρτυρία για την οποία θα γίνει λόγος πιο κάτω δεν περιλαμβάνεται στο έντυπο βιβλίο της "Αμ.Σ.". Αξιοσημείωτο είναι και το ότι το ένα από τα χφφ (Ιβηρ.342) είναι γραμμένο στα 1639 δηλ. δύο χρόνια πριν από την έκδοση του έργου.

λους καί τά έβεβαίωσεν (Βατ.260 καί 261) καί μέ τά έβεβαίωσεν (Ιβήρων 342) καί μουϊ τά έβεβαίωσεν (Ολυμπιώτισσας 172) ένας γραμματισμένος ίερεύς από τόν Χάνδακα τής Κρήτης· ενάρετος καί εύλαβής πολλά πρός τήν ύπεραγίαν θεοτόκον όνομαζόμενος· Ιωάννης Μορεζής (Βατ.260 καί 261) όνόματι Ιωάννης μουρεζήνης (Ιβηρ.342, Ολυμπ.172)· καί ώμοσεν ότι είναι άληθέστατα καθώς τουϊ είπεν εις όπτασίαν ή θεοτόκος· διά τήν όποίαν ύπόθεσιν έγραψε πολλά καί αυτός εις τήν βίβλον όπου τήν ώνόμασε κλίνην σολωμόντειον· από τήν όποίαν έγραψα καί έγώ μερικά, όχι καθώς εύρίσκονταν, διατί ήτον πολυλογία, αλλά εις βραχυλογίαν".

Είναι φανερό ότι βρισκόμαστε σε μια προσωπική σχέση με terminum ante quem το 1613, όπως δείχνει η φράση "μέ τά έβεβαίωσεν ... καί ώμοσεν ...". Δεν πρόκειται για γνωριμία με το ανέκδοτο έργο του Μορεζήνου "Κλίνη Σολομώντος"⁵⁷ από ανάγνωση. Άλλωστε στον πρόλογο αυτού του έργου ο συγγραφέας δεν ορκίζεται ότι όσα θα γράψει θα είναι "άληθέστατα" όπως σημειώνει ο Λάνδος⁵⁸.

Τέλεια έλλειψη πληροφοριών υπάρχει και για το πότε πήγε στο Όρος και αν είχε περιβληθεί το μοναχικό σχήμα νωρίτερα, στην Κρήτη. Το δεύτερο δεν πρέπει να αποκλειστεί τελείως, ιδιαίτερα αν η λέξη "άδελφέ"⁵⁹ με την οποία προσφωνεί ο Κορνάρος το γραμματικό του, αποδίδει πιστά το διάλογο στην

57. Ο Αγάπιος ονομάζει το έργο "κλίνην σολομώντειον".

58. Ελ.Κακουλίδη (Πάνου), Ο Ιω.Μορεζήνος και το έργο του, Κρητικά Χρονικά"22(1970) 389-390 (Παράρτημα).

59. " Αμ.Σ." θαύμα ΕΗ', σ.443.

εποχή που έγινε και δεν είναι αναχρονισμός που του επιβλήθηκε ασυνείδητα από αποκτημένη συνήθεια τόσων χρόνων μοναστικής ζωής. Το ίδιο ερώτημα διατύπωσε και ο L.Petit χωρίς να δώσει απάντηση⁶⁰.

Η καταφυγή στο Όρος ήταν η φυσική απόληξη κάθε βαθιά θρησκευόμενης ψυχής που ποθούσε την ησυχία και την προσευχή. Στο περιβάλλον του Αγαπίου, στην Κρήτη, υπήρχε απεριόριστος θαυμασμός για τους αγιορείτες πατέρες. Ο Ιω.Μορεζήνος στο 14ο θαύμα γράφει: "δι'εὐχῶν τως ἐκείνων τῶν ἀγίων (= μοναχῶν του Αγ. Όρους) λογιάζω και στέκει ὁ κόσμος⁶¹", αλλά και ο ίδιος θα είχε την ευκαιρία να γνωρίσει πολλούς από αυτούς που έκαναν διάκονία στα μετόχια του Όρους και ιδιαίτερα στα μετόχια της Μεγίστης Λαύρας⁶² που υπήρχαν στην Κρήτη.

Πάντως βρίσκεται στο Όρος πριν από τα 1622, όπως φαίνεται από μια σημείωση ενός χειρογράφου-αυτογράφου του Αγαπίου Λάνδου. Περιγραφή αυτού του χφ δίνει ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης, χωρίς όμως και να πληροφορεί πού βρισκόταν το χφ αυτό⁶³ (στα 1909 που έγραφε το άρθρο). Γράφει ο Σωφρ.Ευστρατιάδης ότι στα τυπογραφεία της εφημερίδας η "Αίγυπτος", που εκδιδόταν στο Ζαγαζίκ, δόθηκε από κάποιον λήμνιο για να τυπωθεί το χφ που περιείχε την ακολουθία πέντε μαρτύρων (Ευστρατίου, Αυξεντίου, Μανδαρίου, Ευγενίου και Ορέστου). Επειδή οι στοιχειοθέτες του τυπογραφείου δεν μπορούσαν να αναγνώσουν το χφ, παρακάλεσαν

60. L.Petit, ό.π.,σ.279.

61. Ελ.Κακουλίδη (Πάνου), Ο Ιων.Μορεζήνος ... "Κρητ.Χρονικά" 22 (1970)76.

62. Γ.Εμυρνάκης, Άγιον Όρος, 1903, σ.395.

63. Σωφρόνιος Λεοντουπόλεως (=Ευστρατιάδης), Ακολουθία πέντε μαρτύρων "Εκκλησιαστικός φάρος", 4(1909) 343-357.

τον ίδιο να τους βοηθήσει. Με την ευκαιρία αυτή δίνει την περιγραφή του χφ⁶⁴.

Σύμφωνα μ' αυτήν το χφ περιείχε: α) την ακολουθία των αγίων Ευστρατίου, Αύξεντίου, Ευγενίου, Μανδαρίου και Ορέστου. Στη σελίδα 147 υπήρχε η σημείωση ότι το πρώτο μέρος, σσ. 1-158, γράφτηκε το 16ο αι. ζ' θ' σεπτβρ. (=7099-1590) από κάποιον Κύριλλο μοναχό στη μονή Σύμνος Πέτρας και αφιερώθηκε στο ναό του Αγ. Ευστρατίου του ομώνυμου νησιού, β) μετάφραση του συναξαρίου του Αγ. Ευστρατίου και των συν αυτώ. Το δεύτερο αυτό μέρος γράφτηκε το 17ο αι. από το μοναχό Αγάπιο τον Κρήτα και προστέθηκε από τον ίδιο στον κώδικα. Περιέχεται στις σελίδες 158-281 και έχει την ακόλουθη επιγραφή: "Μαρτύριον τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἀθλοφόρων καὶ θαυματουργῶν Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μανδαρίου καὶ Ὀρέστου, μεταφρασθέν ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῦς ἐλαχίστου Ἀγαπίου τοῦ Κρητός". Στο τέλος (σ. 277) του μαρτυρίου αυτού διαβαζόταν η παρακάτω ιδιόχειρη σημείωση του Αγαπίου: "Ἐγράφη ἢ μετάφρασις αὕτη ἐν τῷ ἁγιωνύμφῳ ὄρει τοῦ Ἁθῶ ἐπιτροπῇ καὶ συνδρομῇ τῶν πανοσιωτῶν ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπά-κυρίου Ματθαίου τοῦ Λεσβίου, καὶ τοῦ παπά κυρίου Λουκά τοῦ μουσικωτάτου καὶ ἐκ ταύτης τῆς τοῦ ἁγίου ὁρμωμένου νήσου. Ἐτε, α χ κ β' μετὰ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· χειρὶ Ἀγαπίου εὐτελοῦς ρακενδύτου τοῦ Κρητός! Μετὰ ἀπὸ αὐτῆς τῆς σημείωσης ἀκολουθοῦσε (278-81) ἀπόσπασμα ἀπὸ το βίο του Αγ. Ἀθανασίου του εν Ἀθῶ σχετικό με το νησί του Αγ. Ευστρατίου⁶⁵.

Ο Σωφρ. Ευστρατιάδης εξέφρασε τη γνώμη ότι το πρωτότυπο ἀπὸ ὅπου "μεταφράζει" ο Λάνδος, "προέρχεται ἀπὸ το ἀγιολογικὸ ἔργο του Συμεών του Μεταφραστή, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβές, γιὰτὶ ο βίος του Ἀγίου Ἀθανασίου του εν Ἀθῶ δὲν περιέχεται στο

64. Χαρτί 0,177X0,123 χιλιοστά, σελίδες 281 και 5 χ. ἀρίθμηση

65. = Νήσος των Νέων ἢ "νησί, ὅπου ὀνομάζουσι Νέον". Παλαιότερη ονομασία του Ἀγ. Ευστρατίου. (Βλ. και Νικοδήμου μοναχοῦ Νεοσκητιώτου-Μπιλάλη, Ο ὁσίος Ἀθανάσιος ο Ἀθωνίτης, 1, σ. 48γ-48δ). Πρόκειται γιὰ ἕνα θαῦμα του Ἀγίου, που ἔσωσε το νησί ἀπὸ τὴν ἀκρίδα. Βλ. και "Καλοκαιρινή" σ. 160. Γιὰ το πρωτότυπο ἀπὸ ὅπου μεταφράζει ο ἴδιος γράφει ("Καλοκαιρινή" σ. 145): "οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγραψαν ...".

Μεταφραστή, όπως άλλωστε και οι υπόλοιποι της "Καλοκαιρινήs"⁶⁶

Όπως φαίνεται το χφ που περιγράφεται⁶⁷ από το Σωφρόνιο Ευστρατιάδη είναι ένα αυτόγραφο του Λάνδου που μας πληροφορεί ότι ήδη στα 1622 βρίσκεται στο Άγιο Όρος, ασχολείται με τη μετάφραση βίων αγίων είκοσι και περισσότερα χρόνια πριν να εκδώσει τα αντίστοιχα έργα στα οποία περιλαμβάνονται οι βίοι που περιέχονται στο χφ., δηλ.ο "Παράδεισος" 1641 (βίος του Αγ.Ευστρατίου) και η "Καλοκαιρινή" 1656-7 (βίος Αγ. Αθανασίου του εν Άθω). Ίσως ως βιβλιογράφος γράφει κατά παραγγελία του Ματθαίου του Λεσβίου και του Λουκά από τον Άγ. Ευστράτιο, όπως φανερώνει η λέξη "συνδρομή"⁶⁸. Ενδεχομένως

66. Έχει υπόψη του για τον βίο αυτό (Νικοδήμου μοναχού ... ό.π.,σ.12 κε. και 21-22) τον ένα από τους δύο χειρόγραφοι βίους του Αγίου, το Β', ο οποίος εκδόθηκε από τον L.Petit "Analecta Bollandiana" 25(1906) με τον τίτλο: "Vie de Saint Athanase l'Athonite". Γεννιέται το ερώτημα, αν στα 1622 που έγραφε για πρώτη φορά το βίο του Άγ.Αθανασίου, απόσπασμα του οποίου περιέχεται στον κώδικα για τον οποίο γίνεται λόγος παραπάνω, είχε υπόψη του τον Βίο Β' (βλ.L.Petit ό.π., Βίος Β' § 57 σ.70-71. Εκθέτει συνοπτικά το θαύμα του Αγίου στο νησί "Νέον" δηλ. Άγ.Ευστράτιο) ή τον Βίο Α' (εκδόθηκε από το ρώσο I.Pomjalovski, Zitie prepodobnago Afanasija Afonskago (=Βίος του οσίου Αθανασίου του Αθωνίου), Πετρούπολη, 1895, σ.ΙΙ+137), § 208 σ.91, γιατί το θαύμα αυτό στην "Καλοκαιρινή" εκτίθεται σε δεκαπέντε έντυπους στίχους, ενώ στο χφ που περιγράφει ο Ευστρατιάδης σε τέσσερις σελίδες, 278-281. Δεν αποκλείεται στα 1622 να μεταφράζει από τον εκτενέστερο Βίο Α' και αργότερα, όταν επρόκειτο να τυπώσει το βίο του αγίου στην "Καλοκαιρινή", απολούθησε το συνοπτικότερο Βίο Β', για να μην επιβαρύνει το κόστος του βιβλίου και για να μην κουράζονται οι αναγνώστες και ακροατές.

67. Βλ. παραπάνω σ.42. Στο τέλος του χφ υπάρχει: "Ανέγνω τήν βίβλον ταύτην έν'Αγίω Εύστρατίω τῆ 28' Ιανουαρίου 1901. Ό Λήμνου Διόδωρος".

68. Ο Ματθαίος ο Λέσβιος είναι αυτός στον οποίο στα 1643 ο Λάνδος θα αφιερώσει το έργο "Θηκαράs" και ο οποίος στα 1631 (ζ ρ λ θ' =7139) ανήγειρε εκ βάθρων το ναό του Αγ.Γεωργίου στην Προβάτα (Μεγίστη Λαύρα). Βλ.Μ.Γεδεών, ό.π.,σ. 164 και Ιω.Μαμαλάκη ό.π.,σ.270-71.

να βρισκόμαστε μπροστά στις πρώτες συγγραφικές του προσπάθειες⁶⁹.

Ένα άλλο θέμα και πρόβλημα αυτού του χφ είναι και ο τόπος όπου έγραψε ο Αγάπιος "τό μαρτύριον" των αγίων. Σύμφωνα με την πρώτη σημείωση⁷⁰ το χφ πρέπει να βρισκόταν μετά το 1591 στο ναό του Αγ. Ευστρατίου στο ομώνυμο νησί. Σύμφωνα με τη δεύτερη σημείωση η μετάφραση-μαρτύριον γράφτηκε στο Άγιο Όρος. Ίσως το "έγγραφη" να σημαίνει φιλοπονήθηκε για πρώτη φορά εκεί και αργότερα σ' ένα από τα ταξίδια του στον Αγ. Ευστράτιο έγραψε ο Αγάπιος στα κενά φύλλα του χφ τη μετάφραση του μαρτυρίου. Ή έγραψε τη μετάφραση στο Όρος και αργότερα την έστειλε στον Αγ. Ευστράτιο όπου συσταχώθηκε με το χφ της ακολουθίας που προϋπήρχε⁷¹.

Είναι γεγονός ότι ο Αγάπιος είχε ταξιδέψει στον Αγ. Ευστράτιο και είχε μείνει για καιρό εκεί⁷². Αν στα 1622 κάνει περιοδείες στον ελληνικό χώρο και μεταφράζει βίους αγίων, πρέπει να έχει περάσει η περίοδος της δοκιμασίας του και να ζει

69. Η αρχή του βίου-μαρτυρίου του Αγ. Ευστρατίου είναι διαφορετική στο χφ που περιγράφει ο Ευστρατιάδης από την αρχή του ίδιου βίου που περιέχεται στον "Παράδεισο".

70. Βλ. την περιγραφή του χφ παραπάνω, σ. 42.

71. Δυστυχώς δεν υπάρχει παλαιογραφική περιγραφή του χφ που θα έδειχνε αν το αυτόγραφο του Λάνδου συσταχώθηκε αργότερα. Ο Μητροπολίτης πρώην Λήμνου Βασίλειος (Ατέσης) με πληροφόρησε ότι δεν γνωρίζει την ύπαρξη ενός τέτοιου χφ στη μητρόπολη Λήμνου. Ίσως ανήκε σε ιδιώτη και πριν από χρόνια μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο για να εκδοθεί από όπου δε γύρισε πια.

72. Στα 1656 αφιερώνει το βιβλίο του "Καλοκαιρινή" "τῷ πατῆρι κύριε Ἐμμανουήλ τῷ χρησιμωτάτῳ οἰκονόμῳ τῆς εὐνομητάτης νήσου τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου" και πιο κάτω στην αφιερωτική επιστολή "... καθώς ὀφθαλμοφανῶς ἐπιστῶθηκα τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστήν ὁποῦ ἔκαμα εἰς τὴν νῆσον σας ...".

σε αναχωρητικό κελλί που διάλεξε, όπως γράφει ο ίδιος "διά νά δρίζω τοῦ λόγου μου καί νά παγαίνω ὁποῦ μου φανῆ"⁷³. Μια ἄλλη πληροφορία⁷⁴, που δίνεται ἀπό τον ἴδιο στον "Παράδεισο", 1641, μας λέει ὅτι ἔκανε τρία χρόνια στη σκήτη του Ἄθω για νά γράψει αὐτό το ἔργο.

Με αὐτές τις ἐνδείξεις δεν εἶναι ἀπίθανο νά ἀληθεύει ἡ πληροφορία του Μ.Παρανίκα ὅτι ὁ Ἀγάπιος βρισκόταν στο Ὄρος πρὶν ἀπό το 1610.

Το πρῶτο μοναστήρι που ἐπισκέφθηκε καί ὅπου ἔμεινε για δύο χρόνια ἦταν τοῦ Ἀγ.Αθανασίου, ἡ Μεγίστη Λαύρα.⁷⁵ Ὡς μοναχός αὐτοῦ τοῦ μοναστηριοῦ εἶχε για ἐργόχειρο τὴν καλλιγραφία, ὅπως φαίνεται ἀπό ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ στο τέλος χφ που περιέχει τον μικρὸ ἀγιασμό⁷⁶.

"Χεῖρ Ἀγαπίου εὐτελοῦς ῥακενδύτου
ἐν νήσῳ φύντος τῆς περιφήμου Κρήτης
νῦν δ' ἐν Λαύρα μονάζοντος τοῦ Ἄθω.
Οἱ δ' ἀναγινώσκοντες τὰ νῦν ἐνταῦθα
εἰ σφαλερόν τι ἔνεκ' ἀπροσεξίας
τοῦ γεγραφότος εὖρωσι τῆς πυκτίδι
ὀρθωσάτωσαν ἀκαταγνώστως τοῦτο
πρῶτη γάρ πέλει τῶν γεγραμμένων αὕτη
ὑπ' αὐτοῦ πάντως ὄθεν οὐκ ἄξιός φόγου"

73. "Καλοκαιρινή" Βίος τοῦ Ἀγ.Αθανασίου, σ.166.

74. "Παράδεισος" ἀρχαί, στον πρόλογο για τους ἀναγνώστες. "Καί καθὼς ἐγὼ ἐβασανίσθην πολλά μέ μεγίστην στενοχωρίαν, ἀπορίαν τῶν ἀναγκαίων καί κακοπάθειαν, χρόνους τρεῖς εἰς τὴν σκήτην τοῦ Ἄθωνος νά συνθέσω ταύτην τὴν βίβλον..."

75. "Καλοκαιρινή", βίος τοῦ Ἀγ.Αθανασίου, σ.166.

76. Κατάλογος Κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, Παρίσι 1925, ἀρ.865 (83).

Το ίδιο εργόχειρο ίσως έκανε και αργότερα όταν ως αναχωρητής έμενε σε κελλί που βρισκόταν στην περιοχή της σκήτης της Αγίας Άννης ή της Μικράς Αγίας Άννης⁷⁷.

Για τη σχέση του με το μοναστήρι της Μ.Λαύρας ο ίδιος αφηγείται πολύ χαρακτηριστικά: "Είς αυτό τό θαυμάσιον μοναστήριον τοῡ όσίου Άθανασίου έκαμα και έγώ χρόνους δύο, όταν ύπηγα έκεϊ εις τό "Άγιον Όρος, διά νά μάθω τάς τάξεις τοῡ κοινοβίου, και νά δοκιμάσω αν ήμπορώ νά γένω καλόγηρος. Καί γνωρίζοντας ότι δέν έκαμα έως τέλους, δέν έβαλα μετάνοιαν ούτε έκεϊ, ούτε εις άλλο κοινόβιον, διατί ειμαι βαρύγνωμος και δέν ύποφέρω τά σκάνδαλα όποϋ πολλάκις συμβαίνουσι· αμή ήγόρσα κελλιον αναχωρητικόν εις τό όποιον έκαλογερεύτηκα διά νά όρίζω τοῡ λόγου μου νά παγαίνω όποϋ μου φανή, ότι όποιος βάλη μετάνοιαν εις κοινόβιον δέν έχει συγχώρησιν νά φύγη απ' έκεϊ όλότελα, και όστις έχει ύπομονήν νά φυλάγη ύπακοήν εις τούς προεστούς νά μή διορθωθῆ⁷⁸, αλλά νά τρώγει κοινοβιατικά ό τοιοϋτος λογίζεται μάρτυρας"⁷⁹.

Αυτή, η περίεργη κατά τον E. Legrand⁸⁰ ομολογία, είναι διαφωτιστική για τη γνώση του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς του, αλλά και για την κατάσταση που επικρατούσε στο κοινόβιο

77. Το χφ Ιεροσολύμων Νέας Συλλογής 24 (Παπαδ.-Κεραμέως Β.5, 344) του 17ου αι. περιέχει "συναγωγήν θεοφθόγγων ρημάτων και διδασκαλιών των θεοφόρων πατέρων... παρά Διονυσίου Ιερομονάχου τοῡ έν τῇ τῆς άγίας άννης σκήτη" είναι γραμμένο από τρεις διαφορετικούς γραφείς. Στο φ. 229 υπάρχει η σημείωση "χείρ άγαπίου εύτελοϋς ρακενδύτου".

78. να μη ζει ιδιόρρυθμα.

79. "Καλοκαιρινή" ό.π., σ. 166.

80. Β.Η., 17ου αι., 3, σ. 531.

της Μεγίστης Λαύρας⁸¹.

Το αναχωρητικό κελλί, για το οποίο κάνει λόγο, βρισκόταν στη σκήτη της Μικράς Αγίας Άννης που είναι εξάρτημα της Μεγίστης Λαύρας. Υπάρχει η πληροφορία ότι εκεί δεν έμεινε για πολύ⁸². Σήμερα στη σκήτη της Μικράς Αγίας Άννης από παράδοση πιστεύουν ότι "έλθών (πόθεν;) ήσυχασεν επί τι ελάχιστον χρονικόν διάστημα εις τήν ένταῦθα καλύβην τῶν Ἀρχαγγέλων ὅπου καί συνέγραψε τήν "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίαν"⁸³. Για τους ασκητές της σκήτης αυτής μιλάει στο βίο του Αγ. Διονυσίου του εν' Αθῶ⁸⁴ Γνώρισμά τους είναι η φτώχεια, έτσι ώστε μια γιορτή σ' ένα κοντινό μοναστήρι όπως είναι του Διονυσίου, να τους λύνει έστω και για λίγο τα πιεστικά βιοτικά προβλήματα.

Αυτά είναι τα μόνα στοιχεία που δίνουν όσοι ασχολήθηκαν ως σήμερα με το Λάνδο, άλλα τεκμηριωμένα και άλλα αυθαίρετα.

81. Για την κατάσταση στο μοναστήρι της Μ. Λαύρας οι εξής πληροφορίες: στα τέλη του 1623 ή αρχές του 1624, όταν ήλθε να μονάσει εκεί ο πατριάρχης Άνθιμος ο Β΄ βρήκε μόνο 5 ή 6 μοναχούς που ζούσαν μέσα σε μεγάλη φτώχεια. Τότε έκτισε καινούρια λαύρα πάνω από το κοιμητήρι των μοναχών και συγκέντρωσε εκεί τους διασκορπισμένους λαυριώτες μοναχούς και μερικούς νέους μοναχούς που ησύχαζαν εκεί κοντά (Μ. Γεδεών ό. π., σ. 158). Είναι η εποχή που ο Αγάπιος βρισκόταν στο αναχωρητικό κελλί του.

82. Π. Σινόπουλος, Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τ. 1-12, 1, 1969, σσ. 54 κε.

83. Γεράσιμος μοναχός Μικραγιαννανίτης σε απάντηση επιστολής μου (26.1.81).

84. "Νέος Παράδεισος" σ. 429, "Διατί εἶναι πλησίον τους (= των διονυσιατών μοναχών) ἡ Ἁγία Ἄννα καί παγένουν οἱ ἀσκηταί εἰς τὰς ἀγρυπνίας, ὅπου τελοῦσι ὅλας τὰς μεγάλας ἑορτάς, καί τούς δειπνοῦσι ἀφ' ἑσπέρας, καί αὔριον ἀφ' οὗ λειτουργη-

4. Νεώτερα στοιχεία. Στη σύνθεση της βιογραφίας που θα επιχειρηθεί παρακάτω θα χρησιμοποιηθούν και οι πληροφορίες που δίνει ο ίδιος στις αφιερωτικές επιστολές ή στους προλόγους των έργων ή και σε παρεκβάσεις μέσα σ'αυτά. Οι πληροφορίες αυτές, ελάχιστες σε σχέση με την έκταση του έργου του, είναι η έκφραση της προσωπικότητας ενός ανήσυχου πνεύματος σε στιγμές που αυτή νικάει το ασκητικό ιδεώδες της ταπεινώσεως .

Γεννήθηκε, όπως μπορούμε να πιστεύουμε, ανάμεσα στα 1580 και 1585. Πριν από τα 1611 διατέλεσε γραμματικός του Ανδρέα Κορνάρου⁸⁵. Έζησε για ορισμένα χρόνια στη Φουρνή και στην Ιεράπετρα⁸⁶, ίσως με την ιδιότητα του μοναχού, αφού είχε το δικαίωμα να επαινεί δημόσια τους κατοίκους για την ευλάβειά τους: "Καθώς εἶχασι συνήθειαν εἰς τήν Φουρνήν καί τήν Ἱεράπετραν, τούς χρόνους ὅπου ἔκαμα ἐκεῖ, καί ὡς ἤθελαν ἀκούσει τόν σημαντήρα ἐσυνάγονταν ὅλοι, νέοι καί γέροντες, καί ἐξόχως ὁ φιλομόναχος καί φιλόχριστος ἀφέντης Ἀνδρέας ὁ Καραβέλας καί ὅλοι τοῦ οἴκου του". Νομίζω ότι ο χρόνος αυτός πρέπει να τοποθετηθεί μετά την αναχώρησή του για το Ὄρος, όταν, ύστερα από μια περίοδο δοκιμασίας ή και περισυλλογής και μελέτης, για να συγκεντρώσει και να επεξεργαστεί το υλικό των έργων του, κάνει περιοδείες στον ελληνικό χώρο.

θοῦν τούς φιλεύουν πλουσιπάροχα, καί τούς δίδουν καί παξιμάδι καί μάλιστα τώρα ὅπου εἶναι σκευοφύλαξ ἑνας ἐνάρετος Ἱερομόναχος Ἱερεμίας ὀνόματι Σαντορναῖος, καί κυβερνήτης (=περιποιεῖται), τούς ξένους ὡς εὐσπλάχνος, ὅστις ἐσυνδρόμησε καί ἐξήγησε τοῦτον τόν βίον ...".

85. Βλ. παραπάνω σ. 33.

86. " Αμ.Σ." σ.206.

Στον πρόλογο του "Θηκαρά"⁸⁷ ζητάει τις προσευχές των αγιορειτών πατέρων, των μοναχών της Κρήτης και όλης της οικουμένης (για την ευδωση του έργου του και τη σωτηρία της ψυχής του). Φαίνεται από αυτό ότι διατηρεί σχέσεις με τα μοναστήρια της Κρήτης και μετά την αναχώρησή του για το Όρος. Και όπως στα 1643 αφιερώνει το "Θηκαρά" στο Ματθαίο το Λέσβιο, που η γνωριμία τους και η σχέση τους χρονολογείται πριν από το 1622⁸⁸, έτσι και στα 1644 αφιερώνει το "Έκλόγιον"⁸⁹ του στον Ανδρέα Καραβέλα⁹⁰, άρχοντα φιλομόναχο και τοποτηρητή του πατριαρχείου Αλεξανδρείας στην Κρήτη.

87. "Βιβλίον καλούμενον Θηκαράς ..." 1643 σ. ε΄

88. Βλ. παραπάνω σημ.68.

89. "Βιβλίον καλούμενον Έκλόγιον ..." 1644, αφιερωτική επιστολή.

90. Για τον Ανδρέα Καραβέλα έχουμε πληροφορίες από ένα τουρκικό έγγραφο (Ν.Α.Σταυρινύδης,Μεταφράσεις τουρκικών ιστορικών εγγράφων αφορώντων εις την ιστορίαν της Κρήτης,Ηράκλειον 1975,Α΄ Έγγραφα της περιόδου 1657-1672,σσ.423-24,αριθμ.522). Σύμφωνα με αυτό έχει πεθάνει λίγο πριν από τις 19 Μαρτίου του 1672.Στα 1652,επειδή ο γιός του Εμμανουήλ πήρε μέρος στον πόλεμο εναντίον των τούρκων στο Χάνδακα,ο εντεταλμένος για την πώληση των περιουσιών των ελλήνων που πολέμησαν μαζί με τους βενετούς εναντίον των τούρκων,Μεχμέτ Σοφού Πασάς πούλησε μία οικία και ορισμένα κτήματα στην περιοχή της Ιεράπετρας του Εμμανουήλ Καραβέλα (γιου του Ανδρέα, στο έγγραφο "Ανδρουλής") στον τούρκο Μουσταφά Αγά,που τα κράτησε ως το 1663. Αυτή τη χρονιά ο Ανδρουλής Καραβέλας (πατέρας του Εμμανουήλ) με το αιτιολογικό ότι αυτός ο ίδιος δεν πήρε μέρος στον πόλεμο, αντίθετα αποδέχτηκε την πληρωμή του κεφαλικού φόρου, μπόρεσε να αγοράσει για 1.300 άσπρα τα κτήματα για τα οποία γίνεται παραπάνω λόγος (βρίσκονταν στην Ιεράπετρα και την περιοχή της), και τα κράτησε ως το θάνατό του,

Πριν από τα 1610⁹¹ ή πριν από το 1622⁹² βρίσκεται στο Άγιο Όρος. Δύο χρόνια μένει στο κοινόβιο της Μεγίστης Λαύρας και λιγότερο διάστημα σε άλλες κοινοβιακές μονές "δέν έβαλα μετάνοιαν ούτε έκει (=Μ.Λαύρα), ούτε είς άλλο κοινόβιον"⁹³, α-

οπότε και μεταβιβάστηκαν στον εγγονό του, γιο του Εμμανουήλ, παπά-Καραβέλα (1672). Από το έγγραφο αυτό αξιολογημένο είναι και το ότι στην περιγραφή των κτημάτων ανάμεσα στους άλλους συνορεύοντες αναφέρεται και ο "παπά-Μελέτιος (;)". Με το ερωτηματικό που βάζει ο εκδότης του εγγράφου υπονοεί ότι λείπει το επίθετο, πράγμα που δεν συμβαίνει στην αναγραφή του ονόματος των άλλων γειτόνων. Η παράλειψη του επιθέτου οφείλεται, κατά τη γνώμη μου, στο ότι ο "παπά-Μελέτιος" είναι γιος του Ανδρέα Καραβέλα, θείος του "Παπα-Καραβέλα" του εγγράφου, αδελφός του πατέρα του Εμμανουήλ, και έτσι θεωρήθηκε αυτονόητο. Πράγματι ο Ανδρέας Καραβέλας είχε δύο γιους μοναχούς ή ιερομονάχους, τον Γρηγόριο και τον Μελέτιο, τους οποίους ο Λάνδος στην αφιερωτική επιστολή του "Έκλογίου" ονομάζει πανοσιωτάτους. Ακόμη πρέπει να προσεχθεί και το ότι, αφού τον καιρό που φιλοξενείται ο Λάνδος στο σπίτι του Ανδρέα Καραβέλα στην Ιεράπετρα οι γιοι του είναι ήδη μοναχοί και κατά συνέπεια έχουν κάποια ηλικία, και ο ίδιος δεν πρέπει να είναι λιγότερο από πενήντα χρονών. Αν τοποθετηθεί η παραμονή του Αγαπίου στη Φουρνή και την Ιεράπετρα πριν από τα 1610, στα 1605, και ο Ανδρέας Καραβέλας είχε τότε ηλικία πενήντα ετών, στα 1672, οπότε πεθαίνει, πρέπει να ήταν 117 ετών, πράγμα απίθανο. Αντίθετα αν η παραμονή του Αγαπίου στις παραπάνω πόλεις τοποθετηθεί μετά την αναχώρησή του για το Όρος και κατά τη διάρκεια των άλλων ταξιδιών του, δηλ. ανάμεσα στα χρόνια 1622 ως το 1643, που υπάρχει ένδειξη ότι βρέθηκε στην Κρήτη, τότε ο Καραβέλας πέθανε στα 1672 σε μια κανονική ηλικία.

91. Μ. Παρανίκας, ό.π., σ. 48.

92. Σωφρονίου Λεοντουπόλεως (Ευστρατιάδη), Η ακολουθία πέντε μαρτύρων, Έκκλ. Φάρος"4 (1909) σ. 43-57.

93. "Καλοκαιρινή", βίος του Αγ. Αθανασίου, σ. 166.

γόρασε αναχωρητικό κελλί στη σκήτη της Μικράς Αγίας Άννης, ίσως στο καλύβι των Αρχαγγέλων και επιδόθηκε στη συγγραφή της " Αμ.Σ.", όπως λέει η προφορική παράδοση του Αγ. Όρους, και του "Παραδείσου" όπως πληροφορεί ο ίδιος⁹⁴ και όπως φαίνεται από το χφ -αυτόγραφο που περιέγραψε ο Σωφρόνιος Λεοντουπόλεως (Ευστρατιάδης).

Στα 1632 φαίνεται ότι έχει ήδη γράψει την " Αμ.Σ.". Ο Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμέυς⁹⁵ περιγράφει κώδικα της μονής Κοσινίτσας που αποτελείται από υιζ' (=417) αριθμημένα φύλλα, περιέχει το έργο " Αμ.Σ." και χαρακτηρίζεται ως αυτόγραφο του συγγραφέα της Αγαπίου Λάνδου. Ο πλήρης τίτλος του είναι: "Βιβλίον όνομαζόμενον Άμαρτωλών σωτηρία έκ διαφόρων βιβλίων συναθροισθέν καί άντιγραφέν παρεμοϋ έν μοναχοίς έλαχίστου Άγαπίου". Σημείωση του πρώτου αγοραστή του χφ λέει ότι αυτός, κάποιος μοναχός Συμεών, "έν έτει ζρμ' (1632)" αγόρασε αυτό το βιβλίο "έκ τοϋ σοφοϋ Άγαπίου"⁹⁶.

-
94. "Παράδεισος", στον πρόλογο για τους αναγνώστες. Παραπέμπω στην έκδοση του 1641.
95. Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμέυς, Έκθεσις παλαιογραφικών και φιλολογικών ερευνών εν Θράκη και Μακεδονία, Γ' Περί της Βιβλιοθήκης της μονής Κοσινίτζης, Παλαιογραφικά σημειώσεις, Δ, 7 Κώδικες νεοελληνικών συγγραμμάτων. Εν αρχή ..., Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος εν Κωνσταντινουπόλει, (Ε.Φ.Σ.Κ.), Παράρτημα του ΙΖ' τόμου (1886) σ.44.
96. Ο Κεραμέας αξιολογεί αυτή τη χρονολογία ότι συντελεί στη χρονολόγηση του συγγραφέα και θεωρεί ότι είναι η πιο παλαιά από όλες τις γνωστές, ως την εποχή που έγραφε το άρθρο, που βγαίνουν μέσα από τις εκδόσεις των έργων του Αγαπίου. Αυτό σημαίνει ότι πρόσεξε καλά την χρονολογία και κατά συνέπεια δεν ισχύει η επιφύλαξη του L. Petit "αν διάβασε καλά ο Κεραμέας". Βλ. και χφ Ιβήρων 342.

Η χρονολογία αυτή κάνει το L.Petit να υποθέσει ότι, αν διάβασε σωστά ο Κεραμέας, πρέπει να έχει προηγηθεί μια έκδοση της " Αμ.Σ." πριν από το 1641, γιατί κανένας συγγραφέας δεν πουλάει τα χειρόγρατά του πριν από την έκδοση του βιβλίου⁹⁷. Όμως δεν είναι απαραίτητο το χφ αυτό να ήταν το μοναδικό που είχε ο Αγάπιος και που το προόριζε για τον τυπογράφο. Όσο κι αν ο όρος "αντιγραφέν" ενδέχεται να μη χρησιμοποιείται στην κυριολεξία και είναι δυνατόν να σήμαινε απλώς "γραφέν", τίποτε δεν αποκλείει το ότι ο Αγάπιος εργαζόταν και ως βιβλιογράφος, που με την αντιγραφή και την προσωπική του εργασία πολλαπλασίασε και έδωσε στην κυκλοφορία, αρκετά νωρίτερα από την κάθε έκδοση, τα έργα του⁹⁸. Την άποψη ότι μπορεί να εργάστηκε βιβλιογράφος ενισχύει και το επίγραμμα που βρίσκεται σε χφ της Μεγίστης Λαύρας⁹⁹.

Στον πρόλογο της χειρόγραφης μορφής του τρίτου μέρους της " Αμ.Σ." γράφει: "συγγραφέντα παρ'έμοῦ"¹⁰⁰ και "συγγραφέντα παρά'Αγαπίου μοναχοῦ"¹⁰¹. Αυτό φανερώνει ότι τα δύο πρώτα αναπαράγονται από αυτόγραφο του Αγαπίου, ενώ στα δεύτερα υπάρχει ένας αντιγραφέας που αυτενεργεί και αντικαθιστά το "παρ'έμοῦ" με το όνομα του συγγραφέα που το γνωρίζει.

97. L.Petit, ό.π.,208-81.

98. Για την απασχόλησή του με την αντιγραφή βιβλίων κατά παραγγελία, βλ. παραπάνω σσ. 42, 45-46.

99. Βλ. παραπάνω σ.45.

100. Τα χφ Βατοπεδίου 260 και 261.

101. Το χφ Ιβήρων 342 (γράφηκε στα 1639, δύο χρόνια πριν από την έκδοση της " Αμ.Σ.") και το χφ Ολυμπιώτισσας 172.

5. Η δράση του. Από σημείωση¹⁰² που περνάει στην "Καλοκαιρινή" σ'έναν τόνο εκμυστηρεύσεως, διαφαίνεται μια φύση ανεξάρτητη, κυρίως για όποιον γνωρίζει τα ιδανικά του ορθόδοξου ελληνικού μοναχισμού. Αυτό το χαρακτηριστικό του δεν το αμβλύνει το σχήμα της ταπεινώσεως με τη χρήση του μειωτικού γί' αυτόν αυτοχαρακτηρισμού "διατί είμαι βαρύγνωμος". Διαθέτει άριστη διπλωματικότητα με τη χρήση της ουδέτερης και άχρωμης φράσης, "καί δέν ύποφέρω τά σκάνδαλα όποϋ πολλάκις συμβαίνουσι", και με το να μη δηλώνει αν αυτά προέρχονται από τον ανεξάρτητο ή και δύσκολο χαρακτήρα του ή από την κακή οργάνωση του συγκεκριμένου κοινοβίου, πράγμα που είναι το πιο πιθανό.

Δεν ακολουθεί το ιδεώδες της "έκκοπής τουῦ ίδίου θελήματος"¹⁰³ αφού ο κύριος λόγος της απομακρύνσεώς του από το κοινόβιο είναι "διά νά όρίζω τουῦ λόγου μου καί νά παγαίνω όποϋ μουῦ φανῆ". Παρόλο που θέλει νά πείσει ότι βρίσκεται σε απόλυτη συνέπεια στηριζόμενος στο γεγονός ότι δεν ορκίστηκε πίστη σε κανένα κοινόβιο, η τελική του διαπίστωση ότι "όποιος έχει ύπομονήν ἔως τέλους, νά φυλάγη ύπακοήν εις τούς προεστούς νά μή διορυθμᾶ, αλλά νά τρώγη κοινοβιατικά, ό τοιοϋτος λογίζεται μάρτυρας" μπορεί να ενέχει και χαρακτήρα φιλοσκώμμουνα και ειρωνικό, αλλά δείχνει και τη μελαγχολία που αισθάνεται καθώς αναφέρεται σε μια μοναχική αρετή, την πιο βασική, που ο ίδιος δεν κατάκτησε. Η παράβαση του νόμου της υπακοής και της απόλυτης εξαρτήσεως από τους προεστούς τον κάνει ίσως να γράφει

102. Βλ. παραπάνω σ.46.

103. Ο L.Petit, ό.π., σ.279, θεωρεί ότι son humeur capricieuse et son langage gouailleur étaient incompatibles avec les exigences de la vie commune.

στον πρόλογο της " Αμ.Σ.": "δοῦναί μοι ἄφεσιν τῶν προτέρων ἀμπλακημάτων καί διαφυλάττειν με ἄτρωτον εἰς τό ἐξῆς ἐκ τῶν βελῶν τοῦ ἀλάστορος, ὅπως μηκέτι παραπικράνω τόν ἐμόν δεσπότην καί λυτρωτήν διά θανασίμου τινός ἐγκλήματος ... κἄν ἀπό τώρα καί ἔμπροσθεν νά φυλάξω τάς ὑποσχέσεις τοῦ Ἀγγελικοῦ σχήματος ὁποῦ ἔλαβον, ἐπειδή ἕως τήν σήμερον δέν γνωρίζω εἰς τοῦ λόγου μου τινά ἐργασίαν θεάρεστον. Διά τήν ὁποῖαν αἰτίαν ἐφοβούμεν νά ἐπιχειριστῶ τοιαύτην πράξιν. Τοὔτέστιν νά ἐρμηνεύω καί νά διδάσκω ὅσα ἐγώ δέν ἐφύλαξα"¹⁰⁴.

Ἐχει συναίσθηση της υπεροχής του. Στην αφιερωτική επιστολή στο "Θηκαρά", που τον αφιερώνει στον ιερομόναχο Ματθαῖο το Λέσβιο και στους αγιορείτες και κρήτες μοναχούς, δέχεται ὅτι αυτοί επιβράβευσαν την πρωτοβουλία του να τυπώσει σε βιβλία τους βίους των μαρτύρων και των οσίων, γιατί ποθούν και ευλαβούνται τις ιερές αναγνώσεις. Αυτοεπικαλείται ευεργέτης τους. Επισημαίνει την ύπαρξη αμόρφωτων μοναχών που δεν μπορούν να κατανοήσουν ένα κείμενο σε αρχαίζουσα γλώσσα καθώς και το πόσο δύσκολη ήταν η απόκτηση ενός χειρόγραφου βιβλίου, γιατί η δουλειά του αντιγραφέα ήταν ακριβοπληρωμένη. Ένας χειρόγραφος βίος αγίου κόστιζε όσο όλοι εκείνοι τους οποίους περιείχε το έντυπο βιβλίο ο "Παράδεισος".

Επειδή θεωρεί την εκδοτική του δραστηριότητα σπουδαία και κοινωφελή εργασία, που καλύπτει τις ανάγκες των πολλών, πληγώνεται ο εγωϊσμός του και ενοχλείται από τον εναντίον του γογγυσμό και κακολογία των καλλιγράφων. Χαρακτηρίζει βαριά

104. Ο λόγιος μοναχός π.θεόκλητος Διονυσιάτης σε συζήτηση που είχαμε στις 27.6.81 στη μονή Μεταμορφώσεως των Μετεώρων δέχεται ὅτι τα αμαρτήματα για τα οποία κάνει λόγο ο Αγάπιος είναι συγκεκριμένα.

αυτή τους τη στάση. "Γογγύζουσιν άγνωστα καί μέ κατακρίνουσιν άδιάκριτα". Τους λέει ξεκάθαρα ότι η δουλειά του βιβλιογράφου δεν έχει πια μέλλον μετά την εφεύρεση και διάδοση της τυπογραφίας, και "ας κάμνουν άλλο έργόχειρον".

Σε αντίθεση με τους αυτοχαρακτηρισμούς του ως αγράμματου¹⁰⁵, βρίσκονται άλλοι με τους οποίους χαρακτηρίζει τον εαυτό του ταλαντούχο άνθρωπο, που θεωρεί υποχρέωσή του να εκμεταλλευτεί αυτό το τάλαντο για να μην κατακριθεί σαν το δούλο της ευαγγελικής περικοπής¹⁰⁶. "Διά ταύτην τήν υπόθεσιν καί έγώ ό ανάξιός καί αγράμματός έφοβήθηκα, βλέποντας τήν παραβολήν ταύτην καί έγγραψα όσα έδυνήθηκα εις έτούτο τό βιβλίον, καί εις τά προτήτερα, όπού έτύπωσα, διά νά μή κατακριθώ ως ό ρηθείς άχρεϊός δοϋλος καί άνωφέλευτος¹⁰⁷".

Από πολλά σημεία του έργου του φαίνεται ότι έκτός από τη συγγραφή τον ελκύει και το κήρυγμα. Πληροφορεί ότι περιερχόταν "χῶρες" και "κάστρη" και "μοναστήρια" και έδινε συμβουλές¹⁰⁸. Αναφέρει ρητά ότι ασκούσε το έργο του ιεροκήρυκα

105. "Κυριακοδρόμιον", σ.172 "Ίδού ... έξηγήσαμεν ... τό Ίερών Ευαγγέλιον ... κατά τήν όλίγην μας παιδείυσιν ... μή μās κατακρίνουσι ότι τό κατά δύναμιν έκάμαμεν". Παραπέμπω στήν έκδοση του 1852.

106. Κυριακή Ματθαίου ΙΣΤ΄.

107. "Κυριακοδρόμιον", σ.165,172 και " Αμ.Σ." στον πρόλογο.

108. Μερικούς ασκητικούς ερημίτες που δεν είχαν ταπεινώση "ως έδυνήθηκα τούς έδιόρθωσα" και άλλους ιερείς και μοναχούς που διάβαζαν τις "ῥες" δουλεύοντας "καί τούς έτάλάνισα καί αύστηρῶς τούς έκατάκρινα καί διά νά μή τό κάνουν άλλην φοράν τούς εΐπα τό παρόν υπόδειγμα. "Χριστιανῶν Ώδηγία," 1685, σσ.7 και 21. Σε άλλες περιπτώσεις γίνεται βί-

και του συμβούλου περιερχόμενος τον ελληνικό χώρο: "καί ἐγὼ εἰς ὄσους τόπους ἔτυχα καί ἐδίδαξα τούς ἐσυμβούλευα...¹⁰⁹".

Εκτός απο την προσωπική του μαρτυρία για την κηρυκτική του δραστηριότητα υπάρχει και η ακόλουθη: Σε χειρόγραφο-αντίγραφο του έντυπου βιβλίου "θηκαρᾶς"¹¹⁰ υπάρχει στο τέλος η σημείωση: "Τυπωθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ καί Ἱεροκήρυκος καί μεταγραφέν παρά Καπίτωνος Ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς χώρας Δελβίνου. Ἔτος ἀπό τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας χιλιοστῶ ἑξακοσιοστῶ ἑβδομηκοστῶ δευτέρῳ μηνί Μαΐῳ κ ς' ζ ρ π' ἰνδ.ι". Ο χαρακτηρισμός "Ἱεροκήρυκος" ἀπό ἕναν σχεδόν σύγχρονό του, που κατάγε-ται απο την Ἡπειρο, την οποία επισκέφτηκε ο Ἀγάπιος ἀνάμεσα στα χρόνια 1647-1656¹¹¹, δεν μπορεῖ να εἶναι κενός λόγος. Ἔργο Ἱεροκήρυκα φαίνεται ὅτι ἄσκησε και ἀργότερα στη διάρκεια των ταξιδιῶν του στη Βενετία, στον ἐκεῖ ναό των ὀρθοδόξων, τον Ἀγ. Γεώργιο¹¹².

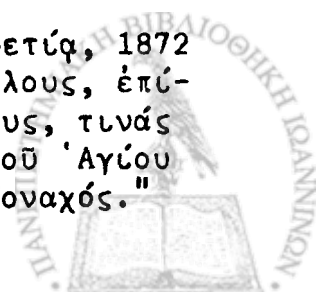
αιος, ὅταν ἐλέγχει ἀνθρώπους που ἀδιαφοροῦν για τον κυριακάτικο ἐκκλησιασμό "τούς ὕβρισα περισσῶς" (Ἀμ.Σ., σ. 206), ἐνῶ για τον ἀντίθετο λόγο "ἐπαίνεσα τὴν προθυμίαν" των κατοίκων της Φουρνῆς και Ἱεράπετρας και ἰδιαίτερα του ἀρχοντα Ἀνδρέα Καραβέλα.

109. Χριστιανῶν Ὁδηγία, ὁ.π., σ.45.

110. Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 532.

111. Στην ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ της "Χριστιανῶν Ὁδηγίας" προς το Γαβριήλ Βλάσιο, μητροπολίτη Ἄρτης και Ναυπάκτου 1647-1660 (Βλ. Β. Ἀτέση, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1975, σ. 24), γράφει ὅτι, για να συναντήσῃ το διακεκριμένο αὐτόν Ἱεράρχη, ταξίδεψε στην Ἄρτα ἀπό τα Γιάννενα, ὅπου βρισκόταν. Ἡ συνάντηση αὐτὴ δεν ἐγένε, γιατί ο Γαβριήλ ἀπουσί-ζε τότε ἀπό την Ἄρτα.

112. Ἰω. Βελούδης, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ, 1872 σ. 132-133, "...ὀφείλομεν δέ προσθεῖναι καί ἄλλους, ἐπίσης ἐν Βενετίᾳ ἀκμάσαντας, τινὰς μὲν Συναδέλφους, τινὰς δέ Ἐφημερίους, ἧ καί Ἱεροκήρυκας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου... Κατὰ τὸν ΙΖ'... ὁ Κρῆς Ἀγάπιος ὁ Μοναχός."

Παράλληλα με τη φροντίδα για την υγεία και τη σωτηρία της ψυχής τον απασχολεί και η φροντίδα για την υγεία του σώματος των αγράμματων και εγκαταλειμμένων χωρικών. Ασκεί το έργο του λαϊκού γιατρού και μάλιστα του οδοντογιατρού, χωρίς βέβαια να πρωτοτυπεί σ' αυτό, αφού το ίδιο έργο άσκησαν και άλλοι μοναχοί σχεδόν ως τις μέρες μας. Για το θέμα αυτό γράφει¹¹³: "καί μέ τόν τρόπον τουτόν πολλούς χωρικούς ίάτρευσα, οΐτινες πολλάκις στέκουσιν ίδρωμένοι είς τήν βροχήν καί άνεμον, ὅθεν από αυτό χαλοῦσι τά δόντια τους".

Για να πείσει για την αποτελεσματικότητα των φαρμάκων που χορηγεί δηλώνει ότι τα εδοκίμασε και ο ίδιος, και έτσι δίνει μια πληροφορία για τον εαυτό του και την κατάσταση της υγείας του: "έπ' αλήθείας δέν ηΐρα άλλην ίατρείαν είς τόν πόνον τουΐ λαιμοῦ μου (όποῦ πρίσκεται είς τά πλάγια καί ὁ σταφυλίτης συχνάκις)"¹¹⁴.

6. Οδοιπορικό. Τόποι της κηρυκτικής και της άλλης δραστηριότητάς του ήταν σχεδόν ολόκληρος ο ελλαδικός χώρος με κέντρο τα νησιά του Αιγαίου¹¹⁵. Μπορεί να χαραχτεί η υποθετική γραμμή και πορεία αυτών των περιοδειών, με πρώτους σταθμούς τους πιο κοντινούς προς το Αγ. Όρος τόπους.

Άγιος Ευστράτιος. Στην αφιερωτική επιστολή της "Καλοκαιρινής" μιλάει για μία ολόκληρη μεγάλη σαρακοστή που πέρασε εκεί.

113. "Γεωπονικόν", σ. 145-6. Παραπέμπω στην έκδοση του 1772.

114. "Γεωπονικόν", σ. 143.

115. Βλ. Χάρτη σ. 58.

Λήμνος. Στη "Χριστιανῶν Ὁδηγία"¹¹⁶ διηγείται ένα κοινωνικό δράμα που έλαβε χώρα εκεί στις μέρες του. "Ἀφῆνῶ τά παλαιά ὁποῦ ἀνέγνωσα . Ἐπειδὴ ὅσα εἶδῃ πᾶς ἕνας πιστεύει καλύτερον παρά ὅσα ἤκουσεν ... Εἰς τὴν Λημνον ἦτον ἄλλη ...".

Σκύρος. Φαίνεται ὅτι ἔμεινε αρκετό χρονικό διάστημα ἢ ὅτι πήγαινε ἐκεῖ συχνά "Καθὼς ἐγὼ εἶδα εἰς τὴν Σκύρον πολλαῖς χρονιαῖς".

Ἄνδρος, Σίφνος, Θερμία¹¹⁸. "Καί ἐξόχως εἰς τὰ νησιά ταῦτα ὁποῦ ἀράδιζα (=συχνάζω) ἤγουν Σκύρον, Ἄνδρον, Σίφνον, Θερμία καί ἕτερα"¹¹⁹.

Πάτμος. Στο τέλος του βίου του οσίου Χριστοδούλου του εν Πάτμῳ¹²⁰, αναφέρεται σε μια πηγή νερού και γράφει: "ἀπό τό ὁποῖον ἔπια καί ἐγὼ ὁποῦ ἐμετάφρασα τόν βίον τοῦ Ἁγίου ὁ Μοναχός Ἀγάπιος". Μιλᾷει ἐπίσης για το τυπικό της μονῆς του Ἁγ. Ἰωάννου θεολόγου σαν αὐτόπτης¹²¹.

Πελοπόννησος. "Καθὼς εἶδα εἰς τόν Μωρεάν καί εἰς ἑτέρας χώρας τῶν Μουσουλμάνων"¹²². "Ταῦτα ἀκούοντας καί ἐγὼ ἀπό τόν Θεοφιλέστατον κυρ Παρθένιον τόν πρῶην Εὐρυσθένης καί πολλούς Λακεδαίμονας"¹²³. Τα ταξίδια αὐτά στην Πελοπόννησο θα πρέπει

116. "Χριστιανῶν Ὁδηγία" σ.153.

117. "Γεωπονικόν", σ.37 καί "Καλοκαιρινή" στον πρόλογο. Στη Σκύρο υπήρχε μονή του Ἁγ. Γεωργίου, μετόχι της Μ. Λαύρας (βλ. Β. Ατέση, "Σκύρος, ἄρθρο στη Θρησκευτική καί Ἠθική Εγκυκλοπαίδεια, τ.11, στ.241).

118. Κύθνος.

119. "Καλοκαιρινή" στον πρόλογο.

120. Βίος καί πολιτεία του Οσίου Χριστοδούλου, 1755, σ.47.

121. "Τριαδική Ὁκτώηχος", Ἀγάπιος τοῖς εντευξομένοις.

122. " Ἀμ.Σ.", σ.8.

123. "Γεωπονικόν", σ.5.

να έγιναν μετά το 1620, οπότε για τελευταία¹²⁴ φορά ο Παρθένιος υπογράφει ως επίσκοπος Βρεσθένης (Εύρουσθένης), και πριν από τα 1643 που εκδίδει το "Γεωπονικόν" του. Ίσως να επισκέπτεται το μοναστήρι των Τεσσαράκοντα Μαρτύρων στη Λακωνία, όπου εμόνασε μετά την παραίτησή του ο Παρθένιος.

Κύθηρα. Στην αφιερωτική επιστολή του "Παραδείσου" προς τον Αθανάσιο Βελεριανό, μητροπολίτη Φιλαδελφείας, γράφει ότι του αφιερώνει αυτό το βιβλίο "τῆς μεγάλης ἀγάπης ἔνεκεν καὶ τοῦ θερμοῦ φίλτρου ὄπερ μοι ἐν τῇ τῶν Κυθῆρων καὶ τῇ τῶν Κρητῶν νήσῳ, τῇ ἐμῇ πατρίδι, σαφῶς ἐνεδείξασο". Το ταξίδι αυτό μπορεί να τοποθετηθεί ανάμεσα στα χρόνια 1630 και 1636 που ο Αθανάσιος Βελεριανός διετέλεσε μητροπολίτης Κυθῆρων¹²⁵.

Κρήτη. Ιδιαίτερα στη Φουρνή και την Ιεράπετρα, όπου συνδέεται με τον Ανδρέα Καραβέλα. (Ίσως μετά από τα 1622)¹²⁶. Στο Λάστρο, χωριό επίσης της Σητείας, έχει ίσως πάει αργότερα, μετά το 1647, γιατί ο ιερέας του "παπά κυρ Μάρκος θαλασσινός" του εμπιστεύεται ένα θαύμα που έγινε μπροστά του και τον εξορκίζει να το περιλάβει στα βιβλία του. Ήταν ήδη γνωστός συγγραφέας. Το θαύμα σχετίζεται με έναν λιμό εξαιτίας

124. Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος των κωδίκων των εν Αθήναις Βιβλιοθηκῶν, πλην της Εθνικῆς. Κώδικες της Βιβλιοθήκης της Βουλῆς "Ν. Ελληνομνήμων" 5 (1908) 305 και του ίδιου, Λακεδαιμόνιοι Βιβλιογράφοι, "Ν. Ελληνομνήμων" 4 (1907) 352, Τ. Γριτσόπουλος, Βρεσθένης επισκοπή, ἄρθρο στη "Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία," Αθήναι 3, 1963, στ. 1040.

125. Μ. Μανούσακας, Συλλογὴ εγγράφων περὶ των Μητροπολιτῶν Φιλαδελφείας "Θησαυρίσματα" 6 (1969) 7-112.

126. Βλ. πιο πάνω σημ. 90.

κακής εσοδείας, όταν η αξία του σιταριού έφτασε το ένα πινά-
νι (ίσως πινάκι) τριακόσια άσπρα¹²⁷.

Κοντινή με τη χρονολογία της σιτοδείας (1647), μετά α-
πό την οποία συναντιέται στο Λάστρο με τον ιερέα που του δι-
ηγείται το θαύμα, είναι και η περίπτωση του νεομάρτυρα απο την
Κρήτη¹²⁸, ο οποίος στην εφηβική του ηλικία αλλαξοπίστησε και
αργότερα μετάνιωσε, ομολόγησε τη χριστιανική του πίστη και

127. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.53 κε.

Μια ενθύμηση (Σπ.Λάμπρος, Ενθυμήσεων ήτοι χρονικών σημει-
ώσεων συλλογή πρώτη, Ν.Ελληνομνημῶν, 7(1910)190), από την ί-
δια εποχή γράφει: "1647 μηνή Φεβρουαρίου 2. Ἡδοῦ βάνο εὔ-
σέ'θήμησιν, πῶς ἦτον πῖνα μεγάλη καί τό φομί επίγενε δύο
ἀσ(τ)λάνια τό κιλό, καί ἦταν τρίς χρόνη περασμένοι ὀ-
ποῦ πολεμάτον ἡ Κρήτης ἀπό τά ἄνομα ἔθνη, ἤγουν ἀπό τοῦς
1645 καί ἐπίγε καί ἐριβάρισε εἰς τό μέρος τῶν Χανίων εἰς
τόπον λεγόμενον Γονία, καί ἐδεκεῦ ἐπίγε μέ κάτεργα μπε-
ϋλίτικα, παρπαρέζικα, πολίτικα ὅλα ἦταν 102 καί σάϊκες 400,
καί εἰσέ δύο ἡμέρες ἐπίρε τά θεοδουροῦ μέ δύο φορτέτζες
καί ἀποδεκεῦ ἐσυκόθη καί ἐπίγε ἀπόξο ἀπό τά Χανία, καί ἔ-
καμε τρία μητερέζα καί ἐπολέμα μέρα καί νύκτα, καί ἐχά-
λασε ὅλα τά παλάτια καί σπίτια πολλά· εἰσέ 58 ἡμέρες ἐ-
παράδοσε το κάστρο Αὐγούστου 10, καί εἰς τίς 15 ἤμπανε
μέσα, καί ἔμεινε τό μοναστήρι ἀζίμωτον (=το συναϊτικό με-
τόχι)."

Ἴσως πρόκειται για το ίδιο γεγονός σιτοδείας με εκείνο
που εξιστορεῖται στη "Χριστιανῶν Ὁδηγία". Ἐπουλοῦσαν
τό πινάνι τό σιτάρι ἄσπρα τ'· Ενθύμηση: "καί τό φομί ἐ-
πίγαλνε δύο ἀστλάνια, τό κιλό". Στη "Χ.Ο." δεν υπήρχε
προσφορά για τη λειτουργία ανήμερα στη γιορτή της Κοιμή-
σεως της Θεοτόκου, στην ενθύμηση: "καί ὡς τίς 15 (=Αυγού-
στου) ἤμπανε μέσα καί ἔμεινε τό μοναστήρι ἀζίμοτον".

128. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.35-6.

μαρτύρησε στη Σμύρνη στις 14 Μαΐου του 1643¹²⁹. Δε φαίνεται βέβαια αν γνωρίζει το γεγονός αυτό άμεσα, από διηγήσεις πατριωτών του όταν, λίγα χρόνια αργότερα, μετά το 1647¹³⁰ επισκέφτηκε την Κρήτη ή αν διάβασε το "μαρτύριον" που έγραψε ο Μελέτιος Συρίγος¹³¹ (Κρήτη 1585-Γαλατάς-Κωνσταντινούπολη 1662).

Στους παραπάνω τόπους, στους οποίους ταξιδεύει συχνά, "άράδιζα" σύμφωνα με τη δική του έκφραση, υπήρχαν μετόχια της Μ.Λαύρας σε εξαρτήματα της οποίας θα ησύχαζε ο Λάνδος¹³².

Η Λαύρα είχε μετόχια στην Ίμβρο, Σμύρνη, δύο στη Λήμνο, στη Θάσο, στη Θράκη, στη Σκύρο, στον Άγ. Ευστράτιο, στην Κρήτη, και στο άκρο του χωριού της Μικρομάνης (Θούρια-Φουρτσάλα)¹³³.

Άξιο προσοχής είναι το ότι, παρόλο που ο Αγάπιος δεν έμεινε ως το τέλος στο κοινόβιο της Λαύρας, ωστόσο δρα και εργάζεται στα μέρη όπου η Λαύρα είχε μετόχια και πάντοτε εκφράζεται επαινετικά για τη μονή αυτή, όπως στη συνέχεια της αυτοβιογραφικής σημειώσεως¹³⁴. "Τό πλέον ήσυχαστικώτερον και ωραιότερον μοναστήριον εΐναι ή Λαύρα, διατί εΐναι εις τήν ακραν του Όρους, εις τόπον ευφρόσυνον, μέ βρύσες πολλαΐς, και

129. Νικόδημος Αγιορείτης, Νέον Μαρτυρολόγιον, Εν Αθήναις 1856 σ.67. Θ. Δετοράκης, Ο Νεομάρτυρας Μάρκος Κυριακόπουλος και η ανέκδοτη ακολουθία του, Πεπραγμένα Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου τ. Β. (1981)

130. Βλ. παραπάνω, σ.60.

131. Νικόδημος, ό.π.

132. Βλ. παραπάνω, σ.46.

133. Γερ. Σμυρνάκης, Άγιον Όρος, Αθήναι 1903, σ.395

134. "Καλοκαιρινή", σ.166 και 167.

ύδατα, ἄβλαβα. Ἐχει καί περισσότερα κελλία καί ἡσυχαστήρια ἀπό τὰ ἐπίλοιπα μοναστήρια καί μάλιστα τήν Ἁγίαν Ἄνναν, εἰς τήν ὁποῖαν πολλοί Ἀσκηταί εὐρίσκονται ἡσυχάζοντες¹³⁵."

Αἰσθάνεται πάντοτε, ἔστω κι αν δεν ανήκει στη δύναμη του κουνοβίου, σαν λαυριώτης. Στο βίο του Αγ. Αθανασίου, ιδρυτή της Λαύρας¹³⁶, σε μια αυτοσχέδια προσευχή προς αυτόν γράφει: "ἡμεῖς δέ, ὁποῦ εὐρισκόμεσθαι ἀκόμη εἰς τοῦτον τόν κόσμον, ὡς πάροιχοι, κατοικοῦντες εἰς τήν ἱεράν πόλιν σου, ἀπό τὰς προσβολάς τῶν δαιμόνων καί ἀπό πειρασμούς τῶν κακῶν ἀνθρώπων βασανιζόμενοι, ... νά πρεσβεύης ... διὰ τήν μάνδραν σου".

Πρόλογο που ταξιδεύει για να κηρύξει το λόγο του Θεού ή να τυπώσει τα έργα του, το ιδανικό του είναι να τελειώση την "παροικία" του στο Ἄγ. Ὄρος. Πιστεύει ἴσως, ἤ και φοβάται, ὅτι ἐνδέχεται σε κάποια στιγμή της ζωῆς του να μη μπορέσει να ἐπιστρέψει ἐκεῖ¹³⁷. Καί τούτο γιατί στη συνέχεια της ἴδιας προσευχῆς γράφει¹³⁸: "ὁ ὁποῖος (= ο Κύριος) νά ἀξιώση καί ἐμέ τόν ταλαίπωρον, νά τελειώσω εἰς ἕνα τόπον ψυχωσθητήριον, καί νά μή πταίσω πλέον τῆς βασιλείας του ... νά μέ φωτίσουν, καί νά μέ δυναμώσουν (= Ὁ Χριστός καί ἡ Παναγία) νά τελειώσω τόν ὑπόλοιπόν μου βίον θεάρεστα, ὅπου¹³⁹ ὀρίσουν καί οἰκονομήσουσι ...".

Το ἴδιο πρόβλημα υποδηλώνεται καί στον πρόλογο του τρίτου μέρους της "Αμ.Σ.". Τα αγιορειτικά χφφ¹⁴⁰, που το ένα, το Ιβήρων 342, προηγείται του έντυπου έργου κατά δύο χρόνια (1639) γράφουν: "νά μέ ἀξιώσουν, νά τελειώσω τόν δρόμον τῆς παροικίας μου εἰς ἐτοῦτο τό Ἁγιώνυμον Ὄρος". Το έντυπο στο ἴδιο σημείο ἔχει: "νά μέ ἀξιώσουν νά τελειώσω τόν δρόμον τῆς παροικίας μου, μέ καλήν μετάνοιαν"¹⁴¹.

135. Ὁ.π., σ.166

136. Ὁ.π., σ.166

137. Πριν ἀπό το 1656,

138. "Καλοκαιρινή" Ὁ.π., σ.166

139. Ἴσως ὄχι αποκλειστικά στη Λαύρα καί στο Ὄρος.

140. Βλ. παραπάνω, σημ.56.

141. Δηλ. ἀπό ἕνα χρονικό σημεῖο καί πέρα δε θεωρεῖ το Ὄρος αποκλειστικό τόπο κατοικίας του.

Μήπως κρύβεται κάποιο συγκεκριμένο γεγονός διαφωνίας του με την κοινότητα του Όρους και από ένα χρονικό σημείο και πέρα ήταν πια αδύνατη η παραμονή του σ' αυτό ή μήπως τα ταξίδια του στον Ελλαδικό χώρο και στη Βενετία δημιουργούν άλλες προϋποθέσεις για δράση και προσφορά, ώστε εγκαταλείπει την ιδέα της διά βίου παραμονής του στο Όρος;

Άλλοι τόποι τους οποίους επισκέφτηκε ήταν:

Ιωάννινα, Άρτα, Κωνστακέοι¹⁴². Στην αφιερωτική επιστολή, της "Χριστιανῶν Ὁδηγίας" γράφει: "ἤλθα προθύμως εἰς τήν Ἄρταν ἀπό τὰ Ἰωάννινα ... Εἰς τοῦτο μέ ἐπαρακίνησε ὁ εὐλαβέστατος οἰκονόμος τῶν Κωνστακέων παπά κύρ Μάνος". Το ταξίδι αυτό ἐγίνε ἀνάμεσα στα χρόνια 1647-1656¹⁴³. Ἴσως βρισκόταν στο δρόμο για τη Βενετία, γιατί ὁ ἴδιος γράφει¹⁴⁴ ὅτι ἔκανε το τρίτο του ταξίδι για τη Βενετία (πριν ἀπό το 1656) "διὰ ξηρᾶς καί θαλάσσης", δηλ. ἀπό το Ἄγ. Όρος προς τα λιμάνια της Ηπείρου μέσω της Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας¹⁴⁵.

142. Σήμερα Κωστακιοί, χωριό του νομού Ἄρτας βρῖσκεται κοντά στη Νέα Φιλιππιάδα.

143. Βλ. παραπάνω σημ. 111.

144. "Χριστιανῶν Ὁδηγία" σ. 158. Ὡστόσο στην "Τριαδική Ὀκτώηχο" στον πρόλογο γράφει: "... ἤλθα ... τῶρα πλέον τό τρίτον ἐδῶ εἰς τήν Βενετίαν ἀπό τό Ἄγιον Όρος τοῦ Ἄθω διὰ ξηρᾶς ...". Μιλᾶει μόνο για πεζοπορία, ἴσως γιατί ἦταν το μεγαλύτερο μέρος του ταξιδιού, το πιο κουραστικό καὶ επικίνδυνο.

145. Απ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία του Νέου Ἑλληνισμοῦ, 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 175 (Χάρτης 5, θαλάσσια καὶ Χερσαία ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία του Ἑλληνικοῦ χώρου με τα Βαλκάνια, την Κεντρικὴ καὶ τη Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ το 17ο καὶ 18ο αἶωνα).

Κέρκυρα. Στο βίο του Αγ.Σπυρίδωνος¹⁴⁶ περιγράφει τον ομώνυμο ναό στους "Κορυφούς" και τα αφιερώματα, που θυμίζουν αντίστοιχα θαύματα, ως αυτόπτης. Και στο "Κυριακοδρόμιο"¹⁴⁷ γράφει ότι το σκήνωμα του Μεγάλου Αθανασίου, που είδε στο γυναικείο μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού στη Βενετία, του έκανε μεγαλύτερη εντύπωση από όσα άλλα είχε δει. Ανάμεσα σ'αυτά αναφέρει του Οσίου Σάββα, του Αγ.Ιωάννου του Ελεήμονος και του Αγ.Σπυρίδωνος¹⁴⁸.

7. Στη Βενετία. Η ανάγκη να τυπώσει τα έργα του τον οδηγεί στη Βενετία. Ο ίδιος μιλάει για τρία ταξίδια που πραγματοποίησε εκεί¹⁴⁹, όπου ζει για αρκετό χρονικό διάστημα και όπου γράφει τους προλόγους και ορισμένα μέρη των έργων του, όπως φαίνεται από ορισμένους εκφραστικούς τρόπους μέσα σ'αυτά¹⁵⁰, από το γεγονός ότι εργάζεται ως διορθωτής των υπό εκτύπωση βιβλί-

146. "Παράδεισος" σ.332, παραπέμπω στην έκδοση του 1759.

147. "Κυριακοδρόμιο" σ.240, παραπέμπω στην έκδοση του 1852.

148. Το σκήνωμα του Αγ.Σάββα, βρίσκεται σήμερα στην ομώνυμη λαύρα στους Αγ.Τόπους. Όπως είχε την καλοσύνη να με πληροφορήσει ο Μητροπολίτης Δημητριάδος κ.Χριστόδουλος, αποδόθηκε από την Καθολική Εκκλησία στα 1965.

149. O Petit, ό.π., σ.280 μιλάει για δύο ταξίδια, γιατί δεν έχει υπόψη του τους προλόγους των έργων "Τριαδική Όκτώηχος", και "Χριστιανῶν Όδηγία".

150. "Γεωπονικόν", σ.67, "διὰ τοῦτο ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν πωλοῦσι τὰ σύνωρα αὐγά τέσσαρα ἄσπρα τὸ ἕνα" σ.131, "ἐδῶ, εἰς τὴν Βενετίαν φέρνουσι διάφορα". "Τριαδική Όκτώηχος" στη σ.10 χ.α., "καί ἦλθα ... τώρα πάλιν καί τρίτον ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν". "Χριστιανῶν Όδηγία", σ.158, "διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἦλθα καί ἐγὼ τώρα τὴν τρίτην φοράν ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν".

ων του¹⁵¹ και από το ότι όλη του η εκδοτική δραστηριότητα εκτείνεται από τα 1641 ως τα 1656. Υπάρχει ακόμη και η μαρτυρία του Du Cange¹⁵² ότι στα 1643 ο μοναχός Αγάπιος από την Κρήτη εξέδωσε το "Γεωπονικόν του στη Βενετία, "quo et vivebat"

Το πρώτο ταξίδι έγινε ανάμεσα στα 1640 και 1641. Από τον ίδιο έχουμε τις ακόλουθες πληροφορίες: Το πρώτο έργο που εκδίδει είναι η "Άμαρτωλῶν Σωτηρία" 1641 και μ'αυτό¹⁵³ αναγγέλλει την έκδοση του δεύτερου έργου του, του "Παράδεισου" μέσα στην ίδια χρονιά. Στον "Παράδεισο"¹⁵⁴ γράφει: "ἐπεὶ εἰς τὴν προτέραν βίβλον ὁποῦ ὠνομάσαμεν Ἄμαρτωλῶν Σωτηρία". Γίνεται λοιπόν φανερό ότι στα 1641 τυπώνονται και τα δύο αυτά βιβλία και εκδοτικά προηγείται η "Άμαρτωλῶν Σωτηρία"¹⁵⁵.

151. Γ.Ν.Κοντοσόπουλος, Τα εν Βενετία τυπογραφεία ελληνικῶν βιβλίων κατά την Τουρκοκρατίαν, "Αθηνά" 58(1954) 321.

152. Du Cange, Glossarium ... ό.π, τ.2 index autorum, στήλη 43.

153. "Αμ.Σ.", μέρος γ', θαύμα θ', σ.344. "Αυτά και άλλα ὅμοια φαίνονται εἰς τοὺς βίους τῶν ἄνωθεν, ὁποῦ ἔγραψεν ὁ Μεταφραστής Συμεών καί εἰς ὀλίγας ἡμέρας, θεοῦ βοηθοῦντος, τυπώνονται καί αὐτοί καθὼς τοὺς ἐμεταγλώττισα εἰς κοινὴν ὠφέλειαν".

154. "Παράδεισος", σ.1. Παραπέμπω στην έκδοση του 1759.

155. Ο Ν.Β. Τωμαδάκης, ό.π., σ.381-2 γράφει: "Così verso il 1641, quattro anni prima che i Turchi sbarcando a Creta, conquistassero la Canea e rovesciassero tutto il sistema sociale e statale dell'isola greca, Agapio pubblicò prima il libro intitolato Παράδεισος (Paradiso) e, due anni dopo, non impedito dalla diuturna guerra cretese, stampò, sempre a Venezia, la sua Ἄμαρτωλῶν Σωτηρία, cioè la salute dei peccatori". Ενώ στη σελ.382 σημ.7 αναφέρεται στην έκδοση της "Ἄμαρτωλῶν Σωτηρίας" του 1641 και παραπέμπει στη Β.Η., τ.1, σ.413-14 αρ.300.

Το ταξίδι αυτό θα πρέπει να κράτησε αρκετά, γιατί αμέσως στα 1642 εξέδωσε την "Έκλογή",¹⁵⁶ στα 1643 το "Ψαλτήριον", το "θηκαρά", το "θεοτοκάριον" και το "Γεωπονικόν". Ο ίδιος το χαρακτηρίζει ως πρώτο ταξίδι, όταν στον πρόλογο του "Έκλογίου" του (1644) μνημονεύει το δεύτερο. "Έπειδή τήν πρώτην φοράν όπου ήλθα εις τήν Βενετίαν ... έτύπωσα τόν Παράδεισον ...".

Το δεύτερο ταξίδι του στη Βενετία ορίζεται με σαφήνεια στον παραπάνω πρόλογο. "Ήθέλησα καί τώρα όπου ό θεός μέ ήξίωσε νά ματαγυρίσω. .." Σ' αυτό (1644) τυπώνεται το "Έκλόγιόν" του. Η διάρκεια του δεν μπορεί να προσδιοριστεί. Γεγονός είναι ότι στα 1647 ξανατυπώνονται στη Βενετία η "Αμ.Σ."¹⁵⁷ και το "Γεωπονικόν"¹⁵⁸. Πάντως δεν είναι απαραίτητο να δεχτούμε ότι η επανέκδοση δύο βιβλίων απαιτούσε και τη δική του παρουσία. Μπορεί να έκανε την προεργασία και να έφυγε, γιατί όπως είδαμε¹⁵⁹ μετά τα 1643 ή μετά τα 1647 πρέπει να βρέθηκε στην Κρήτη. Δεν αποκλείεται όμως και να έμεινε στη Βενετία άλλα τρία χρόνια 1644-1647 και να πήγε στην Κρήτη αμέσως μετά την έκδοση των παραπάνω έργων (1647).

Τα ταξίδια του στον ελλαδικό χώρο εκτός από τους ιεραποστολικούς λόγους έχουν σκοπό να του εξασφαλίσουν και συν -

156. Β.Η., 17ος, 5, αρ. 76 σ. 58-9.

157. Μ. Φώσκολος, Τα παλαιά Ελληνικά βιβλία του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης. Με συμπληρώσεις στη Βιβλιογραφία του Ε. Legrand και Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, "Ερανιστής" 9(1971), αρ. 27, σσ. 40-41.

158. Ε. Legrand, Β.Η., 17ος αι., τ. 2, αρ. 387, σ. 35.

159. Βλ. παραπάνω σ. 60.

δρομητές για τις εκδόσεις των έργων του¹⁶⁰. Το ίδιο υποθέτει και ο L.Petit¹⁶¹ όταν γράφει ότι με το τελείωμα των έργων του ο φτωχός μοναχός δεν ήταν στο τέλος των βασάνων του. Του απέμενε να βρει συνδρομητές και εκδότη. Γι αυτό και τα πολλαπλά ταξίδια του στα νησιά του Αρχιπελάγους.

Το τρίτο ταξίδι στη Βενετία πραγματοποιείται λίγο πριν από τα 1656. Στον πρόλογο της "Τριαδικής Όκτωήχου" που εκδόθηκε στα 1656, γράφει: "διά τούτο έβαλα κόπον καί τούς έδιόρθωσα (=τους τριαδικούς ύμνους), καί ήλθα διά ταύτους έπιταυτουΐ, ήγουν ξαργητουΐ τώρα πλέον καί τρίτον έδώ εις τήν Βενετίαν από τό "Άγιον Όρος τουΐ άθω διά ξηράς, όπου είμαι άσθενής καί γέροντας καί δέν έψήφισα τοσοΐτον κόπον καί έξοδα. εις τό όποϊον φθονήσας ό πονηρός καί μισόκαλος δαίμων, μέ έπέιραξεν εις τόν δρόμον καί έπαθα διάφορα βάσανα. όθεν ύστερηθείς τών χρημάτων, όπου έβάστου διά τά έξοδα, έστε νοχωρέθηκα έδώ ύπέρμετρα. μή έχοντας τά πρόσ τήν χρείαν, έτρωγα μόνον όσον διά νά μή άσθενήσω". Στο ταξίδι αυτό έξέδωσε την "Τριαδική Όκτώηχο" 1656 και την "Καλοκαιρινή" 1656-1657. Από το τελευταίο αυτό έργο ενδιαφέρει ο έντυπος κολοφώνας. "Έδώ¹⁶² (ιδού)¹⁶³ έτελειώθη ή βίβλος αύτη τη 1η ήφευρουαρίου αχης¹⁶⁴ ήτις είναι ώραιότερα από όλα τά βιβλία τουΐ

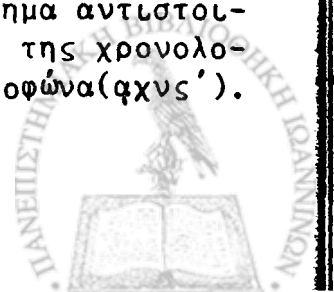
160. Στον πρόλογο της "Έκλογής" 1642, μιλάει κολακευτικά για κάποιον κυρ-Ποθητό, μέλος της Κοινότητας της Βενετίας, που τον βοήθησε οικονομικά (B.H., τ. 5, αρ. 76 σσ. 58-9).

161. Ό.π., σ. 280.

162. Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεΐς, Ιεροσ. Βιβλιοθ., τ. ΙΙ, σσ. 591-2.

163. B.H., τ. 2, αρ. 418 σσ. 89-90. Το σωστό είναι "ιδού" όπως διαπίστωσα σε αντίτυπο της Βιβλ. της μονής Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

164. Η 1η Φεβρουαρίου 1656 κατά το βενετικό σύστημα αντιστοιχεί στην 1η Φεβρ. 1657, γι αυτό και η διαφορά της χρονολόγησης ανάμεσα στον τίτλο (αχης) και στον κολοφώνα (αχης').

Αγαπίου.λοιπόν ἄς πουλιέται ἐδῶ μὲν εἰς τὴν Βενετίαν ἕνα γρό-
σον. εἰς δὲ τὰ μέρη τοῦ Λεβάντε ἄσπρα ρκ'.καί ὅστις κλέψει κα-
νένα βιβλίον τοῦ αὐτοῦ ἀγαπίου, ἢ τοῦ ἀνθρώπου του, νά εἶναι
ἀσυγχώρητος καί ἀφορεσμένος παρά θεοῦ, διατί ἐχρεόθη ο πτωχός
τ'γρόσια νά τυπώσῃ καί χρειζοῦν οἱ κόποι του ἄλλα τόσα. "Ὅθεν
πρέπει οὐ μόνον νά τόν πληρώσετε, ἀλλά καί ἔλεος νά τοῦ δώσε-
τε, ὅπου ἐκοπίασεν τόσον καί ἐβασανίσθη διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν
ψυχῶ σας. Ὁ ταπεινός μητροπολίτης φιλαδελφίας¹⁶⁵." Ὅπως φαί-
νεται ἀπό το συστατικό αὐτό σημεῖωμα βρισκόμαστε μπροστά στο
ίδιο γεγονός της ἀπώλειας των χρημάτων που προορίζονταν για
τα ἐξοδα της εκτυπώσεως των βιβλίων του κατά τη διάρκεια του
τρίτου ταξιδιού. Πιο ἀποκαλυπτικός για ὅλα αὐτά εἶναι ο ἴδιος
σε ἕνα ἄλλο του ἔργο, τὴν "Χριστιανῶν Ὁδηγία". Το ἔργο αὐτό
ἦταν ὡς τώρα γνωστό μόνο ἀπό το Ζαβίρα¹⁶⁶. Τώρα γνωρίζουμε
ἕνα ἀντίτυπο, ἴσως το μοναδικό, που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη
της Βουλῆς με τα στοιχεῖα ΙΔ,4,ΝΜΛ 305.

Γράφει για το τρίτο αὐτό ταξίδι¹⁶⁷: "διὰ ταύτην τὴν αἰ-
τίαν ἤλθα καί ἐγὼ τώρα τὴν τρίτην φοράν ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν
μέ ὄλον τό γῆρας καί τρεῖς ἀσθενείας ὅπου ἔχω καί δέν ἐδείλια-

165. Εἶναι ο Αθανάσιος Βελεριανός, στον οποίο αφιέρωσε τον "Πα-
ράδεισο" στα 1641. Πέθανε στις 10 Απριλίου 1656 σε ηλικία
περίπου 65 χρόνων. (Βλ. Μ. Μανούσακα, Συλλογὴ εγγράφων περὶ
των μητροπολιτῶν Φιλαδελφείας, "Θησαυρίσματα" 6(1969) 80,
ἐγγράφο 39).

166. Γ. Ζαβίρας, Ἑλληνικόν θέατρον, Αθήναι 1872, σ. 160.

167. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 158.

σα κόπους καί κινδύνους, τσαούτης όδοιπορίας καί ποντοπορίας¹⁶⁸, διά νά τυπώσω τρία μεγάλα βιβλία όπου είχα γραμμένα ψυχωφελή καί θαυμάσια. είς τά όποια έφθόνησε ό μισόκαλος καί μου ήλθε συμφορά είς τήν θάλασσαν¹⁶⁹, καί μου έπήρασι τά άργύρια όπου έβάστου τά έξοδα τής Τυπογραφίας καί οί πλούσιοι έδώ δέν μου έδωσαν οΰτε δανεικά οΰτε χάριτα διατί τά λυποΰνται οί τάλανες, καί άς όψονται. δέν έχοντας οΰν διά τά μεγάλα έξοδον έτύπωσα τοΰτο τό μικρόν¹⁷⁰ (=Χριστιανών Όδηγία) καί άλλο ένα¹⁷¹ χρήσιμα περισσά καί ώραιότατα".

Στα ταξίδια αυτά αντιμετώπισε πολλούς κινδύνους. Στο "Γεωπονικό" που εκδίδεται στα 1643 (σ.39) αναφέρεται σε μια περίπτωση που μαζί με άλλους συνταξιδιώτες αποκλείστηκε "εις ένα κάστρον, όπου μάς απέκλεισαν οί πολέμιοι ... έως έτελείωσεν ή μάχη καί έλυτρώθημεν". Στη "Χριστιανών Όδηγία" που γράφτηκε λίγο πριν από το 1656 γράφει (σ.51): "καί μου ήλθε συμφορά είς τήν θάλασσαν καί μου έπήρασι τά άργύρια,...". Το ίδιο γεγονός ύπαινίσσεται και στον πρόλογο της "Τριαδικής Όκτωήχου" (1656). Στα 1643 αφιερώνει το "θεοτοκάριον" του στην Παναγία, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης που "εκ τοσούτων κινδύνων ήπειρου τε καί θαλάσσης έρρύσω με.

168. Βλ. παραπάνω, σ.68.

169. Πειρατική επίθεση (;)

170. Τελικά μόλο που τακτοποίησε τα σχετικά με το τύπωμα, η "Χριστιανών Όδηγία", ίσως εξαιτίας του θανάτου του Αγασπίου, παράπεσε στα συρτάρια του τυπογράφου Ιωάννη Αντωνίου Ιουλιανού και τυπώθηκε για πρώτη φορά στα 1685.

171. Η "Καλοκαιρινή", 1656=1657.

Τα τρία μεγάλα βιβλία, για τα οποία γίνεται λόγος στο παραπάνω απόσπασμα, τα χειρόγραφα των οποίων έφερε από το μακρινό Άθωνα, τον τόπο της πνευματικής του καρποφορίας, για να τα τυπώσει στη Βενετία είναι:

Κυριακοδρόμιον. Στα 1657 εκδίδεται ένα νέο έργο του Αγαπίου, το "Κυριακοδρόμιο". Είναι το πρώτο βιβλίο του που δεν το εκδίδει ο ίδιος, αλλά ο Ακάκιος Διακρούσης¹⁷². Οπωσδήποτε δεν πρέπει να πρόκειται για εκχώρηση συγγραφικών δικαιωμάτων που κάνει ο Λάνδος στο Διακρούση μόνο και μόνο για να παρακαμφθούν οι δυσκολίες και να τυπωθεί το έργο του. Πάντως ο τρόπος με τον οποίο περιήλθαν τα χφ του Λάνδου στα χέρια του Διακρούση είναι άγνωστος. Πιστεύω ότι πριν πεθάνει εμπιστεύτηκε τα χφ του στο Διακρούση. Άλλωστε ο τελευταίος το αποσιωπά στην αφιερωτική επιστολή προς τον Πάνο Ιερομνήμονα.¹⁷³

Νέος Παράδεισος. Το δεύτερο μεγάλο βιβλίο που δεν εκδόθηκε από τον ίδιο, αλλά και πάλι από τον Ακάκιο Διακρούση. Στο τέλος του βιβλίου αυτού διαβάζεται το επίγραμμα: "έτελειώθη τό παρόν χρόνους είς τούς χιλίους /είς τούς έξήντα τέσσαρους μέ τούς έξακοσίους/ είς τάς όκτώ καί είκοσι μηνός τοῦ Σεπτεμβρίου/ μέ κόπον πολύν καί μέ σπουδήν αὐτοῦ τοῦ Ἄκακίου/.

172. Διακρούσης Ακάκιος, κατά κόσμον Ἄνθιμος. Κεφαλονίτης που έζησε στην Κυδωνία της Κρήτης, ώς το 1645 ὕστερα εγκαταστάθηκε στη Βενετία. Ζούσε ακόμη στα 1679. Ασχολήθηκε με μεταφράσεις, εκδόσεις και συγγραφές, ηθικού, θρησκευτικού, και ιστορικού περιεχομένου. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, άρθρο στην Ηθική και θρησκευτική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 4, στήλη 1168-9.

173. "Κυριακοδρόμιον" 1657, στην αφιερωτική επιστολή "διά τοῦτο καί επί τοῦ παρόντος ἔχοντας ανά χεῖρας τό παρόν βιβλίον ... Τοῦτο λέγω στοχαζόμενος ὠφέλιμον, καί χρήσιμον είς φῶς νά φέρω ἔπαρακινήθηκα ...".

Σε μεταγενέστερες εκδόσεις¹⁷⁴ αντί "Ακακίου" έχει "Αγαπίου", που προφανώς είναι λάθος, γιατί στη 16η χ.αρίθμηση σελίδα¹⁷⁵ διαβάζεται η ακόλουθη έγκριση: "Εγώ ο Ιωάννης Ματθαῖος ο Βουστρώνιος, τῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου Βιβλιοθήκης διαφύλαξ, προστασία τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρός τῆς ἱερᾶς θεοσεβείας ἔξεταστοῦ, ἀνέγνωσα πάσας τὰς ἐν τῷ παρόντι τμήματι συνεχόμενας τῶν Ἁγίων ζωάς, ἄριστα μὲν συντεθειμένας, ἀκριβῶς δέ συναχθεῖσας ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ κοινὸν ἰδίωμα, παρὰ τοῦ λογιωτάτου Ἀγαπίου τῆς θείας λήξεως, ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει εὔσεβου ἀσκητοῦ. ἐν αἷς οὐχ εὔρηκα διάφορόν τι ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. τούτου γε χάριν ἀξίας τύπῳ διέκρινα, καὶ τὴν παροῦσαν πίστιν συνέγραψα καὶ αὐτοχειρὶ διεχάραξα ὀγδοῦ Μαρτίου 1664¹⁷⁶", που δείχνει ὅτι ὁ Λάνδος ἔχει ἤδη πεθάνει.

Και στὴν περίπτωση αὐτὴ μεταγενέστερες εκδόσεις ἀντὶ "ὀγδοῦ Μαρτίου 1664" ἔχουν "ὀγδοῦ Μαρτίου 1644", που καὶ αὐτὸ οφείλεται σὲ τυπογραφικὸ λάθος¹⁷⁷. Πρῶτα, γιατί στα 1644 εἶναι μαρτυρημένο ὅτι ὁ Ἀγάπιος ζοῦσε καὶ δεῦτερο, γιατί ὁ Ιωάννης Ματθαῖος Βουστρώνιος ἐκλέχθηκε διαφύλακας τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγ. Μάρκου στα 1659 καὶ κράτησε τὴ θέση αὐτὴ ὡς τὶς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1667¹⁷⁸.

174. Για παράδειγμα ἡ ἔκδοση τοῦ 1861.

175. Μετὰ τὸν πρόλογο τοῦ Διακρούση καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων.

176. Για τὴ λογοκρισία στα ἐκδιδόμενα βιβλία στὴν Ἰταλία καὶ ἰδιαίτερα στὴ Βενετία βλ. καὶ Μ. Μανούσκα, "Ἀλοῖσιος Ἀμβρόσιος Γραδενίγος," Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου" 5(1955) 102-148.

177. Συναντιέται πρώτη φορά στὴν ἔκδοση τοῦ 1745 καὶ ἐπαναλαμβάνεται στὶς εκδόσεις 1760, 1761, 1771, 1790, 1806, 1861. Ἴσως καὶ σὲ ἄλλες ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχω αὐτοψία.

178. Μ. Μανούσκα, ὁ.π., σ. 109.

Καλοκαιρινή. Τόμος δεύτερος. Έμεινε ως σήμερα ανέκδοτο. Ακέφαλο αυτόγραφο (;) σώζεται στην Πατριαρχική Βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων¹⁷⁹.

8. Το τέλος. Σύμφωνα με τα παραπάνω ο Αγάπιος Λάνδος πρέπει να πέθανε λίγο μετά από τις 18 Φεβρουαρίου του 1656=1657, αφού έχει πρωτύτερα τυπώσει την "Τριαδική Όκτώηχο" 1656, και την "Καλοκαιρινή" 1656 (1η Φεβρουαρίου 1656=1657)¹⁸⁰ και έχει ενεργήσει τα σχετικά για το τύπωμα του έργου του "Χριστιανών Όδηγία", στο οποίο και γράφει ότι με τις υπάρχουσες συνθήκες δεν είχε την ελπίδα να τυπώσει τα τρία μεγάλα του βιβλία. Στο διάστημα αυτό για να μειώσει το κόστος της εκδόσεως των βιβλίων του εργάζεται ως διορθωτής, στα δικά του μόνο έργα, στο τυπογραφείο του Ανδρέα Ιουλιανού¹⁸¹.

Το πρόβλημα των δυσκολιών που αντιμετωπίζει στην έκδοση των έργων του εκθέτει και στην "Καλοκαιρινή"¹⁸². "Έπειδή ο λόγος ούτος ήταν νς' κόλλαις χειρόγραμμα, καί εγώ ο 'Αγάπιος όποϋ τόν έμεταγλώττισα τόν έσμίκρηνα κάμποσον, διά νά μήν όκνεύουν καί ραθυμοϋν οί τε άναγινώσκοντες καί οί ακούοντες ... Τό όποϊον έκαμα καί διά τήν άνωθεν αίτίαν ... Έτι δέ καί διά τούς τυπογράφους είς τήν Βενετίαν, οίτινες όταν είναι πολλά μέγανον

179. Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ.2, αρ.567 σ-590 κε. Είναι συσταχμένο με την "Καλοκαιρινή" του 1657. Έχω αυτοφία του χφ από μικροταινία.

180. Για τα προβλήματα της χρονολογήσεως της "Καλοκαιρινής", βλ. παραπάνω, σημ. 164.

181. Γ.Ν.Κοντοσόπουλος, ό.π., σ.286 κε. ιδιαίτερα σ.321.

182. "Καλοκαιρινή", σ.99.

τό βιβλίον, δέν τό τυπώνουσι, φοβούμενοι μήπως δέν πωληθῆ καί ζημιώσουσι τήν ἔξοδον ἥτις εἶναι πολλή καί ἀνήκαστος τόσον διά ταῖς κόλλαις καί μελάνην, ὡσάν καί διά τήν πληρωμήν τῶν ἀνθρώπων, ὁποῦ εἰς τόν τύπον δουλεύουσιν ..."

Εξάλλου ἡ "Χριστιανῶν Ὁδηγία" δέν εἶναι παρά μια ἐπιλογή θεμάτων ἀπό το μεγάλο του ἔργο "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", που στα 1656 ἔβλεπε ὅτι ἡ ἔκτασή του δημιουργοῦσε ἐκδοτικά προβλήματα¹⁸³. "Πλήν ἐπειδή εἰς τήν ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν εἶναι πολλοί λόγοι διατί ἔγραψα διά τά θανάσιμα ἀμαρτήματα, διάφορα ὑποδείγματα καί ψυχωφελῆ διηγήματα, γράφω τώρα μόνον διά ταῖς τρεῖς ἀρεταῖς".

Οἱ ταλαιπωρίες του τρίτου ταξιδιού, τὰ γηρατειά καί οἱ τρεῖς ἀρρώστιες¹⁸⁴ ἀποβαίνουν μοιραία¹⁸⁵. Τὴν ἀπόψη ὅτι το 1656 εἶναι ὁ τελευταῖος χρόνος τῆς ζωῆς του Ἀγαπίου ἐνισχύει καί ἡ ἀνάλυση του ἀφιερωτικοῦ σημειώματος τῆς "Τριαδικῆς Ὀκτωῆχου". Ἐκτός ἀπό τὴν τυπικὴ ἔκφραση τῆς συναισθήσεως τῆς ἀμαρτωλότητος καί ἀσημαντότητας, που τὴν υπαγορεύει τὸ μοναχικὸ καθήκον καί

183. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.16.

184. "Τριαδικὴ Ὀκτώηχος" στον πρόλογο. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.158

185. Μόνον ὁ Ph.Meyer τοποθετεῖ τὸ θάνατό του ἀνάμεσα στα 1657, που ἐκδίδει τὴν "Καλοκαιρινή" καί 1664, που ὁ Βουστρώνιος πληροφορεῖ ὅτι ἔχει ἤδη πεθάνει, "τῆς θείας λήξεως". Τὴ γνώμη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνουν καί οἱ V.Grumel (Lexicon für Theologie und Kirche, τ.6, 1961 στ.778) καί Γ.Κονιδάρης (Ἠθικὴ καί Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τ.1, Ἀθήναι 1936, σσ.96-98). Ἄλλοι, ὅπως ὁ L.Petit (ὁ.π., σ.280) σημειώνουν γενικὰ πρὶν ἀπὸ τὶς 8 Μαρτίου τοῦ 1664. Ἡ (Σ.Μπαῦρακτάρης, Ἄλκης Ἀγγέλου, ὁ.π.) πρὶν ἀπὸ τὸ 1671, ὅταν οἱ προεστοὶ τοῦ Ἀγ. Ὁρους με ἐπιστολὴ τους στον πρεσβευτὴ σὴν Κωνσταντινούπολη De Nointel διαβεβαιώνουν γιὰ τὸ ὀρθόδοξο φρόνημα τοῦ Ἀγαπίου, που στο μεταξὺ ἔχει πεθάνει. Τὴν ἴδια διαβεβαίωση δίνουν καί ὁ ἡγούμενος με τὴν ἀδελφότητα τῆς μονῆς Μαυρομόλου. (Βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλο - Κεραμέα, Τέσσαρα πρωτότυπα ἐλληνικὰ γράμματα εὐρισκόμενα ἐν

ιδεώδες, βρίσκεται ο αναγνώστης μπροσιά στον απολογισμό ενός ανθρώπου που έχει λόγους (γηρατειά, αρρώστιες) να διασθάνεται το τέλος του και να θέλει να "συνάρη λόγον" με τον εαυτό του. Γράφει: "Πλήν εἰ καὶ ἀχρεῖτος εἰμὶ καὶ ἀνάξιλος, ἀλλὰ οἶδώς (sic) τὴν σὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα. τολμήσας τούτους τοὺς εὐτελεῖς ὕμνους προσέφερον, οἰκετικῶς σου δεόμενος. ὅπως ὡς προσεδέξω τὰ τῶν νηπίων φελίσματα, ὑπὲρ τῶν φιλοσόφων ῥητόρων τὰ ὑψηλά καὶ συνετὰ ῥήματα. οὕτω κάμου τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀχρείου δούλου σου, τὴν κατὰ τὴν μικράν μου δύναμιν ἀνύμνησιν πρόσδεξαι. καὶ δώρησαί μοι πάντων τῶν πεπραγμένων μοι ἀμαρτημάτων συγχώρησιν ὅτι ἐγὼ μόνος τὴν ἀγαθότητά σου παρώργισα, ἐκ βρέφους παραβαίνων τὰ σωτήριά σου προσταγάματα. τὰς συνθήκας τοῦ ἀγίου βαπτίσματος μυριάκις ἠθέτησα. καὶ ὡς ὅς ἐκυλίσθην ἐπὶ τόν βόρβορον. καὶ γέλωσ δαιμόνων καὶ ἀνθρώπων κατέστην, καὶ χλευασμός τοῦ Ἀγγελικοῦ σχήματος. ἢ γοῦν μοχθηρὰ γνώμη, τοῖς προτέροις ἐπιμένει καὶ δεινότεροις πάθεσι. καὶ ἕνα τ' ἀληθές εἶπω, τῷ κωδίῳ τόν ἔνδον λύκον καλύφαι βούλομαι. οἴμοι τῷ τάλανι τί πλανᾷ μέ τό σχῆμα ξένον ὄντα τῆς ἀρετῆς, καὶ τὰ ἐνάντια πράττοντα. οὐαί μοι τῷ ἄφρονι ποῖα αἰσχύνημε καταλάβοι ὅταν ὄφονται με κατακριθέντα οἱ νῦν μακαρίζοντες. αἰδοῦμαι τοὺς νῦν εὐλαβουμένους με, ὅταν ἐνώπιον αὐτῶν αἰσχυνθῶ διὰ τὰς κρυπτάς ἀμαρτίας μου. οἴμοι ὅτι διὰ τοὺς ὀρῶντας μέ σωφρονῶ, ἔσωθεν δέ ἄεί πορνεύω. ἰατρός θέλω γενέσθαι τῶν παθῶν ὁ τρισάθλιος, αὐτός ἐγὼ ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλωτιζόμενος. οὕπω εἰς ἀληθείας ἦλθον ἐπίγνωσιν. καὶ ἄλλους

τη Αυτοκρατορική Βιβλιοθήκη Πετροπόλεως, Παράρτημα, Εν Πετροπόλει 1907, σσ.41-2, 47-8. Είναι ανάτυπο του Ε.Φ. Σ.Κ., τ.ΙΣΤ', Παράρτημα. 1885).

διατάσσω ἐξ οἰήσεως ὁ ἀσύνητος. ἐν ἀμαρτίαις κατασπιλοῦμαι.
καί ὡς δίκαιος θέλω νομίζεσθαι. συνεταξάμην φυλάξαι τὰς ἀρε-
τάς. καί ὠμολόγησα ὑπομεῖναι πᾶσαν στενοχωρίαν καί κάκωσιν,
διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν καί οὐδεμίαν ὁμολογίαν ἐπλήρω-
σα. ἀλλὰ πᾶσας τὰς συνθήκας ἠθέτησα. ἐκουσίᾳ μου βουλήν προ-
σῆλθον τῷ κυρίῳ μου. καί συνεθέμην ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ. καί
μέχρι θανάτου τῷ μοναστηρίῳ παραμένειν, καί πᾶσαν θλιψίν τοῦ
μονήρους βίου ὑπομένειν καί κακοπάθειαν, καί οὐδέ μίαν ἐφύ-
λαξα. Ἄγγελοι θεῶν τότε παρίσταντο, ἀπογραφόμενοι τὰς ὁμο-
λογίας μου. ὥς μέλλω ἀπαιτεῖσθαι ἐν τῷ φοβερῷ κριτηρίῳ σου,
καί τί ποιήσω ὁ πανάθλιος. ὑπεσχόμην σταυρωθῆναι καί νεκρω-
θῆναι τῷ κόσμῳ. καί καταλιπεῖν τὰ τερπνά τούτου καί ἀπολαυ-
στικά, καί φυλάξαι σαρκός ἐγκράτειαν, καί ψυχῆς κάθαρσιν. καί
οὐδέ ἓν ἐξ αὐτῶν ἐφύλαξα οὔτε ποσῶς ἐνεκρώθην τοῖς πάθεσιν.
ἀλλ' ἀκρατῶς καί ἀνευλαβῶς διάγω πάντοτε. καί κατασπαταλῶ καί
καλλοπίζομαι. ὑβρίζω. κατακρύνω. μνησικακῶ καί ὀργίζομαι. καί
ἄλλος ὢν ἐντός, ἄλλος ἔξωθεν τοῖς ὀρῶσι φαίνομαι. λόγους τε
καί πράξεις, καί μυρίους ἐπιτηδεύμασί τε καί σχήμασι, καί πε-
ριποιημέναις δαιμονιώσεσιν ὑποκρίσεσι. ταῦτα πάντα καί πλεί-
ονα. τούτων διέπραξα λόγῳ, ἔργῳ, διανοίᾳ καί διὰ πασῶν τῶν
αἰσθήσεων. ἀλλὰ σύ κύριε ὁ μακρόθυμος καί ἀνεξίκανος, καί ἐν
τοῖς χαρίσμασί σου ἀμεταμέλητος, ὁ πρός τὴν Ἀγγελικὴν διαγω-
γὴν ταύτην καθωδηγήσας με, καταξίωσόν με ἀπὸ τὴν σήμερον ποι-
ῆσαι τινὰ καρπὸν τῆς μοναδικῆς πολιτείας ἐπάξιον. ἐπεὶ ἕως
τοῦ νῦν οὐδεμίαν τῶν ἐντολῶν σου ἐπλήρωσα. ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς
ᾠρας τοῦ βαπτίσματος αὐτό κατεμόλυνα. μετὰ δέ φτάσας εἰς ἡ-
λοικίαν νόμιμον, μυριάκις ἠμάρτηκα. καί παρωμοιώθην τοῖς κτή-
νεσιν. ἀλλὰ μὴ μέ ἀπόρη τόν ἀχρεῖτον ὡς ἀνεξίκανος. οὔτε βδε-
λύξει μέ τόν βέβηλον καί πανάσωτον. ἀλλὰ συναρίθμησον μετὰ
τῶν τῆς ἐνδεκάτης ᾠρας ἐργατῶν. καί ἀξίωσόν με κἂν τὴν ἐσχάτην

ταύτην ὥραν τῆς παροικίας μου κοπιᾶσαι εἰς τόν μυστικόν ἀμπε-
λῶνα σου καί μή με πλέον ἐγκαταλείψης ἐκπεσεῖν εἰς θανάσιμον
ἀνόμημα. ναί παναγία Τριάς ὑπερούσιε, ἐπάκουσόν μου τοῦ ἀγνώ-
μονος καί ἀχρείου δούλου σου ἐξάλειψον ἅπαντα τά παρεμοῦ προη-
μαρτημένα ἔκούσια, καί ἀκούσια. ὅσα πνευματικοῦ πατράσι ἐ-
ξήγγειλα. καί ὅσα διὰ λήθην ἀνεξαγόρευτα εἶασα. ἐξαιρέτως δέ
εἶτι ὡς ἀγράμματος ἔσφαλα ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ. ἢ ἐν ἄλλῃ τινῶ
τῶν προτετυπωμένων ἢ τυπωθησομένων. καί εὐρεθῆ λέξις, ἢ λόγος
ἢ γράμμα ἐλάχιστον, ἐναντίον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, εἶη ἐξα-
λειμμένον καί ἄκυρον. ὅτι οὐχί ἐν γνώσει, ἀλλ' ἐκ παραδρομῆς,
καί ἐν ἀγνοίᾳ τοῦτο πεποίηκα, ἐγὼ γάρ πιστεύω, ὡσπερ ἡ σὴ βα-
σιλεία σαφῶς ἐπίσταται, εἰς σέ τόν ἕνα καί μόνον θεόν τόν ἐν
τρισὶ πρόσώποις δοξαζόμενον. καθὼς οἱ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν καί
οἱ τῶν ἐπτὰ συνόδων πατέρες ὑπό σοῦ φωτισθέντες σαφῶς ἐδογμα-
τισαν..."¹⁸⁶.

Ἡ πληροφορία ὅτι πέθανε σε βαθύτατο γήρας στη Βενετία,
ὅπου τον εκτιμοῦσαν πολύ για τη μόρφωσή του και τις χριστια-
νικές του αρετές¹⁸⁷ επιβεβαιώνεται ἔμμεσα ἀπὸ τὸν ἴδιο που
ἔχει πληροφόρηση για την ἰδέα που ἔχουν γι' αὐτόν οἱ συγχρόνοι
του¹⁸⁸ "τῷ κωδίῳ τόν ἔνδον λύκον καλύψαι βούλομαι ... ὄψονται
με κατακριθέντα οἱ νῦν μακαρίζοντες ... αἰδοῦμαι τούς νῦν εὐ-
λαβουμένους με ... οἴμοι ὅτι διὰ τούς ὀρώντας με σωφρονῶ".

Αὐτό επιβεβαιώνεται και ἀπὸ μια σύγχρονή του πηγή: ἕνα
γράμμα ἀγιολοιτῶν πατέρων, για να πιστοποιηθεῖ ἐνώπιον του πρε-

186. Συνεχίζει με τὸ ἴδιο πνεῦμα ὡς τὸ τέλος.

187. Ἀνδρ. Βρετός, Στ. Παπαδόπουλος ὁ.π.

188. "Τριαδικὴ Ὀκτώηχος", ὁ.π.

ιβευτή της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη de Nointel η ιστορική ύπαρξη του Αγαπίου και ότι η "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" είναι δικό του έργο, πράγμα που είχε αμφισβητηθεί από τους καλβινιστές λίγα μόλις χρόνια (1671) μετά το θάνατό του¹⁸⁹, λέει: "Ὁ καλόγερός μας Ὀνόματι Ἀγάπιος ἤδη τεθνηκώς, ἔζησεν εἰς τό Ἅγιον Ὅρος μέ παράδειγμα καί ἀγιοσύνην, ὡς καθώς μαρτυροῦσι ἡ διατριβαῖς του καί οἱ κόποι του μάλιστα τό βιβλίον του τό λεγόμενον Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, τό ὁποῖον ὡσάν ὠρθόδοξος διδασκαλία φωτίζει κάθε καλόν χριστιανόν εἰς τήν ὁδόν τῆς σωτηρίας... τό λειπόν διά βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας μαρτυροῦμεν πῶς τέτοιον βιβλίον, καί ἄλλα πολλά ἐτυπώθησαν εἰς τήν Βενετίαν ἀπό τόν Ἰδιον τόν Ἀγάπιον, μοναχόν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐτζι ἡμεῖς γνωρίζοντάς τον μέ ὄρκον ὑπογράφομεν. ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰε' Ἀπριλλίου αἰχοα'." ^{189α}

Ἐνα δεύτερο γράμμα των πατέρων της μονῆς Μαυρομόλου (δε μπόρεσα να διαπιστώσω για ποιά μονή πρόκειται) που δόθηκε στον ίδιο το de Nointel, ὅταν πήγε στη μονή γι' αὐτόν το σκοπό¹⁹⁰ αναφέρει, "Ἀγάπιος τῖς μοναχός ἐκ μέν τῆς νήσου Κρήτης ὀρμώμενος εἰς δέ τό Ἅγιον Ὅρος τόν βιόν ἀσκητικῶς καί θεαρέστως διατρίψας βίβλους οὐκ ὀλίγας μάλιστα δέ τήν ἐπικαλουμένην Ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν ἔγραψέ τε καί εἰς κοινήν ὠφελείαν ἐτύπωσε ἕξ αὐτῶν τά πλεῖστα καταλαβεῖν τῶν αναγινωσκόντων ἕκαστος ἔχει ἐπί τούτου ἄς καί αὐτός αὐτάς ἐκ πολλῶν παλαιῶν καί νέων διδασκάλων συνάξας πόνω καί μόχθω εἰς εὐκαιρίαν περιποιήσατο καί ὡς ἀληθῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου διατηρητής καί περιπόθη -

189. Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., (βλ. καί πιο πάνω σημ. 185.)

189α. Ο.π.

190. Η διήγηση του de Nointel για τη μετάβασή του στη μονή Μαυρομόλου στην έκδοση Migne, *Perpetuite de la foi* ... Παρίσι 1841, τ.2, στήλες 1129 κε.

τος τό τάλαντον ἐπολυπλασίασεν. καί τόν βίον παυτα (=πάντα) ἄγιος· τοῖς ὁμοίοις ἔργοις διαπερασας· ἐν κυριῳ ανεπαύσατο· εἰς ἔνδειξιν ἀσφαλή καί βεβαίαν ὁμολογίαν τῆς ἱερας τελετῆς τῆς προσηκουσης προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων καί τῆς μοναδικῆς καί ἀσκητικῆς πολιτείας τοῦ αὐτοῦ Ἀγαπίου το παρ (= παρόν) γραμμα...".

Το ζήτημα εἶναι ἀν ἡ εἰκόνα που δύνουν εἶναι πραγματική ἢ βρισκόμαστε μπροστά σε μια κατά καθήκον γραμμένη ἐπιστολή που το περιεχόμενό της συμφωνεῖ με τὴν ἐπιθυμία του ἰσχυροῦ φίλου της μονῆς που τη ζήτησε.

Το ἔργο του Ἀγαπίου Λάνδου εἶχε τεράστια ἀπήχηση σ' ὅλοκληρο τὸν τουρκοκρατούμενο ἐλληνισμό. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός συστήνει στοὺς ἀκροατές του τὴν "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία"¹⁹¹ καὶ ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης με πολλή ἐκτίμηση παραπέμπει στο ἀγιολογικό ἔργο του Λάνδου¹⁹². Εξάλλου τα ἔργα του α-

191. Ἰω. Μενούνος Κοσμά του Αιτωλοῦ διδασχές, Διδακτορικὴ Διατριβή (Ἐρευνες στη Νέα Ἑλληνικὴ Φιλολογία, 3) Ἰωάννινα 1979, διδασχὴ Ε', "Καί ἂν θέλετε, πάρετε ἓνα "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" ὁπού ἔχει ἑβδομήντα θαύματα τῆς Θεοτόκου, ἀπό τὰ ὁποῖα σᾶς εἶπα τό ἓνα ἀπό αὐτά διὰ νά καταλάβετε". Στη συνέχεια ἀφηγεῖται ἓνα δεύτερο θαῦμα, εἶναι το ἸΒ' τῆς "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας"

192. Νικόδημος Ἀγιορείτης, Συναξαριστής, 1-2, Βενετία 1819. Σε παλαιὰ σημεῖα. Για παράδειγμα τ. 1 σ. 101. I "ἂν καί ὁ μακαρίτης Ἀγάπιος ὁ Κρήτης λέγει οὐκ ὀρθῶς ὅτι εἶναι Νικηφόρος ὁ Κάλλυστος· οὗτος γάρ.. "Αναφέρεται στο "Ἐκλόγιον", "Παράδεισον" "Νέον Παράδεισον", "Καλοκαιρινήν". σ. 201" Μετεφράσθη δέ εἰς τό ἀπλοῦν ἀπό τόν ἀοίδιμον Ἀγάπιον τόν Κρήτην."

ποτελούσαν παιδευτικό υλικό και διδακτέα ύλη στη Φλαγγίνειο σχολή της Βενετίας¹⁹³. Οι εκδόσεις των έργων του αλληπάλληλες ως την εποχή μας θα αποτελέσουν το δείκτη της πνευματικής στάθμης μιας μεγάλης μερίδας του ελληνικού λαού.

193. Αθαν.Ε.Καραθανάσης, Η Φλαγγίνειος σχολή της Βενετίας, Θεσσαλονίκη 1975, σσ.191, 199.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Η ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται πρώτα η παρουσίαση και αποτίμηση των έργων του Αγαπίου Λάνδου καθώς και εξέταση των πηγών ή προτύπων και άλλων προβλημάτων. Ακολουθεί η βιβλιογραφική αναγραφή τους, η χειρόγραφη παράδοση, οι μεταφράσεις και η επίδρασή τους στη λογοτεχνία ξένων λαών.

Α. Τ α έ ρ γ α

1. Αμαρτωλών Σωτηρία (1641). Χαρακτηρίζεται ως πρωτότυπο ή εν μέρει πρωτότυπο¹, τουλάχιστον στα δύο πρώτα μέρη του, τα θεωρητικά. Με ιδιαίτερο σημείωμα ο Λάνδος αφιερώνει το έργο του αυτό στη θεοτόκο, που τη συνδέει με τον τίτλο. "Σύ γάρ ὄντως καί κυρίως ὑπάρχεις πάντων τῶν Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία μόνιμος".

Με δεύτερο προλογικό σημείωμα απευθύνεται στους αναγνώστες και δηλώνει ότι το έργο του δεν είναι εντελώς πρωτότυπο. "Ἐσυνάθροισα ... ἀπό διαφόρους λόγους τῶν διδασκάλων μας ...". Το χαρακτηρίζει ακόμη "μικρόν βιβλίον"² για να μπορέσει, έστω και σε βάρος της κυριολεξίας, να χρησιμοποιήσει την κοινότοπη έκφραση "μικρόν βιβλίον εἰς τήν ποσότητα, ἀμή πολλά μέγαλον εἰς τήν ποιότητα".

1. Στ. Παπαδόπουλος, ό.π.

2. Η έκδοση του 1766 του Ν. Γλυκύ που έχω υπόψη μου και στην οποία θα παραπέμπω έχει 8 σελίδες χωρίς αρίθμηση+448+4 ο πίνακας των περιεχομένων. Σε 4ο (0,220Χ0,165 χιλιοστά).

Θεωρεί το έργο του έργο συλλογέα από την Αγ.Γραφή: "Διατί έδιάλεξα από διαφόρους τόπους του νοητού λειμώνος της Θείας Γραφής, τούς ώραιότερους και γλυκυτέρους λόγους. όπου ήμπορουν να εύρω, καθώς τό κάμνει ή μέλισσα, ήτις συνάγουσα τό μέλι από διάφορα άνθη του Λιβαδίου, γλυκαίνει τάς καρδίας των μετασχόντων".

Προβαίνει σε όμολογία πίστεως "Περί πάντων δέ, και έν πάσι, και μετά πάντα, εάν εύρεθῆ τις λόγος, ή λέξις ή γράμμα έλάχιστον εις ταύτην τήν Βίβλον, ή εις άλλην τινά, όπου συνθέσω κανέναν καιρόν και να μήν ειναί καθώς όρίζει ή Άγία του Θεού Καθολική και Άποστολική Έκκλησία των Γραικών, έξαλείπτω, και άφανίζω το, ώσπερ ποτέ να μή τό ήθελα γράψη"³.

Στην όμολογία αυτή προχωρεί περισσότερο από το πρότυπό του σε ένα θέμα που απασχολεί τους έλληνες θεολόγους της εποχής αυτής: να μη νοθευτεί το δόγμα εξ αιτίας της χρησιμοποίησης των δυτικών πηγών. "Ταυτα λέγω, διατί οι λόγοι ουτοι ειναί ειγαλμένοι, ως άνωθεν ειρηται, από βιβλία διάφορα Ιταλικά και Ρωμαϊκά. Και εάν εύρεθῆ διά ταύτην τήν αίτίαν, ή και διά τήν ό -

3. Τον τύπο αυτής της όμολογίας φαίνεται ότι τον παίρνει από τους προλόγους ανάλογων δυτικών έργων και συγκεκριμένα από το "Giardino d' essemi, overo Fiori delle vite de' Santi scritti in lingua volgare dal R.P.M. Serafino Razzi. Φλωρεντία 1577". Χρησιμοποιώ την έκδοση Βενετίας του 1682. Γράφει και ο Serafino Razzi στον πρόλογο του παραπάνω έργου του "et quanto in questo libro et in tutti gli altri miei da me si è scritto sottametto humilamente alla censura di Santa Chiesa Cattolica Romana, et al giudicio de i prelati di quella, e del santo ufficio". Για τον Serafino Razzi (1531-1611) βλ. A.Walz "Lexicon fur Theologie und Kirche", τ.8, στ.1026.

λίγην μου μάθησιν, ἃς τό διορθώση ὅστις Διδάσκαλος τό ἐγνωρίσει, κατά θεόν, καί ὄχι μέ πάθος τί, ἢ ζηλοφθονίαν ποσῶς, ἢ κατάκρισιν. Ἐγώ γάρ πιστεύω καί ὁμολογῶ, ὡς οἱ Προφῆται προεκήρυξαν. Ὡς οἱ Ἀπόστολοι καί αὐτόπται τοῦ Λόγου ἐδίδαξαν. Καί καθώς ὑπό τῶν Θεοφόρων Πατέρων καί Διδασκάλων ἡμῶν παρελάβομεν καί προσκυνῶ Πατέρα, Υἱόν καί Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ἐν μονάδι ἀμέριστον, καί μονάδα ἐν Τριάδι ἀχώριστον. Μίαν οὐσίαν καί δύναμιν. Ἐνα θεόν, Προαιώνιον, καί Δημιουργόν τῶν ἀπάντων. Ὡς πρέπει πᾶσα δόξα τιμή καί προσκύνησις. Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν⁴".

Στην ἴδια ὁμολογία προβαίνει καί στο τέλος του θ'θαύμα - τος⁵. Στην περίπτωση αὐτή θεωρεῖ ὡς ἐνδεχόμενη αἰτία γιά να διαβληθεῖ ἡ ὀρθοδοξία του το ὅτι ασχολεῖται με ἕνα γραμματειακό εἶδος, συλλογή θαυμάτων της Παναγίας, που σχετίζεται με την ἰδιαίτερη τιμή την ὀποία ἀπέδιδαν οἱ δυτικοί καθολικοί χριστιανοί στη θεοτόκο⁶. Σχετικά μ'αυτές τις ὀμολογίες πίστεως ο L. Petit⁷ σημειώνει ὅτι αὐτές υπεραφθονοῦν μέσα στο ἔργο του Ἀγαπίου

4. " Αμ.Σ.", στον πρόλογο γιά τους ἀναγνώστες.

5. " Αμ.Σ.", σ.344.

6. 'Ο.π., "Ἐάν οὖν οἱ Ἅγιοι ἐτέλεσαν τοιαῦτα θαυμάσια, πῶς δέν ἐδυνήθη ἡ Δέσποινα νά κολλήσῃ κεκομμένας χεῖρας, νά ἀναστήσῃ νεκρούς, καί νά τελέσῃ ὅμοια τέρατα, ὡς θεόν γεννήσασα. Ἐγώ τά πιστεύω, καί τά γράφω, καθώς τά ἡῦρα γεγραμμένα, διὰ νά κατανώγωνται οἱ ἁμαρτωλοί, νά ἐπιστρέψουν πρὸς μετάνοιαν, ἕνα συγχωρήσεως τύχως. καί ἐάν ἔσφαλα εἰς τοῦτο ὁ Κύριος νά μου συγχωρήσῃ. Ὅτι ὡς πρὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Βίβλου προεῖπα, ἐγώ πιστεύω καθώς ὀρίζει ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, ὡς Ὀρθόδοξος, καί ἄς μή μέ κατηγορήσῃ τίς ἄδικα. ὅτι διὰ τὴν πολλὴν εὐλάβειαν, ὀποῦ ἔχω εἰς τὴν Παναγίαν, ἐσύνθεσα ταύτην τὴν Βίβλον!"

7. 'Ο.π., 281 "Ces protestations sont d'ailleurs superflues, car l'orthodoxie d' Agapios n'a rien de bien farouche, pas plus aux yeux des Latins qu' aux yeux des Grecs."

γιατί η ορθοδοξία του δεν θεωρείται αυστηρή και άκαμπτη, ούτε από τους έλληνες ούτε από τους λατίνους.

Ο Mario Vittti⁸ επισημαίνει, ίσως δικαιολογημένα, κάποια δογματική αοριστία στο έργο του Λάνδου που οφείλεται στο γεγονός ότι, χωρίς να έχει πρόθεση να υπηρετήσει την καθολική προπαγάνδα, αντλεί χωρίς ενδοιασμό από ιταλούς συγγραφείς. Όμως η ευγένεια και η ανεκτικότητα σ'ένα άλλο δόγμα της ίδιας θρησκείας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως παρέκκλιση από την ορθοδοξία.

Γεννιέται το ερώτημα, αν τον βασάνιζε γενικά η ιδέα ότι οι δυτικές πηγές του μπορούσαν να τον είχαν παρασύρει, ή με αυτές τις διαβεβαιώσεις του ότι μένει πιστός στο ορθόδοξο δόγμα θέλει να υποδηλώσει κάποια συγκεκριμένη πολεμική εναντίον του, που ήταν αποτέλεσμα της εμπαιθείας και της ζηλοφθονίας των συναδέλφων του μοναχών για τη συγγραφική του δραστηριότητα και την κηρυκτική δράση, στις οποίες θα προστεθεί και η εκδοτική επιτυχία. Ίσως είναι "οί κακοί άνθρωποι"⁹ για την αντιμετώπιση των οποίων ζητάει την προστασία του οσίου Αθανασίου του εν Αθω.

Η "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" είναι το πρώτο έργο που τυπώνει, με το οποίο δηλώνει έμμεσα ότι πρόκειται να συνεχίσει τη συγγραφική του δραστηριότητα. "Ἡ εἰς ἄλλην τινά (=Βίβλον) ὁποῦ συνθέσω κανέναν καιρόν".

Τα μέρη του έργου. Στο πρώτο μέρος αναφέρεται στα είδη των αμαρτιῶν, στις θλίψεις, στην καταφρόνηση του κόσμου και

8. M. Vittti, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, 1978, σ.98.

9. "Καλοκαιρινή", σ.166. Παραπέμπω στην έκδοση του 1818.

των προσκαίρων πραγμάτων.

Στο δεύτερο ασχολείται με την εξομολόγηση, την ιερή (=θεία) κοινωνία, την ημέρα της κρίσεως, τη δόξα του Παραδείσου, την τιμωρία της κολάσεως και τη μετάνοια. Τα θεωρητικά αυτά μέρη είναι διανθισμένα με ιστορίες, "υποδείγματα"¹⁰, που ενισχύουν τις θέσεις τους. Εκτός από τα παραδείγματα, και στη σύλληψη της ιδέας για την εξέταση των αμαρτημάτων ενδέχεται να είναι επηρεασμένος από τις δυτικές του πηγές. Στο Giardino d'esempi του Serafino Razzi τα διάφορα παραδείγματα εντάσσονται σε ομάδες που καθεμιά από αυτές σχετίζεται με μια αμαρτία, αρετή ή με κάποιο δόγμα.

Giardino d'esempi

Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία

σελ.13. Esempi di adulterii et altri peccati morali.

σελ.40. Περὶ τῆς κτηνώδους πορνείας

σελ.28. Avaritia.

σελ.32. Περὶ φιλαργυρίας

σελ.30. Avaritia et usura.

σελ.42. Bestimmie di Dio et di Santi.

σελ.13. Περὶ μισοθέου καὶ ἀσεβειότητος βλασφημίας.

σελ.20. Dieci esempi d'astinenza.

σελ.215. Περὶ ἱκανοποιήσεως, ἡγουν Νηστείας, ἐλεημοσύνης καὶ προσευχῆς.

σελ.129. Della elemosina.

σελ.222. Περὶ προετοιμασίας τῆς Ἀχράντου καὶ Ἱερᾶς Κοινωνίας.

σελ.176. Eucharistia.

10. Τα περισσότερα προέρχονται από το Giardino d'esempi του Serafino Razzi. Βλ. πιο πάνω σημ.3. Παρακάτω θα δείξω ότι το έργο αυτό είναι μία από τις δυτικές πηγές του την οποία μνημονεύει ως "κῆπον ὑποδειγμάτων".

Ιδιαίτερο θέμα για μελέτη αποτελούν οι πηγές που χρησιμοποιεί στα δύο αυτά μέρη, τα καθαρώς θεωρητικά. Ο ίδιος χωρίς φειδώ δίνει τα ονόματα των συγγραφέων, τους τίτλους των έργων, και πολλές φορές ακριβείς παραπομπές. Βασική πηγή του είναι η Αγία Γραφή (Παλαιά και Καινή Διαθήκη), οι Πατέρες του 4ου αι., το Λαυσαϊκό, τα Γεροντικά-Πατερικά, ο Συναξαριστής, τα Μηναία και ο Συμεών ο Μεταφραστής. Τις πηγές αυτές μπορούσε να τις προσπελάσει άνετα στις Βιβλιοθήκες του Αγ. Όρους και των άλλων μονών στις οποίες βρέθηκε κατά καιρούς, σύμφωνα με δικές του πληροφορίες. Η άνεση με την οποία χρησιμοποιεί τις ρήσεις από τις παραπάνω πηγές, ο τρόπος που τις μεταφράζει και τις παραφράζει δείχνουν τέλεια κατοχή του υλικού του. Σ' αυτό το σημείο ίσως να βρίσκεται η διαφορά με τα δυτικά έργα που στάθηκαν πηγές του. Σ' αυτά όλη η διδασκαλία γίνεται πάντοτε εποπτικά μέσα από τα "ύποδείγματα".

Οι άλλες όμως πηγές, οι δυτικές, στις οποίες αναφέρεται ή και παραπέμπει με μικρότερη ή μεγαλύτερη ακρίβεια, όπως ο Άγιος Γρηγόριος ο Διάλογος, ο Μέγας Αμβρόσιος, Μέγας Αυγουστίνος, Καισάριος, Επίσκοπος Βικέντιος, διδάσκαλος Σίμων, Πέτρος Δαμιανός, Βαλέριος Μαξιμίνος και τα έργα "Λειμών τῶν Ἀνθέων" (cioé Prato Fiorito)¹¹ "Βίβλος Ρωμαίων Ἀρχιερέων", "Ἠθικός-Ἱστορικός-Φυσικός Καθρέπτης", "Βίβλος Ἑτυμολογίας", "Ἱστορία Ρωμαίων", "Ἱστορίαι Αἴγυπτίων", "Καθρέπτης ὑποδειγμάτων", δε φαίνεται να του ήταν απευθείας γνωστές, αλλά τις γνώριζε από το έργο του Serafino Razzi¹², Giardino d' essemprì, στο οποίο παραπέμπει ελάχιστες φορές, χωρίς να αναφέρει το συγγραφέα.

11. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.97.

12. Πλήρη αναγραφή του τίτλου, βλ. παραπάνω σημ.3.

Στον πρόλογο του έργου του ο Serafino Razzi αναφέρει ότι για τη σύνθεσή του έλαβε υπόψη του τους παρακάτω συγγραφείς : Τον Girolamo που συγκέντρωσε τους βίους των Αγίων Πατέρων της Αιγύπτου, τον Άγιο Γρηγόριο τον Διάλογο, τον Valerio Maximino, τον San Antonio αρχιεπίσκοπο Φλωρεντίας, τον Giacopo da Varazzo¹³ αρχιεπίσκοπο Γένοβας και τον Luigi Lipomano επίσκοπο Βερόνας.

Σε ιδιαίτερη κατηγορία περιλαμβάνει τους συγγραφείς που έγραψαν "ύποδείγματα". Ο σπουδαιότερος από αυτούς είναι ο Henrico, gran Germano που στην "αυτοκρατορική πόλη Haggenau"¹⁴ έγραψε στα λατινικά και τύπωσε στα 1519 το ονομαστό "Specchio d' Essemprì", που αποτελείται από δέκα μέρη και περιέχει συνολικά 1258 παραδείγματα παρμένα από τους "Διαλόγους" του Αγίου Γρηγορίου, το "Έπιστολάριον" του καρδινάλιου Πέτρου Δαμιανού, από το έργο "Vite de i santi Padri", από την "Κλίμακα", από τις "Historie d' Inghiltera Belvacense" (= άγριος, απολίτιστος, θηριώδης), από το "Libro dell'Api Cesario Graniche di Castello, gli altri ordini" και από το έργο "Beata vita" του Marco Marulo.

Τα "ύποδείγματα" τα σχετικά με την Παρθένο τα παίρνει από το "Prontuario" που τυπώθηκε ανωνύμα στη Brescia στα 1504 και από το έργο του μεγαλύτερου αδελφού του Silvano Razzi¹⁵, "Miracoli di Nostra Signora"¹⁶ που τυπώθηκε τρεις φορές και περιέχει 163 θαύματα.

13: Iacobus de Voragine 1228-1298.

14. Πόλη της Αλσατίας Haguenau.

15. Κατά κόσμο Girolamo. Γεννήθηκε στα 1527 και πέθανε στη Φλωρεντία στα 1611. Έγραψε εκτός από άλλα και το "Miracoli di Nostra Signora" (1576) βλ. A. Walz "Lexicon für Teologie und Kirche" τ. 8, στ. 1026.

16. Για το έργο αυτό βλ. παρακάτω σ. 94 σημ. 27

Ο Serafino Razzi αναφέρεται στις πηγές του όχι μόνο στον πρόλογο, αλλά και στην αρχή κάθε υποδείγματος· για παράδειγμα στη σελίδα 19 αρχίζει: *Narra il Beato Pietro Damiano Cardinale*, στη σελίδα 21: *Leggesi nella Scala del Cielo*, στη σελίδα 64 *comme narra Cesario*. Στο τέλος κάθε θαύματος παραπέμπει με ακρίβεια (μέρος και αριθμός θαύματος) στο *Specchio d'esempi*. Δειγματοληπτικά παραθέτω μερικά από τα "υποδείγματα" της "Αμαρτωλῶν Σωτηρίας" σε παραβολή με τα αντίστοιχα του *Giardino d'esempi* του Serafino Razzi.

Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία

- σ. 36. Φοβερόν τῆς Ἀσπλαχνίας ὑπόδειγμα.
Γράφει ὁ Διδάσκαλος Σίμων ὅτι εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας, πλησίον τοῦ Σπαλάθου...
Εἷς χωρικός πλουσιώτατος ἀπό πρόσκαιρα πράγματα, ἀπό δέ σπλάγχνος καί ἔλεος πρὸς τοὺς δεομένους πτωχός καί ἄμοιρος.
- σ. 37. Κατὰ τό, αὖνς ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ, ἦταν εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἕνας ἠγούμενος εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ ἁγίου Μάρκου, Ἀντώνιος τοῦνομα.
- σ. 38. Ἐτι δέ γράφει εἰς τὸν Διάλογον ὁ Καισάριος, ὅτι ἀπέθανεν εἷς φιλάργυρος ... ἐτοῦτο τὸ σακοῦλλι τὰ φλωρία θέλω νὰ τὰ βάλῃς εἰς τὸ μνημα μου μέ τρόπον ἐπιδέξιον.

Giardino d'esempi

- σ.30. *Avaritia et usura un contadino ricco et avaro, che non faceva mai elemosina, fu da Dio con miraculo punito, et una sua Nuora salvata per la sua pieta (ex magistro Simone Berti Fiorentino, ordinum Praed. Pag.60. In Bibliotheca S. Marci in codice maniscritto..)*
- σ.35. τίτλος. *Comme fusse portato all' inferno un publico usario in anima e corpo dalli demony nella citta di Fiorenza (ess. VIII).*
Narrava il Beato Antonio da S.Germano l' anno 1456..
- σ.38. τίτλος. *Miracolosa cosa d'un usario, che si fece se sepellire con una borsa di danari al latto (es. IX, dist. 6 esse, 84).*

σ.51. Γράφει ὁ Πέτρος Δαμιανός, ὅτι ὅταν ἐσπούδαζε τὰ γράμματα εἰς τὴν Πάρμαν, ἐσυνέβη μία φοβερὰ κρίσις τοῦ δικαίου Κριτοῦ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν καὶ λέγει οὕτως. Εἰς τὸ δυτικόν μέρος τῆς αὐτῆς πόλεως, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, εἶναι ὁ Ναὸς ἀφιερωμένος τῶν ἁγίων Μαρτύρων Γερβασίου καὶ Προτασίου.

σ.19. τίτλος: Come fosse punito miracolosamente un' adultero da' santi Gervasio et Protasio. Essempio V. Narra il Beato Pietro Damieno Cardinale, come stando egli in Parma á studiare, accade una divina punitione ... A la parte occidentale di detta citta, fuori delle mura vi é una Chiesa dedicata à Santi martiri Gervagio e Protasio. Dist. I Essempio 79.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας", με τον τίτλο: "Τῆς τῶν Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας /Μέρος τρίτον/. Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου . /Καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, / ὀλίγα τινά συγγραφέντα ἐκ διαφόρων Διδασκάλων, καὶ μεταγλωττισθέντα παρ' ἐμοῦ¹⁷ εἰς κοινήν ὥφελειαν " φαίνεται ὅτι ἀρχικὰ ἀποτελοῦσε ἓνα ἰδιαιτέρο και αὐτοτελές ἔργο¹⁸ και εἶχε χειρόγραφη διάδοσιν πρὶν ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα θεωρητικὰ μέρη του βιβλίου.

17. Τα χφφ Βατ. 260 και 261 συμφωνοῦν ὡς πρὸς τον τίτλο με το ἔντυπο. Τα χφφ. Ἰβήρων 342 και Ὀλυμπιώτισσας 172 γράφουν "παρὰ Ἀγαπίου".

18. Ε. Κακουλίδη-Πάνου, Συμβολές. Νεοελληνικά Μελετήματα, Ἰωάννινα 1982. (Ἐρευνες στη Νέα Ἑλληνική Φιλολογία 4). Συμβολή στη μελέτη του Ἀγαπίου Λάνδου, σ. 144. Τα χφφ που διασώζουν αὐτή τη μορφή εἶναι: Βατοπεδίου 260 και 261, Ἰβήρων 342, Ὀλυμπιώτισσας 172 και Ζωγράφου 31 (εἶναι ἀκέφαλο. Δεν ὑπάρχει ὁ τίτλος και τὸ ὄνομα του συγγραφέα). Πλήρη περιγραφή του βλέπε πλο κάτω, Κεφ. δεύτερο σσ. 284, 285, 286, 290-1.

Ανάμεσα στο έντυπο και στα χφφ υπάρχουν ασήμαντες διαφορές στο ύφος, που μπορεί να οφείλονται και στους αντιγραφέις. Για παράδειγμα:

έντυπο: 'Αειπάρθενος θεοτόκος ἤτις ἐλύτρωσε καί ρύ- εται καί ἕτεροι ἀνα- ρίθμητου.	χφφ. 'Αειπάρθενος Μαρία ἤτις ἐλύτρωσε καί λυτρώνει καί πάντες οἱ ἅγιοι.
---	---

θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι στο έντυπο υπάρχει μια τάση για εξαρχαϊσμό της γλώσσας, αλλά η ύπαρξη και αντίθετων παραδειγμάτων αποκλείει την υπόθεση αυτή.

έντυπο: εἰς τήν ἀγάπην ἀγραμμάτους καί χωρικούς Κόκκην θάλασσαν	χφφ. εἰς τό φύλτρον ἰδιώτας καί ἀγροίκους 'Ερυθράν θάλασσαν
---	---

Εκτός από τις διαφορές αυτές υπάρχει διαφορετικός αριθμός θαυμάτων και σειρά. Το ένα από τα χφφ, το Ιβήρων 342, γράφτηκε δύο χρόνια πριν από την έκδοση του βιβλίου, στα 1639.

Στο τρίτο αυτό μέρος υπάρχει ξεχωριστός πρόλογος με τον οποίον ο συγγραφέας απευθύνεται στους αναγνώστες του. Ο πλεονασμός αυτός δεν θα μπορούσε να εξηγηθεί χωρίς την υπόθεση ότι το μέρος αυτό του έργου κυκλοφορεί σε μια πρώτη χειρόγραφη μορφή αυτοτελώς. Έτσι μπορούν να εξηγηθούν και οι ασήμαντες διαφορές που οφείλονται στην αντιγραφή, ιδιαίτερα όταν ο αντιγραφέας δεν εργάζεται μηχανικά. Το ίδιο δεχόμαστε και για το διαφορετικό αριθμό και επιλογή των θαυμάτων, που εξαρτιόταν από την οικονομική δυνατότητα και τις ιδιαίτερες προτιμήσεις αυτού που παράγγελλε το χειρόγραφο.

Ο πρόλογος, με τον συνηθισμένο τίτλο της εποχής "Ἀγάπης τοῖς ἐντευξομένοις", είναι πανομοιότυπος στο έντυπο και στα

χφφ, εκτός από τη μαρτυρία που υπάρχει μόνο σε όλα τα χφφ και δίνει ως πηγή ορισμένων θαυμάτων το έργο του Ιω.Μορεζήνου "Κλίνη Σολομώντος" ή "Σολομώντειος κλίνη" όπως την ονομάζει ο Λάνδος¹⁹.

Παραλλαγή της συλλογής των θαυμάτων της θεοτόκου που γραφτηκε από τον Αγάπιο Λάνδο περιέχεται και στο ακέφαλο χφ Ζωγράφου 31. Δίνει στην αρχή ορισμένων θαυμάτων πλουσιότερες πηγές από το έντυπο, όπως τον ιερέα Ιωάννη Μορεζή, τον Συλβανό Ράτζη, ή και άλλους, που δεν αναφέρονται ως πηγές στα αντίστοιχα κεφάλαια-θαύματα του εντυπου. Στο σημείο αυτό το χφ Ζωγράφου 31 συμφωνεί με τα υπόλοιπα χφφ.^{19α}

Ο πρώτος που κάνει λόγο για τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον Λάνδο και το Μορεζήνο είναι ο Ευλόγιος Κουρίλας²⁰, που γράφει ότι όλα τα θαύματα της Παναγίας που περιέχονται στο χφ της "Κλίνης Σολομώντος" περιέχονται και στην "Αμαρτωλών Σωτηρία" του Αγαπίου "κατ'έπιτομήν" δηλ. σε σύντομη μορφή. Στη συνέχεια αναφέρει τους τίτλους δεκαέξι θαυμάτων που δεν περιέχονται στην "Αμαρτωλών Σωτηρία". Ορισμένα από αυτά όμως, όπως το "περί μοναχής θεοφυλάκτου" περιέχονται στα χφφ Βατ.260 και Ζωγρ. 31, αλλά ο Κουρίλας φαίνεται ότι είχε υπόψη του μόνο το έντυπο. Αξιοσημείωτο είναι και το ότι χαρακτηρίζει το χφ Ζωγράφου 31 (17ος αι.) ως μια διασκευή του έργου του Ιω.Μορεζήνου, που έγινε από τον Αγάπιο Λάνδο²¹.

19. Βλ, παραπάνω, κεφ.πρώτο, σ.40.

19α για την πατρότητα του χφ βλ. και Κακουλίδη-Πάνου. Τώρα πια δε μένει καμιά αμφιβολία.

20. Κατάλογος των Κωδίκων της Ιεράς Σκήτης των Καυσοκαλυβίων και των Καλυβών αυτής, υπό Ευλογίου Κουρίλα, Παρίσι 1930, σσ.35 κε.

21. Ό.π., σ. 37.

Η Ελ.Κακουλίδη-Πάνου²² διατύπωσε την υπόθεση ότι το χφ Ζωγράφου 31 είναι μια χειρόγραφη "έκδοση"-παραλλαγή των θαυμάτων της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" ή κάποια πηγή-πρότυπο, από το οποίο ο Αγάπιος, χωρίς ιδιαίτερο κόπο αντέγραψε και διασκεύασε τα περισσότερα θαύματά του²³

Εύλογα γεννιέται το ερώτημα, γιατί ο ίδιος ο Λάνδος αφάιρεσε από την έντυπη μορφή του έργου του, την οποία ο ίδιος επιμελήθηκε, το χωρίο εκείνο του προλόγου που αναφέρει ως πηγή του και τον Ιω.Μορεζήνο. Ίσως δεν είναι τυχαίο, για έναν άνθρωπο όπως ο Λάνδος, που μιλάει με τόση ευκολία για τις άλλες πηγές του δυτικές και μη²⁴ το ότι δεν αναφέρει το Μορεζήνο ούτε στον πρόλογο ούτε στην αρχή των θαυμάτων που πήρε αποκλειστικά από αυτόν. Μία άποψη μπορεί να είναι ότι το έργο του Μορεζήνου ήταν ανέκδοτο και κατά συνέπεια άγνωστο στο πλατύ αναγνωστικό κοινό στο οποίο θα απευθύνονταν τα έντυπα βιβλία του Λάνδου. Μία άλλη ότι βρήκε στο μεταξύ μέρος του τη δυτική πηγή ή τις πηγές του Μορεζήνου και παραπέμπει απευθείας σ'αυτές.

Προτού να γίνουν οποιεσδήποτε άλλες παρατηρήσεις πρέπει να επισημανθεί και μία άλλη διαφορά ανάμεσα στο

22. Ό.π.,σ.145.

23. Σήμερα από αυτοψία μικροταινίας του χφ, που υπάρχει στο "Ίδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν" στη Μονή Βλατάδων στη Θεσσαλονίκη, είμαστε σε θέση να πούμε ότι πρόκειται για μια ακόμη χειρόγραφη "έκδοση" - παραλλαγή του 3ου μέρους της "Αμ.Σ.". Στο χφ Ζωγρ. 31 επιφυλάσσομαι να επανέλθω, όταν ασχοληθώ με τα αυτόγραφα του Λάνδου.

24. Κυρίως στην αρχή κάθε θαύματος· για παράδειγμα: "Γράφει ὁ ἐπίσκοπος Βικέντιος", "φαίνεται εἰς τό πεντηκοστάριον τῆ α' παρασκευή" κ.ἄ.

Έντυπο

ΧΦΦ

και τα

"άλλά καθώς τά ηῦρα τετυπωμένα
εἰσέ διαφόρους Βίβλους διδα-
σκάλων Ἰταλῶν τε, καί Γραικῶν
..."

"άλλά καθώς τά ηῦρα γεγραμμέ-
να ἀπό παλαιούς διδασκάλους
καί (μέ Ἰβηρ.342) τά έβεβαί-
σεν ένας γραμματισμένος έε -
ρεύς ἀπό τόν Χάνδακα τῆς Κρή-
της ... Ἰωάννης Μορεζῆς ..."

Αν συνδυάσουμε την πληροφορία των χφφ με τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα σ'αυτά και το έντυπο μπορούμε σχηματικά να δώσουμε τις πηγές από τις οποίες αντλεί ο Αγάπιος Λάνδος.

Α. Χειρόγραφα "ἀπό παλαιούς διδασκάλους": σ'αυτά ανήκουν τα ανέκδοτα χφφ με βίλους αγίων, το ανέκδοτο έργο του Μορεζήνου, τα χφφ του Πεντηκοσταρίου, Μηνιαίων κ.ά. (που δεν ήταν βέβαια ανέκδοτα, αλλά ο Α. μπορούσε να χρησιμοποιεί τα χφφ των βιβλίων στο ὄρος* συχνά μιλάει για τόσες "κόλλαις χειρόγραμμα").

Β. Προφορική διδασκαλία και παράδοση από το Μορεζήνο.

Γ. Έντυπα "Βιβλία Ἰταλῶν τε καί Γραικῶν".

Το ότι η Α πηγή (Μορεζήνος) αποτελεί μόνο ένα μέρος των πηγών του το δηλώνει ο ίδιος: "ἀπό τό οποίο έμετάγραψα μερικά". Τα χφφ Βατ. 260 (του 1656), Βατ. 261 (17ος), Ἰβήρ. 342 (ζ ρ μ ζ' - 1639 έγράφη μηνί Μαρτίου κς'), Ζωγρ.31 (17ος) και Ολυμπ. 172 (17ος) είναι αντίγραφα της πρώτης μορφής του έργου που κυκλοφόρησε ξεχωριστά από την "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" πριν ακόμη αυτή τυπωθεί²⁵. Παρουσιάζουν ακόμη και ένα άλλο ενδιαφέρον που έχει ήδη

25. Το χφφ-αυτόγραφο της Κοσινίτσας είναι του 1632 τώρα βρίσκεται στη Βουλγαρία και δεν είχα την δυνατότητα να έχω μικροταινία από τον αριθμό των φύλλων που δίνει ο Κεραμέας ("Ε.Φ. Σ.Κ." τ.ΙΖ, Παράρτ.0, 193Χ0, 132, φφ υις (=417)) μάλλον πρόκειται για ολόκληρο το βιβλίο της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας".

έπισημανθεί²⁶: δίνουν, στην αρχή πολλών θαυμάτων, πλουσιότερες πηγές από το έντυπο και περιλαμβάνουν και ορισμένα θαύματα που δεν περιέχονται σ' αυτό. Ο παρακάτω πίνακας δίνει τις αντιστοιχίες ανάμεσα, στο έντυπο, στα χφφ και στο Μορεζήνο. Σε ειδικές στήλες σημειώνονται και οι αντιστοιχίες με τις ιταλικές πηγές του²⁷.

26. Ε.Κακουλίδη Πάνου, ό.π., 145.

27. Silvano Razzi, *De miracoli di Nostra Donna libri tre ...*, In Firenze MDLXXXV (1595). *Miracoli de la gloriosa Vergine Maria* (16ος) κατά την έκδοση Piero Misciattelli, Milano, Treves, 1929. Στον πίνακα ονομάζω το έργο αυτό Πηγή Α. *Libro dei cinquanda miracoli della Vergine*, κατά την έκδοση Ezio Levi, Bologna, Romagnoli-Dall'Acqua, 1917. Στον πίνακα ονομάζω το έργο αυτό πηγή Β.

	Βατο- πεδύ- ου 260	Ζωγρά- φου 31	Ιβήρων 342	Μοριζή- vos	Πηγές που δύν- ουν τα ΧΦΦ	Miracoli di Nos - tra Don- na.	Πηγή A	Πηγή B
A Περὶ τῶν ἐκτυφλωθέντων Ἰ- ουδαίων, καὶ τοῦ ἐκκοπέν- τος τὰς χεῖρας, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, ὑπὸ τῆς Θεοτόκου Θεραπευθέν- τος.	1	2	-	ΛΥ(;) ;	-	α/1	-	1
B Περὶ τῆς γαλακτοθρεψάσης νεκρᾶς τὸ βρέφος αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐνιαύσιον χρόνον ἀνασταθείσης.	-	-	-	-	-	-	-	-
Γ Περὶ Ἰωάννου τινός ὀπτασία ῥφέλιμος. (Φαίνεται εἰς τὸ Συναξάρι- ον τῆς γ' τοῦ Νοεμβρίου).	-	-	-	α	-	-	-	-
Δ Περὶ τοῦ ἐν τῷ Νεωρίῳ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου. (Φαίνεται εἰς τὴν ὕστερον τοῦ Αὐγούστου (=Συναξαρι- στής)).	-	-	-	-	-	-	-	-
E Περὶ τοῦ τυφλοῦ, ὃν ἐφώτισε τὸ ὕδωρ τῆς Ζωδόχου Πηγῆς (Φαίνεται εἰς τὸ Πεντηκο- στάριον τῆς Ἀ. Παρασκευῆ).	-	-	-	β	-	-	-	-

ΣΤ	Περὶ τοῦ σοφοῦ Βασιλέως Λέοντος (καθώς εἰς τὸν Συναξαριστὴν φαίνεται τῇ ὑς' Δεκεμβρίου).	8	20	2	λα	-	-	-	-
Ζ	Περὶ τοῦ ἀνασταθέντος Θεοταλοῦ ὑπὸ τοῦ ὕδατος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.	9	21	3	δ	-	-	-	-
Η	Περὶ τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ὅστις ἐποίησε τὰ τῶν Ἁγίων Πάντων Κοντάκια. (φαίνεται εἰς τὸν Μεταφραστὴν τῇ α' τοῦ Ὀκτωβρίου Μηνός).	-	-	-	λς'	-	-	-	-
Θ	Περὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Νεοκαισαρείας, τοῦ θαυματουργοῦ. (Συναξαριστὴς ὑ Νοεμβρίου, ὑς').	-	-	-	-	-	-	-	-
Ι	Περὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου, οὗτινος τὴν κεκομμένην χεῦρα ἡ Πανάμωμος ἐθεράπευσεν. (φαίνεται εἰς τὸν βλόν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπου τὸν ἔγραψεν ὁ σφώτατος Ἰωάννης Πατριάρχης Ἀντιοχείας ...).	-	-	2	-	-	-	α/44	ΛΧV

IA	Περὶ τῆς Βασιλείας τῆς Φραγκίας, ἧς τὰς κεκοιμένας χεῖρας ἰάτρευσεν ἡ παντοδύναμος Δέσπονα.	13	36	7	κζ	Ιωάννης Μορζῆς καθὼς εἰς τὸ προοίμιον εὔπομεν καὶ λέγει εἰς κζ' κεφ.	XI	-
IB	Περὶ τῆς ἐξωρυξάσης τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα σωφροσύνην καὶ παρθενίαν φυλάξῃ.	14	37	8	κθ	-	-	12
IG	Περὶ τῆς ἐκκοψάσης τὰ χεῖλη αὐτῆς, καὶ τὴν ῥίνα, ὅπως τὴν ὑποσχεθεῖσαν παρθενίαν φυλάξῃ.	63	-	-	-	Γράφει ὁ Ἐπίσκοπος Βυζάντιος.	-	-
IA	Περὶ ἀνευθύνων νεανίδων, αἵς ἀπέστειλεν Οὐρανόθεν τοὺς στεφάνους ἡ πανύμνητος Δέσπονα.	62	-	-	-	φαίνεται εἰς τὴν Οὐράνιον κλίμακα.	-	-
IE	Περὶ τοῦ μεθυσθέντος Μοναχοῦ.	-	-	-	-	-	-	-
Iz	Περὶ τοῦ πευραζομένου ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς πορνείας καὶ διὰ τῆς θεομήτορος λυτρωθέντος.	30	10	-	λγ	Εἰς τὴν ἀνω Βύβλον θαῦμα φαίνεται ὅτι	-	-

ΚΖ	Ότι το πανσεβαστον Όνομα της Αειπαρθένου Μαρίας άφάγγυλει, καί δώκει τούς δάμοναστας.	4	170	=	Α	-	-	-	-
ΚΗ	Παρόμοιον με παρρηγορικήν τήν φωνήν τήν άσπαστικήν.	5	18	-	-	-	-	-	-
ΚΘ	Περί τοῦ ἀνασταθέντος Νεστορίου.	7	19	1	Θ	-	-	-	-
ΚΙΕ	Περί Ιωάννου τοῦ Κοουκουλέου.	8	-	-	-	-	-	-	-
ΚΑ	Περί τῆς Ἁγίας Λαύρας τοῦ Ἁθω, καί περὶ τοῦ ὕδατος τῆς Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου.	9	-	-	-	-	-	-	-
ΚΒ	Περί τῆς Ἐλεῖδος Μονῆς τῶν Ἱβήρων, καί τῆς σεβασμίας Εὐμόνου τῆς Πορταΐτισσας.	10	1	-	ΗΣ	-	-	-	-
ΚΓ	Περί τοῦ ἀρνησαμένου τόν Χριστόν ἀδία γράματος.	11	22	4	ΥΒ	-	-	-	-
ΚΔ	Ἄλλον παρόμοιον περὶ θεοφίλου τοῦ τόν Χριστόν ἀρνησαμένου ἐγγράφως. (Ταύτην τήν διήγησιν ἔγραψεν ἕνας του ὑποτακτικός Εὐτυχιανός ὀνόματι).	12	24	6	ΚΑ	-	α/11	ΚΧΧVI	

KE	Περὶ τοῦ ἑωρακότος τὴν Πα- ναγίαν κοινωνοῦσαν τοὺς κο- πιῶντας Ἀδελφοὺς Οὐράνιον "Αρτον.	31	25	-	λδ	-	-	-	-
KΣ	Περὶ τῆς τεξάσης μέλαν παυ- δών, καὶ ἐκ τῶν ὑδάτων μετὰ τοῦ παιδός παρὰ τῆς Θεομή- τορος λυτρωθέντος.	32	25	-	μγ	-	β/3	XXX	-
KZ	Περὶ Μοναστηρίου τινός βοη- θουμένου παραδόξως εἰς ἐ- σχάτην ἀνάγκην παρὰ τῆς Θε- ομήτορος.	35 36	29 3	-	-	-	λ\3Γ	-	-
KH	Περὶ τοῦ ἀνασταθέντος Ρωμαί- ου.	36	-	-	μδ	-	-	-	-
KΘ	Περὶ τοῦ μὴ δυνήθέντος μαρ- θεῖν γράμματα, ἐξ ημερίμων τό, Χαῦρε Μαρία.	38 39	32	15	ς	-	α\32	-	-
ΛV	Περὶ τοῦ λυτρωθέντος παιδός τοῦ Εὐρηνικοῦ ἐκ τῶν ποτα- μῶν ὑδάτων.	39 40	33	-	δα	-	λ\38	-	-
ΛΑ	Περὶ τοῦ λυτρωθέντος Ἰουδαί- ου ἐκ τῶν δεσμῶν, καὶ τῷ Κυ- ρίῳ πλάττεισαντες. Πηγουλά - ου καὶ σφαλιφίτου καὶ τῆς ῤαφῆ τοῦ κατοικοῦ ἁγίου, Ἰουδαί- ου Περὶ τοῦ ἀπολεσθέντος παιδός	43 45	38 3	10 9	κδ	-	γ\30	XLI	-

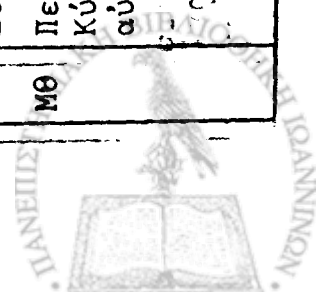
ΛΒ	Περὶ τοῦ φονευθέντος παιδός ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰουδαίου, καὶ ἀναστάντος, καὶ τὴν Παναγίαν θεοτόκον ὁμολογῆσαντος.	16	39	10	-	Εἰς τὴν ᾠδὴν βίβλων μέρος β θαῦμα λη	γ/36	-
ΛΓ	Περὶ τοῦ ἐνδυναμωθέντος ἀσθενούς καὶ γέροντος καὶ εἰς ἰσχύον νεώτερον ἐλθόντος	17	-	-	ΛΥ	-	γ/28	-
ΛΔ	Περὶ τῶν σκανδαλισθέντων ἀδελφῶν, καὶ παρὰ τῆς Παναγίας Δεσποίνης εἰρηνευθέντων.	18	-	12	-	Οὐράνιος Κλίμαξ	α/35	-
ΛΕ	Περὶ πόρνου στρατιώτου, ὃς Κύριος ταῦς τῆς Μητρὸς ἱκανοῦς ἐπυκαμπτόμενος τὴν ἀφ᾽ ἐσιν ἐδωρήσατο.	19	3	13	-	Τὰ διηγοῦνται πολλοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐξόχως ὁ Συλβανός Ράτζης γ' βιβλος θαυμασίων θαῦμα λα	γ/31	-
Λς'	Περὶ τῆς ἀνεκφράστου ὠραίου τῆς τῆς Ἀευταρθένου, ἣν ἴδεν ἡξιώθη Κληρικὸς εὐλαβὴς καὶ ἐνάρετος.	20	4	14	-	Συλβανός Ράτζης γ' βιβλος θαυμασίων θαῦμα ε	γ/5	-

ΛΖ	21	5	15	-	Σελβανός Πά- της βύβλος θαυμάτων τῆς 'Υπεραγίας Θε- οτόκου δεύτε- ρον μέρος θαῦμα ιη'	β/18	-
ΛΗ	22	6	16	-	Περὶ τοῦ κουνωνήσαντος παιδός 'Ιουδαίου, καὶ μὴ χωνευθέντος ὑπὸ τοῦ πυρός τῆς καμίνου.	α/18	-
ΛΘ	23	7	17	-	Περὶ τῆς αἰμομύκτρας καὶ παι- δοκτόνου, ἣν ἡ Πάναγνος τῆς κα- τηγορίας ἐρρύσατο.	α/38	LV
Μ	24	8	18	-	Περὶ τοῦ παραδοθέντος ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐν τῇ συλλήψει αὐτοῦ τῷ Δαίμονι.	γ/33	LVI
ΜΑ	25	9	19	-	Περὶ τοῦ ἀμφιβάλλοντος εἰς τὴν τῆς Θεομήτορος Παρθενίαν, καὶ λυτρωθέντος διὰ τινος τε- ρατουργήματος.	α/49	-
ΜΒ	26	10	-	-	"Ἐκστασις θαυμασίου, ὅτι μί- α ῥανὶς τοῦ Δεσποτικοῦ Αἵματος ὑπερβαίνει πάντα τὰ τῶν ἄν - θρώπων ὀμαρτήματα.	β/40	-

ΜΓ	Περὶ τοῦ διατάζοντος εἰς τὰ τῆς Εὐχαριστίας Μυστήρια, καὶ τὸν Χριστὸν ἑωρακίως μετὰ σαρκὸς ὡς νῆπιον.	10	-	-	-	-	Β/ΗΘ	-	-
ΜΔ	Περὶ τοῦ φονευθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνασταθέντος ὑπὸ τῆς θεομήτορος.	13	12	-	-	-	α/ΗΘ	XLIX	-
ΜΕ	Ὅτι ἡ Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἠφάνηκε τὸ θανατηχὸν ἐκ τῆς Ρώμης, πάντας καὶ ἰάσατο.	15	-	-	-	-	γ/1	-	-
ΜΣ	Περὶ τῆς εἰς ζωγράφον θαυματουργίας.	18	18	-	-	-	β/44	-	-
ΜΖ	Περὶ εὐλαβοῦς τῆς γυναικὸς τῆς τὴν μορφήν ἠδέσπουνα προσελάβετο καὶ τῆς τοῦ δαίμονος μακροβυγίας ἐρρύσατο.	23	5	-	-	-	α/43	-	-
ΜΗ	Περὶ τῆς Κόρης, ἧτις δι' ἐκστάσεως ἐώρακε τὸν Χριστὸν ἐν τῇ Παραδείσῳ Ἱερουσαλὴμ. (Γράφει ὁ Καισάρης εἰς τὸν Διάλογον).	27	13	-	ζ(;) ;	-	α/26	-	-
ΜΘ	Περὶ τῆς ἀξιωθείσης ἰδεῖν τὸν Κύριον σαρκοφόρον τριετῆ, καθὼς αὐτὴ ἐξετήσατο.	40	19	-	-	-	α/14	-	-
		41	-	-	-	-	γ/62,55	-	-
		44	-	-	-	-	-	-	-

<p>N</p> <p>Περὶ Ἀνδρογόνου τινός, οὕτως ἐφύλαξαν παρθενίαν, ἐν συζυγίᾳ διάγοντες.</p>	<p>45</p>	<p>42</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>-</p>
<p>NA</p> <p>Περὶ τοῦ ἀρχιληστοῦ, ὅστις διὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν θεοτόκον εὐλάβειαν ἔτιχε συγχωρήσεως, καὶ θαυμαστῆς ἐνταφιάσεως. (Ὁ ἄνωθεν Καισάριος γράφει εἰς αὐτὴν τὴν Βίβλον τῶν Διαλόγων).</p>	<p>43</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>α/23</p>	<p>-</p>	<p>-</p>
<p>NB</p> <p>Περὶ βλασφήμου τινός, ὃν ἐπαύδουσεν ὁ Κύριος ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ ἐλευγῆς θανάτῳ τοῦ σώματος.</p>	<p>47</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>α/32</p>	<p>-</p>	<p>-</p>
<p>NT</p> <p>Περὶ βλασφήμου τινός, ὃν ἡ θεία δίκη ἀπέκτεινε. (Τοῦτο τὸ θαῦμα ἦδρα εἰς ἓνα Βιβλίον χειρόγραφον παλαιόν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ τὸ ἔγραψα καθὼς ἦταν). Ἡ γλώσσα ἀρχαῖκή.</p>	<p>53</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>-</p>	<p>α/33</p>	<p>-</p>

ΝΔ	Περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστα- σεως, ὅνα τὴν κεκρυμμένην ἀμαρτίαν ἐξαγορεύσῃται. (Εἰς τὰ θαύματα τῆς Ἱερα- γίας τοῦ Σιλβανοῦ, Μέρους, α', Κεφ. λδ καὶ εἰς τὸν Κῆπον τῶν Παραδελγμάτων, εἰς φυλ- ριγ καθῶς καὶ ὅλα, ὅσα ἔγρα- ψα, καὶ ὅσα γράψω ἕως τέλους εἶναι εἰσέ διαφόρους τόπους τυπωμένα, καὶ μαρτυρημένα ὡς ἀψευδέστατα).	48	44	-	-	-	α/34	-
ΝΕ	Περὶ τοῦ πορνεύσαντος Κληρι- κοῦ, καὶ ἐν ποταμῷ πνιγέντος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀνασταθέντος. (Φαίνεται εἰς τό, γ' Μέρους τῆς αὐτῆς Βίβλου τῶν θαυμάτων λα).	49	45	-	-	-	γ/31	-
Νς	Περὶ τοῦ στρατιώτου ληστοῦ, ὅς καθεκάστην προσηύχετο, διό οὐκ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ δαίμο- νος.	51	47	-	-	-	α/14	-

NZ	Περὶ τῆς πιτωχῆς χήρας, ἧς τὴν ψυχὴν ἔλαβεν ἡ Πανάμωμος Δέσποινα, εἰς δέ τοῦ πλουσίου τὸν θάνατον ἐπέστησαν Δαίμονες.	52	48	-	-	-	α/39	φαίνεται εἰς τὸν καθρέπτην τῶν ἱστοριῶν ὅτι	-
NH	Περὶ τοῦ πληρωθέντος ἀοράτως διὰ μικρὰν βλαφημίαν, καὶ ἰατρευθέντος ὑπὸ τῆς θεομήτορος.	53	-	-	-	-	α/33	Εἰς τὴν ἀνωθεν βίβλον φαίνεται ὅτι	-
NΘ	Περὶ τοῦ ἰατρευθέντος λεπροῦ, καὶ ἀπελθόντος εἰς Μοναστήριον.	55	-	-	-	-	-	-	-
Ξ	Περὶ τοῦ μὴ φλεχθέντος παιδὸς ὑπὸ τοῦ πυρός.	56	50	-	-	-	-	-	-
ΞΑ	Περὶ τοῦ φωτισθέντος τυφλοῦ.	57	-	-	-	-	-	Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀναγνώσκειται ὅτι	-
ΞΒ	Περὶ τοῦ λυτρωθέντος ἐκ τῶν θαλασσίων ὑδάτων. (Γράφει ὁ Βικέντιος εἰς τὸν Καθρέπτην τῶν Ἱστοριῶν)	59	-	-	-	-	-	-	-
ΞΓ	Παρόμοιον Περὶ τῶν λυτρωθέντων τοῦ κλύδωνος. (Εἰς τὴν αὐτὴν Βίβλον φαίνεται ὅτι)	60	-	-	-	-	-	-	-

ΕΔ	Ὁπτασία καὶ ἔκστασις θαυμασία τινὸς ἐλεήμονος καὶ εὐλαβούς πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον (ὅπου γράφει ὁ Ἐπίσκοπος Βυζάντιος εἰς τὸν Ἠθικὸν αὐτοῦ Καθρέπτην).	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ΕΕ	θαῦμα φρικωδέστατον περὶ ὑπακοῆς εἰς τοὺς γονεῖς. Καὶ περὶ τῆς ἐπιβουλῆς Λευτουργίας.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ες	Περὶ τῶν δύο παίδων, οὗτινες καταστραφέντος τοῦ οὔκου ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, ἀσινεῖς ἐφυλάχθησαν.	37	-	-	-	30	-	-	-	-	-	-	-
ΕΖ	Περὶ τοῦ πεπρωκότος ἐκ τοῦ τέλους, καὶ συναθροθέντος, καὶ παρὰ τῆς θεοτόκου ἰατρευθέντος.	38	-	-	-	31	-	-	-	-	-	-	-
ΕΗ	Περὶ τῆς ἐν τῷ φρέατι τοῦ θραψανοῦ θαυματουργίας. Ἐτι δὲ καὶ περὶ τινῶν ὑδάτων τερατίων φύσεως.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ΕΘ	Ὁπτασία θαυμασία, ὅτι ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς εὐμενίζεται, ταῦς τῆς μητρὸς ἡμετέρας ἐπικαμπόμενος. (Φαίνεται εἰς τὸν Λευμῶνα τῶν Ἀνθέων, εἰς τὸ ἦ' κεφ. τοῦ γ' Μέρους).	64	-	-	-	54	-	-	-	-	-	-	-

Από τα χφ το Βατ 260 περιέχει 64 θαύματα. Από αυτά τα 55 είναι κοινά με αυτά που περιέχονται στο τρίτο μέρος ή της "Αμαρτωλῶν Σωτηρίας" και τα εννέα είναι τα παρακάτω θαύματα που παραλείπονται στο έντυπο, ενώ αυτό περιλαμβάνει δεκατέσσερα που δεν υπάρχουν στο χφ.

θαυμα αρ.6

Περί τοῦ ἀδικητοῦ Γεωργοῦ ὃς ἐρρύσθη ἐκ τῶν δαιμόνων διὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν θεοτόκον εὐλάβειαν. (Βατ.261 θαύμα 20).

θαυμα αρ.29

Περί τοῦ μὴ βουλομένου ἀρνήσασθαι τὴν ὑπεραγίαν καὶ τυφλωθέντος ὑπὸ τοῦ δαίμονος καὶ ὑπ'αὐτῆς ἰατρευθέντος (Βατ.261 θαύμα 15. Φαίνεται εἰς τὴν Σολομώντιον κλίνην κεφ. ὅτι εἰς τὰ μέρη τῆς Φραγγίας).

θαυμα αρ.34

Περί τῆς ἐκκοπέσεως κεφαλῆς καὶ μὴ δυναμένης νεκρωθῆναι πρὸ τῆς ἐξομολογήσεως (Miracoli...β/43).

θαυμα αρ.41

Περί τῆς μοναχῆς Θεοφυλάκτου (στα περιεχόμενα), περὶ μοναχῆς τινός Θεοφυλάκτου ἧς τὴν μορφήν ἡ Δέσποινα προσελάβετο (Ὁ ρηθεις ἱερεὺς Ἰωάννης εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τῆς κλίνης ἐν κεφ. μη γράφει ὅτι ...).

θαυμα αρ.46

Περί τῆς ὄρχιστρίδος κόρης ἣν ἤρπασεν ὁ διάβολος καὶ πάλιν ἀφῆκεν ἀκούων τὸ πολυύμνητον ὄνομα τῆς ἀειπαρθένου.

θαυμα αρ.50

Περί τῆς λυτρωθείσης γυνῆς, ὑπὸ τῆς παρθένου καὶ μὴ φλεχθείσης ποσῶς ὑπὸ τοῦ πυρός.

θαύμα αρ.54

Περί τῆς φονευθείσης ἄνης ὑπό τοῦ Κυρίου αὐτῆς Ἰουδαίου καί παρά τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν ἀνασταθείσης.

θαύμα αρ.58

Περί τῶν παιδευθέντων διά τό τῆς μισοφονίας ἔγκλημα (Miracoli ... β/44).

θαύμα αρ.61

Περί τῆς φονευθείσης ἀδίκως ὑπό τινος καί ὑπό τῆς θεοτόκου εἰς ἔπαινον τῆς παρθενίας ἀνασταθείσης.

Σχηματικά ἀνάμεσα στο χφ Βατ 260 καί στο τρίτο μέρος της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" ὑπάρχει ἡ σχέση:

<u>Βατ 260</u>	<u>Ἐντυπο</u>	<u>Κοινά</u>	<u>μόνο στο χφ</u>	<u>μόνο στο ἔντυπο</u>
64	69	55	9	14

$55+14=69$ (έντυπο) καί $55+9=64$ (χφ Βατ 260)

Το χφ Ζωγράφου 31 περιέχει 54 θαύματα ἀπό τα ἀποία τα παρακάτω 10 δέν περιέχονται στο ἔντυπο.

θαύμα 12

Περί τοῦ μή βουλομένου ἀρνήσασθαι τήν ὑπεραγίαν καί τυφλωθέντος ὑπό τοῦ δαίμονος καί ὑπ'αὐτῆς ἰατρευθέντος (Βατ 29).

θαύμα 18

Περί τοῦ Ἀδικητοῦ γεωργοῦ (Βατ.6).

θαύμα 28

Περί τῆς ἐκκοπέσης κεφαλῆς ... (Βατ 34).

θαύμα 34

Περί τῆς μοναχῆς Θεοφυλάκτου (Βατ 41).

θαύμα 35

Μικρό κενό στο χφ. Λεῖπει ο τίτλος.

θαυμα 43

Περί τῆς ὄρχιστρίδος κόρης (Βατ 46).

θαυμα 46

Περί χιτῶνος τῆς ὑπεραγίας ὅτι οὐ κατεφλέχθη ὑπὸ τοῦ πυρός· ἀρχή: "Ένας προσκυνητῆς ὑπῆγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τὴν Φραγκίαν.

θαυμα 49

Περί τῆς φονευθείσης ἄννης (Βατ.54).

θαυμα 51

Περί τῆς φονευθείσης ἀδίκως ὑπὸ τινος καὶ ὑπὸ τῆς θεοτόκου εἰς ἔπαινον τῆς παρθενίας ἀνασταθείσης (Βατ 58).

ἀρχή: εἰς τὰ μέρη καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μοργονίας.

θαύμα 53

Μικρὸ κενὸ στο χφ.Λεῖπει ο τίτλος.

ἀρχή: ὁ ἐπίσκοπος Βικέντιος εἰς τὸν καθρέπτην τῶν ἱστοριῶν γράφει ὅτι ἦτο μία παρθένος ἐνάρετος πλουσίου ἄρχοντος.

Το χφ Βατ.261 ἔχει μια σειρά ἀπὸ 21 μόνο θαύματα.

Το χφ Ιβήρ.342 " " " " 20 " "

Το χφ Ολυμπ.172 " " " 17 " "

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν θαυμάτων τα χφφ Βατ 260 καὶ Ζωγρ.31 βρίσκονται πιο κοντὰ στὴν πρώτη χειρόγραφη ἀκόμη μορφή του ἔργου. Ἀκόμη καὶ ἡ σειρά που "έσπασε" γιὰ λόγους ἐξωτερικούς καὶ τεχνικούς δεν ἀλλάξε τελείως, καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη σε κάθε χφ ομάδων ἀπὸ θαύματα που ἔστω κι αν δεν ἀκολουθοῦν ἀκριβῶς τὴν ἀρίθμηση του ἐντυπου, ωστόσο βρίσκονται ὅπως καὶ στο ἐντυπο με τὴν ἴδια σειρά. Γιὰ παράδειγμα: Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, θαύματα ΛΑ-ΜΓ=Βατ 260 θαύματα 15-27= Ζωγρ.31, θαύματα 38-39 καὶ 3-11. Δηλ.τρεις ομάδες ἀπὸ δεκατρία θαύματα με τὴν ἴδια σειρά.

Η αρχική σειρά των θαυμάτων στο τρίτο μέρος της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" που κυκλοφόρησε από τον ίδιο τον Αγάπιο ως χειρόγραφο βιβλίο²⁸ διασπάστηκε από τους καλλιγράφους που έκαναν μια επιλογή ανάλογα με τις ιδιαίτερες κλίσεις τους, τις προτιμήσεις των πελατών που έκαναν την παραγγελία ή και από άλλους λόγους. Αυτή η υπόθεση στηρίζεται στο γεγονός ότι στο χφ Βατ 260, περιέχονται (φφ 264-381) και αποσπάσματα από το πρώτο και το δεύτερο μέρος της Αμαρτωλών Σωτηρίας, το θεωρητικό. Σ'αυτά τα αποσπάσματα οι παραπομπές που δίνονται δεν ταυτίζονται τα κεφάλαια του χφ με τα αντίστοιχα του εντύπου, αλλά ακολουθούν δική τους αρίθμηση. Για παράδειγμα το α' κεφ. του χφ²⁹ είναι το ΙΕ του α' μέρους.

Η ύπαρξη στα χφφ Ζωγρ.31 και Βατ 260 θαυμάτων που δεν περιλήφθηκαν στο έντυπο ερμηνεύεται από το ότι διαρκώς ο Αγάπιος αντιμετώπιζε τα μειονεκτήματα ενός ογκώδους βιβλίου: να βαριούνται οι αναγνώστες του ή να απροθυμούν οι τυπογράφοι να τυπώσουν ένα ασύμφορο βιβλίο εξαιτίας του όγκου του³⁰.

Τα θαύματα της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" προέρχονται από τις πιο κάτω πηγές:

Πηγή Α: χειρόγραφα ή έντυπα "από παλαιούς διδασκάλους"

Γ', Δ', ΣΤ' = Συναξαριστής

Ε', Ζ', Η' = Πεντηκοστάριον

Η' = Συμεών ο Μεταφραστής

Κ', ΚΑ', ΚΒ' = Ίσως αγιορειτικά χειρόγραφα (ο ίδιος δεν το δηλώνει).

ΝΓ' = "Τούτο τό θαῦμα ηῦρα εἰς ἓνα βιβλίον χειρόγρα - φον παλαιόν εἰς τό ἅγιον ὄρος, καί τό ἔγραψα καθώς ἦταν." Είναι γραμμένο σε αρχαϊζουσα γλώσσα.

Οι παραπομπές στην αρχή του κειμένου είναι:

28. Βλ. παραπάνω, σημ. 25

29. φφ 266

30. "Καλοκαιρινή", σ. 99

Πηγή Α και Β: Το ανέκδοτο έργο του Μορεζήνου και η προφορική του διδασκαλία.

A', Γ', Ε', ΣΤ', Ζ', Η', ΙΑ', ΙΒ', ΙC', ΚΑ', ΚΓ', ΚΕ', ΚC', ΚΗ', ΚΘ', ΛΑ', ΛΓ', ΜΓ', ΜΖ' (;), ΞC', ΞΖ'.

Πηγή Γ': Βιβλία Ιταλών. Δε σημειώνω τις αντιστοιχίες με το Giardino d'essempri του Serafino Razzi, γιατί ο ίδιος δηλώνει ότι, όσα "υπόδειγματα" έχει περιλάβει στο κεφάλαιο Maria Vergine, τα έχει πάρει από το έργο του αδελφού του Silvano.

A', ΚΔ', ΛΑ, ΛΒ, ΛΓ, ΛΔ, ΛΕ, ΛC, ΛΖ, ΛΗ, ΛΘ, Μ, ΜΑ, ΜΒ, ΜΓ, ΜΔ, ΜΕ, ΜC, ΜΖ, ΜΘ, ΝΑ, ΝΒ, ΝΔ, ΝΕ, ΝC, ΝΖ, ΝΗ = Razzi Silvano, Miracoli di Nostra Donna, Firenze 1595³³, ΙΑ, ΙΕ, ΚΔ, ΚC', ΛΑ', ΛΘ', ΜΔ και άλλα = Miracoli della gloriosa Vergine Maria (16ος αι.) ΙΑ, ΙΒ, ΙΕ και άλλα = Libro dei cinquanta Miracoli della Vergine.

Εκτός από τις παραπάνω πηγές, τις οποίες ρητά αναφέρει, διηγείται και ένα άλλο θαύμα, το ΞΗ', που πηγή του στάθηκε η προσωπική εμπειρία του συγγραφέα, όταν ζούσε στο χωριό της Κρήτης Θραψανό και εργαζόταν ως γραμματικός του Ανδρέα Κορνάρου.

31. Βλ. παραπάνω, σ. 40.

32. Ίσως ο Μορεζήνος να αποτελεί πηγή και άλλων θαυμάτων του Λάνδου. Το έργο του είναι ακόμη ανέκδοτο στο σύνολό του και δεν διαθέτω φωτογραφίες από όλα τα χειρόγραφα του ώστε να μπορώ να σχηματίσω μια πλήρη εικόνα του έργου.

33. Είναι η έκδοση που έχω υπόψη μου· η πρώτη είναι του 1586.

Από το σχετικό πίνακα φαίνεται ότι έχει κοινές πηγές με το Μορεζήνο α) Το Συναξαριστή, το Μεταφραστή, το Πεντηκοστάριο και διάφορα χφφ και β) Το *Miracoli della gloriosa Vergine Maria* και το *Libro dei cinquanta Miracoli della Vergine*. Σ' αυτές τις δύο συλλογές περιλαμβάνονται χαρακτηριστικά θαύματα όπως το "Περί τῆς Βασιλίσσης τῆς Φραγγίας ..." ή το "Περί τῆς ἔξο-ρουξάσης τούς ὄφθαλμούς ..." που λείπουν από τις άλλες ιταλικές συλλογές θαυμάτων που βρίσκονται στον πίνακα που παρατέθηκε.

Η παραβολή των θαυμάτων που περιέχονται στο 3ο μέρος της "Ἀμαρτωλῶν Σιτηρίας", έντυπο και χφφ, με τα θαύματα των ιταλικῶν συλλογῶν που προαναφέρθηκαν δείχνει ότι αυτές αποτέλεσαν τις βασικές και άμεσες πηγές του Λ. και ότι μέσα απ'αυτές γνωρίζει και τους άλλους δυτικούς συγγραφείς, που τόσο συχνά αναφέρει σ'ολόκληρο το έργο και ιδιαίτερα στο 3ο μέρος³⁴.

-
34. * Καϊσάριος, *Caesarius v. Heisterbach* ή *Heisterbacensis* (περίπου 1180-1240). Έγραψε: "*Dialogus Miraculorum*" (Κολωνία 1476) και "*Libri VIII Miraculorum*".
- * Πέτρος Δαμιανός, *Petrus Damieni*, πολυγράφος καρδινάλιος. (1007-1072).
- * Επίσκοπος Βικέντιος, *Vincent de Beauvais* (1184 ή 1194 περίπου 1264). Έγραψε: "*Speculum Majus*" χωρισμένο σε τρία μέρη: α) "*Speculum Naturale*", β) "*Speculum Doctrinale*", γ) "*Speculum Historiale*".
- * Η "Ούράνιος Κλίμαξ" είναι έργο του *Johannes Junior* (*Johannes Cobius, Scala Caeli, Lübeck 1476*).
- * Ο "Καθρέπτης τῶν Ὑποδειγμάτων" είναι το "*Specchio d'essempli*" του *Henrico di Gran Germano* (;) που εκδόθηκε στην πόλη τῆς Αλσατίας *Haggenau* (*Haguenau*) στα 1519.
- * Ο "Κήπος τῶν Παραδειγμάτων" είναι το "*Giardino d'essempli*" του *Serafino Razzi*.
- * Η "Ἱστορία τοῦ Εἰσαγγελισμοῦ" θα πρέπει να είναι παλαιά συλλογή θαυμάτων σχετικῶν με την εορτή του Ευαγγελισμοῦ, όπως υπήρχαν ἄλλωστε και συλλογές σχετικῆς με τη φυγή στην Αίγυπτο, Μετάσταση κλπ. (Για παράδειγμα: *Silvano Razzi, Miracoli di Nostra Donna* βιβλ. I, 26 "*secondo che é scritto nella detta leggeda dell'Assunzione*). Τη συλλογή αὐτή δεν

Με αυτές τις παρατηρήσεις φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται η άποψη του E.Legrand³⁵ ότι το πρότυπο του Λάνδου στην ιστορία της "βασιλοπούλας με τα κομμένα χέρια που της τα ξαναχάρισε η Πα - ναγία" δεν μπορεί να είναι η γαλλική διήγηση του 13ου αι., αλλά μια μεταγενέστερη ιταλική διασκευή.

Αντίθετα η άποψη του M.A.Ch.Gidel³⁶ ότι η ιστορία "της βασιλοπούλας με τα κομμένα χέρια" καθώς και άλλες από το 3ο μέρος της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" όπως:

*D'un enfant que sa mère donna
au diable á l'heure que son
père l'engendrait.	Περί του παραδοθέντος υπό τῆς
μητρός(έν τῇ συλλήψει)τῷ Δαί-
μονι.
*D'ung homme à qui Notre-Dame
rendit la vue.	Περί του φωτισθέντος τυφλοῦ
ὑπό τοῦ ὕδατος.

τη γνωρίζει απευθείας, αλλά αντιγράφει την πηγή του, το Silvano Razzi, βιβλ. I, 14 "Nel medesimo luogo, et historia dell'Annunciazione di Maria, si legge, che un Cavaliere, huomo di pessina vita ...".

* Το "Ανθισμένον Λιβάδιον" ή "Λειμών τῶν Ἀνθέων" είναι οπωσδήποτε δυτικό έργο. Στη "Χριστιανῶν Ὁδηγία" δίνει μαζί με το μεταφρασμένο στα ελληνικά τίτλο και τον ιταλικό μέσα σε παρένθεση (cioé Prato Fiorito). Ίσως είναι μια προγενέστερη έκδοση του Giardino d'essempi που ο πλήρης τίτλος στην έκδοση του 1682, που έχω υπόψη μου είναι: Giardino d'essempi overo Fiori delle vite de i santi. (βλ. και πιο πάνω, σ.86).

35. E.Legrand, Recueil de contes populaires grecs traduits sur les textes originaux, Παρίσι 1881, σσ. XVIII-XIV.

36. M.A.Ch.Gidel, Etudes sur la littérature grecque moderne, Παρίσι 1886, σσ. 289-301.

είναι παρμένες από τη γαλλική λογοτεχνία και μάλιστα από ένα γαλλικό χφ που βρίσκεται στην αυτοκρατορική βιβλιοθήκη (σήμερα Bibliothèque Nationale) με τον αριθμό 7018. Παρόλες τις ομοιότητες που επισημαίνει ανάμεσα στο Λάνδο και στο γαλλικό χφ, που οφείλονται στο ότι οι γαλλικές συλλογές με θαύματα της Παναγίας προηγήθηκαν χρονικά και αποτέλεσαν την πηγή μεταγενέστερων ιταλικών διασκευών³⁷, η πηγή του Λάνδου είναι οι λαϊκές ιταλικές συλλογές που επισημάνθηκαν παραπάνω. Ένας έλληνας που ζεί σε βενετοκρατούμενη περιοχή, όπως ο Αγάπιος, στην Κρήτη ή στη Βενετία, είχε περισσότερες δυνατότητες να προσπελάσει ένα ιταλικό έργο, όπως συνέβαινε και άλλες περιπτώσεις· η άμεση πηγή να είναι μια ιταλική διασκευή κι όχι ένα παλαιότερο γαλλικό έργο³⁸.

Ο Mario Vitti³⁹ θεωρεί ως πηγή του θαύματος του σχετικού με τη "βασιλοπούλα με τα κομμένα χέρια ..." και παραπέμπει στα "Miracoli della gloriosa Vergine Maria in lingua Tosca. Historiati et nuovamente revisti corretti e stampati e con più miracoli aggiunti, MDXXXVI (=1536)⁴⁰.

Ο François Halkin⁴¹ συνδέει το έργο του Λάνδου με το vaticanus graecus 1190, γραμμένο στα 1542, που περιέχει τέσσερα θαύ-

37. N. Cartoian, *Cârțile populare în literatura românească*, τομ.2 Βουκουρέστι 1938, σ.117.

38. Βλέπε σχετικά και Γιάννη Κ. Μαυρομάτη, Το πρότυπο του "Ερωτοκρίτου", Ιωάννινα 1982.

39. Mario Vitti, Teodoro Monteselese, Ευγένια, Νεάπολη (Istituto Universitario Orientale. Seminario di Greco Moderno) 1965, σ.23.

40. Πρόκειται για την ίδια συλλογή που εκδόθηκε από τον Piero Misciattelli 1929. Βλ. παραπάνω σημ.27.

41. François Halkin, *Quatre miracles de la Vierge en grecs*, *Analecta Bollandiana* 95 (1977) 5-12.

ματα. Επειδή οι τίτλοι στο χφ είναι δυσανάγνωστοι, τους συμπλήρωσε ο ίδιος στα γαλλικά σύμφωνα με το περιεχόμενο του θαύματος.

1. L' homme désespéré qui se vend, corps et âme, au diable.
(Πρόκειται για το ΚΓ' της "Αμαρτωλών Σωτηρίας". "Περί τοῦ ἀρνησαμένου τόν Χριστόν διά γράμματος".)
2. Le peindre qui représante le démon sous les traits affreux.
(Πρόκειται για το ΜΣΤ' "Περί τῆς εἰς ζωγράφον θαυματουργίας")
3. La malade qui recitait cent Ave chaque jour.
4. La princesse aux mains coupées.
(Πρόκειται για το ΙΑ' "Περί τῆς βασιλίσσης τῆς Φραγγίας ἧς τὰς κεκομμένης χεῖρας ἰάτρευσεν ἡ παντοδύναμος Δέσποινα).

Τα κείμενα του Vat. gr.1190 είναι γραμμένα σε αρχαίζουσα γλώσσα. Το τέταρτο έχει χαρακτηριστική ομοιότητα με τα χφ του 3ου μέρους της "Αμαρτωλών Σωτηρίας", που προαναφέρθηκαν, με το Μορεζήνο και με το αντίστοιχο θαύμα, που περιέχεται στα Miracoli della gloriosa Vergine Maria, και δεν υπάρχει στα άλλα ιταλικά έργα-πηγές.

Βατοπεδίου 260· Εἰς ταῖς ἀρχαῖς ὁποῦ ἦταν το βασίλειον τῶν Ῥωμαίων εἰς τήν Φραγγίαν ...

Vaticanus Graecus 1190. Ἀναγινώσκειται ἐν τινι χρονικῷ ὅτι ἐν τῷ καιρῷ ἐν ᾧ μετετέθη τό βασίλειον τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ Φραγγίᾳ, τοῦτ' ἐστὶν τῷ ῥηγί τῆς Φράντζας, ἐβασίλευσε βασιλεύς τις, οὔτινος ἡ βασίλισσα ἦν ἔγκυος. Ἐγγισάσης δέ τοῦ τεκεῖν, ἔτεκεν μίαν ὠραιότατην θυγατέραν· καί ἐν αὐτῇ τῇ κυήσει ἡ βασίλισσα διά τοῦ μεγάλου πόνου ὃν εἶχεν ἐν τῷ τίκτειν ἀπῆλθεν τῆς παρουσίας ζωῆς ἐν εἰρήνῃ. Παρελθόντος οὖν τινός καιροῦ, ὁ βασιλεύς ἠγάγετο δευτέραν βασίλισσαν, ἧτις ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ὠνομάζετο ἡ πλείω ὠραιότερα τῶν εὑρισκομένων γυναικῶν ἐν τῷ κόσμῳ.

Μορεζήνος, θαύμα κζ'. Εἰς τὰς ἀρχὰς ἀπού' ἐσύρθη τὸ βασιλεῖον μέ-
σα εἰς τὴν Φραγκίαν, ἤγουν τῶν Ρωμαίων, ἤτονε κάποιος βασιλεὺς.

Miracoli della gloriosa Vergine Maria. XI: Legesi in una certa
cronica che nel tempo nel quale fu translato el Romano Imperio
al Re de Franza, regnava uno imperatore, el quale aveva una sua
donna gravida. quella venendo al tempo del parto si partori una
bella filiogla, et in questo parto la regina, per el gran dolore
che la strinse, passò di questa vita in pace. Advenne poi, per
spacio de certo tempo, lo re si conaiunse a matrimonio con un'al-
tra donna, la quale in quel tempo era moninata per una delle
più belle donne che fussi nel mondo.

Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία ΙΑ' (τὸ ἐντύπο). Ἦτον εἰς τὴν Φραγγίαν τὶς
Βασιλεὺς χηρευάμενος ἀπὸ τὴν πρώτην γυναῖκα, μέ τὴν ὁποίαν ἔκα-
μεν ἓνα θηλυκὸν παιδί πολλά ὠραιότατον καί τὸ ὠνόμασεν Μαρίαν .
Ὅστις ἤλθεν εἰς δεύτερον γάμον, καί ἐπῆρε τὴν ὠραιότεραν γυναῖ-
κα, ὁποῦ εὐρίσκετο εἰς τοὺς τόπους του.

Ὅπως φαίνεται ὁ Vaticanus Graecus 1190 (ἔτος 1542) δίνει
πιστὴ μετάφραση τοῦ ΧΙ θαύματος ἀπὸ τὰ Miracoli della gloriosa
Vergine Maria ... (ἔτος 1536). Ὁ Μορεζήνος πρέπει νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν
ἐντυπη καὶ πληρέστερη συλλογὴ Miracoli ... Ὁ Ἀγάπιος Λάνδος ἀρ-
χικὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ Μορεζήνο, ἀργότερα ἐρχεται σὲ ἀμεση ἐπαφὴ
μὲ τὶς δυτικὲς πηγὲς τοῦ Μορεζήνου καὶ ἔτσι στὸ ἐντύπο παύει νὰ
μνημονεύει τὸν τελευταῖο ὡς πηγὴ. Πρέπει νὰ προσεχθεῖ καὶ τὸ ὅ-
τι ὁ Μορεζήνος δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὶς πηγὲς του. Ἀν ἀποτελοῦ-
σε αὐτὸς τὴ μοναδικὴ πηγὴ τοῦ Λάνδου, σὲ ὀρισμένα τουλάχιστο
θαυματα, θὰ ἔπρεπε κι ὁ Λάνδος νὰ μὴ μνημονεύει τὶς δυτικὲς πηγὲς
του, ἀφοῦ δὲν θὰ τις γνῶριζε, μὴ καὶ ἡ πηγὴ του, ὁ Μορεζήνος, δὲν
τις ἀνέφερε.

Η υπόθεση του L.Petit⁴² ότι ο Αγάπιος δεν πρέπει να είχε συμβουλευτεί κατευθείαν τα έργα των Αμβροσίου, Μεγάλου Γρηγορίου, Πέτρου Δαμιανού, Καισαρίου κ.ά., αλλά συνάντησε τα ονόματά τους σε μεταγενέστερες ανθολογίες ανάλογες με τη δική του, επαληθεύτηκε. Η άλλη υπόθεσή του όμως ότι με τη φράση "τά θαυμάσια τῆς Ὑπεραγίας τοῦ Σιλβανού" στο ΝΔ'θαύμα, ο Αγάπιος θα εννοεί το ιταλικό βιβλίο *Miracoli della Madona, cioè, la gloriosa Vergine Maria. Taurini, per Franciscum de Silva, L'anno 1496*, δεν ευσταθεί. Πρώτα γιατί ξέρει πολλά ιταλικά, ώστε να μην πέσει σε τέτοιο λάθος, και να θεωρήσει το de Silva l'anno ως όνομα του συγγραφέα "Σιλβανός" και ύστερα, γιατί από τα χρονογράφημα μαθαίνουμε το πλήρες όνομα του συγγραφέα και τον τίτλο του έργου του. Πρόκειται για τα *Miracoli de Nostra Donna* του Silvano Razzi.

Ορισμένα θαύματα βρίσκονται και στις ανατολικές πηγές του, τις ορθόδοξες, και στις δυτικές όπως το Ι'. "Περὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου ..." που περιλαμβάνεται στα *Miracoli* του Silvano Razzi. Είναι το 44 του πρώτου βιβλίου. Στο *Giardino d'essempi* του Serafino Razzi περιέχεται στη σελ.275 και στα *Miracoli de la gloriosa Vergine* είναι το LXV. Στην περίπτωση όμως αυτή και σε κάθε παρόμοια, η πηγή του Λάνδου όπως φαίνεται από την παραβολή, είναι βυζαντινά χειρόγραφα βιβλία. Ἄλλωστε τα ιταλικά έργα που σημειώνονται παραπάνω ως πηγές του, πολλές φορές δηλώνουν ότι ανάμεσα στις άλλες πηγές τους συγκαταλέγονται και έργα συγγραφέων της Ανατολικῆς Εκκλησίας όπως η Εκκλησιαστική Ἱστορία (του Ευσεβίου), τα έργα του Ευαγρίου και του Συμεών του Μεταφραστή. Αυτό είχε κάνει εντύπωση στον Αγάπιο που το σχολιάζει:⁴³ "Ἀφοῦ ἔγινε μοναχός (=ο Συμεών) ... καὶ ἔγραψεν

42. Ὁ.π., 284.

43. "Νέος Παράδεισος" σ.163. Παραπέμπω στην έκδοση του 1861.

δσους βίους Ἀγίων ηῦρηκεν. ὅτι ὡς πλούσιος ὁποῦ ἦτον, εἶχε δύναμιν, καί ἔστειλεν ἀνθρώπους εἰς πολλές πόλεις καί Κάστρη, καί τοῦ ἤφεραν ὄσους ἐπέτυχον· τοὺς ὁποίους πάλιν αὐτός ἐμετάφρασεν εἰς καλήν φράσιν· καί ὅσα ἔγραψεν, ὅλα εἶναι ἀληθῆ καί ἀλάθητα· τὰ ὁποῖα οἱ Διδάσκαλοι τῶν Ἱταλῶν ἐμετάφρασαν εἰς τὴν γλῶσσαν τους, καί τὸν ἀνωθεν Συμεῶν εἰς τὰ συναξάρια τους ὡς Ἄγιον τὸν ἑορτάζουσιν ἐπειδὴ ἐκοπίασε τόσον διὰ τὸν Κύριον".

Για ὅλα τα παραπάνω δίνονται δειγματοληπτικὴ ἀντιστοιχίαι ἀνάμεσα στα θαύματα τῆς "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" καὶ σε ἐκεῖνα που περιέχονται στις δυτικὲς πηγές.

Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία

θαῦμα ΛΓ, σ. 396.

τίτλος: Περὶ τοῦ ἐνδυναμωθέντος ἀσθενοῦς τε καί γέροντος καί εἰς ἰσχύν νεώτερον ἐλθόντος.

Ἀρχή: Ὅταν ἦτον ἡ Βρετανία ὀρθόδοξος, εὐρίσκετο εἰς Μοναχὸς ἅγιώτατος εἰς ἓνα Κοινόβιον ὅστις εὐλαβεῖτο πολλά τὴν Ὑπεραγίαν, καί τὴν ἐτίμα περισσά, καί πᾶσαν φοράν, ὁποῦ ἤθελεν ἀκούσει τὸ ὑπερύμνητον αὐτῆς ὄνομα, ... ἔκλινε τὰ γόνατα, καί ἐπροσκήνα ἕως τοῦ ἐδάφους.

θαῦμα ΛΔ', σ. 397.

τίτλος: Περὶ τῶν σκανδαλισθέντων ἀδελφῶν, καί παρὰ τῆς Παναγίας Δεσποίνης εἰρηνευθέντων.

ἀρχή: Εἰς τὸ ρηθὲν κοινόβιον ἐσκανδαλίσθησαν δύο Ἀδελφοὶ ἀπὸ

Giardino d' esempi

σ. 296.

τίτλος: come fosse ringiovenito un Monacho, che quanto sentiva nominare la gloriosa Vergine, sempre si inginocchiava e le faceva riveranza. Esempio XVIII.

Ἀρχή: Narrasi nel libro chiamato la Scala del Cielo, e pare che anco lo raccolti S. Anselmo come nell'Inghiltera fù già un Monaco divoto della gloriosa Vergine, che sia l'altre cose ogni volta che la sentiva nominare s'inginocchiava, e le faceva riveranza.

σ. 297

τίτλος: Due Monaci ch'erano frà di loro in discordia, sono pacificati per gratia della Vergine Maria.

ἀρχή: Leggesi nel libro dell'Historie dell'Ordine Cisterciense

συνεργίαν τοῦ δαίμονος. Καί ὁ μὲν εἷς ὡς ἐνάρετος, ὁποῦ ἦτον καί εὐλαβής, ἐσυγχώρα τοῦ ἄλλου, καί ἐπροσεύχετο διὰ τὴν ψυχὴν του, αὐτός δέ ὑπερηφανεύετο.

*στο χφ Βατ. 260 δίνεται ως πηγὴ το "Βιβλίον Οὐράνιος Κλῦμαξ"

Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία.
θαῦμα ΚΔ' σ. 382 κε.

τίτλος: Περὶ Θεοφίλου τοῦ τόν Χριστόν ἀρνησαμένου ἐγγράφως. Μετά τὴν Ἐνσαρκον παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρόνους φ λ ζ (=537) ἦτον εἷς τὴν Ἐπαρχίαν τὴν Κιλίκων ἕνας Ἐπίτροπος, οἰκονόμος τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Πόλεως τῶν Ἀδάνων, τό ὄνομα του Θεόφιλος, ἄνθρωπος θεοσεβής καί ἐνάρετος ὁ ὁποῦτος ἐπέρνα καλά καί γνωστικά εἷς τὴν πολιτείαν, κυβερνῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας τοσοῦτον θεάρεστα, ὁποῦ ὅλοι τοῦ εὐχαριστοῦσαν. Ἀφ' οὗ δέ ἀπέθανεν ὁ Ἐπίσκοπος, ἔδραμον πάντες εἷς τόν Μητροπολίτην, ζητοῦντες νά χειροτονήσῃ αὐτοῦς τόν Θεόφιλον, καί νά τόν ἔχη Ἐπίτροπον.

come si trovavano due Monaci di gran discordia frà di loro, uno de quali tutto rimesso in Dio, non solamente perdonava di buon cuore, mà pregava per il suo avversario. e l'altro il contrario, quanto più quello si humiliava, tanto più insuperbiva.

*Τό ἴδιον θαῦμα στα Miracoli του Silvano Razzi βιβλ. I, 35 "Essendo duo monaci cisterciensi (comme narrasi nel detto libro delle loro historie) in discordia frà se

Miracoli di Nostra Donna του Silvano Razzi, βιβλ. I, 11, σ. 18-19.

τίτλος: Theofilo vicario di un Vescovo in Sicilia, essendo si datto per avarizia, et ambizione al demonio, è liberato per intercessione della Vergine. Essendo veramente troppo più chiaro il Miracolo di Theofilo, che mestier faccia di provare da quali, e quanti scrittori sia celebrato, senza dire che si racconta nella detta leggenda della Natività da Fulberto Vescovo Carnonense, e da altri, con quella più brevità, che sappiamo la sciando le cose superflue, diciamo, che il detto Theofilo, huomo di Sicilia, l'anno di nostra salute cinquento trentasette essendo vicario d'un vescovo, con tanta prudenza, e clarità dispensava, sotto il suo Vescovo i beni, e altre cose della Chiesa, che morto il Vescovo tutti i primi della diocesi, ad una voce gridarono, lui essere degno di quel vescovado.

Θαύμα Κς'

τίτλος: Περί τῆς τεξάσης μέλαν παιδίον, καί ἐκ τῶν ὑδάτων μετὰ τοῦ παιδός ὑπό τῆς θεομήτορος λυτρωθείσης.

αρχή: Εἰς τήν χώραν, ὅπου λέγουσιν Νάρνην, ... εἰς αὐτήν τήν χώραν ἦτον εἷς πλούσιος Ἄρχοντας, καί εἶχεν ὑπηρέτας καί δούλους πολλούς, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους ἦτον καί ἓνας Ἀράπης ... Ἐτυχε δέ καί ἐγέννησεν ἡ ἀρχόντισσα ἓνα παιδίον τόσον μαῦρον καί μελανόν ὅσον ἦτον σχεδόν καί αὐτός ὁ Ἀράπης.

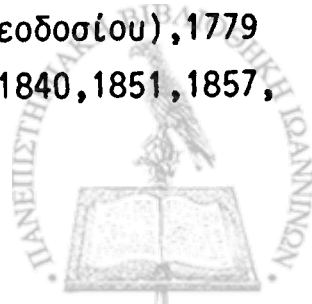
Miracoli della gloriosa Vergine Maria XXX.

τίτλος: D'una donna molto di vota della Vergine Maria, la quale partori uno filio glo nerissimo.

αρχή: Nella città di Narni interviene questo miraculo. Era nella dettā sittä uno cavaliere che aveva sua donna gravida, et in casa teneva uno servo saracino molto nero. Venendo el tempo del parto questa donna partori un filio glo molto nerissimo, in tanto che chi videva quello fanciullo si pensava che fussi filio glo di quello servo così nero.

Με το 3ο μέρος τῆς "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας", "Ἐκ τῶν ὑπερφύων θαυμάτων τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου" ἔκανε τὴν ἐμφάνιση τοῦ στὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία τὸ γραμματειακὸ αὐτὸ εἶδος, ποῦ στὴν Εὐρώπη τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν Νέων χρόνων εἶχε δώσει πολυάριθμες καὶ ἐνδιαφέρουσες συλλογές. Οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες συγγραφεῖς ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μορεζήνου (τὸ ἔργο τοῦ "Κλίνη Σολομῶντος" τελείωσε στα 1599) καὶ τοῦ Λάνδου (1641) δὲν εἶχαν ἀσχοληθεῖ μ'αὐτὸ τὸ εἶδος, ἴσως γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε ἡ σχετικὴ παράδοση ἢ καὶ γιὰ δογματικὸς λόγους. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ Λάνδου μετὰ τὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς Δύσης στάθηκε τὸ κέντρισμα στὸν ἀνήσυχον καὶ φιλέρευνον τοῦ να θελήσει να μεταφέρει αὐτὸν τὸν κόσμον, ἔστω καὶ με κίνδυνον να θεωρηθεῖ αἰρετικὸς, στὸς ἀμόρφωτους, φτωχοὺς καὶ σκλαβωμένους Ἕλληνες, ὡς ἐφόδια γιὰ τὴν πνευματικὴ τους ζωὴ καὶ ἴσως καὶ ὡς παιδευτικὸ ἀγαθόν. Ἡ προσφορὰ τοῦ αὐτῆ δὲν εἶναι ἡ μεγαλύτερη.

Ἐκδόσεις: 1641, 1647, 1664, 1671, 1685, 1703, 1711, 1725, 1740, 1743, 1754, 1765 (θεοδοσίου), 1765 (βόρτολις), 1766, 1773, 1779 (θεοδοσίου), 1779 (βόρτολις), 1793, 1795, 1798, 1803, 1805, 1806, 1817, 1821, 1840, 1851, 1857, 1859, 1875, 1890, 1893, 1914(;), 1972.

2. Παράδεισος (1641). Ο Λάνδος έγραφε στην "Άμαρτωλών Σωτηρία"⁴⁴: "Αυτά καί άλλα όμοια φαίνονται εις τούς βίους τών άνωθεν, όπου έγραψεν ό Μεταφραστής Συμεών, καί εις όλίγας ήμέρας, θεού βοηθοῦντος, τυπώνονται καί αυτοί καθώς τούς έμεταγλώττισα εις κοινήν ώφέλειαν", και στο ίδιο το έργο, τον "Παράδεισο"⁴⁵, "Τούτο δή καί μάλα προθύμως καί έμμελώς, έκ διαφόρων βιβλίων έρρανισάμενος, μετά πλείστου πόνου καί κόπου συνέταξα, άμαρτωλών σωτηρίαν προσαγορεύσας ... Μεθ' όπερ άλλο έκ διαφόρων συλλέξας ιστοριών, έκ του μεταφραστοῦ Συμεώνος, περί τών βίων καί πολιτειών τινών άγίων ... τούτο εις κοινήν τών έντυγχανόντων ώφέλειαν γεγραφα". Είναι φανερό λοιπόν ότι ο "Παράδεισος" έπεται εκδοτικά, μέσα στο 1641, της "Άμαρτωλών Σωτηρίας".

Το έργο τούτο δεν είναι πρωτότυπο, αποτελεί συλλογή βίων αγίων που τους παίρνει από τον Συμεών τον Μεταφραστή. Πρόθεσή του είναι η κοινή ώφέλεια. Στον πρόλογο για τους αναγνώστες μιλάει γενικά για τη δουλειά του αυτή. "Ηξέρευωντας έγώ, ότι περυσσότερον ώφελάται πās ένας καί κατανύγεται άκούωντας ένα βίον Άγίου εϋμορφον, παρά ταίς διδαχαίς καί φιλοσοφίαις, ήρεύνησα όλας τάς βίβλους του άγίου Συμεών του Μεταφραστοῦ, όστις έγραψε πάντων τών Άγίων τούς βίους. Καί πās ένας μήνας είναι δύο βιβλία μεγάλα χειρόγραφα. Από τά όποια έδιάλεξα τούς πλέον κατασκευτικούς καί ώραιότερους λόγους. Καί τούς έγραψα εις κοινήν διάλεκτον, διά νά τούς καταλαμβάνη πās ένα(ς), νά λαμβάνει ώφέλειαν". Δουλειά όχι πρωτότυπη, μα ούτε και εύκολη, σύμφωνα πάλι με τη δική του μαρτυρία⁴⁶. "Καθώς καί έγώ έβασανίσθην πολλά μέ μεγάλην στε-

44. σ. 344.

45. Αφιερωτική επιστολή στον Αθανάσιο Βελεριανό, φ. *2. Παραπέμπω στην έκδοση του 1641 από αυτοψία.

46. "Παράδεισος", Αγάπιος τοις εντευξομένοις. Χρησιμοποιοῦ την έκδοση του 1759.

νοχωρίαν, άπορίαν τών άναγκαίων καί κακοπάθειαν, τρεις χρόνους εις τήν σκήτην του "Αθωνος, νά συνθέσω ταύτην τήν βίβλον". Στις δυσκολίες και τους κόπους της συνθέσεως προσθέτει και τους σχετικούς με την εκτύπωση⁴⁷. "Καί εις τσσαύτην όδοιπορίαν καί ποντοπορίαν θαλάσσης τε καί ξηράς, μέ πολλούς κινδύνους τής ζωής μου, νά έλθω έδώ εις τήν Βενετίαν, νά τυπώσω εις ύμετέραν ώφέλειαν." Έτσι η προσφορά του συνίσταται: α) στην επιλογή του γραμματειακού είδους, β) στην επιλογή των ειδικών θεμάτων, γ) στη μεταγλώττιση από την αρχαίζουσα ελληνική γλώσσα στην κοινή διάλεκτο, δηλ. την ομιλούμενη της εποχής του και δ) στην έκδοση.

Αφιερώνει αυτό του το έργο στον Αθανάσιο Βελεριανό, μητροπολίτη Φιλαδελφείας⁴⁸ (6 Μαΐου 1635-10 Απριλίου 1656) τον οποίο ονομάζει "άντιλήπτορα καί κηδεμόνα του έλληνικοϋ γένους" συνεχιστή του έργου των μεγάλων ανδρών, που είναι ήδη πεθαμένοι και οι οποίοι τον ανέθρεψαν και τον εμόρφωσαν, δηλ. του Γαβριήλ Σεβήρου και του Διονυσίου⁴⁹ Κυθήρων. Το Βελεριανό και το Λάνδο τους συνδέει "ή μεγάλη άγάπη" και "τό θερμόν φίλτρον" που έδειξε ο πρώτος για το δεύτερο τόσο στα Κύθηρα⁵⁰ όσο και στην

47. Ό.π.,

48. Μ. Μανούσακας, Η εν Βενετία ελληνική κοινότης και οι μητροπολίται Φιλαδελφείας "Ε.Ε.Β.Σ.", 37 (1969-70) 170 κε.

49. Διονύσιος Κατηλιανός ή Κατηλάνος (1540-ζει υπέργηρος στα 1629) Μαθητής του Γαβριήλ Σεβήρου, άσκησε το επάγγελμα του δασκάλου επί σειρά ετών. Στα 1588 εκλέχθηκε ιερέας της Κοινότητας στη Βενετία. Επίσκοπος Κυθήρων από τα 1602 ως πριν από τα 1615. Βλ. Β.Η., 3, σ. 174-179 και Κ. Σάθα, Νεοελληνική Φιλολογία, σ. 293-4.

50. Επίσκοπος Κυθήρων 1630-1636.

Κρήτη⁵¹.

Στον "Παράδεισο" περιλαμβάνονται βίοι αγίων που γιορτάζονται στους χειμωνιάτικους μήνες, αρχίζοντας από τον όσιο Ιωάσαφ (26 Αυγούστου) και τελειώνοντας με τον Άγιο Αντώνιο (17 Ιανουαρίου). Ίσως αφετηρία κατά προσέγγιση να αποτελεί η αρχή της ινδίκτου (1 Σεπτεμβρίου).

Από τους 24 βίους που περιέχονται στον "Παράδεισο" ο πρώτος "Έν μηνί Αύγουστῳ κς'. Βίος καί πολιτεία τοῦ Ὁσίου καί θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν καί Ἰσαποστόλου Ἰωάσαφ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰνδίας, συγγραφεῖς παρά τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καί μεταφρασθεῖς παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ εἰς κοινήν διάλεκτον" δεν ανήκει στον Μεταφραστή, αλλά αποδίδεται στον Ιωάννη Δαμασκηνό⁵². Η εργασία του είναι τις πιο πολλές φορές παράφραση, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η συντομία και η πιστότητα στη δομή και στα γεγονότα του "μύθου" στα βασικά και στα επιμέρους. "...πλὴν ἐπειδὴ οἱ περισσότεροὶ ἀγαποῦν τὴν βραχυλογίαν, ἐσμίκρυνα ὅσον ἐδύνουμουν τὴν διήγησιν, δὲν ἀφήνωντας τὰ ἀναγκαϊότερα⁵³".

51. Ο Βαλεριανός επισκέπτεται την Κρήτη και μετά το 1645. Βλ. Μ. Μανούσακα. Συλλογή εγγράφων περι των μητροπολιτῶν Φιλαδελφείας, "Θησαυρίσματα" 6 (1969) και Μ. Μανούσακα, "Ανέκδοτα Πατριαρχικά γράμματα (1547-1806)", Βενετία 1968, σ. 68. Ο Βαλεριανός ήταν στον Χάνδακα στις 24 Σεπτεμβρίου 1645. Επανήλθε στη Βενετία το 1648.

52. Για το θέμα βλ. και Fr. Dölger, *Der griechische Barlaam Roman, ein Werk des hl. Johannes von Damascus*, Ettal 1953.

53. "Παράδεισος", σ. 2.

Ο κάθε βίος αρχίζει είτε όπως και στο πρωτότυπο (Μεταφραστής: Βασιλεύοντος του Διοκλητιανού και Μαξιμιανού, Λάνδος: Τόν καιρό όπου έβασίλευεν ο Διοκλητιανός και Μαξιμιανός), είτε έχει μορφή κηρύγματος, όπου ο πρόλογος και ο επίλογος ή και τα δύο ανήκουν αποκλειστικά στον Αγάπιο. Στα σημεία αυτά παίρνοντας αφορμή από ορισμένα στοιχεία του βίου του αγίου, για τον οποίο γίνεται λόγος, προχωρεί σε διδασκαλία⁵⁴. "Ούτως είναι ο βίος και πολιτεία ή θαυμάσιος Ίωάσαφ του πανσόφου και ουρανόφρονος ... Ουαί εις τούς σημερινούς ρακενδύτας μάλλον ή μοναχούς. "Ότι τῷ μέν σχήματι και τῇ κλήσει ονομάζοντας πάντες καλόγηροι. Τῇ δέ ἀληθείᾳ εἰσί ἄκαρπα δένδρα ... Ἡ ἐπαγγελία σας ἦτον, νά ἔχετε ταπεινώσιν, πτωχείαν, ἀκτημοσύνην, σωφροσύνην, πείναν, ἐγκράτειαν, δῖψαν, ὑπακοήν, και πᾶσαν ἄλλην κακοπάθειαν, και ἀπονέκρωσιν τοῦ σώματος και ἐσεῖς τελεῖτε ὅλα τα ἐναντία οἱ ἀνόητοι ... Καί σπουδάσετε νά μιμᾶσθαι τήν πολιτείαν αὐτοῦ, ὅσον δύνασθε ... Μιμήσου τόν πανσέβαστον Ίωάσαφ, και τούς λοιπούς ὁσίους, όπου εἶναι εις τήν παροῦσαν βίβλον, ἱστορισμένος ο βίος του διά κοινήν ὠφέλειαν τῶν ἐντυγχανόντων ... Διά νά κληρονομήσης μετ' αὐτόν ... Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ὡ πρέπει πᾶσα δόξα ... Ἀμήν".

Και στο μαρτύριο του Αγ. Ευστρατίου⁵⁵. "Τοῦτο εἶναι τό μαρτύριον τοῦ Ἀγίου Εὐστρατίου ἀγαπητοί ἀδελφοί. Οὔτως ἐπολιτεύθη, και ἠγωνίσθη διά τήν ἀγάπην τοῦ σωτήρος Χριστοῦ ... Τούτου τήν μνήμην και ἡμεῖς ἐορτάζοντες σήμερον, μή πανηγυρίσωμεν ἐθνικῶς, ἀλλά θεϊκῶς ... Ἡ τροφή τῆς ψυχῆς εἶναι κυρίως και καθολικά ἡ κοινωνία τῶν ἱερῶν και θείων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ... Καί ἀπλῶς εἰπεῖν, ὅσα μᾶς ἐπαράγγειλεν ὁ Κύριος, μᾶς φαίνονται βαρέα πολλά και δυσβάστακτα. Τοῦ δέ πονηροῦ δαίμονος τά θελήματα, ἐλαφρά λίαν και εὐκατόρθωτα ... Πρεπόντως και δικαίως λοιπόν, μᾶς στέλλει θλί-

54. Ὁ.π., σσ. 51-2

55. Ὁ.π., σσ. 347-8

ψεις διαφόρους ό Κύριος,καί δίδει χεΐρα τών άσεβών,νά σās κυριεύουν,μέ τυραννίαν τσαούτην ... Ταΰτα εάν φυλάξης άνθρωπε,καί νά υπομείνης όλας τάς θλίψεις όπου σοϋ έλθουσιν έξ ανθρώπων,ή έκ δαιμόνων ... θέλεις άπολαύσει έν ούρανοΐς μετά τών μαρτύρων άκήρατον στέφανον. Έν Χριστῶ Ίησοϋ τῶ Κυρίῳ ήμῶν. Ω, πρέπει πāσα δόξα... Άμήν".

Το ίδιο ισχύει και για τα άλλα του έργα που περιέχουν βίους αγίων. Άλλωστε ο ίδιος πολλές φορές δηλώνει⁵⁶ ότι ο πρόλογος και ο επίλογος είναι δικός του.

Η επιτυχία του "Παράδεισου" δεν καταφαίνεται μόνο από τις αλληπάλληλες εκδόσεις (1641,1656,1682,1683,1689,1697,1720,1730,1737,1759,1766,1778,1782,1790,1797,1801,1809,1840,1855,1863), αλλά και από το ότι παραπέμπει σ'αυτό όπως και στα υπόλοιπα αγιολογικά του έργα ο Αγ.Νικόδημος ο Αγιορείτης^{56α}.

3. Εκλογή (1642) Έργο μικρό με 166 σελίδες σε 8^ο. Περιέχει τους βίους των αγίων Ιωσήφ του υιού Ιακώβ, Αλεξίου του ανθρώπου του θεού, Σεραπίωνος του Σιδωνίου, Ευπραξίας, Παντελεήμονος, που λίγο αργότερα

56. "Έκλόγιον" Φεβρουαρίου ΚΕ' Νικηφόρου " ...τό όποϋον φιλαλήθως ιστορήσα,καθώς ό Άγιος Συμεών ό Μεταφραστής τό έγραψε είς τήν Έλληνικήν διάλεκτον,καί έγώ τό έμεταγλώττισα,καί άπό έδικου μου δέν έγραφα,είμή μόνον τό προούμιον,καί έτοϋτον τόν επίλογον".

56α. Νικόδημος Άγιορείτης,Συναξαριστής,Βενετία 1819.Μήν Αϋγουστος κς' "όρα τόν κατά πλάτος βίον του Άγίου Ιωάσαφ είς τόν Παράδεισον, όν συνέγραψε μέν έλληνιστί ό θεϋος Ιωάννης ό Δαμασκηνός. Μετέφρασε δέ είς τό άπλοϋν ό αοίδιμος Άγάπιος ό Κρής".

(1644) θα τους συμπεριλάβει στο "Έκλόγιον",γι' αυτό και το έργο,από όσο τουλάχιστο είναι γνωστό,δεν είχε επανεκδόσεις.

Το αφιερώνει σε κάποιον κύρ Ποθητό,που τον αποκαλεί ευεργέτη και αντιλήπτορά του.Αναφέρεται στην καλή φήμη που είχε αποκτήσει αυτός στη Βενετία,στο ότι εκλέχθηκε τέσσερις φορές στο αξίωμα του κριτή και στο ότι με τις αρετές του δοξάζει την πατρίδα του την Πάτμο.

Είναι γνωστό μόνο από τη βιβλιογραφία του E.Legrand⁵⁷.

4. Γεωπονικόν 1643. Ο Ανδρέας Μουστοξύδης σε σημείωση⁵⁸ σχετική με τον Ιάκωβο των Μεδίκων αναφέρεται σε μια πρώτη έκδοση, του "Γεωπονικοῦ" στα 1620.Την πληροφορία αυτή επαναλαμβάνουν αρκετοί από όσους ασχολήθηκαν με το θέμα και ορισμένοι από αυτούς επιφυλάσσουνται σημειώνοντας με ερωτηματικό τη χρονολογία αυτή. Το γεγονός ότι δεν έχει βρεθεί κανένα αντίτυπο αυτής της έκδόσεως ούτε μνημονεύεται αλλού,οδηγεί στην υπόθεση ότι πρόκειται για λανθασμένη ένδειξη. Έτσι θα πρέπει να δεχτούμε ως πρώτη την έκδοση του 1643,στη μορφή τουλάχιστον στην οποία σώζεται σήμερα το έργο. Στο συμπέρασμα αυτό συντρέχουν και οι παρακάτω λόγοι: α)Υπάρχει μεγάλη χρονική απόσταση ανάμεσα στην υποτιθέμενη έκδοση του 1620 και στις πρώτες μαρτυρημένες εκδόσεις άλλων έργων του:"Αμαρτωλών Σωτηρία" 1641, "Παράδεισος" 1641 για τα οποία ρητά αναφέρει ότι τυπώθηκαν στο πρώτο του ταξίδι στη Βενετία⁵⁹.β)Ο Ιάκωβος των Μεδίκων,στον οποίο αφιε-

57. Β.Η.,17ος αι.5,αρ.76,σσ.58-9.Εθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων II 9.303.

58. Ανδρέας Μουστοξύδης,Ελληνομνήμων ή Σύμμικτα ελληνικά·σύγγραμμα συντασσόμενον υπό Ανδρ.Μουστοξύδου. Τόμος Α,αρ.1-12, 1843-1852,σ.267 σημ.

59. "Έκλόγιον" (1644),στον πρόλογο "καί έπειδή τήν πρώτην φοράν όπου ήλθα είς τήν Βενετίαν ... έτύπωσα τόν Παράδεισον".

ρώνει το έργο, στα 1620 είναι μόλις δεκαεπτά χρονών, μαθητής ακόμη στο Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης⁶⁰. Τελείωσε τις εκεί σπουδές του στα 1625 και μετά από σπουδές ιατρικής στην Πάδοβα άσκησε πετυχημένα το επάγγελμα του γιατρού στο Χάνδακα⁶¹. Έτσι είναι φυσικό ο Αγάπιος, κατά τη διάρκεια των περιοδειών του στην Πελοπόννησο και ιδιαίτερα στη Λακωνία, να πληροφορήθηκε για τη δράση ενός μανιάτη γιατρού στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Χάνδακα, και αποφάσισε να του αφιερώσει το έργο⁶². γ) Στην αφιερωτική επιστολή αναφέρεται στον Παρθένιο ως πρώην επίσκοπο Βρεσθένης. Όμως ο Παρθένιος στα 1620 σε πράξη της μονής των Αγίων Τεσσαράκοντα υπογράφει: "ό ταπεινός επίσκοπος Βρεσθένης, Παρθένιος"⁶³. Φαίνεται ότι παραιτήθηκε από τον επισκοπικό θρόνο πριν από το 1645⁶⁴. δ) Ο ίδιος γράφει⁶⁵ ότι προηγήθηκε το έργο του που περιέχει τον βίο του Αγ. Ιωάννου του Ελεήμονος, δηλ. ο Παράδεισος (1641).

60. Β.Η., 17ος αι., 5 σσ. 269 κε.

61. Ζ. Τσιρπανλής, Οι μαθητές του Κολλεγίου της Ρώμης, "Δωδώνη", 7(1978) σ. 39.

62. Περισσότερα για την αφιέρωση βλ. παρακάτω σ. 130 σημ. 72.

63. Β. Ν. Γιαννόπουλος, άρθρο στη "Θ. Η. Ε.", τ. 10, στ. 57 και Τ. Γριτσόπουλος, Βρεσθένης Επισκοπή, "Θ. Η. Ε.", τ. 3, στ. 1040 "... Παρθένιος ... διατηρών την εδραν μέχρι και του έτους 1620 τουλάχιστον".

64. Σπ. Λάμπρος, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, Ν. Ελληνομνήμων 4(1907) 352-3. Στον κώδικα 27(24) της μονής των Αγ. Τεσσαράκοντα στο φ. 86^v: "Ο ταπεινός επίσκοπος πρώην Εύρυσθένης Παρθένιος" (βλ. και Ν. Βέη, Κατάλογος των χειρογράφων κωδίκων της εν θεράπναις μονής των Αγίων Τεσσαράκοντα, Επετηρίς του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού 20(1904) 100). "Εγράφη το παρόν έν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, χειρὶ Παρθενίου οἰκτροῦ, καὶ ἀφιερῶθη έν αὐτῇ κατά το αχμε^{ov} ἔτος τῆς θεογονίας".

65. "Γεωπονικόν" έκδοση του 1772, σ. 219.

Υπάρχει βέβαια η πιθανότητα να είχε κυκλοφορήσει το έργο του πριν από τα 1643 σε χειρόγραφη μορφή ή να είναι το πρώτο έργο που έγραψε Άλλωστε στο Χάνδακα στο 17ο αι. υπήρχαν γιατροί, "ιατροφύζικοι", εβραίοι συνήθως ή ιταλοί που η τέχνη τους βασιζόταν σε παμπάλαιες θεωρίες των Ιπποκράτη, Αριστοτέλη και Γαληνού, όπως στη θεωρία για τα τέσσερα υγρά του οργανισμού αίμα, φλέγμα, χολή, λέμφος. Οι ίδιοι χρησιμοποιούσαν ακόμη το περίφημο βιβλίο του Διοσκουρίδη για τα ιαματικά φυτά⁶⁶.

Στην άποψη ότι το "Γεωπονικό" ως σύλληψη τουλάχιστον αποτελεί το πρώτο του έργο οδηγεί και η παρατήρηση ότι σ' αυτό υπάρχει αρκετή ελευθεροστομία, που επιβάλλεται από τα θέματα και τις πηγές που χρησιμοποιεί ή μεταφράζει, η οποία όμως δε συμβιβάζεται με την ιδιότητα του μοναχού⁶⁷. Το έργο παρά την εκπληκτική κυκλοφορία του ανάμεσα στο λαό⁶⁸, ίσως δεν είχε την ίδια αποδοχή από τους μοναχούς και τα μοναστήρια.

66. Στ. Αλεξίου, Το Κάστρο της Κρήτης και η ζωή του στο ΙΣΤ' και ΙΖ' αι. "Κρητικά Χρονικά", 19(1965) 176-8.

67. Πώς είναι δυνατόν ο κήρυκας του ασκητισμού και της εγκρατείας να ασχολείται με τις αφοροδισιακές ή όχι ιδιότητες των τροφών, π.χ. "παρακινᾷ εἰς πορνείαν" που είναι μετάφραση του: "accresce la libidine", ή με θέματα φυσιολογίας όπως στο κεφάλαιο "διά νά μή μεγαλώνουν τά βυζιά τῆς κόρης". Ίσως την εποχή που ήταν ακόμη λαϊκός, επηρεασμένος από το σύγχρονο ιατρικό πνεύμα, από τα σχετικά βιβλία, κυρίως τα ιταλικά που κυκλοφορούσαν σε αφθονία, να έγραψε σε μια πρώτη μορφή το έργο, και αργότερα, όταν συνέλαβε την ιδέα να τυπώσει τα έργα του, περιέλαβε και αυτό διανθίζοντάς το με ορισμένες αυτοβιογραφικές σημειώσεις από τη ζωή του στο Όρος, στη Βενετία, και γενικά με ό,τι αποτελούσε την προσωπική του εμπειρία στα θέματα που εξέταζε.

68. L. Petit, Le moine ...ό.π.

Για παράδειγμα, στις βιβλιοθήκες των τεσσάρων μεγάλων μοναστηρίων των Μετεώρων (Αγ. Στεφάνου, Αγ. Τριάδος, Βαρλαάμ και Μεταμορφώσεως), όπου κατέγραψα περισσότερα από πενήντα αντίτυπα διαφόρων έργων του και ανάμεσα σ' αυτά πρώτες εκδόσεις του "Θηκαρά", "Ψαλτηρίου", "Καλοκαιρινής" και "Κυριακοδρομίου", δεν υπάρχει ούτε ένα αντίτυπο του "Γεωπονικού".

Η γλώσσα σ' αυτό είναι περισσότερο λαϊκή. Ενώ στα άλλα έργα του τα ιδιωματικά κρητικά στοιχεία είναι λιγοστά, εδώ απαντούν πολύ συχνά, όπως και ξένες λέξεις ιταλικές κυρίως: άμπολλα γυαλένια, το φούντι του βουτσιού, οι ντόγαις των βαρελιών, ζουπόνι (όροι πολιτογραφημένοι ιδιαίτερα στο κρητικό ιδίωμα). Ακόμη χρησιμοποιεί συστηματικά τη λέξη κόντζα (=αιτία, τρόπος), και επεξηγεί χαρακτηριστικά την ελληνική λέξη "μεταγγίζω" με την ιταλική "travasare": "νά μεταγγίσης τόν οΐνον, ήγουν νά τόν τραβαζάρης"⁶⁹.

Η πρώτη έκδοση, του 1643, μαρτυρείται έμμεσα⁷⁰. Την έκδοση του

69. "Γεωπονικόν", σ. 44.

70. Β.Η., 1. αρ. 339, σ. 452.

Το αντίτυπο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Σπουδ. Παλαιογραφίας αρ. 87) χαρακτηρίστηκε από τον καθηγητή Λίνο Πολίτη ως έκδοση του 1643 (Λίνος Πολίτης, Συνοπτική αναγραφή χειρογράφων ελληνικών συλλογών, Θεσσαλονίκη 1976. Αρ. 10 Παν. Θεσσαλονίκης, 87: Ιατροσόφιον, δεμένα μαζί και δύο έντυπα. 1) Αγαπίου Λάνδου Γεωπονικόν, Βενετία 1643, 2) ...). Από αυτοψία διαπίστωσα ότι το φύλλο του τίτλου είναι κατεστραμμένο στο σημείο που υπήρχε η χρονολογία. Ίσως η κατάστασή του να ήταν καλύτερη την εποχή της καταγραφής. Στο σπάραγμα του φύλλου υπάρχουν τα ακόλουθα στοιχεία: Βιβλ. / Γ Ε Ω / ΕΙΣ ΤΟ / Περιέχονται Έρμην/σπέρνουν τους καρ/νά κεντρώνου/τεύου/. ΚΑΙ ΕΞΟΧΩ / Πᾶς ἕνας διά νά/ διάφορα αλη/σοφωτάτους/τεθέν/ Ε'

Από τον πίνακα των περιεχομένων φαίνεται ότι έχει σλβ' κεφάλαια και οι σελίδες είναι χωρίς αρίθμηση. Αποτελείται από 1 οκτάδιο + 13 τετράδια (Α-Ν) + 1 δωάδιο (Ο, Ο₂). Είναι κολοβό και τελειώνει στο σλα κεφάλαιο. Διαστάσεις 15X10 εκατ. Τα παραπάνω

1643 είχε οπωσδήποτε υπόψη του ο Du Cange⁷¹.

Το βιβλίο αφιερώνεται στον Ιάκωβο των Μεδίκων⁷², τον οποίο δεν γνωρίζει προσωπικά, αλλά από συστάσεις του θεοφιλεστάτου Παρθενίου, πρώην επισκόπου Ευρυσθένης και πολλών άλλων Λακεδαιμονίων τους οποίους θα γνώρισε στις περιοδείες του στην Πελοπόννησο όπου η Μεγίστη Λαύρα είχε μετόχια. Του ζητά να το διαβάσει με προσοχή και να διορθώσει τυχόν σφάλματα και ελλείψεις "ότι έγώ Ιατρός δέν ειμί". Αναφέρεται στις πηγές του "τόν Ματταιώλη καί τόν Κάστωρα"⁷³ και άλλους Ιταλούς σοφούς. Η προσφορά του, σύμφωνα με τη δική του κρίση είναι η προσφορά του συλλογέα-ερανιστή και του μεταφραστή-εκδότη με τον ίδιο πάντα στόχο, που έχει και στα θεολογικά έργα, την "κοινήν ωφέλειαν".

στοιχεία σώζονται στο σπάραγμα του φύλλου του τίτλου· δεν ταυτίζουν το έντυπο αυτό με καμία από τις άλλες γνωστές εκδόσεις ούτε και με τα στοιχεία της εκδόσεως του 1643 που δίνει ο Legendre, χωρίς να εγγυάται την ακρίβειά τους, γιατί γνωρίζει το έργο από ανακοίνωση του Emmanuel Miller. Είναι συσταχωμένο με το έργο του Δαμασκηνού Στουδίτη "Διάγνωσις ἐκ παλαιῶν φιλοσόφων περί φύσεως". Παρά' Αντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ φημιγ (1643). Στα συσταχωμένα αυτά έντυπα υπάρχει η ίδια ποιότητα χαρτιού, τυπογραφικά στοιχεία, διαστάσεις και ίσως εκεί να στηρίχθηκε η χρονολόγηση του Α. Πολίτη.

71. Du Cange, Glossarium ... τ. II, index actorum, στ. 43.

72. Βλ. παραπάνω σημ. 60 και 61. Ο Ιάκωβος των Μεδίκων γεννήθηκε στα 1603 στο Ούτιλο (de Vitylo) της Λακωνίας. Μαθητής στο Κολλέγιο της Ρώμης 1616-1625. Συνέχισε στην Πάδοβα ιατρική, σταδιοδρόμησε επιτυχημένα ως γιατρός στο Χάνδακα και πρωτοστάτησε στην προσπάθεια για την ασφαλή φυγή των μανιατών από την Κρήτη προς το τέλος της πολιορκίας του Χάνδακα, 1660.

73. Και αλλού δίνει το πλήρες όνομα "Γεωπονικόν", σ. 241 "γράφει ο Κάστωρας Ντουράντες". Παραπέμπω στην έκδοση του 1772. Το Ματταιώλη το γνωρίζει έμμεσα από τον Castore Durante.

Στον πρόλογο για τους αναγνώστες γράφει ότι θεωρεί την υγεία το σπουδαιότερο από τα υλικά αγαθά και αισθάνεται χρέος του να συμβάλει κι αυτός στο να διατηρηθούν οι άνθρωποι υγιείς στο σώμα, όπως φρόντισε και για την ψυχική τους ωφέλεια με τα προηγούμενα βιβλία του.

Δηλώνει ότι δεν είναι πρωτότυπο, "γι' αυτό εξέδραμα από τους πλέον μαθηματικούς ιατρούς νεωτέρους και παλαιούς⁷⁴", εκτός από ορισμένα στοιχεία που είναι καρπός της δικής του πολυειρίας και παιδείσεως⁷⁵.

Θεωρεί κυρίως τη διαιτητική παράγοντα για τη διατήρηση καλής υγείας και σ' αυτήν αποδίδει τη μακροζωία των προπατόρων της Π. Διάθήκης. Σταθμό στην αλλαγή της φυσικής ισορροπίας θεωρεί τον Κατακλυσμό του Νώε. Από την ανάγκη να ξανακερδηθεί η χαμένη αυτή ισορροπία δημιουργήθηκε η βοτανική ιατρική. Αναφέρει ονόματα επιστημόνων και γιατρών από την αρχαιότητα, όπως του Αριστοτέλη και του Γαληνού.

Δικαιολογεί τον τίτλο "Γεωπονικόν", γιατί στην αρχή έχει περιλάβει συμβουλές προς τους γεωργούς σχετικά με την καλλιέργεια της γης, γι' αυτό και το χαρακτηρίζει απαραίτητο για κάθε άνθρωπο "λαϊκόν και ἐκκλησιαστικόν". Οι πηγές του, όπως ο ίδιος τις δίνει, είναι: α) η πείρα που απόκτησε από τη συναναστροφή του με ανθρώπους πολυμαθείς και μαθηματικούς, β) η γνώση που απόκτησε με τα ταξίδια⁷⁶ και γ) η ανάγνωση βιβλίων ιταλών και ελληνικών (= αρχαίων ελλήνων) συγγραφέων.

74. "Γεωπονικόν", σ. 9.

75. 'Ο. π., σ. 171.

76. 'Ο. π., σ. 13 "είσέ διάφοραις χώραις και κάστροι όπου έπεριπάτησα".

Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας των γραφομένων παραπέμπει στο "Έλληνικό Γεωπονικό", στο Διοσκουρίδη, Γαληνό, Ματταιώλη και Κάστωρα.^{76α}

Όπως στο 3ο μέρος της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" έτσι και εδώ, όλους τους άλλους συγγραφείς στους οποίους παραπέμπει, τους γνωρίζει έμμεσα, από τον "Κάστωρα" που κατά την προσφιλή του συνήθεια τον αποκαλεί μόνο με το βαπτιστικό του όνομα⁷⁷. Προκειται για τον Castore Durante⁷⁸. Τη διαπίστωση την έκανε ο Fabricius⁷⁹. Κατά τη γνώμη του ο Αγάπιος αντιγράφει στο "Γεωπονικό" του όλο σχεδόν το έργο του Castore Durante που έχει τίτλο: IL TESORO della sanità di Castore Durante di Gualdo, Medico, et Cittadino Romano, nel quale s'insegna il modo di conservar la sanità, et prolongar la vita, et si tratta della natura de' cibi et de' rimedi et de' nocimenti loro. Βενετία 1536⁸⁰.

Άλλο έργο από το οποίο αντλησε ο Αγάπιος τα σχετικά με την καλλιέργεια των φυτών, τις ιδιότητές τους κλπ. είναι το Herbario novo di Castore Durante medico, et cittadino⁸¹. Στο έργο αυτό αναφέρεται ως πηγή ο Matthiolus, αλλά και άλλοι έλληνες,

76α. Ό.π., σ.13.

77. Στο 3ο μέρος της "Αμ.Σ." κάνει λόγο για το συγγραφέα Σιλβανό δηλ. τον Silvano Razzi.

78. Γεννήθηκε στο Gualdo provincia Spoleto στα 1529 και πέθανε στο Viterbo στα 1590. Ήταν αρχίατρος του πάπα Σίξτου V. Βλ. Fabricius, Bibliotheca Graeca, τ.10, σ.26.

79. Ό.π., σ.23 κε.

80. Ο Fabricius παραπέμπει στην έκδοση του 1675. Για τη μελέτη μου χρησιμοποίησα την έκδοση του 1586 της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης αρ.14.D.195.

81. Χρησιμοποίησα την έκδοση του 1602 από την Ε.Β.Ε. αρ.Φ.Ε.738,

άραβες και λατίνοι συγγραφείς. Δίνεται κατάλογος των γιατρών των οποίων ο Durante ζήτησε τη γνώμη για τη συγγραφή του "Herbario" καθώς και κατάλογος των συγγραφέων των οποίων χρησιμοποίησε τα έργα. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι ο Διοσκουρίδης, ο Γαληνός και πάλι ο André Petrus Matthiolus. Πρόκειται για αλφαβητικό κατάλογο των φυτών. Το κάθε λήμμα περιλαμβάνει: α) Ονομασία (ιταλική και ελληνική), β) Περιγραφή της μορφής, γ) Πού φύεται, δ) Ποιότητα, ε) Αρετές-ιδιότητες. Για κάθε φυτό υπάρχει δίπλα στο κείμενο και το σχέδιο του.

Το "Γεωπονικό" απαρτίζεται από τις παρακάτω θεματικές ενότητες:

Κεφ. Α-ΜΑ. Καλλιέργεια της γής (με εξαίρεση το κεφ. ΙΒ "ὅτι τὰς μεγάλας ἑορτὰς δὲν εἶναι συγχωρημένον, νὰ δουλεύῃ τινὰς χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης"· το θέμα δεν πρέπει να θεωρηθεί άσχετο, αφού η ευλογία του θεού βοηθάει στην ευόδωση των καλλιεργειών). Πηγή: Herbario novo.

Κεφ. ΜΒ-ΝΔ. Οινολογία. Πηγή: Herbario novo.

Κεφ. ΝΕ-ΣΑ. Υγιεινολογία-ιατρική. Πηγή: Il tesoro della Sanità.

Κεφ. ΣΒ ὡς ΣΗ : Αρρώστιες και φάρμακα.

Κεφ. ΣΘ ὡς ΣΙΔ : Γυναικολογία

Κεφ. ΣΙΕ ὡς ΣΚΓ : Αρρώστιες και φάρμακα.

Κεφ. ΣΚΔ ὡς ΣΚΘ : Πρακτικές συμβουλές.

Κεφ. ΣΚΗ : "Διά τὰς μεγάλας ἑορτὰς", σύντομο μηνολόγιο και "ξεκαθάρισις διά ταῖς προειρημέναις, καί ἄλλαις ἑορταῖς".

Επειδή από το Tesoro della Sanita παίρνει όλες σχεδόν τις ομάδες των θεμάτων, χωρίς όμως να τις χρησιμοποιεί με την ίδια σειρά και χωρίς να περιλαμβάνει στο "Γεωπονικό" όλα τα θέματα που περιέχονται στην κάθε ομάδα, θα επιχειρήσω μια παραβολή κατά θέμα για να επισημανθεί η μέθοδος της εργασίας του Λάνδου.

Il tesoro ...

Γεωπονικόν

*

*Προοίμιον περί συνθέσεως σώματος⁸².

* Dell'aere.

*Περί τοῦ ἀέρος.

αρχή: L'aere é sopra tutte le cose necessario, alla conser-
vatione della sanità et alla
lunghezza della vita, imperchi-
oche vivono gli Animalì.

αρχή: Ἀπό ὅλα τα χρειαζούμενα
περί τῆς ὑγείας τοῦ σώματος, ὁ
ἀέρας εἶναι ἀναγκαϊότερος, ὅτι
χωρίς τούτου δέν ἤμπορεῖ νά ζή-
ση ὁ ἄνθρωπος.

τέλος: Finalmente oltre l'al-
tre cose, si fuggan con tutte le
forze la frigidità de i piedi
et delle mani...

τέλος: καί μάλιστα τήν νύκτα,
ἄς εἶσαι καλοσκεπασμένος καί ἐξό-
χως τήν κεφαλήν καί τούς πόδας...

*Dell' moto, et della quiete
... et per questo Hippocrate
afferma esser l'exercitio mode-
rato utilissimo a i flematici
et a quei che son frigidi, et hu-
midi di natura, mai calidi, et co-
lerici la quietà più perche hu-
metta i corpi.

*Περί κινήματος
... ἄς εἶναι ὁ κόπος, καί ἡ ἀνά-
παυσις σύμμετρος κατά τόν σο-
φόν Ἴπποκράτην. διὰ νά μήν ἔρχον-
ται ἡ ἀσθένειαις. περισσότερον
δέ ἄς δουλεύουν οἱ φλεγματικῶν,
καί ὅσοι εἶναι ψυχρᾶς κράσεως. οἱ
δέ θερμοί, καί χολερικοὶ ὀλιγώτε-
ρον.

*Dell' sonno, et della vigilia
τέλος: ... che de i vechi, che
hanno lo stomacho frigido, et
il segato calido bisogna co-
minciare il sono suo l'lato
sinistro.

*Περί ὕπνου, καί ἀγρυπνίας
τέλος: ... οἱ δέ γέροντος, ὁποῦ
ἔχουν το συκότι θερμόν, καί ψυ-
χρόν τόν στόμαχον, ἄς κοιμῶνται
τόν πρῶτον ὕπνον ζερβά ...

*Della repletione (de i cibi
e nel bere).

*Περί βρώματος-Περί οἴνου καί
πόματος.

82. "Γεωπονικόν" σ.56. "Διὰ νά κυβερναῖται μέ γνώσιν, νά μήν ἀποθά-
νη πρό καιροῦ διὰ τήν ἀταξίαν του ... διὰ τοῦτο σοῦ γράφω ἐ-

Απο την παραβολή γίνεται φανερό ότι τα κεφ.αυτά του "Γεωπονικού" είναι μετάφραση από το "il tesoro". Υπάρχουν σοβαρές συντομεύσεις σε μη ουσιαστικές λεπτομέρειες. Άλλωστε η "βραχυλογία" είναι βασικό χαρακτηριστικό της μεθόδου του, που ο ίδιος την υπογραμμίζει πολλές φορές⁸³. Η αρχή, το τέλος, η δομή, οι εκφραστικοί τρόποι συμφωνούν σχεδόν πάντα με το έργο-πηγή. Η ανάγκη αυτή για πιστότητα δέν τον εμποδίζει όμως να προσθέτει ό,τι αποτελεί προσωπική του πείρα⁸⁴ που την αποκόμισε στο Άγιο Όρος, στην Κρήτη ή στα ταξίδια του, ή θησαυρισμένη γνώση όπως είναι η χρήση της μεσαιωνικής παρετυμολογίας στο κεφ. για το "μάλαθρον" εκ του "μάλα θεωρεῖν", που δεν υπάρχει στο έργο-πηγή, ή του αρχαίου στίχου: "Πέπων πάθος πέφυκεν ἄνευ ἀκράτου οἴνου," στο κεφ. "Διά τά πεπόνια καί ἀγγούρια".

Από την ομάδα από την οποία πάρθηκαν τα παραπάνω αποσπάσματα για την παραβολή ο Αγάπιος παραλείπει τα κεφ. dell' bagno, delle friggioni, del venero, de gli accidenti dell' animo.

δώ παρεμπρός τινάς νουθεσίας καί παραγγέλματα κατὰ πολλά χρει-
αζούμενα, νά ἤξεύρετε πῶς νά διάγετε εἰς ὅλας τὰς ἐργασίας σας,
καί ἐξόχως εἰς τήν ζωοτροφίαν. καί σᾶς ἀποδείχνω ἕνα πρὸς ἕνα
ὅλα τὰ βρώσιμα. κρέατα λέγω, καρπούς καί χορτάρια ... διὰ τοῦτο
πρέπει νὰ προσέχη πᾶς ἕνας ἐπιμελῶς ἐάν ἀγαπᾷ τήν υἰείαν του.
καί ᾗς ἀναγνώση ταύτην τήν Βίβλον πολλάκις... τὰ ὅποια εἶναι
εὐγαλμένα ἀπό τοὺς σοφωτέρους ἰατρούς, ὅποῦ εἰς ὅλον τόν Κό-
σμον ἐπρόκοψαν. λοιπόν προσέχετε μέ ἀκρίβειαν". Το κεφάλαιο
αυτό ανήκει αποκλειστικά στον Αγάπιο.

83. Κυρίως όταν μεταφράζει βίους αγίων.

84. "Γεωπονικόν" σ.64. "Καθώς εἶδαμεν πολλοὺς εἰσέ μερικά κά-
στη, ὅταν ἦταν κακοχρονία, καί ἐπεινοῦσαν οἱ ἄνθρωποι. καί
ὅταν τινές πτωχοί εὔρισκαν ποθές πολύ φαγί, καί ἔτρωγαν ὑ-
πέρμετρα, ἐποθάνασιν". Ὁ.π., σ.67. "Διὰ τοῦτο ἐδώ εἰς τήν
Βενετιάν πουλοῦσι τὰ σύνωρα αὐγά τέσσαρα ἄσπρα τό ἕνα καί
πολλαῖς φοραῖς ἀκριβώτερα. καί τὰ ἄλλα ὅποῦ δέν εἶναι νω-
πά, δίδουσι δύο εἰς τό ἄσπρον, καί τρία πολλάκις, διατί
βλάπτουσι".

*Από την ομάδα condimenti aceti *Χωρίς τίτλο στο "Γ."
(είναι η προτελευταία στο
il tesoro).

- aceto

- uva immatura

- sapa

- Mele

- Oglio

- Περί δξους

- Διά τήν άγγουρίδα

- Περί μέλιτος καί μούστου

- Περί έλαίου

*Avertimenti delle parti de
gli animale.

- Butiro, capi di latte, Gion-
gata.

- ricotta

- cacio

*

- Περί γάλακτος

- μυτζήθρα

- τυρί

*Avertimenti nelle carni

- Agnello

- Bove

- cervo

- Capretto

- castrato

- lepore

- porco domestico, Porco silve-
stre.

*Διά τά κρέατα

- Διά τό άρνί

- Περί τοϋ βοδίου

- Έλάφι

- Τά έρίφια

- Τό μουνουχιάρικον κρέας

- Διά τόν λαγόν

- Διά τό χοιρινόν

*Avertimenti ne gli uccelli

- galline

- ova

*Διά τό κρέας τών άερίων πτηνών

- Διά τήν δρνιθα

- Διά τά αυγά

*Avertimenti de i legumi

- Ceci
- Fava
- Faggiole
- Lentichie
- Riso

*Avertimenti de gli herbaggi

- asparraggi
- bietola (= κοκκινογούλι)
- cappare
- cavoli
- cicoriá
- Endebia
- Finocchio
- Latuca
- Portulaca
- Ruchetta

- Spinaci

*Avertimenti nelle radici dell' *
herbe.

- Aglio
- cipolla
- Porro
- Radice
- Ramoraccia (=ραφανίς)
- Rapa (= γογγύλι)

*Περί όσπρίων καί γεννημάτων

- Περί ρεβύνθων
- Περί κυάμων
- Διά τά φασούλια
- Διά τήν φακκήν
- Διά τό ρίζι

*Περί βοτάνων

- Διά τά σπαράγγια
- Περί Σεύκλου
- Διά τήν κάππαριν
- Διά τά κραμβία
- Διά τό ραδίκιον
- Διά τό αντίδιον
- Περί Μαλάθρου καί Μαρουλίου
- Διά τήν άντράκλαν
- Ή ρούκα, καί κάρδαμον, καί σέλινον.

- Διά τό σπανάκι

- Διά τό σκόρδον
- Διά τό κρόμμυον
- Διά τό πράσον
- Διά τό ραπάνι

*Avertimenti ne i Frutti

- Cedri
- Celis
- Cotogni
- Corbezzole
- Fichi
- Ciregie
- Giuggiole
- Pesche
- Pinane
- Cedriole
- Melone
- Mele
- Pere
- Sorbe
- Amandole
- Uva
- Castagne
- Limoncelli
- Granate
- Noci

*Avertimenti ne i pesci

- Anguilla
- Calamaro
- Cefalo

*Περὶ ὀπώρων

- Περὶ κίτρων
- Διὰ τὰ μοῦρα ἤγουν συκάμινα
- Διὰ τὰ κυδώνια
- Διὰ τὰ κούμαρα
- Διὰ τὰ σῦκα
- Διὰ τὰ κεράσια
- Διὰ τὰ Ζίνζυφα
- Διὰ τὰ ροδάκινα
- Διὰ τὰ δαμάσκηνα
- Διὰ τὰ κίτρα
- Διὰ τὰ πεπόνια καὶ ἀγγούρια
- Διὰ τὰ μήλα
- Διὰ τὰ ἀπίδια
- Διὰ ταῖς αὐγαραιῖς ἤγουν σουρ-
βα
- Διὰ τὰ ἀμύγδαλα
- Διὰ τὰ σταφύλια
- Διὰ τὰ κάστανα
- Διὰ τὰ λεμόνια
- Διὰ τὰ ρόγδια
- Διὰ τὰ καρύδια

*Περὶ ἰχθύων

- Τό ἀχέλι
- Ὀκτάποδα καὶ ἕτερα
- Ὁ κέφαλος

Οἱ ομάδες τῶν θεμάτων τῆς διαιτητικῆς δὲν βρίσκονται στο "Γεωπονικόν" με τὴν ἴδια σειρά που βρίσκονται στο ἔργο-πηγή . Σ'αυτό δίνονται τὰ θέματα με ἀπόλυτη ἀλφαβητικὴ σειρά ἐκτός ἀπό σπανιότατες περιπτώσεις. Αὐτὴ τὴ σειρά κρατᾶει καὶ ὁ Ἀγάπι-

ος,έστω κι αν παραλείπει ορισμένα κεφάλαια ή προσθέτει άλλα ή άλλα τα περιλαμβάνει σε διαφορετική ομάδα από εκείνη της πηγής. Γιά παράδειγμα το θέμα " pane " ανήκει στο κεφ. avvertimenti de i frumenti, και στο "Γεωπονικόν" το περί άρτου περιλαμβάνεται στο κεφ. "περί όσπρίων καί γεννημάτων".

Παραθέτω δειγματοληπτικά ένα ολόκληρο κεφ. από το "Γεωπονικόν" και το αντίστοιχό του από το "Tesoro ...".

c e c i

Περί ρεβύνθων

N o m i. Lat.. cicer,Ital..cece

S p e t i e. Ritrovando sene de i bianchi, de i neri et de i rossi.i bianchi son chiamati da alcuni colombini:i rossi venerei perche più de gli altri eccitano venere,et i neri arietini,perche fi rassigliano alla testa d'un'ariete.

Τά ρεβύνθια είναι τριών ειδών, άσπρα,μαύρα, καί κόκκινα.

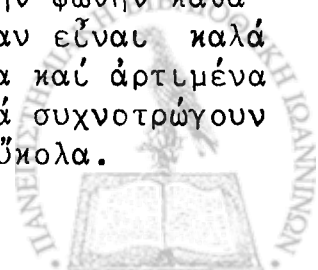
Q u a l i t à. Son caldi et secchi nel primo grado et i rossi son più caldi ne i bianchi, digeriscono, incidono, astergono, et espurgano.

Όλα είναι θερμά,άμήτά κόκκινα περισσότερο.

S c e l i a. Si prendano quelli che son ben grossi et pieni et non perturgiati, ne mangiati da gli animali,et i bianchi sono più a proposito per cibo, et medicamento, ma gli altri son più convenienti per medicina che per cibo.

G i o v a m e n t i. Sono i ceci di copioso nutrimento, atti di muovere il ventre,a provocar l'orina, a generare il latte, et il seme, onde eccitano venere provocano i mestitii, et l'arietino provaca più efficacemente degl' altri l'orina, et la sua decottiene modifica il segato, leva l'opilation della milza tompe le pietre,fa buon colore,conferisce al polmone,purga il petto,chi arifica la voce et facilita il parto.

Όλα δίδουσι πολλήν σπατάλην κινούσι τό ούρος, τά καταμήνια. αύξάνουσι τό γάλα καί τό σπέρμα . συντρίβουν τόν λίθον τής δυσουρίας, κάμνουσι τό πρόσωπον εύμορφον ώφελοϋσι τόν φλέγμονα,τόν στόμαχον καί τήν φωνήν καθαρίζουσιν όταν είναι καλά μαγειρευμένα καί άρτιμένα καί όσαις τά συχνοτρώγουν γεννοϋσιν εύκολα.

N o c u m e n t i. Danno i ceci veramente copioso nutrimento, ma sono venterosi, et mangiati freschi et mal cotti generano molta superfluità nello stomacho, et ne gli intestini, et nociono alle reni et alla vistica.

r e m e d i. Sono manco nocivi tenendosi una notte a molle, et cocendo con loro rosmarino, salvia, aglio, et radice di petrossello, ma bisogna usar più il brodo loro che ceci, et accopagnarlo con cocco et cinamomo et mangiare in poca quantità.

Εἶναι κάμποσον πνευματώδη, μάλιστα ὅταν εἶναι κακά μαγειρευμένα καὶ βλάπτουσι τὰ νεφρά τὴν φούσκαν καὶ ὅλα τὰ ἐντόσθια.

... ἀμὴ ὅταν τα βράσης με ροσμαρί, ἢ σκόρδον, ἢ ῥίζας πετροσέλινον, ἢ με φλυσκοῦνι, καὶ νὰ τὰ ἔχεις στό νερό ἀφ' ἐσπέρας, νὰ τὰ τρώγης με κάμποσον μοῦστον καὶ κανέλλαν χάνουν τὴν κακοσύνην τους, ἀμὴ τρῶγε ὀλιγώτερα. Τὰ χλωρά γεννοῦσι πολλήν βλάβην εἰς τὰ ἐντόσθια, καὶ τὰ νεφρά βλάπτουσι.

O Fabricius αναφέρει και άλλα δύο έργα με ανάλογο περιεχόμενο με τα έργα του Castore Durante. Παραθέτω τους τίτλους, οι οποίοι νομίζω ότι επηρέασαν τον Αγάπιο στην διαυόρφωση του υποτίτλου που έβαλε στο "Γεωπονικόν" του. Το πρώτο έργο είναι: *Secreti diversi et miracolosi, raccolti dal Falopia e approbati da altri medici di gran fama, novemente ristampati et a comun beneficio di ciascuno, distinti in tre libri: nel primo de quali contiene il modo di fare diversi olii, ciroti, unguenti, ontioni, elettuarii, piliolle et infiniti altri medicamenti, nel secondo s'insegua a fare alcune forti di vini et acque molto salutifere, nel terzo si contegnon alcuni importantissimi secreti di alchimia, et alcuni altri secreti dilettevoli et curiosi.* In Venezia. Appresso Camillo Franceschini 1582 σε 8^ο, σελ. 360. Το δεύτερο είναι: *Zomista, ovvero secretario degli animali di Alessandro Venturini in Roma 1636, σε 12^ο σ. 178.* O Venturini είναι *chirurgio et simplicifia* (χειρουργός και βοτανολόγος).

Η επανοδος στα ίδια θέματα στις τελευταίες ενότητες οφεί-
λεται στην χρησιμοποίηση διαφορων πηγων.

Συμπέρασμα. Το "Γεωπονικόν"; I. Γράφτηκε ή πήρε την οριστική
μορφή του στη Βενετία. II. Η πρώτη του έκδοση έπεται του Παραδεί-
σου (1641). III. Οι πηγές του είναι: 1. Castore Durante, α) Herbario
novo, β) Il tesoro della sanità. 2. (τό ελληνικόν) "ίατροσοφεϊον "
(Βλ. "Γεωπονικόν" σ.135). Ίσως είναι κάποιο χφ που περιέχει για-
τροσόφι. 3. Προσωπικές παρατηρήσεις και ανακαλύψεις βασισμένες
στην πολυπειρία και την παιδεία του.

Η προτίμηση του ελληνικού λαού στο βιβλίο αυτό φαίνεται α-
πό τον μεγάλο αριθμό των επανεκδόσεων. 1643, 1647, 1674, 1686,
1696, 1720, 1730, 1745, 1755, 1759, 1770, 1772, 1779, 1795, 1796,
1806, 1819, 1840, 1850, 1856, 1858, 1863, 1884, 1888, 1908, 1929,
1978 (αναστατική ανατύπωση της εκδόσεως 1850).

5. Θεοτοκάριον 1643. Τυπωμένο μέσα στο 1643, προηγείται του "Θη-
καρά"⁸⁵. Όπως δηλώνεται στον πλήρη τίτλο του βιβλίου "έκ τών του
άγιου Όρους βιβλίων"⁸⁶, πρόκειται για ερανιστική εργασία. Αφιε-
ρώνεται από τον συγγραφέα με μια σύντομη υμνολογική προσφώνηση
στην Παναγία, στην οποία αποδίδει τη σωτηρία του από κινδύνους
που διέτρεξε στις μετακινήσεις του "έκ τοσούτων κινδύνων ήπέι-
ρου τε και θαλάσσης έρρύσω με"⁸⁷. Στους αναγνώστες του επίσης α-
πευθύνεται σύντομα και δίνει πληροφορίες για τον τρόπο της εργα-
σίας του "ήρεύνησα όλα τά του άγιου όρους θεοτοκάρια, καί έμετά-
γραψα τά ώραιότερα μέ πολλήν έπιμέλειαν"⁸⁸.

85. "Θηκαράς", 1643, σ.δ "ήξεύροντας ούν ... έτύπωσα τό θεοτοκάριον"

86. "Θεοτοκάριον" 1643.

87. Ό.π., στο αφιερωτικό σημείωμα.

88. Ό.π.

Η περιγραφή και η αξιολόγηση του έργου δεν μπορεί να απασχολήσει μια γενική εργασία όπως αυτή.

Ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης⁸⁹ χαρακτηρίζει το έργο του Αγαπίου ως την πρώτη έκδοση κανόνων της θεοτόκου με μεγάλο αριθμό "πανομοιοτύπων επανεκδόσεων" και ως συρραφή, γιατί ο Αγάπιος πήρε από διάφορους κανόνες που βρήκε σε αγιορειτικούς κώδικες από ένα τροπάριο του ίδιου ήχου και ειρμού και απάρτισε τους κανόνες που βρίσκονται στο δικό του θεοτοκάριο, ώστε ο κάθε κανόνας ανήκει σε τόσους ποιητές, όσα και τα τροπάρια που έχει. Έτσι η συγγραφική αξία και η "πλείστη επιμέλεια" για την οποία γίνεται λόγος στον τίτλο του "θεοτοκαρίου" συνίσταται στο ότι ο Αγάπιος απάνθισε τροπάρια ομόηχα και ομοιόμορφα και συμπλήρωσε τους οκτώηχους κανόνες, συγχωνεύοντας σε έναν κανόνα τροπάρια διάφορων ποιητών. Η αξία της συλλογής αυτής είναι μόνο ηθική, γιατί είναι ανθολόγηση διάφορων διάσημων ποιητών, στερείται όμως φιλολογικής αξίας.

Ανάλογος είναι και ο χαρακτηρισμός του μοναχού θεοκλήτου Διονυσιάτη⁹⁰. Το "θεοτοκάριον" του Λάνδου είναι "συγγενές" με το ομώνυμο έργο του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, "αλλά μικρόν και ατελές".

Ο Ν.Β.Τωμαδάκης⁹¹ κατατάσσει απλώς το "θεοτοκάριον" στα εκκλησιαστικά βιβλία και σημειώνει ότι η έκδοση του Αγαπίου του

89. Σωφρόνιος Ευστρατιάδης, θεοτοκάριον, Αγιορειτική Βιβλιοθήκη, 1931, σ.στ'.

90. Μοναχός θεόκλητος Διονυσιάτης, Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης Αθήναι 1978, σ.190.

91. Ν.Β.Τωμαδάκης, Η εν Ιταλία έκδοσις ελληνικών εκκλησιαστικών βιβλίων, "Ε.Ε.Β.Σ." 37 (1969-70) 20.

Κρητός στα 1643 είναι η πρώτη γνωστή και ακολουθούν άλλες τρεις⁹² ως τα 1796 που εκδίδεται το "θεοτοκάριον" του Αγίου Νικοδήμου.

Ως μικρή συλλογή κανόνων προς την θεοτόκο, που έμειναν ανέκδοτοι σε πολλά χειρόγραφα Ανατολής και Δύσεως, χαρακτηρίζει το "θεοτοκάριο" του Λάνδου και ο Εμμ. Παντελάκης⁹³, προσθέτοντας ότι αυτός είναι ο πρώτος που εξέδωσε θεοτοκάριο.

Ανάλογη είναι και η εκτίμηση του σύγχρονου Υμνογράφου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας μοναχού Γερασίμου Μακραγιαννανί - του⁹⁴, που προσθέτει ότι η συρραφή αυτή των κανόνων που αποτέλεσε το "θεοτοκάριο" του Αγάπλου Λάνδου εκάλυψε λειτουργικές ανάγκες της μοναστικής κοινότητας μέχρι της εμφανίσεως του "θεοτοκαρίου" του Αγίου Νικοδήμου.

Συμπερασματικά επισημαίνεται ότι στον Αγάπιο ανήκει η ιδέα και ο μόχθος για την ανθολόγηση και την έκδοση του έργου, που χρησιμοποιήθηκε ως το 1796 για τις ανάγκες των μοναχών και των μονών. Το αντικατέστησε το αντίστοιχο έργο του Αγ. Νικοδήμου. Εκδόθηκε: 1643, 1681, 1688, 1720, 1772, 1775, 1780, 1784, 1815.

92. Δε διευκρινίζει αν είναι επανεκδόσεις του ίδιου του έργου. Ο Ευστρατιάδης αναφέρει πέντε εκδόσεις ως το 1796. Ός την παραπάνω χρονολογία έχω υπόψη μου τις ακόλουθες εκδόσεις: 1643, 1681, 1688, 1720, 1772, 1775, 1780, 1784.

93. Εμμ. Παντελάκης, Φιλολογικά παρατηρήσεις εις το Νέον Θεοτοκάριον "Ε.Ε.Β.Σ." 11(1935) 74. Η μελέτη αυτή αντικρούει τις απόψεις του Ευστρατιάδη στο θέμα των θεοτοκαρίων.

94. Σε απαντητική επιστολή της 26.1.1981.

6. Θηκαράς 1643. Είναι λειτουργικό βιβλίο. Το αφιερώνει στον ιερομόναχο και πνευματικό Ματθαίο το Λέσβιο⁹⁵ και σε όλους τους ηγουμένους και γέροντες του Αγίου Όρους. Στην αφιερωτική επιστολή μιλάει για το έργο του. Ο ζήλος και η ευλάβεια των αδελφών του μοναχών για τις ιερές αναγνώσεις τον παρακίνησαν να τυπώσει τους βίους των αγίων (δηλ. τον Παράδεισο), γιατί έτσι υπήρχε η δυνατότητα της απεριόριστης παραγωγής αντιτύπων με συνέπεια τη μείωση της τιμής⁹⁶, "διά νά πολυπλασιασθούν εις τόν Κόσμον καί νά τούς αγοράζη πᾶς ἕνας μέ πληρωμήν ὀλίγην". Σ' αυτό το καινούριο έργο κάνει τον απολογισμό και δικαιολογείται σ' εκείνους που τον κατηγορούν για την εκδοτική του δραστηριότητα.

Μέσα από τους απλούς υπαινιγμούς του⁹⁷, "έπειδή ὅσα χρήματα ἐδίδετε πρότερον νά σᾶς γράψουν ἕνα βίον μόνον ὀσίλου, ἤ μάρτυρος, ἀγοράζετε τώρα ὅλους τούς βίους ὁποῦ ἐτύπωσα ... ἀλήθεια οἱ καλλιγράφοι γογγύζουσιν ἄγνωστα καί μέ κατακρίνουσιν ἀδιάκριτα, πῶς τούς ἐζημίωσα καί δέν εὐγάνωσι πλέον τήν ζωτροφίαν αὐτῶν ἀπό τό ἐργόχειρον ... ἐγώ ἐκοπίασα τόσον διά νά ὠφελήσω τούς πολλούς. καί ἄς ἔχω ἀπό τούς ἄλλους συγχώρησιν καί ἄς κάμνουν ἄλλο ἐργόχειρον", διαγράφεται το πρόβλημα που αντιμετώπισε αμέσως μετά την έκδοση του "Παραδείσου" (1641). Πρόκειται για αντίδραση μόνον αὐτῶν που βλάπτονταν τα συμφέροντά τους ή για γενικότερη αντίδραση από φθόνο για τις καινοτομίες και τη δραστηριότητα του ανήσυχου αὐτοῦ μοναχοῦ; Ἴσως να συμβαίνουν και τα δύο.

Ὅπως και το "θεοτοκάριον" που προηγήθηκε και το "Ψαλτήρι-

95. Ι. Μαμαλάκης, Το Ἅγιον Ὄρος... , Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 270-1. Σωφρόνιος (Ευστρατιάδης), Ακολουθία πέντε μαρτύρων, "Εκκλησιαστικός Φάρος" 4(1909) 345 κε.

96. Θηκαράς, σ. γ. Χρησιμοποιώ την έκδοση του 1643.

97. Ὁ. π., σσ. γ-δ.

ον"που ακολούθησε αποτελεί βοήθημα για την προσευχή των Μοναχών και περιέχει ύμνους αφιερωμένους στην Αγ.Τριάδα.

Εκδόσεις: 1643,1683,1691,1783,1810,1814,1833.

7. Ψαλτήριον 1643. Τυπώνεται στα 1643 αμέσως ύστερα από το "θηκαρά"⁹⁸. "Αντάμα μέ τούς όποιους (=ύμνους τοῦ θηκαρά) έτύπωσα καί τό ψυχοσωτήριον Ψαλτήριον".Το χαρακτηρίζει "άναγκαιότατον καί χρησιμώτατον" από όλα τα άλλα βιβλία που ελκύουν την προτίμηση των μοναχών.Αντίθετα με το "θηκαρά",που εκδόθηκε με δαπάνη του συγγραφέα "τυπωθέν οίκειοις αὔτοῦ ἀναλώμασιν"⁹⁹ η "έξώδιασα από τοῦ λόγου μου καί έτύπωσα ταύτην τήν βίβλον"¹⁰⁰, το "Ψαλτήριον" το εκχωρεί στον τυπογράφο Ιωάννη Αντώνιο Ιουλιανό¹⁰¹,ο οποίος το αφιερώνει,με την υπόδειξη ίσως και προτροπή του συγγραφέα,στον Αθανάσιο Βελεριανό,μητροπολίτη Φιλαδελφείας,στον οποίον ο Αγάπιος στα 1641 είχε αφιερώσει τον "Παράδεισο". Την αφιερωτική όμως επιστολή πρέπει να την έγραψε ο Λάνδος,γιατί εκτός από τις ομοιότητες στο ύφος με άλλα ανάλογα κείμενά του,υπάρχει και ο παρακάτω κοινός τόπος ανάμεσα στην επιστολή αυτή του "Ψαλτηρίου" (1643) και στην αντίστοιχη του "Γεωπονικοῦ" που εκδόθηκε την ίδια χρονιά και υπογράφεται από τον ίδιο.

98. "θηκαράς" 1643,σ.ε'.Για το "Ψαλτήριο" χρησιμοποιώ την έκδοση του 1804.Στη σελ.340 δηλώνεται η προτεραιότητα "καθώς εἰς τόν θηκαράν σαφέστατα φαίνεται".

99. "θηκαράς",στον τίτλο.

100. 'Ο.π., σ.δ'.

101. Είναι άλλωστε το τέταρτο βιβλίο που εκδίδει στα 1643,άθλος πραγματικός για οποιονδήποτε συγγραφέα και ιδιαίτερα για έλληνα μοναχό του 17ου αι.

"Ψαλτήριον"¹⁰² φ.α₄ν

"Ἡ Πανιερωτάτη σου λοιπόν καί Σοφωτάτη ἀξία ἄς τό δεχθῆ ὡς ὁ βασιλεύς τῶν Μακεδόνων τοῦ Γεωργοῦ τό ὀλιγώτατον ὕδωρ ..."

"Γεωπονικόν"¹⁰³ σ.ε.

"Δέξου τοιγαροῦν ἐξοχώτατε τό μικρόν τουτί τό δῶρον τοῦ ταπεινοῦ Ἀγαπίου ὡς ὁ τῆς Περσίδος Ἄναξ καί Μακεδῶν¹⁰⁴ βασιλεύς Ἀλέξανδρος τό κοίλαις χερσί προσφερόμενον παρά τῶν γεηπόνων ὑδάτιον, ἀπεδέξαντο".

Στην επιστολή αυτή διαπιστώνουμε ακόμη ότι ο Αγάπιος θεωρεῖ το ἐπάγγελμα του τυπογράφου λειτούργημα, που αποσκοπεῖ στην ευεργεσία των ελλήνων· ἐκ μέρους του Ιουλιανού γράφει: "εἰς τό νά ὑπηρετῶ μέ προθυμίαν τό εὐγενέστατον τῶν Ἑλλήνων, καί ὀρθοδοξότατον γένος¹⁰⁵". Δεν εἶναι καθόλου φειδωλός στους ἐπαίνους για τον εαυτό του και το ἔργο του. "Καί ὁ ὀσιώτατος ἐν Μοναχοῖς Κυρ Ἀγάπιος μέ μεγαλωτάτην ἐπιμέλειαν εἰς τήν κοινήν διάλεκτον ἐμετάφρασεν ὡς θερμότατος ζηλωτής τῶν θεϊκῶν ἐνταλμάτων, πολυπλασιάσας τό τάλαντον¹⁰⁶". Θεωρεῖ το ἔργο αὐτό μέσο με το οποίο θα ευφρανθεῖ ο προφητάναξ Δαβίδ και θα ἐπαινεθεῖ "ὁ ἐρμηνευτής τοῦ συγγράμματος".

102. Η επιστολή του Ιουλιανού υπάρχει μόνο στην ἔκδοση του 1643 τη μόνη που περιέχει την αφιερωτική επιστολή. Την παραθέτω ολόκληρη στο ἐπόμενο κεφάλαιο, σ. 220 κε.

103. Χρησιμοποιοῦ την ἔκδοση του 1772.

104. Στο ἀντίτυπο Παν. Θεσσαλονίκης 87(1643;) γράφει: ὁ Μακεδῶν

105. "Ψαλτήριον", α₂^v. Παραπέμπω στην ἔκδοση του 1643.

106. Ὁ.π.

Ακολουθεί ο πρόλογος του Αγαπίου για τους αναγνώστες, που είναι σχετικός με το έργο και περιλαμβάνει τα ακόλουθα: ο Δαβίδ είναι ο ανώτερος από τους προφήτες και γι αυτό οι πατέρες όρισαν να διαβάζεται στις ακολουθίες όλου του έτους. Στηλιτεύει εκείνους, κυρίως τους μοναχούς, που αμελούν την ανάγνωση του "Ψαλτηρίου" και τους προτρέπει να δείχνουν περισσότερη επιμέλεια στην εκτέλεση αυτού του καθήκοντός τους. Αυτή η σπουδαιότητα τον ανάγκασε να κάνει τον κόπο να μεταφράσει το "Ψαλτήριον". "Έβαλα κόπον καί τό έμεταγλώττισα μέ πολλήν έπιμέλειαν είς κοινήν ώφέλειαν". Συγχρόνως δηλώνει την πνευματική του ανεπάρκεια ¹⁰⁷, την οποία ελπίζει να καλύψει "ή άνω Σοφία" και η "βραχυτάτη έξήγησις" του Επισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου. Η επιλογή αυτού του ερμηνευτικού έργου ανάμεσα από τόσα άλλα ικανοποιεί τη γνωστή και από άλλα έργα προτίμησή του για βραχυλογία "ήτις μοϋ ήρεσεν περισσότερο, παρά ταίς μακραίς έρμηνείαις όπου άλλοι Διδάσκαλοι έγραψαν". Όπου όμως η συντομία του Θεοδωρήτου δημιουργεί προβλήματα στην κατανόηση τα εξομάλυνε ο ίδιος με τις θεολογικές γνώσεις που διέθετε και εγγυάται για την ορθότητα αυτής της δικής του ερμηνείας. "Λοιπόν όσα άφηκεν αυτός άνερμήνευτα, άνεπλήρωσα, δέν εύγένωντας από τήν ρήσιν τοϋ γράμματος, διά νά τό γροικοϋν οί άγράμματοι".

Δικαιολογεί το θέμα της διαφοράς ανάμεσα στις διάφορες ερμηνείες. Υπεισέρχεται σε ερμηνευτικά προβλήματα του "Ψαλτηρίου", όπως είναι το θέμα της αριθμητικής σειράς, της μεταφράσεως των 70 (πληροφορεί ότι οι μεταφράστες ήταν 72) και της χρονολογήσεώς της. Αναφέρει τους πιο παλαιούς ερμηνευτές του "Ψαλτηρίου", τον Άκύλα, το Σύμμαχο, το Θεοδοτίωνα, το Μάρτυρα και το

107. Συνηθισμένος εκφραστικός τρόπος.

Λουκιανό, των οποίων, όπως φαίνεται σε πολλά σημεία του έργου, δέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις την ερμηνεία. Εξηγεί τους όρους Ψαλτήριον, ωδή, διάψαλμα, αινος, δοξολογία, εξομολόγησις, προσευχή και αναβαθμός.

Δίνει τον ορισμό της προσευχής κατά το Μ.Βασίλειο και θεωρεί ότι το "Ψαλτήριον" αποτελεί τον οδηγό για μια "ώς δεῖ" προσευχή, γι' αυτό προτρέπει τους πιστούς να διαβάζουν με ευλάβεια το "Ψαλτήριο". Ακολουθεί η γνωστή παράκλησή του να δέονται οι αναγνώστες για τη σωτηρία της ψυχής του.

Η ερμηνευτική εργασία σε κάθε ψαλμό συνίσταται στην πρόταξη ενός σύντομου προοιμίου με το οποίο δίνεται το ιστορικό πλαίσιο του ψαλμού, η επιγραφή του, η αλληγορική ή προφητική σημασία του, η ηθική εφαρμογή. Τα στοιχεία αυτά ποικίλλουν από ψαλμό σε ψαλμό. Αλλού βρίσκουμε ένα, αλλού περισσότερα. Και η δομή του προοιμίου δεν είναι πάντοτε η ίδια. Άλλοτε αρχίζει με το ιστορικό πλαίσιο ή την ηθική εφαρμογή, την προφητική σημασία ή και με προβλήματα ερμηνείας. Αρκετές φορές κοντά στις ερμηνείες των άλλων δίνει και την εντελώς δική του, όπως στον Α΄ ψαλμό. Ο ψαλμός δίνεται στο κείμενο και στη μετάφραση. Η κάθε σελίδα είναι δίσητη: στο recto προηγείται η μετάφραση που έχει τον τίτλο "ἐξήγησις" και ακολουθεί το "κείμενον", ενώ στο verso γίνεται το αντίθετο.

Οι όροι "ἐξήγησις" και "μεταγλωττισθέν" δεν ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο που σήμερα δίνουμε στους αντίστοιχους όρους "μετάφραση" και "μεταγλώττιση". Δεν είναι ούτε ακριβώς παράφραση, γιατί έχει στοιχεία ερμηνείας και αναλύσεως που ενσωματώνονται στην παράφραση¹⁰⁸.

108. Στ. Σ. Μπαϊρακτάρης, Το Ψαλτήριον εις την απλοελληνικήν κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1971, σ.10.

Παρόλο που υπήρχαν μεταφράσεις του Ψαλτηρίου και έντυπες και χειρόγραφες¹⁰⁹ προγενέστερες από του Λάνδου, αλλά και με -
ταγενέστερες¹¹⁰ αξιολογότερες ίσως, η δική του εργασία σημείω-
σε καταπληκτική επιτυχία, όπως βεβαιώνει ο μεγάλος αριθμός των
επανεκδόσεων και το ανάλογο εκδοτικό "τράβηγμα" που αποδει-
κνύεται από τον αριθμό των αντιτύπων που ανευρίσκονται ως τις
μέρες μας στις διάφορες βιβλιοθήκες.

Από την πλευρά της γλωσσικής αποδόσεως και μεταφραστικής
επιτυχίας δεν υπάρχει τίποτε το αξιολογώτερο, γιατί το είδος,
δηλ. ανάλυση-ερμηνεία, μια τάση καθарολογίας και η χρησιμοποί-
ηση των ίδιων των λέξεων του κειμένου ελαττώνουν τη φυσικότη-
τα και την αβίαστη ροή του λαϊκού λόγου. Σε ορισμένα μόνο
σημεία ξεπηδάει μια καθαρά λαϊκή λέξη, που αποδίδει ακριβώς
το πνεύμα και το γράμμα του κειμένου. Για παράδειγμα:

Ψαλμός ΚΔ', σ. 52

Κείμενο

Τάς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνῶρισόν
μοι καί τās τρίβους σου δι-
δαξόν με.

Παράφραση

... παρακαλῶσε Κύριε, νά μέ ὀδη-
γᾶς καί νά μέ διδάσκης τόν νό-
μον σου· διὰ νά μή παραστρατή-
σω ποσῶς ἀπό τήν ἀληθῆ ὁδόν
σου τήν σωτήριον.

Ψαλμός ΜΑ', σ. 98.

Ἐγεννήθη τά δάκρυά μου ἐ-
μοί ἄρτος, ἡμέρας καί νυκτός
ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ'

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν μέ ὄνειδί-
ζουσιν οἱ ἐχθροί μου λέγοντες
Ποῦ εἶναι ὁ θεός σου καί δέν

109. Ὁ.π., σ. 8-9

110. Ὁ.π., σ. 13-14

ἐκάστην ἡμέραν ἔστιν ὁ θεός σου βοηθῶ; Καί τοσοῦτον τήκομαι ἀπό τήν λύπην ταύτην, καί ἀπό τόν ἔνθεον ἔρωτα μαραίνομαι, ὅπου ἄλλην τροφήν δέν μεταλαμβάνω, μόνον ἀντίς ἄρτου, στεναγμούς τε καί δάκρυα.

σ.99

Ἐν τῷ καταθλάσθαι τά ὀσῶ μου. ... καί μου τζακίζουσι τά κόκκαλα.

Ἴνα τί περίλυπος εἶ ἡ ψυχὴ μου ... Ἀλλά μή λυπᾶσαι ψυχὴ μου, ...

Ορισμένες φορές αστοχεῖ ως πρὸς τὴν ἀκριβὴ ἀπόδοση τῆς ἀρχαίας γλώσσας. Στον Α΄ ψαλμὸ σ. 1 π.χ. μεταφράζει τὸ "παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων" - πλησίον τοῦ ὕδατος, σ. 2 τὸ "χνοῦς" - κονιορτός τῆς γῆς.

Ἐκδόσεις: 1643, 1682, 1692, 1694, 1698, 1720, 1770, 1778, 1787, 1804, 1810, 1817, 1820.

8. Ἐκλόγιον 1644. Μετὰ τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχοντα τῆς Ἱεράπετρας Ἀνδρέα Καραβέλα, τὸν πρόλογο γιὰ τοὺς ἀναγνώστες καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων, ἀρχίζει μετὰ τὸ βίβλιον τοῦ Ευαγγελιστῆ Ματθαίου, Νοεμβρίου 16 καὶ τελειώνει μετὰ ἱστορίες παρμένες ἀπὸ τὸ Λαυσαϊκὸ καὶ τὰ Πατερικὰ.

Τὸ πρότυπο καὶ αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἶναι ὁ Μεταφραστής, ἐκτός ἀπὸ τὸ βίβλιον τοῦ Ἀγ. Εὐθυμίου, 20 Ἰανουαρίου, γιὰ τὸν ὁποῖο δηλώνει "τοῦτον τὸν βίβλιον καὶ τοῦ Ἁγίου Σάββα ἔγραψεν ἕνας Καλόγηρος μετὰ τὴν τελείωσιν τοῦ Μεγάλου Εὐθυμίου χρόνους 7, ὅστις ὠνομάζετο Κύριλλος ..", τοῦ Ἀγ. Ονουφρίου 12 Ἰουνίου "... συγγραφείς ἀπὸ τὸν Ἀββᾶ Παφνούτιον ..." καὶ τὰ δεκατέσσερα τελευταία

κεφάλαια που έχουν ως πρότυπό τους το λαυσαϊκό.

Στο " Εκλόγιον " περιέλαβε και τους πέντε βίους της " Έκλογης " (1642), η οποία και γι' αυτό δεν ξαναεκδόθηκε.

Εκδόσεις: 1644, 1663, 1679, 1680, 1681, 1682, 1686, 1747, 1755, 1764, 1769, 1783, 1779, 1805, 1809, 1811, 1815.

9. Τριαδική οκτώηχος 1656. Λειτουργικό βιβλίο. Περιέχει κανόνες προς τιμή της Αγ. Τριάδος, ένα μέρος των οποίων είναι ποίημα του Αγαπίου, όπως δηλώνεται στον τίτλο¹¹¹, ενώ οι υπόλοιποι αποτελούν εκλογή και σταχυολόγηση " από παλαιούς διδασκάλους ", δηλ. από λειτουργικά χειρόγραφα του Αγίου Όρους.

Μετά τον τίτλο η αφιέρωση του συγγραφέα: " ΤΗ ΥΠΕΡΕΝΔΟΞΩ ΚΑΙ ΥΠΕΡΟΥΣΙΩ / Παναγία Τριάδι, προανάρχῳ πατρί, συνανάρχῳ Υἱῶ, καί ὁμοουσῶ πνεύματι τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ / θεῶ, ὁ ἀγνώμων καὶ ἀχρεῖτος δοῦλος Ἄγα / πιος τὴν προσήκουσαν ἀποδίδει / μετάνοιαν / " , με καθαρά θεολογικό χαρακτήρα. Η γλώσσα, όπως και στους άλλους προλόγους, είναι αρχαϊζουσα και πολλές φράσεις αποτελούν διασκευή από άλλα λειτουργικά κείμενα. Για παράδειγμα.

Τριαδική Οκτώηχος:

Θ. Λειτουργία Χρυσοστόμου, Ευχή του Χερουβικού Ὑμνου:

Οὐδείς ἐστὶν ἄξιος κατ' ἄξιαν ἀναγγεῖλαι

Οὐδείς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων

111. Στο αντίτυπο της Γενναδείου (1656) σημειώνονται με μολύβι οι κανόνες του Αγαπίου.

Χαρακτηρίζει ως "έσχάτη ώρα τῆς παροικίας" του στον κόσμο το χρόνο κατά τον οποίο γράφει το κείμενο αυτό και με συναίσθηση της αμαρτωλότητάς του ζητάει συγγνώμη από την "Τρισυπόστατον θεότητα" επικαλούμενος για αυτό τις πρεσβείες της θεοτόκου και αγίων των προστατών των μοναχών.

Ακολουθεί ο πρόλογος για τους αναγνώστες, με θεολογικό περιεχόμενο κι αυτός. Τελικά δίνεται το πρόγραμμα σύμφωνα με το οποίο θα χρησιμοποιηθούν οι ύμνοι της "Τριαδικής Ὀκτωήχου" σε συνδυασμό με τους ύμνους του "Θηκαρά". Δε γνώρισε επανεκδόσεις.

10. Καλοκαιρινή 1656-1657. Ο Legrand¹¹² δίνει περιγραφή της εκδόσεως (1656) με ένδειξη: "Bibliothèque Casanatense (στη Ρώμη) B.VI.59.

Ο Παπαδόπουλος-Κεραμεύς¹¹³ περιγράφει έντυπο της "Καλοκαιρινῆς" (1657) συσταχωμένο με το ανέκδοτο χωρ. του δεύτερου τόμου του ίδιου βιβλίου.

Τέλος στη μονή του Αγ. Στεφάνου στα Μετέωρα υπάρχει αντίτυπο του 1657. Στο τέλος του βιβλίου η πληροφορία: "ίδού έτελειώθη ἡ βίβλος αὕτη τῆ ἰη' φεβρουαρίου, α χ ν ς", ἥτις εἶναι ὡραιότερα ἀπό ὅλα τὰ βιβλία τοῦ ἀγαπίου. λοιπόν ἄς πουλιέται ἐδῶ μὲν εἰς τὴν βενετιαν ἕνα γρόσον, εἰς δὲ τὰ μέρη τοῦ λεβάντε ἄσπρα ρ κ'. καὶ ὅστις κλέψει κανένα βιβλίον τοῦ αὐτοῦ ἀγαπίου, ἢ τοῦ ἀνθρώπου του νά εἶναι ἀσυγχώρητος καὶ ἀφορεσμένος παρὰ θεοῦ διατὶ ἐχρώθη ὁ πωχός (αντίτυπο Αγ. Στεφάνου) τ' γρόσια νά τό τυπώση, καὶ χρειζουν οἱ κόποι του ἄλλα τόσα. ὅθεν πρέπει οὐ μόνον νά τόν

112. Β.Η., 17ος, 2 σ.89-90 αρ.418.

113. Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, ΙΙ, σ. 591 αρ.567.

πληρώσετε, αλλά και ἔλεος να τοῦ δώσετε ὅπου ἔκοπίασε τόσον και ἔβασανίσθη διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν σας. Ὁ ταπεινός μητροπολίτης φιλαδελφίας."

Ο κολοφώνας εἶναι ο ἴδιος και στα τρία αντίτυπα που ανέφερα παραπάνω. Πιστεύω ὅτι δεν πρόκειται για δύο διαφορετικές εκδόσεις (1656 και 1657), αλλά για μία, που σε μερικά αντίτυπα της ἔχει τεθεῖ η χρονολογία σύμφωνα με το ελληνικό ημερολόγιο 18 Φεβρουαρίου 1657 και σε άλλα σύμφωνα με το Βενετικό (17 Φεβρουαρίου 1657=1656)¹¹⁴.

Το ἔργο αφιερώνεται "τῷ Αἰδεσιμωτάτῳ καὶ Πανευλαβεστάτῳ παπᾷ κύρ Ἐμμανουήλ τῷ χρησιμωτάτῳ οἰκονόμῳ, τῆς εὐνομωτάτης νήσου τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου, ὁ ἐν μοναχοῖς Ἀγάπιος, τὴν προσήκουσαν ἀποδίδει μετάνοιαν". Κοινός δεσμός ανάμεσά τους η φιλοξενία που πρόσφερε στον Αγάπιο μία ολόκληρη σαρακοστή που ἔμεινε στο νησί τους¹¹⁵. Ακολουθεῖ ο πρόλογος για τους ἀγνώστες με θεολογικό περιεχόμενο, ὄχρεια με την αξία του βιβλίου, τη μελέτη του θεῖου λόγου κ.ά.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τον τίτλο, το ἔργο αὐτό περιλαμβάνει βίους ἁγίων που γιορτάζονται το καλοκαίρι, δηλ. ἀπὸ την πρώτη

114. Με την προϋπόθεση ὅτι ο Legrand διάβασε σωστά στο αντίτυπο της Biblioteca Casanatense B.VI.59 βλ. και πιο πάνω σελ.68 σημ.164.

115. Ο Philipp Meyer ερμηνεύει το "τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν, ὅπου ἔκαμα εἰς τὴν νῆσον σας", ως την προηγούμενη, δηλ. του ἔτους 1655. Νομίζω ὅτι δεν εἶναι ἀπαραίτητο να σημαίνει εκείνη "τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν ...". Το οριστικό ἄρθρο την χρησιμοποιεῖται σαν ἀόριστο.

Μαρτίου ως το τέλος Αυγούστου.

Δεν είναι πρωτότυπο, είναι μετάφραση-παράφραση¹¹⁶ από λόγια εκκλησιαστικά κείμενα, "Μεταφρασθέντες έκ τῆς τῶν Ἑλλήνων" και αποτελεί το τρίτο¹¹⁷ του έργο με θέμα βίους αγίων. Η διαφορά του από τα προηγούμενα αγγολογικά έργα του Αγαπίου είναι ότι σ' εκείνα αναφέρεται ρητά ότι το πρωτότυπο από το οποίο γίνεται η μετάφραση-παράφραση είναι ο Συμεών ο Μεταφραστής¹¹⁸, ενώ δεν κάνει λόγο για την πηγή των βίων που περιέχονται στην "Καλοκαιρινή". Γεγονός είναι ωστόσο ότι αυτοί δεν υπάρχουν στο Μεταφραστή¹¹⁹. Στην επιλογή των βίων, ακολουθεί σχεδόν πάντοτε την εξήσσειρά: βίος μάρτυρος, βίος ασκητή κοκ.

116. Ο μοναχός Νικόδημος Νεοσκητιώτης-Μπιλλάλης (Ο όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, Α', Αθήναι 1975, σ. 21) γράφει ότι η παράφραση του Αγαπίου ακολουθεί μόνο γενικά το πρωτότυπο, κυρίως ως προς τη σειρά και τη συνέχεια των παραγράφων, όχι όμως πάντοτε κατά προτάσεις και περιόδους και πολύ περισσότερο κατά λέξη. Παραλείπονται δηλ. ολόκληρες περίοδοι, όταν αυτές είναι παρεκβάσεις, διασαφίσεις ή βοηθούν στη μετάβαση από το ένα θέμα στο άλλο. Μ' όλα αυτά η παράφρασή του διαθέτει ενάργεια και χάρη.

117. "Παράδεισος" (1641), "Ἐκλόγιον" (1644).

118. Με ελάχιστες εξαιρέσεις όπως ο βίος των οσίων Βαρλαάμ και Ιωάσαφ, ο πρώτος του "Παραδείσου", που όπως πληροφορεί ο ίδιος ο Αγάπιος το πρωτότυπό του ανήκει στον Αγ. Ιωάννη το Δαμασκηνό.

119. Εκτός από τον Μεταφραστή όμως υπάρχει πληθώρα χφ από τα βυζαντινά χρόνια και μάλιστα ορισμένα με την ίδια ακριβώς επιλογή, δηλ. βίοι αγίων από την πρώτη Μαρτίου ως το τέλος Αυγούστου.

Το ότι το πρωτότυπο των βίων της "Καλοκαιρινής" περιέχεται σε παλαιά χειρόγραφα μπορούμε να το συμπεράνουμε από τους βίους του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη και του δασκάλου του Αγίου Μιχαήλ του Μαλεΐνου¹²⁰. Ο βίος του Μιχαήλ Μαλεΐνου¹²¹ περιέχεται στους κώδικες: Λαύρας 79, Κουτλουμουσίου 494, Χάλκης 41, Βατοπεδίου 550 και Ιβήρων 594.

Από την παραβολή του κειμένου, που έχει εκδώσει ο L. Petit, με το κείμενο του Λάνδου που περιλαμβάνεται στην "Καλοκαιρινή" προκύπτει ότι στο κείμενο των κωδίκων αυτών βρίσκεται το πρωτότυπο από όπου παραφράζει, παραλείποντας τον πρόλογο που έχει θεωρητικό περιεχόμενο και συντομεύοντας στα μη ουσιώδη σημεία, πράγμα φυσικό, αφού είναι γνωστή η προτίμησή του στη "βραχυλογία". Συνέπεια αυτού του τελευταίου είναι ότι το κείμενο του Αγαπίου είναι απαλλαγμένο από τον στόμφο και τη ρητορεία του

120. L. Petit, *Vie de Saint Athanase l'Athonite*, "Analecta Bollandiana" 25 (1906) 5-89. L. Petit, *Vie de Saint Michel Maléinos suivie du traité ascétique de Basile Maléinos*, "Revue de l'Orient Chrétien" 7 (1902) 543-603.

121. Ο Κρουμπάχερ, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, μετ. Γ. Σωτηριάδου, 1-3, Αθήναι 1897-1900, τ.1, σ 400 σημειώνει ότι στη δημόδη ελληνική ο βίος του Αγ. Μιχαήλ του Μαλεΐνου έχει γραφτεί μόνο από το Λάνδο.

πρωτοτύπου. Για παράδειγμα:

χφφ

...έβουλόμην ένταῦθα γενόμενος
παρεκβῆναι...

... οὔτος ὁ βίος τοῦ Ἰσαγγέλου

Λάνδος

...εἶχα πόθον νά ἔβγω ὀλίγον ἀ-
πό τό προκείμενον ...

... Οὔτως οὖν πολιτευσάμενος ἰ-
σάγγελος καί ἀγγελώνυμος ...

Ο βίος του αγ.Αθανασίου του Αθωνίτη¹²² (Βίος Β΄) περιέχε-
ται στους κώδικες Λαύρας 187, του ΙΖ΄αι.,Μετοχίου του Παναγίου
Τάφου (Κωνι πολις) 149, του ΙΔ΄ αι. και Λαύρας Μ.88 του ΙΕ΄ αι.

Κατά την έκδοση L.Petit § 65
σ.76

"Καλοκαιρινή"(1692)σ.155

Ἐπειδή γάρ,ὡς ἄνω μοί λέ -
λεκται,πολλοί τούτῳ προσήρ-
χοντο ἐκ παντός μέρους τῆς
οἴκουμένης,ὥστε χειραγωγεῖ-
σθαι πρός ἀρετήν καί σωτηρί-
ας τυχεῖν ψυχικῆς,ἐκεῖνος ,
ἀνάγκην ἔχων ἀναλόγως τῷ
πλήθει τῶν μοναχῶν κατασκευά-
σαι καί τοῦ ναοῦ τό εὐρύχω-
ρον,πρός τό ἔργον εὐθύς δια-
νέστη, καί ὁ ναός ἐπλατύνετο.
Ἐπειδή δέ μόνης ἐδεῖτο τῆς

Ἐπειδή,ὡς εἶπομεν,πολλοί ἐσυ-
νάγονταν ἀπό ὅλον τόν κόσμον ,
καί τοῦ ὑποτάσσονταν διά ψυχι-
κήν σωτηρίαν τους καί δέν ἔχω-
ροῦσαν εἰς τήν Ἐκκλησίαν,ἔκτι-
σε ἄλλην τρανήτερην,καί μόνον
τήν κοῦμπαν ἐλόιπετο τῆς κλει-
δώσεως, καί τότε προβλέπωντας,
ὅτι ἦλθεν ὁ καιρός νά ὑπάγη
πρός τόν ποθούμενον ἐκατήχησε
τούς ἀδελφούς οὔτω λέγωντας .
Ἄδελφοί, καί τέκνα μου

122. Μοναχού Νικοδήμου Νεοσκητιώτου-Μπιλλάλη,Ο ὁσίος Αθανάσιος
ο Αθωνίτης τ.Α.,Αθήναι 1975 σ. 25-26.

κατακλειδώσεως τὸ τοῦ ναοῦ θυμασστήριον, ἤτοι μάζετο ἀνελθεῖν ἐπὶ τὸ ἔργον ὡς ἂν κατασκέψητο τοῦτο. Καί πρῶτον μὲν συνέλεξε πᾶσαν τὴν ἀδελφότητα καί κατήχησιν αὐτοῖς ἐκ τοῦ μακαριωτάτου θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐποίησατο· εἶτα δέ νοουθεσίαν προσέθετο οἰκοθεν, "ἀδελφοί μου, λέγων, καί τέκνα ...".

Ἡ ἀναζήτησις τοῦ πρωτοτύπου τοῦ κάθε βίου¹²³ δὲν θα ἀσχολήσῃ τὴ μελέτη αὐτή. Ἀποτελεῖ πάντως μιὰ ἐνδιαφέρουσα πλευρὰ ἐνὸς ἐιδικοῦ θέματος.

Ἐκδόσεις: 1656-1657, 1682, 1684, 1691, 1692, 1694, 1720, 1730, 1737, 1740, 1772, 1780, 1777, 1801, 1818, 1851, 1861.

11. Χριστιανῶν Ὁδηγία (1685). Ὡς τώρα τὴ μοναδικὴ πληροφορία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου ἔδινε ὁ Γ. Ζαβίρας¹²⁴. Πρόσφατα ἐντοπίστηκε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τὸ μοναδικὸ ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἀντίτυπο μετὰ στοιχεῖα ΙΔ'4 ΝΛΛ 305. Ἀπὸ τὴν αὐτοψία που

123. Γιὰ δύο βίους δίνει ὁ ἴδιος τὸ πρωτότυπο, ἀπὸ ὅπου παραφράζει· α) Τοῦ ἁγίου θεοδώρου ἐπισκόπου Ἐδέσσης ... οὗ τὸν βίον ἔγραψεν ὁ ἐπίσκοπος Ἐμέσης Βασίλειος β) Ἀναμνησις τῆς ἀχειροποιήτου μορφῆς ... ἔγραψαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἱστοριογράφοι, ἀμὴ ἐπιμελέστερα καὶ σαφέστερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸ ἱστόρισεν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ... διὰ τοῦτο ἔμεῖς ἀφήσαντες τοὺς ἄλλους ... θέλωμεν εἶπε ὅσα ἐκεῖνος φιλαλήθως ἱστόρισεν.

124. Γ. Ζαβίρας, Ἑλληνικὸν θέατρον, Ἀθήναι 1872, σ. 160.

έκανα διαπίστωση ότι, ενώ ο Ζαβίρας σημειώνει ως τυπογράφο τον Αντώνιο Ιουλιανό, στο έντυπο αναγράφεται ο Ανδρέας Ιουλιανός. Πραγματικά ο Ιωάννης Αντώνιος Ιουλιανός αναπτύσσει την εκδοτική του δραστηριότητα ανάμεσα στα χρόνια 1631-1656, ενώ ο Ανδρέας Ιουλιανός στα 1656-1687¹²⁵. Η παραδρομή του Ζαβίρα οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι θα έλαβε υπόψη του τη χρονολογία που παρέδωσε ο Λάνδος τα χειρόγραφα αυτού του έργου του στο τυπογραφείο του Ιωάννη Αντωνίου Ιουλιανού (1656)¹²⁶. Πιστεύω ότι το έργο παραδόθηκε από τον ίδιο τον Αγάπιο στο τυπογραφείο μαζί ή λίγο μετά από την "Τριαδική Όκτώηχο" στα 1656, γιατί έχει, παρόλο που εκδόθηκε για πρώτη φορά πολλά χρόνια μετά από το θάνατό του, τα χαρακτηριστικά των έργων που εκδόθηκαν από τον ίδιο. α) Την αφιερωτική επιστολή¹²⁷. Αυτή παραλείπεται στις εκδόσεις των έργων του που πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά μετά το θάνατόν του ή στις επανεκδόσεις, β) την αναγραφή στον τίτλο "διορθωθεῖσα ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τυπωθεῖσα οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασι", γ) την πληροφορία του ίδιου¹²⁸ ότι "διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἦλθα καὶ ἐγὼ τῶρα τὴν τρίτην φορὰν εἰς τὴν Βε -

125. Γ.Ν.Κοντοσόπουλος, Τα ἐν Βενετία τυπογραφεία ἐλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, " Ἀθῆνα" 58 (1954) 286 κε.

126. Βλ. παραπάνω κεφ. πρώτο σημ. 170

127. Στο Γαβριήλ Βλάσιο Μητροπολίτη Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Εποίμανε τὴν μητρόπολη αὐτὴ ἀπὸ το 1647 ὡς το 1660 (Βλ. καὶ Β. Α-τέση, **Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι** τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μεχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1975, σ.24).

128. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.158.

νετίαν". Γι' αυτό το τρίτο ταξίδι μιλάει και στην "Τριαδική Όκτώηχο" που εκδίδεται στα 1656 μαζί με την "Καλοκαιρινή" από τον ίδιο. Ανάμεσα στην έκδοση των δύο αυτών έργων και της "Χριστιανών Όδηγίας" μεσολαβεί ο θάνατος του Αγαπίου μετά τις 18 Φεβρουαρίου 1656 (κατά το βενετικό ημερολόγιο) ή 1657 και έτσι αναβάλλεται η έκδοση της τελευταίας από τον Ιωάννη Αντώνιο Ιουλιανό¹²⁹, που μας πληροφορεί ο Ζαβίρας, και πραγματοποιήθηκε από το διάδοχό του Ανδρέα Ιουλιανό, όπως φαίνεται από τον τίτλο του έργου, και όπως είναι φυσικό από τη χρονολογία που αυτό εκδίδεται (1685)¹³⁰.

Όταν μετά από πολλά χρόνια αποφασίζεται από το τυπογραφείο η εκτύπωση του έργου, αυτό τυπώνεται όπως ήταν έτοιμο από τα 1656 με μοναδική αλλαγή του ονόματος του τυπογράφου στο εξώφυλλο αντί Ιωάννης Αντώνιος Ιουλιανός: Ανδρέας Ιουλιανός.

Μετά την αφιερωτική επιστολή, ακολουθεί ο πρόλογος για τους αναγνώστες με θεολογικό περιεχόμενο. Δικαιολογεί τον τίτλο του έργου "Χριστιανών Όδηγία", γιατί με το βιβλίο μπορεί ο χριστιανός να οδηγηθεί "σέ δρόμο εϋθύ καί σωτήριο". Η σωτηρία είναι κοινός τόπος και άλλων έργων του για παράδειγμα: "Αμαρτωλών Σωτηρία". Εξηγεί γιατί δίνει σήμερα ένα έργο μικρό σε έκταση που έρχεται σε αντίθεση με τα περισσότερα από τα προηγούμενα του: τα μεγάλα κουράζουν τους "άκροατάς". Δίνει το περιεχόμενο: είναι η εξέταση των τριών αρετών που οφείλουν να έχουν οι χριστιανοί, δηλ. της αγάπης, ταπεινοφροσύνης και του ελέους.

Διαβεβαιώνει ότι και εδώ δεν έγραψε τίποτε δικό του, " αλλά καθώς έχομεν από παλαιούς διδασκάλους παράδωσιν". Δηλώνει ότι

129. Διευθύνει το τυπογραφείο ως τα 1656.

130. Διευθύνει το τυπογραφείο από το 1656 ως 1687.

δεν αναγράφει τις ρήσεις πρώτα στα αρχαία ελληνικά και υστερα σε μετάφραση, για να μή γίνει το βιβλίο του μεγάλο όπως και τα προηγούμενα και ιδιαίτερα η "Αμαρτωλών Σωτηρία". Είναι άραγε ειλικρινής ή θέλει να κρύψει τη λύπη του, επειδή πέρασαν οι ωραίες ημέρες που είχε τη δυνατότητα να τυπώνει μεγάλα βιβλία;

Παραθέτω τα θέματα του έργου (δεν υπάρχει "πίναξ τῆς Βίβλου"), για να δοθεί μια εικόνα του περιεχομένου και της δομής του έργου.

(Αγάπη)¹³¹, (Ελεημοσύνη), "Διά τήν λειτουργίαν, ὅτι δέν εἶναι πρόπον νά μεταλαμβάνωμεν τήν ἁγίαν δωρεάν, ἤγουν τά θεῖα μυστήρια, χωρίς νά κλαύσωμεν τάς ἁμαρτίας μας πρότερον, Εὐχή πρός τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν κατανυκτική καί ὠραία, Ἐτέρα προσευχή εἰς τήν ὑπεραγίαν, Κατά τῆς ὑπερηφανείας παράδειγμα ὠραιότατον (φαίνεται εἰς τόν Λειμῶνα τῶν Ἀνθέων σιόέ Prato Fiorito); Ἔτερον ὑπόδειγμα περί ἀγάπης, εὐγαλμένον ἀπό τήν παλαιάν διαθήκην τό ὅποιον εἶναι ὠραῖον περισσά καί πανευφρόσυνον, καί εἰς δόξαν τῶν γυναικῶν καί καύχησιν, Διήγησις περί ἐλεημοσύνης ὠραία καί χρήσιμος (Τωβίτ)· στο ἴδιο κεφάλαιο: "Ἰδού ἀγαπητοί ἐν Χριστῷ ἀδελφοί ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ...", και πιο κάτω, "Περί ἱερέων, καί γυναικῶν".

Ὅπως φαίνεται ἀπό τα περιεχόμενα το αρχικό πλαίσιο του βιβλίου με βασικά στοιχεία τις τρεις αρετές, ἀγάπη, ταπεινοφροσύνη και ἔλεος εγκαταλείφθηκε. Μαζί και σύγχρονα μ'αυτά αναπτύσσονται και άλλα θέματα χριστιανικής διδασκαλίας και ηθικής, εκτίθενται παραδείγματα παρμένα ἀπό ἰταλικά ἔργα, το Γεροντικό και την Παλαιά Διαθήκη.

131. Με παρένθεση σημειώνονται τα κεφ. στα οποία δεν βάζει ο ἴδιος τίτλο.

Η "Χριστιανῶν Ὁδηγία", που σε πολλά σημεία θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί ως περίληψη της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας", είναι ένα γεροντικό έργο, στο οποίο φαίνεται ότι ο συγγραφέας βιάζεται να προφτάσει να πει όλα όσα θεωρεί αναγκαία, αδιαφορώντας για τη δομή και τους άλλους κανόνες της συγγραφικής τέχνης. Εκδόθηκε για πρώτη φορά μετά το θάνατό του.

12. Κυριακοδρόμιον¹³² (1657). Είναι το πρώτο βιβλίο που δεν εκδίδεται από τον ίδιο ούτε ετοιμάστηκε για έκδοση όπως το προηγούμενο. Στο αντίτυπο της πρώτης εκδόσεως και στο φύλλο του τίτλου αναγράφεται ως διορθωτής και χρηματοδότης ο κεφαλονίτης ιερομόναχος Ακάκιος Διακρούσης. Στο φ.α₂ κε. περιέχεται η αφιερωτική επιστολή του προς τον Πάνο Ιερομνήμονα¹³³ από τα Γιάννενα. Μ' αυτήν κάνει γνωστό ότι παρακινημένος από θεϊκό ζήλο "μέ μεγίστην προθυμίαν σπουδάζω ψυχωφελῆ και σωτήρια βιβλία να τυπώνω" και στο πλαίσιο αυτών των δραστηριοτήτων του τυπώνει το "Κυριακοδρόμιον". "Διά τοῦτο καί ἐπί τοῦ παρόντος ἔχοντας ἀνά χειρας τό παρόν βιβλίον εἰς τό ὅποιον εἶναι γεγραμμένοι διάφοροι ὁμιλῖαι εἰς τὰς κυριακάς ὅλου τοῦ

132. Νεώτερη ονομασία του "κανονίου" δηλ. του ετησίου εκκλησιαστικού διαγράμματος που δίνει, α) την μηνολογία του Πάσχα και την ημερομηνία των υπόλοιπων Κυριακών του χρόνου β) τον ήχο τῆς κάθε Κυριακῆς και τα αναγνώσματα: εωθινά, απόστολου, ευαγγέλια. Βλ. Γ. Μπεκατώρο "Θρησκευτική και Ἠθική Εγκυκλοπαίδεια" τ. 7, στ. 1145 κε. Πρώτος ο Λάνδος χρησιμοποιεῖ τον ὄρο για να δηλώσει ἔργο που περιέχει ομιλῖες στις ευαγγελικῆς περικοπῆς ὅλου του ἔτους.

133. Ιω. Βελούδης, Ελλήνων Ὁρθοδόξων αποικία εν Βενετία, 1872, σ. 111. Διετέλεσε διερμηνέας του Μεγάλου Βεζύρη στην Κων/πολη. Αργότερα στη Βενετία ἔκανε αξόλογες δωρεές στο ναό του Αγ. Γεωργίου, το γυναικείο μοναστήρι και σε άλλα ὑδρῶματα.

χρόνου συλλεχθεῖσαι ἐκ τῶν θείων καί μακαρίων πατέρων. Τοῦτο στοχαζόμενος ὠφέλιμον καί χρήσιμον εἰς φῶς νά φέρω ἐπαρακινήθηκα ...” Μια πληροφορία ελάχιστα διαφωτιστική. Πώς βρέθηκε στα χέρια του το ανέκδοτο χειρόγραφο του έργου, ποια ήταν η σχέση του με το συγγραφέα, τον οποίο ωστόσο δεν κατονομάζει; Πιο πάνω αναφέρεται στις δυσκολίες που συνάντησε στην εκτέλεση αυτού του έργου "ὡς οὐδέν λογιζόμενος ταῖς κακοτυχίαις ὅπου μοῦ ἔτυχαν τούς κόπους ὅπου ἔκαμα καί τήν δαπάνην". Και προς το τέλος της επιστολής δηλώνει ότι ο Πάνος Ιερομνήμων βοήθησε στο τύπωμα του βιβλίου "καί ὡσπερ σύ πρῶτα εἰς τήν τοῦ βιβλίου τύπωσιν ἐβοήθησας ...". Ἐτσι φαίνεται ότι μετά το θάνατο του Αγαπίου βρέθηκαν ανάμεσα στους πλούσιους της Βενετίας οι χρηματοδότες για το τύπωμα των βιβλίων, τους οποίους ο ίδιος μάταια παρακαλούσε να τον βοηθήσουν¹³⁴.

Στο φ.α₃^v υπάρχει επίγραμμα αφιερωμένο στον ίδιο Πάνο Ιερομνήμονα, γραμμένο από τον Ιερομόναχο Αρσένιο Καλούδη. Στα φφ Α₁, Α₂, Α₃ προσφώνηση του Ακακίου προς τους αναγνώστες.

Το κείμενο αρχίζει από τη σελίδα α' με την ανάλυση του Ευαγγελίου της Κυριακής του Τελώνου και Φαρισαίου και τελειώνει στη σελίδα τμδ (=344) με την ανάλυση του ενδέκατου εωθινού Ευαγγελίου.

Το όλο έργο αποτελείται από 55 κεφάλαια που περιέχουν ανάλυση ισάριθμων κυριακών ευαγγελικών περικοπών και από 11 κεφά-

134. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.158.

λαια με την ανάλυση των ένδεκα εωθινών ευαγγελίων. Ανάμεσα στη ΙΔ΄ και ΙΣΤ΄ Ματθαίου παραλείπεται η ΙΕ΄ και αυτό χωρίς να υπάρχει χάσμα σελίδων¹³⁵. Στον πίνακα των περιεχομένων δηλώνεται και η ΙΕ΄ Ματθαίου. Έτσι, ενώ σε βιβλιογραφικές εργασίες δίνεται η πληροφορία ότι το "Κυριακοδρόμιον" περιέχει 56 κεφάλαια, στην πραγματικότητα περιέχει 55.

Και τούτο το έργο δεν είναι πρωτότυπο. Ο ίδιος ονομάζει το έργο του "διδαχαί καί όμιλναι ... συλλεχθεισαι παρά Άγαπίου Μοναχοῦ έκ διαφόρων διδασκάλων", τους οποίους όμως δεν αναφέρει ούτε έμμεσα. Πάντως το είδος αυτό, ανάλυση των κυριακών ευαγγελικών περικοπών, μαρτυρείται από την εποχή του Ανδρέου Κρητής. Στην ανατολική εκκλησία η συγγραφή και η εκφώνηση ομιλιών στις Κυριακές του εκκλησιαστικού έτους αρχίζει από τον 11ο αι. Υπάρχουν πολλά "κυριακοδρόμια" σε χφφ και πολλά τυπωμένα στην Patrologia Graeca του Migne¹³⁶. Ανάμεσα σ' αυτά που κυκλοφορούσαν χφφ την εποχή του Λάνδου είναι: "Του̃ σοφωτάτου ρητορικωτάτου θεοφάνους του̃ επίκλην Κεραμέως άρχιεπισκόπου Ταυρομενίου τῆς Σικελίας. Όμιλναι εις Ευαγγέλια Κυριακάς καί Έορτάς του̃ όλου ένιαυτου̃, έκδοθεισαι μέν τό πρώτον υπό Φραγκίσκου Σκόρσου του̃ Σικελοῦ, έν Παρισίοις έν έτει σωτηρίω αχξδ¹³⁷."

135. Έκανα αυτοψία σε δύο αντίτυπα της πρώτης εκδόσεως α) της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, β) της Βιβλιοθήκης της μονής Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

136. Στη δυτική εκκλησία ανάλογο έργο είναι του Jacques de Voragine (Giacopo da Varazzo αρχιεπ. Γένοβας+1198).

137. Έχω υπόψη μου τη δεύτερη έκδοση του έργου από τον Γρηγόριο Μ. Παλαμά τον αγιοταφείτη "Έκ του τυπογραφείου του Π. Τάφου ΑΩΞ' - 1860".

και του Μαξιμου του Πελοποννησιου. Σε σχεση μ'αυτους¹³⁸ ο Αγαπιοσ πρωτοτυπει στο οτι ακολουθει μια δικη του σειρα: αρχιζει με τις Κυριακες του Τριωδιου, Πεντηκοσταριου και συνεχιζει με τις Κυριακες Ματθαίου, Λουκά και τις προ και μετα τις εορτες του Σταυρου, των Χριστουγεννων και των Φωτων.

Στην πρωτη εκδοση δεν αναφερεται στον τιτλο οτι στο εργο περιλαμβάνεται και η ανάλυση των ένδεκα εωθινών ευαγγελίων, εργασία που ανήκει επίσης στον Αγάπιο, όπως φαίνεται από τον τιτλο του οικείου κεφαλαίου¹³⁹. "Τά ένδεκα έωθινά εύαγγελια. Πάλαι μέν έξηγηθέντα παρά του Σοφωτάτου Γρηγοριου, Αρχιεπισκόπου Ταυρομενείας. Είς ελληνικήν διάλεκτον, καί μεταγλωττισθέντα παρά Αγαπίου Μοναχου, Παρά δε Ακακίου Ιερομονάχου του Διακρούση είς τύπον εκδοθέντα".

Για πρώτη φορά προστέθηκε στον τιτλο της έκδοσης του 1760¹⁴⁰ η ένδειξη: Προστεθείσης έν τέλει καί τής Έξηγήσεως του Αγίου Γρηγοριου Ταυρομενείας. Είς τά ένδεκα Έωθινά Εύαγγελια.. Από τότε περιλαμβάνεται σε όλες τις εκδόσεις που ακολουθούν.

Κάθε λόγος στο ευαγγέλιο μιας Κυριακής αποτελεί και ένα κεφάλαιο που έχει ως πρόλογο την ανάπτυξη μιας έννοιας που είναι συνήθως και η βασική ιδέα της περικοπής. Ακολουθεί η ίδια η περικοπή ή μέρος της είτε από το πρωτότυπο είτε σε παράφραση. Για την ανάλυση της κάθε ευαγγελικής περικοπής χρησιμοποιεί και άλλα χωρία της Γραφής, συγγενή νοηματικά, και

138. Αρχίζουν ή με την ενδικτιώνα (πρώτη Σεπτεμβρίου) ή με τα Χριστούγεννα ή με το Πάσχα. Από το Πάσχα αρχίζει το "Κυριακοδρόμιο" του ο Νικηφόρος Θεοτόκης.

139. "Κυριακοδρόμιον" 1657, σ. τδ-τμδ (=304-344).

140. Γ. Λαδάς-Δ. Χατζηδήμος, Ελληνική Βιβλιογραφία, Συμβολή στο Δέκατο όγδοο αι., Αθήνα 1964, αρ. 83 σ. 103.

κυρίως από τους προφήτες και τον Απόστολο Παύλο. Στα κεφάλαια αυτά δεν υπάρχει συνοχή και νοηματική ενότητα. Διαχέεται σε πολλά θέματα. Αναφέρεται στη σύγχρονη ζωή και στα προβλήματά της και κυρίως στην ηθική κατάσταση του κλήρου της εποχής του, γι' αυτό και συχνά απευθύνεται στους αρχιερείς, ιερείς και μοναχούς για να τους συμβουλέψει. Δεν είναι οξύς. Αιρέσεις θεωρεί μόνον εκείνες των πρώτων χριστιανικών χρόνων, ανάμεσα στις οποίες και την εικονομαχία. Άπτεται θεολογικών θεμάτων όπως το θέμα των διαφορών ανάμεσα στους τέσσερις ευαγγελιστές κ.ά. Αξιόπρόσεκτες είναι και οι αναφορές του στη δράση των "άγαρηνών" και στους εξισλαμισμούς. Συνηθισμένος επίλογος η ευχή του συγγραφέα για την συμμετοχή όλων στην ουράνιο βασιλεία.

Από την παραβολή με το έργο του Θεοφάνους Κεραμέως¹⁴¹ αποδεικνύεται ότι στις Κυριακές όλου του έτους δεν ακολουθεί πιστά ούτε αυτό ούτε και άλλο σχετικό έργο. Υπάρχουν όμως ανάμεσά τους ομοιότητες ως προς τη δομή.

Θεοφάνης Κεραμεύς

σ. 10, Κυριακή προ της Υψώσεως.

Ὡσπερ φησί Μωσῆς ὕψωσε τόν ὄφιν

...
Σαφῆς μὲν τοῖς πολλοῖς, ὡς οἶμαι, ὁ τῆς ἱστορίας λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν εὐληπιτοτέρα ἡμῖν γένοιτο ἡ θεωρία... ὅτε διὰ τῆς ἐρήμου ὑπὸ Μωυσέως ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἠγάγετο...

Λάνδος

σ. 342¹⁴², Κυριακή προ της Υψώσεως.

Καί καθὼς Μωσῆς ...

Ἡ δέ τοῦ ὄφεως ἱστορία εἶναι ἐτούτη καθὼς εἰς τό βιβλίον τῶν Ἀριθμῶν φαίνεται ... ἀφοῦ ἐπέρασε τοὺς ἑβραίους ὁ παντοδύναμος θεὸς ἀπὸ τῆν ἐρυθρὰν θάλασσαν.

141. Βλ. παραπάνω σ. 163

142. Παραπέμπω στην έκδοση του 1852.

σ.12 (τέλος)

Τῆ γάρ ἡδονῶν ἀποχῆ καί τῆ πρός
τούς λυποῦντας πραΰτητι καί μα-
κροθυμίᾳ, μιμηταί τοῦ δεσπότου
γενόμεθα, καί τῆς κατά τοῦ πονη-
ροῦ νίκης ἔπαθλον κομιζόμεθα
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἧς
γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν,
χάριτι τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, ἣ
πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἄμήν.

σ.236 (τέλος)

Καί μὴν παραπονεῖστε, οὔτε γοῦ-
γύζετε, ἀλλά σηκώσατε τον Σταυ-
ρόν ἐκουσίως καί θεληματικῶς,
ἀκολουθοῦντες τόν Βασιλέα καί
Δεσπότην μας. Καί εἰάν οὔτω πρά-
ξωμεν καί συσταυρωθῶμεν αὐτῷ,
θέλομεν συνδοξασθῆ μετ' αὐτοῦ
εἰς τὴν βασιλείαν του, ἧς γένοιο
πάντας ἡμᾶς... Ἄμήν.

Αντίθετα τα εωθινά τα παραφράζει ακριβῶς από τα αντίστοιχα
του Θεοφάνους Κεραμέως.

Ἐωθινό Η: Μαρία ἐστήκει.

σ.150

Ἄρτι τῶν κορυφαίων φοιτητῶν
καί τοῦ ἡγαπημένου τῶν μαθη-
τῶν, πρός τὴν ζωφόρον δεδρα-
μηκότων σορόν, καί τὴν τῶν ὀ-
θονίων θέαν τεκμήριον εἰλη-
φόντων τῆς ἀναστάσεως, ἡ χρι-
στοφόρος Μαγδαληνή ἔμεινε
ἐμφιλοχωροῦσα τῷ μνήματι καί
περιενόστει ἀλύουσα καί λι-
βάδας δακρύων ἐνστάζουσα τῆ
ἐπιμόνῳ προσεδρία ὑψηλότερόν
τι καρδοκοῦσα μαθεῖν.

σ.281

Ὡσάν ὑπῆγαν οἱ Κορυφαῖοι τῶν
μαθητῶν, ὁ Πέτρος λέγω καί ὁ
ἡγαπημένος Ἰωάννης εἰς τόν
ζωφόρον τάφον καί ἐγνώρισαν
ἀπό τὰ ὀθόνια τὴν Ἀνάστασιν
τοῦ Χριστοῦ, ὑπέστρεψαν χαί-
ροντες, ἡ δέ σπουδαία καί χρι-
στοφόρος Μαγδαληνή ἔμεινε εἰς
τόν τάφον καί ἐτριγύριζε κλαί-
ουσα καί ἐλπίζουσα νά μάθη κά-
τι ὑψηλότερον καθὼς καί ἐγένε-
το.

Θέμα ειδικῆς μελέτης θα μπορούσε να αποτελέσει η σύγκριση
του "Κυριακοδρομίου" του Λάνδου με προγενέστερα ανάλογα ἔργα,
και κυρίως με το ανέκδοτο "Κυριακοδρόμιο" του Μαξίμου του Πε-
λοποννησίου, και με μεταγενέστερα ὅπως εἶναι το "Κυριακοδρό-
μιο" του Νικηφόρου Θεοτόκη.

Σημειώνω ὅτι στο οικείο ἄρθρο της "Θρησκευτικῆς και Ἠθικῆς
Εγκυκλοπαιδείας" ὡς πρώτο οργανωμένο και ἔντυπο "Κυριακοδρό-
μιο" θεωρεῖται ἐκεῖνο του Ν. Θεοτόκη (1796). Το "Κυριακοδρόμιο"

του Λάνδου το αγνοεί και ο Κ.Κούρκουλας¹⁴³.

Εκδόθηκε: 1657, 1674, 1681, 1688, 1720, 1740, 1748, 1751, 1760, 1766, 1778, 1779, 1782, (1784;), 1790, 1797, 1803, 1805, 1840, 1852, 1859, 1882.

13. Νέος Παράδεισος 1664. Είναι και αυτή από τις μεταθανάτιες εκδόσεις¹⁴⁴. Οι παλαιότεροι βιβλιογράφοι¹⁴⁵ λανθασμένα σημειώνουν, ίσως από σύγχυση με τον "Παράδεισο", ότι ο "Νέος Παράδεισος" εκδόθηκε στα 1641, και θεωρούν ως τυπογραφικό λάθος τη λέξη "Ακακίου" που υπάρχει στον έμμετρο κολοφώνα¹⁴⁶. Στη σύγχυση αυτή συντελεί και το γεγονός ότι σε μεταγενέστερες εκδόσεις¹⁴⁷ στη διαβεβαίωση του Ιωάννη Ματθαίου Βουστρωνίου σημειώνεται ως έτος εγκρίσεως του βιβλίου το 1644.

Εκδόθηκε από τον Ακάκιο Διακρούση. Ουσιαστικά δεν έχω αυτοψία της πρώτης εκδόσεως, αφού τα δύο αντίτυπα της Βιβλιοθήκης της μονής Αγ.Στεφάνου είναι κολοβά και ακέφαλα. Στις μεταγενέστερες εκδόσεις μετά τον πρόλογο του Ακακίου με κοινότοπο περιεχόμενο, τον πίνακα των περιεχομένων και τη διαβεβαίωση του Βουστρωνίου αρχίζει το κείμενο με πρώτο κεφάλαιο το βίο του Οσίου Μελετίου, 1 Σεπτεμβρίου, προτελευταίο "Περί τής Σεβασμίας

143. Κ.Κούρκουλας, Η θεωρία του κηρύγματος κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1957 (Διδακτορική Διατριβή).

144. ΒΗ, 2, σ.185.

145. Fabricius, Bibliotheca Graeca, 10, σ.132, Ζαβίρας, Ελληνικόν θέατρον, σ.161. Βρετός, Α, αρ.81, σ.27. Σάθας, Νεοελληνική φιλολογία, σ.312. Λαδάς-Χατζηδήμος, Προσθήκες 3, σ.126, αρ. 161.

146. Ζαβίρας ό.π., γράφει (ίσως 'Αγαπίου αντί 'Ακακίου).

147. Εκτενέστερα στο πρώτο κεφ.σ. 71

βασιλικῆς καί πατριαρχικῆς Μονῆς του Βατοπεδίου διήγησις ώραία" Δεν περιλαμβάνει αγίους που γιορτάζονται στους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο.

Στό τέλος:

"Ἐτελειόθη τό παρόν, χρόνους εἰς τούς χιλίους, / εἰς τούς ἐξῆντα τέσσαρους, μέ τούς ἑξακοσίους / εἰς τούς ὀκτώ καί εἴκοσι, μηνός τοῦ Σεπτεμβρίου / Μέ κόπον πολύν καί μέ σπουδήν αὐτοῦ τοῦ Ἀκακίου".

Το πρωτότυπο από όπου παραφράζει είναι και πάλι ο Συμεών ο Μεταφραστής, όπως δηλώνεται στον τίτλο, εκτός από ορισμένους βίους που τους παίρνει από αλλού όπως στις 24 Ιανουαρίου, του Οσίου Διονυσίου του εν Ολύμπω "συγγραφείς μὲν ὑπό Δαμασκηνοῦ Ἐπισκόπου Λιτῆς καί Ῥεντίνης εἰς Φράσιν Ἑλληνικὴν, παρά δέ Ἀγαπίου μοναχοῦ μεταφρασθεῖς εἰς κοινὴν διάλεκτον", (ο βίος αυτός δεν περιέχεται στο "θησαυρό" του Δαμασκηνοῦ Στουδίτη) και άλλους που δεν περιέχονται στον Μεταφραστή.

Ανάμεσα στον Λάνδο και τον Μεταφραστή υπάρχουν και μικρές διαφορές ως προς τις ημερομηνίες των εορταζομένων αγίων.

Εκδόσεις: 1664, 1680, 1689, 1681, 1720, 1745, 1760, 1761, 1771, 1780, 1790, 1797, 1800, 1804, 1806, 1840, 1851, 1853, 1861.

14. Βίος και πολιτεία του οσίου Χριστοδούλου 1755. Στα 1755 εκδόθηκε στη Βενετία ένα βιβλίο με την ακολουθία του οσίου Χριστοδούλου στις σελίδες 33-37: Βίος καί πολιτεία ... Χριστοδούλου ... συγγραφείς παρά Ἰωάννου του πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ῥόδου, και παρά τοῦ Μακαριωτάτου Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀντιοχείας, καί νῦν νεωσί, ὑπό τοῦ ἐν μοναχοῦς ἐλαχίστου Ἀγαπίου Μοναχοῦ, μεταφερθεῖς εἰς κοινὴν διάλεκτον.

Ἴσως ανήκει στα πρώτα έργα του, βίοι αγίων, που κυκλοφορούσαν αυτοτελώς.

15. Ακολουθία των οσίων πατέρων ημών Ιωασάφ και Βαρλαάμ. Είχε περιληφθεί από τον ίδιον στον "Παράδεισο" (1641). Εκδόθηκε για πρώτη φορά στα 1884.

16. Ακολουθία του αγίου ενδόξου ιερομάρτυρος Μοδέστου. Εκδόθηκε για πρώτη φορά στα 1819.

17. Ακολουθία του αγίου ενδόξου ιερομάρτυρος Βλασίου. Εκδόθηκε για πρώτη φορά στα 1932 στο Κιάτο.

Β. Βιβλιογραφία

Η βιβλιογραφική αναγραφή που ακολουθεί δίνει τις εκδόσεις κάθε έργου με χρονολογική σειρά. Βασικό βοήθημα ήταν η *Bibliographie Hellénique* του Ε. Legrand, καθώς και οι υπόλοιπες βιβλιογραφικές εργασίες που αναγράφονται πιο κάτω. Ορισμένα αντίτυπα εκδόσεων επισημαίνονται τώρα για πρώτη φορά σε διάφορες βιβλιοθήκες, ύστερα από σχετική έρευνα στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, στη Γεννάδειο, στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στις Βιβλιοθήκες των μονών Βαρλαάμ, Μεταμορφώσεως, Αγ. Στεφάνου και Αγ. Τριάδος Μετεώρων, της μονής Ξενιάς (Βόλου) και στις Βιβλιοθήκες Ζαγοράς, Μηλεών, Λάρισας και του συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι", στο Βόλο.

Η περιγραφή των έργων δίνεται κάθε φορά σύμφωνα με τον τύπο του βιβλιογραφικού βοηθήματος από το οποίο αντλήθηκε. Όπου έγινε αυτοψία, δηλώνεται με αστερίσκο δίπλα από τον αριθμό της εκδόσεως και την ένδειξη της Βιβλιοθήκης. Στην περίπτωση αυτή η περιγραφή γίνεται σύμφωνα με την αυτοψία.

Σ υ ν τ ο μ ο γ ρ α φ ί ε ς

- Β.Η. = Ε. Legrand, *Bibliographie Hellénique* 17ος αι., τ 1-5, Παρίσι 1894-1903, 18ος αι. (*Oeuvre posthume complétée et publiée par Luis Petit et H. Pernot*) τ. 1-2, Παρίσι 1918-1928.
- Γκίνης-Μέξας = Δ. Σ. Γκίνης-Β. Μέξας, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1-3, Αθήνα 1939-1957.

- Ηλιού = Φίλιππος Ηλιού, Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία. Α. Τα βιβλιογραφικά κατάλοιπα του E.Legrand και του H.Pernot (1515-1799), Αθήνα 1973.
- Ηλιού, Παρασχολήματα = Φίλιππος Ηλιού, Παρασχολήματα. Ελληνικά Βιβλία στη Βουλγαρία, " Ερανιστής" 15 (1978-9) 321-329.
- Κατσιαρδή = Όλγα Κατσιαρδή, Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863, " Ερανιστής", 13(1977) 131-145.
- Λαδάς, Προσθήκαι = Γ.Λαδάς, Προσθήκαι και σημειώσεις εις τους εκδοθέντας τόμους της "Bibliographie Hellénique" του E.Legrand και των συνεχισάντων ταύτην L.Petit H.Pernot. Σειρά πρώτη (1522-1790). "Συλλέκτης" Α.(1947-1951), Παράρτημα 1-24.
- Λαδάς-Χατζηδήμος προσθήκες = Γ.Λαδάς-Α.Χατζηδήμος, Προσθήκες διορθώσεις και συμπληρώσεις στην Ελληνική Βιβλιογραφία του Emile Legrand για τους αιώνες XV, XVI, XVII, τ.1-3, Αθήνα 1976.
- Λαδάς-Χατζηδήμος I = Γ.Λαδάς-Α.Χατζηδήμος, Ελληνική Βιβλιογραφία. Συμβολή στο δέκατο όγδοο αιώνα, τ.1, Αθήνα 1964, τ.2 Αθήνα 1976.
- Λαδάς-Χατζηδήμος II = Γ.Λαδάς-Α.Χατζηδήμος, Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1791-1795, Αθήνα 1970.

- Λαδάς-Χατζηδήμος ΙΙΙ = Γ.Λαδάς-Α.Χατζηδήμος, Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799, Αθήνα 1973.
- Λάμπρος Π., Τρίτος Κατάλογος = Π.Λάμπρος, Τρίτος κατάλογος σπανίων βιβλίων, Αθήναι 1869.
- Μανούσακας, Προσθήκαι = Μ.Ι.Μανούσακας, Προσθήκαι και συμπληρώσεις εις την Ελληνικήν Βιβλιογραφίαν του Ε. Legrand. (Συμβολή Πρώτη), " Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου" 7(1958) 34-83 καί 137.
- Παπαδόπουλος, Προσθήκαι = Θ.Ι.Παπαδόπουλος, Προσθήκαι στην Ελληνική Βιβλιογραφία, " Ερανιστής" 14 (1977) 138-184.
- Petit, Acolouthies = L. Petit, Bibliographie des Acolouthies grecques, Bruxelles 1926
- Πικραμένου, Αγία Λαύρα = Δήμητρα Πικραμένου-Βάρφη, Αγία Λαύρα Καλαβρύτων, Β'. Η Βιβλιοθήκη της Μονής 1. Κατάλογος εντύπων (1502-1943), Αθήνα 1978.
- Πλουμίδης, Αγ. Γεώργιος = Γ.Σ. Πλουμίδης, Το τυπογραφείον του Αγίου Γεωργίου, " Ερανιστής" 8(1970) 169-185.
- Πλουμίδης, Βενετία = Γ.Σ. Πλουμίδης, Τα παλαιά ελληνικά βιβλία του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας. Μετά προσθηκών εις τας Βιβλιογραφίας Ε. Legrand και Γκίνη-Μέξα, "Θησαυρίσματα" 6(1969) 120-156.

- Πλουμίδης, Θεοδοσίου = Γ.Σ.Πλουμίδης, Το Βενετικόν τυπογραφείον του Δημητρίου και του Πάνου Θεοδοσίου, Αθήνα 1969, σ.151-161: "Βιβλιογραφική περιγραφή αγνώστων εκδόσεων του τυπογραφείου Θεοδοσίου. Προσθήκαι εις τας Βιβλιογραφίας του E.Legrand και των Δ.Γκίνη-Β.Μέξα".
- Πλουμίδης, Μαρκιανή = Γ.Σ.Πλουμίδης, Τα ελληνικά βιβλία της Μαρκιανής, "Ερανιστής" 9(1971) 221-273.
- Πλουμίδης, Πάδοβα = Γ.Σ.Πλουμίδης, Τα εν Παδούη παλαιά ελληνικά βιβλία (Biblioteca universitaria-Biblioteca Civica). Μετά προσθηκών εις τας Βιβλιογραφίας του E.Legrand και Γκίνη-Μέξα, "Θησαυρίσματα" 5(1968) 204-248.
- Πλουμίδης, Πρόλογοι = Γ.Σ.Πλουμίδης, Πρόλογοι και κατάλογοι Τυπογραφείων Βενετίας και Βιέννης (1668-1876), 1978.
- Νυσταζοπούλου, Ξενόγλωσσα = Μ.Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Ξενόγλωσσα με Ελληνική Γραφή, "Ερανιστής" 10(1972-3) 69-111.
- Salaville-Dalleggio = Salaville Sénérien-Dalleggio Eugène, Karamanlidica, 1-2, Αθήνα 1958-1966.
- Σκλαβενίτης = Τ.Σ.Σκλαβενίτης, Ελληνική Βιβλιογραφία (1670-1861), "Ερανιστής" 15(1978-9).

- Σπαχης, Συμβολή = Εμμ. Β. Σπαχής, Συμβολή εις την Κρητικήν Βιβλιογραφίαν, Αθήναι 1966.
- Füves Ödön, Κατάλογος = Füves Ödön, Κατάλογος Ελληνικών εντύπων της βιβλιοθήκης του Ελληνοορθοδόξου Σερβικού Επιτροπάτου στο Σαιντ-Έντρε της Ουγγαρίας, "Ερανιστής" 3(1965) 97-105.
- Φώσκολος = Μ. Φώσκολος, Τα παλαιά ελληνικά βιβλία του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγ. Αθανασίου της Ρώμης. Με συμπληρώσεις στη Βιβλιογραφία των Ε. Legrand και Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, "Ερανιστής" 9(1971) 1-62.
- Φωτιάδης, Τουρκόφωνα = Ε. Π. Φωτιάδης, Τουρκόφωνα ελληνικά βιβλία, "Ελληνικά" 4(1931) 493-495.

1.

Βιβλίον ωραιότατον καλούμενον / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ / συντεθέν εις κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον, / Παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ / ὄρει τοῦ ἄθω ἀσκήσαντος:- / ΚΑΙ ΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ / παρ'αὐτοῦ. Καί τυπωθέν οἰκέλοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν:- / Con licentia de' Superiori, & Privilegio / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, / Παρά Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλλιανῷ κατά τό ἀχμά ./ Ἔτος ἀπό Χριστοῦ:- /

Σε 4^ο, 16 σελίδες χ.α., ἀπό τις οποίες οἱ δύο πρώτες εἶναι λευκές, + ροα' (171) σελίδες γιὰ το πρῶτο μέρος, ρξδ' (164) σελίδες γιὰ το δεῦτερο μέρος καὶ ρλγ' (133) σελίδες γιὰ το τρίτο μέρος + 3 σελίδες χωρὶς ἀρίθμηση. Σῆμα τοῦ τυπογράφου κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο.

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων : B 151.

Βιβλιοθήκη τῆς Ecole des langues orientales.

B.H., I αρ. 300 σ. 412-413.

2.

Βιβλίον ωραιότατον καλούμενον ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ συντεθέν εις τήν κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον, ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Νύμῳ ὄρει τοῦ ἄθω ἀσκήσαντος:- ΚΑΙ ΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ παρ'αὐτοῦ. Καί τυπωθέν οἰκέλοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν:- Con licentia de' Superiori, e Privilegio:- ΕΝΕΤΙΗΣΙ, Παρά Ἰωάννη Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλλιανῷ ἀχμζ' Πουλιέται κοντά εἰς τόν Πόντε τοῦ Ἀγίου Φαντίνου.

Σε β^ο 28 τετράδια που, εκτός από το πρώτο που έχει 6 φφ χ.α., αποτελούνται από 8 φφ αριθμημένα σε σελίδες. Το όλο έργο αποτελείται από τρία μέρη Α: 164 σελίδες, Β: 148 σελίδες και Γ: 120 σελίδες. Οι σελίδες 2 και 3 του τρίτου μέρους φέρουν αντίστοιχα την αρίθμηση 150 και 151, σαν να συνέχιζαν το β^ο μέρος. Τα πρώτα 6 φφ που δεν έχουν αρίθμηση περιέχουν τον τίτλο, δύο εισαγωγές (αφιερωτικό σημείωμα προς την θεοτόκο, και πρόλογο για τους αναγνώστες και τα περιεχόμενα. Στη σελίδα του τίτλου υπάρχει το τυπογραφικό σήμα του Ιουλιανού. Το verso είναι λευκό. Στην 164 σελίδα υπάρχει ξυλογραφία της θεοτόκου βρεφοκρατούσας. Από τυπογραφική παράλειψη οι σελίδες 14-15 και 26-27 έμειναν λευκές. Λείπει και η τελευταία σελίδα.

Μ. Φώσκολος, αρ. 27, σσ. 40-41.

Λαδάς - Χατζηδημός, προσθήκες, αρ. 192 σ.140.

Μανούσακας, Προσθήκαι, αρ.14, σελ.67.

Ο Μ. Φώσκολος, θεωρεί την έκδοση αυτή τρίτη. Ως δεύτερη, από αβλεψία στην ανάγνωση της χρονολογίας αχξδ', δηλώνει ότι πρόκειται για έκδοση του 1644, ενώ σωστά παραπέμπει στη Β.Η., 5, αρ.120, σ.83.

*3

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, / ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ / Συντεθέν εις κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον, / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ ὄρει τοῦ ἁθῶ ἀσκήσαντος. / ΚΑΙ ΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ / Ἐπιμελῶς. Καί τυπωθέν τοῖς τοῦ / Τυπογράφου ἀναλώμασιν. Con licentia de Superiori, & Privilegio / (Τυπογραφικό σήμα του Ιουλιανού) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, / Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλλιανῶ αχξδ'.

Πουλιέται κοντά εἰς τόν Πόντε τοῦ Ἁγίου Φαντίνου. /

* Ε.Β.Ε. Θ. 76⁵

Δημοσία Βιβλιοθήκη Rouen A.928.

20,5x14,5 εκ., σσ. 8χ.α. (στην πρώτη ο τίτλος verso αφιερωτική επιστολή στην Παναγία, σσ. 3-5 ο πρόλογος για τους αναγνώστες ή 'Αγάπιος τοῖς έντευξομένοις, σσ. 6-8 ο πίνακας των περιεχομένων) + α' - υμς' (τετράδια 24: Α-Z και Αα με 16 σελίδες το καθένα και 3: Ββ, Dd, Cc με 20 σελίδες το καθένα). Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει θαύματα ξη' = (68).

Β.Η. 5, αρ. 120, σ. 83.

4.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ, ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΑΓΙΩ ΘΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ. ΚΑΙ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝ ΚΑΙ ΜΕΤ' ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ. CON LICENZA DE SUPERIORI, ΕΝΕΤΙΗΣΙ. Παρά Νικολάω τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. αχσα'.

Σε 4^ο, 8 χ.α. σσ. + 436 (τετράδια 26, Α-Z και Αα-Cc με 16 σελίδες το καθένα και 1 τετράδιο το Dd με 20). Η περιγραφή έγινε από το R.P. Mathieu. Β.Η., 5, αρ. 141 σ. 96. Βιβλιοθήκη της Ρωσικής Μονής του Αγίου Όρους. Ο κ. Θωμάς Παπαδόπουλος της Βιβλιοθήκης της Βουλής με πληροφόρησε ότι υπάρχουν δύο αβιβλιογράφητες εκδόσεις της "Αμαρτωλῶν Σωτηρίας" του 1681. Μία από τό τυπογραφείο του Γλυκύ και μία δεύτερη από το τυπογραφείο του Ιουλιανού. Βλ. και Ηλιού Φ., Παρασχολήματα, σ. 323 (στίχοι 25-26, "Αμαρτωλῶν Σωτηρία" του 1681 στον Ιουλιανό).

5.

Ἄμαρτων Σωτηρία, Βενετία, Μ.Α.Βουστρώνιος 1685, Ηλιοῦ σ. 321, αρ.94 (στο κεφάλαιο Αβιβλογράφητες εκδόσεις).

6.

Ἄμαρτων Σωτηρία, Βενετία 1703. Ηλιοῦ,σ.322, αρ.114 (στο κεφάλαιο Αβιβλογράφητες εκδόσεις). Λαδάς-Χατζηδήμος Ι, σ.3 αρ. 235. Παύρουν την πληροφορία από το Βρετό (Α' αρ. 80 υποσημείωση).

*7.

BIBLION ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ / ΣΩΤΗΡΙΑ, / Συντεθέν εἰς κοινήν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / ΚΑΙ ΝΕΩΣΤΙ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ, Κατά τήν πρίν Διορθωθεῖσαν Ἐκδοσιν / Παρά Νικολάνου Βουβουλίου / Ἱατροσοφιστοῦ / (τυπογραφικό σήμα του Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1711. / Παρά Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. σφια ./CON LICENZA DE' SUPERIORI.

21.5X16 εκ., 8 χ.α.σ.+436 (Τετράδια 26, Α-Ζ και Αα - Cc με 16 σελίδες το καθένα και 1 τετράδιο, το Dd με 20). Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει θαύματα ξη' (68).

* Γεννάδειος, Τ. 1539.52

Β.Η., 1, αρ.71 σ.97.

8.

Ἄμαρτων Σωτηρία, Βενετία, Ν.Σάρος 1725. Ηλιοῦ σ.223 αρ.147 (στο κεφάλαιο Αβιβλογράφητες εκδόσεις).

9.

BIBLION ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, συντεθέν εἰς Κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ,

Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἁθω ἀσκήσαντος. Νεωσί Μετατυπωθεῖς, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθεῖς παρ' Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1740. Παρά Νικολάῳ τῷ Σάρῳ αἰψμ'. CON LICENZA DE'SUPERIORI.

Σε 4^ο, 8 χ.α.+432 σελίδες.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Χιλανδαρίου 100.

B.H., 1 αρ. 265 σελ. 274.

*10.

(ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ) ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, / Συντεθέν εἰς Κοινήν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἁθω ἀσκήσαντος. / Νεωσί Μετατυπωθέν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ /πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν / ΠΑΡΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΓΚΕΛΛΑΡΙΟΥ / (τυπογραφικό σῆμα του Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1743. / Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE'SUPERIORI. /

Σε 4^ο, σσ. 8 χ.α. +448+ (γλα τον πίνακα των περιεχομένων). 1.

Οκτάδιο, το αττετράδια 27 Α - Ζ και Αα - Δδ με 16 σελίδες το καθένα και 1 το Εε με 20.

* Γεννάδειος Βιβλιοθήκη T. 1539 . 522.

Λαδᾶς-Χατζηδημός, I, αρ. 36 σ. 52.

Ἡ ἐκδοση αὐτή, χωρὶς περιγραφή, ἦταν γνωστή ἀπό: α) Τον Κατάλογο τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας "Ὁ Φοῦνιξ", αρ. 362. β) Τον Κ.Δ. Μέρτζιο: Κατάλογος ἐκδόσεων Νικολάου Γλυκέως, δεύτερον και τελευταῖον παράρτημα, αρ. 588 " Ἡπειρωτικά Χρονικά " 11 (1936), 329.

11.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, Περιέχον καί κανόνα Ἰκετήριον εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον μετὰ τῶν Οἰκῶν, καί πολλῶν θαυμασίων τῆς αὐτῆς Ἀειπαρθένου Κόρης. Συντεθέν, εἰς Κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον. ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ τοῦ ΚΡΗΤΟΣ. Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ Μετατυπωθέν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν παρὰ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΓΚΕΛΛΑΡΙΟΥ. Ἐνετίησιν 1754. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. αψνδ'. CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, 8 χ.α. +432 σσ, (4φφ καὶ 27 τετράδια, Α-Ζ καὶ Αα-Δδ).

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ολυμπιώτισσας, 9α

Λαδὰς - Χατσηδήμος Ι, αρ. 67 σ. 77

" " Ι, αρ. 326 σ. 51

*12.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ / ΣΩΤΗΡΙΑ, / Περιέχον καί Κανόνα Ἰκετήριον εἰς τὴν Ὑπεραγίαν / Θεοτόκον μετὰ τῶν Οἰκῶν, καί πολλῶν θαυμασίων / τῆς αὐτῆς Ἀειπαρθένου Κόρης. / Συντεθέν εἰς Κοινήν Ῥωμαϊκὴν Διάλεκτον, / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / Νεωστὶ μετατυπωθέν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων ἐπιμελῶς / ἐκκαθαρθέν παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐξ Ἰωαννίνων / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Δ. Θεοδοσίου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αψξε' 1765 / Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / CON LICENZA DE' SUPERIORI /

22x16,5 εκατ., 12 χ.α. +432+2 χ.α. σσ. Γράμματα ερυθρὰ καὶ μαύρα στον τίτλο. Τετρ. 27: Α-Ζ καὶ Αα-Δδ με 16 σσ. το καθένα.

* Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

Ηλιοῦ, αρ. 149 σσ. 189-90

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ. 26 σ. 122.

13.

καί
κων,
ιν,
του
ε -
έκ-
ια

ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΑΝΥ ΩΦΕΛΙΜΟΝ, ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΑ
ΙΚΕΤΗΡΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ. Μετά τῶν Οὔκων, καί πολ-
λῶν θαυμασίων τῆς αὐτῆς ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ. Συντεθέν εἰς Κοι-
νήν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ,
Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Μετατυπωθέν. ΕΝΕΤΙΗ-
ΣΙΝ, ἀψξε'. 1765. ΠΑΡΑ ΑΝΤΩΝΙΩ ΤΩ ΒΟΡΤΟΛΙ. CON LICENZA DE' SU-
PERIORI, Ε PRIVILEGIO.

Σε 4ο, VIII + 440 σελίδες. (27 τετράδια: Α-Ζ καὶ Αα - Dd καὶ
ένα δυάδιο: Ee).

Λαδάς-Χατζηδήμος II, αρ. 431 σ. 77

Ν. Δελιαλῆς, Κοζάνη. Θυρίδα ΕΒ αρ. 20.

Ηλιού, Προσθήκες, σ. 325 αρ. 205 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες
εκδόσεις).

*14.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΕΙΣ
ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ
Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστί Μετατυπωθέν,
καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν πα-
ρά τοῦ Λογιωτάτου Ἱεροδιδασκάλου Κυρίου ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΗΛΙΑ. Ε-
ΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1766. Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LI-
CENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, 8 χ.α. + 448 + 4 χ.α. (πίνακας τῶν περιεχομένων) σελίδες.
Βιβλιοθήκη τῶν Assomptionnistes στήν Κωνσταντινούπολη. Τώρα:
στο Νεοελληνικό Ἰνστιτούτο τῆς Σορβόνης.

Β.Η., 2 αρ. 638 σελ. 44

* Ἀκέφαλο ἀντίτυπο: βιβλιοθήκη Ἰω. Κολοβού (Βόλος).

15.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΩΝ. ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, Περιέχον καί Κανόνα' Ικετήριον εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον μετὰ τῶν Οἰκων, καί πολλῶν θαυμασίων τῆς αὐτῆς Ἀειπαρθένου Κόρης. ΣΥΝΤΕΘΕΝ εἰς ΚΟΙΝΗΝ ΡΩΜΑΪΚΗΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθέν καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων ἐπιμελῶς ἐκκαθαρθέν ἀψογ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1773. Παρά Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, 12 χ.α. + 432 σελίδες. Στον τίτλο τα γράμματα εἶναι μαύρα καὶ ἐρυθρά. Τυπογραφικὸ σῆμα κάτω ἀπὸ τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Μεγίστης Λαύρας 161.

B.H., 2, αρ. 780 σελ. 166.

Πλουμίδης, Θεοδοσίῳ, αρ. 71 σ. 124.

16.

ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ / ΣΩΤΗΡΙΑ / ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΑΝΥ ΩΦΕΛΙΜΟΝ / ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΑ ΙΚΕΤΗΡΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ / ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ /. Μετὰ τῶν Οἰκων, καί πολλῶν θαυμασίων τῆς αὐτῆς / ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ. / Συντεθέν εἰς τήν κοινήν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ τοῦ ΚΡΗΤΟΣ. / Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / Νεωστὶ Μετατυπωθέν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων / μετὰ πάσης ἐπιμελείας Διορθωθέν / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ / ἀψξθ' 1779 (sic). / ΠΑΡΑ ΑΝΤΩΝΙΩ Τῷ ΒΟΡΤΟΛΙ / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

23 εκατ., σελίδες 435. Γράμματα στον τίτλο ἐρυθρά καὶ μαύρα.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Λειμῶνος Λέσβου Β. 159.

Θ.Ι. Παπαδόπουλος, Προσθήκες στην Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. "Ερα-νιστής" 14 (1977) αρ. 80 σ. 178.

Πλουμίδης, Θεοδοσίῳ, αρ. 122 σ. 126.

17.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, Περιέχον καί Κανόνα Ίκετήριον εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον μετὰ τῶν Οἰκῶν, καί πολλῶν θαυμασίων τῆς αὐτῆς Ἄειπαρθένου Κόρης. ΣΥΝΤΕΘΕΝ, εἰς ΚΟΙΝΗΝ ΡΩΜΑΪΚΗΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΤΟΥ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων ἐπιμελῶς ἐκκαθαρθέν. ἀψοθ' ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1779. Παρά Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE SUPERIORI.

Σε 4^ο, 12 χ.α. + 432 σελίδες. Στον τίτλο γράμματα ἐρυθρά καὶ μαύρα καὶ τὸ σῆμα τοῦ τυπογράφου.

Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου 870 g.6.

Μαρκιανή 9057 E R.2

B.H., 2, αρ. 952 σ. 300

E.B.E.: Θεολ. 76^τ/τ^α (Δεν ὑπάρχει σήμερα τὸ βιβλίον αὐτό).

18.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ / ΣΩΤΗΡΙΑ, / ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ / ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / Νεωστὶ Μετατυπωθὲν, καί ἐκ πολλῶν σφαλμάτων / μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. / (σῆμα τοῦ τυπογράφου) / ἀψοθ' ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1793, / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ Τῷ ΕΞ ἸΩΑΝΝΙΝΩΝ / CON LICENZA DE SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 4^ο, η' + 400 (4 φφ + 25 τετράδια Α-Ζ καὶ Αα-Ββ).

Βιβλιοθήκη Αθ. Χατζηδημόμου (αντίτυπο λειψὸ στο τέλος).

BEN* H.VI.66

* "Κατάλογος Βιβλίων δωρηθέντων ὑπὸ τῆς παλαιᾶς Κοινότητος" πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἰνστιτούτον Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν. (Δακτυλογραφημένος).

Ν. Δελιαλής, Κοζάνη, 2,ΙΙΙΙ.

Λαδάς - Χατζηδήμος ΙΙ, αρ. 117 σ. 232.

Β.Ε. Ράστε (Ελληνική Βιβλιογραφία, Συμβολή στη δεκαετία 1791-1799) αρ. 54.

Λ.Βρανούσης, Επιστημονικά αποστολαί του Μεσαιωνικού Αρχείου κατά το έτος 1960, "Ε.Μ.Α." 35(1960),509-516. Βιβλιοθήκη της Ρουμ. Ακαδημίας.

19.

Βιβλίον ωραιότατον ... Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία ..., Βενετία 1795.

Λ.Βρανούσης, Ἐρευναὶ εἰς Βιέννην Βουδαπέστην καὶ Ρουμανίαν , (Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Ἰασίου),"Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών" 40 (1965) σ.645.

20.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, Τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. αψη. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1798 = Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων .
CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 4^ο, 8 χ.α. + 400 σελίδες (4 φφ + 25 τετράδια. Α-Ζ καὶ Αα - Ββ).

Βιβλιοθήκη Α.Χατζηδήμου.

Λαδάς-Χατζηδήμος, ΙΙ αρ.98 σ.121. Σημειώνουν 23 τετράδια ἀντί γιὰ τὸ σωστό 25.

21.

Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, συντεθέν εἰς κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθέν καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. ἄνωγ'. Ἐνετίησιν. 1803. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων.

Σε 4^ο, η' + 400 σελίδες.

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 192 σελ. 32

Βρετὸς Α' σε σημείωση του αριθμοῦ 80.

22.

BIBLION ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ (Sic), ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, Τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ Μετατυπωθέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. ἄνωγ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1805. Παρὰ Πάνῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων. CÓN REGIA APPROVAZIONE.

Σε 4^ο, η' + 400 σελίδες. Τετράδια 26: α, Α-Ζ, Αα-Ββ. Το α εἶναι τετράφυλλο καὶ τα υπόλοιπα οκτάφυλλα. Οἱ σελίδες 149-152 καὶ 155-158 εχουν ἀλληλομετατεθεί. Τυπογραφικὸ κόσμημα κάτω ἀπὸ τον τίτλο. (Βιβλιοθήκη του Βατικανού) Vaticana. R.G. Orienta IV. 894 Πλουμίδης, Θεοδοσίῳ, αρ. 20 (293) σ. 158.

23.

Βιβλίον ὡραιότατον, καλούμενον Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, συντεθέν εἰς κοινήν τῶν γραικῶν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός Τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ Μετατυπωθέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. Ἐνετίησιν. 1806. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων.

Σε 4^ο, η + 400 σελίδες.

Βιβλιοθήκη Ριζαρείου Σχολής 6.

Γκίνης-Μέξας 1, αρ. 386 σ.64.

*24.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ, / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, / ΣΥΝΤΕ-
ΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ / ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑ -
ΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. /
Νεωστὶ μετατυπωθέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων / μετὰ πάσης ἐ -
πιμελείας ἐκκαθαρθέν. / (τυπογραφικὸ σήμα του Ν. Γλυκεῖ ἀπλό) /
ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ, / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ Τῷ ἘΞ ἸΩΑΝΝΙΝΩΝ. / 1817.

24 X 17 εκατ., η' + 400 σελίδες.

* Γεννάδειος, Τ.1539.6

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 10921 σ.528.

24α

Βιβλίον ὠραιότατον καλούμενον Ἄμαρτωλῶν Σωτηρία συντεθέν εἰς
τὴν κοινήν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον παρά Ἁγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρη-
τός τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος Νεωστὶ μετατυπω-
θέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν.
Ἐν Βενετία. Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἔξ Ἰωαννίνων. 1821. Glitchi
Edit.e Tipog.

8^ο μέγα, σ. 2χ. α+γ' - η' + 400. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος
Τεργέστης. Κατσιαρδῆ, σσ. 131-2 αρ. *1569.

*25.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕ-
ΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ / ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑ -

ΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἁθω ἀσκήσαντος. /
Νεωστὶ μετατυπωθέν, καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπι-
μελείας ἐκκαθαρθέν. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ "Φοίνικος") / EN
BENETIA. / Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας / ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ / 1840.
24,5 X 17,5 εκατ., η' + 360 σελίδες.

*E.B.E., θ.77

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 3273 σ.4. Σκλαβενύτης, σ.129.

26.

Βιβλίον ὠραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία συντεθέν εἰς
κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός
Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἁθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθέν,
καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν. Ἐν
Βενετία ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1851.

Σε 4^ο, η' + 360 σελίδες.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ἀγίου Παντελεήμονος (Αγ. Ὄρος).

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 5370 σ.294.

*27.

BIBLION ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, / Περιέ-
χον καὶ Κανόνα Ἰκετήριον εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον / μετὰ
τῶν Οἰκῶν, καὶ πολλῶν θαυμασίων / τῆς αὐτῆς Ἀειπαρθένου Κό-
ρης. / Συντεθέν εἰς κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον / ΠΑΡΑ / Α-
ΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἁθω
ἀσκήσαντος. / (τυπογραφικὸ κόσμημα σταυρός) / EN BENETIA / EK
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ / ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ / 1857.

21X14 εκατ., σελίδες 402.

* Γεννάδειος, T.1539.63

Βιβλιοθήκη Μονῆς Κουτλουμουσίου 253.

Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 31049.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 7144 (Αναγράφουν σελίδες 406).

Γ. Πλουμίδης, Άγιος Γεώργιος.

28.

Βιβλίον ωραιότατον καλούμενον 'Αμαρτωλών Σωτηρία συντεθέν εις κοινήν τῶν Γραικῶν διάλεκτον παρά 'Αγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός τοῦ ἐν τῷ 'Αγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Νεωστὶ μετατυπωθὲν , καὶ ἐκ πολλῶν σφαλμάτων μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν.' Ἐν Βενετία. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1859.

Σε 4^ο, η' + 360 σελίδες.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Βατοπεδίου 120.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 7804 σ.128.

*29.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕ-
ΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ/
ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Τοῦ ἐν τῷ 'Αγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / ΝΕΩ-
ΣΤΙ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ / ΜΕΤΑ ΠΑΣΗΣ ΕΠΙΜΕ-
ΛΕΙΑΣ ΕΚΚΑΘΑΡΘΕΝ./ (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ "Φοίνικος") / ΒΕΝΕ-
ΤΙΑ / ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡ. Ο ΦΟΙΝΙΞ / 1875.

24 X 17,5 εκατ., η' + 360 σελίδες.

*Ε.Β.Ε., θ.78.

* Γεννάδειος T.1539.94.Εἶναι συσταχωμένη με ἀντίτυπο "Κυριακο-
δρομίου" ἐκδόσεως 1859.

*30.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕ-
ΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑ -
ΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ Τοῦ ἐν τῷ 'Αγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. / ΝΕ-
ΩΣΤΙ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ / ΜΕΤΑ ΠΑΣΗΣ ΕΠΙΜΕ-
ΛΕΙΑΣ ΕΚΚΑΘΑΡΘΕΝ / (+) / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ / 1890.

Σε 4^ο, σσ.382.

*31.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕΘΕΝ
ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ/ ΤΟΥ
ΚΡΗΤΟΣ / ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΑΓΙΩ ΟΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ / ΝΕΩΣΤΙ ΜΕΤΑ-
ΤΥΠΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ ΜΕΤΑ ΠΑΣΗΣ / ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΕΚΚΑ-
ΘΑΡΘΕΝ / ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΗ, / ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΤ.ΓΕΩΡΓΙΟΥ / (τυπογραφι-
κό σήμα του Φοίνικος) / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ / 1893.

Σε πλαίσιο η εύδηση: Κεντρική πώλησις τῆς παρούσης βίβλου ἐν /
'Αθήναις παρά τό βιβλιοπωλεῦτον 'Αυτωνίου Στ./ Γεωργίου, ὁδός Πρα-
ξιτέλους ἀριθ.58. Σε 4^ο μέγα.Σελίδες δ'+ 392.

*Βιβλιοθήκη του Συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι" (Βόλος) Α.234.

* 32.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕΘΕΝ
ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ
ΚΡΗΤΟΣ / ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΑΓΙΩ ΟΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ, ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ / ΝΕΩΣΤΙ ΜΕ -
ΤΑΤΥΠΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ ΜΕΤΑ / ΠΑΣΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΕΚ-
ΚΑΘΑΡΘΕΝ / ΕΚΔΟΣΙΣ / ΜΙΧΑΗΛ Ι.ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ / (τυπογραφικό σήμα) /
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ / ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΜΙΧΑΗΛ Ι.ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ / 14 -ΟΔΟΣ
ΣΤΑΔΙΟΥ - 14.

Σε 4^ο, σ.2 χ.α.+ β'+ 494.

Χωρίς χρονολογία. Χαρακτηρίζεται ως έκδοση του 1914.

* Βιβλιοθήκη του Συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι" (Βόλος) Α 233.

*33.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΑΜΑΡΤΩΛΩΝ / ΣΩΤΗΡΙΑ / ΣΥΝΤΕ-
ΘΕΝ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ/
ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΩ, ΟΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ / ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΠΙ-
ΜΕΜΕΛΗΜΕΝΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΕΚΟΣΜΗΜΕΝΗ ΔΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ / ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ ΜΟ-
ΝΑΧΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΡΑΝΟΥ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1972, σ.447.

Από τον Εκδοτικό Οίκο Β. Ρηγόπουλου.

*1.

BIBLIION KALOUMENON / PARADEISOS./ EK TΩN ΛOΓΩN / τοῦ ὁσίου
καί θεοφόρου πατρός ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ μεταφρα / στοῦ. Μετα-
φρασθέν, παρά Ἀγαπίου/Μοναχοῦ τοῦ Κρητός./ Μετά πάσης ἐπι-
μελείας καί πόθου πολλοῦ ἐκ τῆς τῶν ἐλλήνων / εἰς τήν κοινήν
διάλεκτον. Διορθωθέν ὑπ'αὐτοῦ καί / τυπωθέν οἰκείοις αὐτοῦ
ἀναλώμασιν. / CON LICENZA DE' SUPERIORI, / ET PRIVILEGIO. /
Ἐνετίησιν. Παρά Ἰωάννη Πέτρῳ τῷ Πινέλλῳ. αχμα' /
21,5 X 15 εκατ., 8 χ.α. + 536. Τετράδια 34: Α-Ζ καὶ Αα - Λλ με
16 σελ. το καθένα ἐκτός ἀπό το F με 8 σελίδες.

* Γεννάδειος, Τ.1649.

Β.Η., 1, αρ. 301 σ. 414-415.

Λαδάς-Χατζηδήμος, Προσθήκες, αρ.161 σ.126. Γνωρίζουν το ἔργο ἀ-
πό το Βρετό (Α' σ.27 αρ.81).

2.

BIBLIION KALOUMENON PARADEISOS EK TΩN ΛOΓΩN τοῦ ὁσίου καί θε-
οφόρου πατρός ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Μεταφρασθέν παρά
Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Μετά πάσης ἐπιμελείας καί πόθου
πολλοῦ ἐκ τῆς τῶν ἐλλήνων εἰς τήν κοινήν διάλεκτον. Διορθωθέν
ὑπ'αὐτοῦ καί τυπωθέν οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν. CON LICENZA
DE' SUPERIORI ET PRIVILEGIO. Ἐνετίησιν, Παρά Ἰωάννη Πέτρῳ τῷ
Πινέλλῳ. αχνς'.

Σε 4^ο μικρό, φφ 4 χ.α. + σ.536: 1 δυάδιο (*) + 5 τετράδια (Α-
Ε) + 1 δυάδιο (F) + 28 τετράδια G-Z, Αα - Λλ)

Βιβλιοθήκη του Institut Français d'Etudes Byzantines (Παρίσι):
II,8497.

Ηλιού, αρ.48 σελ. 95-6.

Ανάμεσα σ'αυτή την ἔκδοση καὶ στην ἐπόμενη βιβλιογραφημένη
(Ν.Γλυκὺς 1759 με ἐπιμέλεια του Σπ.Μήλια) υπάρχουν, σύμφωνα

με την άποψη του Ηλλού, τρεις τουλάχιστο αβιβλιογράφητες εκδόσεις: 1682, Ιουλιανός· 1683 και 1697. Το βιβλίο αυτό επανέρχεται στους καταλόγους των τυπογράφων της Βενετίας (για παράδειγμα βλέπε τους καταλόγους Σάρου -Μπόρτολι του 1720, 1730, 1737 και 1740). Ο ίδιος εκφράζει την άποψη ότι πρόκειται για νέες εκδόσεις που έχουν διαφύγει ακόμα από τη βιβλιογραφική έρευνα.

*3.

BIBLION KALOYMENON / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΕΚ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ / Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν / Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ / Μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ / τοῦ Κρητὸς / Μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ πόθου πολλοῦ ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων / εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον. καὶ νεωστὶ διορθωθὲν, καὶ μετατυπωθὲν / CON LICENZA DE' SUPERIORI / Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / αχπν'.

Σε 4^ο, σ.1-8 και 1-502. Τετράδια 31: A-Z και AA-Hh με 8 φφ και 1, το Ii με 3 φφ.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ.Στεφάνου Μετεώρων.

Λαδὰς-Χατζηδήμος, Προσθήκες, αρ.272 σ.197.

L.Petit, Acolouthies, σ.XVIII σε υποσημείωση.

Ο κ.Θωμάς Παπαδόπουλος με πληροφόρησε ότι γνωρίζει έκδοση του "Παραδείσου" του έτους 1689 από το Ν.Σάρο.

*4.

BIBLION KALOYMENON / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ, / ΕΚ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ / Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν / Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ. / Μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ / τοῦ Κρητὸς. / Καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν παρὰ τοῦ / Λογιωτάτου Κυρίου Ἱεροδιδασκάλου / ΣΠΥ - ΡΙΔΩΝΟΣ ΜΗΛΙΑ / καὶ νεωστὶ μετατυπωθὲν / Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / 1759. Con licenza de' Superiori .

22 X 16,5 εκ., 8 χ.α.+ 414 σελ. Δυσάδεια 51: A-Z, AA-ZZ, Aaa-Eee και 1 τριάδιο το Fff.

* Γεννάδειος, Τ. 1649.1

*Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων ΙΔ'4 ΝΛ.Λ.61

B.H.,1, αρ.529 σ.494.

5.

BIBLIION KALOYMEON PARADEISOS EK TON LOGON tou 'Oσίου καί θεοφόρου Πατρός ήμῶν Συμεῶνος του Μεταφραστοῦ. Μεταφρασθέν παρά 'Αγαπίου Μοναχοῦ του Κρητός. Νεωσί μετατυπωθεῖσαι εἰς κοινήν τῶν 'Ορθοδόξων ὠφέλειαν, ἐπιμελεία ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΙΛΙΑ 'Αρχιμανδρίτου τῆς Μεγάλης 'Εκκλησίας. 'Ενετίησι, παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων 1766. Con licenza de' Superiori.

Σε 4^ο, 8 χ.α.+416. Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενοφώντος (ηγ. 'Ορος).

B.H.,2, αρ.637 σ.44.

Ο Legrand σημειώνει ὅτι το βιβλίο αυτό βρίσκεται και στην Ε. Β.Ε. με τα στοιχεία: Theol. 5219. Αναζήτησα τό βιβλίο. Δεν υπάρχει.

6.

BIBLIION KALOYMEON PARADEISOS EK TON LOGON Tou 'Oσίου καί θεοφόρου Πατρός ήμῶν Συμεῶνος του Μεταφραστοῦ. Μεταφρασθέν παρά 'Αγαπίου Μοναχοῦ του Κρητός. Νεωσί μετατυπωθέν, καί μετά πάσης ἐπιμελείας διορθωθέν. 1778. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, αψη'. Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, η'+368. Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενοφώντος.

B.H.,2, αρ.909 σ.256-7

7.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ, ΕΚ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ. Μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν. αψβ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1782. Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, η' +368. Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενοφώντος. Κοζάνης αρ. 794 σ. 208.

Β.Η., 2, αρ. 1066 σ. 373-4.

8.

Βιβλίον καλούμενον Παράδεισος, ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ, παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς ... κλ. Βενετία 1790.

Λαδὰς-Χατζηδῆμος, II, αρ. 182 σ. 202.

Τίτλος παρμένος ἀπὸ τοῦ L. Petit, Acolouthies σ. XVIII.

9.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ, ΕΚ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ. Μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν παρὰ Σ.Β.Δ. τοῦ Φ.Φ. αψζζ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1797 Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων.

Σε 4^ο, η' +368 σελίδες. Ο τίτλος με την ἴδια ωραία ξυλογραφία τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Τα ἀρχικὰ Σ.Β.Δ. τοῦ Φ.Φ. στον τίτλο σημαίνουν Σπυρίδων Βλαντῆς Διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου.

Βιβλιοθήκη Κοσμῆ μοναχοῦ Ἀγιορείτου.

Βεν. C.IV. 12 καὶ Η.1.6.

Κοζάνης 79411

BIEN* αρ.643 σ.25.

Λαδάς -Χατζηδήμος ΙΙΙ, αρ. 53 σ. 57.

Ράστε αρ.161.

Λ.Βρανούσης, Έρευνα εις Βιέννην, Βουδαπέστην και Ρουμανίαν ,
"Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών" 40(1965),637-648 Κεντρ.Βιβλ.
Ιασίου.

10.

Άγάπιος Μοναχός.Παράδεισος (Βενετία 1801).

Ο Αχ.Λαζάρου (Κατάλογος Εντύπων Βιβλιοθήκης Ολυμπιωτίσσης
Αθήναι 1964 αρ.12 σ.22) συμπεραίνει τη χρονολογία εκδόσεως
(1801) από τό ότι το βιβλίο είναι δεμένο μαζί με την "Καλο -
καιρινή" του 1801.

11.

Παράδεισος τουτέστιν λόγοι έκλελεγμένοι έκ του μεταφραστοῦ Συ-
μεῶνος.Καί εις άπλοῦν μεταγλωττισθέντες Διάλεκτον παρά Άγαπί-
ου μοναχοῦ του Κρητός.Εις κοινήν τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ὠ -
φέλειαν."Εκδοσις Α'. Ἐν Βενετία. Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Πάνου Θεο -
δοσίου του ἔξ Ἰωαννίνων.1809.

Σε 4^ο , σ' + 379.

Βιβλιοθήκη Μονης Αγ.Παντελεήμονος (Άγ. Όρος).

Γκίνης - Μέξας, 1 αρ.559 σ.93.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ.139 σ.327

* Κατάλογος των εν τη Βιβλιοθήκη της εν Βιέννη Εθνικής Ελληνι-
κής Σχολής Βιβλίων.

12.

Παράδεισος τουτέστιν λόγοι εκλελεγμένοι εκ του μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Καί εἰς ἀπλὴν μεταγλωττισθέντες Διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ὠφέλειαν. Ἐν Βενετία. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1840.

Σε 4^ο, σελίδες 313+1 χ.α.

Ε.Β.Ε. Θ.13187 (δε βρέθηκε).

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 3363 σ.18

Ο Τ. Σκλαβενίτης, αρ. 20 σ. 123 δίνει ἕκδοση του Παραδείσου 1841 εκ της Τυπογραφίας του Φοίνικος. Σε 4^ο, σ. 316. Βιβλιογραφία *Italiana* VII (15 Δεκεμβρίου 1841) 275.

13.

ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ / ΛΟΓΟΙ ΕΚΛΕΛΕΓΜΕΝΟΙ / ΕΚ ΤΟΥ / ΜΕΤΑ-
ΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / ΚΑΙ ΕΙΣ ΑΠΛΗΝ ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ
ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων
χριστιανῶν ὠφέλειαν / (σήμα του Φοίνικος) / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ, / ΕΚ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ / 1855./

23,5 X 16,5, σελίδες 313 + 1 χ.α.

* Γεννάδειος, Τ.1649.17

Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 31000

" Μονὴς Βατοπεδίου

" " Ξηροποτάμου

" " Ἀνδρίτσαινας.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 6510 σ. 448.

14.

Παράδεισος τουτέστιν λόγοι ἐκλελεγμένοι ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος καί εἰς ἀπλὴν μεταγλωττισθέντες διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν ὠφέλειαν. Ἐν Βενετίᾳ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος. 1863.

Σε 4^ο, σελίδες 313 + 1 χ.α.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Βατοπεδίου 271.

" " Κουτλουμουσίου 228

" " Παντελεήμονος

" * του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Ν.104.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 9836 σ.391.

1.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΗ / ΗΓΟΥΝ ΜΕΡΙΚΩΝ ΑΓΙΩΝ / βίοι οί
ώραιότεροι του μεταφραστοῦ / Μεταφρασθέντες ἐκ τῆς τῶν Ἑλλή-
νων εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ / ΚΑΙ ΜΕΤΑ
ΠΛΕΙΣΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ / ὑπ' αὐτοῦ διορθωθέντες. Καί τυπωθέντες /
δικέοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν / CON LICENZA DE' SUPERIORI / E PRI-
VILEGIO / Παρὰ Φραγγίσκῳ Μεσαρίνῃ ἀχμβ' / στο τέλος: ΕΝΕΤΙΗΣΙ
Παρὰ Ἰωάννη Βίκτωρι Σαβιόνῃ: ἔτος τό σρ̄τον ἀχμν'.

Σε 8^ο, 9 σελίδες χ.α.+ρξζ'. Στην πραγματικότητα ἔχει 166, γιατί
δεν ὑπάρχει ἡ 6η σελίδα + μία σελίδα λευκή. Τυπογραφικὰ τετρά-
δια 11:Α-Λ με 16 σελίδες το καθένα.

Αφιέρωση του Ἀγαπίου. "Τῷ τιμ(ι)ωτάτῳ καί θεοσεβεστάτῳ ἀνδρὶ
κυρίῳ Ποθητῷ τῷ ἐμῷ εὐεργέτῃ καί ἀντιλήπτορι".

Από τὴν ἀφιερωτικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ ἀξιολογούμενα. "Καί ἐξόχως ἐδώ
εἰς τὴν Βενετιάν σέ ἔχουν εἰς τοσαύτην εὐλάβειαν ὅπου σέ ἔβα-
λαν τοσάνις κριτὴν ... Καί σέ λέγουν τινές στολισμὸν τῆς Πα-
τρῆμου καί ἐγκαλλώπισμα..."

Ο πρόλογος στις σελίδες 3-5.

Περιλαμβάνει τους παρακάτω βίους: Ἰωσήφ του υιοῦ Ἰακώβ, Ἀγ. Ἀ-
λεξίου του ἀνθρώπου του Θεοῦ, Ἀγ. Σεραπίωνα του Σιδωνίου, Ἀγ. Εὐ-
πραξίας, Ἀγ. Παντελεήμονος.

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων II.9.303.

Το ἔργο αὐτό δε γνώρισε ἐπανεκδόσεις, γιατί οἱ βίοι των αγίων
που περιέχονταν σ' αὐτό περιλήφθηκαν ὅλοι στο "Ἐκλόγιον" που
ἐκδόθηκε για πρώτη φορά στα 1644.

Β.Η., 5, αρ.76 σ. 58-9

1.

Βιβλίον καλούμενον Γεωπονικόν, εἰς τό ὅποιον περιέχονται ἔρμηνείαις θαυμασιώταταις πῶς νά κεντρώνωνται, καί νά φυτεύονται, τά δένδρη καί ἕτερα ὅμοια καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διά νά φυλάγεται ὑγιής. ἔτι δέ καί ἰατρικά διάφορα ἀληθέστατα συναγμένα ἀπό ἰατρούς σοφωτάτους, εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν· καί μηνολόγιον διά ὄλαις ταῖς ἑορταῖς τοῦ χρόνου, συντεθέν παρά Ἀγαπίου, μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Ἐνετίησιν, παρά Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῷ φημιγ'.

Σε 8^ο. Ὁ E. Legrand δέν εγγυᾶται γιά τήν ἀκριβεῖα τοῦ παραπάνω τίτλου τὸν ὁποῖο δέν γνωρίζει ἀπό αὐτοψία, ἀλλά ἀπό ἀνακοίνωση τοῦ Emmanuel Miller. Τὴν ἐκδόση αὐτὴ τὴν γνώριζε καὶ ὁ Du Cange (Glossarium, τ. II, index auctorum, στήλη 43) καὶ ὁ Βρετός (Β' ἀρ. 51 σ. 32) Στὸ ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1647, ποῦ ὑπάρχει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων, στὸ ἐξώφυλλο στὴν ἀρχὴ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη σημείωση: "Il y a une première édition de 1643, chez le même Ant. Julien, dont la table et une réclame annoncent un chapitre de plus, mais qui manque peut-être volontairement, car le chapitre σλα' (231) y est terminé comme ici par ἀμήν".

Στὸ ἀντίτυπο τοῦ 1772, τὸ ὁποῖο ἔχει ΣΚΗ κεφάλαια, δηλ. 4 λιγότερα ἀπὸ ὅσα δηλώνει ὁ πίνακας τῶν περιεχομένων τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἢ καὶ ἄλλων παλαιότερων ἐκδόσεων, (χωρὶς αὐτὸ νά σημαίνει ὅτι παραλείπονται αὐτὰ τὰ κεφάλαια, ἀπλῶς συγχωνεύονται σὲ ἓνα κεφάλαιο δύο μικρότερα), τὸ προτελευταῖο κεφάλαιο, τὸ ΣΚΖ', τελειώνει με τὸ Ἀμήν καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ΣΚΗ, "Διὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς", τὸ ὁποῖο τελειώνει "διὰ νά μὴ παιδευθῆτε αἰώνια".

Τὸ κολοβὸ ἀντίτυπο τοῦ Παν. Θεσσαλονίκης (Σπουδ. Παλαιογραφίας ἀρ. 87) ποῦ χαρακτηρίστηκε ὡς ἐκδόση τοῦ 1643 (βλέπε παραπάνω σελ. 129 σημ. 70) ἔχει ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων σλβ' κεφ. Τὸ κεφάλαιο σλα' τελειώνει με τὸ Ἀμήν. Ἀπὸ αὐτο-

Β
Π
αι
νο
τε
σθε
σα

ψία διαπίστωσα ὅτι υπήρχε και το άλλο κεφάλαιο.

B.H.,1,αρ. 339, σ.452.

2.

Βίβλιον (Sic) Καλουμένον (Sic) / ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ./ ΕΙΣ ΤΟ ΟΠΟΙΟΝ / Περιέχονται Ἑρμηνείαις θαυμασιώτατες. Πῶς νά / σπέρνουν τούς καρπούς νά ἐπιτυχένουσι. Πῶς / νά κεντρώνουν τά δένδρη. Καί νά φυ / τεύουσι. Καί ἕτερα ὅμοια:- / ΚΑΙ ΕΞΟΧΩΣ ΠΩΣ ΝΑ ΚΥΒΕΡΝΑΤΑΙ / πῶς ἕνας νά μήν ἀσθενήσῃ πώποτε. Ἔτι δέ καί / ἰατρικά διά - φορα ἀληθέστατα εἰς πᾶσαν / ἀσθένειαν. Συντεθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός:- / Con licentia de' superiori, & Priuile - gio - / Ἐνετίησιν, παρά Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῷ. ἀχμζ΄./ Που - λιάται κοντά εἰς τόν Πόντε τοῦ Ἁγίου Φαντίνου.

Σε 8^ο, ἀπό 104 φύλλα χωρίς ἀρίθμηση που το τελευταίο εἶναι λευ - κό. Τετράδια 7 με 16 φφ τὸ καθένα ἐκτός ἀπὸ το πρῶτο και το τε - λευταίο με 12 φφ. α Α Β C D E F.

Σῆμα του τυπογράφου κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο.

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων: S 1147 (Inventaire, S 15030)

Βιβλιοθήκη της Ecole des langues orientales. R.VII.54

Βιβλιοθήκη του Βρεταννικοῦ Μουσείου: 967.α.13

B.H.,2,αρ.387 σ.35

3.

Βίβλιον (Sic) Καλούμενον ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ Νεωστὶ μετατυπωθὲν μετὰ προσθέσεως καί προνομίου. ΕΙΣ ΤΟ ΟΠΟΙΟΝ περιέχονται Ἑρμηνεί - αις θαυμασιώτατες. Πῶς νά σπέρνουν τούς καρπούς νά ἐπιτυχέ - νουσι. Πῶς νά κεντρώνουν τά δένδρα. Πῶς νά φυτεύουσι. Καί ἕ - τερα ὅμοια. ΚΑΙ ΕΞΟΧΩΣ ΠΩΣ ΝΑ ΚΥΒΕΡΝΑΤΑΙ πᾶς ἕνας νά μήν ἀ - σθενήσῃ πώποτε. Ἔτι δέ καί ἰατρικά διάφορα ἀληθέστατα εἰς πᾶ - σαν ἀσθένειαν. Συντεθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Τά

νῦν προστεθέντα τῶν ἀποκρύφων ἀλεξιφαρμάκων τόν ἀριθμόν δώδεκα, πᾶνυ περίεργα καί σωματοφελῆ (Sic). ΕΝΕΤΙΗΣΙ, παρὰ Νικολάω τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνω ἀχοδ. Con Licenza de' Superiori.

Σε 8^ο, σελίδες 222. Σῆμα του τυπογράφου κάτω ἀπό τον τίτλο. Στη σελίδα 210 : Προσθήκη εἰς τό τοῦ Ἁγαπίου Γεωπονικόν. ἄλλα κεφάλαια ἰβ'. πολλά ὠφέλημα. καθώς φαίνονται εἰς τήν ἀρχήν, τώρα νεωστί μεταγλωττισμένα, καί εὐγαλμένα ἀπό τό Ἰατροσόφιον τοῦ σοφωτάτου Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, τοῦ Ἀλεξανδρέως. Τά ὅποια εἰσὶ ταῦτα.

Περί πυρετοῦ, ἤγουν θερμασίας.

Περί ἐφημερινοῦ πυρετοῦ, ἤγουν θέρμης.

Περί τριταίου πυρετοῦ.

Περί τεταρταίου πυρετοῦ, ἤγουν καρτάνας.

Περί ἀνορεξίας.

Περί μελαγχολίας.

Περί συνάχου.

Περί λειποθυμίας.

Περί τῶν λειποθυμούντων ἀπό ξερατόν καί χύσιν ἀπό κάτω.

Περί τῶν λειποθυμούντων ἀπό θέρμην ἢ ἀπό ἰδρῶτα.

Περί τῶν λειποθυμούντων διὰ τοῦ στομάχου ἀσθένειαν.

Περί τοῦ πάθους τῆς χολῆς.

Βιβλιοθήκη του Συνοδικοῦ Τυπογραφείου της Μόσχας: αρ. 110, 8^ο.
B. H., II αρ. 522 σελ. 307-8.

Ἡ περιγραφή αὐτή ἀνακοινώθηκε στον E. Legrand ἀπό τον καθηγητή Alexis Pavloff.

4.

Γεωπονικόν ... Ἁγαπίου Λάνδου, Βενετία, 1686.

Ἡλιού σ. 321 αρ. 95 (στο κεφάλαιο Ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις).

5.

Γεωπονικόν ... Ἀγαπίου Λάνδου, Βενετία 1696.

Ηλιοῦ σ.322 αρ.113 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).
Στον κατάλογο των βιβλίων Σάρου -Βορτόλι του έτους 1720.Γεω-
πονικόν,ήγουν Ἑρμηνεία πῶς νά σπείρουν,πῶς νά κεντρώνουν,τό
πῶς νά φυτεύουν τά ἀμπέλια,καί εὔδησις περί τινῶν χρησίμων
βοτάνων εἰς ἰατρείαν ἀνθρώπων,καί ζώων.

Ο κ.Θωμάς Παπαδόπουλος με πληροφόρησε για την ὑπαρξη αβιβλι-
γράφητης εκδόσεως του Γεωπονικοῦ του 1730.(Βλ.Σπαχή,Συμβολή
αρ.18,χωρίς ένδειξη βιβλιοθήκης) Ἐχω πληροφορία ὅτι αντίτυπο
της εκδόσεως πρέπει να βρίσκεται στη Δημοτ.Βιβλιοθ.Ρεθύμνου.

Ο Ηλιοῦ πιστεύει ὅτι πρόκειται για έκδοση που λανθάνει (ό.
π. σ.145 σημ.21).

6.

Γεωπονικόν Ἀγαπίου Λάνδου, Βενετία, 1745.

Ηλιοῦ σ.323 αρ.164 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

7.

Γεωπονικόν Ἀγαπίου Λάνδου, Βενετία 1755.

Ηλιοῦ σ.324 αρ.185 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

8.

BIBLION ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ.Εἰς τό ὁποῖον περιέχονται Ἑρμη-
νείαις θαυμασιώτατες.Πῶς νά σπέρνουν τούς καρπούς νά ἐπιτυχαί-
νουσι.Πῶς νά κεντρώνουν τά δένδρη,καί νά φυτεύουσι,καί ἕτερα
ἴμοια.Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διά νά φυλάγεται
ὑγιής. Ἐτι δέ καί ἰατρικά διάφορα ἀληθέστατα συναγμένα ἀπό
ἰατρούς σωφωτάτους εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν.Συντεθέν παρά ΑΓΑΠΙΟΥ
ΜΟΝΑΧΟΥ τοῦ Κρητός.Νεωσί μετατυπωθέν καί ἐπιμελείας διορθω-
θέν (Μέγα τυπογραφικό σήμα του Ν.Γλυκύ).ΕΝΕΤΙΗΣΙ.1759. Παρά
Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de 'Superiori.

Σε 8^ο, 12 φφ, χ.α.+σ.213 + 3 φφ χ.α.λευκά (1 εξάδλο: α+14 τετράδλο: Α-Ο).

Βιβλιοθήκη Α.Χατζηδήμου.

Λαδάς-Χατζηδήμος, I, αρ. 78 σ. 96.

*9.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ. Εἰς τό ὅποῖον περιέχονται Ἑρμηνείαις θαυμασιώταται. Πῶς νά κεντρώνονται, καί νά φυτεύονται τά δένδρη, καί ἕτερα ὅμοια. Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διά νά φυλάγεται Ἑγιής. Ἔτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα ἀληθέστατα, συναγμένα ἀπό Ἱατρούς σοφωτάτους, εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν. Καί Μηνολόγιον διά ὅλαις ταῖς Ἑορταῖς τοῦ χρόνου. ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νεωστὶ μὲν τυπωθὲν καί ἐπιμελῶς διορθωθὲν . ἀψο'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. 1770. Παρά Δημητρίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con licenza de' Superiori. Σήμα του τυπογράφου κάτω ἀπὸ τον τίτλο.

Σε 8^ο, σ. κδ' + 216.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Ολυμπιώτισσας αρ.11. Κοζάνης αρ.3 σ.2.

Μαρκιανή 25158 S^a.Q.1

B.H., 2, αρ.716 σ.112.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ.52, σ.123.

*10.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ, / Εἰς τό ὅποῖον περιέχονται Ἑρμηνείαις θαυμασιώταταις. Πῶς νά σπέρνουν τοὺς καρπούς, / νά ἐπιτυχαίνουσι. Πῶς νά κεντρώνουν, / Καί νά φυτεύουν τά Δένδρη, / Καί ἕτερα ὅμοια. / Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς / ἕνας διά νά φυλάγεται Ἑγιής / Ἔτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα ἀληθέστατα, / συναγμένα ἀπό Ἱατρούς σοφωτάτους, / εἰς πᾶσαν ἀσθένεια. / Καί Μηνολόγιον διά ὅλαις ταῖς Ἑορταῖς τοῦ χρόνου. / ΣΥΝ -

ΤΕΘΕΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ Νεωσί μετατυπωθέν, καί επιμελῶς διορθωθέν / (Σήμα του τυπογράφου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, αψοβ' 1772 / Παρά Νικολάω Γλυκεῦ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων, CON LICENZA DE' SUPERIORI.

16,5 X 11,5 εκατ., (1 ἐξάδελος: (*), σελ. 1-23. Ὡς πρώτη υπολογίζεται ἡ σελίδα του τίτλου, 14 τετράδια: Α-Ο, σ. 1-224).

* Γεννάδειος, ΝΗ 187.

Λαδύς-Χατζηδήμος Ι, αρ. 494 σ. 105

11.

Βιβλίον καλούμενον Γεωπονικόν, εἰς τό ὅποιον περιέχονται Ἑρμηνεῖαι θαυμασιώταται. Πῶς νά κεντρώνωνται, καί νά φυτεύωνται τά δένδρη, καί ἕτερα ὅμοια. Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διά νά φυλάγεται ὑγιής. Ἔτι δέ καί ἰατρικά διάφορα ἀληθέστατα συναγμένα ἀπό ἰατρούς σοφωτάτους, εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν. Καί Μηνολόγιον διά ὄλαις ταῖς ἐορταῖς τοῦ χρόνου. Συντεθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ, τοῦ Κρητός. Ἐνετίησιν, αψοθ' 1779. Παρά Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι.

Σε 8^ο.

Β.Η., 2, αρ. 947 σ. 298.

Ὁ Ε. Legrand δανείστηκε τὴν παραπάνω ἀναγραφὴν τοῦ τίτλου ἀπὸ το Βρετό, Β' αρ. 160 σ. 70.

12.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ. Εἰς τό ὅποιον περιέχονται Ἑρμηνεῖαι θαυμασιώταται. Πῶς νά κεντρώνωνται, καί νά φυτεύονται τά Δένδρη, καί ἕτερα ὅμοια. Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διά νά φυλάττεται ὑγιής. Ἔτι δέ καί ἰατρικά διάφορα ἀληθέστατα, συναγμένα ἀπὸ ἰατρούς σοφωτάτους, εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν. Καί

Μηνολόγιον διά ὄλαις ταῖς Ἑορταῖς τοῦ χρόνου. ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν. αψζε'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. 1795 = Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori. é Privilegio.

Σε 8^ο, κδ' + 216 (1 ἐξάδιον, 12 τετράδια: Α-Μ καὶ 1 ἐξάδιον: Ν.)

Το σῆμα τοῦ τυπογράφου κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο.

Τεργέστη αρ. 26

Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη Πάδουας, 3, β. 208.

Λαδὰς-Χατζηδῆμος ΙΙ, αρ. 203 σ. 343.

Μ. Μανούσασκακας, Ἐπιστημονικὰ ἀποστολαί τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1960! Ε. Μ. Α., " 35 (1960) 498-509. Παν. Βιβλ. Πάδουας, 3, β. 208.

*13.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ / εἰς τὸ ὅποσον περιέχονται Ἑρμηνεῖαι θαυμασιώταται. / Πῶς νὰ κεντρῶνται, καὶ νὰ φυτεύωνται / τὰ Δένδρη, καὶ ἕτερα ὅμοια. / Καὶ ἐξόχως πῶς νὰ κυβερνᾶται πᾶς ἕνας / διὰ νὰ φυλάγεται Ὑγιής. / Ἔτι δὲ καὶ Ἰατρικὰ διάφορα ἀληθέστατα, / συναγμένα ἀπὸ Ἰατροὺς σοφωτάτους / εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν / Καὶ Μηνολόγιον διά ὄλαις ταῖς Ἑορταῖς τοῦ χρόνου / ΣΥΝΤΕΘΕΝ / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Νεωστὶ μὲν τυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν. / (ἀπλὸ τυπογραφικὸ κόσμημα) / αψζε'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1796 / - Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ ποτέ Δημητρίου Θεοδοσίου, / Νῦν δὲ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ' Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 8^ο, κδ' + 216 (1 ἐξάδιον, 12 τετράδια: Α-Μ καὶ ἕνα ἐξάδιον: Ν.)

Βιβλιοθήκη Αθ. Χατζηδῆμου.

*Ε. Β. Ε., Τεχνολ. 482.

Κατάλογος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης-Βελιγράδι 1871 αρ. 7562 σ. 4

Λαδὰς-Χατζηδῆμος ΙΙΙ, αρ. 6 σ. 14.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ. 212 σ. 131 και περιγραφή αρ. 14 (212) σ. 156. Ράστε, αρ. 136.

*14.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ / Εἰς τό ὄποιον περιέχονται Ἑρμηνεῖαι θαυμασιώταται / πῶς νά κεντρώνωνται, καί νά φυτεύωνται τά / δένδρα, καί ἕτερα ὁμοια. / Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διὰ νά φυλάττεται ὑγιής. / Ἐτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα ἀληθέστατα, / συναγμένα ἀπό Ἱατρούς σοφωτάτους, / εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν. / Καί Μηνολόγιον διὰ ὄλαις ταῖς Ἑορταῖς τοῦ χρόνου. / ΣΥΝΤΕΘΕΝ / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Νεωστὶ μετατυπωθέν καί ἐπιμελῶς διορθωθέν. / = / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1806. / - / Παρὰ Νικολᾶω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con regia approvazione.

16,5 X 10,5 εκατ., σσ. 215+1 λευκή. Περιέχει τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολή του Ἀγαπίου καὶ τὸν πρόλογο.

* Γεννάδειος, ΝΗ 187.2. Ἡλιού, Παρασχολήματα, σ. 326.

Ἡ ἐκδοσις δὲν αναφέρεται ἀπὸ τοὺς Γκίνη-Μέξα.

*15.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ / ΠΕΡΙΕΧΟΝ / Ἑρμηνείας τινὰς ὠφελιμωτάτας / τῆς τε Γεωργίας καί Ἱατρικῆς, / Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς τις διὰ νά / φυλάττεται ὑγιής, ἔτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα. / Τά πάντα ἐρανισθέντα ἀπὸ σοφωτάτους Ἱατρούς / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Οἷς προσετέθη καί Μηνολόγιον δι' ὄλας τὰς / Ἑορτάς τοῦ χρόνου. / ΕΝ ΤΑΥΤῃ Τῇ ΝΕᾶ ΕΚΔΟΣΕΙ / Ἐπιμελῶς διορθωθέν καί εἰς κρείττονα τάξιν μετενεχθέν / (τυπογραφικὸ ἀπλό κόσμημα) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ Τῷ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / 1819. /

Σε 8^ο, μικρό, ἰς + 200 σελίδες. (15,5 X 10,5 εκατ., 1 εννιάδλο το Α. Τετράδια 11, Α-Μ καὶ Ν με 12 φφ).

*Βιβλιοθήκη Μονής Παναγίας Ξενιάς (Βόλος).

Γκίνης - Μέξας, 1, αρ.1130 σ.180.

16.

Γεωπονικόν περιέχον Ἑρμηνείας τινάς ὠφελιμωτάτας τῆς τε Γεωργίας καί Ἱατρικῆς. Καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς τις διά νά φυλάττηται ὑγιής, ἔτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα. Τά πάντα ἔρανισθέντα ἀπό σοφωτάτους Ἱατρούς. Παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Οἷς προσετέθη καί Μηνολόγιον δι' ὅλας τὰς ἑορτάς τοῦ χρόνου. Ἐν ταύτῃ τῇ νέᾳ ἐκδόσει Ἐπιμελῶς διορθωθέν καί εἰς κρείττονα τάξιον μετενεχθέν. Ἐν Βενετία. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας, τοῦ Φοίνικος, 1840.

Σε 8^ο μικρό, η' +200 σελίδες.

Βιβλιοθήκη Γ. Χαριτάκη (Αθήνα).

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 3277 σ. 5. Σκλαβενύτης, ἔτος 1840.

17.

Γεωπονικόν, περιέχον ἑρμηνείας τινάς ὠφελιμωτάτας τῶν τε γεωργίας καί Ἱατρικῆς, καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς τις διά νά φυλάττηται ὑγιής, ἔτι δέ καί Ἱατρικά διάφορα. Συντεθέν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νέα Ἐκδοσις. Ἐν Βενετία ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου 1850.

Σε 8^ο, 183 σελίδες.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 5139 σ. 262-3.

Ἡ αναγραφή ἀπό το ἀνέκδοτο ἔργο του Στ. Κουμανούδη, Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1821-80), 2, 11.

18.

Γεωπονικόν, περιέχον ἑρμηνείας τινάς ὠφελιμωτάτας τῆς τε γεωργίας καί Ἱατρικῆς ... συντεθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ

Κρητός. Έκδοσις β. Έν Βενετία 1856. Έκ του τυπογραφείου του Ά-
γίου Γεωργίου.

Σε 8^ο, 152 σελίδες.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 6857 σ. 4 Κατσαρδή, σ. 143 αρ. *6875.

Πλουμίδης, Το Βενετικό τυπογραφείο του Αγ. Γεωργίου, σ. 178-80.

19.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ Έν ᾧ περιέχονται ἔρμηνεῖαι ὠφέλιμοι περί σπερματώ-
σεως καρπῶν, καί φυτεύσεως δένδρων ἔτι καί περί διαφόρων ἰα-
τρικῶν εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν, καί ἄλλων τινῶν ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑ-
ΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νῦν δέ ἐπιμελῶς διορθωθέν ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ. Έκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ 1858.

Σε 8^ο, 168 σελίδες.

Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη Πάδουας: 3β.94

Πλουμίδης, Πάδουα, αρ. 67 σ. 245.

20.

Γεωπονικόν. Έν ᾧ περιέχονται ἔρμηνεῖαι ὠφέλιμοι περί σπερμα-
τώσεως καρπῶν καί φυτεύσεως δένδρων ἔτι καί περί διαφόρων ἰα-
τρικῶν εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν καί ἄλλων τινῶν. Συντεθέν παρά Ἀγα-
πίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός Νῦν δέ ἐπιμελῶς διορθωθέν. Έκδοσις
δευτέρα. Έν Βενετία. Έκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος
1863.

Σε 12^ο, 168 σελίδες.

Δημοτική Βιβλιοθήκη Πειραιῶς 25665.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 9531 σ. 353.

Ἄγαπιος Μοναχός Κρής. Γεωπονικόν, περιέχον ἔρμηνείας τινάς ὠ-
φελιμωτάτας τῆς τε γεωργίας καί ἰατρικῆς καί ἐξόχως πῶς νά κυ-
βερναῖται πᾶς τις διὰ νά φυλάττηται ὑγιής, ἔτι δέ καί ἰατρικά
διάφορα, συντεθέν παρά Ἑκδοσις τρίτη. Βενετία 16^ο, σελίδες 152.
Κουρίλας Ε. Α', σ. 418.

21.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ / Ἐν ᾧ περιέχονται ἑρμηνεῖαι ὠφέλιμοι περὶ σπερμα-
τώσεως καρπῶν / καὶ φυτεύσεως δένδρων ἔτι καὶ περὶ διαφόρων
ἰατρικῶν εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν, / καὶ ἄλλων τινῶν / ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΠΑ-
ΡΑ/ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / ΝΥΝ ΔΕ ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ /
ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ / (σήμα του Φοίνικος) / ΒΕΝΕΤΙΑ / ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ / 1884.

18X11 εκατ., σσ. 168. Δεν περιέχει την ἀφιερωτική ἐπιστολή του
Αγαπίου.

* Γεννάδειος, ΝΗ 1873.

22.

Γεωπονικόν ἐν ᾧ περιέχονται ἑρμηνεῖαι ὠφέλιμοι περὶ σπερματώ-
σεως καρπῶν καὶ φυτεύσεως δένδρων ἔτι διαφόρων ἰατρικῶν εἰς
πᾶσαν ἀσθένειαν καὶ ἄλλων τινῶν συντεθέν παρὰ Ἁγαπίου μονα-
χοῦ τοῦ Κρητός νῦν δέ ἐπιμελῶς διορθωθέν κατὰ τὴν ἐκδοσὶν τῆς
Βενετίας. Βιβλίον ἀναγκαιότατον διὰ τὸν λαόν. Ἐκδ. Ν. Μιχαλόπου-
λος. Ἀθήναι 1888.

Ο τίτλος ἀπὸ τον κατάλογο τῆς Ε.Β.Ε., ὅπου ὑπάρχει ἀντί-
τυπο του βιβλίου με τα στοιχεῖα: Τεχν. 482^{NQ} 80.

*23.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΝ / ΕΝ Ω ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑΙ / ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΩΦΕΛΙΜΑΙ ΠΕΡΙ ΣΠΕΡ-
ΜΑΤΩΣΕΩΣ / ΚΑΡΠΩΝ / ΚΑΙ ΦΥΤΕΥΣΕΩΣ ΔΕΝΔΡΩΝ / ΕΤΙ / Περὶ διαφό-
ρων ἰατρικῶν εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν / καὶ ἄλλων τινῶν / ΒΙΒΛΙΟΝ
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΑΤΟΝ ΔΙΑ ΤΟΝ ΛΑΟΝ / ΣΥΝΤΕΘΕΝ ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ
ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / ΝΥΝ ΔΕ ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΗΣ
ΒΕΝΕΤΙΑΣ / ΔΑΠΑΝΗ, / ΙΩΑΝ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ / (τυπογραφικὸ κόσμημα) /
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ Ι.Ν. 1908.

Σε 8^ο. Δεν περιέχει την αφιερωτική επιστολή του Αγαπίου, ούτε τον πρόλογο προς τους αναγνώστες.

*Βιβλιοθήκη Συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι" (Βόλος) Φυσ. Επιστ. 170.

24.

Γεωπονικόν ἐν ᾧ περιέχονται ... Ἀθήναι 1929, σε 8ο.
Ε.Β.Ε., Τεχν. 482%

*25.

ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Γεωπονικόν περιέχον ἐρμηνείας τινάς ὠφελιμωτάτας τῆς τε γεωργίας καί ἰατρικῆς καί ἐξόχως πῶς νά κυβερνᾶται πᾶς τις διά νά φυλάττηται ὑγιής, ἔτι δέ καί ἰατρικά διάφορα. Βενετία 1850, σσ. 182.

Πρόκειται για φωτομηχανική ανατύπωση των εκδόσεων "ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ"
Αθήνα, 1978.

*1.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ / ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΜ / Συγγραφέν παρά Άγα-
πίου Μοναχοῦ μετά πλείστης / ἐπιμελείας ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου ὀ-
ρους βίβλων / Καί τανῦν νεωστὶ τυπωθέντε καὶ διορθωθέν ὑπ'αὐ-
τοῦ εἰς δόξαν αὐτῆς / τῆς ἀειπαρθένου κόρης καὶ θεομήτορος:-/
CON PRIVILEGIO /(τυπογραφικὸ κόσμημα) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ:-/Παρά Ἰωάν-
νη Βίκτωρι τῷ Σαβιῶνι:-/ ἀ'χ'μ'γ'.

21X15 εκατ., 4 χ.α.+ρπς'(186)+2 λευκὲς σελίδες.

Το κείμενο στολίζεται με ξυλογραφίες με θέματα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς
θεοτόκου.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Μεταμορφώσεως Μετεώρων. 2 ἀντίτυπα.

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων: B.155 (Inventaire, B.1579).

Βιβλιοθήκη de l' Arsenal. Théol. 2251.40.

B.H., 1, αρ. 334 σ. 446 Λαδὰς-Χατζηδήμος, Προσθήκες αρ. 169 σ. 129

Ο Legrand σημειώνει ὅτι πιθανότατα ὑπάρχουν ἀντίτυπα: παρὰ
"Ἄντωνιφ τῷ Ἰουλιανῶ" Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν παίρνει ἀπὸ
τὸ Βρετό (Ἄαρ. 85 σ. 28). θεωρεῖ τὸν τίτλο που δίνει ὁ Βρετός
assez peu correct.

*2.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ / ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ, / Τὸ πρὶν ἐπιμελῶς
συγγραφέν ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου ὄρους βίβλων / Παρά Ἄγαπίου Μονα-
χοῦ τοῦ Κρητός. / Καί τανῦν μετατυπωθέν τε καὶ διορθωθέν εἰς
δόξαν αὐτῆς τῆς / Ἄειπαρθένου Κόρης καὶ θεομήτορος. / Παρὰ Νι-
κολάφ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / CON LICENZA DE' SUPERIORI. / (τυ-
πογραφικὸ σῆμα τοῦ Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, / Ἐτει ἀπὸ θεογονίας, /
αρχα'.

21,5X17 εκατ., σ. 4 χ.α.+189 ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ δύο τελευταῖες
εἶναι λευκὲς. Ολοσέλιδες ξυλογραφίες στὴν 4η χ.α. σελίδα καὶ

στις 21, 42, 62, 87, 108, 129.

*Βιβλιοθήκη Μονής Αγ.Στεφάνου Μετεώρων.

Βιβλιοθήκη Μονής Βαρλαάμ (19 X 14,5).

*Βιβλιοθήκη Ζαγοράς αρ.89.

*Ε.Β.Ε., Θεολ. 138551.

Βιβλιοθήκη Ρωσικής Μονής του Αγ. Όρους.

Β.Η.,5,αρ.176, σ.118

*3.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ / ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ, / Τό πρίν επιμελῶς
συγγραφέν ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου Όρους / Βίβλων παρ' Ἁγαπίου Μο/να-
χοῦ τοῦ Κρητός. Καί τά νῦν μετατυπωθέν εἰς δόξαν αὐτῆς τῆς Ἁ -
ειπαρθένου / Κόρης καί Θεομήτορος / Ἀναλώμασι μὲν Ν.Σάρου, δι-
ορθώσει δέ Νικοδήμου / Ἱεροδιακόνου Βαβατενοῦς τοῦ ἐκ λεβα-
δείας. / CON LICENZA DE 'SUPERIORI / (τυπογραφικό σῆμα του Ν.Σά-
ρου) / ΕΝΕΤΙΗ ΣΙΝ / Ἐτεῖ ἀπό τῆς Θεογονίας, 1688 / ἀρχη'.

23 X 16,5 εκατ., σ.4 χ.α. + 187+1 λευκή. Τετράδια 11:Α-Λ, εξά-
δλο 1 τό Μ.

*Γεννάδειος, Τ.640.88.

*Βιβλιοθήκη Μονής Μεταμορφώσεως Μετεώρων.

Βιβλιοθήκη Α.Χατζηδήμου.

Β.Η.,2,αρ.620 σσ.449-50.

4.

Θεοτοκάριον, ἤγουν Κανόνες καί ὕμνοι διάφοροι εἰς τὴν Ὑπεραγί-
αν Θεοτόκον.

Εἶναι τίτλος που περιέχει ο "ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ τῶν βιβλίων τοῦ Κυρίου
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΑΡΟΥ Τά ὅποια κρατεῖ εἰς τό σπῆτι του Ἀντώνιος ὁ Βορ-
τολις ὁ Τυπογράφος, ὁποῦ κατοικᾷ σιμά εἰς τόν ἅγιον Γεώργιον
τῶν Ρωμαίων, εἰς τά φονταμέντα τοῦ Σάν Λωρέντζου, εἰς Βενετίαν.
αψω'. 1720. Ηλιοῦ, αρ.96 σ.148 στίχος τρίτος.

*5.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ / ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ / ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ, / Τό πρίν έπιμελῶς
συγγραφέν έκ τῶν τοῦ / Ἁγίου Ὁρους Βίβλων / ΠΑΡ'ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟ-
ΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Καί τανῦν μετατυπωθέν τε, καί διορθωθέν
εἰς δόξαν αὐτῆς τῆς / ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ / ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΟΣ. /
Παρά τοῦ Ἱεροδιακόνου Σπυρίδωνος / Παπαδοπούλου. / (τυπογραφι-
κό σήμα του Ν. Γλυκύ). / ΕΝΕΤΙΗ ΣΙΝ / αψοβ'. 1772 / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ
ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / CON LICENZA DE'SUPERIORI, E PRIVILEGIO
22 X 16,5, σ. 1-8. Ου 2 καὶ 7 λευκές. Η 8 ξυλογραφία τῆς θεοτό-
κου· το κείμενο περιλαμβάνεται στις 1-168+2 χ.α., στο verso τῆς
τελευταίας μέγα τυπογραφικό σήμα του Γλυκύ.

*Γεννάδειος, Τ. 640.11.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

" Ρωσικῆς Μονῆς του Αγ. Ὁρους.

" Μονῆς Ολυμπώτισσας, 7β.

Β.Η., 2, ἀρ. 763, σ. 153.

*6

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ / ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ / ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ, / Τό πρίν έπιμελῶς
συγγραφέν έκ τῶν τοῦ / Ἁγίου Ὁρους Βιβλων / ΠΑΡ'ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑ-
ΧΟΥ / ΤΟΤ(Sic) ΚΡΗΤΟΣ / Καί τανῦν μετατυπωθέν τε, καί διορ-
θωθέν εἰς δόξαν αὐτῆς τῆς / ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ / ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟ-
ΡΟΣ. / Παρά τοῦ Ἱεροδιακόνου Σπυρίδωνος / Παπαδοπούλου (τυπο-
γραφικό σήμα του Γλυκύ) αψοε'. ΕΝΕΤΙΗ ΣΙΝ, 1775 / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟ-
ΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, / CON LICENZA DE'SUPERIORI. /
Σε 4^ο, σ. 1-6 +168.

*Βιβλιοθήκη Μηλεών.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων. Κολοβό φτάνει ὡς τῆ
σ. 152

Βιβλιοθήκη Αθ.Βερναδάκη (Αθήνα).
Βιβλιοθήκη του Βρεταννικού Μουσείου 87 F.28
B.H. ,2,αρ.832,σ.209.

7.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ, Τό πριν έπιμελῶς συγ-
γραφέν έκ τῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους βίβλων ΠΑΡ' ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ
ΚΡΗΤΟΣ. Καί τανῦν μετατυπωθέν τε, καί διορθωθέν εἰς δόξαν αὐ-
τῆς τῆς ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ. ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΟΣ: Παρά Ἱεροδιακόνου ,
Ἄνθιμου τοῦ Βέρα. αψπ'. ΕΝΕΤΙΗ ΣΙΝ 1780. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ
ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. CON LICENZA DE 'SUPERIORI, E. PRIVILEGIO.

Σε 4^ο, σελίδες 176.

Βιβλιοθήκη Αθ.Βερναδάκη (Αθήνα).

" των Augustins de l'Assomption (Cadikeui-Κων/λιν)
B.H.,2,αρ.1007, σ.334-5

8.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ. Τό πριν έπιμελῶς συγ -
γραφέν έκ τῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ΠΑΡ' ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗ -
ΤΟΣ. Καί τανῦν μετατυπωθέν τε, καί διορθωθέν εἰς δόξαν αὐτῆς
τῆς ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ, ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΟΣ. Παρά Ἱεροδιακόνου Ἄνθι-
μου τοῦ Βέρα. αψπδ' ΕΝΕΤΙΗ ΣΙΝ 1784. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ
ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. CON LICENZA DE 'SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 4^ο, σελίδες 176

Μαρκιανή 9035. E.Q 3.

B.H.2, αρ. 1134 σ.428

*9.

ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ/ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ / (Τό πρὶν ἐπιμελῶς
συγγραφέν ἐκ τῶν) τοῦ Ἁγίου Ὁρους Βίβλων / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ
ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / ΚΑΙ ΤΑΝΥΝ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ ΕΙΣ ΔΟΞΑΝ / ΤΗΣ
ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΟΣ. / (μικρὸ σήμα του Γλυκύ) /
ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ, ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ, ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ / 1815.

Σε 4^ο, σσ. 5' + 1 λευκή στο verso της οποίας υπάρχει ξυλογρα-
φία της Παναγίας Βρεφοκρατούσας + 166. Τετράδια 20, Α- V με
4 φφ το καθένα και 1 το χ με 3 φφ.

*Βιβλιοθήκη της Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

Γ. Σ. Πλουμίδης, Πρόλογοι καὶ κατάλογοι, αρ. 115.

Γκίλνης-Μέξας, 1, αρ. 853 σ. 138.

*1.

BIBLION KALOYMENON / ΘΗΚΑΡΑΣ./ Έν ᾧ εἰσί γεγραμμένοι ὕμνοι τε καὶ εὐχαί / εἰς δόξαν τῆς ὑπερυμνήτου S ἀδαιρέτου/ Τριάδος Πρ̄ς Υἱοῦ S Ἁγίου Π̄ς./ Μετά πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν παρά Ἁγα-πίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. & τυπωθέν οἰκεί-οις / αὐτοῦ ἀναλώμασιν:-/ CON LICENZA DE'SUPERIORI,/ E PRIVILEGIO / (τυπογραφικό κόσμημα, σῆμα του Sabio)/ ΕΝΕΤΙΗΣΙ . / Παρά Ἰωάννη Βίκτωρι τῷ Σαβιῶνι. α'χ'μ'ν'.

15,5 X 10 εκατ., σ. ρυζ' (157). Τετρ. Α-Ι, ἀπό 8 φφ καὶ Κ με 7 φφ + 1 φ χ.α. στο verso του οποίου ΑΓΑΠΙΟΣ. Γινώσκετε ... ἄς ὄφονται + 1 φ λευκό . Οι α-ε περιέχουν τὴν αφιερωτικὴ ἐπιστολή του Αγαπίου στο Ματθαῖο το Λέσβιο.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων: Β.152 (Inventaire, Β.3596).

Β.Η., I, αρ. 336, σ. 447-9

2.

Βιβλίον καλούμενον Θηκαράς ... Παρά Νικολάω Γλυκεῦ, ἀρχηγ'. Σε 8^ο Βρετός, Α., αρ. 114, σ. 40

Β.Η., 2, αρ. 581 σ. 418.

3.

BIBLION KALOYMENON ΘΗΚΑΡΑΣ Έν ᾧ εἰσί γεγραμμένοι ὕμνοι τε, καὶ εὐχαί Εἰς δόξαν τῆς ὑπερυμνήτου, καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος, Πατρός Υἱοῦ, καὶ Ἁγίου Πνεύματος. Μετά πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν παρά Γεωργίου Ἱεροδιακόνου Μαΐώτου τοῦ ἐκ Κυδωνίας τῆς Κρήτης. Con Licenza de' Superiori. (τυπογραφικό σῆμα του Ν. Σάρου). ΕΝΕΤΙΗΣΙ 1691. Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. αχ γ α'.

Σε 16^ο σ. 158 Τετράδια οκτώ (Α-Κ). Στη σ. 3 η αφιερωτικὴ ἐπιστολή του Αγαπίου στο Ματθαῖο το Λέσβιο.

Ηλίου, αρ. 77 σ. 119, χωρὶς ἐνδειξη βιβλιοθήκης.

Λαδὰς-Χατζηδήμος, Προσθήκες, αρ. 317 σ. 218.

*4.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΘΗΚΑΡΑΣ./ Έν ᾧ εἰσὶ γεγραμμένοι ὕμνοι τε, καὶ εὐχαὶ εἰς δόξαν τῆς ὑπεριμνή/του, καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος, ΠΑΤΡΟΣ, ΥἱΟΥ, / ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ. / (μικρὸ σῆμα Γλυκὺ) / 1783. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, ἀψπγ' / Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἔξ / Ἰωαννίνων ./
Con Licenza de' Superiori.

A₂-A₅ Προόμιον τοῦ τυπογράφου.

Το κείμενο εἶναι ὕδλο με τοῦ Λάνδου. Στις σσ. 250-258 Σεραφεῖμ πρώην, Ἀγκύρας, ὁ καὶ Πισσίδιος τοῖς φιλουμένους.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγίου Στεφάνου Μετεώρων.

B.H., 2, αρ. 1098, σ. 400.

5.

Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς, περιέχον ὕμνους καὶ εὐχὰς εἰς δόξαν τῆς Ὑπερυμνήτου καὶ Ἀδαιρέτου Τριάδος, Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος. Νεωστὶ μετατυπωθέν, Δαπάνη τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἀθωνοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Ρούσικου. Ἴνα διανέμηται Δωρεάν τοῖς ἐν Ἀσκήσει ἀγωνιζομένοις Μοναχοῖς, καὶ παντὶ τῷ χρήζοντι αὐτοῦ. Ἀδεία Ἐκκλησιαστικῆ. Ἐν Ἰασίῳ. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ 1810.

Σε 12^ο, φ. 1, χ. α. + 178 σσ. Γκίνης-Μέξας 1 αρ. 572 σ. 95.

Πανομοιότυπη ἐκδοσις ἀπὸ τοῦ ὕδλο τυπογραφείου στα 1814. Γκίνης - Μέξας τ. 1, αρ. 800 σ. 128.

6.

Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς ... Νεωστὶ μετατυπωθέν, Ἐπιμελεῖα καὶ φιλοτίμῳ Δαπάνη τοῦ Πανοσιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου καὶ Καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Κυρίου Σεραφεῖμ τοῦ Καρακαληνοῦ. Ἴνα διανέμηται Δωρεάν τοῖς ἐν ἀσκήσει ἀγωνιζομένοις μοναχοῖς καὶ παντὶ τῷ χρήζοντι αὐτοῦ. Ἐκκλησιαστικῆ ἀδεία. Ἐν Ἰασίῳ. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ, 1814.

Σε 12^ο , φ 1 χ. α. + 178 σ. Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 801 σ. 129

*7.

ΒΙΒΛΙΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΘΗΚΑΡΑΣ / Περιέχον Ὕμνους τε, καὶ Εὐχάς,
/ εἰς δόξαν τῆς Ὑπερυμνήτου καὶ / Ἀδαιρέτου / ΤΡΙΑΔΟΣ ΠΑΤΡΟΣ
ΥΙΟΥ, ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ. / (τυπογραφικὸ κόσμημα) Μόσκα. / Ἐν τῇ
Τυπογραφίᾳ τῆς Ἀγιωτάτης Συνόδου. / 1833.

17,5 X 10.5, σ. 4 χ.α. + 188 + 2 χ.α "τά παροράματα".

Τοὺς ἐντευξομένους. / Τὸ παρὸν συνταγμάτιον τοῦ ὀσιωτάτου Θηκα-
ραῖ, ἀνδρὸς σοφοῦ τε, καὶ εἰς τὸν τῆς ἀσκήσεως ὑψηλὸν βίον τό πά-
λαι ἐκλάμπαντος, περιέχον αὔνους τε, καὶ ὕμνους εἰς τὴν Παναγί-
αν καὶ Ζωαρχικὴν Τριάδα, θρήνους τε, καὶ Ἰκεσίας καταनुκτικὰς
τῶν ἐν ἀληθείᾳ τῷ Θεῷ ἐξομολογουμένων, ἐξεδόθη τρίς τῷ τύπῳ.

Ἐν μὲν Ἐνετίῃσι δὲ, ἦτοί τῷ αψπγ': σωτηρίῳ ἔτει ἐπιμελείᾳ Ἀ-
γαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, καὶ τῷ αψπγ' διὰ σπουδῆς Σεραφεῖμ
Πισσιδίου τοῦ Ἀγκύρας, ἐν δὲ Ἰασσίῳ τό τρίτον, τῷ αψιδ: διὰ δα-
πάνης Σεραφεῖμ Καρακαλινοῦ Ἀρχιμανδρίτου ... Ὁ ταπεινὸς Ἀρ-
χιμανδρίτης Γρηγέντιος Ἰβηρίτης.

Ἐν ἔτει αψλγ' Μαρτίῳ κα'.

Ἐν Μόσκα

* Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Ξενιάς (Βόλος).

*1.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΕΞΗΓΗΘΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ / Μακαριωτάτου,
καί σοφωτάτου θεοδωρήτου / Ἐπισκόπου Κύρου:-/ Καί μεταγλωττι -
σθέν μετά πλείστης ἐπιμελείας,παρά / Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρη -
τός,ἐκ τῆς τῶν ἐλλήνων / εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον:- /
Μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος,ὅπως πᾶς ἕνας μετευκολείας εὐ - /
ρεῖν δύναται,τόν Ψαλμόν ὄν (Sic) βούληται: - / Con Licentia de
Superiori & Priuilegio.-/(Ξυλογραφία που παριστάνει το Δαβίδ
γονατιστό να παίζει ἄρπα) / Ἐνετίησι, παρά Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ
Ἰουλιανῷ, ἀρχηγῷ / Τό πολλοῦσι πλησίον εἰς τὴν Γέφυραν, τοῦ ἀγί -
ου Φαντίνου./

15 X 10,5 εκατ.,σ.20 χ.α. (τίτλος,αφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ τυπο -
γράφου,πρόλογος τοῦ Ἀγαπίου,Πίνακας τῶν περιεχομένων)+χιη'(618)
+ 2 χωρὶς ἀρίθμηση (Τί ΕΣΤΙ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ.Σφάλματα διορθώματα) + 4
λευκές.(Τετράδια 38: Α-Ζ καὶ Αα-Ρρ καὶ 1 πεντάδιο το Qq).

Στο α₃: ΤΩ / ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΩ / ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΩ ΚΥΡΙΩ / Κυρίῳ Ἀθανασίῳ
τῷ Βελεριανῷ / Μητροπολίτη Φιλα/δελφείας / ΥΠΕΡΤΙΜΩ ΚΑΙ ΕΞΑΡΧΩ
/ Τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου./

Μέτρον ἀληθινά,καί κανόνα τῆς τῶν πραγμάτων τελειότατος,τόν ὑ -
περτέλειον θεόν,ὄχι μόνον ἡ θεόπνευστος θεολογία,ἀλλά καί ἡ πο -
λυπραγμονικὴ τῶν ὄντων φιλοσοφία πρεσβεύει,Πανιερώτατε,καί Σο -
φώτατε δέσποτα.Διατί δέν εἶναι καμία τελειότης τῶν παρόντων καί
τῶν μελλόντων,καί δυναμένων κτιστῶν. Ἡ ὁποία εἰς ἐκεῖνον τόν ἄ -
πειρον τῆς τελειότητος κύκλον νά μὴν εὐρίσκεται. Μέτρον ἀληθινά
καί κανόνα,καί τόν ἀκρότατον τῆς ἱερωσύνης βαθμόν εἰς τὴν Ὀρθό -
δοξον Ἐκκλησίαν,θεουργικὴ κατέστησε πρόνοια.Εἰς τόν ὁποῖον βαθ -
μόν τά ὑποδεέστερα τούτου τοῦ γένους μετροῦνται καί ἀναφέρονται
Καί τά τῆς Ὀρθοδοξίας,ὡς ἂν εἰς διακριτικόν πῦρ καταλεπτῶς δο -
κιμάζονται.Καί εἰ μὲν χόρτος,ξύλον, καί κάλαμος, μέ την καυστικὴν
τῆς ἀποδιώξεως τῆς ἐνέργειαν,καταναλίσκει καί καίει τα.Εἰ δέ

πάλιν χρυσός, ἄργυρος ἢ ἄλλο τί τῶν πολυτίμων μετάλλων, μᾶλλον ταῦτα λαμπρύνει, μέ τήν φωτιστικὴν τῆς χάριτος ἐνέργειαν ὑποδεικνύει. Ἐπειδὴ λοιπόν καί ἐγὼ ὁ Ἀντώνιος Ἰουλιανός τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ὁ τυπωτής, ὄχι μόνον ἀνέκαθεν, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον, καί τώρα εὐρίσκομαι ψυχῇ τε καί γνώμῃ διατεθειμένος εἰς τό νά εὐεργετῶ μέ προθυμίαν τό εὐγενέστατον τῶν Ἑλλήνων καί Ὀρθοδοξότατον γένος, τυπώνοντας διάφορα διδασκάλων συγγράμματα, καί Ἐκκλησιαστικά Βιβλία. Διά τοῦτο ὄχι ὀλιγώτερον, καί τώρα παρακινούμενος μέ τήν ἰδίαν τοῦ αὐτοῦ γένους στοργήν, καί θεϊκόν ἔρωτα, λαμβάνωντας εἰς τάς χεῖρας τό ψυχωφελές τοῦτο Βιβλίον, καί χρησιμώτατον ἐτύπωσα. Τό ὅποσον ὁ ἱερός συνέθεσε Θεοδώρητος. Καί ὁ ὀσιώτατος ἐν Μοναχοῦς Κύρ' Ἀγάπιος μέ μεγαλωτάτην ἐπιμέλειαν εἰς τήν κοινήν διάλεκτον ἐμετάφρασεν ὡς θερμότητος ζηλωτής τῶν θεϊκῶν ἐνταλμάτων, πολυπλασιάσας τό τάλαντον τοῦτο (ἐπειδὴ καί εἰς ἄλλον τινά ἐμπειρότατον, καί Σοφώτατον ἄνδρα κατά τόν ἡμέτερον χρόνον, παρά τήν ὑψηλοτάτην τῆς ἀξίαν, καί Σοφώτατόν τῆς ὑποκείμενον, οὐδεποσῶς εὐρίσκω) εἰς τάς πανιέρους τῆς χεῖρας ἀφιερῶνω. Διά νά δοκιμασθῇ μέ τό θερμόν τῆς ἐτάσεως, καί φωτιστικόν τῆς σῆς χάριτος, ἀναπληροῦσα τά ἐλαττώματα, καί διασκεδάζουσα μέ τάς θεϊκᾶς τῶν χαρίτων τῆς ἀκτινας τήν ἀχλύν τοῦ συγγράμματος. Οὕτω γάρ τό θεῖον ὑπό πάντων δοξασθήσεται. Ὁ συγγραφεύς προφητάναξ ἱκανῶς εὐφρανθήσεται. Ὁ ἐρμηνευτής τοῦ συγγράμματος ἐπαινεθήσεται. Καί ὁ Γαληνότατος Δούξ τῆς Θεοφρουρήτου, καί ὑψηλοτάτης τῶν Ἐνετῶν αὐθεντίας εὐφημηθήσεται. Ὡσάν εἰς αὐτήν τήν γαληνοτάτην πολιτείαν σιμά εἰς τά ἄλλα ἀξιέραστα πονήματα, ἐτυπώθη καί τό ψυχωφελές ἐτοῦτο πυκτίδιον. Τήν ὁποίαν κύριος ὁ θεός νά διαφυλάττη ἀείποτε κατ' ἐχθρῶν τροπαιοῦχον, καί ἀπαράτρεπτον. Ἡ Πανιερωτάτη σου λοιπόν καί Σοφωτάτη ἀξία ἄς τό δεχθῇ ὡς ὁ Βασιλεύς τῶν Μακεδόνων τοῦ Γεωργοῦ τό ὀλιγώτατον ὕδωρ, εὐλογώντας ἐμέ τόν εὐτελέστατον δοῦ-

λου της. Ὁ ὁποῖος ὁμοῦ μετ' αὐτό ὀλοτελῶς ψυχῆ τε, καί σώματι ἀφιερώνομαι. Ἐρρωμένην διαφυλάττοι ὁ κύριος τήν σήν Πανιερωτάτην καί Σοφωτάτην ψυχὴν εἰς ἐτῶν πολλῶν περιόδους εἰς κοινήν τοῦ γένους ὠφέλειαν. Δούλος Ταπεινός τῆς σῆς Πανιερώτητος / Ἰωάννης Ἀντώνιος ὁ Ἰουλιανός.

α₅ α₆ +1 φ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ .

3 φφ. Ο πρόλογος του Αγαπίου για τους αναγνώστες, που υπάρχει σε όλες τις μεταγενέστερες εκδόσεις.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων:179. Καί ἄλλο ἀντίτυπο χωρίς ἀριθμό Βιβλιοθήκης.

B.H., 1, αρ. 326 σ. 438.

Βιβλιοθήκη της Λαύρας του Αγ. Σεργίου (Κοντά στη Μόσχα): 7112

Ο E. Legrand σημειώνει ότι υπάρχουν αντίτυπα της ίδιας εκδόσεως σε 4^ο.

*2.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΕΞΗΓΗΘΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ / Μακαριωτάτου, καί σοφωτάτου Θεοδωρήτου / Ἐπισκόπου Κύρου. / Καί μεταγλωττισθέν μετά πλείστης ἐπιμελείας, παρά / Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἐκ τῆς τῶν ἐλλήνων / εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν διαλεκτον / Μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος, ὅπως πᾶς ἕνας μετευκολεῖας εὐ- / ρεῖν δύναται τόν Ψαλμόν ὃν βούληται. / Con Licentia de Superiori & Privilegio. / (τυπογραφικό σῆμα του Ἰουλιανού) / Ἐνετίησιν, παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. ρχπβ'. / Πουλιέται κοντά εἰς τόν Πόντε τοῦ Ἁγίου Φαντίνου.

15,5 X 10,5 εκατ., σ. 16 χ.α. + χιη' + 6 χ.α. ἀπό τις οποίες ἡ τελευταία λευκή (Τετράδια: 1 το α χ.α. + 23, Α-Ζ + 16 Αα-Ωω ἀπό τα οποία το τελευταίο με 5 φφ). Στην σ. χιη' ΤΕΛΟΣ. Οι τελευταίες χωρίς ἀρίθμηση σελίδες περιλαμβάνουν: (1) ΤΙ ΕΣΤΙ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ, καί τί ἔστι δεκάχοδρον Ψαλτήριον (2-3), σφάλματα. Μετά τα σφάλματα α-

κολουθεί η σημείωση: Αὐτά εἶναι τὰ τρανήτερα σφάλματα. Καί ὅ-
που λείπει καμία ὀξεῦσα, ἢ εἶναι ἓνα ὑ ἀντίς ὀ. ἢ θέλει μεσο -
στιγμή, εὐκολα διορθώνεται μέ τό κονδίλι. Καί ἐάν εἶναι περισ-
σόν γράμμα ἐξαλείφεται. Λοιπόν ὅποιος ἐπάρη κανένα Βιβλίον ἀ-
πό ταῦτα, ἢ θεοτοκάριον ἢ ἄλλο ὅμοιο ψυχωφελῆ. "Ἄς τό δώση ἐ -
νός διδασκάλου, νά τό διορθώση. Καί μέ μίαν φιλείαν (ο Legrand
:φολείαν) πληρώνει τόν κόπον του. Ἡ δέ καί δέν εἶναι τόσον ,
διδάσκαλος, ὅποιος ἔχει πράξιν. Καί ἐγνωρίζει ἀπό τούς ἄλλους
καλύτερα ἄς τό διορθώση. Καί ἄς κάμη κονδύλιον πολλά ὑψηλόν .
Καί τό μελάνι ἄς εἶναι μέ πολλήν κομμύδι. "Ὅτι ἄν εἶναι ἀχαμνόν
σμπίνει τό χαρτί καί δέν διορθώνεται εὐκελα (Legrand:εὐκολα)

(4-5) ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ.

(6) λευκή.

* Γεννάδειος, Τ.73. 2,82.

Ρωσική Μονή του Αγ. Όρους.

B.H.,5,αρ.181,σ.121. Ανακοίνωση στον E.Legrand από το R.P.
Matthieu.

*3.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΕΞΗΓΗΘΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ /Μακαριωτάτου
καί σοφωτάτου Θεοδωρήτου / Ἐπισκόπου Κύρου. / Καί μεταγλωττι -
σθέν παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ / Κρητός, ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων
εἰς τήν κοινήν / ἡμετέραν Διάλεκτον. / Ἐπιμελῶς δέ διορθωθέν
παρά Ἰωάννου / Ἱεροδιακόνου τοῦ Ἀβραμίου. / CON LICENZA DE'
SUPERIORI. / (τυπογραφικό σήμα του Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αχγβ'. Πα -
ρά Νικολάφ Γλυκεῖ, τῷ ἔξ Ἰωαννίνων.

15,5 X 10 εκατ., σ.16 χ.α.+618 + 4 χ.α. (Τετράδια 1 το α + 23 Α-
Ζ + 16 ΑΑ-QQ από τα οποία το τελευταίο με 5 φφ).

Στις 4 χ.α. σσ. του τέλους: ΤΙ ΕΣΤΙ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ... ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΤΗΣ
ΑΓΙΑΣ ... η 4η λευκή.

*Γεννάδειος, T.73.2.92.

Βιβλιοθήκη του Συνοδικού Τυπογραφείου της Μόσχας:103.80
B.H.,3,αρ.647 σ.67. Ανακοίνωση του καθηγητή Alexis Pavloff.

*4.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΕΞΗΓΗΘΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ / Μακαριωτά-
του,καί σοφωτάτου Θεοδωρήτου /'Επισκόπου Κύρου, / Καί μετα-
γλωττισθέν παρά 'Αγαπίου Μοναχοῦ τοῦ / Κρητός, ἐκ τῆς τῶν 'Ελ-
λήνων εἰς τὴν κοινὴν / ἡμετέραν διάλεκτον /'Επιμελῶς δέ διορ-
θωθέν παρά 'Ιωάννου /'Ιερέως τοῦ 'Αβραμίου /CON LICENZA DE' SU-
PERIORI./ (τυπογραφικὸ σῆμα του Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. αχγδ' / Παρά
Νικολάω τῷ Σάρω. 1694.

16,5 X 12 εκ.,σσ.16 χ.α.+618 + 4 χ.α.,από τις οποίες η τελευ-
ταία λευκή.(Τετράδια 1 α, χ.α.+39: Α-Ζ και Αα-Ωω,το τελευταίο
με 5 φφ).

(1) χ.α.σελίδα: ΤΙ ΕΣΤΙ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ(3-4).ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ
... (4) Λευκή.

* Γεννάδειος, T.73, 2.94.

Βιβλιοθήκη του Institut Français d'Etudes Byzantines.

Ηλιού,αρ.81 σ.123-5.

Λαδός-Χατζηδμήμος,Προσθήκες αρ.333 σ.226.

Βρετός,Α.,αρ.121 σημ.

5.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ΕΞΗΓΗΘΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ Μακαριωτάτου,καί
σοφωτάτου Θεοδωρήτου 'Επισκόπου Κύρου.Καί μεταγλωττισθέν παρά
'Αγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός,ἐκ τῆς τῶν 'Ελλήνων εἰς τὴν κοινὴν
ἡμετέραν Διάλεκτον.Μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος,ὅπως πᾶς ἕνας
μετευκολείας εὔρεϊν δύναται,τόν Ψαλμόν ὄν βούληται.Con Licen-
za de' Superiori,e Privilegio .ΕΝΕΤΙΗΣΙ,1698.Παρά Νικολάω τῷ

Σάρψ αχζη'.

Σε 8^ο, 16 σσ. χ.α. + χλη' (618) + 6 χ.α. Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη E. Legrand.

B.H., 3, αρ. 683 σ. 60.

6.

Ψαλτήριον ἐξηγητόν, ἤγουν τό Ψαλτήριον εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν ἐξηγημένον παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός.

Ἡλιού αρ 96 σ. 145. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ τῶν Βιβλίων τοῦ Κυρίου ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΑΡΟΥ ... αψκ' 1720.

* 7.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΔΑΒΙΔ / ΤΟΥ / ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. / Ἐξηγηθέν παρά τοῦ Μακαριωτάτου καί Σοφωτάτου / ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ / Καί Μεταγλωττισθέν παρά / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τήν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον. / Ἐνθα προστεθείκαμεν καί τὰς Ἐννέα Ὠδὰς εἰς πεζὴν φράσιν, / χάριν τῶν ἀναγιγνωσκόντων. / Νεωστὶ μὲν μετατυπωθέν, ἐπιμελῶς δέ διορθωθέν παρά / ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΚΟΥ τοῦ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ / (τυπογραφικὸ σήμα τοῦ Δ. Θεοδοσίου) / αψο'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1770. Παρά Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων / CON LICENZA DE SUPERIORI, / 1770.

23 X 16,5 ἑκατ., Γράμματα στον τίτλο μαύρα καὶ ερυθρά, λδ' + 424 σσ. (Τετράδεια 1 το *+27 Α-Ζ καὶ Αα-Δδ. Το τελευταίο με 4 φφ.)

* Γεννάδειος, T. 73. 3. 701.

B.H., 2, αρ. 736 σ. 291

Πλουμίδης, Θεοδοσίῳ αρ. 57 σ. 123.

*8.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΔΑΒΙΔ / ΤΟΥ / ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ / Ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Σοφωτάτου / ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ / Καὶ Μεταγλωττισθὲν παρὰ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / Ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον / Ἐνθα προστεθείκαμεν καὶ τὰς Ἐννέα Ὠδὰς εἰς πεζὴν φράσιν, / χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων. / Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθὲν. / (σῆμα ΔΘ) ἀψηφῆ. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1778 / Παρὰ Δημητρίου Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE'SUPERIORI.

Σε 4^ο, σσ. ιδ'+424. Γράμματα ἐρυθρὰ καὶ μαύρα στον τίτλο. Τετράδια 26: Α-Ζ καὶ Αα-Сс καὶ 1 το Dd με 4 φφ.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Ἁγ. Τριάδος Μετεώρων.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Μεγίστης Λαύρας: 18

Μαρκιανή: 11039 B5.3

9.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ΔΑΒΙΔ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Σοφωτάτου ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ. Καὶ Μεταγλωττισθὲν παρὰ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, Ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον. Ἐνθα προστεθείκαμεν καὶ τὰς Ἐννέα Ὠδὰς εἰς πεζὴν φράσιν χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθὲν. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1787. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE'SUPERIORI.

Σε 4^ο, σελίδες ιδ'+ 2 χ.α.+ 424.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξηροποτάμου.

Βιβλιοθήκη Ζακύνθου: 719

Β.Η., 2, αρ. 1211 σ. 482-3

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ. 178 σ. 129. Ἡλιού, Παρασχολήματα, σ. 325.

*10.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΩΤΗΡΙΟΝ / ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΔΑΒΙΔ / ΤΟΥ / ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ./ Έξηγηθέν παρά τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Σοφωτάτου/ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ./ Καὶ Μεταγλωττισθέν παρά / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ,./ Έκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον./ Ένθα προστεθείκαμεν εἰς τὰς Ἐννέας Ῥ.δὰς εἰς πεζὴν φράσιν,/ χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων./ Νεωστὶ μετατυπωθέν καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν./ Παρά Ν.Γ./ (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Π.Θεοδοσίου)/ αὐδ' .ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1804./ Παρά Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἔξ Ἰωαννίνων./ CON REGIA SOVRANA APPROVAZIONE. 22 X 16,5 εκατ., σσ. ιδ' + 2 χ.α. (Στῆ 2ῃ ξυλογραφίᾳ που παριστάνει τὸ Δαβὶδ νὰ γράφει τὸν Ν' φαλμό) + 424.

*Βιβλιοθήκη Χριστιανικῆς Αγωγῆς Βόλου.

* Γεννάδειος, Τ.73.4/4.

Γκίνης-Μέξας, 1, ἀρ.306 σ.50.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, ἀρ.281 σ.136.

*11.

ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ / ΔΑΒΙΔ / ΤΟΥ / ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΕΞΗΓΗΘΕΝ / Παρά τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Σοφωτάτου / ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ / ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ./ Καὶ μεταγλωττισθέν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώττης / ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ / ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ./ Ένθα προσετέθησαν καὶ αἱ Ἐννέα Ῥδαί./ ΕΚΔΟΣΙΣ Α'/(σῆμα τοῦ Θεοδοσίου)ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ / Έν τῇ Τυπογραφίᾳ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἔξ Ἰωαννίνων./1810.

22 X 17 εκατ., σσ. 8 χ.α. + 416 (Περιλαμβάνουν τὸ κείμενο καὶ τὸν πίνακα τῶν Ῥδῶν). Από τῆ σ. 417 ὡς 440 ΛΕΞΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ. σσ.441-470 ΛΕΞΙΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ Ἱστορίας τινὰς εἰς κατάληψιν συντελουσᾶς τῶν Ψαλμῶν.+ 2 σσ. χωρὶς ἀρίθμ.(ἡ πρώτη περιέχει: ΕΙΔΗΣΙΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗΝ.Με αὐτὴν εξαίρεται ἡ παραπάνω ἔκδοσις τοῦ "Ψαλτηρίου" σε σχέση με τὶς προη-

γούμενες και αναγγέλλονται δύο νέες εκδόσεις. Η "Διαλυτητική" και "Κορνηλίου Νέπτος βίου". Η δεύτερη λευκή).

* Γεννάδειος, Τ.73.4/10.

*Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων ΙΔ' ΝΛΛ 63

Γκίνης-Μέξας,1,αρ. 619 σ.102

Πλουμίδης,θεοδοσίου,αρ. 337 σ.139

12.

Τό ψυχοσωτήριον Ψαλτήριον Δαβίδ τοῦ Προφητάνακτος, ἔξηγηθὲν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κύρου, καὶ μεταγλωττισθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν διάλεκτον, Νῦν τό δεύτερον ἐκδοθὲν Μετά προσθήκης τῶν εἰς κοινὴν φράσιν ἑννέα ὠδῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ τέλει παντός καθίσματος τροπαρίων καὶ εὐχῶν, ναὶ μὴν καὶ τῶν ἑτησίων πολυελέων, Δαπάνη Ἀνδρῶν σεβασμίων, καὶ φιλογενῶν, ἵνα δίδωται δωρεάν, πρὸς τοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις διδασκομένους πτωχοὺς παῖδας, Ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ Διονυσίου Συγγέλλου Φασλῆ, τοῦ ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑποστασίας τοῦ ἐντιμοτάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Ἀναστασίου Δημ. Δουδοῦμη. Ἐν Βιέννῃ. 1817. Παρὰ Ἰωάννη Σνεῖρερ.

Σε 4^ο, σσ. 16' + 454.

Βιβλιοθήκη Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: Δ.120

Γκίνης-Μέξας,1,αρ.1009 σ.162.

13.

Ψαλτήριον Δαβίδ τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως, ἔξηγηθὲν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρου, καὶ μεταγλωττισθὲν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης παρὰ Ἀγαπίου Μονα-

χοῦ, τοῦ Κρητός, ἔνθα προσετέθησαν καί αἱ ἑννέα ῥοδαί. Ἔκδοσις
δευτέρα. Ἐν Βενετίᾳ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ
Ἰωαννίνων. 1820.

Σε 4^ο, σ. ζ+1 χ.α. + 470 + 1 χ.α.

Ε.Β.Ε., θ.11045 (σήμερα δεν υπάρχει).

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ.1291, σ.206.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου, αρ. 395 σ.143.

*1.

Βιβλίον καλούμενον / ΕΚΛΟΓΙΟΝ./ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ/
τῶν ἁγίων, ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος: -/ Ἐκλελεγμένοι, καί εἰς
κοινήν Μεταφρασθέντες διάλεκτον / παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ: -/ ΚΑΙ
ΤΑΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ, / διορθωθέντες τε ὑπό τοῦ ἄνωθεν μετά
πλείστης ἐπιμελείας: -/ Μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος: -/ Con Li -
centia de Superiori, & Priuilegio: -/ (Τυπογραφικό σήμα του Ιου-
λιανου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, / Παρά Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῷ: - ἀχμδ'
/ Τό πολλοῦσι πλησίον εἰς τήν Γέφυραν, τοῦ ἁγίου Φαντίνου: -
21 X 15 εκατ., σσ. 8 χ. α + υκβ' (422) + 2 λευκές.

Στο κείμενο πολλές ξυλογραφίες με θέματα από τη ζωή των αγίων
* Γεννάδειος, Τ. 427. Ολυμπιώτισσας αρ. 6.

Β. Η., 1, αρ. 346 σ. 481 κε.

Η έκδοση 1642/3 Σαβιώνι. (βλ. Ηλιού αρ. 144) αποτελεί ιδιαίτε-
ρο βιβλίο την ΕΚΛΟΓΗ, το περιεχόμενο του οποίου αποτέλεσε ένα
μέρος του ΕΚΛΟΓΙΟΥ που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1644.

*2.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ
τῶν Ἀγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος / Ἐκλελεγμένοι καί εἰς
κοινήν Μεταφρασθέντες διάλεκτον / παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ. / ΚΑΙ
ΤΑΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ, διορθωθέντες ὑπό τοῦ ἄνωθεν μετά πλεί-
στης ἐπιμελείας: -/ Μετά τοῦ προσήκοντος πίνακος: -/ Con Licenza
de Superiori, & Priuilegio. / (τυπογραφικό σήμα του Ιουλιανου)
/ ΕΝΕΤΙΗΣΙ, / Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ ἀχξν' / Πουλίεται κοντά εἰς
τόν Πόντε τοῦ ἁγίου Φαντίνου. /

21 X 14 εκατ., 8 σσ. χ. α. + υκβ' (422) + 2 λευκές.

* Γεννάδειος, Τ. 1649. 41.

Εθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων. Inv. H. 4983.

Β. Η., 5, αρ. 119 σ. 83

*3.

Βιβλίον καλούμενον / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ
/ τῶν ἁγίων , ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος . Ἐκλελεγμένοι , καί εἰς
κοινήν μεταφρασθέντες / διάλεκτον παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ / τοῦ
Κρητός / ΚΑΙ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΛΥΚΕΟΣ / τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ,
/ Νεωστὶ μετατυποθεῖσαι εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν , /
Μετά τοῦ προσηκόντος πίνακος . / (τυπογραφικό σῆμα του Ν. Γλυ-
κύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ . / Παρά Νικολάω τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων . / ἀχοθ' /
/ CON LICENZA DE 'SUPERIORI, E PRIVILEGIO .

21 X 14 εκατ. , 8 σσ. χ. α + 408 . (Τετράδια 26 , ἓνα με 4 φφ χ. α . και 24
με 16 φφ το καθένα , εκτός από το T και BB με 10 φφ . (Υπάρχει σφαλ-
μα στην ἀρίθμηση των σελίδων στο τετράδιο T) .

*Βιβλιοθήκη της Βουλῆς των Ελλήνων ΙΔ 4 ΝΛΛ 42 .

B.H. , 2 , αρ. 542 σ. 351 .

4 .

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / Τουτέστιν οἱ ὠραιότεροι βίοι
τῶν Ἀγίων , ἐκ τοῦ / Μεταφραστοῦ Συμεῶνος / Ἐκλελεγμένοι , καί
εἰς κοινήν μεταφρασθέντες Διάλεκτον , / διὰ τήν τῶν Ὁρθοδόξων
ὠφέλειαν , παρά Ἀγαπίου / Μοναχοῦ τοῦ Κρητός , ΝΕΩΣΤΙ ΜΕΤΑΤΥΠΩ-
ΘΕΝΤΕΣ , ΚΑΙ ΜΕΤΑ / πλειστής ἐπιμελείας διορθωθέντες . / ΕΝΕΤΙΗΣΙ
1680 / Παρά Νικολάω τῷ Σάρω / ἀχπ' / CON LICENZA DE 'SUPERIORI

21 εκατ. σσ. 386 . Μονή Λειμώνος Λέσβου : B. 155

Θ. Ι. Παπαδόπουλος , Προσθήκες , αρ. 44 σ. 159

*5 .

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ
/ τῶν Ἀγίων , ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος . / Ἐκλελεγμένοι , καί
εἰς κοινήν Μεταφρασθέντες διάλεκτον / παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ . /

ΚΑΙ ΤΑΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ, διορθωθέντες υπό του άνωθεν μετά πλείστης έπιμελείας./ Μετά του προσηκόντος Πίνακος./ Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio./ (τυπογραφικό σήμα του Ιουλιανού)/ ΕΝΕΤΙΗΣΙ,/ Παρά Άνδρέα τῷ Ιουλιανῷ. αχπα'/ Πολίται κοντά εις τόν Πόντε του άγίου Φαντίνου.

19,5 X 14,5 εκατ.σσ,σ.8 χ.α.+392 (Ο Μανούσακας αναγράφει 368. Σελίδωση εσφαλμένη, υπάρχουν επιπλέον 32 σελίδες δηλ.σύνολο 400). Τετράδια 25: Α-Z και Αα - Ηη. Στη τελευταία σελίδα μονόγραμμα του τυπογράφου, το ίδιο μέ του Ανδρ. Spinelli.

*Βιβλιοθήκη Μονής Βαρλαάμ Μετεώρων.

Μ. Μανούσακας, Προσθήκαι, αρ.6 σ.51.

Λαδάς-Χατζηδήμος, Προσθήκαι, αρ.258, σ.187-9 .

6.

Βιβλίον καλούμενον Έκλόγιον ... Άγαπίου Μοναχοῦ, Βενετία 1682.

Ηλιού αρ.90, σ.321 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

*7.

Βιβλίον καλούμενον / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / τουτέστιν οί ωραιότεροι βίοι τῶν Άγίων,/ έκ του Μεταφραστοῦ Συμεῶνος./ Έκλελεγμένοι, και εις κοινήν μεταφρασθέντες / διάλεκτον, διά τήν τῶν Όρθοδόξων όφέ/λειαν (Sic), παρά Άγαπίου Μοναχοῦ / του Κρητός:-/ ΤΑΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ / διορθωθέντες δέ μετά πλείστης έπιμελείας / υπό Μάρκου Ιερέως Μαρά του Κρητός./ (τυπογραφικό σήμα του Ν. Σάρου)/ ΕΝΕΤΙΗΣΙ / Παρά Νικολάω τῷ Σάρω./ αχπς'/ CON LICENZA DE' SUPERIORI. 1686.

22 X 15 εκατ., 8σσ.χ.α. (στο αντίτυπο που έχω υπόψη μου οι σσ. 7-8 είναι σταχωμένες στο τέλος) + 404. Τετράδια 25: Α-Z και Αα - Ββ. Τα τετράδια Τ και Αα με 9 φφ το καθένα.

Στην 3 χ.α.σ. του προλόγου: "οἱ ὅποιοι (=βίοι των αγίων) ὄφιλαν αγνώστα, μέ τόν αὐτόν σκοπόν ἐμετατυπώθησαν πάλιν καί ἐν τῷ 'Ενεσιῶτι ἔτει αχπε'".

* Γεννάδειος, Τ.1649.42. Ηλιού, Παρασχολήματα, σ.324

Τό βιβλίον επανέρχεται στους καταλόγους Σάρου-Βόρτολι 1720, 'Εκλόγιον, ἤγουν οἱ ὠραιότεροι βίοι τῶν 'Αγίων. Ηλιου αρ.96 σ.147 στίχος 14. Καί 1740, 'Εκλόγιον. Λαδάς-Χατζηδήμος Ι, αρ.280 σ.44 στίχος 28.

8.

"Βιβλίον καλούμενον 'Εκλόγιον, τούτέστιν οἱ ὠραιότεροι βίοι τῶν 'Αγίων, ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος ἐκλελεγμένοι καί εἰς κοινήν μεταφρασθέντες διάλεκτον παρά 'Αγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Παρά Νικ. Γλυκεῦ". 1747.

Λαδάς-Χατζηδήμος, Ι, 1, αρ.47 σ.60.

Τίτλος παρμένος ἀπό το Βρετό, Α' αρ.92 σημείωση σ.29.

9.

ΕΚΛΟΓΙΟΝ ΗΤΟΙ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ. Εἰς κοινήν μεταφρασθέντες διάλεκτον παρά ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νεωσί μετατυπωθέν, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθέν. ΕΝΕΤΙΗΣΙ 1755. Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. / CON LICENZA DE' SUPERIORI. Τίτλος πλασιωμένος με ξυλογραφία στη βάση της οποίας: "Ἐτει ἀπό τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ αψνε'".

Σέ 4^ο, σσ.8+392. Η τελευταία λευκή. Τετράδια 25:Α-Ζ καί Αα-Ββ.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Μεγίστης Λαύρας.

Βιβλιοθήκη της Σχολῆς Ανατολικῶν Γλωσσῶν (Παρίσι).

Β.Η., Ι, αρ.452 σ.441.

*10.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ/ΒΙΟΙ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ, ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / Ἐπιλεγμένοι, καίεις
κοινήν μεταφρασθέντες / διάλεκτον / παρά ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ/ΤΟΥ
ΚΡΗΤΟΣ./Νεωσί μετατυπωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὡφέ -
λειαν, μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος./ (τυπογραφικό σήμα του
Γλυκύ) ΕΝΕΤΙΗΣΙ. Παρά Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἔξ' Ἰωαννίνων. 1764. /
Con Licenza de' Superiori.

Σε 4^ο, σσ. 8 χ.α.+ 408 (οι τέσσερις τελευταίες λευκές) Δυάδια
52: Α-Ζ και Αα-Ζζ και Ααα-Εεε

*Βιβλιοθήκη, Ζαγοράς: 719.

Βιβλιοθήκη του Βατικανού: I R.G.Oriente IV-943

Βιβλιοθήκη του Institut Français d'études Byzantines (Παρίσι):
Ηλιού, αρ. 144 σ. 185 I. 17663

Λαδάς-Χατζηδήμος, I, αρ. 94.

*11.

ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΗΤΟΙ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ ΤΟΥ / ΜΕΤΑ-
ΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / Ἐκλεγμένοι, καί εἰς κοινήν μεταφρασθέντες
/ Διάλεκτον παρά / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ./Νεωσί μετα-
τυπωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὡφέ/λειαν, μετά τοῦ προσή-
κοντος Πίνακος./ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΩΝ /
(τυπογραφικό κόσμημα ἢ Ανάληψη)/ ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ / ἀψξε' 1765./ ΠΑΡΑ
ΑΝΤΩΝΙΩ, ΤΩ ΒΟΡΤΟΛΙ./ CON LICENZA DE' SUPERIORI, Ε' PRIVILEGIO.

23 X 16 εκατ., σσ. VIII (ἡ τελευταία ξυλογραφία ἡ Σταύρωση σε ε-
ρυθρό χρώμα)+392. Τετράδια 25: Α-Ζ και Αα-Ββ το τελευταίο με
4 φφ. Στον τίτλο γράμματα ερυθρά και μαύρα.

* Γεννάδειος, T. 1649.45.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενοφώντος.

Β.Η., 2, αρ. 621, σ. 35.

12.

Βιβλίον καλούμενον 'Εκλόγιον, Βενετία, 1769.

Ηλιού, αρ.209 σ.325 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

13.

BIBLION KALOYMENON EKLOGION TOYTESTIN OI ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ. 'Εκλελεγμένοι, καί εις κοινήν μεταφρασθέντες διάλεκτον, παρά ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νεωστί τυπωθέντες εις κοινήν τών 'Ορθοδόξων ὠφέλειαν, μετά τοῦ προσήκοντος Πίνακος καί ἐπιμελῶς διορθωθέντες. αψπγ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1783. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. CON LICENZA DE 'SUPERIORI.

Σε 4^ο, σσ. 372. Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Μαρκιανή: 9036.31.3

Ευαγγελική Βιβλιοθήκη Σμύρνης: Λκ.284

Β.Η., 2, αρ.1092 σ.396.

*14.

BIBLION KALOYMENON / EKLOGION / TOYTESTIN OI ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ/ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / 'Εκλελεγμένοι, καί εις κοινήν μεταφρασθέντες / διάλεκτον, ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ, / Νεωστί τυπωθέντες εις κοινήν τών 'Ορθοδόξων ὠφέλειαν, μετά τοῦ / προσήκοντος Πίνακος, καί ἐπιμελῶς διορθωθέντες. αψθ'. 1799 = / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / CON LICENZA DE 'SUPERIORI.

21,5x16 εκατ. σσ. 8+371 + 1 λευκή. Τετράδια 23:A-Z. Το τελευταίο με 10 φφ.

*Γεννάδειος, Τ.1649.5. Βιβλιοθήκη Ολυμπιώτισσας 6γ.

Λαδάς-Χατζηδήμος ΙΙΙ, αρ.145, σ.208.

Β.Σφυρόερας, Επιστημονικά αποστολαί του Μεσαιωνικού Αρχείου.

κατά το έτος 1960 "Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών" 35(1960)
516-521, ΙΙ αρ.5.

*15.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΕΚΛΟΓΙΟΝ / ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ / ΒΙΟΙ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ ΤΟΥ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / Έκλελεγμένοι, καί
εἰς κοινήν μεταφρασθέντες / διάλεκτον, παρά / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ/
ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ./ Νεωστὶ τυπωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλει-
αν, μετὰ τοῦ / προσήκοντος Πίνακος, καί ἐπιμελῶς διορθωθέντες .
/(απλὸ τυπογραφικὸ κόσμημα στη θέση του σήματος)/ ἀπε΄.ΕΝ ΒΕ -
ΝΕΤΙΑ, 1805./ Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Νικολάου Γλυκεῖ Τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων
/CON REGIA APPROVAZIONE.

Σε 4^ο, σσ. 372, η τελευταία λευκή. Τετράδια 23: Α-Ζ Το τελευταίον
με 10 φφ.

*Βιβλιοθήκη του Συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι": Α' 1709 (Βόλος).

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 322, σ. 53.

*16.

Ἐκλόγιον τουτέστιν, οἱ ὠραιότεροι βίοι τῶν ἁγίων, ἐκλελεγμένοι
ἐκ τοῦ μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Καί εἰς ἀπλήν μεταγλωττισθέντες
Διάλεκτον παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νῦν αὔθις τυπωθέν -
τες εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν. - Ἐκδοσις Α. Ἐν Βενετία
ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων 1809.

22x16, σσ. 352.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Τριάδος Μετεώρων. Βρίσκεται στη Μονή του
Αγ. Στεφάνου.

*Γεννάδειος, Τ. 1649.52

Ε.Β.Ε., θ. 13186.

Βιβλιοθήκη Λοβέρδου 22/ VI

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 539, σ. 9.

Πλουμίδης Θεοδοσίου αρ. 325 σ. 138.

17.

Βιβλίον καλούμενον Ἐκλόγιον, Βενετία, Ν. Γλυκός, 1811.

Ηλιού, αρ. 294 σ. 327 (στο κεφάλαιο ΑΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΗΤΕΣ εκδόσεις).

18.

Ἐκλόγιον, Βενετία, Ν. Γλυκός, 1815.

Ηλιού, αρ. 302 σ. 328 (στο κεφάλαιο ΑΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΗΤΕΣ εκδόσεις από ανακοίνωση του Γ. Βελούδη.)

19.

Βιβλίον καλούμενον ἐκλόγιον τουτέστιν οἱ ὠραιότεροι βίου τῶν ἁγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Ἐκλελεγμένοι καί εἰς κοινὴν μεταφρασθέντες διάλεκτον παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ...

Ἀθῆναι 1869. Τυπογραφεῖον Ν. Ρουσοπούλου, σσ. 421.

Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Ρεθύμνου. (j)

*1.

ΤΡΙΑΔΙΚΗ / ΟΚΤΩΗΧΟΣ / ΕΝ Η ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΚΑΝΟ/νες κ.δ. οί
μέν όκτώ πρός τήν Παναγίαν / Τριάδα Πατέρα Υίόν καί Πνεύμα
τό / άγιον. οί δέ λοιποί πρός τόν κύριον ήμών Ίησοῦ Χριστόν.
/ Ών οί μέν είσί ποίημα Ἀγαπίου Μοναχοῦ.οί δέ έτέρων / πα -
λαιών Διδασκάλων, καί ύπ'αυτοῦ διορθωθέν-/τες. καί τυπωθέν -
τες οίκειοις αὐτοῦ άνα/λώμασιν είς κοινήν ώφέλειαν./ (τυπο -
γραφικό σήμα του Ιουλιανού)/ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αχνης' / Παρά Ἀνδρέα τῷ
Ίουλλιανῷ./Πουλιέται κοντά είς τόν Πόντε τοῦ Ἀγίου Φαντίνου.
15,5 X 10,5 εκατ.8 φφ χ.α.(τετράδιο α)+Τετράδια Α-Ε από τα ο -
ποια το Α με 16 φφ και το Ε με 12 φφ.,δηλ.60 φφ στο σύνολο.
Στα φφ 3α-5β αφιέρωση του Αγαπίου στην Αγ.Τριάδα.στα φφ 5β -
8β προσφώνηση του Αγαπίου στους αναγνώστες του.Στο τέλος του
φ.Β₂ στο αντίτυπο της Γενναδείου που έχω υπόψη μου υπάρχει με -
ταγενέστερη (σύγχρονη με μας) σημείωση "τέλος τῶν τοῦ Ἀγαπίου"
*Γεννάδειος, Τ.628.5.Βιβλιοθήκη Μονής Ιβήρων.Σπ.Λάμπρος,Κατάλο -
γος ... 2.σ.168 άρ.4659.

Βιβλιοθήκη του Βατικανού R.G.Lit. VI.168.

Ηλιού αρ.49 σ.97-99.Λαδάς Γ.,Προσθήκαι,αρ.22.

Β.Η.,2,417 σ.88-89.

Ο Legrand έχει δανειστεί τον τίτλο από τον Π.Λάμπρο "Τρίτος
κατάλογος σπανίων βιβλίων" Αθήναι, 1869, σ.11 αρ.13. Δεν εγ -
γυάται όμως για τον αριθμό των φύλλων (58 φφ.χ.α.) που δίνει
ο Π.Λάμπρος.

1.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ. / ΕΝ Η.ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΜΕΡΙ-
ΚΟΙ / Βίοι Ἀγίων τινῶν οἱ ὠραιότεροι τοῦ καλοκαιρίου. / ἀπό
τὴν ἀ' τοῦ Μαρτίου, ἕως ταῖς / ὕστεραις Αὐγούστου. / ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ-
ΤΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ / Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον
παρὰ Ἀγαπίου Μονα-/χοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ διορθωθέντες μετὰ πλεί-
στης / ἐπιμελείας καὶ τυπωθέντες οἰκεῖοις / αὐτοῦ ἀναλώμασι. /
ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, ἀχνς'. Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. / Πουλίεται κοντὰ
εἰς τὸν Πόντε τοῦ Ἀγίου Φαντίνου. / CON LICENZA, ET PRIVILEGIO
Σε 4^ο, 8 σσ. χ. α. + τκ. (320). Τυπογραφικὸ σῆμα κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο.
Βιβλιοθήκη Casanatense (στὴ Ρώμη): B.VI.59.
B.H., 2, αρ. 418 σ. 89-90.

*2.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ / ΕΝ Η.ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΜΕΡΙ-
ΚΟΙ / Βίοι Ἀγίων τινῶν οἱ ὠραιότεροι τοῦ καλοκαιρίου. / ἀπό
τὴν ἀ' τοῦ Μαρτίου, ἕως ταῖς / ὕστεραις τοῦ Αὐγούστου. / ΜΕΤΑ -
ΦΡΑΣΘΕΝΤΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ / Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διά-
λεκτον, παρὰ Ἀγαπίου Μονα-/χοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ διορθωθέντες με-
τὰ πλείστης / ἐπιμελείας. καὶ τυπωθέντες οἰκεῖοις / αὐτοῦ ἀνα-
λώμασιν. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ἰουλιανοῦ / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, ἀχνζ' /
Παρὰ Ἀνδρέα Ἰουλιανῷ. / Πολίεται κοντὰ εἰς τὸν Πόντε τοῦ Ἀγί-
ου Φαντίνου. / CON LICENZA, ET PRIVILEGIO.

22 X 15 εκατ., 8 σσ. χ. α. (αφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγαπίου στον
Οικονόμο του νησιού Αγ. Ευστράτιος, τον Παπά κυρ- Εμμανουήλ πρό-
λογος για τους αναγνώστες και πίνακας περιεχομένων) + τκ' (320)
Τετράδια 40 με 4 φφ το καθένα Α-Z και Αα-Rr.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

Βιβλιοθήκη Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, συσταχωμένη με το 567 χφ.
Βλ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ιεροσολ. Βιβλιοθ. τ. II, αρ. 567 σ. 591.
Για την έκδοση αυτή ο Legrand σημειώνει στις "προσθήκες" (17ος

αι., τ.2 σ.527)ότι η περιγραφή της εκδόσεως του 1656 (B.H.,2,αρ. 418 σσ.89-90)είναι παρμένη από το αντίτυπο που ανήκε στον πρίγκιπα Γεωργ. Μαυροκορδάτο' όμως ο Θεοδ.Αβραμιώτης είχε ένα αντίτυπο στον τίτλο του οποίου ήταν ένα ζ "teroussé" πάνω από το σ έτσι που να δίνει χρονολογία 1657. Τέλος ότι υπάρχουν αντίτυπα των οποίων ο τίτλος είναι ακριβώς όμοιος με τον παραπάνω (1657). Φέρει καθαρά τυπωμένη τη χρονολογία αχνζ, και στην τελευταία γραμμή με κεφαλαία ιταλικά' Τέτοιο είναι το αντίτυπο της Βιβλιοtheca Casanatense B.VI.59.

Ο Ηλιού περιλαμβάνει την έκδοση του 1657 στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες Εκδόσεις σ.320 αρ.69. Όπως υποστήριξα και πιο πάνω σ. 153 πιστεύω ότι δεν πρόκειται για δύο διαφορετικές εκδόσεις (1656 και 1657),αλλά για μία που η χρονολογία υπολογίστηκε με το βενετικό ημερολόγιο η Φεβρουαρίου 1656 και με το ελληνικό η Φεβρουαρίου 1657.

3.

Βίβλος καλουμένη ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ, Έν η είσι γεγραμμένοι μερικοί Βίοι Αγίων τινών,οί ωραιότεροι του Καλοκαιρίου, από την α' του Μαρτίου, έως ταίς ύστεραις Αύγουστου.Μεταφρασθέντες έκ της τών Έλλήνων είς την κοινήν ήμετέραν διάλεκτον παρά Άγαπίου Μοναχοῦ,διορθωθέντες μετά πλείστης έπιμελείας,καί νεωστί μετατυπωθέντες. CON LICENZA,Ε PRIVILEGIO. Ένετίησιν,Παρά Άνδρέα τῷ Ιουλιανῷ. αχπβ'.Πουλιέται κοντά είς τό γεφύρι του Άγίου Φαντίνου.

Σε 4^ο,σσ.8χ.α+ 312.Τυπογραφικό σήμα κάτω από τον τίτλο.

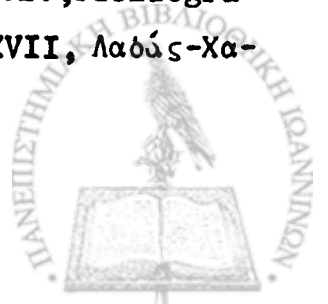
Βιβλιοθήκη της Ρωσικής Μονής του Αγ. Όρους.

B.H.,5,αρ.183 σ.122. Ανακοίνωση του R.P.Matthieu στο Legrand

4.

Βίβλος Καλοκαιρινή περιέχουσα τούς βίους αγίων τινών ... του Καλοκαιρίου ... Βενετία, Ν.Γλυκός,1684.

Για την έκδοση αυτή βλέπε: Ηλιού αρ.71 σ.115,L.Petit,bibliographies des acolouthies grecques,Βρυξέλλες 1926,σ .XVII, Λαδύς-Χατζηδήμος,Προσθήκες,2,αρ.278 σσ.199-200.

5.

Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή, Βενετία, 1691.

Ηλίου, αρ. 104, σ. 321 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

*6.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ. / ΕΝ Η, ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΜΕΡΙ -
ΚΟΙ / Βίους Αγίων τινῶν, οἱ ὠραιότεροι τοῦ Καλοκαιρίου. / ἀπό τὴν
ἀ' τοῦ Μαρτίου, ἕως ταῖς / ὑστεραῖς Αὐγούστου. / ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΕΣ
ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ / εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον παρὰ Ἀ-
γαπίου Μοναχοῦ. / Νεωστὶ δὲ μετατυπωθέντες, καὶ ἐπιμελῶς διορθω-
θέντες, / παρὰ Γεωργίου Ἱερέως Μαϊώτου, τοῦ ἐκ / Κυδωνίας τῆς
Κρήτης / CON LICENZA, ET PRIVILEGIO. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ν.
Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1692, / Παρὰ Νικολάω τῷ Σάρω. αχγβ'.

22 X 16 εκατ., ασ. 8 χ. α. + 312. Τετράδια 19: Α-Τ καὶ 1 τὸ Υ με 4
φφ.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

*Γεννάδειος, Τ. 1634.2.

Ηλίου, αρ. 78 σ. 119. Χωρὶς -ένδειξη βιβλιοθήκης.

Λαδᾶς-Χατζηδήμος, Προσθήκες, 2, αρ. 323 σ. 220.

7.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ / ΠΕΡΙΕΧΟΥΣΑ Βίους Αγίων τινῶν,
τούς ὠραιότερους τοῦ Καλοκαιρίου, / ἀπό τὴν ἀ' τοῦ Μαρτίου, ἕως
ταῖς / ὑστεραῖς τοῦ Αὐγούστου, / ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΑΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗ-
ΝΩΝ / εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ. /
Τανῦν δὲ μετατυπωθέντας, ἐπιμελεῖα καὶ διορθώσει / Ἰωάννου Ἱερέ-
ως Ἀβραμίου τοῦ Κρητός. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗ -
ΣΙΝ. / αχγδ'. Παρὰ Νικολάω, Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. / CON LICENZA
E. PRIVILEGIO.

21,5X16 εκατ, σσ. 8 χ.α.+312.Τετράδια 19:A-T και 1 τό Υ με 4φφ.

*Βιβλιοθήκη Μονής Βαρλαάμ Μετεώρων.

*Γεννάδειος, Τ.1634.21.

Ε.Β.Ε. Θεολογία 2980.Δεν υπάρχει σήμερα.

Β.Η.,3,αρ.659 σ.29.

Ο Ηλιού παρατηρεί (αρ.78 σ.120) ότι και στην περίπτωση της "Καλοκαιρινής" τα βιβλιογραφικά κενά πρέπει να είναι μεγάλα: ενώ δε γνωρίζουμε καμιά έκδοση στα χρόνια 1695-1771 η Καλοκαιρινή αναγράφεται τακτικά στους βιβλιοκαταλόγους του Βόρτολι των ετών 1720,1730,1737,1740 και, φυσικά, δε μπορούμε να θεωρήσουμε πως οι αναγραφές αυτές καλύπτονται από τις τελευταίες γνωστές εκδόσεις του 17ου αιώνα.

8.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ ΠΕΡΙΕΧΟΥΣΑ Βίους Ἀγίων τινῶν,τούς ὠραιότερους τοῦ Καλοκαιρίου,ἀπό τήν α' τοῦ Μαρτίου,ἕως ταῖς ὕστεραις τοῦ Αὐγούστου.Μεταφρασθέντας ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τήν Κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον ΠΑΡ'ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Καί νῦν δέ μετατυπωθέντας,ἐπιμελεία καί διορθώσει ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ.ΕΝΕΤΗΣΙΝ,αψοβ:1772.ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.ΟΝ ΛΙCΕΝΖΑ ΔΕ'ΣΥΡΕΡΙΟΡΙ,Ε ΠΡΙVΙΛΕΓΙΟ.

Σε 40,σσ.8+332. Η τελευταία λευκή.Τυπογραφικό σήμα κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Μονής Μεγίστης Λαύρας 49.

Β.Η.,2,αρ.759 σ.151.

9.

Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή,Βενετία,Ν.Γλυκός,1777.

Ηλιού,αρ.231 σ.326 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

10.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ ΠΕΡΙΕΧΟΥΣΑ Βίους Ἀγίων τινῶν, τοὺς ὠραίους -
τέρους τοῦ Καλοκαιρίου, ἀπὸ τῆν α' τοῦ Μαρτίου, ἕως ταῖς ὕστεραις
τοῦ Αὐγούστου, Μεταφρασθέντας ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Κοι-
νήν ἡμετέραν Διάλεκτον ΠΑΡ' ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Καί νῦν
δέ μετατυπωθέντας, ἐπιμελεία καί διορθώσει. ἀχπ' ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1780
ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. CON LICENZA DE' SUPERIORI.
Σε 4^ο, σσ. 8+332. Ἡ τελευταία λευκή. Τυπογραφικὸ σῆμα κάτω ἀπὸ τον
τίτλο.

Βιβλιοθήκη των Assomptionnistes (Κων/πολη)· τώρα στο Παρίσι.

" της Ευαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης: Τυ. 20.

Β. Η., 2, ἀρ. 990, τ. 323.

*11.

Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή. Ἐν ἣ εἰσὶ γεγραμμένοι μερικοὶ
βίοι Ἀγίων τινῶν, οἱ ὠραιότεροι τοῦ Καλοκαιρίου. Ἀπὸ τῆν α'
τοῦ Μαρτίου, ἕως ταῖς ὕστεραις τοῦ Αὐγούστου. Μεταφρασθέντες
ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κοινήν ἡμετέραν διάλεκτον παρὰ Ἀ-
γαπίου μοναχοῦ. Νεωστὶ δέ μετατυπωθέντες καί ἐπιμελῶς διορθω-
θέντες. Ἐνετίησιν. ἄρ. 1801. Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαν-
νίνων. Con Regia approvazione.

Σε 4^ο, σσ. 320.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Βατοπεδίου 320.

" " Κουτλουμουσίου 320.

*Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης. Σπ. 11

Γκίνης-Μέξας I, ἀρ. 52 σ. 10.

Βρετός Β., ἀρ. 368 σ. 37.

12.

Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή, Βενετία, Θεοδοσίου 1810.

Ηλιοῦ, ἀρ. 292 σ. 327 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες εκδόσεις).

*13.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗ / ΕΝ Η ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΜΕΡΙΚΟΙ / ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ ΤΙΝΩΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΤΟΥ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΟΥ./ 'Από τήν α' του Μαρτίου, έως ταίς ὕστεραις Αὐγούστου./ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ / ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΠΑΡΑ/ΑΓΑ - ΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ./ Νεωστί δέ μετατυπωθέντες, καί ἐπιμελῶς διορθωθέντες./ (απλό σήμα του Ν. Γλυκύ)/ ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ./ ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ./ 1818 /

22 X 16 εκατ., σσ. 320. Η τελευταία λευκή. Τετράδια 19 Α-Υ

*Βιβλιοθήκη Μονής Ξενιάς (Βόλου).

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 1024 σ. 165.

14.

Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή ἐν ἣ εἰσί γεγραμμένοι μερικοί βί- οι ἀγίων τινῶν οἱ ὠραιότεροι τοῦ Καλοκαιρίου. 'Από τήν α' του Μαρτίου, ἕως ταίς ὕστεραις Αὐγούστου. Μεταφρασθέντες ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν διάλεκτον παρά Ἀγαπίου Μονα- χοῦ. Νεωστί δέ μετατυπωθέντες, καί ἐπιμελῶς διορθωθέντες. Νέα ἔκδοσις. Ἐν Βενετίᾳ. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοί - νικος. 1851.

Σε 4^ο, σσ. 283+1 χ.α.

Βιβλιοθήκη Μονής Βατοπεδίου 2612.

Βιβλιοθήκη Ανδρίτσαινας 2694.

Γκίνης. Μέξας, 2, αρ. 5371, σ. 294.

15.

Βίβλος Καλοκαιρινή ἐν ἣ εἰσί γεγραμμένοι μερικοί βίοι Ἁγίων τινῶν οἱ ὠραιότεροι τοῦ καλοκαιρίου. Ἐκ τῆς α' τοῦ Μαρτίου, ἕως ταίς ὕστεραις Αὐγούστου. Μεταφρασθέντες ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων

εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ. Νεω-
στὶ δέ μετατυπωθέντες, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέντες. Ἐκδοσις δευ-
τέρα Ἐν Βενετίᾳ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τυπογρ. τοῦ Φοίνικος.
1861.

Σε 4^ο, σσ. 283+1 χ.α.

Ε.Β.Ε., Θ.1752, Βιβλιοθήκη Λοβέρδου Κ.30/11.

Γκίνης. Μέξας, 3, αρ. 8585 σ. 229

*1.

BIBLION KALOUMENON / KYRIAKODROMION / HGOYN DIDACHAI KAI OMILIAI / Εἰς τὰς κυριακάς ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / Ἐκ διαφόρων Διδασκάλων. / ΠΑΡΑ ΔΕ ΑΚΑΚΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ / Τοῦ Διακρούση τοῦ ἐκ τῆς νήσου / Κεφαλληνίας, / ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΙΣΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ / Αὐτοῦ τυπωθεῖσαι εἰς κοινήν ὠφέλειαν. / (τυπογραφικό σήμα του Ἀνδρέα Ἰουλιανού) ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αχνζ' / Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. / Πουλιέται κοντά εἰς τόν Πόντε τοῦ Ἁγίου Φαντίνου. / CON LICENZA, ET PRIVILEGIO.

20,5X14,5 εκατ. 12 σσ. χ.α.+τμδ (344). Τετράδιο 1 το (α) + 43 τετράδια με 4 φφ το καθένα.

Το κείμενο περιλαμβάνει 55 ομιλίες στα Ευαγγέλια των κυριακῶν ὄλου του χρόνου στη σελίδα τδ (304): ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ / ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ / ΠΑΛΑΙ ΜΕΝ ΕΞΗΓΗΘΕΝΤΑ ΠΑΡΑ / Τοῦ Σοφωτάτου Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενείας. / Εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον καὶ μεταγλωττισθέντα παρά Ἀγαπίου Μοναχοῦ, / ΠΑΡΑ ΔΕ ΑΚΑΚΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ / Τοῦ διακρούση διὰ τύπον φανερωθέντα. Τελειώνει στή σ. τμδ.'

Στα φφ 2α-3α η αφιερωτικὴ επιστολὴ του Ἀκακίου Διακρούση στον Πάνο Ἱερομνήμονα ἸΩΝ ΕΝΤΙΜΩΤΑΤΩ / ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΩΤΑΤΩ / ΕΝ ΑΡΧΟΥΣΙ ΚΥΡΙΩ / ΚΥΡΙΩ ΠΑΝΩ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΙ / ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / Ἀκάκιος Ἱερομόναχος ὁ Διακρούσης εὖ πράττειν.

Ἡ Εὐγένεια καὶ ἀξιότης πάσης ἐργασίας (πανεντιμώτατε καὶ χρησιμώτατε ἐν ἄρχουσι) κατὰ τοὺς τῶν μουσοτρόφων φιλομαθεῖς παῖδας, ἀπὸ τὴν ἀξίαν καὶ εὐγένειαν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς φέρεται. Ὅθεν ἦς τό ὑποκείμενον εὐγενές καὶ ἄξιον πέφυκε, καὶ αὐτὴ ἡ ἐργασία εὐγενεστέρα καὶ ἀξιοτέρα τῶν ἐτέρων σαφῶς καὶ ἀναμφιβόλως διακηρύττεται. καὶ ὅσον ἡ ἐργασία ἀξίας καὶ εὐγενείας μετέχει, τοσοῦτον μᾶλλον καὶ μείζονος σπουδῆς καὶ κρείττονος ἐρευνησεως χρειάζεται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινός καὶ τῶν Ἱερομονάχων ἐλάχιστος, εἰς ἄκρον δέ ζηλωτῆς τῶν τοῦ δεσπότου Χριστοῦ ἐνθέων

προσταγμάτων, ὡς τῆς ἀγίας αὐτοῦ Ἐκκλησίας μικρόν τέκνον τήν τῶν ἐμῶν ἀδελφῶν, τῶν ὀρθοδόξων (φημί) Χριστιανῶν σωτηρίας ἐπιποθεῶν & τήν ὠφέλειαν τῶν ἀπασῶν ψυχῶν ὡς ἐργασίαν ἰδίαν ἐναγκαλιζόμενος, ἢ ὁποῖα ἔχει ὑποκείμενον ὄχι μερικά, πρόσκαιρα, ὑλικά, φθαρτά, καί γήϊνα, πράγματα, ἀλλά αἰδία, ἄϋλα, ἄφθαρτα, καί οὐράνια, ὡς ἂν τήν λογικὴν ψυχὴν διὰ τό ὁποῦον καί μεγαλιότερας δέεται τῆς σπουδῆς καί κρείττονος τῆς ἐρεῦνης, μετὰ πολλῆς προθυμίας, καί ὀλοφύχου ἔρωτος δέν ἔλειψα διὰ παντός, καθὼς μήτε λείπω, εἰς τοιοῦτον θεάρεστον ἔργον τό κατά δύναμιν νά ἐργάζομαι. Ὅθεν γινώσκοντας ἀκριβῶς ὅτι οὐδεμία προηγουμένη αἰτία τοῦ ἰδικοῦ της σκοποῦ χωρίς μέσων, καί ἐπιτηδείων ὀργάνων ἐπιτυχεῖν δύναται τὰ ὁποῖα ὡς μέσος αἰτία καί καταχρηστική, εἰς τήν τοῦ ἀποτελέσματος τελείωσιν τὰ μάλιστα συμβάλλουσι, δέν ἀμελῶ ὀργανα ἀναγκαῖα, καί μέσα εὐάρμοστα εἰς τό μέσον τῆς τῶν πιστῶν, ὀμηγύρεως, νά προβάνω. Ἐπειδή λοιπόν κατά τό κυριακόν λόγιον ἢ συνεχῆς τῶν θείων λογίων μελέτη, καί ἢ διηνεκῆς τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀνάγνωσις κατά πολλά εἰς τό τοιοῦτον τέλος συνθέει, καί ἢ ἀνάγνωσις διὰ βιβλίων ἀξίων τελεῖτε (Sic), μέ μεγίστην προθυμίαν σπουδάζω ψυχοφελῆ (Sic) καί σωτήρια βιβλία νά τυπόνω (Sic), ὡς ἀναγκαῖα, καί χρήσιμα εἰς τήν τῶν βροτῶν σωτηρίαν. διὰ τοῦτο καί ἐπί τοῦ παρόντος ἔχοντας ἀνά χειρας τό παρόν βιβλίον εἰς τό ὁποῦον εἰσὶ γεγραμμένα διὰφοροὶ ὀμιλίαι εἰς τὰς κυριακάς ὄλου τοῦ χρόνου. συλλεχθεῖσαι ἐκ πολλῶν ἱερῶν, καί μακαρίων πατέρων. Τοῦτο λέγω στοχαζόμενος ὠφέλημον (Sic), καί χρήσιμον εἰς φῶς νά φέρω ἐπαρακινήθηκα καθὼς καί προσφέρω ὡς οὐδέν λογιζόμενος ταῖς κακοπαθείαις ὁποῦ μοῦ ἔτυχαν, τοὺς κόπους ὁποῦ ἔκαμα, τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης, καί τήν δαπάνην, ὄχι διὰ κανένα διάφορον μερικόν ἐδικόν μου, ἀλλά μόνον διὰ τήν κοινήν τῶν πάντων ὠφέλειαν, κάμνοντας καί ἄλλους χριστιανούς μετόχους τοῦ τοιούτου σωτηριώδους δωρήματος ἔπειδή βέβαια ὁποῖος ἐπιποθεῖ ἀκριβῶς βιῶσαι, καί ἅπαντα

τόν ἔσω καί ἔξω ἄνθρωπον τήν ψυχή (φημί) καί τό σῶμα, ἀρετῆ τε καί χάριτι θεωρίᾳ, καί πράξει, σοφίᾳ τε καί συνέσει, ἐγκρατεία τε καί εὐσεβείᾳ νά στολίση τοῦτο συνεχῶς μετερχόμενος τοῦ ἰδίου σκοποῦ οὐκ ἀποτυγχάνει. διατί τοῦτο μέ σύνταγμα νοημάτων (Sic) τε ἐξηγήσεων καί ῥητῶν τῆς θείας καί ἱερᾶς γραφῆς παλαιᾶς τε καί νέας κεκοσμημένων εὐρίσκεται, ἀπό τά ὅποια ἕκαστος ἱερωμένος καί λαϊκός, σοφός τε καί ἄσοφος, μικρός τε καί μέγας ἄρχων καί ἰδιώτης μετ' εὐλαβείας καί προσοχῆς, ἀναγινώσκοντας, θεῶν νέκταρ, καί ἱεράν ἀμβροσίαν μετ' εὐφροσύνης καί ἀγαλλιάσεως γεύσεται, δι' ἧς ἑαυτόν ἐγκοσμήσας θείας χάριτος καί διδασκαλείας (Sic) πρακτικῆς τε καί θεωρητικῆς (Sic), καί αὐτήν τήν ψυχήν πρός τήν τῶν οὐρανίων ὠραιότητων τε καί καλλονῶν θεωρίαν ἀναπτερώσεται, καί τό σῶμα εἰς σωφροσύνην καί ἀνδρείαν ἐνδυναμώσεται. εἰς ἄκρον ζηλωτής γενόμενος τῆς κατ' ἐνέργειαν τελειότητος καί τῆς τῶν αἰωνίων καί αἰδίων ἀπολαύσεως ἐσόμενος, ἔμπλεος (Sic). Τοῦτο μου λοιπόν τό βιβλίον ὡς ὠραῖον καί θαυμάσιον ἄξιον ὑπερασπιστήν καί ἀντιλήπτορα ἐξ οὗ διαπαντός μεγαληθῦναι δυνήσεται ἐπιδεόμενον κατὰ νοῦν συλλογιζόμενος αὐτόν σε τόν περιφανέστατον ἐν ἄρχουσι, εὐσεβέστατον ἐν εὐσεβέσι, ἐν ἄρετον ἐν ἐναρέτοις, σοφόν ἐν σοφοῖς καί τῶν περί σέ πάντων εὖχος, ἐξαίρετον διὰ τό τοιοῦτον προτέρημα προέκριναι, ἐπειδή καί αὐτό τό τοῦ Βιβλίου ὄνομα τήν σήν ἀρετήν φανερώνει καί τήν σήν χρηστότητα ὑπερασπιστήν ἐκκηρύττεται. καλεῖται γάρ Κυριακοδρόμιον ὅποσον ἐρμηνευόμενον κυριότητα καί δεσποτείαν τοῦ δρόμου ἦτοι, τῆς ἐνταῦθα ἀγωνιζομένης ζωῆς περιγράφετε (Sic). Καί τίς λοιπόν ἀμφισβητήσας εἰς τοῦτο τολμήσει; βέβαια ἡ σή θεοσέβεια) κύριος, δεσπότης καί θρυαμβευτής τῆς τοιαύτης ζωῆς κατεστάθης. κυριεύων τῶν ἀρετῶν ὡς ἐνάρετος, δεσπόζων τῶν χαρίτων, ὡς τῶν χαρίτων τρόφιμος, ἐξουσιάζων τῶν παθῶν ὡς ἀπαθῆς ἔχων πρός πάντας θρυαμβεύων τῆς σαρκός ὡς τῆς σωφροσύνης ἐραστής, μισῶν τήν φιλαρ-

γυρίαν ὡς ἐλεήμων, τήν ἐλεημοσύνην δεικνύων ὡς εὖσπλαχνος. μαρτυροῦσι μου τόν λόγον τά ἀκραιβνή της πρὸς πάντας ἀποτελέσματα, τό φιλόστοργον τῆς πρὸς τοὺς πάντας ἀγάπης ἢ κοινὴ φήμη ἢ πρὸς τοὺς μὴ παρόντας κηρυττομένη. ἢ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἀβραμιαία ἀποδοχή (Sic). Καί μάλιστα ὁ πρὸς ἐμέ σου ἔνθεος ἔρως τό πολὺ τῆς βοηθείας καί τό μέγα τῆς εὖσπλαχνείας (Sic) ὅπου ἐκ προαιρέσεως ἀγαθῆς καί θεαρέστου πολιτείας ἀπέδειξας, καί ἐκάστοτε ἐνδεικνύεις. δεόντως λοιπόν, ἐνθέως τε καί σεβασμῶς, τῆς σῆς ἐντιμότητος τό ἀφιερώνω (Sic), ὡς τά ὅμοια τοῖς ὁμοίοις κατὰ τό κοινόν ἀξίωμα μεθαρμόττοντα. Ἀποδέξου τοίνυν ἀνδρῶν μου παμφύλτατε τό παρ' ἐμοῦ προσφερόμενόν σοι τεκμήριον, μικρόν ὡς πρὸς τήν ἑαυτῆς ἀξίαν μὰ ὡς τήν ἐμήν ἀδυναμίαν μέγιστον. λάβε σημεῖον καρδίας εἰληκρινουῖς (Sic). Ὑπεράσπισον τοῦ ἱεροῦ τούτου Βιβλίου, ἀναγίνωσκε συνεχῶς τά γραφόμενα, καί συλλογίζου ἐπιμελῶς, τήν τῶν γεγραμμένων ἔννοιαν, ταῦτα γάρ καί πολλά δύνανται τό ἐπιποθούμενον τέλος τῆς οὐρανίου δεσποτείας νά σοῦ χαρίσουσιν, καί ὥσπερ σύ πρῶτος εἰς τήν τοῦ Βιβλίου τύπωσιν ἐβοήθησας, οὕτωςί καί τῆς γλυκῆτητος τούτου ἀπόλαυσον ὅπως καθῶς ἐν τῷδε τῷ προσκαίρῳ κόσμῳ ἦσαι βρύθων (Sic) εὐγενείας, καί πλουσιότητος, χάριτος καί ἀξίας, φήμης καί ἀρετῶν, κατὰ τόν ὅμοιον τρόπον καί εἰς τόν αἰώνιον τῆς αἰδίου θείας ζωῆς, καί τῆς ἀθανάτου μνήμης γενήσῃ μέτοχος.

Ἀνάκλιος Ἱερομόναχος ὁ Διακρούσης δοῦλος ἀχρεῖος / τῆς σῆς ἐντιμότητος. Στο φ 3β ἐπίγραμμα του Ἀρσενίου Καλούδη στον Πάνο Ἱερομνήμονα. ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ / ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝΤΙΜΩΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΟΝ / ΕΝ ΑΡΧΟΥΣΙ ΚΥΡΙΟΝ, / ΚΥΡΙΟΝ ΠΑΝΟΝ / ΤΟΝ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑ.

Καί πόλος ἀμφικέκασται ἄφθιτος ἄστρεσι θείοις,
θνητοῖς πᾶσι φέρων, θάμβος ἀπειρέσιον.

Ἡ δέ σεμνῶν ἡμετέων θεοείκελα ἔργματα φαίνει,
φθέγμασι, καί σοφίῃ, Πάνος ὁ εὐγενέτης.

Ὅς πτόλιν εὐρυαγίαν μοῦνος πρήξεσιν ἄρδει,
Εὐγενέων προγόνων ὡς ἀρετῶν τρόφιμος.

Ὁλβιος ἐν κτεάνοις, ἀρεταῖς φήμη τε, ἑταίρους,
Πλουτοσύνην ἐπάγων ἐξ ὀσίων καμάτων.

Ὁλβιος ὡς τελεθείς μεγαφέρτατος ἔνθεως ἤρωσ,
ῚΩ Ἱερομνήμον ἄξιε μνημοσύνης.

Τοῦνεκα εὐμενέως πολυπάνσοφε δέξεο δῶρον,
Τέκμων ἐκ κραδύης σῆμα τ' ἐμῆς φιλίας.

Ἄρσένιος Ἱερομόναχος ὁ Καλούδης ἄδεται.

Στα φφ 4α-5β προσφώνηση του Ακακίου "τοῖς ἐντευξομένοις" και
φ 6α-β ο πίνακας των περιεχομένων.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Αγ. Στεφάνου Μετεώρων.

*Γεννάδειος, T.1539.7.

Βιβλιοθήκη των Augustins d' 1' Assomption (Κων/πολη). Τώρα Βιβλιο-
θήκη του Institut Français d'Etudes Byzantines (Παρίσι) II:8452
Ηλιοῦ, αρ.51, σ. 99-100

Λαδάς Γ., Προσθήκαι αρ.24, Φώσκολος, αρ.32 σ.42-3 με ἐνδειξη Βιβλι-
οθήκης Β. XXVI 9/21. Ο L.Petit θεωροῦσε πως η ἐκδοση του 1657
εἶναι η editio princeps του Κυριακοδρομίου (βλέπε Ηλιοῦ, σ.100
σημ.1).

2.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ
τάς Κυριακάς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑ-
ΧΟΥ τοῦ Κρητός ἐκ διαφόρων Διδασκάλων. ΠΑΡΑ ΔΕ ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ ΤΟΥ
ΓΡΑΔΕΝΙΓΟΥ, ΑΒΒΑ καί Βιβλιοφύλακος τῆς Γαληνοτάτης τῶν Ἐνετίων
Ἀριστοκρατείας, ἐπιμελῶς διορθωθεῖσαι, καί διὰ δαπάνης Νικολάου
Γλυκέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων νεωστὶ μετατυπωθεῖσαι εἰς κοινήν τῶν
Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, ΕΤΕΙ ἄχοε'. Παρά Νικολάω τῷ Γλυ-
κεῦ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, σσ.8χ.α.+ τμδ (344).Σήμα του τυπογράφου κάτω από τον τίτλο.

Βιβλιοθήκη Casanatense (στη Ρώμη):B. VI.62.

B.H.,3,αρ.714 σ.92.

*3.

BIBLION KALOYMENON / KYRIAKODROMION / HGOYN DIDACHAI KAI OMIΛIAI / Εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ὄλου Ἐνιαυτοῦ./ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / Ἐκ διαφόρων Διδασκάλων./ ΠΑΡΑ ΔΕ ΑΚΑΚΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ / Τοῦ Διακρούση,τοῦ ἐκ τῆς Νήσου / Κεφαλληνίας ,/ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΙΣΑΙ / Εἰς κοινήν ὠφέλειαν./ CON LICENZA DE'SUPERIORI./ (τυπογραφικό σήμα του Ιουλιανού) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αχπα'./ Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ./ Πουλίεται κοντά εἰς τό Γεφύρι τοῦ Ἁγίου Φαντίνου.

21x15,5 εκατ., σσ 8 χ.α. (φ1 ο τίτλος, φφ 2+3 Ἀνάκλιος τοῖς ἐν τευξομένοις, φ.4 Πίναξ σὺν Θεῷ τοῦ παρόντος βιβλίου)+ τμδ. Στη σελίδα τδ'.Τα εωθινά.

*E.B.E.,θ.,72^W (Γραφείο Διευθυντού).

Βιβλιοθήκη Ζαγοράς 517.Κολοβό.σελίδες α-τλη'.

Λαδάς-Χατζηδήμος,Προσθήκες,αρ.259 σ.189.Τίτλος παρμένος ἀπὸ σημείωμα του Αναστασίου Παπαγιαννοπούλου-Παλαιού του ἔτους1924 και αρ.260 σ.189.

*4.

BIBLION KALOYMENON / KYRIAKODROMION,/ HGOYN DIDACHAI,KAI OMIΛIAI / Εἰς τὰς Κυριακάς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ,/ ΑΙ ΠΡΙΝ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / τοῦ Κρητός ἐκ διαφόρων Διδασκάλων,/ Καί νεωστὶ μετατυπωθεῖσαι εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, ἐπιμελεῖα / τοῦ Κοινοῦ Διορθωτοῦ / Νικολάου Βουβουλίου / Ἱατροσοφιστοῦ./ (σήμα τοῦ Ν.Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ,ΕΤΕΙ

αχπδ'./ Παρά Νικολάω Γλυκεῖ, τῷ ἐξ' Ἰωαννίνων./ CON LICENZA DE' SUPERIORI.

21X15,5 εκατ., σσ.8χ.α.+τμδ'(344) ΤΕΛΟΣ.Μεγάλο τυπογραφικό σήμα του Γλυκού.Τετράδια 22: Α-Υ με 8 φφ τό καθένα εκτός από το τελευταίο Υ με 4+1 λευκό.Στις σελίδες τδ'-τμδ' τα εωθινά.

*Γενναδελος, Τ.1539.71.Ολυμπιώτισσας 8.

Πλουμίδης, Βενετία, αρ.16 σ.146.

Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας ΚΕ 13 Α.259.

5.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ τοῦ Κρητὸς ἐκ διαφόρων Διδασκάλων. Καί νῦν μετατυπωθέντες δαπάνη μὲν Νικολάου Σάρου διορθώσει δὲ Νικοδήμου Ἱεροδιακόνου Βαβατενοῦς τοῦ ἐκ Λεβαδείας. CON LICENZA DE' SUPERIORI. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1688.-Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. αχπη'.

Σε 4^ο, σσ.12χ.α.+344 (1 τετράδιο:α, 21 τετράδια Α-Χ, 1 δυάδιο:Υ) Τυπογραφικό σίμα του Σάρου στον τίτλο και στο τέλος του κειμένου.

Λαδῆς-Χατζηδήμος, Προσθήκες αρ.302, σ.212.

*6.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / τοῦ Κρητὸς ἐκ διαφόρων Διδασκάλων. / Καί νῦν μετατυπωθεῖσαι, καί μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαι / CON LICENZA DE' SUPERIORI. / (τυπογραφικό σίμα του Ν.Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1720. Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. / αψκ'.

22 X 15 εκατ., σσ.8 χ.α.+344.Τετράδια 22:Α-Υ και Υ με 4 φφ.

*Γεννάδελος, Τ.1539.8.

Βιβλιοθήκη Μονής Δοχειαρίου.

Βιβλιοθήκη Μονής Παρθένου Λέρου.

*7.

ΒΙΒΛΙΟΝ / ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙ-
ΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ. / Αἱ Πρὶν Συλληχθεῖ-
σαι Πὰρ Ἀγαπίου Μοναχοῦ / τοῦ Κρητὸς ἐκ διαφόρων Διδασκάλων. /
καὶ νῦν μετατυπωθεῖσαι, καὶ μετὰ πλείστης / ἐπιμελείας διορθω-
θεῖσαι. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ν. Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, Πὰρ Νικο-
λάω τῷ Σάρω. / 1740. αψμ' / CON LICENZA DE 'SUPERIORI.

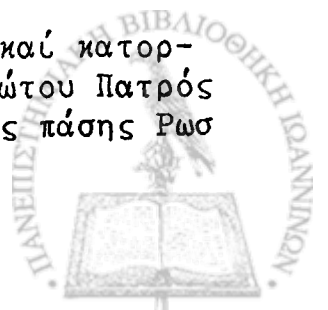
21 X 15 εκατ., σσ. 8χ.α. + 350 + 2 χ.α. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ. Τετράδια 22 Α-Υ.

Το τελευταῖο με 7 φφ. Το τελευταῖο χ.α. φύλλο περιέχει τον παρα-
κάτω κατάλογο των εκδόσεων Σάρου-Βόρτολι.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τῶν Βιβλίων τοῦ Κυρίου Νικολάου Σάρου ὁποῦ κρατεῖ εἰς τό σπι-
τι τοῦ Ἀντώνιος ὁ Βόρτολις, καὶ ἄλλος ἐκ τῆς Τυπογραφίας του ,
εἰς Βενετίαν.

Ἀνθολόγιον	Ἀκολ. τοῦ ἁγίου Βαρβάρου
Ἀπόστολος	Ἀκολ. τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης
Ἄνθος χαρίτων	Ἀκολ. τῆς Κασσωπῆτρας
Ἀλέξανδρος	Βαρίνου τό Μέχα Λεξικόν
Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία	Βίος Δημητρίου Βασιλέος Μοσκο- βίας
Ἄμπακος μέ τόν Γλιζώνιον	Βλάχου Λεξικόν
Ἀπόκοπος	Βοσκοπούλα
Ἀρχιερατικόν μέγα	Γεωπονικόν
Ἀκολ. τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος	Γραμμ. Λασκάρεως
Ἐτέρα τῶν θαυμάτων	Ἐτέρα Βησσαρίωνος
Ἀκολ. τοῦ ἁγίου Γερασίου	Ἐτέρα Κατηφόρου
Ἀκολ. τοῦ ἁγίου Γεωργίου	Γένος, ἦθος, κίνδυνοι, καὶ κατορ- θώματα Πέτρου τοῦ Πρώτου Πατρός πατρίδος Αὐτοκράτορος πάσης Ρωσ- σίας.
Ἀκολ. τοῦ ἁγίου Νικολάου	

Διαταγή Κλήμενος	Λόγοι Ἐφραΐμ Σύρου
Διδασκαλία Χριστιανική	Λόγοι ψυχωφελεῖς
Διήγησις Κρήτης	Μαργαρίται Χρυσοστόμου
Διάγνωσις περί φύσεως καὶ ἰδιω- μάτων Ζώων	Μηνιαῖα τὰ δώδεκα
Ἑβδομαδευχάριον	Μηνιάτη Διδαχαί
Ἑγκυκλοπαιδεία εἰς τέσσαρας Τό- μους	Μεσωρολόγιον
Εὐαγγέλιον Μέγα	Μύθοι Αἰσώπου
Εὐχολόγιον	Μύθοι Αἰσώπου, Ἕτεροι Γρ.Λατ.
Ἐκλόγιον	Νέος Κλίμακας
Ἐκλογαί διαφόρων εὐλαβιῶν	Νέος Θησαυρός
Εἰρημολόγιον	Νέος Παράδεισος
Ἐορτολόγιον	Ὀκτώηχος
Ἐτυμολογικόν Μέγα	Ἐτέρα μέ λεξικόν
Ἐρωφίλη	Ὀκτώηχος μετά Ψαλτηρίου καί Συλλειτουργικοῦ
Ἐρωτόκριτος	Οἷοι τῆς Θεοτόκου
Ἐρβάν Διάλογοι	Οἷοι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος
Ἐπιτομή, ἥτοι Χρονογράφος ἀ- ραβικός.	Παρακλητική
Ζητήματα διάφορα Θεολογικά τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου	Πεντηκοστάριον
Θησαυρός Δαμασκηνοῦ	Παράδεισος
Θυσία τοῦ Ἀβραάμ	Παιδαγωγία
Ἰμπέρλιος	Παίγνια τῆς φαντασίας
Ἰστορία Μωρέως	Πίστις
Κατάνυξις Μπουνιαλῆ	Πνευματικός πατήρ
Κατήχησις Ἱερά	Πορτολάνος
Καλοκαιρινή	Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ
Κυριακοδρόμιον	Ρητορική Σκούφου
Λειτουργία	Ρήγας Σκότζιας
Ἐτέρα Γρ.Λατ.	Σύνοψις
	Συναξαριστής
	Συνταγμάτων Μέγα

Συλλειτουργικόν	Χρυσάνθου Διδασκαλία Χριστιανική
Στιχολογία	Ψαλτήριον
Στόχασες	Ἔτερον μέ Λεξικόν
Σωσάννα	Ψαλτήριον Μέγα
Ταρίφα μέ ταῦς Πόσταις	Ἔτερον Ἐξηγητόν
Τετραευαγγέλιον	Ἦρολόγιον
Τριώδιον	Ἦρολόγιον Μέγα, τό λεγόμενον Βλαχίας
Τυπικόν	
Χρυσάνθου Διδαχαί	Γαδάρου Λύχου.

*Γεννάδειος, Τ.1539.81

Λαδάς-Χατζηδήμος, Ι, αρ.28 σ.43 κε.

*8.

BIBLION KALOYMENON / KYRIAΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακάς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ, / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / Τοῦ Κρητός ἐκ Διαφόρων Διδασκάλων / Προσθεθείσης ἐν Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΑΣ / Εἰς τὰ Ἐνδεκα Ἐωθινά. / Καί νῦν μετατυπωθέν, καί μετά πλείστης / ἐπιμελείας διορθωθέν. / (τυπογραφικό σήμα του Ν.Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, ἀψμη' / Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. 1748. / CON LICENZA DE 'SUPERIORI. /

23 X 16,5 εκατ.σσ. VIII+352. Τετράδια 22:Α-Υ.

*Γεννάδειος, Τ.1539.82.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Χιλανδαρίου:105.

Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Ορθόδοξης κοινότητος Trieste.1529

Β.Η.,1,αρ.362,σ.356.

*9.

BIBLION KALOYMENON / KYRIAΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακάς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ, ΑΙ ΠΡΙΝ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ

ΠΑΡΑ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ /
Νεωσί μετατυπωθεῖσαι εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ᾠφέλειαν, / Ἐ-
πιμελεία Ἀλεξάνδρου Καγελλαρίου. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ν.
Γλυκῦ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1751 / Παρά Νικολάω Γλυκεῖ, τῷ ἑξ' Ἰωαννί -
νων. / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, σσ. 8χ.α.+344 (1 δυάδιο: α+20 τετράδια Α-Χ+1 δυάδιο: Υ)

*Βιβλιοθήκη Ζαγοράς: 1799

Λαδᾶς-Χατζηδήμος Ι, αρ. 58, σ. 69.

Βιβλιοθήκη Α.Χατζηδήμου.

*10

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙ-
ΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὅλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ
ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / Τοῦ Κρητὸς ἐκ Διαφόρων Διδασκάλων. / Προστε -
θείσης ἐν Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙ-
ΑΣ / Εἰς τὰ ἕνδεκα Ἐωθινὰ Εὐαγγέλια / Νεωσί μετατυπωθεῖσαι
εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων / ᾠφέλειαν, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμε -
λείας / διορθωθεῖσαι. / (τυπογραφικὸ κόσμημα) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αψξ'.
/ Παρά Ἀντωνίω τῷ Βόρτολι. 1760. / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

22Χ16 εκατ., σσ. VIII+352. Τετράδια 22: Α-Υ.

*Γεννάδειος, Τ. 1539.823.

Λαδᾶς-Χατζηδήμος, Ι, αρ. 83 σ. 103.

Βιβλιοθήκη Α.Χατζηδήμου

*11.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ Ο-
ΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὅλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ
ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. /
Προστεθείσης ἐν Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / Εἰς τὰ ἕνδεκα Ἐωθινὰ Εὐαγγέλια. / Νεωσί μετα-

τυπωθεῖσαι εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, ἐπιμελεία / ΣΠΥ-
ΡΙΔΩΝΟΣ ΜΗΛΙΑ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ / Καὶ Ἀρχιμανδρίτου τῆς Μεγάλης Ἐκ-
κλησίας / (τυπογραφικὸ κόσμημα) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1766. / Παρὰ Νικο-
λάω Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE' SUPERIORI.

22X16 εκατ., σσ. η' +352. Δυάδιο 1, το α, Τετράδια 22:Α-Υ.

* Ε.Β.Ε., θ.73.

Β.Η., 2, αρ. 636 σ. 43.

*12.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΥΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙ-
ΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑ-
ΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. / Προ-
στεθείσης ἐν τῷ Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως, τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / Εἰς τὰ Ἐνδεκά Ἐωθινὰ Εὐαγγέλια. / Νεωστὶ μετα-
τυπωθεῖσαι καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαι. / εἰς
κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν / (τυπογραφικὸ κόσμημα με μονό-
γραμμα ΑΒ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. / ἀψηφ' 1778. / Παρὰ Ἀντωνίω τῷ Βόρ-
τολι. / CON LICENZA DE' SUPERIORI. /

23 X 16,5 εκατ., σσ. η' +352. Τετράδια 22:Α-Υ.

* Γεννάδειος, Τ. 1539.825.

Βιβλιοθήκη τῆς Ευαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης: Θρησκ. Τη 212

Β.Η., 2, αρ. 908 σ. 256.

*13.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ Ο-
ΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ
ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ . /
Προστεθείσης ἐν Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / Εἰς τὰ Ἐνδεκά Ἐωθινὰ Εὐαγγέλια. / Νεωστὶ μετα-
τυπωθεῖσαι εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, / ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΙΕ -

ΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ / ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ./ (μικρό τυπογραφικό του Ν.Γλυ-
κύ) / αψοθ'.ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ,1779 / Παρά Νικολάω Γλυκεΐ, τῷ ἐξ'Ιωαννί -
νων./ CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Σε 4^ο, σσ.η' +324.

Βιβλιοθήκη Λάρισας:176.

Β.Η.,2,αρ.948 σ.298. Ανακοίνωση του R.P.Matthieu στον E.Le -
grand.

*14.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ,ΚΑΙ ΟΜΙ-
ΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ./ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ
ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ./ Προστε -
θείσης ἐν τῷ Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕ
ΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ./ Νεωστὶ μετατυπωθεὶς
εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων / ὠφέλειαν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεὶς./
(μικρό τυπογραφικό σῆμα του Ν.Γλυκύ) / αψπβ'.ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ,1782. /
ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ, ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ, ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. CON LICENZA DE' SUPERIORI, E
PRIVILEGIO.

22X16 εκατ.,σσ.η' +324. Τετράδια 19:Α-Τ καὶ 1 με 10 φφ το V.

* Γεννάδειος T.1539.88.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Δοχειαρίου.

Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς Ανατολικῶν Γλωσσῶν, R.III.56

Β.Η.,2,αρ.1065 σ.373 Κοζάνης αρ.4 σ.2

*15.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ,ΚΑΙ Ο-
ΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ./ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ
ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. /
Προστεθείσης ἐν τῷ Τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ / Νεωστὶ μετα-

τυπωθέν εις κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων / ὠφέλειαν, καί ἐπιμελῶς δι-
ορθωθέν./ (μικρό τυπογραφικό σήμα του Ν.Γλυκύ) / αψζ'.ΕΝΕΤΙΗ-
ΣΙ, 1790./ ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ,ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ,ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ./ CON LICENZA
DE'SUPERIORI.

22X16,5 εκατ.,σ.η+324.Τετράδια 19:Α-Τ και V με 10 φφ.

*Γεννάδειος, Τ.1539.89.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενοφώντος.

Μαρκιανή Βιβλιοθήκη 9032 ΕQ 3

Β.Η.,2,αρ.1242,σ.504.

*16.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ,ΚΑΙ Ο-
ΜΙΛΙΑΙ / ΕΙΣ τὰς Κυριακάς ὅλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ./ ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ
ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. /
Προστεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙ-
ΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ./ Νεωστὶ
μετατυπωθέν εις κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων / ὠφέλειαν,καί ἐπιμελῶς
διορθωθέν,/ ἀπλό τυπογραφικό κόσμημα / αψζ'.ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ,1797.
Παρά ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.

22X17 εκατ.,σ.η+324.Τετράδια 19:Α-Τ με 8 φφ και 1 το με
10 φφ.Τίτλος πλασιωμένος με τυπογραφικό κόσμημα.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενιάς (Βόλου).

Βιβλιοθήκη Αθ.Διον.Καραβία, Αθήνα.

" Μάρθας Καρρά, Ηγουμένης της Μονῆς Αγ.Νικολάου στη

" Κοζάνης αρ.4 στην υποσημείωση. Σαντορίνη

Λαδάς-Χατζηδήμος,έτος 1797 αρ.51 σ.56

Ράστε,αρ.160.

17.

Βιβλίον καλούμενον Κυριακοδρόμιον ἡγουν διδαχαί, καί ὀμιλῆαι

Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. Συλλεχθεῖσαι παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἐκ διαφόρων διδασκάλων. Προστεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ταυρομενείας εἰς τὰ ἕνδεκα Ἑωθικά Εὐαγγέλια. Νεωστὶ μετατυπωθέν, εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέν. αὐγ'. Ἐνετίησιν, 1803. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

Σε 4^ο, σσ. η' + 324.

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 189, σ. 31.

*18.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ, ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. / Προστεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ. / Νεωστὶ μετατυπωθέν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέ- / λειαν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέν, παρὰ Ν. Ι. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Π. Θεοδοσίου) / αὐε'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1805. / Παρὰ Πάνῳ τῷ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. / CON REGIA APPROVAZIONE. /

21,5X15 εκατ., σσ. η + 324. Τετράδια 20 Α-Υ. Το τελευταίον με 10 φφ

* Γεννάδειος, Τ. 1539.91.

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 323 σ. 53.

Πλουμίδης, Θεοδοσίου αρ. 291, σ. 136.

19.

Βιβλίον καλούμενον Κυριακοδρόμιον ἤγουν Διδαχαὶ καὶ Ὀμιλῖαι
Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. Συλλεχθεῖσαι παρὰ Ἀγαπίου
μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἐκ διαφόρων διδασκάλων. Προστεθείσης ἐν τῷ
τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ταυρομενείας εἰς τὰ

Ἐνδεκα ἑωθινά Εὐαγγέλια. Νεωστὶ μετατυπωθέν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέν παρὰ Ν.Ι. Ἐν Βενετία .
Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1840.

Σε 4^ο, σσ. 295.

Βιβλιοθήκη Κοραή στή Χίο.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ. 10364 σ. 459. Σκλαβενύτης σ. 129.

*20.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΧΑΙ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ. Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. / Προσθεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / Εἰς τὰ Ἐνδεκα ἑωθινὰ Εὐαγγέλια. / Νεωστὶ μετατυπωθέν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέν. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Φοίνικος) / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑῤ / ΕΚ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ / 1852.

Σε 4^ο, μέγα, σσ. 296. Ἡ τελευταία λευκὴ.

Βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου "Τρεῖς Ἱεράρχαι" (Βόλος) Α. 247.

Δεν ὑπάρχει στους Γκίνης-Μέξας.

*21.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ / ΗΓΟΥΝ / ΔΙΔΑΧΑΙ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. / Προσθεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / Εἰς τὰ Ἐνδεκα ἑωθινὰ Εὐαγγέλια / Νεωστὶ μετατυπωθέν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέν. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Φοίνικος) / ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑῤ / ΕΚ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ / 1859.

23X17,5 εκατ., σσ. 295+1 λευκή.

*Γεννάδειος, Τ.1539.94.

Γκίνης-Μέξας, 3, αρ.7803, σ.127.

*22.

BIBLION KALOUMENON / KYRIAKODROMION / HGOYN/DIDACHAI KAI OMILIAI / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ, / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Προσθεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ / Νεωστὶ μετατυπωθὲν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, / καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν / (τυπογραφικὸ κόσμημα σταυρός) / EN VENETIA / EK TOY ELLHNIKOU TYPOΓΡΑΦΕΙΟΥ / TOY ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ / 1865.

24,5X18,5 εκατ., σσ. 223 (1-223)+1 χ.α.ο πίνακας των περιεχομένων.
*Ε.Β.Ε., θ.75α.

*23.

BIBLION KALOUMENON / KYRIAKODROMION / HGOYN DIDACHAI KAI OMI-LIAI / Εἰς τὰς Κυριακὰς ὄλου τοῦ Ἐνιαυτοῦ. / ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ. / Προσθεθείσης ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐξηγήσεως τοῦ Ἁγίου / ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΙΑΣ / ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ / Νεωστὶ μετατυπωθὲν εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, / καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν / (τυπογραφικὸ σῆμα του Φοίνικα) / VENETIA / EK TOY ELLHNIKOU TYPOΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ / 1882.

23,5X17 εκατ., σσ. 296. Η τελευταία εἶναι λευκή.

*Ε.Β.Ε., θ.73^Ε.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξενιάς (Βόλος).

1.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ/ΕΙΣ
τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον / Μεταφρασθὲν μὲν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙ-
ΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Τυπωθὲν δὲ καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμε-
λείας διορθωθὲν / ΠΑΡΑ ΑΚΑΚΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΔΙΑΚΡΟΥΣΗ / Τοῦ ἐκ
Νήσου Κεφαλληνίας. / Con Licenza de'superiori, & Privilegio. /
Ἔτη ἀπὸ Χριστοῦ, αχξδ'. / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, Παρά' Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ.
Στὸ τέλος:

Ἐτελειόθη τὸ παρόν, χρόνους εἰς τοὺς χιλίους,
εἰς τοὺς ἐξήντα τέσσαρους, μὲ τοὺς ἑξακοσίους,
εἰς τὰς ὀκτῶ καὶ εἴκοσι, μηνὸς τοῦ Σεπτεμβρίου.
Μὲ κόπον πολὺν καὶ μὲ σπουδὴν τοῦ αὐτοῦ Ἀκακίου.

Σε 4^ο, σσ. 16χ.α. + φλδ (534)+2 λευκές. Σήμα του τυπογράφου κάτω
ἀπὸ τον τίτλο. Στη 16η χ.α. σελίδα ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη πιστοποί-
ηση:

Ἐγὼ Ἰωάννης Ματθαῖος ὁ Βουστρώνλιος, τῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου Βιβλι-
οθήκης διαφύλαξ, προστασία τοῦ αἰδεσιμωτάτου Πατρός τῆς ἱερᾶς θε-
σοβείας ἐξεταστοῦ, ἀνέγνωκα πάσας τὰς ἐν τῷ παρόντι τμήματι συν-
εχομένας τῶν Ἀγίων ζωάς, ἄριστα μὲν συντεθημένας, ἀκριβῶς δὲ συν-
αχθείσας ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ κοινὸν ἰδίωμα, παρὰ τοῦ λογι-
ωτάτου Ἀγαπίου τῆς θείας λήξεως, ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει εὐσεβοῦς ἀσκη-
τοῦ. ἐν αἷς οὐχ εὔρηκα διάφορόν τι ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.
τούτου γε χάριν ἀξίας τύπῳ διέκρινα, καὶ τὴν παροῦσαν πίστιν συν-
έγραφα, καὶ αὐτοχειρὶ διεχάραξα ὀγδόῃ Μαρτίου ἔτη 1664.

Ἐγὼ αὐτός Ἰωάννης Ματθαῖος ὁ Βουστρώνλιος ἰδίᾳ χειρὶ προσέγρα-
φα.

Ο E. Legrand σημειώνει ὅτι ἡ παραπάνω διαβεβαίωση καὶ ὁ κολοφώ-
νας ἀντιγράφηκαν ἀπὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης του Παύλου Γ. Σταυ-
ρίδη. Σε ἄλλα ἀντίτυπα τα ὀρθογραφικὰ λάθη εἶναι περισσότερα ἢ λι-
γότερα.

Βιβλιοθήκη Παύλου Γ. Σταυρίδη.

Βιβλιοθήκη Casanatense (στη Ρώμη). Β. VI.54

B.H., 2, αρ. 456, σ. 185.

Πρόκειται για την πρώτη έκδοση του Νέου Παραδείσου. Από σύγχυση όμως με τον "Παράδεισο" που εκδόθηκε στα 1641 οι περισσότεροι από τους πιο παλιούς μελετητές του έργου του Αγ. Λάνδου, σημειώνουν πρώτη έκδοση του Ν. Παραδείσου το 1641. Fabricius, Bibliotheca graeca, 10, σ. 132, Γ. Ζαβίρας, Ελληνικόν θεάτρον, σ. 161 Βρετός, Νεοελληνική φιλολογία Α, αρ. 81, σ. 27, Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνική φιλολογία, σ. 312 και άλλοι που αντλούν από αυτούς.

Βλέπε και Λαδά - Χατζηδήμο, Προσθήκες, τ. 1, αρ. 161, σ. 126.

Μονή Αγ. Στεφάνου 2 ανέφαλα και κολοβά αντίτυπα, ιζ - φκβ Τετρ. 23 Α-Ζ από 4 φφ + Τετρ. 23 Αα-Ζζ 4 φφ + Τετρ. 19 Ααα-Τττ + Κκκ = φκβ (=522).

*2.

BIBLION KALOUMENON / NEOS PARADEISOS / EK TOY METAFRASTOU/EΙς τήν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον / Μεταφρασθέν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νῦν δέ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας / διορθωθέν. / Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. / (τυπογραφικό σήμα του Ν. Γλυκύ) / Ἐτει ἀπό Χριστοῦ, ρχπ'. / ΕΝΕΤΙΗΣΙ. Παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων/.

21, 5X15, 5 εκατ., σσ. 8χ.α. + 542. Τετράδια 34 Α-Ζ και Αα-Λ1. Το τελευταίο με 5 φφ.

* Γεννάδειος, Τ. 1649. 21.

Ηλιού, αρ. 81, σ. 320 στις αβιβλιογράφητες εκδόσεις.

Λαδάς - Χατζηδήμος, Προσθήκες, 1, αρ. 256, σ. 186-7.

3.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Τυπωθέν δέ καί μετά πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν ΠΑΡΑ ΑΚΑΚΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΔΙΑΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ἔκ Νήσου Κεφαλληνίας. CON LICENZA DE'SUPERIORI. Ἔτη ἀπό Χριστοῦ, αχπα'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1681. Παρά Νικολάω τῷ Σάρω.

Σε 4^ο, σσ. 514 Τετράδια 31: Α-Ζ καὶ ΑΑ-ΗΗ καὶ ἓνα τριάδιο.

Βιβλιοθήκη Ολυμπιώτισσας αρ. 582α.

Λαδᾶς-Χατζηδῆμος, Προσθήκες αρ. 261, σ. 190.

*4.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ / ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Καί νῦν μετατυπωθέν δαπάνη μὲν Νικολάου Σάρου, / διορθώσει δέ Νικοδήμου Ἱεροδιακόνου Βαβατενοῦς τοῦ ἔκ Λεβαδείας. / Con Licenza de'Superiori, e Priuilegio. / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ν. Σάρου) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1689. / Παρά Νικολάω τῷ Σάρω. / αχπθ'.

21X15,5 ἑκατ., σσ. 8 χ.α. + 542+2 χ.α. Τετράδια Α-Ζ καὶ Αα-Λλ

*Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. * Μονίης Αγ. Τριάδος Μετεώρων.

Β.Η., 2, αρ. 628, σ. 456.

5.

Νέος Παράδεισος, Βενετία. 1690.

Ηλιοῦ, αρ. 101, σ. 321 (στο κεφάλαιο Αβιβλιογράφητες ἐκδόσεις).

Το βιβλίον επανέρχεται στους καταλόγους Σάρου-Βόρτολι του 1720 (βλ. Ηλιοῦ, σ. 150 στίχος 2 καὶ σημείωση 64) καὶ του 1720 (βλέπε παραπάνω "Κυριακοδρόμο" αρ. 7).

*6.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ /
Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον / Μεταφρασθέν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙ-
ΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Νῦν δέ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας/δι-
ορθωθέν / (τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ν.Γλυκῦ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ.1745./Πα-
ρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἕξ / Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE' SUPE-
RIORI./

22X15,5 εκατ., σσ.8χ.α. +542. Τετράδια 34:Α-Ζ καὶ Αα-ΙΙ .Το τε -
λευταῖο με 7 φφ. Στὴν 8η χ.α.σελίδα στὴ διαβεβαίωση τοῦ Βου -
στρωνίου: ὀγδόη Μαρτίου ἔτει, 1644. Πρόκειται γιὰ τυπογραφικὸ
λάθος τοῦ ὁποῖο θὰ ἐπαναληφτεῖ στὶς κατοπινὲς ἐκδόσεις.

* Γεννάδειος, Τ.1649.23.

*7.

ΝΕΟΣ / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ, / ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ, / ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ
ΤΟΥ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝ. / Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον
Μετα-/γλωττισθέντες παρὰ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Νῦν δέ
μετατυπωθέντες, καὶ μετὰ πλείστης / ἐπιμελείας διορθωθέντες/Με-
τὰ Προσθήκης διαφόρων Εἰκονογραφιῶν. / (τυπογραφικὸ κόσμημα) /
ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1760 / ΠΑΡΑ ΑΝΤΩΝΙΩ, ΤΩ, ΒΟΡΤΟΛΙ / CON LICENZA DE' SUPE-
RIORI./

22X16,5 εκατ., σσ. VIII+544.

Στὴ διαβεβαίωση τοῦ Βουστρωνίου: Ὀγδόη Μαρτίου ἔτει, 1644.

*Βιβλιοθήκη Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων.

Β.Η., 1, αρ. 555, σ. 513.

*8

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ / ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ. /
Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον / Μεταφρασθέν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙ-
ΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ / Νῦν δέ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας/δι-

ορθωθέν / (τυπογραφικό σήμα του Ν.Γλυκύ) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ.1761. /
Παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἔξ / Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE'SUPE-
RIORI.

Σε 4^ο, σσ. 8+542+2 λευκές. Στη διαβεβαίωση του Βουστρώνιου: Ὁγδόη
Μαρτίου. ἔτει, 1644.

*Βιβλιοθήκη Ζαγοράς: 744

Β.Η., 2, αρ. 563 σ. 1.

*9.

ΝΕΟΣ / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ, / ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ
ΤΟΥ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον
Μετα/γλωττισθέντες μὲν παρὰ / ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Νεω-
στί δέ τυπωθέντες εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ᾠφέλειαν, μετὰ τοῦ
/ προσήκοντος Πίνακος, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέντες παρὰ / ΣΠΥΡΙ-
ΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ τοῦ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ. / (τυπογραφικό σήμα τοῦ Δ.
θεοδοσίου) / ἀψα'. ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1771. / Παρὰ Δημητρίω θεοδοσίου τῷ
ἔξ Ἰωαννίνων. / CON LICENZA DE'SUPERIORI. /

22Χ16 εκατ., σσ. η' +544. Τετράδια 34: Α-Υ καὶ Αα-Κκ. Στη διαβεβαίω-
ση του Βουστρωνίου: Ὁγδόη Μαρτίου, ἔτει 1644.

* Γεννάδειος Τ. 1649.26.

Β.Η., 2, αρ. 747 σ. 142.

Πλουμίδης, θεοδοσίου αρ. 61, σ. 124.

10.

ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ, ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΚ ΤΟΥ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ. Εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν Διάλεκτον Μετα -
γλωττισθέντες μὲν παρὰ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. Νεωστί δέ
τυπωθέντες εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ᾠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσή -
κοντος Πίνακος. ἀψπ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1780. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ Τῷ,
ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (Sic). CON LICENZA DE'SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 4^ο, σσ. η'+544.

Βιβλιοθήκη Μονής Χιλανδαρίου 203.

B.H.,2,αρ.1017 σ.339.

11.

ΝΕΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ,ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕ-
ΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ ΕΙΣ τήν Κοινήν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρα-
σθέντες μὲν παρά ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ.Νεωστί δέ τυπωθέν-
τες εἰς κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν,μετά τοῦ προσήκοντος Πί-
νακος. ρψϛ'.ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ 1790.ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ, ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ, ΕΞ ΙΩΑΝΝΙ-
ΝΩΝ. CON LICENZA DE'SUPERIORI,Ε PRIVILEGIO.

Σε 4ο,η+544.Στη διαβεβαίωση του Βουστρωνίου. Ὁγδόη Μαρτίου
1644.

Βιβλιοθήκη L.Petit.

B.H.,2,αρ.1255 σ.511.

Κοζάνης αρ.795,σ.204.

12.

(Βιβλίον καλούμενον Νέος Παράδεισος,ἦτοι Βίοι Ἀγίων ἐκλεχθέντες
ἐκ τῶν βίβλων Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ ὑπό Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ
Κρητός ...) "Ἐπιμελεία καί διορθώσεις Σπυρίδωνος Βλαντιῆ,Βενετία
1797".

Βρετός Α.,αρ.81 σε υποσημείωση.

Ἡπειρωτικά χρονικά τ.ΙΑ,332.

Λαδάς-Χατζηδημός ΙΙΙ, αρ., σ.37.

13.

Νέος Παράδεισος ἦτοι λόγοι διάφοροι,καί βίοι ἀγίων ἐκ τοῦ Με-
ταφραστοῦ Συμεῶνος.Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν διάλεκτον Μεταγλωτ-
τισθέντες μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός.Νῦν δ'αὔθις τυ-

πωθέντες εις κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος. Ἐνετίησιν. ἄω' 1800. Παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

Σε 4^ο, σσ. 500.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξηροποτάμου: 1572.

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 27 σ. 6.

14.

Νέος Παράδεισος ἦτοι λόγοι διάφοροι, καί βίοι ἀγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον Μεταγλωττισθέντες μέν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νῦν δ' αὔθις τυπωθέντες εις κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος. ἄωδ' .1804. Παρά Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

Σε 8^ο, μέγα, 8^ο, σσ. 500.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ευαγγελισμοῦ Σκιάθου.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 6620, σ. 465.

Πλουμίδης Θεοδοσίου αρ. 275, σ. 135.

*15.

ΝΕΟΣ / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ, / ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ
ΤΟΥ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ / Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον
/ Μεταγλωττισθέντες μέν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / Νῦν
δέ αὔθις τυπωθέντες εις κοινήν τῶν Ὁρθοδόξων / ὠφέλειαν, μετὰ
τοῦ προσήκοντος Πίνακος / - / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. ἄως' .1806. / ΠΑΡΑ ΝΙ -
ΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. / Con regia Approvazione.

22,5X16 εκατ., σσ. 500. Στην 500 σ. στη διαβεβαίωση του Βουστρωνίου: Ὀγδόη Μαρτίου, ἔτει 1644.

* Γεννάδειος, Τ. 1649.3.

Γκίνης-Μέξας, 1, αρ. 430 σ. 71-2

16.

Νέος Παράδεισος ἤτοι λόγοι διάφοροι καί βίοι ἀγίων ἐκ τοῦ μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον Μεταγλωττισθέντες μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νῦν δ' αὖθις τυπωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος. Ἐν Βενετία. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1840.

Σε 4^ο, σσ. 436.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ξηροποτάμου 1534.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 5350 σ. 15-6. Σκλαβενίτης σ. 129.

17.

Νέος Παράδεισος, ἤτοι λόγοι διάφοροι καί βίοι ἀγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶν. Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον Μεταγλωττισθέντες μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νῦν δ' αὖθις τυπωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος. Ἐν Βενετία ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1851.

Σε 4^ο, σσ. 436.

Βιβλιοθήκη Ανδρίτσαινας: 2693.

" Μονῆς Κουτλουμουσίου.

" " Βατοπεδίου, 826.

" " Ευαγγελισμοῦ Σκιάθου, 219.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 5484, σ. 310.

18.

Νέος Παράδεισος ἤτοι Λόγοι διάφοροι καί βίοι ἀγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Εἰς τήν κοινήν ἡμετέραν διάλεκτον μεταγλωττισθέντες μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νῦν δ' αὖθις τυ-

με-
λωτ-
του.
ον-
φοί.

πρωθέντες εἰς κοινήν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, μετά τοῦ προσηκόν-
τος Πίνακος. Ἐν Βενετία. Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἀ-
γίου Γεωργίου. 1853.

Σε 4^ο, σσ. 336.

Βιβλιοθήκη Μονῆς Κουτλουμουσίου.

Γκίνης-Μέξας, 2, αρ. 6040, σ. 387.

*19.

ΝΕΟΣ / ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ / ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ / ΚΑΙ ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ / ΕΚ
ΤΟΥ / ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝ / Εἰς τὴν κοινήν ἡμετέραν Διάλεκτον /
Μεταγλωττισθέντες μὲν / ΠΑΡΑ ΑΓΑΠΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ. / ΝΥΝ
ΔΕ ΑΥΘΙΣ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΩΦΕΛΙΑΝ, / ΜΕΤΑ
ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΚΟΝΤΟΣ ΠΙΝΑΚΟΣ. / (τυπογραφ. σήμα του Φοίνικος) / ΕΝ ΒΕ-
ΝΕΤΙΑ / ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ / 1861.

Σε 4^ο μέγα, σσ. 436. Στη διαβεβαίωση του Βουστρωνίου: Ὁγδόη Μαρ-
τίου, ἔτει 1644.

*Βιβλιοθήκη Συλλόγου "Τρεῖς Ἱεράρχαι" (Βόλος). Α. 806.

*Γεννάδειος, Τ. 1649.34.

Δεν ὑπάρχει στους Γκίνης-Μέξα.

* 1.

ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ / ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΟΔΗΓΙΑ / Συντεθεισα παρά αγαπίου μοναχοῦ τοῦ κρητός / εἰς κοινήν διάλεκτον. ἐν ἣ εἰσί γεγραμμένοι / αἱ τρεῖς μεγάλοι ἀρεταί. δι' ὧν πᾶς / εὐσεβῆς ἀξιούται, τῆς αἰωνίου βασι-/λείας Χϋ & μακαριότητος. / Διορθωθεῖσα ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ καί / τυπωθεῖσα οἰκεῖοις αὐτοῦ / ἀναλώμασιν. / (τυπογραφικό σῆμα του Ιουλιανού) / ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. / Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. ἀχπε'.

16Χ10 εκατ. σσ. 161 Τετράδια 10: Α-Κ+1 φ το verso του οποίου καταλαμβάνεται ἀπό τυπογραφικό διακοσμητικό.

* Βιβλιοθήκη της Βουλῆς των Ελλήνων: ΙΔ.4.ΝΛΛ, ΙΙ 522

Ζαβίρας, σ. 160.

Β.Η., 3, αρ. 715 σ. 92.

Στις δύο παραπάνω βιβλιογραφικές εργασίες υπάρχουν μικρές διαφορές σε σχέση με τον τίτλο του έργου που έχουμε ἀπό αυτοψία και κυρίως στο ὅτι αναγράφουν ως εκδότη του έργου τον Αντώνιο Ιουλιανό ἀντί για τον Ανδρέα που εἶναι το σωστό (βλέπε παραπάνω σ. 158).

Σελίδες 1 ο τίτλος, verso λευκή. 3-4 η αφιερωτική επιστολή του Αγαπίου στο Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Ἄρτης Γαβριήλ (Βλάσιο) 5-14. Ἐπάγιος τοῖς ἐντευξομένοις".

Παρακάτω δίνεται η χαρακτηριστική αφιερωτική επιστολή.

Τῷ πανιερωτάτῳ καί σοφωτάτῳ μητροπολίτη τᾶς ἀ/γιωτάτης μητροπόλεως ναυπάκτου καί ἄρτης. κυρίῳ, / κυρίῳ γαβριήλ ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος / ἀγά-/πιος τήν προσήκουσαν κομίζει μετάνοιαν. /

Ἐκούσας ἐγὼ ὑπό πολλῶν ἀνθρώπων, ἱερωμένων καί λαϊκῶν, τήν ἀγαθήν φήμην, καί περιβόητον ὄνομα τῆς σῆς πανιερώτητος. πῶς ἔχει χάριν παρά θεοῦ, σοφίαν καί σύνεσιν, καί ἀρετήν τόσην, ὅπου οὐ μόνον οἱ εὐσεβεῖς καί ὀρθόδοξοι ἀλλά καί αὐτοῖ οἱ ἰσμαηλιῖται, τήν εὐλαβοῦνται καί σέβονται οἷδε γάρ ἡ ἀρετή γέρα χαρίζεσθαι

κεκτημένοις. τήν ἠγάπησα ἐξ ὅλης ψυχῆς, καί τοσοῦτον ἐπόθησα, νά συνομιλήσω μέ ταύτην, διὰ νά λάβω ψυχικήν ὠφέλειαν. ὁποῦ δέν ἐφήμισα τό μάκρος τοῦ τόπου, καί τῆς ὁδοιπορίας τήν κακοπάθειαν μέ ὅλας τάς ἀσθενείας καί γήρας μου, ἀλλά ἤλθα προθύμως εἰς τήν ἄρταν ἀπό τά ἰωάννινα διὰ νά ἀπολαύσω κατά τόν πόθον μου. ἐπειδή ἡ ἀρετή αὐτῆς τραβίζει καθ' ἓνα πρός ἑαυτήν καθώς ὁ μαγνίτης τόν σίδηρον. πλήν ἐπειδή διὰ νά μήν τήν εὔρω εἰς τήν ἐπαρχίαν της, τοῦ ποθουμένου δέν ἔτυχον. μοῦ ἐφάνηκεν εὐλογον νά τῆς ἀποδώσω τό ὀφειλόμενον διὰ γράμματος νά δηλοποιήσω τοῖς παῖσιν. ὅτι καί τώρα εἰς τοὺς ἐσχάτους ἐτούτους καιρούς, εὐρίσκονται καλοῖ ποιμένες καί ἐπιστήμονες, ὀδηγοῦντες εἰς νομάς ζωηφόρους τά λογικά πρόβατα διὰ τά ὁποῦα καί τήν ζωήν εἰς κίνδυνον βάνουσι κατά τά κυριακά λόγια. χαῖρε λοιπόν ἐργάτα τοῦ ἀμπελῶνος Χριστοῦ. γάρ καί τό βάρος τῆς ἡμέρας ἐβάστασας καί τό δοθέν σοι τάλαντον ἐπηύξησας. ὅθεν καί τόν μισθόν θέλεις ἀπολαύσει πλουσίως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καί πλουσίας πάντων τῶν ἔργων ἀνταποδώσεως. ὅταν ἀκούσης παρά τοῦ δικαίου κριτοῦ μετά πάντων τῶν δικαίων τήν εὐκταίαν ἐκείνην φωνήν καί παμπόθητον λέγουσαν. εὐ δοῦλοι ἀγαθοί καί πιστοί, εἰσέλθετε εἰς τήν χαράν τοῦ Κυρίου ὑμῶν. τήν ἄφραστον εὐφροσύνην καί αἰώνιον ἀγαλλίασιν. Ἐπειδή γοῦν ὀδηγᾶτε καθ' ἑκάστην τοὺς χριστιανούς πρός σωτηρίαν μέ τά σωτήρια λόγια καί διδάγματα. μοῦ ἐφάνη ἀρμόδιον νά σᾶς ἀφιερῶσω ταύτην τήν βίβλον. τήν ὁποία ἐσύνησα ὁ ἀνάξιος. ὅπως ἐξ ἀναξίων ἀξιούς προσάξω πρός τόν Κύριον συνεργούσης τῆς θείας αὐτοῦ καί τελεταρχικῆς χάριτος. καί εἰς τοῦτο με ἐπαρακίνησεν ὁ εὐλαβέστατος καί αἰδεσιμώτατος οἰκονόμος τῶν κωνστακέων παπά κῆρ μάνος ὡς ζηλωτής ὁποῦ εἶναι εἰς τά θεῖα καί ἐνάρετος ἄνθρωπος. ὅστις οὐ μόνον ἐμένα ἐφιλοξένισεν, ἀλλά καί ὅλους τοὺς ξένους λαϊκούς καί μονάζοντας ὑποδέχεται ἀβραμιαίως εἰς τόν εὐλογημένον οἶκον του, παρέχων αὐ-

τοῖς ἀφθόνως τά χρειαζόμενα ἅπαντα. μέ πλουσίαν γνώμην ὁ χριστομίμητος. δέχου τοίνυν πανιερώτατε καί σοφώτατε δέσποτα τοῦτο τό μικρόν δῶρον τοῦ ἀχρείου δούλου σου. καί ἱκετεύσατε σύν αὐτῷ τόν σωτήρα Χριστόν. νά ἀξιώσῃ ὅσους τό ἀκούσουν, καί τελέσουν τά ὀλίγα τᾶυτα, ὅπου πρός νουθεσίαν τοῦς γράφομεν, τῆς αἰωνίου βασιλείας αὐτοῦ. καί μακαριότητος. ἧς γένοιτο πάντας, ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπία καί χάριτι. ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα τιμή καί προσκύνησις. σύν πατρί καί ἀγίῳ πνεύματι. πάντοτε νῦν καί ἀεί καί εἰς τοῦς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.-

*1.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ / ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ / ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ / ΧΡΙΣΤΟΔΟΥ-
ΛΟΥ / ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ, τοῦ ἐν τῇ Νήσῳ Πάτμῳ ἀσκήσαντος / Νῦν
πρῶτον τυπωθεῖσα, σπουδῆ μὲν καὶ δαπάνῃ τοῦ Σοφολογιωτάτου/Δι-
δασκάλου Κυρίου Ἰακώβου, τοῦ Πατμίου, τοῦ-/πίκλιν, Ἀναστασί-
ου / ΠΡΟΤΡΟΠῃ ΔΕ ΤΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙΣ ΚΥΡΙΟΥ / ΕΦΡΑΙΜ ΤΟΥ
ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ / ὅπως Διανέμηται δωρεάν, παρά τῶν ἐν τῇ Μονῇ Οἰ-
κούντων / Πατέρων / (τυπογραφικό κόσμημα) / ΕΝΕΤΙΗΣΙ, ἀψνε' .
/ Παρά Ἀντωνίῳ Τζάτα. / CON LICENZA DE 'SUPERIORI, E PRIVILEGIO.
Στις σελίδες 33-47.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ / ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ / ΧΡΙ-
ΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ / Τοῦ ἐν τῇ Πάτμῳ ἀσκήσαντος, ἐν ᾗ
τό τίμιον αὐτοῦ / κατάκειται Λεῖψανον, / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΠΑΡΑ ΙΩΑΝ-
ΝΟΥ / Τοῦ πανιεροτάτου, Μητροπολίτου Ῥόδου, / ΚΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΜΑ-
ΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ / Καὶ τὰ νῦν νεω-
στί, ὑπὸ τοῦ ἐν Μοναχοῦς ἐλαχίστου Ἀγαπίου / Μοναχοῦ, Μεταφερ-
θεῖς εἰς Κοινὴν Διάλεκτον. /

*Βιβλιοθήκη Ζαγοράς: 524.

Λαδάς-Χατζηδήμος, Συμβολή, τ. 1, αρ. 68 σ. 77.

1.

Ἐκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωσάφ, συντεθεῖσα παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ. Ἡ ακολουθία αὐτὴ περιλαμβάνεται στὸν "Παράδεισο". Στὴν ἐκδόση τοῦ 1683 περιλαμβάνεται στὶς σσ.64-81. Ἐαναεκδόθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δουκάκη, Μέγας συναξαριστῆς, Αὐγούστος σσ.328-82. L.Petit, Acolouthies, σ. 124.

2.

Ἐκολουθία τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἰωσάφ καὶ Βαρλαάμ συντεθεῖσα παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός.

Ἡ ακολουθία αὐτὴ περιλαμβάνεται στὶς σελίδες 185-198 τοῦ ἀκόλουθου ἔργου:

"Ἱστορία συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ διαλαμβάνουσα τὸν βίον τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Βαρλαάμ καὶ Ἰωσάφ ἀνέκδοτος οὔσα ἐκδίδεται ἤδη ἐλληνιστί ὑπὸ Σωφρονίου μοναχοῦ Ἀγιορείτου ἐκ Ῥαιδεστοῦ Κεχαγιόγλου ἐπὶ τῇ βάσει μεμβρανῶν χειρογράφων τῆς ἐν τῷ ἀγλωνύμφῳ ὄρει ἱερᾶς σκήτεως τῆς θεομήτορος Ἁννης. Ἐν Ἀθήναις Σπυριδ. Κουσουλίνου τυπογραφεῖον καὶ βιβλιοπωλεῖον ὁδὸς Σταδίου ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Βουλῆς. 1884 (1885 στο ἐξώφυλλο).

Βιβλιοθήκη τοῦ L.Petit, Βιβλιοθήκη τῶν Bollandistes.

L.Petit, Acolouthies, σ. 124.

Βλ. καὶ Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Κατάλογος ... Ἁγίας Ἁννης, "Ε.Ε.Β.Σ." 30 (1960) 495.

1.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων συγγραφεῖσα μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἤδη δὲ τύποις ἐκδοθεῖσα δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου καὶ δι' ἐξόδων καὶ ἐπιμελείας τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Θεοδοσίου, προηγουμένου τῆς κατὰ τὸ ἁγιώνυμον ὄρος ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα, τοῦ καὶ ἐπιτρόπου τῆς Κοινότητος χρηματίσαντος, πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. αὐθ'.

Σε 8^ο, σσ. 20 + 1 φ λευκό.

Βιβλιοθήκη Γεωργ. Μπαλτατζή.

" Μονῆς Διονυσίου.

L. Petit, Acolouthies, σ. 196.

2.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Συγγραφεῖσα μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, καὶ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου ἡν δὲ δι' ἐξόδων, καὶ ἐπιμελείας Α. Σ. Ἀγαπητοῦ, πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν Πάτραις, τυπογραφεῖον Α. Σ. Ἀγαπητοῦ. 1857.

Σε 8^ο, σσ. 32. Ἐπανεκδόση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1819.

Βιβλιοθήκη τοῦ L. Petit, Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς.

L. Petit, Acolouthies, σ. 197.

3.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Συγγραφεῖσα μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, καὶ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκου-

μενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου· νῦν δέ τό δεύτερον δι' ἐξόδων καί ἐπιμελείας Ἀγαπητοῦ Σ. Ἀγαπητοῦ. Πρός χρῆσιν καί ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν Πάτραις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. Σ. Ἀγαπητοῦ. 1871.

Σε 8^ο, σσ. 32. Επανέκδοση τῆς προηγούμενης ἐκδόσεως, στον ἴδιο ἐκδότη.

Βιβλιοθήκη, L. Petit , Δημόσια Βιβλιοθήκη Πετροπόλεως: 57.

L. Petit, Acolouthies , σ. 198

4.

Ἀκολουθία τοῦ ἀγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Συγγραφεῖσα μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, καί ἐκδοθεῖσα τό πρῶτον δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καί οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου. Νῦν δέ τό δεύτερον μετὰ προσθήκης πολλῶν εὐχῶν λεγομένων εἰς ἀσθενείας διαφόρων κτηνῶν. δαπάνη Β. Σεκοπούλου πρὸς χρῆσιν καί ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν Πάτραις παρά τῷ ἐκδότη Β. Σεκοπούλου. Τυπογραφεῖον "Ὁ Κάδμος" ὁδός Κανακάρη. Βιβλιοπωλεῖον "Ὁ Κάδμος", ὁδός Μαιζῶνος, πλατεῖα Γεωργίου τοῦ Α' 1879.

Σε 8^ο, σελίδες 24.

Βιβλιοθήκη L. Petit.

L. Petit, Acolouthies , σ. 198 .

5.

Ἀκολουθία καί βίος τοῦ ἀγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ συγγραφεῖσα μὲν παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἤδη δέ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀθανασίου Οἰκονομίδου φοιτητοῦ τῆς ἰατρικῆς. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀντ. Χαλούλου (πλησίον τῶν Ἀγίων Θεοδώρων). 1884.

Σε 8^ο, σσ. 32 Το κείμενο του Αγαπίου έχει υποστεί σοβαρές αλλοιώσεις και διορθώσεις.

Βιβλιοθήκη L. Petit, Δημόσια Βιβλιοθήκη Πετρούπολεως: 163.

L. Petit, Acolouthies σ. 199

6.

Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ. συγγραφεῖσα μὲν παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς ἤδη δὲ τὸ δεῦτερον ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀντωνίου Στ. Γεωργίου πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν Ἀθήναις, ἀριθ. 34. βιβλιοπωλεῖον ὁδὸς Πραξιτέλους ἀριθ. 34., 1891.

Σε 8^ο, σσ. 23. Ἐπανεκδόση τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως, στον ἴδιο ἐκδότῃ.

Βιβλιοθήκη L. Petit, Δημόσια Βιβλιοθήκη Πετρούπολεως: 57

L. Petit, Acolouthies, σ. 198.

4.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Συγγραφεῖσα μὲν παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς καὶ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου. Νῦν δὲ τὸ δεῦτερον μετὰ προσθήκης πολλῶν εὐχῶν λεγομένων εἰς ἀσθενείας διαφόρων πτηνῶν. δαπάνη Β. Σεκοπούλου πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν Πάτραις παρὰ τῷ ἐκδότῃ Β. Σεκοπούλου. Τυπογραφεῖον "Ὁ Κάδμος" ὁδὸς Κανακάρη. Βιβλιοπωλεῖον "Ὁ Κάδμος" ὁδὸς Μαϊζῶνος, πλατεῖα Γεωργίου τοῦ Α' 1879.

Σε 8^ο, σσ. 24.

Βιβλιοθήκη L. Petit.

L. Petit, Acolouthies, σ. 198.

5.

Ἄκολουθία καί βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ συγγραφεῖσα μὲν παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἤδη δέ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀθανασίου Οἰκονομίδου φοιτητοῦ τῆς ἰατρικῆς. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀντ. Χαλούλου (πλησίον τῶν Ἀγίων Θεοδώρων) 1884. Σε 8^ο, σσ. 32 Το κείμενο του Αγαπίου ἔχει υποστεί σοβαρές αλλοιώσεις καὶ διορθώσεις.

Βιβλιοθήκη L. Petit , Δημόσια Βιβλιοθήκη Πετροπόλεως: 163
L. Petit, Acolouthies, σ. 199.

6.

Ἄκολουθία καί βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ συγγραφεῖσα μὲν παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἤδη δέ τὸ δεύτερον ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀντωνίου Στ. Γεωργίου πρὸς χρῆσιν καί ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν Ἀθήναις, ἀριθ. 34. βιβλιοπωλεῖον ὁδὸς Πραξιτέλους ἀριθ. 34, 1891.

Επανέκδοση τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως.

Βιβλιοθήκη L. Petit , Δημόσια Βιβλιοθήκη Πετροπόλεως: 58
L. Petit, Acolouthies, σ. 199.

7.

Ἄκολουθία καί βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ. συγγραφεῖσα παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός πρὸς χρῆσιν καί ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐκδοσις Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου.

Χωρὶς χρονολογία. Σε 16^ο σσ. 32.

Βιβλιοθήκη L.Petit .

L.Petit, Acolouthies σ. 199.

8.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου πατριάρχου Ἱεροσολύμων συγγραφεῖσα μὲν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, καὶ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον δι' ἁδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκου-
μενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου. Νῦν δὲ τὸ τρίτον με-
τά προσθήκης πολλῶν εὐχῶν λεγομένων εἰς ἀσθενείας διαφόρων
πτηνῶν δαπάνη Ἀνδρ. Β. Πάσχα πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθο-
δόξων χριστιανῶν. Ἐν Πάτραις βιβλιοπωλεῖον καὶ χαρτοπωλεῖον
Ἀνδρ. Β. Πάσχα. 1905.

Σε 8^ο, σσ. 24.

Βιβλιοθήκη L.Petit.

L.Petit, Acolouthies, σ. 200

9.

Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου
πατριάρχου Ἱεροσολύμων τοῦ θαυματουργοῦ. Συγγραφεῖσα μὲν παρ'
Ἀγαπίου. Ἦδη δὲ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Α. Βουτιέρη ἱερέως καὶ
ἐφημερίου τοῦ ναοῦ Ὁσίου Μελετίου. Πρὸς χρῆσιν καὶ εὐλάβειαν
χριστιανῶν. Ἐν Ἀθήναις τύποις: Α. Φραντζεσκάκη καὶ Α. Καΐτατζῆ.
1922.

Σε 8^ο, σσ. 32.

Βιβλιοθήκη L.Petit.

L.Petit, Acolouthies, σ. 200

Ἁγάπιος Κρής.

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Βλασίου, ἐπισκόπου Σεβαστείας, τοῦ θαυματουργοῦ. Ἐπιμ. Δημήτριος Μπόμπολας. Κιάτον τυπ. Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, 1932.

Πικραμένου, Ἁγία Λαύρα, αρ. 1355 σ. 172. Δεν την περιλαμβάνει ο L. Petit στις Acolouthies . Γνωστή μόνο από το χφ Λαύρας θ. 125. Β. πιο κάτω χφ αρ. 12.

Γ. Χειρόγραφο παράδοση*

1.

Χφ Κοσινίτσας, χαρτί 0,193Χ0,132, έτος: 1632. υιζ'φφ, στάχωση με σανίδες.

"Βιβλίον όνομαζόμενον Ἀμαρτωλῶν σωτηρία έκ διαφόρων βιβλίων συναθροισθέν καί άντιγραφέν παρεμου Ἐν μοναχοῖς έλαχίστου Ἀγαπίου".

Περιγραφή του χφ βλ. στον Αθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, Κώδικες Ελλήνων συγγραφέων "Ε.Φ.Σ.Κ." ΙΖ Παράρτημα (1886) 44 αρ. 7. Μέσα από τη δεύτερη πινακίδα υπάρχει σημείωμα γραμμένο με ερυθρά μελάνη από κάποιον αμόρφωτο μοναχό, το Συμεών, που πληροφορεί ότι στα ζρμ' (=1632) αγόρασε αυτό το τεύχος "έκ τοῦ σοφοῦ Ἀγαπίου". Ο κώδικας χαρακτηρίστηκε από τον Κεραμέα ως αυτόγραφο του Λάνδου. Ανήκε ως τα 1917 στη μονή Κοσινίτσας στη Δράμα, σήμερα με τα υπόλοιπα χφ της ίδιας μονής βρίσκεται στη Βουλγαρία.

2.

Ιεροσολύμων 567, χαρτί 0,205Χ0,152, φφ 239. Ακέφαλο-κολοβό.

Περιγραφή του χφ βλ. στον Αθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, 2, σ. 590 αρ. 567. Στην ώα του φ με τον πίνακα των περιεχομένων: "μαρτίου/"καλοκαιρινή και χειρόγραφα άγαπίου.

Και αυτός ο κώδικας χαρακτηρίστηκε από τον Κεραμέα αυτόγραφος του Λάνδου. Όπως φαίνεται από τά περιεχόμενα πρόκειται για το δεύτερο τόμο της "Καλοκαιρινής". Ο πρώτος εκδόθηκε στα 1656-7

*Τα χφφ δύνονται με την ακόλουθη σειρά: Πρώτα αυτά που έχουν χαρακτηριστεί ως αυτόγραφα. Ύστερα τα αγιορειτικά. Στην περίπτωση αυτή τακτοποιήθηκαν με αλφαβητική σειρά με βάση το όνομα της μονής στην οποία βρίσκονται. Αλφαβητική σειρά ακολουθείται και για τις υπόλοιπες Βιβλιοθήκες.

Ο δεύτερος αυτός τόμος έμεινε ώς σήμερα ανέκδοτος. Δείγματα γραφής από τό χω της Κοσινίτσας δεν έχω. Το χω Ιεροσολύμων 567 το έχω σε φωτογραφίες που είχε την καλοσύνη να μου στείλει ο βιβλιοθηκάριος της πατριαρχικής βιβλιοθήκης π. Κάλλιστος με τη σημείωση ότι το χέρι "όμοιάζει μάλλον" με τη γραφή του κώδικα 24 της "Νέας Συλλογής" που ένα μέρος του έχει γραφεί από ένα βιβλιογράφο του 17ου αι." Αγάπιον εύτελῆ ρακενδύτην" και προέρχεται από τή σκήτη της Αγ. Άννης. Πραγματικά υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι πρόκειται για το ίδιο χέρι. Αλλά οι ίδιες ενδείξεις οδηγούν και στην ταύτιση με το βιβλιογράφο που έγραψε στα 1639 το χω. Ιβήρων 342 (Περιέχει ορισμένα θαύματα από το τρίτο μέρος της "Άμαρτωλῶν Σωτηρίας"). Δεν είμαι σε θέση να καταλήξω σε συμπεράσματα, μένω με τις ενδείξεις και επιφυλάσσομαι να διερευνήσω το θέμα των αυτογράφων του Λάνδου σε άλλη εργασία.

3.

Άθως, Βατοπεδίου 260, 1. Χαρτί 21X14, 17ος αι., φφ 466. Περιγραφή του κώδικα βλ. στους Σ. Ευστρατιάδη και Αρκάδιο Βατοπεδινό, Κατάλογος των εν τη Ιερά Μονή του Βατοπεδίου αποκειμένων Κωδίκων, τεύχος 1, Παρίσι 1924 άρ. 260. Περιλαμβάνει:

1. "Έκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ὀλίγα τινα συγγραφέντα ἐκ διαφόρων διδασκάλων καί μεταγλωττισθέντα παρ' ἐμοῦ εἰς κοινήν ὠφέλειαν, φφ, 8^r-167^v. Πρόκειται για μια σειρά από 64 θαύματα.

2. "Κανόνες εἰς τήν Θεοτόκον ψαλλόμενοι εἰς τό ἀπόδειπνον (ἔξ), μετά ἕκαστον κανόνα καί εὐχή τοῦ Θηκαρᾶ", φφ 168^t-263^v.

3. "Βιβλίον ὀνομαζόμενον ἁμαρτωλῶν σωτηρία συγγραφέν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἐν τῷ τοῦ Ἄθω ὄρει ἀσκήσαντος", φφ 264^r-449^v.

4. "Μαρτύριον τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἰακώβου τοῦ Πέρσου" (σε ἀπλή γλώσσα), φφ 450^Γ -466.

4.

Ἄθως, Βατοπεδίου 261,2. Χαρτί 15X10, 17ος αἰ., φφ 240. Ἀκέφαλο. Περιγραφή βλ.ό.π., αρ.261,2. "Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ὀλίγα τινά συγγραφέντα ἐκ διαφόρων διδασκάλων καί μεταγλωττισθέντα παρ' ἐμοῦ εἰς κοινήν ὠφέλειαν". Προηγείται στα φφ 1-22^V "Βίος τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου".

Πιστεύω ὅτι καὶ το μέρος αὐτό του χφ ἀποτελεῖ ἔργο του Λάνδου. Ο βίος αὐτός περιέχεται στο β' τόμο της "Καλοκαιρινῆς".

5.

Ἄθως, Βατοπεδίου 1007,2. Χαρτί 20X13, 18ος αἰ. (1765) φφ 235. Περιγραφή βλ.ό.π., αρ.1007,2. "θεοτοκάριον χαρμόσουνον συγγραφέν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου ὄρους βίβλων εἰς δόξαν τῆς θεοτόκου". Ὑπάρχει ἡ σημείωση: Ἐγγραύθη ..., αψξε' μηνί μαίω ζ'. Προηγείται στα φφ 1-4 "πρόλογος τῆς βίβλου".

6.

Ἄθως, Δοχειαρίου 2799,125. Χαρτί 16⁰, 17ος αἰ. Περιγραφή βλ. στο Σπ. Λάμπρο, ὄ.π., τ.1, αρ.2799,1,(2;),(3;). Ἀγαπίου (Λάνδου) του Κρητός Λόγοι. 1 α' Περὶ ἀγάπης, β' Περὶ πειρασμοῦ, γ' Περὶ ταπεινώσεως, δ' Περὶ κενοδοξίας, ε' Περὶ προσευχῆς, ς' Περὶ θείας μεταλήψεως, ζ' Περὶ πορνείας, η' Περὶ ἐλεημοσύνης, θ' Περὶ δοξολογίας, ι' Περὶ μέθης, ια' Περὶ ὀργῆς, ιβ' Περὶ φθόνου, ιγ' Περὶ μοιχείας, ιδ' Περὶ φόνου, ιε' Περὶ μετανόιας, ις' Περὶ ἐξομολογήσεως.

2. (τοῦ αὐτοῦ;) "Περὶ ἐξομολογήσεως ἀρχιερέως εἰς πνευματικόν πατέρα καί πῶς νά ἀποκρίνεται".

3.(τουῦ αὐτοῦ;) "Εὐχή συγχωρητική" και "Εὐχή ἑτέρα" ὅλα στην ομιλούμενη γλῶσσα.

Κρίνοντας ἀπό το ὕφος και τα θέματα πιστεύω ὅτι και τα 2 και 3 εἶναι ἔργα του Ἀγαπίου.

7.

Ἄθως, Ζωγράφου 357,31.Χαρτί σε 16⁰,17ος αι.,Ακέφαλο.

Περιγραφή βλ.στο Σπ.Λάμπρο,Κατάλογος των εν ταις Βιβλιοθήκαις του Αγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων,εν Κανταβριγία 1895,τ.1,σ. 34 αρ.357.

Το θέμα αὐτοῦ του ἔργου χαρακτηρίζεται ἀπό τον Λάμπρο"Διάφοροι διηγήσεις θαυμάτων καί ὄπτασιαι".Εἶναι μια ἐπιλογή θαυμάτων ἀπό το γ'μέρος της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας".

8.

Ἄθως, Ιβήρων (4462) 342.Χαρτί 15,5X20, 17ος αι.(1639) φφ.

Περιγραφή βλ.στο Σπ.Λάμπρο,δ.π.τ.2,αρ.4462, 342."Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καί ἀειπαρθένου μαρίας ὀλίγα τινά συγγραφέντα ἐκ διαφόρων διδασκάλων καί μεταγλωττισθέντα παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ εἰς κοινήν ὠφέλειαν" Στο τέλος: .ζρμζ' ἐγράφη μηνί Μαρτίω.

9.

Ἄθως, Ιβήρων 5437 (1317),75.Χαρτί σε 8⁰,18ος αι.φφ.351.

Περιγραφή βλ.στο Σπ.Λάμπρο,δ.π.,τ.2,αρ.5437,75. "Ἀπό τοῦ γεωπονικοῦ τοῦ Ἀγαπίου ἔρμηνία διὰ κίνησιν κοιλίας"

10.

Ἄθως, Καρακάλου,1642,129,Χαρτί σε 8⁰,16ος (;).Περιγραφή βλ.στο Σπ.Λάμπρο,δ.π.,τ.1,αρ.1642,129."θεοτοκάριον συγγραφέν παρά Ἀγα-Μοναχοῦ"

11.

Ἄθως, Καρακάλου, 1602, 2, χαρτί σε 8^ο, 17ος αι. Περιγραφή βλ. στο Σπ. Λάμπρο, ό.π., τ. 1, αρ. 1602, 2. "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου καί θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου τοῦ ἐν τῇ Πάτμῳ ἀσκήσαντος, ἐν ἧ καί τό τίμιον αὐτοῦ κατάκειται λείψανον, συγγραφεῖς παρά Ἰωάννου τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Ῥόδου καί παρά τοῦ παναγιωτάτου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀντιοχείας καί τανῦν νεωστί ὑπό τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Ἀγαπίου μοναχοῦ μεταφραστῆς εἰς κοινήν διάλεκτον". Προηγείται "ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καί θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου".

Ἡ ἀκολουθία καί τα πρωτότυπα ἀπό τα οποία μετέφρασε ὁ Ἀγάπιος ἐκδόθηκαν στα 1884 στην Ἀθήνα ἀπό τον Κύριλλο Βοΐνη (Ἰω. Σακκελίωνα) ἀπό χφφ τῆς Πάτμου.

12.

Ἄθως, Λαύρας θ. 124, χαρτί 20x14, 18ος αι. σσ. 185. Περιγραφή βλ. στους Σπυρίδωνα μοναχό Λαυριώτη καί Σ. Ευστρατιάδη, Κατάλογος των κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, τεύχη 2-3, Παρίσι 1925, αρ. 986. "Ὁδηγία τῶν Χριστιανῶν, Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός".

Προτάσσεται ἡ αφιερωτική ἐπιστολή του συγγραφέα στο μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἄρτης.

13.

Ἄθως, Λαύρας θ. 125, χαρτί 23x26, 18ος αι., φφ 14. Περιγραφή βλ. ό.π., αρ. 987. "Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἱερομάρτυρος Βλασίου Ἀρχιεπισκόπου Σεβαστείας τοῦ θαυματουργοῦ (μετά δύο κανόνων) ...". Στο τέλος: ἐγράφη ἡ παρούσα βίβλος δι' ἐξόδων τοῦ πανοσιωτάτου ἁγίου Καθηγουμένου τῆς Μεγίστης Λαύρας Κυρίλλου Λαυριώτου.

14.

Ἄθως, Λαύρας I.52, χαρτί 21X15, 18ος αι. φφ.129. Περιγραφή βλ. ό.π., αρ.1136,1. Περιλαμβάνει το έργου του Αγαπίου "Χριστιανών Ὁδηγία".

15.

Ἄθως, Λαύρας I.105, χαρτί 21X13, 17ος αι. (1640). Περιγραφή ό.π. αρ.1189,10, φφ.111-150, Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου καί τῶν σύν αὐτῷ μεταφρασθέν εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν παρά τοῦ ἐν μοναχοῦς Ἁγαπίου".

Περιέχει αποσπάσματα από διάφορα έργα, ανάμεσα σ'αυτά το 11, φ. 150 "Βίος ... Θεοκτίστης ... παρά τοῦ λογικωτάτου ἱερομονάχου κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Κρητός ...".

16.

Ἄθως, Λαύρας θ3, χαρτί 15X10, 18ος αι., φφ 16. Περιγραφή ό.π., αρ 865. Περιέχει την ακολουθία του μικρού αγιασμού: στο τέλος:

"Χεῖρ Ἁγαπίου εὐτελοῦς ῥακενδύτου/ἐν νήσῳ φύντος τῆς περιφήμου Κρήτης./Νῦν δ' ἐν Λαύρα μονάζοντος τοῦ Ἄθω./οὐ δ' ἀναγινώσκοντες τά νῦν ἐνταῦθα/εἰ σφαλερόν τι ἔνεκ' ἀπροσεξίας/τοῦ γεγραφότης εὖρωσι τῆ πυκτίδι/ὀρθωσάτωσαν ἀκαταγνώστως τοῦτο./πρώτη γάρ πέλει τῶν γεγραμμένων αὕτη,/ὑπ' αὐτοῦ πάντως ὄθεν οὐκ ἄξιός φόγου".

Βλ.πιο πάνω κεφάλαιο πρώτο σ. 45.

17.

Ἄθως, Σίμωνος Πέτρας 1351,83, χαρτί σε 4⁰, 18ος αι. (1724) σσ.2 (φφ 3, τιβ). Περιγραφή βλ. στο Σπ. Λάμπρο, ό.π., τ.1, αρ.1351, 83 "Βιβλίον καλούμενον μέγας θηκαῖς, ἐν ᾧ περιέχονται οὐ μόνον οἱ προγραφέντες καί τυπωθέντες ὕμνοι τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος παρά τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ... Ἁγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἀλλά καί πλεῖσταί τε καί ἄλλαι εὐχαί ... Προσέτι δέ περιέχει καί κοσμοχαρμόσουν θεοτοκάριον ὀλόκληρον μετά τοῦ ψυχωσωτηρίου

ψαλτηρίου καί τοῦ μεγάλου κανόνος καί ἄλλων τινῶν ψυχοσώστων κανόνων ... Ἐγράφη δέ παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Δωροθέου τάχα, καί Ιερομονάχου τοῦ πικλήν Κούβλη ἐκ νήσου Χίου ἐκ τῆς περιβοήτου καί βασιλικῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας, τῆς κατά τό Ἅγιον Ὅρος τοῦ Ἄθω κειμένης. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψκδ' (1724)".

18.

Ἀθήνα, θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 13. Χαρτί 0,14X0,10, 17ος αἰ. φφ 58. Ἀκέφαλο, στάχωση με σανίδες. Σε πολλά σημεῖα φθαρμένο. Περιγραφή βλ. στον Α.Ι. Φυτράκη, Κατάλογος των χειρογράφων του θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐν Ἀθήναις 1937, σ.27 αρ.13.

Ὁ Φυτράκης υποθέτει ὅτι πρόκειται για την ασκητική ακολουθία του Ἀγαπίου Λάνδου. Εἶναι συσταχωμένο με την "Τριαδική Οκτώηχο" (1656) καί το "Θηκαρά" (1643).

19.

Ἀλεξάνδρεια, Πατριαρχείου 51. Περιγραφή βλ. τους Καταλόγους της Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, τ.1, Ἀλεξάνδρεια 1945, σ.65 αρ.51. Ὁ κώδικας γράφτηκε "ἐν μηνί ὀκτωβρίῳ αχπν' (=1683) καί περιέχει στα φφ 46^Ὶ-51^Ὶ τα εωθινά ευαγγέλια ἀπό το Α ὡς καί το Δ'. "Τά ἕνδεκα ...".

20.

Ἱεροσολύμων 205. Χαρτί 0,207X0,152, 17ος αἰ., (1692) φφ.126 Περιγραφή του κώδικα βλ. στον Αθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, ὁ.π., τ.1, σ.285, αρ.205. Στα φφ 1-32 περιέχεται: "Βίος καί ἄθλησις τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος παρθένου καί πανσόφου Αἰκατερίνης. Ἀρχή: Μέ τήν ἐλπίδα τῆς ἑαρινῆς ἔσοδίας. Προφανῶς ἡ παράφραση ἀνήκει στον Ἀγάπιο Λάνδο. Βλ. "Παράδεισος" 1855 σ.160. Στο φ.32: μαΐου κγ' αχβ' ὑπό τληπαθοῦς Παΐσιου Ιερομονάχου".

21.

Ιεροσολύμων 406. Περιγραφή του κώδικα βλ. στον Αθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα, ό.π., σ.523, αρ.406. Αντίγραφο έντυπου βιβλίου "ὁ ἐστὶ θηκαρᾶ μοναχοῦ ὕμνος τριαδικός κ.τ.λ. Στο τέλος: τυπωθέν παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ καὶ ἱεροκήρυκος καὶ μεταγραφέν παρά Καπίτωνος ἱερομονάχου τοῦ ἐκ χώρας Δελβίνου." Ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας χιλιοστῶ ἑξακοσιοστῶ ἑβδομηκοστῶ δευτέρῳ μηνὶ Μαΐῳ κς', ,ζρπ' ἰνδ.ι'. (1672) καὶ στο φύλλο 144^ν: εἴληφε τέλος τὰ πένθη ὀκτωβρίου ς' ἔτος σωτήριον αχοδ' (1674) παρά ἀμαρτωλοῦ Καπίτωνος ἱερομονάχου".

22.

Ιεροσολύμων 264. Περιγραφή του κώδικα βλ. στον Αθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, ό.π. 2, αρ.264 σ.394.

Σε ἀκέφαλο κώδικα του 13ου αἰ. που περιείχε τον βίο του Ἀνδρέα του διὰ Χριστόν σαλού ο Ἰωαννίκιος ο Σαββαΐτης συμπλήρωσε τα κενά που υπήρχαν με την παράφραση του Ἀγαπίου. Τα αποσπάσματα αὐτά περιέχονται στα φφ 1-21 καὶ 22-101.

23.

Ιεροσολύμων 254. Χαρτί 0,27Χ0,192, 18ος αἰ. σσ 428. Περιγραφή του κώδικα βλ. στον Αθαν. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, ό.π., 2, αρ.254, σ. 382. "Βιβλίον λεγόμενον Παράδεισος ὑπὸ Σαμουήλ ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου γραφέν ἔτει 1799 καὶ τῇ λαύρᾳ τοῦ ὀσίου Σάββα δωρηθέν ὑπ' αὐτοῦ."

24.

Ολυμπιώτισσας, 172, 2, Χαρτί 0,945Χ0,104, 17ος αἰ., φφ δ+146. Περιγραφή του κώδικα, βλ. στο Β. Σκουβαρά, Τα χειρόγραφα της Ολυμπιώτισσας αρ. 172, 2. "Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ὀλίγα τινὰ συγ-

γραφέντα ἐκ διαφόρων διδασκάλων καί μεταγλωττισθέντα παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ εἰς κοινήν ὠφέλειαν".

25.

Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη 78,11, Χαρτί, 17ος αι., φφ.237. Περιγραφή βλ. στον Henri Omont, Inventaire sommaire de manuscrits du Supplement Grec de la Bibliothèque Nationale, Παρίσι 1883, αρ.78, σ.11. Στο φ 235 "Agariī Cretensis ἑξαποστειλάρια".

26.

Ρουμανία, Ακαδημίας 330,449 (De la Muzeue de Antichitãți). Χαρτί 20X15, 19ος αι. σσ.213. Περιγραφή βλ. στον Constantin Litziца: Cataloguī manuscriptelor Grecesti, Βουκουρέστι 1909, αρ.330, 449. "θεοτοκάριον ὠραιότατον καί χαρμόσουνον ... ἔτει αχωα'". Προφανώς το χφ αποτελεί αντιγραφή του έντυπου βιβλίου της εκδόσεως του 1683.

27.

Σινά, Μονή Αγ. Αικατερίνης 1928, Χαρτί 16⁰, 19ος αι. Περιγραφή βλ. στο V. Benešević, Catalogus manuscritorum graecorum, qui in Monasterio Sanctae Catherinae in monte Sina asservantur, τ. 3, Πετρούπολη 1907, αρ.1928. "Ψαλτήριον τῷ Δαβίδ μεταφρασθέν εἰς κοινήν διάλεκτον παρά Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός ἡ (ἐ)ξήγησις, Σημείωση: "Τό παρόν ψαλτήριον ἐξήγησιν μόνον χωρίς κείμενον ὑπῆρχε ἐμοῦ τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἱερομονάχου ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων καί ἀφιερῶθη εἰς τήν βιβλιοθήκην του Σινᾶ 1846 Ἰανουαρίου 3".

Δ. Ο Ι Μ Ε Τ Α Φ Ρ Α Σ Ε Ι Σ Τ Ω Ν Ε Ρ Γ Ω Ν

Πρόκειται κατά κύριο λόγο για μεταφράσεις της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας".

Στα Αραβικά. Πρώτος ο μισσιονάριος του Πάπα Michel Nau¹⁴⁸ κάνει λόγο για μια μετάφραση στα αραβικά της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας". Ο J.M.Heinecce¹⁴⁹ αποδίδει τη μετάφραση αυτή στους Μελχίτες για κάλυψη των θρησκευτικών τους αναγκών. Ο Κ.Σάθας¹⁵⁰ πάλι αποδίδει την ίδια μετάφραση στον Αγάπιο χωρίς και να αιτιολογεί την άποψή του. Στις αραβικές μεταφράσεις της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" αναφέρεται και ο Ευγένιος Μιχαηλίδης¹⁵¹. Αυτές είναι: 1) Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία σε τρεις τόμους μετάφραση του Ιερέως Ιούσεφ Αλ-Μασάουιρ από το Χαλέπι 1602(;). Για το ίδιο έργο υπάρχει "επίσημος" πληροφορία ότι το μετέφρασε και ο διαπρεπής ιεράρχης Γεράσιμος Γιάρετ και το δημοσίευσε στο τυπογραφείο του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων¹⁵². 2) Περί εξομολογήσεως. Μετάφραση του ιερέως Σάντερ. 3) Θαύματα της Παναγίας (68 θαύματα). Μετάφραση του Πατριάρχη Αντιοχείας Μακαρίου.

148. Michel Nau, *Ecclesiae romanae graecae vera effigies*, Παρίσι 1680, σ. 125.

149. J.M.Heinecce, *Abbildung der griechischen Kirche*, Λιψία 1711, σ.68.

150. Κ.Ν.Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήναι 1868, σ. 313.

151. Ευγένιος Μιχαηλίδης, *Η Ελληνική εκκλησιαστική γραμματολογία διά μέσου των αιώνων εν αραβικούς χειμένους χειρογράφους και εκδιδομένους*, *Εκκλησιαστικός Φάρος* 37 (1938) 152 κε.

152. Βλ. Ιλαρίωνα Αλεξανδρίδη, *Το τυπογραφείον του Ιερού Κοινού του Παναγίου Τάφου*, 1911, σ. 29.

Στα Ρουμανικά. Κατεξοχήν η "Αμ.Σ." μεταφράστηκε στη ρουμανική γλώσσα και άσκησε γενικότερη επίδραση στη διαμόρφωση της λαϊκής λογοτεχνίας των ρουμάνων. Στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός χφφ που περιέχουν μετάφραση ενός μεγαλύτερου ή μικρότερου μέρους της "Αμ.Σ." στα ρουμανικά¹⁵³. Το θέμα των ρουμανικών μεταφράσεων της "Αμ.Σ." και της επιδράσεως που άσκησε το έργο αυτό στη ρουμανική λογοτεχνία στο τέλος του 18ου αι. απασχόλησε ειδικότερα το N. Cartoian¹⁵⁴. Σύμφωνα με την άποψή του υπάρχουν τρεις κατηγορίες-τύποι χφφ που περιλαμβάνουν θαύματα της Θεοτόκου: 1 Τύπος Αμαρτωλών Σωτηρία· περιλαμβάνουν ολόκληρο το έργο ή μόνο το τρίτο μέρος με τα θαύματα της Παναγίας σύμφωνα με το κείμενο του Αγαπίου. 2. Τύπος Galeatowski. 3. Μικτός τύπος· σύνθεση βασισμένη στους δύο προηγούμενους τύπους.

Έντυπα. Το 19ο αι. το κείμενο του τρίτου μέρους της Αμαρτωλών Σωτηρίας τυπώθηκε από τον πρωτοσύγγελο Ραφαήλ Ιερομόναχο στο Râmnic. "Minunile cele mai presus de fire a le Prea Sfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Mariei, care ruține din celle nenumarate s'au luat în scris dela feliuri de dascăli de Agapie". Το κείμενο αυτό ξανατυπώθηκε στα 1847 στο Μοναστήρι Neamțu με έξοδα του αρχιμανδρίτη Neoni. Το βιβλίο με τις αλληπάλληλες εκδόσεις του επηρέασε πολύ τη ρουμανική λαϊκή τέχνη και σκέψη¹⁵⁵. Εκτός από την Αμαρτωλών Σωτηρία έχει μετα-

153. Ariadna Camariano-Cioran, Sur les relations Roumano-Crétoises, Πραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, 3 (1968) 16-28.

154. N. Cartoian, Cărțile populare în Literatura Românească, II, 1938 σ. 115-130 και 237.

155. Ο Simion Fl. Marian συνέλεξε από το στόμα του λαού πολλούς θρύλους και τους δημοσίευσε με τον τίτλο: Legendele Maicii Domnului, Studiu folkloristic, 1904, Έκδοση της Ρουμανικής Ακαδημίας.

φραστεί στα ρουμανικά και ο βίος του Αγ. Κωνσταντίνου που περιλαμβάνεται στο "Νέο Παράδεισο". Η μετάφραση αυτή έμεινε ανέκδοτη¹⁵⁶.

Στα Κουτσοβλαχικά. Ο ίδιος βίος μεταφράστηκε και στα κουτσοβλαχικά και δημοσιεύτηκε στο Βουκουρέστι στα 1907¹⁵⁷.

Στα Ρωσικά. Υπάρχει μαρτυρία ότι η Αμαρτωλών Σωτηρία έχει μεταφραστεί και στα ρωσικά¹⁵⁸.

Στα Τουρκικά (Καραμανλίδικα)¹⁵⁹. Για τις πνευματικές ανάγκες των τουρκόφωνων ελλήνων μεταφράστηκαν και τυπώθηκαν στη Βενετία το Κυριακοδρόμιο, η Αμαρτωλών Σωτηρία και βίοι αγίων παρμένοι από το αγιολογικό έργο του Αγαπίου Λάνδου.

1.

ΤΖΟΥΜΛΕ ΣΕΝΕΝΗΜ/ΚΥΡΙΑΚΗΛΕΡΙΝΕ/ ΤΖΕΒΑΠ ΒΕ ΝΑΣΑΑΤΛΑΡ./Τεψίρ όλου-
μνούς, 'Ρωμτζα Γιαβάν Τιλιντέν Τούρκ λισανινά, 'Ατάλλιαλη/ ΣΕΡΑ-
ΦΕΙΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣΤΑΝ /Σίμτι "Ιλκ έβέλ Πασμαγιᾶ βεριλτιῆ, ποῦ ζήκρ
όλουνάν /κίμσενην χάρτζ μασραφίγιλαν, Χριστιανλαρίν Κιφαετλιγή,
βέ χελασλικλαρί έτζήν. "Ιμτι ταχί, /ΣΟΥΛΤΑΝ ΒΑΛΙΤΟΥΛΛΑΧ ΠΑΝΑΓΙΑ
ΚΥΚΚΟΝΟΥΝ / Κύπριζτα σακίν όλάν, άζίμ βέ Πατισάχ Μοναστηρίν με-
τάτ "Ιμτατίγιλεν / Σαυκλιγά γκελίπ άτζιλά πεάν όλουντοῦ, βέ Πα-
σμαγιᾶ βεριλτί / ζίατε έμέκ ζαχμέτιλεν, βέ χάρτζ μασράφιλαν./
ΒΕΝΕΤΙΚΤΕ ΠΑΣΜΑΓΙΑ ΒΕΡΙΛΤΙ, ΑΓΙΑΝΛΑΡΙΝ ΙΖΝΙΓΙΛΕΝ. /βέ Πακιλτί
ζίατε Τεκμίλ όλουντοῦ, άσλα Γιαγνησί γιλόκτουρ. /Νοξανλίκ οῦζερέ.
/ΒΟΡΤΟΛΙ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΣΜΑΤΖΗΤΑΝ. 1756 ,αψνς' / CON LICENZA DE SUPE-
RIORI, E PRIVILEGIO.

156. Μ.Θ. Λάσκαρις, Βιβλιοκρισία για το έργο του Ι. Στεφανέσκου, Ου βίου του Αγίου Κωνσταντίνου εν τη ρουμανική λογοτεχνία, "Ελληνικά" 4(1931) 510.

157. Ό.π.

158. Τιμόθεος Εφημέριος του Ρωσικού Ναού Αθηνών, Στάρετς Αμβρόσιος, Αθήναι 1979, σ.43.

159. S.Salaville-Eu.Dalleggio, Karamanlidica, τ.1-2, Αθήναι 1958-66.

Σε 4^ο (223X170 χιλιοστά)σ.ΧΙΙ+426.

Διδασκαλία και παραινήσεις για όλες τις Κυριακές του χρόνου. Μεταφρασμένες από το λαϊκό ελληνικό κείμενο στα τουρκικά από τον ιερομόναχο Σεραφείμ από την Αττάλεια...Στον τυπογράφο Αντώνιο Βόρτολι 1756.

Πρόκειται για το Κυριακοδρόμιο του Αγαπίου Λάνδου Β.Η., τ.1, αρ.127 σ.162. Πλήρη περιγραφή βλ. Salaville Dalleggio, τ.1, αρ.6 σ.22 κε. Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας Αθηνών: 9408/1944 . *Ε.Β.Ε.:θ.12529. Μαρκιανή Βιβλιοθήκη. Βιβλιοθήκη του Φλαγγινιανού Ελληνομουσείου:432. Βιβλιοθήκη των μονών Δοχειαρίου και Ξηροποτάμου.

2.

ΧΑΤΖΕΤΝΑΜΕ ΚΙΤΑΠΗ/ΣΟΥΛΤΑΝ ΒΑΛΙΤΟΥΛΑΧ ΠΑΝΑΓΙΑ/ΜΕΒΛΟΥΤΟΥΜΛΑΧΗΝ,/ Νιαζιμέτ Παράκλησιλερι, βέ γιρμιτόρτ σελαμλαμασί, βέ 'Αμαρτωλών/ Σωτηρίατα μπεάν όλάν χεκμετναμελερί, βέ 'Εξάψαλμος, βέ/'Απόδειπνον, βέ ταχί ίκτιζαλί σεγλέρ μπούρατα/ μεβτζούττουρ, όνλάρκι χέρ Χριστιανά λαζίμ/ βέ ίκτιζάτηρ, σαπάχ άξαμ όχουγιā,/ Σίμιτι 'Ιλκ έββέλ τεφσίρ όλουνούπ Πασμαγιά βεριλιτί, πού ζήκρ/ όλουνανήν χάρτζ μασραφήγιλαν. γιαβάν 'Ρωμτζα τιλιν-/ τέν Τούρκ λισανινά, ζίατε έμέκ ζαχμέτιλεν,/ ΑΤΑΛΛΙΑΛΟΥ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣΤΑΝ./ΧΡΙΣΤΙΑΝΛΑΡΙΝ ΚΙΦΑΕΤΛΙΓΗ ΙΤΖΗΝ./ΑΓΙΑΝΛΑΡΙΝ ΙΖΝΙΓΙΛΕΝ ΒΕΝΕΤΙΚΤΕ ΠΑΣΙΑΛΤΙ. αφνς./ΒΟΡΤΩΛΙ ΑΝΤΩΝΙΟΣΤΑΝ.1756./Τζουμλενιζ Χριστοζουίν 'Ιζηνέ γιλορούγιουν./CON LICENZA DE SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 4^ο (229X156 χιλιοστά)σ.214.

Βιβλίο αναγκαίο. Παράκληση της Υπεραγίας Παρθένου της βασίλισσας Θεοτόκου' εικοσιτέσσερις χαιρετισμοί της, νουθεσίες από την Αμαρτωλών Σωτηρία, επίσης και ο Εξάψαλμος και το Απόδειπνο...μεταφρασμένο από την κοινή ελληνική στα τουρκικά...από τον ιερομόναχο Σεραφείμ από την Αττάλεια...Τυπώθηκε στη Βενετία...από τον Αντώνιο Βόρτολι.1756.

Περιέχει αποσπάσματα από την Αμαρτωλών Σωτηρία.

Β.Η., τ.1, αρ. 495 σ.467.(Βλ. S.Salaville, Un Acathiste Turc avec acrostiche alphabétique grec "Ε.Ε.Β.Σ." 25 (1955) 486-7.

Πλήρη περιγραφή βλ. Salaville-Dalleggio, ό.π., αρ.7 σ.26 κε.

Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας Αθηνών: 8985, 9399/1944. Βιβλιοθήκη Γ.Αρβανιτιύδη. Βιβλιοθήκες των μονών Χιλανδαρίου και Ξηροποτάμου. Γεννάδειος: Τ.660.2.

3.

ΣΗΜΑΒΗ / ΠΑΧΤΖΕ ΤΤΟΝΑΝΜΑΣΣΗ./ Γιάνια, Σετζηλμής μπήρ γερέ Τζέμ
όλμούς, γιαζηλμής τουρ / πάζι Μετίν όλάν 'Αζιζλερίν Μάρτυρος
λουκλαρι, / σσεχίτ όλμαλαρί κάν άκιττικλαρί, / Χριστός 'Εφέντι 'Ι -
τζήν, / Βέ πάζι 'Αζιζλερίν μποϋ τουνιατά φαζηλελτοϋ όμιούρ γκε -
τζηρμελερί / 'Εή άμελλέριλεν, / ΒΕ ΠΑΖΙ ΑΖΙΖ ΠΕΤΕΡΛΕΡΙΜΙΖ ΑΡΧΙΕ-
ΡΕΑΣ ΑΖΗΜΕΤ / ΚΙΜΣΕΛΕΡΙΝ ΝΑΚΛΙΕΤΛΕΡΟΥ ΠΕΑΝΛΙΓΙΝΤΕΤΟΥΡ ./ Τουρλ-
λοϋ 'Ιγβάϊ κιταπλартάν, τεφσίρ όλουνμούστουρ. 'Ρώμτζα / τιλλην-
τέν τούρκ λισανηνά, Χριστιανλιγής / κιφασετληγί ίτζήν ./ Σάπηκα
"Αγκαρα Μητροπολουτοϋ, 'Ατάλιαλου / ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΡΟΧΠΑΝ ΡΑΚΙΠΤΕΝ, /
Σίμτι έλκ έββελοϋ, Πασμαϊά Βεριλτεϊ, ζήκρ όλάν Μητροπολουτοϋν
/ χάρτζ Μασράφ έτμεσίηλεν. / 'Αγλιανλαρίν "Ιζνι σέρρ χούκμ έτμε -
λερίηλεν. Βενετικτέ πασιλτεϊ, τεκαγιουτλοϋ / μουκαετλίγιλεν, βέ
μουπασσηρέτ όλμαλίγιλαν. / αφπγ' .ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1783 / ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ
ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ / CON LICENZA DE SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Σε 8ο 8212X168 χιλιοστά) σ.16+224.

Ουράνιος κήπος κατάφωτος. Δηλαδή άπάνθισμα από μια εκλογή βίων αγίων...Μεταφρασμένο από την ελληνική διάλεκτο στα τουρκικά για ωφέλεια των χριστιανών. Τυπώθηκε για πρώτη φορά από το Σεραφεϊμ από την Αττάλεια, ιερομόναχο, πρώην μητροπολίτη 'Αγκυρας. Βενετία 1783.

Οι βίοι των αγίων που περιέχονται σ' αυτό είναι παρμένοι από το "Εκλόγιο" και τον "Παράδεισο" του Αγαπίου Λάνδου.

Β.Η., τ.2, αρ. 1121 σ.419. Πλήρη περιγραφή βλ. Salaville-Dalleggio, ό.π., αρ. 18σσ. 72 κε.

Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας Αθηνών: 8960, 9076/1944. Ε.Β.Ε.:θ.11. 189. Βιβλιοθήκη της μονής Ξηροποτάμου. Βιβλιοθήκη Αθ.Χατζηδημού.

4.

Ἄμαρτων Σωτηρία. Χατζέτ Ναμε Κιτάπη Σουλτάν Βαλιτουλάχ Πα-
ναγία Μεβλουτουλλάχην, Νιαζιμέτ Παράκλησιλερι, βέ γερμιτόρτ σε-
λαμλαμασί, βέ Ἄμαρτων Σωτηρίατα μπεάν όλάν χεκμετνουμελερί,
βέ Εξάφαλμος, βέ Ἀπόδειπνον, βέ ταχί έκτιζαλί σεγλέρ μπούρατα
μεβτζούττουρ, όνλάρικ χέρ Χριστιανό λαζύμτιρ σαπάχ άξάμ όχουγιā.
Σίμτι Ἴλτι έββέλ τεψσίρ όλουνούπ Πασμαγιā βεριλιτί, ποϋ ζήκρ
όλουνανήν χόρτζ μασραφήγιλον. γιαβάν Ρώμτζα τιλιντέν Τούρκ λι-
σανινά, ζίατε έμέκ. ζαχμετιλεν. Ἀταλλιάλου Σεραφείμ Ἱερομονα-
χοστάν Χριστιανλαρίν Κεφαέλιγη ιντζήν. Αγιανλαρίν ιζνιτιλεν
Βενετίκτε πασιάτι Νικολάω Γλυκεϊ τῷ έξ Ἰωαννίνων. 1832.σσ.191.

Πρόκειται μάλλον για επανέκδοση του αρ. 2 με μικρές διαφορές.
Φωτιάδης, Τουρκόφωνα, αρ.10, σ.495.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

Η ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ ΛΑΝΔΟΥ

Καθώς το έργο του δεν είναι πρωτότυπο, δεν αφήνει πολλά περιθώρια για βαθύτερη γνωριμία της προσωπικότητάς του μέσα από αυτό. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιχειρηθεί με την εξέταση και αξιολόγηση της επιμέρους επιλογής των θεμάτων και των γενικότερων προβληματισμών του, τους οποίους εκθέτει στις μικρές, αλλά πολύ αποκαλυπτικές παρεκβάσεις που κάνει με πολλή φειδώ σε όλα τα έργα του.

Από τη γενική επιλογή των έργων που μεταφράζει ή χρησιμοποιεί ως πηγές του δίνεται το γενικό και βασικό χαρακτηριστικό του: είναι ο πιστός μοναχός που εμπνέεται ιδιαίτερα από το ασκητικό ιδεώδες, παρόλο που το έργο του απευθύνεται και σε λαϊκούς, κυρίως σ' αυτούς¹. Ακόμη και στα λειτουργικά

1. "Αμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 82. "Καί παρακαλῶ σας, ὅσοι ἀποκτήσετε ταύτην τήν Βίβλιον, ἐάν τύχη τινάς ἀσθενής καί ἀγράμματος ὁποῦ νά ἔχη θλίψιν πολλήν, νά τοῦ ἀναγνώσετε τοῦτο τό μέρος τῆς βίβλου ... Καί ὅστις κάμη αὐτήν τήν πνευματικήν ἐργασίαν, νά παρηγορήσῃ τόν τεθλιμμένον, ὡς ἤξεύρη ὅτι περισσότερο μισθόν ἔχει, παρά νά τοῦ δώσῃ ἀργύρια ...". "Αμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 110. "Τώρα πάλιν γράφομεν τήν μελέτην ταύτην διά τούς ἰδιώτας καί ἀπλουστέρους". "Καλοκαιρινή" στην αφιερωτική επιστολή, "Καί ἀνάγνωθέ το συχνάκις εἰς τήν ἐνορίαν σου νά ὠφελᾶται τό ποίμνιον". "Χριστιανῶν Ὁδηγία" σ. 17 "... ὅσοι ἀποκτήσετε τοῦτο τό χαρτάκι (= τό μικρό βιβλίον), νά μήν ἀμελεῖτε ποσῶς, ἀλλά νά τό ἀναγνώθῃτε οὐ μόνον εἰς τās Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τās οἰκίας, καί ὅπου τύχουν πολλοί συναγμένοι νά τό ἀκούσῃσι οἱ ἀγράμματοι, καί τότε μισθῶνεσθε καί σεῖς ὡσπερ καί τοῦ λόγου μου..."

έργα, που εκπονούνται για να καλύψουν τις ανάγκες των μοναχών, δίνεται το μέτρο της συμμετοχής των λαϊκών σ'αυτά². Αυτή η κυριαρχική ιδιότητα του χριστιανού σκιάζει κάθε άλλη. Δε διαφαίνεται η εθνική του συνείδηση, εκτός από μια συγκρατημένη περηφάνεια και στοργή για την ιδιαίτερη πατρίδα του που εκφράζεται με τη φράση "έν νήσω φύντος τῆς περιφήμου Κρήτης" ή "... ποῦ εἶναι αἱ ῥ' πόλεις, ὅπου εἶχε τόν καιρό ἐκεῖνον ἡ Κρήτη μας". Δεν τον απασχολεί η σκλαβιά των Ελλήνων στους Τούρκους, που τη θεωρεί, ἔστω κι αν εκφράζεται πολύ συγκαλυμμένα, συνέπεια της αμαρτωλότητας των χριστιανών: "Πρεπόντως καί δικαίως λοιπόν μᾶς στέλλει θλίψεις διαφόρους ὁ Κύριος καί δίδει χεῖρα τῶν ἀσεβῶν, νά μᾶς κυριεύουν μέ τυραννίαν τοσαύτην³", παρά μόνο όταν έχει να αντιμετωπίσει το φαινόμενο του εξισλαμισμού και της δυσβάσταχτης φορολογίας. Η πτώση της μεγάλης ελληνικής και χριστιανικής αυτοκρατορίας περνάει μέσα από τα γραπτά του απαρατήρητη ή με μια άχρωμη συναισθηματικά φράση "Εἰς τήν ἀρχήν ὅπου ἔπῃραν οἱ Μουσουλμάνοι τό Βυζάντιον⁴". Αυτό δεν πρέπει να μας παραξενεύει, γιατί έχουμε ακόμη την έκφραση ενός μεσαιωνικού κόσμου, που ένα κυρίως ιδεώδες ε-

2 . "Τριαδική Ὀκτώηχος". Ἀγάπλος τοῖς ἐντευξομένοις. "Καί ἡμ-
προῦσι νά τοῦς λέγουν (=τους ὕμνους) καί οἱ κοσμικοί κά-
θε βράδυ ἕναν εἰς τό ἀπόδειπνον ... "θεοτοκάριον". ...
διά νά τά ἀναγνώθουν (=τα τροπάρια) εἰς ταῖς λαύραις τῶν
μοναχῶν καί τά κοινόβια καί οἱ ἱερεῖς εἰς τόν κόσμον καί
οἱ εὐλαβεῖς λαϊκοί ...".

3 . "Παράδεισος" σ.348. Παραπέμπω στην έκδοση του 1759.

4 . "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" σ.129.

πικρατούσε, το θρησκευτικό, και επομένως μία ήταν η κύρια φρο-
ντίδα της Εκκλησίας και των εκπροσώπων της, η περιφρούρηση της
ορθοδοξίας και η μέσω αυτής ψυχική σωτηρία των χριστιανών. Α-
φού λοιπόν η τουρκική πολιτεία δεν εμπόδιζε, τουλάχιστον θεω-
ρητικά, το έργο της θρησκευτικής διδασκαλίας, η Εκκλησία δεχό-
ταν αυτό το σχήμα της συνυπάρξεως και υποταγής⁵ .

Ξεχωρίζει τον εαυτό του και τους ομοεθνείς του από τους
άλλους υπηκόους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ή από τους δυ-
τικούς χριστιανούς με το όνομα ρωμαίοι: "...ήγουν ήμεϊς οί
Ρωμαίοι⁶ ". Σε κανένα όμως σημείο του έργου του δε διαφαίνε-
ται ποια στάση, έστω και θεωρητική, πήρε απέναντι σε ορισμένα
γεγονότα, που απασχόλησαν και τάραξαν το γένος του, όπως η ε-
πανάσταση του Διονυσίου Τρίκκης του Σκυλοσόφου στα 1611 ή ο
απαγχονισμός του συμπατριώτη του πατριάρχη Κυρίλλου Λούκαρι
στα 1638 και ακόμη η τουρκική επίθεση εναντίον της Κρήτης στα
1645 και η πολιορκία της ιδιαίτερης πατρίδας του του Χάνδακα.
Δε φαίνεται να είχε επικοινωνία με σημαντικές προσωπικότητες
της εποχής του, να έπιδίωξε εκκλησιαστικά αξιώματα, γιατί θα
τα είχε αποκτήσει με τα προσόντα που διέθετε. Δεν άσκησε το έρ-
γο του δασκάλου σε συστηματικό σχολείο, όπως έκανε ο Μάξιμος ο
Πελοποννήσιος που δίδαξε στα Γιάννενα γύρω στα 1615, ούτε πή-
ρε θέση σε εθνικά προβλήματα. Τούτο είναι δείγμα ταπεινού

5. Χ. Πατρινέλης, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα 1974 ,
τ.10, σ. 97.

6. "Χριστιανών Όδηγία" σ.45. Σε ελάχιστες περιπτώσεις χρησι-
μοποιεί το εθνικό "Έλλην", όπως όταν αποκαλεί τον Αθανά-
σιο Βελεριανό "προστάτην καί αντιλήπτορα τοῦ ἑλληνικοῦ
γένους" (Παράδεισος στην αφιερωτική επιστολή) ή το "γραι-
κός".

χαρακτήρα ή πρόκειται για μια ατολμία και επιφυλακτικότητα απέναντι στην τουρκική αρχή, που καλύπτει και τους αναγνώστες του και τον ίδιο και του δίνει τη δυνατότητα να κινείται και να δρα ανεμπόδιστα σύμφωνα με το δικό του προσανατολισμό; Πιστεύω ότι πρόκειται για το δεύτερο.

Έχει συναίσθηση της υπεροχής του, γνωρίζει τα ιδιαίτερα προσόντα του και τη σπουδαιότητα του έργου που επιτελεί με τη διδασκαλία, τη συγγραφή και την έκδοση βιβλίων. Σε αντίθεση με τους αυτοχαρακτηρισμούς του ως αγράμματος ή ολιγογράμματος⁷ βρίσκονται άλλοι με τους οποίους χαρακτηρίζει τον εαυτό του ταλαντούχο άνθρωπο, που θεωρεί υποχρέωσή του να εκμεταλλευτεί αυτό το τάλαντο για να μην κατακριθεί σαν το δούλο της ευαγγελικής περικοπής: "Διά ταύτην τήν υπόθεσιν καί ἐγώ ὁ ἀνάξιος καί ἀγράμματος ἐφοβήθηκα βλέπωντας τήν παραβολήν ταύτην⁸ καί ἔγγραφα ὅσα ἐδυνήθηκα εἰς τοῦτο τό βιβλίον, καί εἰς τά προτιήτερα, ὁποῦ ἐτύπωσα. Διά νά μή κατακριθῶ ὡς ὁ ῥηθεις ἀχρεῖος δούλος καί ἀνωφέλευτος⁹."

1. Τά θεολογικά θέματα

α) Θεωρητικά: Η δογματική του διδασκαλία είναι καταρχήν σύμφωνη με της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Διάσπαρτες είναι στο έργο του ομολογίες πίστεως σύμφωνα με το ορθόδοξο δόγμα¹⁰. Και στην περίπτωση όμως αυτή δεν είναι οξύς απέναντι των δυτικών χρι-

7. "Κυριακοδρόμιον" σ.172. Παραπέμπω στην έκδοση του 1852.

8. Ματθαίου, κεφ. ΙΣΤ' στ. 14-30.

9. "Κυριακοδρόμιον" σ.165, 172. "Αμαρτωλων Σωτηρία" στον πρόλογο για τους αναγνώστες.

10. "Αμαρτωλων Σωτηρία", στον πρόλογο και σ.344.

στιανών ¹¹, που αποτελούν τους κύριους αντιπάλους των ελλήνων ορθοδόξων, ιδιαίτερα στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, τότε που με κάθε μέσο, με εξαγορά των κλονισμένων συνειδήσεων των τελευταίων από τα δεινά της σκλαβιάς, προσπαθούν να φαλκιδεύσουν την καθαρότητα του δόγματος και να κάμψουν την αντίσταση της εμμονής σ' αυτό.

Ο Philipp Meyer ¹² θεωρεί τη στάση αυτή του Αγαπίου συμφωνη με τη στάση των περισσότερων ελλήνων του 17ου αι.

11. L.Petit, Le moine... ό.π.281.

12. Philipp Meyer, Agapios Landos, άρθρο στη "Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche" τ.1,1896 σ.240

Την τελευταία αυτή άποψη δε νομίζω ότι πρέπει να τη δεχτεί κανείς αβασάνιστα. Εκτός αν το "οι περισσότεροι ελληνες" χρησιμοποιείται με την ποσοτική του μόνο σημασία. Πραγματικά ο πολύς λαός, αλλά και οι άμεσοι ποιμένες του απλού και αμόρφωτοι ιερείς και μοναχού είναι τόσο εξουθενωμένοι από την αγωνία της καθημερινής ζωής ώστε δεν έχουν τη διάθεση και τη δυνατότητα να δουν σε βάθος τη σχέση και την επικοινωνία με τον κόσμο της καθολικής και προτεσταντικής Δύσης. Οι διανοούμενοι όμως θεολόγοι στο τέλος του 16ου αι. και κυρίως στο 17ο δέκτες των ζυμώσεων και των ερίδων ανάμεσα στους ρωμαιοκαθολικούς και τους διαμαρτυρομένους στη Δυτική Ευρώπη, αλλά και της δραστήριας προπαγάνδας τους στην Ανατολή, οξύνουν τη μαχητικότητά τους (Απ.Βακαλόπουλος, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ.3, Θεσσαλονίκη 1968, σ.434). Αυτό Άλλωστε έκανε να απορριφθεί από τον πατριάρχη Ιερεμία Β΄ τον Τρανό η πρόταση του μετριοπαθούς και φωτισμένου μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γαβριήλ Σεβήρου (1541-1616), φανατικού όρθοδόξου κατά τα άλλα, να αποφεύγεται η χρήση ορισμένων εκκλησιαστικών βιβλίων της ανατολικής εκκλησίας που έθλιγαν τους καθολικούς, προπάντων η ακολουθία του Γρηγορίου του Παλαμά, και άλλα να αποκαθαρθούν από ορισμένες δυσφημιστικές εκφράσεις, ή να εισαχθεί το Γρηγοριανό ημερολόγιο και στις χώρες των ορθοδόξων εκκλησιών. Το ίδιο θέμα κάνει το Γαβριήλ Σεβήρο να αντι-

Ίσως αυτή η ηπιότητα που επιβλήθηκε στη συνείδηση του Αγαπίου φυσικά και αβίαστα από το πνευματικό κλίμα της ιδιαίτερης πατρίδας του της Κρήτης, να του προσήψε την κατηγορία του φιλοδυτικού. Στην έρευνά μου ως τώρα δεν συνάντησα άμεσα την κατηγορία αυτή και μάλιστα προερχόμενη από σύγχρονους του ή λίγο μεταγενέστερους. Πάντως το όλο θέμα θα πρέπει να ξεκίνησε από τη διαμάχη ρωμαιοκαθολικών και διαμαρτυρομένων στο θέμα της "μετουσιώσεως", όπου οι καθολικοί για να αποδείξουν την ορθότητα των απόψεών τους και την ταυτότητα των απόψεων αυτών με τις αντίστοιχες των ορθόδοξων χριστιανών χρησιμοποιούν τη διδασκαλία του Αγαπίου Λάνδου¹³. Η βαθύτερη ουσία αυτής της διαμάχης ήταν να καταδειχθεί από μέρος των καθολικών και ιδιαίτερα των πατέρων του Port-Royal¹⁴ ότι οι ορθόδοξοι χριστιανοί συμφωνούν μ'αυτούς στο θέμα της "μετουσιώσεως", που αποτελεί το βασικότερο σημείο της διαφωνίας τους με τους προτεστάντες, και κατά συνέπεια είναι πιο εύκολη η ένωση μεταξύ τους, και από μέρος των

δράσει βίαια και να κατηγορήσει το Μάξιμο Μαργούνιο για λατινόφρονα, όταν ο τελευταίος εκφράζει την απόψη ότι θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί η ένωση των εκκλησιών, αν γινόταν "ή του δόγματος θεραπεία", δηλ. αν τα δύο μέρη συμβιβάζονταν ως προς το ζήτημα της διδασκαλίας για την εκπόρευση του Αγ. Πνεύματος (Απ.Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 434-5) .

13. Αμαρτωλών Σωτηρία, μέρος ΙΙ κεφ. α΄

14. Μονή Κιστερσιανών μοναχών στο Παρίσι που ίδρυσε σχολεία σε πολλά μέρη του κόσμου. (Βλ. Αραμπατζόγλου Γενναδίου Μ. Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Κωνσταντινούπολις, μερ. 1 (1933) σσ. 169 κε.

προτεσταντών του Michel Claude¹⁵ και του Jean Aymon^{15α} το εντε-
λώς αντίθετο.

Από τους έλληνες συγγραφείς μόνο ο Μελέτιος Αθηνών α-
σχολείται με συντομία με το ζήτημα αυτό¹⁶. Έμμεσα εκφράζε-
ται επαινετικά για τον Αγάπιο.

Η προσωπικότητα του Αγαπίου Λάνδου, η ορθότητα των θεο-
λογικών του απόψεων και η θέση των έργων του στον ορθόδοξο
κόσμο του τέλους του 19ου αι. έγινε πάλι αιτία διαμάχης α-
νάμεσα στο L. Petit, εκπρόσωπο των Assomptionnistes και εκδότη
του περιοδικού Échos d'Orient και στον Eugène Michaud, εκπρό-
σωπο της κινήσεως των Παλαιοκαθολικών και εκδότη του περιο-
δικού "Revue Internationale de Théologie". Αιτία αυτής της
διαμάχης ήταν η μετάθεση δικών τους διαφορών στο θέμα "Αγάπι-
ος Λάνδος" και κυρίως πάνω στο τρίτο μέρος του έργου του "Α-
μαρτωλών Σωτηρία"¹⁷.

Γεγονός είναι ότι ο L. Petit δέχεται ότι η καθαρότητα της
πίστης του Αγαπίου έχει υποστεί αλλοίωση, χωρίς ο ίδιος να το
αντιληφθεί, από τη συνεχή επαφή του με δυτικά έργα (ο M. Vittì
διακρίνει κάποια δογματική αοριστία στο έργο του Αγαπίου¹⁸).

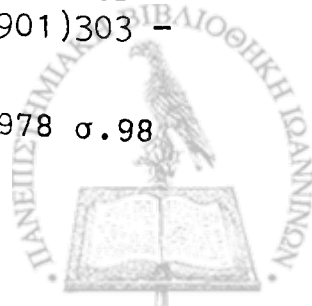
15. Καλβινιστής ιεροκήρυκας στο Charenton κοντά στο Παρίσι.

15α. Αποσηματισμένος λανσενιστής ιερέας που κατέφυγε στη Χάγη
και ασπάστηκε το προτεσταντικό δόγμα.

16. Μελέτιος Αθηνών, Εκκλησιαστική Ιστορία... τ.3, σσ.489-90

17. Τα άρθρα αυτά είναι: L. Petit, Le moine Agapios Landos, "É-
chos d'Orient" 3 (1899-1900) 278-285. Eugène Michaud, Les Le-
gendes du "Salut des Pécheurs" du moine Agapios Landos (+
1664), "Revue Internationale de Théologie" 8 (1900) 776-779.
Του ίδιου δεύτερο άρθρο τον Απρίλιο 1901 στο ίδιο περιο-
δικό σ.420 κε. L. Petit, Agapios Landos et la Revue Inter-
nationale de Théologie, "Échos d'Orient" 4 (1900-1901) 303-
305.

18. M. Vittì, Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, 1978 σ.98

Ίσως ο Petit ¹⁹ έχει περισσότερο δίκαιο, αφού και ο ίδιος ο Αγάπιος έχει τη συναίσθηση και το φόβο ότι ενδέχεται η ορθόδοξη πίστη του να φαίνεται νοθευμένη, επειδή ακριβώς χρησιμοποιεί ως πηγές βιβλία ιταλικά ²⁰. Η ανάθεση ωστόσο του δικαιώματος σε οποιονδήποτε ειδικό "ὄστις Διδάσκαλος ²¹" να εξαλείψει από το βιβλίο του ό,τι δε συμφωνεί με το δόγμα της ορθόδοξης εκκλησίας ίσως να είναι και εκφραστικός τρόπος που τον έχει δανειστεί από τις ιταλικές πηγές του ²².

Η μελέτη αυτή δεν προτίθεται να εισχωρήσει σε θεολογικά θέματα. Διαπιστώνει όμως σε γενικές γραμμές ότι η διδασκαλία του Λάνδου δεν παρουσιάζει ουσιαστικές επιδράσεις από τους Δυτικούς. Αξιοσημείωτο είναι και το ότι πολλές από τις πηγές των δυτικών έργων, από τα οποία αντλεί και αυτός, προέρχονται από την ορθόδοξη εκκλησία. Αυτές είναι η Εκκλησιαστική Ιστορία του Ευσεβίου, ο Ευάγγριος, ο Συμεών ο Μεταφραστής και άλλοι. Αυτό είχε κάνει εντύπωση και σ' αυτόν, και το εκμεταλλεύεται για να ενισχύσει τις θέσεις του και για να δικαιολογηθεί για τη χρήση δυτικών πηγών. "Έως ἐδῶ εἶναι τὰ λόγια τοῦ ἄνωθεν Μεταφραστοῦ Συμεῶνος. Τὰ ὁποῖα οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἰταλῶν ἐμετάφρασαν εἰς τὴν γλῶσσαν τους, καὶ τὸν ἄνωθεν Συμεῶν εἰς τὰ συναξάρια τους ὡς ἅγιον ἑορτάζου -

19. 'Ο.π., σ. 281

20! " Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία! " στον πρόλογο. " Ταῦτα λέγω διατί, οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι εὐγαλμένοι, ὡς ἄνωθεν εἴρηται ἀπὸ βιβλία διὰ - φορα Ἰταλικά καὶ Ρωμαϊκά! "

21! " Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία! " ὁ.π.

22. Serafino Razzi, Giardino d'essempi ..., στον πρόλογο. Βλ. πιο πάνω σ. 82 σημ. 3.

σιν, ἐπειδὴ ἐκοπίασε τόσον διὰ τὸν Κύριον²³".

Και ἀπέναντι τῶν Λουθηρανῶν (Λουτέρων) δὲν εἶναι ιδιαίτερα ἐχθρικός. Με ἀφορμὴ τῆ διαίρεση τῶν ἀρετῶν²⁴ σε "ἔσωθεν τοῦ ἀνθρώπου, πνευματικαῖς καὶ ἀόραταις καὶ ἔξωθεν ὀραταῖς", καὶ τῆ διατύπωση τῆς μεταξὺ τούτων σχέσης, ὅτι οἱ πρῶτες εἶναι ὁ σκοπός, καὶ οἱ δεύτερες τὸ μέσο, διαπιστώνει ὅτι οἱ φαρισαῖοι καλλιέργησαν ἀποκλειστικὰ τὶς δεύτερες, ἐπειδὴ ἦταν σαρκικοί, υπερήφανοι καὶ ἀδίκοι. "Οἱ Λουτέροι δὲ πάλιν ἀκούοντες ταύτην τὴν πλάνην τῶν Φαρισαίων, διὰ νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ ἕνα ἔσχατον, ἔπεσον εἰς ἄλλο τρανήτερον, τοῦτέστι νὰ καταφρονοῦσιν ὅλως δι' ὅλου τὰς ἔξωθεν ἀρετὰς²⁵".

Ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὶς αἱρέσεις ἀναφέρεται μόνο στὶς παλαιές ὅπως τῶν Ἀρειανῶν, τῶν Νεστοριανῶν ἢ τοῦ Σεργίου. Ἀκόμη θεωρεῖ ὡς αἵρεση καὶ τὴν εἰκονομαχίαν. Τὸ ὅτι θεωρεῖ ὡς οἱ καθολικοί ὑστεροῦν ἐναντι τῶν ὀρθοδόξων φαίνεται ἀπὸ τὴν συγκατάβαση

23. "Νέος Παράδεισος" 9 Νοεμβρίου. Βίος τῆς οσίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας.

24. Πρόκειται γιὰ ἐπιμέρους ἐκδηλώσεις τῆς ἀρετῆς.

25. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" σ. 271-3. Δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἀποψη τοῦ Ph. Meyer (ὁ.π., σ. 240) ὅτι μέμφεται τὸ ἠθικὸ σύστημα τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν ὅταν μιλάει γιὰ τὴν ἐμμὴ τῶν φαρισαίων στὶς ἐξωτερικὰς ἀρετὰς. Σωστά παρατηρεῖ ὁ L. Petit (ὁ.π., σ. 281-2) ὅτι ἡ ἀποψη αὐτὴ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ μόνο με τὸν ὅρο νὰ ληφθοῦν οἱ λέξεις φαρισαῖοι καὶ Ῥωμαιοκαθολικοί ὡς συνώνυμοι, πράγμα ποῦ δὲ φαίνεται πιθανὸν στὸ κείμενον τοῦ Ἀγαπίου. Πραγματικὰ ἡ λέξις φαρισαῖοι χρησιμοποιοῦνται με τὴν κυριολεκτικὴν τῆς σημασίαν, ἀφού λίγο πλεῦν κάτω (σ. 173) γράφει: "...καθὼς ἦτον ἐκεῖνη τῶν φαρισαίων τούτων ὁποῖους ἤλεγχεν ὁ Κύριος ...". Ὁ Ph. Meyer πιστεύει ὅτι ὁ Ἀγάπιος δὲ γνώριζε παρὰ μόνο αὐτὴ τὴν θέσιν τῶν διαμαρτυρομένων τὴν ὁποῖαν καὶ πολεμᾷ. Πάντως σύμφωνα με τὸ Meyer ὁ Ἀγάπιος θέλει νὰ εἶναι ὀρθόδοξος τόσο στὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος ὅσο καὶ στὸ δόγμα τῆς συμφυλιώσεως. Στὸ δόγμα τῆς θείας Εὐχαριστίας πιστεύει στὴ Μετουσίωση, ἀλλὰ σὲ μιὰ ἥπια μορφή ὅπως αὐτὴ ἤδη ἴσχυε ἀπὸ τὸ δέκατον πέμπτον αἰῶνα.

με την οποία επαινεύει τους φραγκοκαλόγερους²⁶ και που είναι ανάλογη με εκείνη που εκφράζει όταν επαινεύει τους ειδωολάτρες Έλληνες σοφούς για την ηθική ζωή τους.

Η θρησκευτική του διδασκαλία ουσιαστικά και τυπικά είναι εκκλαϊκευμένη ανάλυση των θείων γραφών και των δογμάτων της Εκκλησίας και απευθύνεται στους λαϊκούς και στους κληρικούς. Η γνώμη Ph.Meyer²⁷ ότι γενικά ακολουθεί τη μυσταγωγική κατεύθυνση της Μυστικής Θεολογίας του Νικολάου Καβάσιλα και του Συμεών Θεσσαλονίκης πιστεύω ότι ευσταθεί, αν και αποτελεί καθαρά θεολογικό θέμα και κατά συνέπεια ξένο προς τους στόχους της μελέτης αυτής.

Βασική είναι η διδασκαλία του σχετικά με τη θεία Μετάληψη "ὁ ἄρτος ὁποῦ τρώγομεν καθ' ἑκάστην, μετατρέπεται καὶ γίνεται σὰρξ, καὶ ὁ οἶνος αἷμα. Οὕτω πάλιν ὁ ἀπλοῦς ἄρτος διὰ τῆς χάριτος τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος γίνεται αἷμα καὶ σὰρξ Χριστοῦ²⁸". Η μετάνοια συντελείται σε τρία στάδια : τη συντριβή, την εξομολόγηση και την ικανοποίηση ἢ τελευταία επιτυγχάνεται με τη νηστεία, ελεημοσύνη και προσευχή²⁹. Η παρομοίωση την οποία χρησιμοποιεί για να διδάξει στους ανθρώπους τα καθήκοντα προς το θεό, τον πλησίον και τον εαυτό τους είναι χαριτωμένη³⁰.

26. "Κυριακοδρόμιον" σ.103. "Χριστιανῶν Ὁδηγία" σ.51.

27. Ὁ.π., σ.240

28. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", II κεφ.λε'. Δε χρησιμοποιεῖ τον ὄρο "μετουσῶση" αὐτό το χωρίο αποτέλεσε το ἑναυσμα της ἐρίδας πάνω στο θέμα Ἀγάπιος Λάνδος.

29. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", ὁ.π.

30. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", II κεφ.α, σ.167 "... νά ἔχης πρὸς τόν θεόν καρδίαν Υἱοῦ, πρὸς τόν πλησίον καρδίαν μητρός, καὶ πρὸς τοῦ λόγου σου καρδίαν Κριτοῦ." Αποτελεῖ πραγματικό εὔρημα αν εἶναι πρωτότυπο.

Από τη θεωρητική διδασκαλία απορρέουν άλλες με πρακτικότερο περιεχόμενο, που δεν είναι και αυτές πρωτότυπες αφού αποτελούν το περιεχόμενο της διδασκαλίας όλων σχεδόν των θρησκευτικών δασκάλων της εποχής αυτής.

β) Πρακτικά.

1. Η αργία της Κυριακής και των μεγάλων εορτών. Εκκλησιασμός.
Στο τελευταίο έργο του, τη "Χριστιανῶν Ὁδηγία" αφιερώνει στο θέμα αυτό ιδιαίτερο κεφάλαιο με τον τίτλο "διὰ ταῖς κυριακαῖς καί ἄλλαις ἑορταῖς νά μή δουλεύουσιν"³¹. Οι θέσεις του, όπως είναι φυσικό, δεν έχουν πρωτοτυπία. Απαγορεύεται η οποιαδήποτε εργασία, επιβάλλεται ο εκκλησιασμός την παραμονή στον εσπερινό και ανήμερα τόσο στον ὄρθρο όσο και στη θεία λειτουργία. Η στάση και η συμπεριφορά μέσα στο ναό πρέπει να χαρακτηρίζονται από ευλάβεια και ταπείνωση. Στη συνέχεια επισημαίνει τις παραβάσεις του ιερού αυτού καθήκοντος εκ μέρους των ανθρώπων. Η πρώτη του παρατήρηση έχει γενικό χαρακτήρα: οι υπήκοοι των Τούρκων "καθώς βλέπομεν πολλούς εἰς τὰ Τούρκικα κάστρη καί χώρας" αμελούν με μεγάλη ευκολία αυτό το καθήκον. Πρόκειται ασφαλώς για τους ἔλληνες ὀρθοδόξους. Ενώ τελείται η θεία λειτουργία οι ἄνθρωποι στέκονται στους δρόμους και στις αγορές και "λέγουν φλυαρίας καί παραμύθια". Αντίθετα στη χριστιανική Δύση πηγαίνουν ὅλοι στην εκκλησία και δε μένει κανείς στο σπίτι του. Προλαβαίνει την υποτιθέμενη δικαιολογία ὅτι τα "παζάρια", οι αγορές που γίνονται την Κυριακή αναγκάζουν τους ἔλληνες να μην εκκλησιάζονται. Στη Δύση μετά τη λειτουργία πηγαίνουν στο παζάρι και αγοράζουν μόνο φαγώσιμα πράγματα, που είναι ἄλλωστε και τα μόνα που επιτρέπουν "οἱ ἀφεντάδες" (=το κράτος) να πουλιούνται στα

31. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 55-57.

παζάρια την Κυριακή. Τους παραβάτες τους κρεμούν από τα χέρια, τους διαπομπεύουν και τους τιμωρούν αυστηρά. Όλοι οι έλληνες ορθόδοξοι, "έσεϊς οί τουρκομερίταις" κάνουν τα παζάρια τους την Κυριακή. Έμμεσα θεωρεί αιτία αυτής της διαφορετικής συμπεριφοράς το ότι στη Δύση ο χριστιανισμός είναι η επίσημη θρησκεία και έχει την κρατική υποστήριξη. Δεν υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες, γι' αυτό παραβλέπει το δημοκρατικό χαρακτήρα της ορθόδοξης εκκλησίας σε αντίθεση με την αυστηρά συγκεντρωτική δομή της καθολικής και την κυριαρχία του κλήρου στη ζωή των ανθρώπων, πράγμα που δε γνώρισε η Ανατολή εξαιτίας της τουρκοκρατίας. Πιστεύει ότι η ατασθαλία αυτή μπορεί να διορθωθεί με κρατική παρέμβαση: να πληρώνουν "πᾶσα πόλις καί χώρα" ορισμένα χρήματα στον αγά που την κυβερνά³² να ορίσει με νόμο να γίνεται το παζάρι το Σάββατο. Η λύση αυτή είναι εφικτή, την έχουν επιτύχει επί των ημερών του, "τήν σήμερον," εις το Άγιο Όρος. Άλλη λύση, σε περίπτωση που οι άρχοντες δεν το δεχτούν αυτό, είναι να τελείται νωρίτερα η λειτουργία και κατόπιν απηγαίνει ο καθένας στη δουλειά του. Δε φτάνει στην ακρότητα του Κοσμά του Αιτωλού που δίδασκε ότι το χρηματικό προϊόν από την εμπορία βρωσίμων την Κυριακή πρέπει να δίνεται στους φτωχούς. Έτσι ικανοποιείται η υπακοή και στην κοσμική και στη θεϊκή εξουσία. Πνεύμα σύμφωνο με το "γίγνεσθε φρόνιμοι ως οί ὄφεις" που θα το δούμε και στο θέμα του εξισλαμισμού. Για την παραμέληση του εκκλησιασμού της Κυριακής ασχολείται πιο συνοπτικά στην "Άμαρτωλῶν Σωτηρία"³³. "Οὐαί εἰς ἐκείνους ὁποῦ πουλοῦσι καί ἀγοράζουσι τὰς Κυριακάς, καί τὰς λοιπὰς ἑορτάς, οἱ τρισάθλιοι καθὼς εἶδα εἰς τὸν Μωραϊαν καί ἑτέρας χώρας τῶν

32. Δωροδοκία των τούρκων αρχόντων.

33. "Άμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 8.

Μουσουλμάνων καί κάμνουσι, καί δέν λειτουργοῦν τήν Κυριακήν, ἀλλά κάμνουν παζάρι οἱ ἄφρονες. Ἄλλ' οὐαί τους, ὅτι βαρέως θέλουν τιμωρηθῆ. Ὅσον νά ἀγοράσης βρώσιμον τίποτες διὰ τήν ζωοτροφίαν σου, δέν κριματίζεσαι, ἀμή κτήνη, ἰμάτια καί ἄλλα ὅμοια δέν εἶναι συγχωρημένον νά πωλοῦνται εἰς τάς Δεσποτικές ἑορτάς, καθώς τηροῦν εἰς τά μέρη τῆς Ἰταλίας".

Δεν εἶναι μόνο ἡ εργασία που ἐμποδίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν κυριακάτικο ἐκκλησιασμό, ἀλλά καί ἡ ἔλλειψη εὐαισθησίας καί ἡ ἐπίδραση τοῦ πονηροῦ πνεύματος τόν κρατοῦν στο σπίτι του τήν ὥρα τῆς λειτουργίας, χωρίς ἴχνος ἐσωτερικοῦ ἐλέγχου. "δέν ἐννοιάζονται ποσῶς, οὔτε μέλλει τους τίποτας δι' αὐτό". Περιφέρονται ἄσκοπα στίς πλατείες φλυαρώντας σαν νά εἶναι "ἄπιστοι Ἀγαρηνοί". Ἡ ἀντίδραση τοῦ Ἀγαπίου ἀπέναντί τους εἶναι βίαιη, "τούς ὕβρισα περισσῶς, ἀποδείχνωντάς τους τό βάρος τῆς ἀνομίας τους". Με τήν προβολή αὐτῆς τῆς δικῆς του ἐνεργείας υποδεικνύει στους πνευματικούς καί ἱερεῖς ὅτι ἀνάμεσα στα καθήκοντά τους εἶναι ὁ αὐστηρός ἐλεγχος καί ἡ τιμωρία αὐτῶν που δεν ἐκκλησιάζονται³⁴. Μεγάλη εὐθύνη γιά τόν ἐκκλησιασμό τῶν τέκνων ἔχουν οἱ γονεῖς καί οἱ ἀφεντάδες γιά τους δούλους καί ὑπηρέτες³⁵. Ὑποδειγμα τέλει οἰκογενειάρχῃ καί ἀρχοντα ἀποτελεῖ ὁ Ἀνδρέας Καραβέλας ἀπό τήν Ἱεράπετρα, στον ὁποῖο στα 1644 θα ἀφιερῶσει τὸ "Ἐκλόγιόν" του καί θα ὑμνήσει με τήν προλογική ἐπιστολή του τίς χριστιανικές ἀρετές του ἴδιου καί τῆς οἰκογένειάς του³⁶: "Καθώς εἴχασιν συνήθειαν εἰς τήν Φουρνὴν καί τήν Ἱεράπετραν, τούς χρόνους ὁποῦ ἔκαμα ἐκεῖ, καί ὡς ἤθελαν ἀκούση τόν σημαντήρα, ἐσυνάγονταν ὅλοι, νέοι καί γέροντες καί ἐπαίνεσα τήν προθυμίαν τους. Καί ἐξόχως ὁ φιλομόναχος καί φιλόχριστος Ἀνδρέας Καραβέλας καί ὅλοι

34. Ἄμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 205-6

35. Ὁ. π., σ. 8

36. Ὁ. π., σ. 206.

του οἴκου του, όπου οὐ μόνον τὰς ἑορτάς, ἀλλά καί καθ' ἑκάστην ἡμέραν σχεδόν συνάγονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τὸν χειμῶνα, ἀλλά καί τὸ θέρος, όπου εἶναι αἱ νύκτες μικραὶ καί πάλιν ἐγείρονται εἰς τοὺς ὄρθρους". Σ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν προκοπὴν συντέλεσε ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἱερέων. Ἐδῶ μετατοπίζει τὶς εὐθύνες καὶ θίγει τὸ θέμα τῶν ασυνεπῶν κληρικῶν· "διὰ τὸ δὲν ἐπιμελοῦνται νὰ τὰ βόσκουν (= τὰ λογικὰ πρόβατα, τοὺς πιστοὺς) εἰς ζωφόρους νομάς, μόνον γυρεύουν νὰ τρώγουν τὸ ὄφελος, καί τὰ πρόβατα ἄς ψοφήσουν". Τὸ θέμα αὐτὸ περιλαμβάνει καὶ τὸ πῶς πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ συμπεριφέρεται στὸ ναὸ κατὰ τὴν ὥρα τῆς θείας λειτουργίας καὶ κάθε ακολουθίας. "Περὶ δὲ τῆς θείας λειτουργίας γίνωσκε ἀκριβῶς"³⁷. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σωματικὴν παρουσίαν εἶναι ἀπαραίτητη καὶ ἡ συναίσθηματικὴ καὶ πνευματικὴ συμμετοχὴ καὶ ἡ εὐλαβὴς στάσις. Ἀπαγορεύεται κάθε ομιλία με ὁποιοδήποτε, ὅπως καὶ ἡ ἀσκοπὴ περιπλάνησις τοῦ βλέμματος καὶ ἡ ἀπασχόλησις με τὴν ὁμορφίαν τῶν γυναικῶν. Κατακρίνει τὴν συνήθειαν ὀρισμένων τῶπων νὰ στήνουν χορὸν στὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς εορτῆς τοῦ τιμώμενου ἁγίου, ἐνῶ ἀκόμη τελεῖται ἡ θεία λειτουργία. Εἰρωνεύεται ἀκόμη τοὺς πανηγυριώτας καὶ τοὺς λέει ὅτι ὁ Ἅγιος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ κερὶ τοὺς ἢ τὰ ἄλλα ταξίματά τοὺς, ἀνὰ τὴν συνέχειαν δὲ μένουν στὸ ναὸ νὰ παρακολουθήσουν τὴν λειτουργίαν, ἀλλὰ βγαίνουν καὶ χορεύουν. Ἡ παρακολούθησις τῆς λειτουργίας πρέπει νὰ διαρκεῖ ὡς τὸ τέλος³⁸. Ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον μπορεῖ νὰ συγχωρηθῆι ἡ παράλειψις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ εἶναι ἡ συλλογὴ καρπῶν κάτω ἀπὸ ἀντίξοες καιρικὲς συνθήκες καὶ ἡ κατασκευὴ κοινωφελῶν ἔργων· "ἢ νὰ φτιάξῃς γέφυραν ὅπου περνᾷ ὁ λαός"³⁹. Καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῆς παραβιά-

37." Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σσ. 7-8, 168, 205-6.

38. "Κυριακοδρόμιον", σσ. 181-2

39." Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 206.

σεως της κυριακής αργίας φέρνει για παράδειγμα, για να ντροπιάσει τους χριστιανούς, τους εβραίους· "πώς δέν έρυθριάτε, καί νά αίσχύνεσθε κάν τούς μιαρούς· Ιουδαίους, όπου κάν άσπρον δέν λαμβάνουν εις τάς χειράς τους τήν ήμέραν του Σαββάτου, ούτε φαγητόν κατασκευάζουν ποσώς, διά νά μή παρέβουν τήν ψυχοσωτήριον ταύτην έντολήν ...". Αξίζει να προσεχθεί η ομοιότητα με το ανάλογο χωρίο που αναφέρεται στους δυτικούς καλογήρους αν εξαιρεθεί η λέξη "μιαροί". Και στο "Γεωπονικό" αφιερώνεται το ΙΒ κεφ. στο θέμα της εργασίας στις μεγάλες γιορτές· "ότι τάς μεγάλας έορτάς δέν είναι συγχωρημένον νά δουλεύη τινάς χωρίς ανάγκης μεγάλης⁴⁰". Απαριθμεί τις μεγάλες ανάγκες και προσθέτει ότι σε καμιά περίπτωση ο θέρος και ο τρύγος δεν αποτελούν λόγο για να καταργηθεί η αργία της Κυριακής και των άλλων μεγάλων εορτών

Στο ΣΚΗ⁴¹ κεφ. επανέρχεται στο ίδιο θέμα και δίνει ένα κατάλογο γιορτών (μηνολόγιο). Χαριτωμένη είναι η δικαιολογία του σχετικά με την αργία στη γιορτή της Αγ. Αικατερίνης, που ισχύει και για τις άλλες αγίες· όποιος εργάζεται τότε δεν έχει αμαρτία, γιατί οι Πατέρες πρόσταξαν να αργούν οι άνθρωποι μόνο στις γιορτές της Παναγίας. Φοβάται μήπως κατηγορηθεί για αντιφεμινιστικό πνεύμα⁴². Η ευλαβική παρακολούθηση της θείας λειτουργίας σώζει. Αναφέρεται σε ένα σύγχρονό του περιστατικό: σε τρία νησιά την Κρήτη, τη Μήλο, και τη Σκύρο ενώ τελούνταν θεία λειτουργία σε παρεκκλήσια κοντά στη θάλασσα έφτασε στόλος αγαρηνών. Παρόλο το σάλο που προκλήθηκε οι ιερείς έμειναν άφοβοι, συνέχισαν τη λειτουργία και δεν προσπάθησαν να σωθούν με τη φυγή. Και ο θεός "έθαυματούργησε τώρα ώς καί τούς παλαιούς χρόνους"· οι αγαρηνοί δεν είδαν τις εκκλησίες⁴³. Διδασκαλία απλή που στηρίζεται στη

40. "Γεωπονικόν", σσ. 9-10

41. 'Ο. π., σ. 218

42. 'Ο. π., σ. 220-1

43. "Χριστιανών 'Οδηγία", σ. 22

διδασκαλία της εκκλησίας και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του καιρού και του τόπου.

2. Η κατάσταση του κλήρου, μοναχισμός. Πολύ συχνά όταν ασχολείται με το θέμα του κλήρου κάνει τη δήλωση ότι τα κίνητρά του είναι ευγενικά, δηλ. θέλει να ωφελησει τους αδελφούς⁴⁴. Συντομεύει το λόγο του για να μη θεωρηθεί ιεροκατήγορος⁴⁵. Στη "Χριστιανῶν Ὁδηγία" όπου οι παρατηρήσεις για την κακή κατάσταση του κλήρου πλεονάζουν⁴⁶, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη η μικρή έκταση του έργου, γράφει: "... μή μέ κακίση τινάς εἰς τὰ ἄνωθεν ὅτι δέν τὰ γράφω διὰ κανένα πάθος ... καί δέν πρέπει νά μοῦ ὀργίζονται οἱ ἱερεῖς καί οἱ μονάζοντες, πῶς τούς κατηγορῶ καί ὑβρίζω τους, ἀλλά μάλιστα πρέπει νά μοῦ εὐχαριστοῦν καί μερίδας νά μοῦ πέρνουσιν, ὁποῦ τούς κηρύττω τὰ μέλλοντα καί τούς συμβουλεύω τὰ ψυχωφελῆ καί σωτήρια, καί ὅσοι κακοῖσουν ἄς ὀψονται. ἐγώ λέγω τήν ἀλήθειαν καί ὅποιος ποθεῖ τήν σωτηρίαν του ἄς διορθώση τήν πολιτείαν του"⁴⁷. Διακρίνει τον κλήρο σε ανώτερο (αρχιερείς) και σε κατώτερο (μοναχοί ιερομόναχοι και ιερείς). Τα ελαττώματά τους είναι η φιλαργυρία που πολλές φορές οδηγεί στη σιμωνία και ασπλαχνία, η παραμέληση των καθηκόντων τους και ιδιαίτερα της προσευχής και λιγότερο τα ηθικά παραπτώματα, η οκνηρία και η απαιδευσία. Στο ΙΓ' κεφ. της "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" απευθύνεται στους αρχιερείς⁴⁸:

44. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 242

45. "Κυριακοδρόμιον", σσ. 35, 211.

46. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σσ. 7, 11, 12, 21, 35, 42-44, 50-53, 64, 65, 149

47. Ὁ. π., σσ. 44, 63, 71.

48. σ. 242

"Ολίγη ἀμαρτία σᾶς φαίνεται αὐτή νά χειροτονᾶτε τούς ἀναξίους διὰ χρήματα, ἢ διὰ τόν φόβον τῶν Ἀρχόντων (=Τούρκων), ἢ ἄλλην τι νά παρόμοιον πρόφασιν; Μεγαλύτερον ἀνόμημα εἶναι ὑπέρ ὅλα ἡ συμωνία, καθὼς λέγουσι κοινῶς οἱ διδάσκαλοι. Πῶς οὖν τολμᾶτε, καί πουλεῖται τήν δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος; Μή προφασίζεσθε, λέγοντες, ὅτι οἱ κρατοῦντες θέλουσι ἄσπρα, καί ἐάν δέν εὐγάλωμεν τό χρέος, πῶς νά πορεύσωμεν (=ζήσουμε). Αὐτή ἡ πρόφασις, γίνωσκε, δέν σέ θέλει ὠφελήσει εἰς ἐκείνην τήν φοβεράν ἡμέραν τῆς ἐξετάσεως ὅτι τινάς δέν σέ ἐδυνάστευσε νά γίνης Ἀρχιερεύς, ἀλλά σύ τό ἐγύρευες διὰ τήν κενοδοξίαν σου καί φιλαργυρίαν. Καί ἐάν δέν ἦτον αὐτή ἡ συνερυσία (=ανταγωνισμός) εἰς τούς πνευματικούς, ἐφήφιζαν ἔναν ἀναργύρως τόν ὁποῖον ἤθελε φωτίσει ὁ Κύριος. Ἀμή διὰ νά λάβης ἐσύ τήν δόξαν, τό ἀνέβασες τόσα ἀργύρια, καί οὐαί σοι ὅταν πέσης εἰς τάς χεῖρας τοῦ τά κρυπτά τῆς καρδίας γινώσκοντος, ὅτι φοβερόν τό ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Ἦθελα νά λέγω καί ἄλλα, ὅσα ἀρμόζουσιν εἰς τήν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀλλά ἔνα μή κατασχύνω τοιαύτην ἀξίαν (=το αξίωμα της αρχιερωσύνης) ὑπερτάτην σιωπῶ, μάλιστα καί αὐτό τό ὀλίγον, ὅπου εἶπα, ὁ Κύριος τό γινώσκει, ἦτον ἀπό τόν πολύν πόθον, ὅπου ἔχω, νά ὠφελήσω τούς ἀδελφούς μου, ὅχι διὰ ἄλλο τέλος ..."

Συνιστά παραίτηση ἀπό το αξίωμα της ιεροσύνης, αν κάποιος δημιούργησε κώλυμα γι αυτήν. Και στους άλλους που δεν έπεσαν σε κάποιο αμάρτημα να αποφεύγουν τη σιμωνία. Είναι προτιμότερο να θεραπεύουν τη φτώχεια τους με το προϊόν της ελεημοσύνης των πιστών και το κυριότερο: όσο μεγαλύτερο εκκλησιαστικό αξίωμα κατέχουν τόσο περισσότερο οφείλουν να είναι πιο ενάρετοι από τους άλλους⁴⁹. Πολλές φορές όμως συμβαίνει το αντίθετο και έτσι οι

49". Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σσ. 225-6. "Κυριακοδρόμιον", σσ. 106-7.

ιερωμένοι με την κακή τους συμπεριφορά συντελούν στο να μην τους τιμούν οι λαϊκοί⁵⁰. Η απόκτηση των χρημάτων τους παρασύρει σε τρυφή ζωή που συνίσταται σε χρήση πολυτελών ενδυμάτων, πλησμονή οίνου και νόστιμων φαγητών και στην αποδοχή κάθε συναλλαγής με το σκοπό την απόκτηση περισσότερων υλικών αγαθών. Τό μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης το έχουν οι μοναχοί, που προσπαθούν να τα αποκτήσουν εκμεταλλευόμενοι ένα αξίωμα, στο οποίο προσήλθαν αυτοπροαίρετα, χωρίς ταυτόχρονα να έχουν και τη δικαιολογία ότι συνάζουν αγαθά για να τα κληροδοτήσουν στα παιδιά τους⁵¹. Τους αποκαλεί "ἄκλερους καλογέρους"⁵² "μοναχούς ἀμονάχους"⁵³. Στους σύγχρονούς του μοναχούς αφιερώνει τον επίλογο του βίου του οσίου Ιωάσαφ⁵⁴.

"Οὐαί εἰς τούς σημερινούς ῥακενδύτας μᾶλλον ἢ μοναχούς ὑπερηφανεύεσθε, σπαταλάτε καί καλλωπίζεσθε μέ πλούσια καί λαμπρά ἱμάτια, ἀγαπάτε τόν χρυσόν ὑπέρ τόν Χριστόν καί ἄλλας αἰσχουργίας τελεῖτε, ὅπου αἰσχύνομαι νά τάς γράφω. Πρέπον εἶναι οἱ μοναχοί νά βαστοῦσιν ἀργυρομάχαιρα εἰς τās ζώνας καί μανδήλια μεταξωτά καί χρυσοῦφαντα; Νά φοροῦν πουκάμισα μπουκασί⁵⁵, νά βλέπουν καθρέπτας, νά εὐμορφίζονται; Καθώς ποιοῦσιν αἱ γυναῖκες τοῦ ἔρωτος, Ἡ νά εἶναι πραγματευτάδες καί ἔμποροι, νά δίδουν γρόσια, νά λαμβάνουσι ὠφέλειαν (=τόκο) ..." Αυτή η συμπεριφορά των μοναχών τον κάνει βίαιο⁵⁶. "... ἀμή ἐσεῖς ὅπου ὅταν εἴστε

50. " Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.129.

51. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σσ.65-66

52. " Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.244

53. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.43.

54. "Παράδεισος", σ.51

55. Boucassin, εἶδος βαμβακεροῦ υφάσματος.

56. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.22

κοσμικοί, δέν εἶχατε δέκα ἀργύρια, καί ἀφοῦ ἐγίνατε καλόγεροι, ἀποκτήσατε πεντακόσια γρόσια καί ὑπερηφανεύεσθε μέ τά ἄσπρα, ὅποῦ ἐκλέψατε, ποίαν ἀνταμοιβήν νά σᾶς δώσῃ ὁ Κύριος; παρέξ τήν ἀτελεύτητον κόλασιν ... καί οἱ ἀρχιερεῖς τρισχερότερα, ὅσοι εἶναι ἀνελεήμονες, πλεονέκται καί φιλάργυροι, καί ἄς προσέχη πᾶς ἕνας νά μή εἶναι περισσά φιλάργυρος οὔτε νά ἀφορίζη τούς πτωχοῦς ὅποῦ δέν ἔχουν νά σᾶς δώσουν τά κανονικά ...". Μια ἄλλη μορφή της πλεονεξίας των εκκλησιαστικῶν εἶναι να ζητοῦν και να δέχονται ελεημοσύνη ἐνῶ δὲν τὴν ἔχουν ἀπόλυτα ἀνάγκη, ἀφοῦ μάλιστα μποροῦν να εργαστοῦν για να ζήσουν. Κυρίως οἱ μοναχοί των κοινοβίων που πιέζουν τους πιστούς να τους δώσουν ὅ,τε ἔχουν, οἱ ἴδιοι ὅμως δὲν παραδίδουν στο σκευοφύλακα της μονῆς ὅλα τα υπάρχοντά τους, ὥστε παρουσιάζεται το φαινόμενο να βρίσκονται στο κελλί μερικῶν μοναχῶν πράγματα που ἀρκοῦν για να προικιστεῖ ἕνα κορίτσι⁵⁷. "Ταῦτα λέγω διὰ τούς ἱερομονάχους καί μοναχοῦς, ὅποῦ δέν εἶναι ὑπεξούσιοι εἰς κοινόβια, ἀλλά ἀνυπότακτοι, ἀπό τούς ὁποίους ὅσοι ἤξεύρουν ἔργο χειρον, ἢ δύνανται νά δουλεύουν καί διὰ τήν ἀμέλειαν τους ὀκνεύουν οὐαί τους, ὅτι βαρέως ἀμαρτάνουσι τρώγοντες ξένον κόπον οἱ τάλανες ... καί οἱ κοινοβιάταις πρέπει, νά ἔχουσι καί αὐτοί διάκρισιν νά μή στενοχωροῦν τούς πτωχοῦς καί πένητας, νά δίδουν στανικῶς τους τό πρᾶγμα, ὅποῦ ἐκεῖνοι χρειάζονται, καθώς κάμουν τινές ἱερομόναχοι ἀναίσχυντοι καί πλεονεκτοῦσιν ἄμετρα. καί ὅταν ὑπάγουν εἰς τό μοναστήρι δέν τά δίδουν ὅλα εἰς τόν σκευοφύλακα, ἀλλά κρατίζουν ὅσα θέλουσιν, ἀλλ' ἄς προσέχη πᾶς ἕνας ὅτι βαρέως κανονίζουν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι ὅσους ἔχουν ἄσπρα καί διορρυθμοῦσιν εἰς τά κοινόβια ... ἐγὼ εἶδα τινάς μοναχοῦς εἰς μερικά κοινόβια, ὅποῦ ἔτυχα, καί ἔχουσι πράγ-

57. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σσ. 50-51.

ματα, ὁποῦ φθάνουν νά προικίσουν μίαν κορασίδα πλουσιόπαροχα.."
Ἡ φιλοχρηματία φέρνει τὴν τσιγκουνιά και τὴν ασπλαχνία, που μπο-
ρεῖ νὰ εξουδετερωθεῖ, ἰδίως στα κοινόβια, με τὴν ελεημοσύνη που
πρέπει νὰ δίνεται κρυφά ἀπὸ τοὺς φιλόργυρους ἀδελφούς για νὰ
μη σκανδαλίζονται⁵⁸ "... ἐγὼ εἶδα ὀφθαλμοφανῶς καὶ πολλοὺς κελ-
λιώταις εἰς τὸ ἄγιον Ὅρος, Ἱερομονάχους καὶ ἰδιώτας. καὶ δίδουν
ἐλεημοσύνην κρυφά τοῦ ὑποτακτικοῦ διὰ νὰ μή τὸν σκανδαλίωσι,
καὶ πάλιν ἄλλοι ὑπηρεταῖς πέρνουν ὁμοίως καὶ δίδουν ἀπόκρυφα
τῶν προεστώτων, ὅταν εἶναι αὐτοὶ ἄσπλαχνοι ...". Τὴ φιλοχρηματία
τῶν κληρικῶν τὴ συντηρεῖ και τὴν αυξάνει ἡ μωρία και ἡ ματαιο-
δοξία τῶν λαϊκῶν⁵⁹. "Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς μωροὺς καὶ ἄφρονας ὁ-
ποῦ δίδουν τῶν πλουσίων ἱερομονάχων ... καὶ σαραντάρια καὶ εἰς
ταῖς πλούσιαις Ἐκκλησίαις λαμπάδες καὶ ἄλλα τασίματα. τὰ ὅποια
τρώγει ὁ παπάς, ἢ ὁ καλόγερος ὁποῦ ὀρίζει τὸν ναὸν ἐκεῖνον καὶ
θησαυρίζει ὡς φιλόργυρος καὶ μήτε λειτουργίαν σᾶς κάμνει, οὔτε
μνημόσυνον μόνον ἄλλαις λαμπάδες πωλεῖ καὶ κάμνει ἀργύρια καὶ
ἄλλαις χαρίζει τῶν ἀσεβῶν καὶ ταῖς καίγουν εἰς ταῖς ἀνάπαυσαις
καὶ εἰς ἄλλαις ὑπηρεσίαις. καὶ δέν ἔχουν πολὺν μισθὸν ἐκεῖνοι ὁ-
ποῦ φέρνουν εἰς ἐκεῖνον τὸν ἄγιον, ἀλλά ἄς ταῖς δίδουν εἰς μίαν
πτωχὴν ἐκκλησίαν, ὁποῦ δέν ἔχει κηρία ἢ λάδι, νὰ λειτουργήσῃ ὁ
ἐφημέριος. ἢ ἄς τὰ δώσῃ καλύτερα τῶν πτωχῶν ὁποῦ πεινοῦν καὶ ψυ-
χραίνου. νὰ τὰ χορταίνου καὶ νὰ ἐνδύνονται. Καὶ εἰς τοῦτο ἔχου-
σι μισθὸν περισσότερον! Πνεῦμα ἀντικληρικό, ὅμοιο με τὸ σημερινό,
που τὸ στηρίζει στις θείες Γραφές, ἀφοῦ ὁ θεὸς λέει: "Ἐλεον θέλω
καὶ οὐ θυσίαν". Με θλίψη διαπιστώνει τὴν τελειότητα τῆς κοινο-
βιακῆς ζωῆς τῶν φραγκοκαλογέρων⁶⁰ και τὴν τέλεια ἀκτημοσύνη

58. "Κυριακοδρόμιον", σ.103.

59. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σσ.52-53

60. Ὁ.π., σ.51-2 καὶ "Κυριακοδρόμιον", σ.103.

τους,αρετές ανώτερες από την πνευματική αξία του καθολικισμού.
"... κἄν τούς φραγγοκαλόγερους δέν αἰσχύνεσθε,νά ἐντραπῆτε τα-
λαίπωροι,ὁποῦ δέν ἔχουν δεύτερον ἱμάτιον,μόνον ἓνα φοροῦσι,χει-
μῶνα καί καλοκαίρι,καί ἄσπρα ποσῶς δέν ἔχουσι,ἀλλά εἶναι τελεί-
ως ἀκτήμονες,ναί εἰς φόβον θεοῦ.καί πολλάκις ἔτυχα μέ τινάς ἀ-
πό ταύτους ἤγουν καπουτζίνους,εἰσέ καράβι καί μήτε ἄσπρα ἔβα -
στοῦσαν,οὔτε παξιμάδι ἢ ἄλλο βρώσιμον καί τούς ἔτρεφαν οἱ ναύ-
ταις καί ναῦλον ποσῶς δέν τούς ἔπερναν ἡξεύροντες τήν τάξιν αὐ-
τήν καί τήν συνήθειαν καί ἐγώ ἐδοκίμασα τινάς νά λάβουν ἀργύ-
ρια καί δέν ἠθέλησαν λέγοντες ὅτι κἄν νά τά πιάσουν δέν ἔχουν
συγχώρησιν.μόνον φαγῆ ἐπέρνασι καί τούς ἐμακάρισα καί ἐθαύμασα
τήν ἀρετήν τους καί τοῦ λόγου μου ἐταλάνισα ὁποῦ δέν ἠμπορῶ νά
φυλάξω τοιαύτην ἀρετήν ὡς φαῦλος καί ὀλιγόπιστος ...".

Ἄλλη συνέπεια της φιλοχρηματίας εἶναι ἡ ἀμβλυνση της συ-
νειδήσεως που εμφανίζεται με την ασυνειδησία στην εκτέλεση των
ιερατικών τους καθηκόντων και την αγνωμοσύνη ἀπέναντι στους ευ-
εργέτες τους. Ὅταν πληρώνονται ἀπό συγγενεῖς πεθαμένων για να
τελοῦν μνημόσυνα δὲν εκπληρώνουν πιστά την παραγγελία⁶¹. " ...
προσέχετε δέ ὅσοι ἱερεῖς ἐπληρώθητε νά κάμετε σαραντάριον διὰ
τινα ἀπεθαμένον,νά λειτουργᾶτε μοναχόν καθ' ἓνα ὄνομα,καί νά μή
βάνετε πολλά,ὅτι κολάζεσθε διὰ πλεονεξίαν. ἐσύ πέρνεις ἄσπρα φ'
νά κάμης σαράντα λειτουργίας,καί ἔρχεται σου εἰς τήν μίαν δώ -
δεκα.καί λειτουργᾶς εἰς μίαν ὥραν,καί δέν εὐχαριστᾶσαι,ἀμή βᾶ-
νεις ὡς πλεονέκτης τρία ὀνόματα καί πέρνεις διὰ μίαν ὥραν μ'
ἄσπρα ... φυλάγεσθε ἀπό τοιαύτην ἀταξίαν. μήν ἔλθη καιρός νά
κλαίετε ἀνωφέλευτα. ἀλλά λειτούργα πρῶτα τό ἓνα ὄνομα ἅγιε Πνευ-
ματικέ,καί ἀφοῦ τελειώσης ἐκεῖνο,ἄρχιζε τό ἄλλο σαραντάριον,διὰ

61. "Γεωπονικόν",σ.186.

νά ὠφελεῖς ταῖς ψυχαῖς περισσότερον, καί νά εἶναι εὐλογημένος ὁ κόπος σου ...". Επιτίθεται με αυστηρότητα και εναντίον των ιερέων και μοναχών που διαβάζουν τις ακολουθίες στο κελλί τους, ιδίως τις Ὁρες, και παράλληλα εκτελούν και κάποια χειρωνακτική εργασία⁶². Ἄλλοι μοιράζονται μεταξύ τους τις αναγνώσεις "καί ἀναγινώσκει ὁ ἕνας τό Μηναιῶν, ὁ ἄλλος τήν Παρακλητικήν και ἕτερος τό Ψαλτήριον"⁶³. Στα μεγάλα κοινόβια δεν ψάλλουν πάντοτε τις ευχές του "θηκαρά" γιατί έτσι επιμηκύνουν τις ήδη μεγάλες ακολουθίες και γίνονται βαρετές. Τους συμβουλεύει να συμπεριλάβουν και αυτούς, που είναι προτιμότεροι από τις αναγνώσεις στη διάρκεια των οποίων οι περισσότεροι καλόγεροι, επειδή κάθονται, κοιμούνται. Θεωρεί ως υπόδειγμα κοινοβίου τη μονή του Αγ. Ιωάννη του θεολόγου στην Πάτμο⁶⁴.

Δεν κάνει ευθέως λόγο για ηθικά παραπτώματα⁶⁵. Σοβαρό αμάρτημα του κληρικού είναι η παράβαση της νηστείας⁶⁶, η οι-

62. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 23

63. "Ψαλτήριον", σ. δ'. Παραπέμπω στην έκδοση του 1804.

64. "Τριαδική Ὁκτώηχος" στον πρόλογο.

65. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 44, "Ἐκλόγιον", σ. 196. Παραπέμπω στην έκδοση του 1806.

66. "Κυριακοδρόμιον", σ. 61 "...ὡσάν τό κάμνουσι τινές ἀναίσχυντοι καί ἀνευλαβεῖς μοναχοί πίνοντες ῥακί καί κρασί πρὸς κόρον οἱ ἄφρονες καί βλέπωντάς τα οἱ λαϊκοί πράττουσι καί αὐτοί ὅμοια ...", σ. 41. "Καί μάλιστα οἱ Ἱερεῖς καί Μονάζοντες, ὁποῦ ἐσεῖς εἶστε τό ἄλας τῆς γῆς, νά δίδετε τῶν κοσμικῶν καλόν υπόδειγμα, καί ἐσεῖς εἶστε τρισχειρότεροι. Ἐσύ ὁ Ἱερεῖς ὁποῦ εἶσαι φῶς γίνεσαι σκότος, καί διὰ νά φάγῃς ἐσύ κοιλιόδουλε, κάμνεις καί τοῦς λαϊκοῦς νά καταλύσουσι τήν νηστείαν... Τήν μεγάλην τεσσαρακοστήν δέν γίνεται συμπόσιον τάς πέντε ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, διατί δέν τρώγουν λάδι, οὔτε

νοποσία και οι κοσμικές διασκεδάσεις όπως τα τραγούδια και οι χοροί, το χαρτοπαίγνιο, τα απαλέτια⁶⁷ και άλλα παρόμοια⁶⁸.

Αποκορύφωμα της ηθικής καταπτώσεως του κλήρου θεωρεί την αγάπη για τα αξιώματα "καί ἐπιποθοῦσι προφάσει τοῦ ἀγαθοῦ νά λάβουν Ἡγουμενείας, Ἐπισκοπάς, καί ἄλλα πρωτεῖα, διὰ νά κάμνουσι τάχα καλοσύνην, νά ὀδηγήσουν εἰς ὁδοῦς σωτηρίας τό ποίμνιον θεάρεστα⁶⁹". Και όμως πρέπει να ξέρουν ότι "αὐτοί ὅλοι οἱ ἀκροβατεῖς καί ὑπερήφανοι λογισμοί" είναι απάτη του δαίμονος και ότι τα αξιώματα αλλοιώνουν το χαρακτήρα. "Honores mutant mores καθώς τό λέγουσι καί οἱ Λατίνοι"

Γιά να ικανοποιήσουν τη φιλοδοξία τους, με αναίδεια και αναισχυντία οι πνευματικοί δίνουν χιλιάδες γρόσια και αγοράζουν ηγουμενεία, μητροπόλεις και άλλα πρωτεία παρόμοια⁷⁰, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε στην παλαιά εποχή που οι πατέρες για να αποφύγουν ένα αξίωμα, για το οποίο τους εξέλεξαν χωρίς τη θέλησή τους, ακρωτηριάζονταν για να δημιουργήσουν κώλυμα για το αξίωμα. θεωρεί τους εκκλησιαστικούς αιτία του κακού, να απαιτεί

κρασί πίνουσι, οὔτε πρέπει νά κάνετε λειτουργίας τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας εἰς τὰ παρεκλήσια καθώς εἶδα εἰς τὰ νησία καί κάμνουσι οἱ ἄφρονες καί ὑπάγει ὁ παπᾶς δέκα μίλια μακράν εἰς ἐτόπον ἔρημον καί φορτώνει ὁ μωρός καί ἄγνωστος τόν προηγιασμένον Ἄρτον καί Οἶνον εἰς τόν γάϊδαρον καί συντυχαίνει μέ τούς ἀκολουθοῦντας ὁ γάϊδαρος μυθολογίας καί φλυαρίσματα ...". Βαρύς χαρακτηρισμός ὁ ἴδιος τόν θεωρεῖ νουθεσία για τη σωτηρία των ψυχων τους.

67. Εἶδος παιγνιδιού, η ομάδα.

68. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 244.

69. Ὁ.π., σ. 44.

70. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σσ. 127-8, 146.

η τουρκική διοίκηση, "Αύθεντία", χρήματα από όποιον αναλάμβανε ένα αξίωμα. Έχει τη γνώμη ότι, αν δε ζητούσε κανείς τα αξιώματα, θα τα έδιναν οι τούρκοι χωρίς να απαιτούν χρήματα⁷¹. Όμως ο εξαγορασμός φτάνει και ως το πατριαρχικό αξίωμα. Επικαλείται τη γνώμη κάποιου γέροντα που του είπε ότι αμέσως μετά την πτώση του Βυζαντίου ο σουλτάνος, "βασιλεύς", επειδή είχε ο ίδιος συμφέρον να συγκεντρωθούν οι υπόδουλοι χριστιανοί στην πρωτεύουσά του, την Πόλη, ενίσχυσε την αρχή του πατριάρχη με χρηματική επιχορήγηση και δώρα. Με το πέρασμα των χρόνων ο ανταγωνισμός των αρχιερέων για το αξίωμα έκανε το σουλτάνο να καταργήσει αρχικά εκείνο το δώρο. Στην εποχή του κατήντησε η εκκλησία να πληρώνει τόσα φορτία άσπρα "τοῖς ἐξωτέροις", κατά την εκλογή του πατριάρχη.

Τα παραπάνω μειονεκτήματα δε χαρακτηρίζουν τους αγιορείτες μοναχούς, τους οποίους εκτιμάει, θαυμάζει, αγαπάει και θέλει με κάθε τρόπο να τους βοηθήσει⁷². "Ταῦτα σᾶς γράφω, ἀδελφοί μου χριστιανοί, νά τό ἤξεύρετε πανταχοῦ, ὅταν ἔλθουν μοναχοί ἀπό αὐτά τά μοναστήρια (=του Διονυσίου και της Σιμωνόπετρας) ἢ καί ἀπό ὅλα τά μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ὄρους (διατί εἶναι καί αὐτά πτωχά) νά τοὺς δίδετε ἐλεημοσύνην τό κατά δύναμιν". Ανάλογες είναι και οι θέσεις του Μελετίου Πηγά για την ηθική κατάσταση του κλήρου της εποχής του.^{72α}

71. Ὁ.π., σ.129.

72. "Νέος Παράδεισος", σ.429. Παραπέμπω στην έκδοση του 1861.

72α. Γ.Βαλέτας, Μελέτιος Πηγάς. Χρυσοπηγή. Ευαγγελικής Διδασκαλίας περίοδος, Αθήναι 1958, σσ.394-5, 311.

3. Πλούτος. Βασικό θέμα της χριστιανικής διδασκαλίας το πρόβλημα του πλούτου, αφού και ο ιδρυτής της πίστεως ασχολήθηκε με τις αρνητικές του συνέπειες στη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Ο Λάνδος καταδικάζει τους άσπλαχνους πλούσιους, ενώ δεν προτείνει στους φτωχούς λύσεις για να απαλλαγούν από τη φτώχεια τους. Αντίθετα δέχεται ότι το να υπομένει κανείς τη φτώχεια χωρίς γογγυσμούς, αλλά με ευχαριστία στο θεό είναι θεάρεστη αρετή για την οποία θα ανταμειφθεί στον Παράδεισο⁷³. Κατά συνέπεια η διδασκαλία του δεν είναι πρωτότυπη⁷⁴, είναι όμως επίκαιρη, αφού η φτώχεια των ελληνικών πληθυσμών της οθωμανικής αυτοκρατορίας είχε φτάσει τους ανθρώπους στο έσχατο σημείο της εξαθλίωσης⁷⁵. Πιστεύει όπως και οι μεγάλοι πατέρες της Εκκλησίας ότι ο πλούτος συνάζεται με την αδικία. Εξαπολύει σκληρούς χαρακτηρισμούς εναντίον των πλουσίων: "αυτοί εισίν οί κλέπται, οί άρπάζοντες τήν τροφήν τών πτωχών, τόν κόπον τους, όπου τούς θλίβουν και τούς βασανίζουσι, και πίνουσι ὡσπερ ἀβδέλλαϊς το αἷμά τους⁷⁶". (Εξαίρεση πλούσιου αποτελεί ο άρχοντας της Ιεράπετρας Ανδρέας Καραβέλας). Το προϊόν της αδικίας τους το χρησιμοποιούν για να προμηθεύονται πολυτελή φορέματα, πλούσια φαγητά και σπάνια ποτά, ενώ οι φτωχοί πεθαίνουν από τη γύμνια και την πείνα στις αγορές των πόλεων⁷⁷. "... αυτοί κάμνουσι τοιαῦτα φιλεύματα, όπου έξοδιάζουν χιλιάδες ἄσπρα διά νά γεύσουν ἄλλους ὁμοίους τους, και τούς πτωχούς ἀσπρόχνουσι και διώκουν ἀπό τάς θύρας των οἰκων τους".

73. "Καλοκαιρινή" στον πρόλογο.

74. "Ἄμαρτων Ἐσωτηρία", σ. 283.

75. "Καλοκαιρινή", ό.π.

76. "Ἄμαρτων Ἐσωτηρία", σσ. 267, 40. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 63.

77. "Ἄμαρτων Ἐσωτηρία", σ. 267.

Οι πλούσιοι είναι υπερήφανοι και κενόδοξοι, ακόμη και όταν δίνουν μικρή ελεημοσύνη το κάνουν για να τους επαινέσουν οι άνθρωποι. Και ο εκκλησιασμός τους είναι ακόμη πράξη επιδείξεως γεμάτη ανευλάβεια: "εάν απέλθωσι εις τήν ἐκκλησίαν, δέν στέκουσι μέ εὐλάβειαν, ἀλλά διηγοῦνται διά πράγματα μάταια, πῶς νά πλουτίζουν καί νά τελέσουν τά σαρκικά τους θελήματα. Ὁ νοῦς καί οἱ ὀφθαλμοί τους δέν εἶναι εις τά ἱερά τῆς Ἀκολουθίας λόγια, ἀλλά πρός τόν γυναικίτην, νά βλέπουσι εὐμορφας κορασίδας, νά ἀπολαμβάνουν τά κάλλη τους ...". Ο πλούτος σπρώχνει ακόμη στην υποτίμηση και στην εξαπάτηση του θείου, αφού πολλές αρχόντισσες, όταν παλιώσει ένα φουστάνι τους το αφιερώνουν στην εκκλησία για να γίνει "ποδιά" στις άγιες εικόνες⁷⁸.

4. Δανεισμός και τοκογλυφία. Θεωρεί το δανεισμό κατάσταση ανάγκης που πολλές φορές βγάζει τους φτωχούς από το αδιέξοδο. Καταντάει όμως κλεψιά αν ο τόκος ξεπεράσει το ποσοστό των δέκα ή ένδεκα μονάδων στις εκατό. Στη Δύση ισχύει το σύστημα του 6%. Αν ο τόκος φτάσει τις είκοσι ή τριάντα ποσοστιαίες μονάδες αυτό είναι αμαρτία ασυγχώρητη και λόγος αφορισμού⁷⁹. "Ὁμοίως καί ὅσοι λαμβάνουν ὠφέλειαν εις τά ἀργύρια περισσότερον ἀπό δέκα ένδεκα κλέπταις εἰσί καί ἄρπαγες. Οἱ φράγγοι πανταχοῦ, λαμβάνουν μόνον ἔξη εις τά ἑκατόν καί ὄχι ποθές περισσότερον, καί ἐγώ εις ὄσους τόπους ἔτυχα καί ἐδίδαξα, τοὺς ἐσυμβούλευσα, νά λαμβάνουν δέκα εις τά ἑκατόν, ἤγουν ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι, καί τοῦτο τό ἔκαμα διά νά σώνουνται οἱ πτωχοί εις ταῦς χρείας τους. Ἀμή ὅσοι λάβουσι περισσότερα ἤγουν εις τά ἑκατόν εἴκοσι ἢ τριάκοντα εἶναι ἀφορεσμένοι καί ἀσυγχώρητοι, ἔως στρέψουν ὀπίσω τό ἄ-

78. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 311.

79. "Χριστιανῶν Ὁδηγία" σσ. 45, 148. "Κυριακοδρόμιον", σ. 150

δικον ...". Το κακό όμως ξεπερνάει κάθε όριο και τον κάνει να αναρωτιέται⁸⁰. "Πώς έχουν οι άνομοι και άσεβέστατοι τοσοῦτον ἀπάνθρωπον καρδίαν καί ψυχὴν ἀσυμπαθῆ καί ἀνελεήμονα, νά λαμβάνουν οἱ ἀσυνείδητοι εἰς τὰ ἑκατόν πενήντα ὠφέλειαν, πολλάκις δέ διπλασιάζουν τὰ χρήματα οἱ ἀχόρταγοι, διατί λαμβάνουν ἀπὸ τὸν πτωχόν τὴν ἐσοδείαν ὡς βούλονται καί πέρνουν τό κρασί, τό λάδι, καί τό γέννημα (=σιτάρι) ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅσα τό πουλοῦσι ἐτότες, διατί τοῦ ἐδάμεισαν τὰ ἀργύρια πρότερον, καί τούς ἔρχεται διπλῆ ἢ ὠφέλεια ...".

5. Ἡ οικογένεια. Γενικεύοντας την εντολή "τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου" δίνει τον κανόνα των οικογενειακῶν σχέσεων. Σεβασμός καὶ ἀγάπη στους γονεῖς. Αὐτοὶ οφείλουν φροντίδα γιὰ τὰ τέκνα τους, ὄχι μόνο με υλικές παροχές, ἀλλὰ καὶ με παιδαγωγικές τιμωρίες, ὅταν σφάλουν. Τα ἴδια καθήκοντα ἔχουν καὶ οἱ αφεντάδες γιὰ τους δούλους τους καὶ οἱ προεστοὶ γιὰ τους υποτακτικούς. Επισημαίνει ορισμένα οικογενειακά προβλήματα, ὅπως ἡ ἀκαταδεξία των τέκνων ἀέναντι στους φτωχοὺς γονεῖς, ἡ ἀπληστία που τους κάνει νὰ εὐχονται τὸ θάνατο των γονιῶν τους γιὰ νὰ τους κληρονομήσουν, ἡ σκληρότητα του συζύγου που ἀπαγορεύει τὸν ἐκκλησιασμό στη γυναῖκα του, ἐπειδὴ ζηλεύει ἢ ἐπειδὴ αἰσθάνεται μειωμένος, ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ της ἀγοράσει ωραίες φορεσιές. Φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖ τὸν ξυλοδαρμό που γίνεται με μέτρο ἢ ὅταν φταίει ἡ γυναῖκα⁸¹. Ἰδιαίτερα ἐπιμένει στο καθήκον των παιδιῶν νὰ περιθάλλουν τους γονεῖς ἢ τὰ πεθερικά⁸². " Ὁ τῆς ἀσυμπαθοῦς καρδίας καὶ ἀσπλαχνίας τινῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὅποῦ βλέπουν τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα τους εἰσέ πολλήν πτωχείαν καὶ στενοχωρίαν μὴ ἔχοντες τὰ πρὸς χρεῖαν καὶ αὐτοὶ

80. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.37

81. Ὁ.π., σ.207 "ἐάν τὴν ἔδειρεν ἄδικα ἢ ὑπὲρ τὸ πρέπον".

82. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.47-9.

τρώγουν καθ' ἑκάστην καὶ πίνουσι, καὶ ἐκεῖνοι πεινοῦσιν οἱ τὰ -
λανες καὶ δέν τοὺς εὐσπλαχνίζονται. Ὡ ἀχάριστοι, αὐτοῦ σᾶς ἔ-
θρεψαν καὶ ὑπάνδρευσαν καὶ σᾶς ἐχάρισαν τὸ πρᾶγμα τοὺς καὶ
σεῦς δέν τοὺς εὐσπλαχνίζεσθε ἄσπλαγχοι ... ὅσοι καὶ ὅσαις ἔ-
χετε γονεῦς ἢ πενθερούς, νὰ τοὺς γηροτροφοῦσι, νὰ μὴ διακονί -
ζονται (=ζητιανεύουν), καὶ ἐάν τύχη νὰ εἶναι τὸ πρόσωπον ἄ-
σπλαχνον, ἦγουν ὁ γαμβρός ἢ ἡ νύμφη, καὶ δέν στέργει νὰ ἐλέησῃ
τόν πτωχεύσαντα πενθερόν ἢ πατέρα ἢ ἄλλον συγγενῆ, ἄς δίδῃ ὁ
ἄλλος κρυφὰ τοῦ συντρόφου του, διὰ νὰ μὴν σκανδαλίζεται".

6. Οἱ γυναῖκες. Δέν προπορεύεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ στο θέμα
αὐτό. Δέν τον ἀπασχολεῖ ἡ θέση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σχετικά με
τὴν ἰσότητά των δύο φύλων, που τόσο παραστατικά θα ἐρμηνεύσει
αργότερα ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός⁸³. θεωρεῖ τὴ γυναῖκα ἄτομο με μει-
ωμένη ἠθικὴ ἀντίσταση⁸⁴. "... καὶ οἱ γυναῖκες ὁμοίως πρέπει
νὰ φυλάγονται ἀπὸ τὸ κρασί, διὰτὶ δέν ἔχουσι δύναμιν νὰ ἀντι -
τάσσονται τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν τὰς ὁποίας αὐξάνει ὁ οἶνος".
Τὶς ὀνομάζει "μωραῖς", "ἄγνωστὰς" καὶ "ἄχρηστὰς", δέχεται ὁ-
μως, ἔστω καὶ ἔμμεσα, ὅτι ὑπάρχουν καὶ τίμιες, ἐνάρετες καὶ γνω-
στικὲς γυναῖκες⁸⁵. Τοὺς ἀφιερώνει ἓνα ξεχωριστὸ κεφάλαιο στη
"Χριστιανῶν Ὁδηγία". Βασικὰ καὶ κύρια τοὺς καταλογίζει ἀνει -
λικρίνεια στὴν ἐξομολόγηση, θέμα προσφιλὲς τόσο στις δυτικὲς
τοῦ πηγές, ὅσο καὶ στις λαϊκῆς τεχνοτροπίας τοιχογραφίες των
ἐκκλησιῶν σ' ὅλη τὴ διάρκειά της τουρκοκρατίας. Με πολλὴ ἀφέλεια
χρησιμοποιεῖ ὡς σοβαρὸ ἐπιχείρημα κάτι που ἀνετα θα περνοῦσε
ὡς εὐφρολόγημα: ἓνας πνευματικὸς ρώτησε κάποτε ἓνα δαιμόνιο

83. Ἰω. Μενούνος, Κοσμά του Αἰτωλοῦ Διδαχές, ὁ.π., σσ. 133-4

84. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 61. "Γεωπονικόν" σ. 72

85. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σσ. 3, 177.

για το ποιοί είναι περισσότεροι αριθμητικά στην κόλαση και εκείνο απάντησε ότι οι γυναίκες σε αντίρρηση του πνευματικού, γιατί να γίνεται αυτό αφού οι γυναίκες "δέν κάμνουσι τινά πραγματείαν ή συναλλάγματα, οὔτε πουλοῦσι, ή αγοράζουσι, και ἄλλα τοιαῦτα, ὅπου οἱ ἄνδρες μετέρχονται, ἀπατῶντες ὁ ἕνας τόν ἄλλον και ἀδικοῦντες" ο δαίμονας απαριθμεί τους λόγους για τους οποίους κολάζονται οι γυναίκες: καλλωπισμός, μαντεία, δεισιδαιμονία, σούρα^{85α}, καταλαλιά και κυρίως ανειλικρίνεια στην εξομολόγηση⁸⁶.

Για όλα τα παραπάνω δεν φταίει αποκλειστικά η γυναίκα, αλλά η φύση της και η αγραμματοσύνη, για αυτό ο συγγραφέας τη βλέπει με συμπάθεια και επιθυμώντας να οδηγήσει "καί αὐταῖς, εἰς καλόν και σωτήριο δρόμον" γράφει ὅ,τι γράφει και ζητά συγγνώμη που ξέφυγε από το θέμα⁸⁷.

7. Διασκεδάσεις, αναγνώσματα, καλλωπισμός. Στην εποχή του Λάνδου ευκαιρία για διασκέδαση, εκτός από τα ευτυχή οικογενειακά γεγονότα, ἔδιναν αποκλειστικά οι γιορτές των αγίων, τα πανηγύρια. Σ'αυτά η διασκέδαση συνίστατο σε φαγοπότι και χορούς που πολλές φορές γίνονταν αφορμή να τελούν οι άνθρωποι τα θρησκευτικά τους καθήκοντα τυπικά ή και στοιχειωδώς⁸⁸. Είδος διασκεδάσεως είναι τα διάφορα παιγνίδια και ιδιαίτερα το χαρτοπαίγνιο που γίνεται αφορμή να χάνει ο άνθρωπος χρήματα και κτήματα, την υπόληψή του και το χρόνο του⁸⁹.

85α. Lussuria φιληδονία, ακολασία.

86. 'Ο.π., σ.246. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.148.

87. 'Ο.π., σ.151

88. "'Αμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.195

89. 'Ο.π., σ.21

Στην κατηγορία των βλαβερών αναγνωσμάτων κατατάσσει τις ιστορίες, κωμωδίες και τραγωδίες⁹⁰, όλη δηλ. την πνευματική παραγωγή της πατρίδας του της Κρήτης στο τέλος του 16^{ου} και του 17^{ου} αι.

Η "άντίθεος καί δαιμονική" υπερηφάνεια ωθεί τον άνθρωπο στον καλλωπισμό. Όμως ο άνθρωπος μειώνει τον εαυτό του, όταν για το στολισμό του χρησιμοποιεί υλικά που προέρχονται από τα άλογα ζώα, όπως είναι τα μεταξωτά, οι γούνες και τα δέρματα⁹¹. Καταδικάζει το ξύρισμα και το βάψιμο⁹² και τη χρήση αρωμάτων. "ούαί εις εκείνας τας γυναίκας καί τούς άνδρας, όπου βαστούσι μόσκους καί άλλα μυρωδικά,νά εύωδιάζουσι εις τούς δρόμους".

2. Ά λ λ α θ έ μ α τ α

α) Οι εξισλαμισμοί. Δεν ασχολείται με την πολιτική κατάσταση των ελλήνων της εποχής του, "τών Ρωμαίων". Δε φαίνεται να αισθάνεται υπερηφάνεια όπως ο Μελέτιος Πηγάς⁹³ που είναι απόγονος των αρχαίων ελλήνων. Άλλωστε το εθνικό "Έλλην" το χρησιμοποιεί κατά κανόνα για να δηλώσει τον ειδωλόατρη. Η θρη-

90. Ό.π., στον πρόλογο. "Πάσας τας βίβλους καταφρονήσατε, Ίστορίας, κωμωδίας καί άλλους ψυχοβλαβεστέρους λόγους τών ποιητών, όπου όφελος δέν σάς δίδουν, αλλά μάλλον ζημίαν καί κόλασιν". "Γεωπονικόν", σ.13.

91. "Άμαρτωλών Σωτηρία", σ.262

92. Ό.π., σ.208

93. Γ.Βαλέτας, Μελέτιος Πηγάς ... ό.π., σ.398

σκευτική συνείδησή του βρίσκεται υπεράνω όλων. Δε χρησιμοποιεί συχνά και το εθνικό όνομα "τουρκος"⁹⁴, αλλά το "μουσουλμάνος", "άραβας", "άγαρηνός", "σαρακηνός", "ίσμαηλίτης", δηλωτικά θρησκευτικής πίστης. Την τουρκική διοίκηση την ονομάζει απρόσωπα "αύθεντία" και το σουλτάνο "βασιλέα". Με μια άχρωμη και ουδέτερη φράση αναφέρεται στην πτώση του Βυζαντίου "είς τήν άρχήν όπου έπηραν οί Μουσουλμάνοι τό Βυζάντιον". Τα αισθήματά του για τους τούρκους και την εξουσία τους τα εκφράζει έμμεσα⁹⁵. "καί πληρώνει τόσα άσπρα τοίς έξωτέροις", "άλλά καί αυτοί οί ίσμαηλίται τήν εύλαβοϋνται καί τήν σέβονται". Έμμεσα παραδέχεται και το ότι αιτία της οικονομικής εξαθλιώσεως των ελλήνων και ιδίως των νησιωτών είναι η τουρκική σκλαβιά και η σκληρή φορολογία⁹⁶. "Οί τοιοϋτοι (=φτωχοί κάτοικοι των νησιών) έπ'άληθείας Μάρτυρες λογίζονται, διατί τούς έγδύνουν οί χαρατζαραϋτοι, καί πέρνουν τό ψωμί καί τά ροϋχα τους, διά τήν άχορταγίαν τών Άγαρηνών, όπου τούς όρίζουσι, καί δέν τούς άπομένει τίποτας".

Στα πρώτα του έργα⁹⁷ δεν κάνει καθόλου λόγο για τους εξιλαμισμούς, ίσως γιατί το υλικό για τα έργα αυτά το έχει από παλιά και οι ιδέες του είχαν διαμορφωθεί στη φραγκοκρατούμενη Κρήτη που δεν υπήρχε τέτοιο φαινόμενο και πρόβλημα. Τούτο το θέμα τον απασχολεί στα τελευταία του έργα, που δεν τα τύπωσε ο ίδιος, στο "Κυριακοδρόμιον" (1657) και στη "Χριστιανών Όδηγία" (1685). Τα έργα αυτά δόθηκαν για τύπωμα από τον

94. "Χριστιανών Όδηγία", σσ. 30, 31. "Αμαρτωλών Σωτηρία", σσ. 128, 129.

95. Ό. π., σ. 129 "Χριστιανών Όδηγία", σ. 3.

96. "Καλοκαιρινή", σ. 6. Παραπέμπω στην έκδοση του 1818.

97. "Αμαρτωλών Σωτηρία" (1641), "Παράδεισος" 1641 κ. α.

ίδιο μέσα στα 1656 όπως φάνηκε στο σχετικό με τα βιογραφικά κεφάλαιο. Η επίθεση των τούρκων εναντίον της Κρήτης, η πολιορκία του Χάνδακα, η αναστάτωση στο Αιγαίο⁹⁸ οξύνει το πρόβλημα του εξισλαμισμού και αισθάνεται υποχρεωμένος να το θίξει στα τελευταία αυτά του έργα. Πραγματικά το 17^ο αι. οι εξισλαμισμοί αποτελούν ένα σοβαρότατο θέμα όπως φαίνεται από την αύξηση του αριθμού των νεομαρτύρων που δείχνει και την πίεση που ασκούνταν στους χριστιανούς, αλλά έμμεσα τήν ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού εξωμοτών. Μετά την επίθεση και την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους (1645-1669) και εξαιτίας των βιαιοτήτων οι κρήτες αντιμετωπίζουν πλεστικά το πρόβλημα της εμμονής στη χριστιανική πίστη και το πρόβλημα του εξισλαμισμού. Στην απελπισία τους απευθύνθηκαν στον πατριάρχη Κων/πόλεως και στον πατριάρχη Ιεροσολύμων Νεκτάριο, (1605-1685) από το Χάνδακα. Ο πρώτος τους απάντησε με το ευαγγελικό: "ὅστις ἄν ἀρνήσῃταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτόν καὶ ἐμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῦς."⁹⁹

Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Νεκτάριος φάνηκε πιο συγκαταβατικός και "δυοῦν κακοῦν προκειμένοιιν τό μή χεῦρον βέλτιον" απάντησε ότι ἐπιτρέπει την "κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καί ἐν ἀναποδράσῃ ἀνάγκῃ ἐξώμοσιιν". Αυτά πριν από τα 1669, οπότε ο Νεκτάριος παραιτεῖται λόγω γήρατος¹⁰⁰.

98. Νικ. Κεφαλληνιάδης, Χρονικόν των κατά της Κιμῶλου πειρατικών επιδρομών, "Κιμωλιακά" 4(1974) 71-110.

99. Ματθαίου, ι, στ. 32-3.

100. Ν. Καρυδάκης, Η Κρήτη υπό τους Τούρκους, άρθρο στο εγκυκλοπαιδικό λεξικό "Ἡλιος", τ. 11, σ. 506 κε.

Σύμφωνα με την κρίση του Λάνδου μία από τις αιτίες της αλλαξοπιστίας είναι και οι προσωπικές διαφορές και το μίσος ανάμεσα στους υπόδουλους έλληνες, που τους ωθούν στην εξωμοσία με κύριο σκοπό την απόκτηση δύναμης που θα τους βοηθήσει να βλάψουν τους προσωπικούς τους εχθρούς¹⁰¹. Μόλο που δε στοχεύει ακριβώς, ανακαλύπτει την κύρια αιτία του φαινομένου· δηλαδή την ανάγκη των υπόδουλων να αποκτήσουν πολιτική και κοινωνική υπόσταση μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία. Παίρνοντας υπόψη του τη σκληρή ζωή του ραγιά είναι συγκαταβατικός όπως και ο Ιεροσολύμων Νεκτάριος. Παρακαλεί τους αναγνώστες του¹⁰² "ὦ ἀκροατά" να δείξουν προσοχή για να κατανοήσουν όσα θα τους πεί· "...ἤγουν πρὸς ἐσᾶς ὁποῦ εἴστε τῶν σαρακηνῶν ὑπεξούσιοι, καὶ σᾶς ὀρίζουν οἱ Τοῦρκοι, καὶ κρητικοὶ εἴσται, καὶ ἀπὸ ἄλλα νησία καὶ ὄρια καὶ καστέλα, ὅτι ἐπιταυτοῦ δι' ἐσᾶς τοὺς ραγιάδες τῶν ἀγαρηνῶν ἐσύνθεσα τοῦτο τό μικρόν χαρτάκι (=βιβλίον), διατί εἶδα πολλοὺς ὁποῦ ἀπαρνήθησαν τὴν ἀληθινὴν πίστιν του δεσπότη Χριστοῦ καὶ ἐσαλαβάτισαν¹⁰³ οἱ σαλοὶ καὶ ἀνόητοι, διὰ νὰ γλυτώσουν ζωὴν προσωρινὴν καὶ παμμόχθηρον. ὁποῦ πάλιν αὔριον ἀποθαίνουσι, καὶ χάνουσι καὶ ἐτούτην τὴν πρόσκαιρον καὶ ἐκείνην τὴν παντοτινὴν καὶ αἰώνιον ...". Ἄλλοτε προτείνει ηρωϊκὲς λύσεις¹⁰⁴. "Ὅταν

101. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.30. "Καὶ νομίζω ὅτι ὅσοι ἀρνοῦνται τὸν Κύριον σήμερον καὶ τουρκεύουσι, καλὰ καὶ ἔχουν καὶ ἕτερα ἀμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ τό μίσος δέν τοὺς λείπει, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀσεβοῦσι, διὰ νὰ κάμουν τοῦ ἐχθροῦ τους ὅσα κακὰ ἠμπορέσουσιν".

102. Ὁ.π., σ.31.

103. Κάνω υπόκλιση, χαιρετώ με δουλοπρέπεια, ἀλλάζω πίστη.

104. Ὁ.π., σ.35, "Κυριακοδρόμιον" σ.258.

οὐν τύχη καὶ δέσσουντινά χριστιανόν οἱ τοῦρκοι διὰ κανένα φταίσιμον, γρικᾶτε ὅσοι εἶστε εἰς τὰ τούρκικα κάστρη καὶ κάτεργα καὶ τοῦ λέγουν νά σαλαβατίση, ἢ νά τόν κόψουσι, ἄς σταθῆ ἄνδρειομένα καὶ ἄς μή δειλιάση τόν πρόσκαιρον θάνατον ...". Στήριγμα στις ὥρες του μαρτυρίου ας ἔχουν τη μνήμη του "γλυκυτάτου Ἰησοῦ" και το ὅτι ἕνας τέτοιος θάνατος ξεπλένει ὅλες τις αμαρτίες του ἀνθρώπου. Εξ ἄλλου ἡ ἐξωμοσία δεν τους σώζει τελικά ἀπὸ το θάνατο γιατί οἱ τούρκοι συνήθως θανατώνουν το χριστιανό ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτή· "καθὼς τό ἔπαθαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ κοσμικοὶ καὶ ἱερωμένοι ...".¹⁰⁵ Ἀν τελικά ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία οδηγήσει το χριστιανό σε ἀρνήση και πάλι μπορεῖ το κακό να διορθωθεῖ με ἐμπρακτὴ μετάνοια και ὁμολογία, ὅπως ο νεαρός κρητικὸς Μάρκος¹⁰⁶ που τον "ἐξεγέλασαν" σε μικρὴ ηλικία και "ἐτούρκευσε" και ὕστερα ὅταν μεγάλωσε και συνειδητοποίησε το σφάλμα του ἐπέστρεψε στη Σμύρνη, ὅπου εἶχε ἀλλαξοπιστήσει, ὁμολόγησε και μαρτύρησε.¹⁰⁷

Ὅσοι δεν ἔχουν τη δύναμη να ξεπλύνουν με μαρτύριο την ἀρνήσή τους μποροῦν να γίνουν ἀναχωρητές και να βρουν τη σωτηρία με την προσευχή και τα δάκρυα. Για ὅσους εἶναι προσκολλημένοι στην ἐπίγεια ζωὴ δίνει μια πιο συμβιβαστικὴ λύση¹⁰⁸. "φύγετε εἰς τὰ μέρη τῆς χριστιανοσύνης, ὅπου δέν φοβᾶστε ἀβανίαν"¹⁰⁹

105. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 35

106. Ὁ.π., σσ. 35-6

107. Νικόδημος Ἀγιορείτης, Το Νέον Μαρτυρολόγιον, Ἐν Ἀθήναις 1856 σ. 67. Θ. Δετοράκης, Ὁ νεομάρτυς Μάρκος Κυριακόπουλος και ἡ ἀνέκδοτη ἀκολουθία του. Πεπραγμένα τοῦ Δ' Παγκοσμίου Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἀθήνα 1981, τ. 2, σσ. 67-87

108. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 36.

109. Βλάβη, συκοφαντία, κακοποίηση.

ἤγουν εἰς τὴν μοσκοβίαν, ρουσίαν, μπουγδονοβλαχίας, ἰσπανίας, βενε-
τίας καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ὅποῦ σᾶς δίδουν καὶ ἐλεημοσύνην οἱ
εὐσεβεῦς ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες καὶ πορεύεσθε..." Λύση εθνικά
ασύμφορη, συναισθηματικά απαράδεκτη, προορισμένη να εξυπηρετήσει
αποκλειστικά το ιδανικό της σωτηρίας της ψυχής. Μέσα όμως από
ὅλες αυτές τις λύσεις διακρίνεται ο χαρακτήρας του Αγαπίου: εἶ-
ναι ο ασκητής που κατέχεται από απέραντη συμπάθεια προς το χει-
μαζόμενο ἄνθρωπο και με την ευρύτητα των αντιλήψεων του προσ-
παθεί να θεραπεύσει ὅλες τις ανάγκες και καταστάσεις χωρὶς να
βλαφτεῖ ἡ οὐσία.

β) Η αρχαιολογία. Παρόλο που μας εἶναι ἀκόμη ἀγνωστο τι σπου-
δὲς ἔκανε και πού, ἀπὸ τη μελέτη του ἔργου του εἶμαστε σε θέση
να πούμε ὅτι ἀπὸ τη γλωσσική πλευρά γνώριζε πολὺ καλά τα ἀρχαία
ελληνικά, ὅπως δείχνει και ἡ μεταφραστική-παραφραστική ικανότη-
τά του· για παράδειγμα:

" Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" σ.173

Καὶ πάλιν εἰς τό ἀ' κεφ. τοῦ Ἡσα-
ῦου λέγει· Τί μοι τό πλῆθος τῶν
θυσιῶν ὑμῶν, πλήρης εἰμί ὀλοκαυ-
τωμάτων. θυμίαμα βδέλυγμά μου ἐ-
στί. Τὰς νομηνίας ὑμῶν μισεῖ ἡ
ψυχὴ μου.

ἤγουν, Τί τό πλῆθος τῶν θυσι-
ῶν σας, ἐχόρτασα τά ὀλοκαυτώ-
ματα τῶν ζώων, καὶ μή μοῦ προσ-
φέρετε πλέον θυσίαις ἄκαιραις
Τό θυμίαμά σας συγχένομαι. Τὰς
συνάξεις, τὰς ἑορτάς καὶ ἀρχι-
μηνίας σας μισῶ ἡ ψυχὴ μου.

Δεν εἶμαστε ὅμως σε θέση να βεβαιώσουμε με την ἴδια σιγου-
ριά για τη λατινομάθειά του. Ἡ ἀναφορὰ του σε συγγραφείς και ἔρ-
γα ὅπως ο Βικέντιος, Καισάριος, Ουράνιος Κλίμαξ, Καθρέπτης των υ-

ποδειγμάτων που έγραψαν ή είναι γραμμένα στη λατινική δεν προ-
υποθέτει άμεση επαφή και γνωριμία¹¹⁰. Η σωστή χρησιμοποίηση του
γνωμικού "honores mutant mores"¹¹¹ δε συνεπάγεται απαραίτητα και
σπουδή της λατινικής. Και σήμερα πολλοί άνθρωποι μέσης γενικής
μορφώσεως χρησιμοποιούν ορισμένα λατινικά γνωμικά. Ο ενεστώτας,
"καθώς τό λέγουσι καί οί Λατίνοι", δε σημαίνει λατινομάθεια· ανα-
φέρεται γενικά στους σύγχρονους του κατοίκους της Δύσης. Ακόμη
και η αναφορά στο Σενέκα¹¹² δε σημαίνει αποκλειστικά κανονική
σπουδή των λατινικών, γιατί στην εποχή του κυκλοφορούσαν σε α-
φθονία "άνθολογίες" με γνώμες φιλοσόφων κλπ., έντυπες και χειρό-
γραφες. Ίσως από παρόμοια έργα να προέρχονται οι γνώσεις του
για τους πολιτισμούς των προχριστιανικών λαών, δηλ. των ανατολι-
κών, των αρχαίων ελλήνων και των ρωμαίων και για αρχαίους φιλο-
σόφους και τις ιδέες τους¹¹³. Πρέπει να σημειωθεί ότι αναφέρεται
σ' αυτούς όταν θέλει να καταδείξει τη ματαιότητα των ανθρωπίνων
πραγμάτων¹¹⁴ ή τον πνευματικό και ηθικό τους πλούτο και έτσι

110. Βλ. πιο πάνω σ. 117

111. "Άμαρτωλών Σωτηρία", σ. 127

112. Ό.π., σ. 185. "όποϋ έτόλμησε νά πη ό Σενέκας ότι όστις ε-
κλεισε τήν θύραν τών όρέξεων τής έπιθυμίας δύναται νά πα-
ρομοιωθῆ μέ τόν Δία εἰς τήν μακαριότητα, βλ. Ελ. Κακουλίδη
-Πάνου, Fior di Virtù- Άνθος Χαρίτων, Συμβολές, Νεοελληνικά
Μελετήματα (Έρευνες στη Νέα Ελληνική Φιλολογία 4) Ιωάν-
νινα 1982, σ. 32 "Ό Σένεκας λαλεῖ: Πονιζαμένη ἔνι ή χώρα
όπού ἔχει ρήγα παίδιον ... Άκόμη λαλεῖ: Άπού δέν παι-
δεύει τό κακόν ...".

113. Ό.π., σσ. 24, 28, 29, 32, 34.

114. "Άμαρτωλών Σωτηρία", σ. 152. "Ποϋ εἶναι τόσαις χώραις καί
Κάστρη περίφημα, όποϋ ἦσαν εἰς τόν Κόσμον, τόν καιρόν τών

να ψέξει τους χριστιανούς αναγνώστες του που, κατά τη γνώμη του, πολλές φορές μειονεκτούν έναντι των ειδωλολατρών.

Είναι αναμφισβήτητο ότι έχει μια μεγαλύτερη ή μικρότερη γνώση για τον αρχαίο κόσμο ελληνικό και μη. Βασικό όμως πρόβλημα αποτελεί το μέσω ποιών πηγών γνώρισε αυτόν τον κόσμο. Είναι ενδεχόμενο, όπως και στις άλλες περιπτώσεις, οι πηγές του να είναι δυτικά έργα, κυρίως ιταλικές εκλαϊκευτικές χρονογραφίες παρόμοιες με τις βυζαντινές¹¹⁵. Ο ίδιος δίνει ορισμένους τίτλους τέτοιων έργων: "Ιστορίαι τῶν Ρωμαίων"¹¹⁶, "Ιστορίαι τῶν Ἑλλήνων"¹¹⁷, "Ιστορίαι τῶν Αἰγυπτίων"¹¹⁸.

Ἑλλήνων; Ἡ μεγάλη καὶ ὑπερήφανος Βαβυλών, ὅποῦ ἐκαυχᾶτο καὶ ἔλεγε, πῶς ἦτον βασίλισσα πασῶν τῶν Πόλεων, καὶ δέν χηρεύει, οὔτε νά ἰδῆ θρῆνον ποτέ της, δέν ἐκατεκάγη ὅλη καὶ ἐτελείωσε μέ πολλές πληγᾶς, πεῦναν, δίψαν καὶ θάνατον; Ἔτι δέ ἡ περίφημος καὶ περιβόητος Τρωάς, ἥτις εἶχε τοσοῦτον πλῆθος καὶ μεγαλότητα, ὅποῦ ἐγύριζεν το τειχόκαστρον της τ'μίλια, ποῦ φαίνεται τώρα κᾶν ὁ τόπος τῶν θεμελίων της; Ποῦ εἶναι καὶ ρ'πόλεις ἑξακουσταί καὶ περίφημοι, ὅποῦ εἶχεν τόν καιρόν ἐκεῖνον ἡ Κρήτη μας; Ἡ Γορτύνη λέγω, ἡ Κνωσσός, καὶ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι καὶ τώρα δέν ἔχει ἀμή τὰς τέσσαρας;

115. Ἐχω υπόψη μου ἓνα τέτοιο ἔργο μεταγενέστερο. Γράφτηκε ἀπό το Rollin καὶ ἐκδόθηκε μεταφρασμένο στα ἑλληνικά το 1750.
116. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία" σ. 118. "Ἀναγινώσκειται εἰς τὰς Ἱστορίας τῶν Ρωμαίων διὰ ἓνα φιλόσοφον Ἕλληνα, ὅτι γινώσκων ὡς φρόνιμος τὴν ζημίαν ὅποῦ τοῦ ἔδιδεν ὁ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ ὑπάρχοντα, τὰ ἐσύναξεν ὅλα καὶ τὰ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγωντας. Κάλλιον νά σᾶς πνίξω ἐγώ, παρά ἐσεῖς νά πνίξετε ἐμένα ...". Ὁ.π., σ. 27 "... ὅθεν εἰς τὰς Ἱστορίας τῶν Ρωμαίων ...".

Άλλες πηγές για τη γνωριμία του με τον αρχαίο κόσμο θα στάθηκαν οι λαϊκές φυλλάδες του Μεγαλέξανδρου ή άλλα παρόμοια έργα, όπως η "Αχιλλής", με έκδηλη δυτική επίδραση.

Την αρχαιογνωσία του την τροφοδοτούν και οι ελληνικές-βυζαντινές πηγές του: ο Συμεών ο Μεταφραστής, ο Συναξαριστής, τα Μηναια και οι χρονογραφίες που αναφέρονται, κυρίως όταν διηγούνται βίους των πρώτων χριστιανών μαρτύρων, στον αρχαίο κόσμο. Η αναφορά αυτή δηλώνει τις πιο πολλές φορές μια επιφανειακή γνώση του αρχαίου κόσμου και την πρόθεση του συγγραφέα να δείξει, σχεδόν πάντοτε με αφελή τρόπο, την πνευματική και ηθική κατωτερότητα του ειδωλολατρικού κόσμου, ελληνικού και ρωμαϊκού.

Ο Αγάπιος δέχεται όλο αυτό το παραδομένο υλικό, όπως είναι για παράδειγμα:

Συμεών ο Μεταφραστής, Μαρτύριον του Αγίου Ευστρατίου ... P.G., τ. 116, στ. 489. Καί ὁ ἅγιος εἶπε: Τίνα μέ κελεύεις, ὦ δικαστά, προσκυνησαι, θεῶ ἢ θεοῦς; Ὁ ἄρχων εἶπε: Καί θεῶ καί θεοῦς. Ὁ ἅγιος Εὐστράτιος εἶπεν: Μείζονι καί ἐλάττωσιν; Ὁ ἄρχων εἶπε: Ναί, τῶ Διῷ	Αγάπιος Λάνδος, "Παράδεισος", Μαρτύριον του Αγ. Ευστρατίου. ... σ. 342. Τότε τόν λέγει ὁ ἅγιος. Τίνα μέ κελεύεις νά προσκυνήσω ὦ δικαστά, θεόν, ἢ θεοῦς; Ὁ ἄρχων εἶπε καί θεόν καί θεοῦς. Καί ὁ ἅγιος τρανήτερον καί μικροτέρους, καί ὁ
--	---

117. Ὁ.π., σ. 66. "φαίνεται εἰς τῶν Ἑλλήνων τάς Ἱστορίας, ὅτι εἰς βασιλεύς ἐβουλήθη νά δοκιμάσῃ τήν φύσιν τοῦ φθονεροῦ καί τοῦ φιλαργύρου ...".

118. Ὁ.π., σ. 170 "Γεωπονικόν", σ. 121.

πρότερον, καί τότε τῷ Ἀπόλλωνι,
καί Ποσειδῶνι. Ὁ Ἅγιος Εὐστράτιος
εἶπεν. Τίσι σοφοῦς ἢ ἐξηγηταῖς
πειθόμενοι, τούτους εὕρετε προσ-
κυνῆσθαι; Ὁ ἄρχων εἶπε Πλάτωνι,
Ἄριστοτέλει, Ἑρμεῦ, καί τοῖς
λοιποῖς σοφοῖς, ὧν εἰ ἐγένου ἐν
πεῖρᾳ ἔσεβες ἄν αὐτῶν τὰς μνή-
μας, ὧ Εὐστράτιε, ὅπως θαυμαστοί
καί θεῖοι ὑπάρχουσιν ἄνδρες. Ὁ
Ἅγιος Εὐστράτιος εἶπεν· οὐδενός
τούτων ἀμύητος ὑπάρχω, ἀλλά πάν-
των ἐν πεῖρᾳ γεγένημα ἐκ νεα-
ρᾶς ἡλικίας· κατώρθωκα γάρ μου-
σικήν πᾶσαν, φιλαρέτου τυχῶν πα-
τρός. Καί εἰ κελεύεις ἀρξώμεθα
πρότερον ἀπό Πλάτωνος. Ὁ ἄρχων,
εἶπεν. Εὐρίσκομεν Πλάτωνα ἐν τῇ
πρός Τίμαιον βίβλῳ, εἰς Πειραιᾶ
κατελθόντα, προσευχόμενον τῷ θεῷ.
Δοκεῖ σοι σοφός οὗτος εἶναι ἢ
οὔ; Ὁ Ἅγιος Εὐστράτιος εἶπε
πάνυ καταγινώσκει Πλάτων Διός
τοῦ θεοῦ σοῦ, καί ἄκουε αὐτά

ἄρχων· Ναί τόν Δία πρότερον καί
τότε τόν Ἀπόλλωνα, τόν Ποσει-
δῶνα, καί τοῖς λοιπούς. Λέγει
τόν ὁ ἅγιος. Ποῖοι σοφοί, ἢ ἐ-
ξηγηταί, ἢ προφηταί γράφουσι
νά προσκυνᾶτε τούτους; Ὁ ἄρχων
εἶπεν. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἄριστοτέλης
ὁ Ἑρμῆς καί οἱ λοιποὶ σοφοί.
Τοῖς ὁποίους ἐάν ἤθελες ἀνα-
γνώσει, Εὐστράτιε, πῶς ἦτον θαυ-
μαστοί καί θεῖοι ἄνδρες, ἤθε-
λες τοῖς ἔχει εὐλάβειαν καί
νά σέβουσαι τήν τούτων ἐνθύμη-
σιν. Λέγει του ὁ Ἅγιος. Οὐδενός
τούτων εἶμαι ἀμέτοχος, ἀλλά
πάντας τοῖς ἔμαθα τήν μουσικήν
ὁμοίως ἐπαιδεύτηκα. Διὰ τὴν ἦτον
ὁ πατήρ μου Φιλάρετος. Καί ἄν
ὀρίξης ἄς ἀρχίσωμεν ἀπό τόν
Πλάτωνα πρότερον. Ὁ ἄρχων
εἶπεν. Εὐρίσκομεν εἰς τόν
Πλάτωνα· εἰς τό βιβλίον, ὅ-
που γράφει πρὸς Τίμαιον.
Καί ἔκαμεν εἰς τόν θεόν

τά ρήματα Πλάτωνος. Ἐπειδὴ γάρ ἀπὸ Πειραιῶς ἤρξω καὶ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ λόγων, ἐν τῇ δευτέρῳ αὐτοῦ βιβλίῳ κεῖται οὕτως ὁ θεός, ἐπειδὴ ἀγαθός οὐ πάντων ἄν εἶη αἷτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ἀλλ' ὀλίγων μὲν τοῖς ἀνθρώποις αἷτιος, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα φησὶν ἄλλον αἷτιον εἶναι ἢ τὸν θεόν· τῶν δὲ κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἷτια, ἀλλὰ οὐ τὸν θεόν.

προσευχὴν. φαίνεται σοι νὰ εἶναι σοφός, ἢ οὐ; Ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος. Μάλιστα πολλὰ καταφρονᾷ τὸν θεόν σου Δία ὁ Πλάτων. Καὶ ἄκουσον τί λέγει. Εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον αὐτοῦ εἰσὶ ταῦτα γεγραμμένα. Ὁ θεός ἐπειδὴ ἀγαθός δέν ἤθελεν εἶσται αἷτιος ὀλουῶν τῶν πραγμάτων, καθὼς πολλοὶ λέγουσι. Ἀλλὰ ὀλίγων αἷτιος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πολλῶν ἀναίτιος, ἤγουν τῶν κακῶν. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν δέν λέγομεν ἄλλον αἷτιον εἰ μὴ τὸν θεόν. Τῶν δὲ κακῶν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλα αἷτια καὶ ὄχι ὁ θεός.

Ὡστόσο δε μπορούμε να αρνηθούμε ότι πρέπει να διδάχτηκε στο σχολεῖο που θα πήγε και αρχαία ελληνικά, γιατί πέρα από τη μεταφραστική του δουλειά πολλές ιδέες, αλλά και εκφραστικοί τρόποι δείχνουν μια τέτοια μάθηση και μελέτη αρχαίων ελλήνων συγγραφέων. Πιο κάτω δίνονται ορισμένα δείγματα.

Ἐμαρτωλῶν Σωτηρία; σ. 154

Ἡ ὀκνηρία καὶ ἡ ἀμέλεια ἢ μήτηρ πολλῶν καὶ πολλῶν ἐγκλημάτων ...

Αρχαῖο γινωμικό.

Ἄργια μήτηρ πάσης κακίας.

Ό.π.,σ.154,307

... αλλά φρόντισον νά ἀποκτή -
σης ὅσα ὁ καιρός δέν ἤμπορεῦ
νά τά ἀφανίση οὔτε τά γηρατειά.

Ό.π.,σ.182.

... καθώς τά μεγάλα καράβια
κυβερνοῦνται μέ ἓνα τιμῶνι μι-
κρότατον,καί τά ἰσχυρά καί ἄ-
γρια ἄλογα μέ ἓνα μικρόν χαλι-
νάρι ...

Ό.π.,σ.355

... δύο κακῶν προκειμένων τό
μή χειρον βέλτιστον ...

Ό.π.,σ.12

ὁ τόπος κάμνει τόν κλέπτην.

Ό.π.,σ.128

...ὅστις δέν εἶναι δοῦλος καλός,
οὔτε καλός αὐθέντης δέν γίνεται.

Ἰσοκράτης προς Δημόνικον

... οὔτοι μόνοι τῆς ἀρετῆς
ἐφικέσθαι γνησίως ἠδυνήθη-
σαν ... ἧς οὐδέν κτῆμα σε-
μνότερον οὔδέ βεβαιότερον.
Κάλλος μέν γάρ ἦ χρόνος ἠ-
νάλωσεν,ἦ νόσος ἐμάρανε.

Σοφοκλής, Ἄντιγόνη,στ.477

... σμικρῶ χαλινῶ δ'οἶδα
τούς θυμουμένους ἔππους κα-
ταρτυσθέντας ...

Λυκούργος,Κατά Λεωκράτους
§ 130.

... δυοῦν κακοῦν προκειμέ-
νοι τὸ μή χειρον βέλτιστον.

Αἴσωπος.

Οὐ σύ μέ λαιδωρεῦς,ἀλλ'ὁ τό-
πος.

Αποδίδεται στο Σόλωνα.

"Ἄρχε πρῶτον μαθῶν ἄρχεσθαι."
ἄρχεσθαι γάρ μαθῶν ἄρχειν
ἐπιστήσει.

"Καλοκαιρινή" στον πρόλογο.

... οί μέν τούς φίλους παρόν-
τας μόνον τιμῶσι, οί δέ καί ά-
πόντας άγαπῶσι.

"Γεωπονικόν".σ.10

Πέπων πάθος πέφυκεν άνευ ά -
κράτου οΐνου.

"Καλοκαιρινή", στον πρόλογο.

Έπειδή μέ τήν πολυκαιρίαν ά-
φανίζονται άπαντα. Διά τοϋτο
διά νά μή ξαλησμονηθοϋσι τολ-
αϋτα ένθεα κατορθώματα γράφο-
μεν έδώ ...

" Αμαρτωλῶν Σωτηρία", στον πρό -
λογο.

Έάν έξουσιάσης όλον τόν Κό -
σμον¹, ὦ άνθρωπε, ὡς τόν Μακε -
δόνα Αλέξανδρον, καί νά εΐχες
ϋπερ τόν Σολομῶντα σοφίαν καί
σύνεσιν² ϋπερ τόν Σαμφών καί
τόν Ηρακλέα δύναμιν καί άνδρεί-
αν³. Έάν ηΐσουν πλουσιώτερος από

Ισοκράτης προς Δημόνικον,¹

... οί μέν γάρ τούς φίλους
παρόντας μόνον τιμῶσι, οί
δέ καί μακράν άπόντας άγα-
πῶσι ...

αρχαία γνώμη.

Ηρόδοτος, Ιστορίαι, προοίμιο.

Έροδότου Αλικαρνασσέως ί -
στορίας άπόδεξις ηΐδε... ὡς
μήτε τά γενόμενα έξ άνθρώ -
πων τῷ χρόνῳ έξίτηλα γένη -
ται ...

Τυρταίος, Υποθήκη 2.

Οϋτ' άν μνησαίμην οϋτε λόγῳ
άνδρα⁶ τιθείμην/ οϋτε ποδῶν
ἀρετῆς οϋτε παλαιμοσύνης³ /
οϋδ' εΐ Κυκλώπων μέν ἔχει μέ-
γεθος τε βίην τε³ / νικῆ δε
θέων θρηίκιον Βορέην, / Οϋδ'
εΐ Τιθωνοιο φυήν χαριέστε-

τόν Μίδα⁴ν καί τόν Πρίαμον⁴ καί
ώραιότερος τοῦ Ναρκίσσου⁵. Καί
ἀπλῶς νά ὑπερβαίνης πάντα τοὺς
ἀνθρώπους εἰς ὅλα τὰ σωματικά
χαρίσματα καί ἡ ἀθλία σου ψυχή
νά κολασθῇ τί τό ὄφελος;⁶

ρος εἶη,⁵ / πλουτοῖη δέ Μί-
δεω καί Κινύρεω μάλιον,⁴ /
Οὐδ' εἰ Τανταλίδεω Πέλοπος
βασιλεύτερος εἶη,¹ / γλῶσ-
σαν δ' Ἀδρήστου μελιχόγη-
ριν ἔχοι,² / Οὐδ' εἰ πᾶσαν ἔ-
χοι δόξαν, πλήν θούριδος
ἀκμῆς⁶ /.

Ἡ ἰδέα ὅτι τὰ ζῶα εἶναι περισσότερο προικισμένα ἀπό τὸν
ἄνθρωπο γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τις συνθήκες τῆς ζωῆς τους¹¹⁹ ἴ-
σως εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Πρωταγόρα στον ομώνυμο πλα-
τωνικό διάλογο.

Γνωρίζει μυθολογία¹²⁰. Ἡ φιλοσοφία εἶναι γι' αὐτὸν συνώνυμο
τῆς σοφίας καὶ γνώσης. Ὡστόσο κάνει ἔστω καὶ στοιχειωδῶς λόγο
γιὰ τις βασικὲς ἀρχές ὀρισμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων τῆς ἀρ-
χαιότητος. Ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τῶν κυνικῶν ἔχει ἐντυπωσιαστεῖ ἀπὸ
τὴν περιφρονητικὴν τὴν στάση ἀπέναντι στις ἀνέσεις που δίνει ὁ

119. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ. 158

120. Ὁ.π., σ. 51. Γιὰ τὴν ομορφιά τῆς Ελένης σκοτώθηκαν "ἐκατὸ
ὄγδοῆκοντα μυριάδες ἄνθρωποι" καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τὰ θε-
μέλια περίφημη καὶ πλουσιωτάτη Τρωάδα. Ὁ.π., σ. 43 "Μὴν ἀ-
κούης τὰ τραγῳδία τῆς Σειρήνης". Ὁ.π., σ. 74 Γνωρίζει τοὺς
σατύρους καὶ τοὺς κενταύρους "νά εἶναι ἀπὸ τὴν κεφαλὴν ἔ-
ως τὸ μέσον ἄνθρωπος καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ κάτω ταῦρος ἢ ἄλογον!"
Ἀναφέρεται στις Σίβυλλες, τὴν Ερυθραία καὶ τὴ Δελφυκὴ, θέμα
προσφιλέσ στις δυτικὲς τοιχογραφίες.

πολιτισμός και από τη λιτότητά τους¹²¹. "Τοῦτο γινώσκοντας οἱ ἔξω σοφοί, ἐμισοῦσαν τόν πλοῦτον, διατί τούς ἐμπόδιζε νά ἀποκτήσουν σοφίαν καί ἄλλας ἀρετάς. Καί ἐάν αὐτοί, ὁποῦ Χριστοῦ φωτισμόν δέν εἶχασιν, μόνον ὑπό τοῦ φωτός τῆς φύσεως ὀδηγούμενοι, ἐπροτιμοῦσαν τήν πτωχείαν δυνάμενοι νά ἔχουσι πλοῦτον ... Ἐάν αὐτοί, λέγω, μόνον διά τήν σοφίαν τοῦ Κόσμου ἐκαταφρονοῦσαν πλοῦτον, ἐνήστευον, ἐταλαιπωροῦντο ὀλόγυμνοι, δέν ἔπιναν ὕδωρ εἰς τήν δίψαν τους, καί ἄλλας στενοχωρίας καί θλίψεις ἐδίδασιν τῆς σαρκός ...". Ἀπό τους στωϊκούς θαυμάζει τήν υπομονή τους ἀέναντι στις θλίψεις¹²². "Πρῶτον οὖν ἐνόησεν, ὅτι καί αὐτοί οἱ ἄπιστοι ὁμολογοῦσι καί νομίζουσιν ἀληθέστατα, ὅτι ἡ ὑπομονή νικᾷ τήν τύχην, ὅχι νά εἶναι δυνατόν ἐκεῖνο, πῶς εἶναι τύχη καί ῥιζικόν, ἀπό τό ὅποσον μᾶς ἔρχονται ὅλα τά καλά καί τά ἐναντία εἰς τήν ζωήν ταύτην, ... Ἐάν οὖν οἱ Ἕλληνες ἐβιάζονταν νά ὑπομένουν τὰς θλίψεις καρτερικῶς θαρροῦντες, ὅτι οὕτως ἐνικοῦσαν τήν τύχην ...". Χρησιμοποιεῖ τήν πλατωνική διαίρεση γιά τήν ψυχή¹²³. "... ἀνάγκη εἶναι νά γράψωμεν καί διά τὰς ψυχικάς δυνάμεις, καί μάλιστα περί αἰσθητικῆς ἐπιθυμίας τε καί ὀρέξεως, ὁποῦ περιλαμβάνει ὅλα τά φυσικά κινήματα, ὥσπερ νά εἶποῦμεν ἀγάπη, μῦσος, χαρά, λύπη, ἐπιθυμία, θυμός, καί ἄλλα τοιαῦτα. Τοῦτο εἶναι τό κυριώτερον μέρος, νά τό πολεμήσωμεν κατά κράτος... Τοῦτο τό μέρος εἶναι τό χαυνότερον τῆς ψυχῆς, καί σχεδόν ἄλλη μία Εὐα, διά τῆς ὁποίας ὁ παλαιός ὄφις πολεμᾷ τό ἡγεμονικόν, ἤγουν τόν νοῦν καί τήν θέλησιν, διά νά κοιτάξῃ τό ἀπαγορευμένον δένδρον ...". Ὅπως και οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Εκκλησίας προκειμένου να ενισχύσει τήν

121. Ὁ.π., σ.35

122. Ὁ.π., σ.113

123. Ὁ.π., σ.183

ιδέα της αθανασίας της ψυχής χρησιμοποιεί τα διανοητικά επιτεύγματα του αρχαίου κόσμου¹²⁴. Παρόλα αυτά η αρχαιολογία του δεν είναι βαθιά. Για τον Αγάπιο δεν είναι αυτοσκοπός και απόλυτο παιδευτικό αγαθό, αλλά μέσο για την καλύτερη κατανόηση των θρησκευτικών αληθειών. Γι' αυτό και δε γοητεύεται όπως ο Ιωάννης Επίσκοπος Ευχαΐτων ο Μαυρόπουλος¹²⁵ από τις πνευματικές κατακτήσεις και την ηθική τελείωση ορισμένων ειδωλολατρών συγγραφέων. Κατά τη γνώμη του ο Πλάτωνας, ο Ισοκράτης και άλλοι, έστω και αν είχαν ηθικές αρετές, δεν ωφελήθηκαν καθόλου, γιατί τους έλειπε το πνεύμα της αγάπης και του φόβου του Θεού¹²⁶.

Στις δυτικές πηγές του περισσότερο και στις λαϊκές φυλλάδες καί λιγότερο στις βυζαντινές οφείλονται και ορισμένα λάθη

124. 'Ο.π.,σ. "Οὐ μόνον δέ εἰς τὰς ἡμετέρας Βίβλους, ἀλλά καί εἰς μερικάς τῶν Ἑλλήνων φαίνεται αὕτη ἡ ἀλήθεια. διατί ἦσαν τινές φιλόσοφοι, καί ἐκατάλαβαν ἀπό τήν πολλήν τους γνῶσιν τῆς ψυχῆς τήν ἀθανασίαν, καί ἄφησαν περί τούτου γεγραμμένα μερικά λόγια, ἀπό τὰ ὅποια ἀναφέρω δύο μαρτυρίας, εἰς πίστωσιν τῶν ἄλλων. Ὁ Πλάτων ἐκεῖνος ὁ σοφώτατος (τόν ὁποῖον διὰ νά συντύχη περί Θεοῦ εὐσεβέστατα, ὠνόμασαν θεῖον) γράφει εἰς τόν Γοργίαν ταῦτα. "Ἐσχατον κακόν καί πολλά ζημιῶδες εἶναι νά ὑπάγη ἡ ψυχὴ μου εἰς τήν ἄλλην ζωὴν πεφορτισμένη ταῖς ἀμαρτίαις." Ἐτι δέ εἰς τόν διάλογον Φαίδωνα λέγει ταῦτα. "Ἐάν ἀπόθαινε καί ἡ ψυχὴ μέ τό σῶμα, εἴχασι πολλήν ὠφέλειαν οἱ ἄνομοι, ὅποῦ ἔζησαν καθὼς τοὺς ἤρεσεν, καί δέν ἤθελαν δώσει ἀπολογίαν διὰ ταῖς πράξεις τους. Ἀμὴ ἐπειδή ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, δέν ἠμποροῦσι νά φύγουν τήν τιμωρίαν τῶν ἔργων τους".

125. Εἶναι γνωστό το ἐπίγραμμά του: Ἐὔπερ τινάς βούλοιο τῶν ἀλλοτριῶν/τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι Χριστέ μου, / Πλάτωνα καί Πλούταρχον ἐξέλοιο μοι/ ἄμφω γάρ εἰσί καί λόγον καί τόν τρόπον/ τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες, / εἰ δ' ἀγνόησαν ὡς Θεός σύ τῶν ὄλων, / ἔνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον / δι' ἦν ἅπαντας δωρεάν σφζειν θέλεις. /

126. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.170.

του, όπως η σύγχυση μυθικών προσώπων με ιστορικά¹²⁷, ο χαρακτηρισμός του Περικλή ως "Δούκα τῶν Ἀθηνῶν"¹²⁸ και η άποψη ότι το Μ. Αλέξανδρο "διά φθόνον ἐφαρμάκωσαν"¹²⁹. Στον τελευταίο αναφέρεται πολύ συχνά, πράγμα που δείχνει την άμεση και συχνή επαφή με τις φυλλάδες του Μεγαλέξανδρου που κυκλοφορούσαν σε αθονία.

γ) Λαογραφικά. Η γραφική σειρά των ελληνικών εθίμων όπως την ξέρουμε από παραδοσιακή εμπειρία ή από λαογραφικές περιγραφές δεν απασχολεί τον Αγάπιο, γιατί η ενασχόληση μ' αυτά, αν δεν είναι εφάμαρτη, δε συντελεί ωστόσο στη σωτηρία της ψυχής. Ορισμένα όμως έθιμα ή δοξασίες επισημαίνονται από το συγγραφέα μας κυρίως για να συστηθεί η αποφυγή τους. Από τις ελάχιστες λαογραφικές μαρτυρίες στο έργο του Αγαπίου αξιοσημείωτες είναι οι πιο κάτω: τρόποι και είδη μαντείας¹³⁰. Η συνήθεια των γυναικών να τραγουδούν και να χορεύουν την εβδομάδα του Λαζάρου¹³¹, όπως

127. 'Ο. π., σ. 163-4, 307. "Ποῦ εἶναι ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ἐκτωρ καί οἱ ἄλλοι στρατηγοί ἀήττητοι ὅποῦ ἐφόνευε πᾶς ἕνας τήν ἡμέραν χιλίους καί περισσοτέρους; Ποῦ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος ὅποῦ ἐκυρίευσεν τόσον κόσμον; Ποῦ οἱ καίσαρες καί οἱ ἄλλοι βασιλεῖς πλουσιώτατοι".

128. 'Ο. π., σ. 124.

129. 'Ο. π., σ. 64

130. 'Ο. π., σ. 204. "Ἐάν ἔκαμες μαγείαν, ἤ γοητείαν, ἤ ἔχυσες μόλυβδον ἤ κάρβουνα, εἰς τήν κεφαλὴν ἀσθενοῦς ἢ ἀποδένευς ζῶα νά μήν τά φάγη ὁ λύκος, ἢ ἀνδρόγυνα, νά μήν σμίξουσιν, ἢ γιαιτρεύεις ζάλην ... "το ἕδιο "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 149.

131. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 62. "Καί ἐσεῖς ἀχρησταίς γυναῖκες ἔχετε τάξιον ἀτακταίς καί χορεύετε εἰσέ μερικούς τόπους καί χώρας τήν ἐβδομάδα τοῦ ἀγίου Λαζάρου ... διά ἕνα ἄσπρον..."

κάνουν σήμερα τα μικρά κορίτσια. Η αντισύλληψη¹³². Ο χορός στον περίβολο των ναών στις γιορτές των αγίων¹³³. Η συνήθεια των χριστιανών "νά άνοίγουν" εξωκκλήσια, δηλ. να τελούν θεία λειτουργία, κατά την περίοδο της μεγάλης σαρακοστής¹³⁴.

δ) Παροιμίες. Ο απέραντος πλούτος των θείων Γραφών και η άνεση την οποία διαθέτει ώστε σε κάθε περίπτωση να μπορεί από εκεί να χρησιμοποιεί μια γενική γνώμη για να δώσει κύρος στα λεγόμενά του, τον κάνουν να "περιφρονεί" τη λαϊκή σοφία· όπου όμως η διάθεση του κοσμικού ανθρώπου υπερισχύει του ασκητικού μοναχού· βρίσκουμε ορισμένα δείγματα αυτής της σοφίας.

"Αμαρτωλών Σωτηρία", σ.10.

Διά ένα καρφί χάνει ένα πέταλο. 'Ο.π., σ.32. 'Η θάλασσα όπου δέν χορταίνει τόσα ποτάμια όπου δέχεται.

'Ο.π., σ.42. 'Αδύνατον νά υπάγης είς τόν μύλον καί νά μήν άλευρωθής.

"Αμαρτωλών Σωτηρία", σ.206. 'Ο μύλος, ό φοῦρνος, τό θέρος, ό τρύγος δέν ἔχουσιν άργίαν.

Ελληνική παροιμία.

'Οποιος λυπάται το καρφί χάνει και το πέταλο.

Χορταίνει η θάλασσα γλυκό νερό;

'Οποιος δε θέλει να ακούσει βαρδάρια να μήν πάει στο μύλο.

Θέρος, τρύγος, πόλεμος.

132. 'Ο.π., σ.152. "...έκείναις όπου φαρμαεύουν τήν μήτραν ἢ τρώγουν στερφοβότανον, διά νά μήν κάνουν παιδιά ..."

133. Σε πολλά σημεία.

134. "Κυριακοδρόμιον", σ.61

- "Αμαρτωλῶν Σωτηρία",σ.304. "Ὅστις δέν ἔσπειρε τόν χειμῶνα,δέν εὐρίσκει τό θέρος νά θερίση. Ὅ,τι σπείρεις θά θερίσεις.
- "Καλοκαιρινή"σ.296.Εἶναι ἀδύνατον νά λευκάνη τινάς τόν Αἰθίοπα (κατά τήν παροιμίαν). Τον ἀράπη κι αν τον πλένεις, το σαπουνι σου χαλάς.
- Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία,σ.10.Τουτέ - ὅστι νά ἐρμηνεύω καί νά διδάσκω, Δάσκαλε που δίδασκες καί νόμον δέν ἐκράτεις.
- Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία,σ.190. Πλέον χήζει τό ὀλίγον μετ'ἀναπαύσεως πᾶρεξ τά χέρια γεμάτα μέ θλί - φεις καί βάσανον. Η πολλή δουλειά τρώει τον ἀφέντη-Μεγάλα καράβια,μεγάλες φουρτοῦνες.

ε) Σχολιασμός της επικαιρότητας. Μέσα στις σπάνιες και σύντομες παρεκβάσεις στο ἔργο του περνούν φευγαλέα και με διακριτικότητα, που του δίνει ἐπάξια τον τίτλο του καλοῦ χριστιανοῦ που δεν κρίνει για να μην κριθεῖ, γεγονότα και προβλήματα του καιρού του. Στις ελάχιστες αυτές ἐξαιρέσεις ἀνήκουν τα θέματα: Η διαπίστωση της φτώχειας των ἐλλήνων, οι επαγγελματικές τους ἀσχολίες και η βαριά φορολογία¹³⁵. Στη γειτονική με το Ἅγιο Ὄρος Κασάνδρα οι κάτοικοί της πληρώνουν φόρο που ἀντιπροσωπεύει την ἐτήσια ἐσοδεία τους σε σιτάρι με ἀποτέλεσμα να πεινοῦν¹³⁶. Ἀναφέρεται κυρίως στους φόρους που πλήρωναν μόνο οι χριστιανοί, τον κεφαλικό, δηλ. το χαράτσι¹³⁷ "... καί μάλιστα ἐσεῖς ὅπου εἰ-

135. "Καλοκαιρινή", σ.6, "Γεωπονικόν", σσ.64-5

136. "Κυριακοδρόμιον", σ.236

137. Ὁ.π.

στε τῶν Ἀγαρηνῶν ὑπεξούσιοι, καί πληρώνετε κάθε χρόνον τόσα ἄσπρα διά τήν εὐσέβειαν (=επειδή εἰστε χριστιανοί)". Δίνει αριθμητικά στοιχεία ἄλλοι φτάνουν να πληρώνουν 100 γρόσια το χρόνο για κεφαλικό φόρο πέρα από τις ἄλλες "διαδοσίαις καί βάρη - τα"¹³⁸. Από το σκληρό αυτό μέτρο της φορολογίας δεν εξαιρούνται τα μοναστήρια του Ἀθῶ, που βρίσκονται πάντοτε σε οικονομική στενοχώρια¹³⁹ "διά τά βαρέα χαράτζια, ὅπου πλερώνουν ἄμετρα χρήματα". Αναφέρεται στο ιστορικά μαρτυρημένο γεγονός του δανεισμοῦ των αγιορείτικων μονῶν για να αντεπεξέλθουν στην πληρωμή των φόρων από τους εβραίους της Θεσσαλονίκης¹⁴⁰. Δίνει περιγραφές του Αγίου Ὄρους και των θρησκευτικῶν πανηγύρεων που τελούνται ἐκεῖ¹⁴¹. Ενημερώνει τους αναγνώστες του σχετικά με μιά

138. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ.65.

139. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σ.387.

140. "Νέος Παράδεισος", σ.429. Παραπέμπω στην έκδοση του 1861.

141. Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, σ.372. "...Καί συνάγονται δύο χιλιάδες Μοναχοί τε καί Λαϊκοί, καί τελοῦσι ἀγρυπνίαν παννύχιον, μέ Ἀναγνώσεις καί μελωδικά Ἀσματα, ἀπό τήν δύσιν τοῦ Ἡλίου ἕως τό πρωῖ...". σ.378 "...Καί ἕως τήν σήμερον μέ τρόπον ἀόρατον καί θαυμάσιον περισκέπει, καί διαφυλάττει ἡ παντοδύναμος Δέσποινα, αὐτήν τήν περιβόητον καί πανεύφημον Μονήν τῶν Ἰβήρων. Καί εἶναι ἡ πλουσιώτερη ἀπό ὅλα τοῦ ἁγίου Ὄρους τά Μοναστήρια. Καί δέν εἶναι ἀπό ἄλλην αἰτίαν, καθῶς νομίζω, πάρεξ διά τήν πολλήν ἐλεημοσύνην, ὅπου δίδουν εἰς τοὺς ξένους καί πένητας. ὅτι καλὰ καί δίδουν ὅλα τά Μοναστήρια καί φιλεύουν πολλούς, ἀλλά ἐκεῖνοι κάμνουν μόνον μίαν Ἑορτήν τόν κάθε χρόνον, ἀμή οἱ Ἰβηρῆται κάμνουσι τρεῖς Πρωτόν, τήν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. β'τα Φῶτα, καί τήν νέαν Τρίτην. Εἰς τὰς ὁποίας ἑορτάς συνάγονται περισσότερον ἀπό χίλιας ψυχαῖς, καί τοὺς φιλεύουν ἀφ' ἑσπέρας καί αὐριον. Καί οὐ μόνον τότε, ἀλλά καί τὰς Κυριακαῖς ὅλου τοῦ

εγκύκλιο του πατριάρχη και της ιεράς συνόδου σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται σε κάθε χριστιανό να άρη την εμπιστοσύνη του από τον πνευματικό εκείνον ή τον αρχιερέα που παρέβη το απόρρητο της εξομολογήσεως¹⁴². Σχολιάζει την αυτοκτονία για αισθηματικούς λόγους δύο γυναικών, στη Λήμνο και στο Κάστρο της Κρήτης.¹⁴³

Δίνει πληροφορίες για τις τιμες ορισμένων ειδών, όπως των αυγών¹⁴⁴ και των βιβλίων¹⁴⁵.

Χρόνου δέν λείπουν πτωχοί πολλοί, διατί εἶναι μέση τοῦ ὄρους, καί τό παζάρι τῶν Καρεῶν σιμά, καί τούς πλακώνουν περυσά. Δίνουν καί οἱ Διουσιάταις, οἱ Λαυριῶταις, οἱ Σιμωνοπετρίταις, οἱ Βατοπεδινοί, καί τά ἄλλα μοναστήρια, ἀμή δέν παρατρέχουν ἐκεῖ, διατί εἶναι παράμερα, ἔξω νά τύχουν, εἰς τά ὅποῖα δίδουσιν ὄλα ἐλεημοσύνην παξιμάδι καί τούς φιλεύουσιν. Ὅτι ἐάν ἔχουν καί χρεία τά Μοναστήρια, διά τά βαρέα χαράτζια, ὅποῦ πλερώνουν ἄμετρα χρήματα, ὅμως δίδουν καί αὐτοί ἐλεημοσύνην τό κατά δύναμιν, οὔτω τά Κοινόβια, ὥσπερ καί τά μικρά κελλία, καί δέν ἀποστρέφουν ποτέ πτωχόν ἄπρακτον.

142. Ὁ.π., σ.213

143. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σσ. 153-4

144. "Γεωπονικόν", σ.67.

145. "Χριστιανῶν Ὁδηγία", σ. 136.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ ΛΑΝΔΟΥ

Ο ίδιος δίνει το χαρακτηρισμό της γλωσσικής μορφής που χρησιμοποιεί στα έργα του όταν δηλώνει με τον τίτλο τους ότι είναι μεταφράσεις "ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον"¹ ή "εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον"² ή (για πρωτότυπα έργα του) "συντεθέν εἰς τὴν τῶν Γραικῶν Διάλεκτον"³. Η χρησιμοποίηση αὐτῆς της διαλέκτου γίνεται ενσυνείδητα. Τις ἀπόψεις του σχετικά με αὐτὴ του τη θέση τις εκφράζει με τη χρησιμοποίηση της λέξεως "πεζεύω"⁴. "Διὰ τοῦτο καὶ ἐπέzeugσα τὸν λόγον μου" . Στόχος του εἶναι να τον εννοοῦν οἱ ἀγράμματοι, "χωρικοί", "ἀπλούστεροι", "ἰδιῶται". Το ὅτι αὐτός εἶναι ο μοναδικός λόγος για τη χρησιμοποίηση της ἀπλῆς γλώσσας φαίνεται και ἀπὸ το γεγονός ὅτι σε μερικά σημεῖα του ἔργου του παραθέτει μόνο το ἀρχαῖο κείμενο, χωρὶς τη μετάφραση, γιατί το θεωρεῖ ευκολονόητο⁵, ἐνῶ σε ἄλλα για να ἀποδείξει τὴν πιστότητά του πρὸς το πνεῦμα του πρωτοτύπου, δίνει και το κείμενο, και, ἐπειδὴ το θεωρεῖ δυσνόητο , δίνει και τη μετάφραση⁶. Εξάλλου ἡ γλωσσικὴ μορφή τὴν ὁποία

1. "Παράδεισος" 1641, στον τίτλο.

2. "Καλοκαιρινή", 1657, στον τίτλο.

3. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", 1641 (βλ. E. Legrand, B. H., 17ος, τ. 1, σ. 412)

4. Ἰδιαίτερα "Θηκαρᾶς", 1643, σ. 8.

5. "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία", σσ. 343-4. "...τὰ ὅποια ἔγραψα οὕτως ἑλληνικὰ καθὼς ἦτον, διὰ περισσοτέραν πίστωσιν, καὶ πᾶς ἓνας τὰ γροικᾶ, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πολλὰ δεινὰ, οὔτε δύσληπτα".

6. "Καλοκαιρινή", 1818, σ. 214.

θεωρεί κατάλληλη για προσωπική του χρήση, όπως στις αφιερωτικές επιστολές που προτάσσει στα έργα του, είναι η επιτυχημένη αρχαίζουσα γλώσσα που χρησιμοποιούσαν όλοι οι μορφωμένοι του καιρού του.

1. Μορφή. Για να δοθούν τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της γλωσσικής μορφής που χρησιμοποιεί ο Αγάπιος στα έργα του, πρέπει να τα χωρίσουμε σε μεταφρασμένα από τα λόγια βυζαντινά ελληνικά και τα ιταλικά και σε πρωτότυπα. Στην πρώτη κατηγορία διακρίνομε λόγιες επιδράσεις στο ύφος και στη δομή του λόγου που οφείλονται στα πρωτότυπα από τα οποία μεταγλωττίζονται τα κείμενα⁷. Για να δειχτεί αυτή η εξάρτηση της "κοινης διαλέκτου" του Αγαπίου από τη γλώσσα των πρωτοτύπων θα παραθέσω μικρά δείγματα της μεταφραστικής του εργασίας από την αρχαίζουσα, τα ιταλικά καθώς και δείγμα από το πρωτότυπο μέρος του έργου του.

Συμεών ο Μεταφραστής, Μαρτύριον των Αγίων Μαρτύρων Ευστρατίου ... Migne P.G. τ. 116 στ. 468 κε.

Αγάπιος Λάνδος, Μαρτύριον των Αγίων Μαρτύρων Ευστρατίου .. "Παράδεισος" 1759, σ. 333

Βασιλεύοντος Διοκλητιανού και Μαξιμιλιανού πάσα ή των Ρωμαίων αρχή της αθέου των ειδώλων επεπλήρωτο λατρείας, και πάντες άνθρωποι,

Τόν καιρόν όπου έβασίλευεν ό Διοκλητιανός και Μάξιμιανός, όλη ή αρχή των Ρωμαίων ήτον γεμάτη ειδωλολατρεία και πάντες οι άνθρωποι είχαν

7. Δε θα πρέπει να λογαριαστούν ως λόγιες επιδράσεις λέξεις ή φράσεις παρμένες αυτούσιες από τα πρωτότυπα ή την Αγία Γραφή όπως ουρανόθεν, γηθοσύνως, μακαριότητα αιωνίζουσαν, τετυφλωμένος, καλώς υπέλαβες, τρισόλβιος, έρρωσο, σκληροκόβρωτον σώμα, εκδέχομαι γάρ αυτόν κ.ά. Αυτές δέν αλλοιώνουν το λαϊκό χαρακτήρα του λόγου του και ως σήμερα στη γλώσσα του ελληνικού λαού διασώζονται φράσεις κυρίως από την Αγ. Γραφή.

ζήλω τῷ πρὸς ἀλλήλους λυττῶντες ἐπὶ τὴν τοιαύτην προέκοπτον θρησκείαν, μάλιστα τῶν βασιλικῶν θεοσπισμάτων καθ' ἐκάστην ὡς εἶπεῖν καταπεμπομένων ἐν ταῖς ἡμέροις μηνίαις φιλοτίμως τοῖς θεοῖς προσφέρεσθαι θυσίας, τιμῆς τε μεγίστης καὶ γνώσεως βασιλικῆς ἀξιούσθαι, τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότας, τοὺς δὲ καὶ κατὰ τρόπον τινὰ ῥαθυμοῦντας περὶ τὸ τοιοῦτον σέβας καὶ εἰς ἑτέραν ἀπονεύοντας θρησκείαν, ξενωθέντας τῆς ὑπαρχούσης αὐτοῖς περιουσίας, μετὰ πολλὰς τὰς βασάνους καὶ τῆ τελευταία τοῦ θανάτου ὑπάγεσθαι ψήφω. Ἦν οὖν διωγμὸς μέγας εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῶν ἀπανταχοῦ ἀρχόντων, διὰ πολλῆς φροντίδας τιθεμένων ἐξᾶραι ἅπαν τὸ τῶν χριστιανῶν γένος.

μεγάλην λύσσαν καὶ ζῆλον ἄμετρον, εἷς πρὸς τὸν ἄλλον, τίς νὰ προκόψῃ εἰς τὴν θρησκείαν αὐτὴν περισσότερον. Βλέποντες μάλιστα πῶς καθ' ἐκάστην ἐστέλλουνταν βασιλικὰ προστάγματα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ ἄρχοντας, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν, παρακινῶντας καὶ προστάσσοντας πάντας νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τὰς διατεταγμένας ἑορτάς τοῖς θεοῖς αὐτῶν. Καὶ ἐκείνους ὅποῦ ἤθελαν δεῖξῃ σπουδὴν πολλήν εἰς τοῦτο τὸ σέβας, νὰ τιμοῦσι μὲ δόξαν πολλήν καὶ βασιλικὰ χαρίσματα. Τοὺς δὲ μὴ πειθομένους ὑστεροῦσι πάσης οὐσίας, καὶ νὰ τοὺς παιδεύουν μὲ διάφορα κολαστήρια καὶ ἐπονείδιστον θάνατον. Ἦτον γοῦν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην διωγμὸς μέγας, ἔχοντες πολλὴν φροντίδα οἱ ἄρχοντες νὰ ἐξαλείψουν τελείως τὸ γένος τῶν χριστιανῶν.

Serafino Razzi, Giardino ...
σ.19.Narra il beato Pietro Damieni Cardinale, come stando egli in Parma à studiare, accade una divina punitione. A la parte occidentale di detta città, fuori delle mura vi una Chiesa dedicata à Santi martiri Gervasio et Protasio.

Αγάπιος;"'Αμαρτωλῶν Σωτηρία,"
σ.51.Γράφει ὁ Πέτρος Δαμιά -
νός,ὅτι ὅταν ἐσπούδαζε τά
γράμματα εἰς τήν Πάρμαν,ἐσου-
νέβη μία φοβερά κρίσις τοῦ
δικαίου Κριτοῦ πρός νοουθεσίαν
ἡμῶν καί λέγει οὕτως. Εἰς τό
δυτικόν μέρος τῆς αὐτῆς πό-
λεως,ἔξω ἀπό τά τείχη, εἶναι
ναός ἀφιερωμένος τῶν ἁγίων
Μαρτύρων Γερβασίου καί Προτα-
σίου.

Περισσότερο αναλυτικη στη σύνταξη και απλή στο λεξιλόγιο γίνεται η γλώσσα στα καθαυτό πρωτότυπα μέρη,χωρίς να λείπουν εντελώς τα τέλεια προσαρμοσμένα δάνεια από τα εκκλησιαστικά κείμενα·για παράδειγμα "'Αμαρτωλῶν Σωτηρία",σ.13."Ἐξέταζε κάθε βράδυ του λόγου σου,ὅταν ὑπάγῃς νά κοιμηθῆς,πῶς ἐπέρασεν ἡ ἡμέρα σου.'Εάν ἔπεσες εἰς ἁμαρτίαν τινά τῶν κάτω γεγραμμένων, καί κλαῦσον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ διὰ τήν ὑπερηφάνειάν σου,διὰ τήν ἔχθραν,φθόνον,κατάκρισιν,ματαίαν λύπην,ἤ ἀγαλλίασιν τῶν βλο-
τικῶν πραγμάτων,διὰ τά ψεύματα,καί ἄκαιρα λόγια,ἐμπαυγμούς ,
καί ὑβρισμούς κατά τοῦ πλησίου ..." Ὁ.π.,σ.138 "Ναί,ἀψευδέ-
στατα,ἡ ζωή μας εἶναι ὡσάν ἕνα καράβι,ὁποῦ δέν τό ἔκτισαν διὰ
νά στέκει,ἀλλά διὰ νά τρέχει δρομέως,νά φτάσῃ εἰς τόν λιμένα
ταχύτερον.Οὕτω καί σύ,ἄνθρωπε,δέν σέ ἔπλασεν ὁ Κύριος διὰ νά
στέκης εἰς τήν ἀμέλειαν,ἀλλά νά ἐργάζεσαι,νά κοπιᾷς καί νά βα-
σανίζεσαι,ἕως νά φθάσῃς εἰς τόν τῆς σωτηρίας λιμένα.'Υπάγει τό
πλοῦτον μέ πολλήν ταχύτητα,καί δέν ἀφήνει ἕχνη,οὔτε σημεῖον τοῦ
δρόμου του,οὔτω καί ἡ ζωή μας παρέρχεται τάχιστα,χωρίς νά μᾶς

ἀφήνει τινά ἐνθύμησιν, ἀλλά ξαλησμονοῦνται ὅλοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ πλούσιοι καὶ οὔτε ποσῶς οἱ πράξεις τους φαίνονται. Πολλοὶ καὶ διάφοροι εἰσὶ τῆς θαλάσσης οἱ κίνδυνοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι τὸ πλοῦτον ὑποκείμενον. Κτυπᾷ εἰς τὴν ξέραν, καὶ ἀνοίγει εἰς δύο, καθίζει εἰς τὴν ἄμμον, ἢ φουρτούνα τὸ πνίγει, οἱ βίαι-οι ἄνεμοι τὸ ρίπτουσι διπλόν, καὶ τσακίζεται, καὶ οἱ κουρσάροι τὸ πολεμοῦν καὶ τὸ καίγουσι. Οὕτω καὶ ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος. . ."

2. Λεξιλόγιο. Το λεξιλόγιό του εκτός από τις λόγιες λέξεις που έχουν ήδη επισημανθεί, τις λατινικές, διοικητικούς κυρίως όρους, που προέρχονται από τα βυζαντινά αγγιολογικά κείμενα που μεταφράζει, όπως τριβουῖνος, κόμης, σκρινιάριος, νοτάριος, πραιτώριον, φόρος (=forum) κ.ά., τους επιστημονικούς-τεχνικούς και τα ονόματα των χημικών υλικών που χρησιμοποιεί στο "Γεωπονικό", όπως κάλορ νατουράλε τουτέστιν θέρμην ἔμφυτον ἢ χαρτί μεμβρανῶδη ἡγουν ντέμπρινο ἢ ἄκουα μαρίνα κ.λ.π., είναι απαλλαγμένο από ξένες λέξεις ιταλικές κυρίως και τουρκικές, πράγμα παράξενο για κάποιον που ανδρώθηκε σε ενετοκρατούμενη περιοχή και ἔδρασε στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο. Οι ξένες λέξεις που χρησιμοποιεί ανήκουν στις πολιτογραφημένες στην ελληνική γλώσσα και σχεδόν αποκλειστικά, σ'όλο το ἔργο του εἶναι οι πιο κάτω: ἄμπολα ἄσπρα, δραγουμάνος, ζουπόνι (=πουκάμισο), καβαλλαρέοι, κόντζα (=αιτία, τρόπος), καστέλλον, κάστρον, κουρσάροι, κουρσεύω, λαρδί, λουμπάρδαις, μπουκασί (=βαμβακερό ύφασμα), ντόγα (=μέρος του βαρελιού), μακελλάροι, ὀφφίκιον, παλάτιον, ταβέρνα, τραβαζάρω (=μεταγγίζω), φαρμελία, φλάμπουρον. Ἄβανία (=βλάβη, συκοφαντία) ἄγᾶς, κουμπές (=τρούλος), μαχαλᾶς, πασᾶς, σαλαβατίζω (κάνω υπόκλιση, χαιρετώ, αλλάζω πίστη), σεργιανίζω, χαρατζαραῖοι, χαράτζια. Αντίθετα πλεονάζουν οι κοινές λαϊκές λέξεις όπως ἀπεικάζω, διακονίζομαι (=διακονεύω, ζητιανεύω), καμώνομαι (=προσποιοῦμαι), κονεύω (=καταλύω), σκευρώνω,

στερεύομαι, συνερίζομαι, ταχινή, ταχύ. Στην κατηγορία αυτή μπορεί να προστεθεί μία ομάδα λέξεων που έχουν πάρει ιδιαίτερη σημασία στην εκκλησιαστική γλώσσα και ζωή και που αποτελούσαν μέρος του λεξιλογίου του λαού στην εποχή αυτή και αργότερα, όταν η θρησκεία έπαιζε τον πρώτο λόγο στη ζωή των ανθρώπων από αυτές σημειώνω: άργολογία, διάκρισις, διορρυθμῶ και διορθομῶ, έργοχειρῶ και έργόχειρον, έχω συγχώρησιν, κατανύγομαι, λαθροφαγία, σαραντάρια, σκανδαλίζομαι.

Όπως η χρησιμοποίηση του λαϊκού ιδιώματος, έτσι και ο εξοβελισμός, όσο είναι δυνατόν, των κάθε είδους ιδιωματικών και ξενικών στοιχείων που αποτελούσαν θηραυρισμένο γλωσσικό υλικό για το Λάνδο, νομίζω ότι πρέπει να ήταν ενσυνείδητος και σχετικός με τη γενική πρόθεσή του, "τήν κοινήν ώφέλειαν".

Ο Κ.Ν.Σάθας⁸ θεωρεί τα έργα του Αγαπίου "γεγραμμένα έν τῆ καθομιλουμένη γλώσση, άμίκτω τῶν τετριμμένων εκείνων χυδαίολογιῶν καί βαρβαρισμῶν, ὧν ἔβριθον σύγχρονά τινα στιχουργήματα, ὡς ὁ βασιλεύς Ῥοδολῖνος τοῦ Τρωΐλου (1647), ὁ Πάστορ Φίδος καί έν μέρει ὁ Ἀπόκοπος τοῦ Μπεργαῆ, ἡ Σωσάννα τοῦ Δαφανάρα, καί εἴ τι τοιοῦτο ..."

Για τη χρησιμοποίηση αυτής της απλούστερης γλωσσικής μορφής ο Λάνδος δέχτηκε τα πυρά των πρώτων καθαρολόγων που τους εκφράζει ο Αλέξανδρος Ελλάδιος⁹. Καταφέρεται όχι μόνο εναντίον εκείνων που από άγνοια της νεώτερης διαλέκτου των ελλήνων "εξε-

8. Κ.Ν.Σάθας, Νεοελληνική Φιλολογία Παράρτημα, Εν Αθήναις 1870, σ.59.

9. Alexandrus Helladius, Status Praesens Ecclesiae Graecae, Νυρεμβέργη, 1714, σ.204.

βαρβάρωσαν" το ιδίωμα του νησιού στο οποίο γεννήθηκαν, αλλά και εναντίον όσων, παρόλο που μορφώθηκαν στο "Ελληνικό Γυμνάσιο" της Βενετίας, όπου πήραν κλασσική μόρφωση, όπως ο Αγάπιος ο Κρήσις, ο Δημήτριος Ζήνων ο Ζακύνθιος, ο Μάξιμος ο Καλλιπολίτης, ο Ματθαίος Κιγάλας ο Κύπριος, ο Μανουήλ Γλυτζώνιος ο Χίος, ο Σεραφεύμ ο Μυτιληναίος και άλλοι πολλοί, αργότερα μόλις άρχισαν να κατανοούν τους αρχαίους ποιητές και άλλους δυσκολότερους έλληνες συγγραφείς, αμέσως, επειδή θεωρούσαν τους εαυτούς τους σοφότερους από τους υπόλοιπους έλληνες, όπως συνηθίζουν οι νέοι ή επινόησαν κάτι από μόνοι τους (=έγραφαν κάτι πρωτότυπο) ή εκοπίασαν να μεταφράσουν στη γλώσσα που γνώριζαν από τις "φασκιές" τους συγγραφείς που είχαν γράψει σε λογιότερη γλώσσα, με την πεποίθηση ότι θα τιμηθούν πολύ από τους συμπατριώτες τους, γιατί τάχα θα είχαν προσφέρει μεγάλη υπηρεσία στο γένος. Η γλώσσα όμως αυτή είναι τόσο αξιολθρήνητη και προκαλεί μεγάλη ζημία στην πατρίδα.

Ο Μ.Περάνθης¹⁰ εκφράζει την άποψη ότι το γλωσσικό ιδίωμα στο οποίο έγραψε ο Λάνδος σήμερα πλησιάζει σε αρκετά την καθαρεύουσα, ενώ στην εποχή του θα μπορούσε να θεωρηθεί "δημοτικώτατη". Δυστυχώς η έρευνα δεν μας έχει δώσει ακόμη υπεύθυνα τα πεζά κείμενα του 17ου αι., ώστε να έχουμε αντικειμενικά κριτήρια για το πόσο "δημοτική" ήταν η γλώσσα του Λάνδου.

Ο Στ.Ξανθουδίδης¹¹ επισημαίνει κάποια κρητική απόχρωση στη δημοτική γλώσσα του Λάνδου, που παρόλα αυτά ήταν κατανοητή από όλους.

10. Μ.Περάνθης, Ελληνική πεζογραφία. 1453 έως σήμερα, τ.1, σ.488.

11. Στ.Ξανθουδίδης, Λάνδος Αγάπιος, άρθρο στο Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ελευθερουδάκη, τ.8, σ.490.

Δεν εμπίπτει στα πλαίσια της μελέτης αυτής μια διεξοδική παρουσίαση του γλωσσικού οργάνου του Λάνδου. Θα ήθελα μόνο δειγματοληπτικά να δώσω μερικά χαρακτηριστικά της γλώσσας του:

3. Γραμματική. Χρησιμοποιεί τους κρητικούς τύπου: μερά, βαρέα (ή καλογερική είναι βαρέα), να κρυνιάνη, φραμμένος, γάδαρος παράλληλα με τους κοινούς.

Α ρ θ ρ ο. Ο πληθυντικός του θηλικού άρθρου τις πιο πολλές φορές έχει τον τύπο ή και ταῖς, αλλά και αί, τάς.

Ο υ σ ι α σ τ ι κ ά. Αρσενικά· πρώτη κλίση. Ονομαστική και αιτιατική σε αι και ας· παράλληλα και αις: οι μαθηταί, τους πολίτας, οἱ ναύταις, τούς σκάπταις. Θηλυκά· για την πρώτη κλίση ισχύει ό,τι και για το άρθρο και τα αρσενικά: χῶραι, πηγάς, ἡ νηστείαις, εἰς ταῖς φυλακαῖς. Τρίτη κλίση· αρσενικά. Κοντά στην ονομαστική του ενικού ἄρχων και ο τύπος ἄρχοντας. Θηλυκά· τα σε -ις -εως στην ονομαστική και αιτιατική του πληθυντικού έχουν διπλούς τύπους σε εις, αις (και ες) πράξεις, ὄλαις ἢ δύναμες, οἱ ἄσκησαις, εἰς ταῖς ἀνάπασαις. Κλίση ουσιαστικών από επιρρήματα: (ὁ πλησίον) του πλησίου. Ουδέτερα δένδρη, ἄστρο, κάστρο· (τά ἄσπρα) τῶν ἀσπρῶν, (τό πλάτος) του πλάτου, τό μάκρος του μάκρου.

Ε π ί θ ε τ α: (Ἕλλην) ἑλλήνισσα.

Α ν τ ω ν υ μ ί ε ς: προσωπικές: τοῦ λόγου μου (σου, του), ἀόριστες: πᾶς τις, πᾶς ἕνας, πᾶς ἄνθρωπος. Επιμεριστικές: τινάς (= ουδείς).

οδική
δει-
I
ς
I-

Ρ ή μ α τ α: Θριστική ενεστώτα: ἔχομεν, γογγύζουσιν, δυνάμεθα, ἔρχονται· αλλά και φέρουμε, κáμνουν, νικούμεσθην, ἔρχονται. Υποτακτική: νά κριθοῦμεν και νά κριθῶμεν. Μέλλοντας: θέλω, παρακούσειν, θέλουν μετατραπεῖν. Αόριστος: ἐπήρασι, ἤλθασι· αλλά και ἔχασαν ἔδειραν· βοηθητικά ρήματα: εἶμαι. Ενεστώτας: εἶμεσθην, υποτακτική: νά ἤμεσθην, παρατατικός γ' ενικό: ἦτον, γ' πληθυντικό, ἦταν, μετοχή: ἔστοντας (και ἔστωντας) Αύξηση· τις πιο πολλές φορές τα σύνθετα ρήματα παίρνουν μόνο συλλαβική αύξηση (εξωτερική) σαν να ήταν απλά: ἐμετάγραψα, ἐσυνάθροισα, ἐπρόκρινα, ἐκτανύχθη, ἐνταφίασαν· σπάνια παίρνουν διπλή, όταν τονίζεται η αύξηση του δεύτερου συνθετικού: ἐκατέλυσε. Παράλληλα υπάρχουν και οι λόγιοι τύποι: ἀνεχώρησαν, ἀντελήφθη, διεσπάρησαν.

Ε π ι ρ ρ ή μ α τ α: Χρησιμοποιεῖ τη λόγια κατάληξη -ως κι όταν ακόμη το θέμα της λέξης είναι λαϊκής προελεύσεως: στανικῶς (με τη βία), πλάθει νέα: ἀταράχως, ἀνεξετάστως, τροπικῶς (=κατά κάποιο τρόπο). Παράλληλα χρησιμοποιεῖ και την κατάληξη -α: ἐπιδέξια, καθημερούσια, βλεποφάνερα· συχνή είναι και η κατάληξη -ς: τότες, ἄλλοτες.

Ιδιαίτερο και βασικό χαρακτηριστικό της γλώσσας του εἶναι το ότι σχηματίζει τα περισσότερα ρήματα σε -ίζω: αποστατίζω (αποστατώ), τραβίζω (τραβῶ), ψευματίζω (ψεύδομαι), πτωχίζω (πτωχεύω), επιχειρίζομαι (επιχειρῶ) και: φωτίζω (=θεραπεύω την ὄραση), αθανατίζω (=κάνω κάποιον αθάνατο). Κλίνει επίσης όλα τα συνηρημένα κατά τα εις -αω· δημηγορᾶ, ἐξηγᾶτε, ἐστενοχώρα· προτιμά τα ρήματα σε -ωνω, -αίνω και -εύω: πιστώνω,

ώματώθη ,ξεστεγώνω,όλιγαίνω (όλίγανεν ή πίστις),καταστένω (=καθιστῶ),όκνεύω (όκνῶ).

4. Σύνταξη. Η γενική με επιρρήματα: χωρίς εξομολογήσεως, χωρίς δακρύων, απέξω τῆς πόλεως. Συντάσσει πολλά ρήματα με γενική όπως στην Κρήτη : νά τοῦ βοηθήση, ἄς μοῦ ἀκολουθήση, ἐνθυμή - σου τοῦ πλουσίου. Η προσωπική αντωνυμία μου, σου, του, τον, ως αντικείμενο τίθεται μετά το ρήμα: λέγει τον, ἔβαλάν τον, στέλλει σου. Χρησιμοποιεί την άρνηση δέν αντί της μή στην άκλιτη μετοχή: δέν αφήνωντας τά ἀναγκαιότερα, το μόριο νά αντί του θά: καί τί νά γίνη τό πράγμα σου, συντάσσει τα ὡσπερ και ὡς με αιτιατική: ὅσοι παρώργισαν ... ὡσπερ ἐμέ τόν ἀνάξιον, ὡς τόν βασιλέα (=ὡς ὁ βασιλεύς), την πρόθεση μετά+αιτιατική αντί του με: καί ὠφελᾶσαι μετ'αὐτά. Ο δεύτερος όρος της συγκρίσεως που εκφέρεται με την παρά δε συμφωνεί, όπως θα έπρεπε, στην πτώση με τον πρώτο όρο: καί ἁμαρτάνουσι (=αυτοί)περισσότερον παρά τούς πτωχούς. Ονομαστική απόλυτος: ἦτο γοῦν εἰς ὀληντήν οἰκουμένην διωγμός μέγας, ἔχοντες πολλήν φροντίδα οἱ ἄρχοντες νά ἔξαλείψουν τελείως τό γένος τῶν χριστιανῶν. Αιτιολογική μετοχή: ἔστωντας νά ἀπομείνη.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η γλώσσα του Αγαπίου Λάνδου τόσο στη δομή όσο και στό λεξιλόγιο ανταποκρίνεται πλήρως στη δημοτική της εποχής του, όπως αυτή άρχισε ασυνείδητα ακόμη να διαμορφώνεται από το τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αι. Στην Κρήτη και στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο από εκκλησιαστικούς κυρίως άνδρες.¹²

12. Για το θέμα βλ. Ελ. Κακουλίδη-Πάνου. Ο Ιωάννης Μορεζήνος και το έργο του, ό.π., σσ. 71-74. Την ίδιας, Fior di Vitru- Άνθος Χαρίτων, Συμβολές, Νεοελληνικά μελετήματα (Έρευνες στη Νέα Ελληνική Φιλολογία 4) Ιωάννινα 1982, σ. 2. Την ίδιας, Δαμασκηνού Στουδίτη "Διάλογος", ό.π., σσ. 90-91.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Από όσα είδαμε ώς τώρα ο Αγάπιος Μοναχός ο Κρης, κατά κόσμον Αθανάσιος Λάνδος, είναι μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες ανάμεσα στους λογίους που έζησαν το 17^ο αι. (+ 1580 ως + 1657)

Η συγγραφική του προσφορά είναι τεράστια, έστω κι αν το έργο του περιορίζεται σε κείμενα κυρίως θεολογικά-θρησκευτικά, τα οποία διακρίνονται για την απλότητά τους, αλλά και τον πλούτο τους. Ανήσυχος όπως ήταν είχε την ευκαιρία να περιοδεύσει μεταδίδοντας τις ψυχαφελείς γνώσεις του σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου και με τον τρόπο αυτό διέδιδε τα συγγράματά του, σ'ένα μεγάλο αριθμό δωρεάν, δημιουργούσε γνωριμίες και δίδασκε το λαό.

Μεταξύ των πολλων συγγραμμάτων του αυτό που είχε τη μεγαλύτερη διάδοση και απήχηση, ιδιαίτερα ανάμεσα στα λαϊκότερα στρώματα, είναι η Αμαρτωλών Σωτηρία, η οποία γνώρισε μια τεράστια εκδοτική επιτυχία, όχι μόνο στον ελληνόφωνο χώρο, αλλά και στους τουρκόφωνους Έλληνες, στους βαλκανικούς λαούς και στους άραβες χριστιανούς.

Ο Αγάπιος Λάνδος είναι ίσως ο μόνος Έλληνας συγγραφέας ο οποί-

ος πέτυχε σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας αυτόν τον εκδοτικό άθλο και από τους λίγους συγγραφείς που τόσα έργα τους κατόρθωσαν να διασωθούν και να διαδοθούν σε τόσο μεγάλη έκταση. Θα μπορούσαμε να πούμε χωρίς ενδοιασμούς ότι τα εκλαϊκευτικά βιβλία του μόρφωσαν πολλούς από τους δασκάλους του γένους και πάνω απ' όλα συνέβαλαν στη διατήρηση της ελληνικότητας και της πίστης του λαού. Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να τονίσουμε ότι πολλά αγιολογικά κείμενα έχουν διασωθεί από τις παραφράσεις του Αγαπίου Λάνδου, οι οποίες στηρίζονταν σε ανέκδοτα αγιορειτικά χειρόγραφα. Ωστόσο η σημασία της προσφοράς του δε βρίσκεται μόνο στο διδακτικό και μορφωτικό έργο του· βρίσκεται ακόμη και στη γλώσσα του, τη ζωντανή γλώσσα του λαού στην οποία έγραφε, μια γλώσσα δημώδη που προερχόταν και στόχευε στη λαϊκή "παιδαγωγία".

Ο Αγάπιος Λάνδος γίνεται ο δάσκαλος, ο συγγραφέας, αλλά και ο τεχνίτης του δημώδους λόγου, ο ανήσυχος ακόμα εκκλησιαστικός ρήτορας ο οποίος δεν κατηχεί μόνο, αλλά διδάσκει και τρέφει το λαό με τη διδασκαλία των ιερών κειμένων που αποτελούν για όλη την περίοδο της σκλαβιάς του έθνους μας πηγή ανανεώσεως και ταυτόχρονα παράγοντα διατηρήσεως της ελληνικότητας της συνειδήσεως των ραγιαδων.

Ο κρητικός λόγιος αποτελεί, πιστεύω, μια από τις σημαντικότε-

ρες μορφές λογίων του 17^{ου} αι., που πρόσφεραν με το λόγο και τη συγγραφή άνεκτίμητες υπηρεσίες στο έθνος, γεγονός το οποίο ελάχιστα έχει προσεχθεί ως σήμερα.

Η προσφορά του Λάνδου είναι άνυπολόγιστη· τα κείμενά του θα έπρεπε ίσως να γίνουν αντικείμενο μελέτης πολύ περισσότερο απ'ότι έχει γίνει ως τώρα. Η μελέτη αυτή ακριβώς αυτό το σκοπό θέλησε να βοηθήσει: να επισημάνει τη σημασία του Αγαπίου Λάνδου για το νεότερο ελληνισμό και να παρουσιάσει μια άλλη διάσταση της πνευματικής ιστορίας του τόπου μας μέσα από τα κείμενα, το συγγραφικό έργο του κρητικού αγιορείτη μοναχού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ ΠΗΓΕΣ

Ι Τά χειρόγραφα *

Κοσινίτσα, " Αμαρτωλών Σωτηρία"

Ιεροσόλυμα, Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης *567

Άθως, Βατοπεδίου *260

Άθως, Βατοπεδίου * 261

Άθως, Βατοπεδίου 1007

Άθως, Ζωγράφου *31

Άθως, Ιβήρων 5437(1317), *75

Άθως, Ιβήρων 4462 *(342)

Άθως, Καρακάλου, 1642, 129

Άθως, Καρακάλου 1602,2

Άθως Λαύρας θ 124

Άθως Λαύρας θ 125

Άθως Λαύρας Ι 52

Άθως Λαύρας Ι 105,10

Άθως Λαύρας θ 3

* Με αστερίσκο σημειώνονται τα χφ από τα οποία έχω αυτοψία.

Αθήνα, Θεολογικού Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου 13

Αλεξάνδρεια, Βιβλιοθήκης του Πατριαρχείου 51

Ιεροσόλυμα, Νέας Συλλογής 24

Ιεροσόλυμα, Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης 264

Ιεροσόλυμα, " " *205

Ιεροσόλυμα, " " 406

Ιεροσόλυμα, " " 264

Ιεροσόλυμα, " " 254

Μονής Ολυμπιώτισσας, 172

Παρίσι, Bibliothèque Nationale *78, 11

Ρουμανία, Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας 330, 499

Σινά, Βιβλιοθήκη Μ. Αγ. Αικατερίνης 1928

ΙΙ Τ α έ ν τ υ π α *

Αμαρτωλών Σωτηρία 1641, 1766

Παράδεισος *1641, 1759

Εκλογή 1642

Γεωπονικόν *1643;, 1772

Θεοτοκάριον *1643

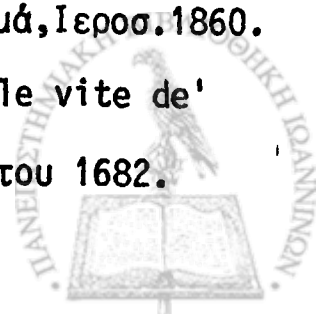
* Με αστερίσκο σημειώνονται οι πρώτες εκδόσεις από τις οποίες έχω αυτοψία. Δίπλα δίνεται η έκδοση στην οποία παραπέμπω.

θηκαράς	*1643
Ψαλτήριον	*1643, 1804
Εκλόγιον	*1644, 1805
Τριαδική Οκτώηχος	*1656
Καλοκαιρινή	*1657, 1818
Κυριακοδρόμιον	*1657, 1852
Νέος Παράδεισος	*1664 (ακέφαλο και κολοβό), 1861
Χριστιανών Οδηγία	* 1685
Βίος του Οσίου Χριστοδούλου	*1755

III Τα πρότυπα

- Άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός, Ἱστορία ψυχωφελής ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν αἰθιόπων χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, πρὸς τὴν ἀγίαν πόλιν μετενεχθεῖσα διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ, ἀνδρὸς τιμίου καὶ ἐναρέτου μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάβα· ἐν ἧ ὁ βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ τῶν ἀοιδίμων καὶ μακάρων. Migne P.G., τ.96, σσ.860-1240.
- Συμεών ο Μεταφραστής ἢ Μηνολόγιον. Migne P.G., τ.114-116
- Βίος του Αγ.Μιχαήλ του Μαλεΐνου, κατὰ τὴν ἐκδοσὴ L.Petit, Vie de Saint Michel Maléinos, "Revue de l'Orient Chretien"17 (1902) 543-603. Βίος του Αγ. Αθανασίου του Αθωνίτη, κατὰ τὴν ἐκδοσὴ L.Petit, Vie de Saint Athanase l'Athonite, Analecta Bollandiana"25 (1906) 5-89.
- Θεοφάνους Κεραμέως, Ὁμιλῖαι εἰς Εὐαγγέλια Κυριακὰς καὶ Ἑορτὰς τοῦ ὄλου Ἐνιαυτοῦ. Κατὰ τὴν ἐκδοσὴ του Γρηγ.Μ.Παλαμά, Ἱεροσ.1860.
- Serafino Razzi, Giardino d'esempi, ovvero Fiori delle vite de' Santi... Φλωρεντία 1577. Χρησιμοποίησα τὴν ἐκδοσὴ του 1682.

- Silvano Razzi, De i miracoli di Nostra Donna, Φλωρεντία 1576. Χρησιμοποίησα την έκδοση του 1595.
- Miracoli della gloriosa Vergine Maria (16^{ος} αι.). Κατά την έκδοση Piero Misciattelli, Milano, Treves, 1929.
- Libro dei cinquanta miracoli della Vergine. Κατά την έκδοση Ezio Levi, Bologna, Romagnoli-Dall'Acqua, 1917.
- Castore Durante, Herbario novo. Βενετία 1602.
- Castore Durante, Il Tesoro della Sanità. Χρησιμοποιώ την έκδοση του 1586.

Β΄ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Αγγέλου Άλκης, Η λογοτεχνία από το 15^ο ως το 17^ο αι., ποικιλόμορφα της λόγιας παράδοσης, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 10, Αθήνα 1974, σσ. 382-84
- Αγγέλου Άλκης, Η παιδεία στην Κρήτη και στα Επτάνησα, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.10, Αθήνα 1974, σσ. 377-79
- Αλεξίου Στυλ., Κοινωνία και οικονομία στην Κρήτη κατά το 16^ο και 17^ο αι., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.10, Αθήνα 1974 σσ. 207-210.
- Αλεξίου Στυλ., Το Κάστρο της Κρήτης και η ζωή του στο ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ αι., "Κρητικά Χρονικά" 19(1965) 146-178.
- Αναστασίου Ιω., Άγιον Όρος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 10, Αθήνα 1974, σσ. 133-139.

Ανδρέας Μοναχός (Χαρ. Θεοφιλόπουλος), 'Άγιον Όρος, Αθήναι 1977.

Ανδρέας Μοναχός (Χαρ. Θεοφιλόπουλος), Γεροντικό του Αγίου Όρους
Αθήναι 1980.

Αραμπατζόγλου Γεννάδιος Μ., Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Κωνσταντινούπο-
λις, μέρος 1 (1933).

Ατέσης Βασίλειος (Πρώην Λήμνου), Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλη-
σίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, Αθήναι 1975.

Ατέσης Βασίλειος (Πρώην Λήμνου), Σκύρου Επισκοπή, άρθρο στη "Θρη-
σκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια", τ. 11, Αθήναι 1967 σσ.
238-241.

Arnauīd Antoine, Perpetuité de la foi de l'Eglise catholique tou-
chant l'Eucharistie, Παρίσι 1664

Aymon Jean, Monuments authentiques de la religion des grecs et de
la fausseté de plusieurs confusions de la foi des chréti-
ens orientaux produites contre les Théologiens réformés,
Χάγη 1708.

Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη
1969.

Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. 3, Θεσσαλονίκη
1968, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973.

Βαλέτας Γ., Ανθολογία της δημοτικής πεζογραφίας, τ.1, Αθήνα 1947
σσ. 236 κε.

Βαλέτας Γ., Μελέτιος Πηγάς, Χρυσοπηγή. Ευαγγελικής διδασκαλίας πε-
ρίοδος, Αθήναι 1958.

Βελούδης Ιω., Ελλήνων Ορθοδόξων αποικία εν Βενετία, 1872.

Βουτιερίδης Ηλίας, Σύντομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
(1000-1930), Αθήνα 1934.

Βρετός-Παπαδόπουλος Ανδρ., Νεοελληνική Φιλολογία ήτοι Κατάλογος
" των από της πτώσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της
" εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι Βασιλείας Τυπωθέντων βιβλίων
" παρ'Ελλήνων εις την ομιλουμένην ή αρχαίαν Ελληνικήν, τ.
Α-Β, Αθήναι 1854.

Baader G., Caesarius v. Heisterbach, άρθρο στο "Lexicon für Theo-
logie und Kirche", τ. 2, στήλη 965.

Walz A., Razzi 1) Silvano 2) Serafino, άρθρο στο "Lexicon für Theo-
logie und Kirche, τ.8, στ. 1026.

Beck και Buxtorff, Historisches und Geographisches Allgemeines
Lexicon Mit Beck und Buxtorffs suppl. , Βασιλεία 1742, τ.1,
σ.146.

Beck Hans-Georg, Kirche und theologische Literatur im byzantini-
" schen Reich, Μόναχο 1959.

Beck Hans-Georg, Geschichte der byzantinischen Volksliteratur, Μό-
" ναχο 1971.

Benešević Vladimir, Catalogus manuscritorum graecorum, qui in
" Monasterio Sanctae Catherinae in monte Sina asservantur,
" τ. 3, Πετρούπολη 1907.

Vitti M., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, 1978.

Vitti M., Teodoro Montselese, Εύγένα, Νεάπολη (Istituto Universita-
" rio Orientale. Seminario di Greco Moderno) 1965.

- Bousquet R., Le culte de Saint Romain le Melode dans l'Eglise grecque et l'Eglise armenienne, "Echos d'Orient" 3(1900)339-342.
- Γεδεών Μ., Ἄθως, Αναμνήσεις-έγγραφα-σημειώσεις, Κωνσταντινούπολις 1885.
- Γεδεών Μ., Αποσημειώματα Χρονογράφου, Εν Αθήναις 1932.
- Γεδεών Μ., Μνεία των προ εμού, Εν Αθήναις 1934.
- Γεδεών Μ., Πατριαρχικαί εφημερίδες, Εν Αθήναις 1936-38.
- Γεράσιμος Μοναχός Μικραγιαννανίτης, Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων του Κυριακού της Αγίας Ἄννης, "Ε.Ε.Β.Σ." 29(1959) 87-192, 30 (1960) 453 κε.
- Γκίνης Δ., Κατάλογοι ελληνικῶν κωδίκων εν Ελλάδι και Ανατολή, "Ε.Ε.Β.Σ." 11 (1935) 361-82
- Γκίνης Δ., - Μέξας Β., Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863, τ.1-3, Αθήναι 1939-1957
- Gabriel A.L., Vincent v. Beauvais, άρθρο στο "Lexicon für Theologie und Kirche", τ. 10, στ. 798.
- Gidel M.A.Ch., Études sur la littérature grecque moderne, Παρίσι 1886.
- Grumel V., Agapios Landos, άρθρο στο "Dictionnaire de Spiritualité", τ. 1, Παρίσι 1937.
- Grumel V. Agapios Landos, Ἄρθρο στο "Lexicon für Theologie und Kirche", τ.6 (1961), στ. 778
- Camariano-Cioran A., Sur les relations roumano-CRÉTOISES, "Πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικῶν Συνεδρίου", τ.3, Αθήναι 1968, σσ. 16-28.

Cartoian N., Cărțile populare în Literatura Românească, τ. 2, Epoca influenței Grecești, Βουκουρέστι 1938.

Claude Jean, La perpetuité de la Foi, Παρίσι 1670.

Claude Jean, Traité de l'Eucharistie; réponse au P. Novet, jésuite. Γενεύη 1670.

Covei John, Some account of the present Greck Church, Καίμπριτς 1722.

Δημαράς Κ.Θ., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα⁶ 1975.

Δημητρακόπουλος Ανδρόνικος, Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λιψία 1871.

Δελιαλής Ν.Π., Κατάλογος εντύπων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1-2, 1948-64.

Δετοράκης Θεοχάρης, Ο νεομάρτυρας Μάρκος Κυριακόπουλος και η ανέκδοτη ακολουθία του, "Πεπραγμένα Δ' Κρητολογικού Συνεδρίου," τ. 2, Αθήνα 1981, σσ. 67-87

Δυοβουνιώτης Κ., Δωραί εις το θεολογικόν σπουδαστήριον, Έργα του Αγαπίου Λάνδου-Σχόλια Θεοδώρου Προδρόμου, "Εκκλησία" 11 (1933) 43.

Δυοβουνιώτης Κ., Τα εν τη Βιβλιοθήκη του Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αυτού "Ε.Ε.Β.Σ." 16(1940) 160-210.

Darlow and H.F. Moule, Historical catalogue, Λονδίνο 1904.

Dizionario storico degli autori ecclesiastici, τ. 1, Βενετία 1768, σ. 32

Du Cange, Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis τ. 1-2, Λυών 1688.

Ευαγγελίδης Τρύφων, Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τ. 1-2. Αθήναι 1936.

Ευστρατιάδης Σωφρόνιος (μητρ. Λεοντουπόλεως), Ακολουθία πέντε μαρτύρων, "Εκκλησιαστικός Φάρος" 4(1909) 343-357.

Ευστρατιάδης Σωφρόνιος, Θεοτοκάριον, Αγιορειτική Βιβλιοθήκη, Παρίσι 1931.

Ευστρατιάδης Σωφρόνιος καί γέρων Αρκάδιος ιεροδιάκονος, Κατάλογος των εν τη ιερά μονή Βατοπεδίου αποκειμένων κωδίκων, Παρίσι 1924.

Ευστρατιάδης Σωφρόνιος και Σπυρίδων μοναχός λαυριώτης, Κατάλογος των κωδίκων της Μεγίστης Λαύρας, τεύχη 1-3, Παρίσι 1925.

Ertzdorff H., Marienlegenden, άρθρο στο "Lexicon für Theologie und Kirche," τ. 7, στ 71-2.

Ζαβίρας Γ., Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν θέατρον εκδοθείσα υπό Γ.Π. Κρέμου, εν Αθήναις 1872.

Ηλιού Φίλιππος, Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία. Α, Τα βιβλιογραφικά κατάλοιπα του E. Legrand και του H. Pernot. (1515-1799), Αθήνα 1973.

Ηλιού Φίλιππος, Παρασχολήματα, Ελληνικά βιβλία στη Βουλγαρία, "Εραμιστής" 15 (1978-79) 321-329.

Haïkin François, Quatre miracles de la Vierge en grec, "Analecta Bollandiana 95 (1977) 5-12.

Heinecce J., Abbildung der grichischen Kirche, Λιψία 1711, σ. 68

Helladius Al., Status praesens Ecclesiae Graecae, Νυρεμβέργη 1714.

Θεόκλητος Μοναχός Διονυσιάτης, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, 1959

Θεόκλητος Μοναχός Διονυσιάτης, Ἀθωνικά Ἄνθη, Ἄρθρα καὶ Μελετήματα, Ἀθήναι 1962.

Θεοτόκης Σπ., Κατάλογος χφφ. τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀγ.Μάρκου ἐν Βενετία, "Ἑλληνικά" 4(1922) 173-190.

Θεοτόκης Σπ., Τα καπιτουλάρια τῆς Βενετοκρατουμένης Κρήτης(1298-1500),"Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρίας Κρητικῶν Σπουδῶν" 4(1931) 114-175.

Jugie Martino, Agaprios Landos, ἄρθρο στὴν "Enciclopedia Cattolica,"τ. 1, 1949.

Κακουλίδη-Πάνου Ελένη, Συμβολές, Νεοελληνικά Μελετήματα (Ἐρευνες στὴ Νέα Ἑλληνικὴ Φιλολογία 4). Ἰωάννινα 1982.

1. Fior di Virtù- Ἄνθος Χαρίτων· καὶ "Ἑλληνικά" 24(1971)265-311.
2. Ἰωαννίκιος Καρτάνος. Συμβολή στὴ δημῶδη πεζογραφία τοῦ 16ου αἰῶνα· καὶ "Θησαυρίσματα" 12(1975) 218-256.
3. Δαμασκηνού Στουδίτη "Διάλογος"· καὶ "Δωδώνη" 3 (1974) 443-448.
5. Συμβολή στὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου· καὶ "Ἑλληνικά" 20 (1967) 387-392.
6. Ὁ Ἀγάπιος Λάνδος καὶ τὸ ἔργο τοῦ· καὶ Εἰσαγωγή στὴν ἔκδοση τῆς "Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας" τοῦ ἐκδ.Οικ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 148-154.
7. Το "Βιβλίον ωραιότατον" καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ· καὶ "Ἐρανιστής" 2 (1964) 26-29.

Κακουλίδη(Πάνου)Ελένη, Ὁ Ἰωάννης Μορεζήνος καὶ τὸ ἔργο τοῦ, "Κρητικὰ Χρονικά" 22 (1970) 7-78 καὶ Παράρτημα 389-506.

- Κακουλίδη (Πάνου) Ελένη, Κατάλογος των ελληνικών χειρογράφων του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, "Θησαυρίσματα" 8 (1971) 249-274.
- Καμπάνης Αρ., Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, 1948.
- Καραθανάσης Α.Ε., Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας, Θεσσαλονίκη 1975
- Καρμίρης Ιω., Ορθοδοξία και Προτεσταντισμός τ.1, Αθήναι 1937
- Κατσιαρδή Όλγα, Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863, Προσθήκες, "Ερανιστής" 13 (1977) 131-145.
- Κεφαλληνιάδης Νίκος, Χρονικόν των κατά της Κιμώλου πειρατικών επιδρομών κατά τον 17' - 19' αι. "Κιμωλιακά" 4 (1974) 71-110.
- Κιγάλας Ιωσήφ (δε), Σχεδίασμα κατόπτρου της Νεοελληνικής Φιλολογίας. Εν Ερμουπόλει 1846 (Επανέκδοση του οίκου ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ 1978).
- Κομμητάς Στέφανος, Επίτομος Εκκλησιαστική Ιστορία, Έκδοσις Β', Εν Ζακύνθω 1861.
- Κονιδάρης Γ., Αγάπιος Λάνδος, Άρθρο στη "Θρησκευτική και Χριστιανική Εγκυκλοπαιδεία", τ. 1, Αθήναι 1936.
- Κοντοσόπουλος Ν., Τα εν Βενετία τυπογραφεία ελληνικών βιβλίων κατά την Τουρκοκρατίαν, "Αθηνά" 58 (1954) 286 κε.
- Κορδάτος Γιάννης, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (Από το 1453 ως το 1961), Αθήνα 1962.
- Κουρνούτος Γ., Λόγιοι της Τουρκοκρατίας Β (Βασική Βιβλιοθήκη 5). Αθήνα 1956.
- Κούκκου Ελένη Ε., Η ορθόδοξος μονή ευγενών Ελληνίδων της Βενετίας (1599-1829), Αθήναι 1968.
- Κουρίλας Ευλόγιος, Ιστορική Βιβλιογραφία, Τα φυτικά και αι συναφείς εν Ελλάδι επιστήμαι απ' αρχής μέχρι του παρόντος, ήτοι φαρμακολογία, ιατρική, διαιτητική, αλχημεία, ερμηνευτική, μαγεία, αστρολογία, λιθολογία, μεταλλευτική, χρωματολογία κ.τ.τ., τ.1-2, Αθήναι 1938.

- Κουρίλας Ευλόγιος, Κατάλογος των Κωδίκων της Ιεράς Σκήτης Καυσοκαλυβίων και των Καλυβών αυτής. Παρίσι 1930.
- Κούρκουλας Κ., Η θεωρία του κηρύγματος κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1957.
- Κηός Βörje, L'histoire de la littérature néo-grecque. La période jusqu'en 1821. Ουψάλα 1962.
- Krumbacher K., Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας, μετάφραση Γ.Σωτηριάδου, τ.1-3, Αθήναι 1897-1900.
- Λάγγης Ματθαίος, Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τ. 1-12, Αθήναι 1977.
- Λαδάς Γ., Προσθήκαι και σημειώσεις εις τους εκδοθέντας τόμους της "Bibliographie Hellénique" του E. Legrand και των συνεχιστών ταύτην L.Petit και H.Pernot. Σειρά πρώτη (1522-1970), "Συλλέκτης" Α' (1947-1951). Παράρτημα.1-24.
- Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α., Ελληνική Βιβλιογραφία. Συμβολή στο δέκατο όγδοο αιώνα, τ.1, Αθήνα 1964, τ.2, Αθήνα 1976.
- Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α., Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1791-1795, Αθήνα 1970.
- Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α., Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1796-1799, Αθήνα 1973.
- Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α., Προσθήκες, διορθώσεις και σημειώσεις στην Ελληνική Βιβλιογραφία για τους αιώνες XV, XVI, XVII, τ.1-3. Αθήνα 1976.
- Λαζάρου Αχιλλεύς Γ., Κατάλογος εντύπων Βιβλιοθήκης Ολυμπιωτίσσης, Αθήναι 1964.
- Λάμπρος Παύλος, Τρίτος κατάλογος σπανίων βιβλίων, Αθήναι 1869.
- Λάμπρος Σπ., Κατάλογος των εν ταις βιβλιοθήκαις του Αγίου Όρους Ελληνικών Κωδίκων, τ.1-2. Εν Κανταβριγία της Αγγλίας 1895.
- Λάμπρος Σπ., Προσθήκαι εις την Ελληνικήν Βιβλιογραφίαν, "Ν.Ελληνομνήμων" 2 (1905) 208-225.
- Λάμπρος Σπ., Λακεδαιμόνιοι Βιβλιογράφοι, "Ν.Ελληνομνήμων" 4 (1907) 302-357.

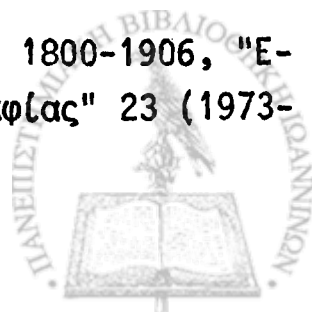
- Λάμπρος Σπ., Ενθυμήσεων ήτοι βραχέων σημειωμάτων συλλογή πρώτη, "Ν. Ελληνομνήμων" 7 (1910) 113-313.
- Λάμπρος Σπ., Ποιημάτων περί του εν έτει 1508 Σεισμού της Κρήτης, "Ν.Ελληνομνήμων" 11 (1914) 441-42.
- Λάμπρος Σπ., Τα αναγνώσματα των πάππων μας, "Ν.Ελληνομνήμων" 15 (1921) 237-271.
- Λάμπρος Σπυρίδων, Κατάλογος των εν τη Βιβλιοθήκη της Ιεράς Μονής Εικοσιφοινίσσης ευρισκομένων βιβλίων εις μεμβράναν, χειρόγραφα, χαρτί και εις τύπον. "Ν.Ελληνομνήμων" 17(1923) 309-311.
- Λάσκαρις Μιχαήλ, Θ., Βιβλιοκρισία για το έργο του Ι.Στεφανέσκου, Οι βίοι του Αγ.Κωνσταντίνου εν τη ρουμανική λογοτεχνία, "Ελληνικά" 4 (1931) 510.
- Legrand Emile, Bibliographie Hellénique: 17ος αι., τ.1-5 Παρίσι 1894-1903. 18ος αι. (Oeuvre posthume complétée et publiée par L.Petit et H. Pernot) τ. 1-2, Παρίσι 1918-1928.
- Legrand E., Recueil de contes populaires grecs traduits sur les textes originaux, Παρίσι 1881.
- Levi Ezio, Libro dei cinquanta miracoli della Vergine, Bologna 1917.
- Litzica Constantin, Catalogul manuscriselor Grecesti : Βουκουρέστι 1909.
- Μαμαλάκης Ιω.Π., Το Άγιον Όρος (Άθως) διά μέσου των αιώνων, Θεσσαλονίκη 1971.
- Μανούσασκας Μ., Αλοΐσιος-Αμβρόσιος Γραδενίγος, "Ε.Μ.Α." 5(1955) 102-148
- Μανούσασκας Μ., Προσθήκαι και συμπληρώσεις εις την Ελληνικήν Βιβλιογραφίαν του Ε. Legrand (Συμβολή πρώτη), "Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου" 7 (1958) 34-83 και 137.
- Μανούσασκας Μ., Ανέκδοτα Πατριαρχικά Γράμματα, Βενετία 1968.
- Μανούσασκας Μ., Η εν Βενετία Ελληνική Κοινότης και οι μητροπολίται Φιλαδελφείας, "Ε.Ε.Β.Σ." 37 (1969-70) 170 κε.

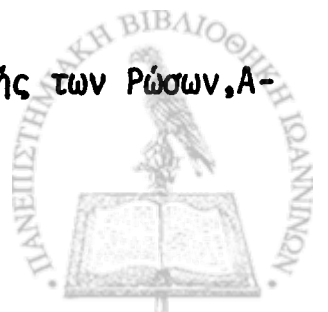
- Μανούσκακας Μ., Η Κρητική Λογοτεχνία κατά την εποχή της Βενετοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1965.
- Μανούσκακας Μ., Συλλογή εγγράφων περί των μητροπολιτών Φιλαδελφείας, "Θησαυρίσματα" 6 (1969) 67-112.
- Μελέτιος Αθηνών (Μήτρου), Εκκλησιαστική Ιστορία, τ.1-4, Βιέννη 1783-1784.
- Μενούνος Ιω., Κοσμά Αιτωλού Διδαχές, Ιωάννινα 1979.
- Μέρτζιος Κ., Θωμάς Φλαγγίνης και ο Μικρός Ελληνομνήμων, 1939 (Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών).
- Μιχαηλίδης Ευγένιος, Η ελληνική εκκλησιαστική γραμματολογία δια μέσου των αιώνων εν αραβικοίς κειμένοις χειρογράφοις και εκδομένοις, "Εκκλησιαστικός Φάρος" 37 (1938) 252 κε.
- Μπαϊρακτάρης Στ. Σ., Αγάπιος Λάνδος ο Κρης ο πολυγραφώτατος τροφодότης των ψυχών κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1970.
- Μπαϊρακτάρης Στ.Σ., Τό Ψαλτήριον εις την απλοελληνικήν κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1971.
- Μουστοξύδης Ανδρ., Ελληνομνήμων ή Σύμμικτα Ελληνικά: σύγγραμμα συντασσόμενον υπό Ανδρέου Μουστοξύδου, 1843-1852.
- Marin E., Agapios Landos, άρθρο στο "Dictionnaire de Théologie Catholique", τ.1, Παρίσι 1909, σ. 557-8.
- Mauer W., Agapios Landos, άρθρο στο "Die Religion in Geschichte und Gegenwart", τ.1., Τυβίγγη 1927.
- Meyer Philipp, Agapios Landos, Άρθρο στην Realencyclopaedie für protestantische Theologie und Kirche, τ.1, Λιψία 1896
- Michaud Eugène, Les Légendes du Salut de Pêcheurs " du moine Agapios Landos (+1664),"Revue Internationale de Théologie"8 (Βέρνη 1900) 766-771.
- Migne , Perpetuité de la Foi, τ.1-4, Παρίσι 1841.
- Misciattelli Pietro, Miracoli della Vergine Maria, Milano 1929.

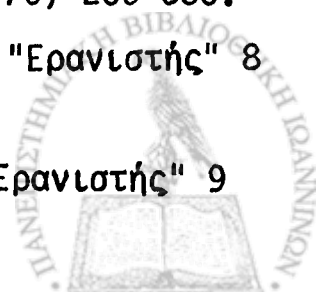
- Νικόδημος Αγιορείτης (άγιος), Συναξαριστής, τ.1-2, Βενετία 1819.
- Νικόδημος Αγιορείτης (άγιος), Νέον Μαρτυρολόγιον, Αθήναι 1856.
- Νικόδημος Μοναχός Νεοσκητιώτης-Μπιλάλης, Ο όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, τ.1, Αθήναι 1975.
- Νικολόπουλος Π.-Οικονομίδης Ν., Ιερά Μονή Διονυσίου, Κατάλογος του Αρχείου, Σύμμικτα (Β.Ι.Ε.) 1 (1966) 257-326+2.
- Νικολόπουλος Π.Γ., Πρόσθετοι ειδήσεις περί της μονής Καβαλλαρίας, "Πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου", τ.3, Αθήναι 1968, σσ.181-186.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, Ξενόγλωσσα με ελληνική γραφή, "Ερανιστής" 10 (1972-73) 69-111.
- Nau Michel, Ecclesiae romanae graecaeque vera effigies. Παρίσι 1680.
- Nicolai Rundolf, Geschichte der neugrichischen Literatur, Λιψία 1876.
- Nicole Pierre, Reponse générale au nouveau livre de M.Claude, Παρίσι 1671.
- Ξανθουδίδης Στέφανος, Λάνδος Αγάπιος, Άρθρο στην Εγκυκλοπαιδεία του Ελευθερουδάκη, τ.8, σ.490.
- Οικονομίδης Δ.Β., Τα ελληνικά δημοτικά βιβλία και η επίδρασις αυτών επί τον πνευματικόν βίον του ρουμανικού λαού. Αθήναι 1951.
- Οικονομίδης Δ.Β., Ελληνικά επίδρασις εις την δημόδη ρουμανική λογοτεχνίαν, "Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου" 2 (1953) 49-57.
- Οικονομίδης Δ.Β., Από τας ελληνορουμανικάς εκκλησιαστικάς σχέσεις "Ε.Ε.Β.Σ." 23 (1953) 450-471.
- Οικονομίδης Δ.Β., Δυσίστικαί παραδόσεις του Ελληνικού Λαού, "Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου" 17 (1965) 11-39.
- Οικονομίδης Δ.Β., Βιβλιογραφία Ελληνικής Λαογραφίας 1800-1906, "Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας" 23 (1973-4) 63-266.

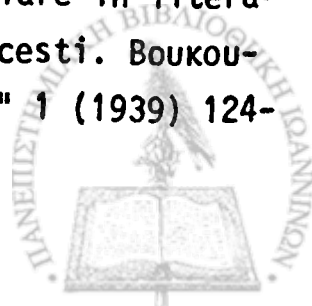
- Ορλάνδος Α.Κ., Η Αρχιτεκτονική και οι Βυζαντινά τοιχογραφία της Μονής Θεολόγου της Πάτμου (Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών) 1977.
- Omont Henri, Inventaire sommaire des manuscrits du Supplément grec de la Bibliothèque Nationale. Παρίσι 1883.
- Παναγιωτάκης Ν.Μ., Ιταλικές Ακαδημίες και θέατρο. Οι Stravaganti του Χάνδακος, "θέατρο" 1966.
- Παναγιωτάκης Ν.Μ., Έρευναι εν Βενετία, "θησαυρίσματα" 5 (1968) 58 κε.
- Παναγιωτάκης Ν.Μ., Ο ποιητής του Ερωτόκριτου, Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, τ.2, Αθήνα 1981, σσ. 329-395.
- Παντελάκης Εμμ., Φιλολογικά παρατηρήσεις εις το Νέον θεοτοκάριον, "Ε.Ε.Β.Σ." 11 (1935) 74.
- Παπαδόπουλος Κεραμεύς Αθ., Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ.1-4, Πετρούπολις 1891.
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Αθ., Κώδικες Μονής Λειμώνος Λέσβου. Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη. "Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως" Α' Παράρτημα 15 (1884).
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Αθ., Διάφορα Ελληνικά Γράμματα εκ του εν Πετροπόλει Μουσείου, Παράρτημα, Εν Πετροπόλει 1907.
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Αθ., Έκθεσις παλαιογραφικών και φιλολογικών ερευνών εν θράκη και Μακεδονία. Γ' Περί της Βιβλιοθήκης της μονής Κοσινίτζης, παλαιογραφικά σημειώσεις. Δ,7. Κώδικες Νεοελληνικών συγγραμμάτων, "Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως", Παράρτημα του 17 τόμου (1886) 3-64.
- Παπαδόπουλος Θωμάς, Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία, "Ερανιστής" 14 (1977) 138-184.
- Παπαδόπουλος Στ., Αγάπιος Λάνδος, άρθρο στη "Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια" τ.1, Αθήναι 1962.
- Παπαμιχαήλ Γρηγ., Μάξιμος ο Γραικός, ο πρώτος φωτιστής των Ρώσων, Αθήναι 1951.

- Παρανίκας Ματθαίος, Σχεδίασμα περί της εν τῷ ελληνικῷ ἔθνει καταστάσεως των γραμμάτων από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι των αρχών της ενεστῶσης (ιθ') εκατονταετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867.
- Παρασκευαΐδης Χριστόδουλος αρχιμ. (τώρα μητροπολίτης Δημητριάδος), Συμβολή των μετά την άλωσιν μονῶν και μοναχῶν, "Θεολογία" 42 (1971) 217-8.
- Πατρινέλλης Χ., Ανταγωνισμός των ιδεῶν της Μεταρρυθμίσεως και της Αντιμεταρρυθμίσεως, Ιστορία του Ελληνικῆς Ἔθνους τ.10, Αθήναι 1974, σσ. 126-133.
- Περάνθης Μ., Ελληνική Πεζογραφία, τ.1, σσ.488-497.
- Πετρίδης Σ., Agapios Landos, ἄρθρο στο "Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclesiastiques" τ.1, Παρίσι 1912, σσ.895-7.
- Πετρόπουλος Δ.Α., Η θανάτωση δι' ανασκολαπισμοῦ κατα την Τουρκοκρατίαν, "Ε.Ε.Β.Σ." 23 (1953) 541.
- Πικραμένου-Βάρφη Δήμητρα, Αγία Λαύρα Καλαβρύτων, Β' Η Βιβλιοθήκη της Μονῆς, 1 Κατάλογος εντύπων (1502-1943), Αθήνα 1978.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Τα εν Παδοῦη παλαιά ελληνικά βιβλία (Biblioteca Universitaria-Biblioteca Civica). Μετά προσθηκῶν εις τας Βιβλιογραφίας του Ε. Legrand και Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, "Θησαυρίσματα" 5 (1968) 204-248.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Τα παλαιά Ελληνικά βιβλία του Ελληνικῆς Ἰνστιτούτου Βενετίας. Μετά προσθηκῶν εις τας Βιβλιογραφίας του Ε. Legrand και Γκίνη-Μέξα, "Θησαυρίσματα" 6 (1969) 120-156.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Το Βενετικόν τυπογραφείον του Δημητρίου και του Πάνου Θεοδοσίου, Αθήναι 1969.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Αι πράξεις εγγραφῆς των Ελλήνων σπουδαστῶν της Παδοῦης, Μέρος Α' 1634-1782 "Ε.Ε.Β.Σ." 37 (1969-70) 260-336.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Το τυπογραφείον του Αγίου Γεωργίου, "Ερανιστής" 8 (1970) 169-185.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Τα ελληνικά βιβλία της Μαρκιανῆς, "Ερανιστής" 9 (1971) 221-273.

- Πλουμίδης Γ.Σ., αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών της Πα-
δούης, Συμπλήρωμα έτη 1674-1701, "Θησαυρίσματα" 8 (1971) 188-204.
- Πλουμίδης Γ.Σ., Πρόλογοι και κατάλογοι τυπογραφείων Βενετίας και
Βιέννης (1668-1876), Αθήνα, Βιβλιοπωλείο Νότη Καραβία 1978.
- Πολίτης Λ.-Μανούσας Μ., Συμπληρωματικοί κατάλογοι χειρογράφων
του Αγίου Όρους, 1973.
- Πολίτης Λ., Συνοπτική αναγραφή χειρογράφων Ελληνικών Συλλογών, Θεσ-
σαλονίκη 1976.
- Πολίτης Λ., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα 1979.
- Petit Luis, Le moine Agapios Landos, "Echos d'Orient" 3 (1900) 278-
285.
- Petit L., Agapios Landos et la Revue Internationale de Théologie,
"Echos d'Orient"; 4 (1901) 303-305.
- Petit L., Vie de Saint Michel Maléinos, suivie du traité ascétique
de Basile Maléinos, "Revue de l'Orient Chrétien" 7 (1902) 543-
603.
- Petit L., Vie de saint Athanase l'Athonite "Analecta Bollandiana"
25 (1906) σ.5-89.
- Petit L., Bibliographie des acolouthies grecques, Βρυξέλλες 1926.
- Ράστε Β.Ε., Ελληνική Βιβλιογραφία (συμβολή στη δεκαετία 1791-1799)
Αθήναι, Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία 1969.
- Reindel K., Petrus Damieni, άρθρο στο "Lexicon für Theologie und
Kirche" τ.8, στ. 358-60.
- Σάθας Κ.Ν., Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, ή Συλλογή ανεκδότων μνημείων
της Ελληνικής Ιστορίας, Βενετία και Παρίσι 1872-1877.
- Σάθας Κ.Ν., Νεοελληνική Φιλολογία, Αθήναι 1868.
- Σάθας Κ.Ν., Νεοελληνικής Φιλολογία Παράρτημα, Αθήναι 1870.
- Σβορώνος Ν.Γ., Βιβλιοκρισία, N.Cartojan Cartzile populare in litera-
tura românească, vol.II. Epoca influenței grecești. Βουκου-
ρέστι 1938, "Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου" 1 (1939) 124-
146.

- Σινόπουλος Π.Α., Αγάπιος Λάνδος, άρθρο στη Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήναι 1969, τ.1, σσ. 54-58.
- Σινόπουλος Π.Α., Τρεις Αγάπιοι προετοιμάζουν με την γλώσσαν του γένους Ελλήνων. Και Αμαρτωλών Σωτηρία, Αθήναι 1972.
- Σκλαβενίτης Τ.Ε., Ελληνική Βιβλιογραφία (1670-1811), "Ερανιστής" 15 (1978-79) 115-130.
- Σκουβαράς Β., Ιωάννης Πρίγκος (Η Ελληνική Παροικία του Άμστερνταμ. Η Σχολή και η Βιβλιοθήκη Ζαγοράς), Αθήνα 1964.
- Σκουβαράς Β., Ολυμπιώτισσα* περιγραφή και ιστορία της Μονής, κατάλογος των χειρογράφων ... Αθήναι 1967 (Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού).
- Σμυρνάκις Γεράσιμος, Άγιον Όρος, Αθήναι 1903.
- Σπανάκης Σ.Γ., Η διαθήκη του Ανδρέα Κορνάρου(1611), "Κρητικά Χρονικά" 9 (1955) 379-478.
- Σπανάκης Σ.Γ., Η έκθεση του Δούκα της Κρήτης Ντόλφιν Βενιέρ (1610), "Κρητικά Χρονικά" 4 (1950) 319-352.
- Σπαχής Εμμ.Β., Συμβολή εις την Κρητικήν Βιβλιογραφίαν, Αθήναι 1966.
- Σταυρινίδης Ν.Α., Μεταφράσεις τουρκικών εγγράφων αφορώντων εις την ιστορίαν της Κρήτης, τ.1, Ηράκλειον 1975. Έγγραφα της περιόδου 1657-1672.
- Salaville S n rien-Dalleggio Eugène, Karamanlidica, τ.1-2, Αθήναι 1958-1966.
- Simon Richard, Fides ecclesiae orientalis seu Gabrielis Metropolitae Philadelphiensis opuscula, Παρίσι 1671.
- Τιμόθεος Εφημέριος του Ρωσικού Ναού Αθηνών, Στάρετς Αμβρόσιος, Αθήναι 1979.
- Τρεμπέλας Παναγιώτης, Κατηχητική ή ιστορία και θεωρία της κατηχήσεως, Αθήναι 1931.
- Τσιοράν Γεώργιος, Σχέσεις των Ρουμανικών χωρών μετά του Άθω, Αθήναι 1938.

- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Νέα στοιχεία για την εκκλησιαστική ιστορία της Κρήτης (16ος-17ος) "Ελληνικά" 20 (1967) 42-106.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Το κληροδότημα του Καρδινάλιου Βησσαρίωνος για τους φιλενωτικούς της Βενετοκρατούμενης Κρήτης, 1439-17ος. Θεσσαλονίκη 1967.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Οι Μακεδόνες σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης και η δράση τους στην Ελλάδα και στην Ιταλία(16ος-1650), Θεσσαλονίκη 1971.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Η σύνοδος του Trento και ο ελληνικός κόσμος της Ανατολής, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.10, Αθήνα 1974, σσ. 123-4.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Οι μαθητές του Κολλεγίου της Ρώμης, "Δωδώνη" 7 (1978) 39 κε.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν., Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης και οι μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980.
- Τωμαδάκης Ν.Β., Διακρούσης Ακάκιος, άρθρο στην "Ηθική και θρησκευτική Εγκυκλοπαίδεια," τ.4, στ. 1168-α.
- Τωμαδάκης Ν.Β., Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν, Αθήναι 1956.
- Τωμαδάκης Ν.Β., Η εν Ιταλία έκδοσις ελληνικών εκκλησιαστικών βιβλίων, "Ε.Ε.Β.Σ." 37 (1969-70) 3-33.
- Τωμαδάκης Ν.Β., Συμπληρωματική αναγραφή δημοσιευμάτων, "Αθηνά" 77 (1979) α-ιστ'.
- Tomadakis N.B., Un Lando Veneto-cretese: Il monaco Agapio (secc. XVI-XVII) editore di testi bizantini e innografo. Ανάτυπο από τον τόμο Bisanzio e l'Italia, Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi, Milano 1982, σσ. 379-388.
- Tea Eva, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630. " Βενετία 1913 (Χριστιανική Κρήτη, Β (1914) 260 κε).
- Φουτράκης Α.Ι., Κατάλογος των χειρογράφων του θεολογικού Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήναι 1937.

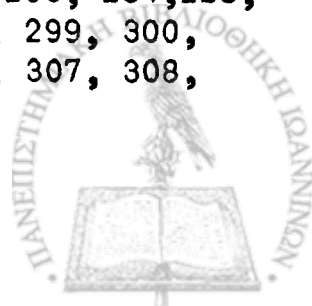
- Φώσκολος Μ., Τα παλαιά ελληνικά βιβλία του Ελληνικού Κολεγίου του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης. Με συμπληρώσεις στη Βιβλιογραφία του Ε. Legrand και Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, "Ερανιστής", 9 (1971) 1-62.
- Φωτιάδης Ε. Π., Τουρκόφωνα ελληνικά βιβλία, Ελληνικά 4 (1931) 493-495.
- Fabricius, Bibliotheca graeca, υπό Gottlieb Christophoro Harles, τ. 1-12, Αμβούργο 1790.
- Füves Odön, Κατάλογος των ελληνικών εντύπων της βιβλιοθήκης του Ελληνοορθόδοξου Σερβικού Επιτροπάτου στο Σαιντ-Έντρε της Ουγγαρίας, "Ερανιστής" 3 (1965) 97-105.
- Χαριτάκης Γ., Κατάλογος των χρονολογημένων κωδίκων της Πατριαρχικής βιβλιοθήκης του Καΐρου, "Ε.Ε.Β.Σ." 4 (1927).
- Βρανούση Έρα, Τά Αγιολογικά Κείμενα του οσίου Χριστοδούλου ιδρυτού της εν Πάτμω Μονής, Αθήναι 1966.

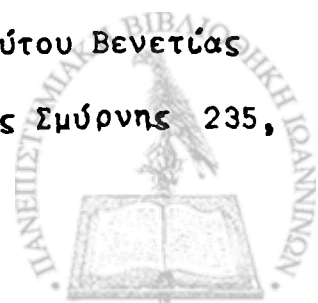
Π Ι Ν Α Κ Α Σ

Ο Ν Ο Μ Α Τ Ω Ν Κ Α Ι Π Ρ Α Γ Μ Α Τ Ω Ν

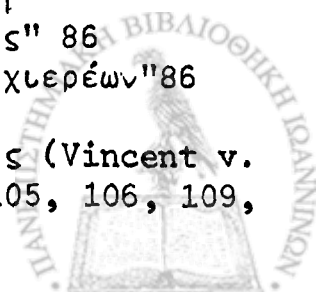
- Αβράμιος Ιωάννης 223,224,241
 Αγαθάγγελος ιερομόναχος εξ Ιω-
 αννίνων 291
 Αγαπητός Α. 277,278
 Αγγέλου Α. 28,33,74
 Αγ.Αικατερίνη (σιναΐτικό μετό-
 χι στο Χάνδακα) 26,28
 Αγ.Γραφή 86,134,350
 Αικατερίνη (αγία)298,319
 Αγ. Όρος (Άθως, Όρος)20,23
 25,29,30,31,34,35,36,38,41,42,
 43,44,45,46,48,50,51,57,62,63,
 64,68,71,78,86,103,110,122,128,
 135,141,145,151,284, 286, 287,
 288, 289, 310, 318, 346, 347,
 Αγ.Γεώργιος (ναός στη Βενετία)
 56,161.
 Αγ.Γεώργιος (τυπογρ.στη Βενε-
 τία) 189, 208, 209
 Αγ.Ευστράτιος (νησί) 42, 43,
 44, 57, 62, 153, 239
 Αγ.Φαντίνου (γέφυρα στη Βενε-
 τία) 177, 178, 201, 220, 222,
 230, 232, 238, 239, 240, 251.
 Άδανα 119,
 Αθανάσιος ο Αθωνίτης 36, 42,43,
 45,46,50,63,84,98,154,155,156
 Αθανάσιος ο Μέγας 65
 Αθανάσιος πατρ.Αντιοχείας 168,
 287
 Αιγαίο 57, 330
 Αίγυπτος 44
 "Αίγυπτος" (εφημερίδα) 41
 Αίσωπος 339
 Ακάκιος βλ. Διακρούσης Ακ.
 Ακύλας 147
 Αλεξάνδρεια 287
 Αλεξανδρίδης Ιλαρίων 293
 Αλέξανδρος ο Μακεδών 146,336,
 344
 Αλέξιος (όσιος) 125, 199
 Αλεξίου Στ. 26,27,128
 Αλσατία 87, 112
 Αμαρτωλών Σωτηρία 16, 17, 19,
 20, 23, 33, 39, 40, 47, 48, 51,
 52, 54, 55, 63, 66, 67, 74, 78,
 79, 81-120, 121, 126, 132, 159,
 160, 161, 177-191, 283, 284,286,
 293, 294, 295, 296, 299, 300,
 302, 304, 305, 306, 307, 308,

- 310, 311, 312, 314, 315, 316,
320, 321, 323, 324, 325, 326,
327, 328, 329, 334, 335, 336,
339, 340, 341, 343, 345, 346,
347, 349, 352
Αμβρόσιος ο Μέγας 86, 117
Αναστασίου Ιω. 29, 31
Ανδρέας Κρήτης 163
Ανδρέας Μοναχός 20
Άνθιμος Β΄ 47
"Άνθισμένον Λιβάδιον" και "Λειμών
των Ανθέων cioē Prato Fiorito"
106, 113, 160,
Άνδρος 58
Αντώνιος (άγιος) 123
Απόκοπος 354
Αραμπατζόγλου Γενν. 304
αρειανού 307
Αριστοτέλης 128, 131
Αρκάδιος Βατοπεδινός 284
Άρτα 56, 64, 273
Αρχαγγέλων (Καλύβη στο Όρος)
47, 51
Ατέσης Βασύλειος (πρ.Λήμνου)
44, 56, 59, 158
Αττάλεια 296, 297
Αυγουστίνος 86
Αυξέντιος (μάρτυρας) 41, 42
"Αχιλλεύς" 336
Anselmo (San) 118
Antonio (San) 87, 88
Arnauld Ant. 16
Assomptionnistes 305
Aymon Jean 17, 305
Βαβατένης Νικόδημος 213, 252, 265
Βαβυλών 335
Βακαλόπουλος Απ. 28, 63, 303, 304
Βαλέτας Γ. 322, 328
Βαλκάνια 63
Βαρλαάμ (όσιος) 154, 169
Βασύλειος Εμέσης 157
Βασύλειος ο Μέγας 148
"Βασιλεύς Ροδολύφος" 354
Βέης Ν. 127
Βελεριανός Αθανάσιος μητρ. Φιλα-
δελφείας 60, 69, 121, 122, 145, 220,
301.
Βαλέριος Μαξιμίνος (Valerio Ma-
ximino) 86, 87
Βελούδης Γ. 237
Βελούδης Ιώ. 26, 38, 56, 161
Βενετία 18, 26, 38, 56, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 71, 73, 77, 78,
80, 114, 122, 123, 126, 128,
152, 161, 162, 168, 193, 199,
213, 295, 333
Βενιέρ Ντόλφιν 37
Βέρας Άνθιμος 215
Βιβλιοθήκες:
Ακαδημίας Αθηνών 296, 297
Ανδρύτσαινας 197, 244, 270
Αρβανιτιύδη Γ. 297
Βατικανού 187, 234, 238
Α. Βερναδάκη 214, 215
Βουλής 68, 157, 194, 228, 231,
265, 272
Βρετανικού Μουσείου 185, 201,
215
Γεννάδειος 171, 181, 190, 192,
194, 205, 207, 210, 213, 214,
223, 224, 225, 227, 228, 230,
233, 234, 235, 236, 238, 241,
250, 252, 255, 256, 257, 259,
260, 262, 264, 266, 267, 269,
271, 297,
Δημοσία Ζακύνθου 226
Δημοσία Πετρούπλεως 278, 279,
280
Δημοσία Rouen 179
Δημοτική Θεσσαλονίκης 243
Δημοτική Κοζάνης 183, 186, 195,
204, 258, 259, 268
Δημοτική Λάρισας 171, 258,
Δημοτική Πειραιώς 209
Δημοτική Ρεθύμνου 203, 237
Εθνική Βιβλιοθήκη Ελλάδος 132,
171, 179, 185, 189, 190, 197,
206, 210, 211, 229, 236, 242,
245, 257, 262, 277
Ελληνικής Κοινότητας της Τεργέ-
στης 188, 255
Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας
252
Ευαγγελικής Σχολής Σμύρνης 235,

- 243, 257
Ζαγοράς 213, 234, 256, 267, 275
Α. Καραβία 259
Μ. Καρρά (Σαντορίνη) 259
Κεντρική Ιασίου 186, 196, 246
Ιω. Κολοβού (Βόλος) 183
Κοραή (Χίος) 261
Λαύρας Αγ. Σεργίου (Μόσχα) 222
Λοβέρδου 236, 245
Μαρκιανή 132, 185, 204, 215, 226,
235, 259, 263, 296
Μηλεών 171, 214
Γ. Μπαλτατζή 277
Μονής:
Αγ. Αικατερίνης (Σινά) 292
Αγ. Παντελεήμονος (Άθως) 189,
196, 198
Αγ. Στεφάνου (Μετέωρα) 67, 124,
152, 171, 163, 167, 182, 193,
213, 214, 216, 217, 218, 236,
240, 250, 264
Αγ. Τριάδος (Μετέωρα) 129, 226,
236, 265
Βαρλαάμ (Μετέωρα) 129, 171, 197,
213, 222, 232, 242, 266
Βατοπεδίου 190, 197, 298, 243
Διονυσίου 277
Δοχειαρίου 253, 258, 285, 296
Ευαγγελισμού (Σκιάθος) 269, 270
Ζωγράφου 286
Ιβήρων 155, 286
Κουτλουμουσίου 155, 189, 198,
243, 270, 271, 286, 287
Λειμώνος Λέσβου 184, 231
Μεγίστης Λαύρας 184, 226, 233,
242
Μεταμορφώσεως (Μετέωρα) 129, 212,
213
Ολυμπιώτισσας 182, 196, 204, 214,
230, 235, 252, 265, 290
Ξενιάς 171, 208, 219, 244, 259,
262
Ξενοφώντος 194, 195, 234, 259
Ξηροποτάμου 197, 226, 269, 270,
296, 297
Παρθένου Λέρου 253
Ρωσική 179, 213, 223, 240
Σύμωνος Πέτρας 288
Σταυρονικήτα 277
Χιλανδαρίου 181, 183, 268, 297
Πανεπιστημιακή Πάδουας 206, 209
Πανεπιστημίου Αθηνών (Θεολογικό
Σπουδαστήριο) 289
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 129,
189, 197, 300
Πατριαρχείου Αλεξανδρείας 49,
289
Πατριαρχείου Ιεροσολύμων 72,
239, 289, 290
Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως
198, 228
Ριζαρείου Σχολής 188
Ρουμανικής Ακαδημίας 186, 291,
292, 294,
Π. Σταυρίδη 263, 264
Συλλόγου "Τρεις Ιεράρχαι" (Βό-
λος) 191, 211, 236, 271
Συνοδικού Τυπογραφείου Μόσχας
202, 219
Φλαγγινιανού Ελληνομουσείου 296
Γ. Χαριτάκη 208
Α. Χατζηδήμου 185, 186, 204, 206,
213, 256, 297
"Χριστιανικής Αγωγής" (Βόλος)
227
Assomptionnistes: βλ. Institut
Français d' Etudes Byzantines
Bibliothèque Nationale (Παρίσι)
114, 126, 177, 199, 200, 201,
212, 217, 230, 221
Bollandistes (Αθήνα) 276, 285
Casanatense (Ρώμη) 152, 153,
239, 240, 251, 264
Ecole des Langues Orientales 201
233, 258
Institut Français d' Etudes By-
zantines 183, 192, 215, 224, 234,
243, 250
L. Petit 268, 276, 277, 278,
279, 280, 281
Βίβλος βλ. Αγ. Γραφή
"Βίβλος Ετυμολογίας" 86
"Βίβλος Ρωμαίων Αρχιερέων" 86
Βιέννη 196
Βικέντιος Επίσκοπος (Vincent v.
Beauvais) 86, 92, 105, 106, 109,

- 112, 233
Βλαντής Σπυρίδων 195, 268
Βλάσιος (ιερομάρτυρας) 169, 282, 287
Βοΐνης Κύριλλος (Ιω.Σακελλίων) 287
Βόρτολις Αντώνιος 183, 184, 203, 205, 233, 234, 242, 256, 257, 265, 266, 296
Βουβούλιος Νικόλαος 180, 251
Βουκουρέστι 295
Βουλγαρία 283
Βουστρώνιος Ιω. Ματθαίος 72, 74, 167, 263, 266, 267, 268, 269
Βουστρώνιος Μ.Α. 180
Βουτιέρης Γ. 281
Βράνος Ιω. 191
Βρανούσης Α. 186, 196
Βρεσθένης (Ευρυσθένης) επισκοπή 59, 127
Βρετός-Παπαδόπουλος Ανδ.βλ.και Παπαδόπουλος-Βρετός 19, 35, 38, 77, 167, 187, 192, 200, 205, 212, 217, 224, 233, 243, 264, 268
Βυζάντιον 300, 322, 329
Walz A. 82, 87
"Beata Vita" 87
Beck-Buxtorff 18
Benešević V. 292
Venturini Alessandro 140
Vitebro 132
"Vite de i Santi Padri" 87
Vitti M. 20, 84, 114, 305
Vitturi Lorenzo 25
Brescia 87
Γαβριήλ Βλάσιος μητρ.Ναυπάκτου και Άρτης 56, 158, 272, 287
Γαλατάς 62
Γαληνός 128, 131, 132, 133
Γεδεών Μ. 20, 32, 43, 47
Γεράσιμος Γιάρετ 293
Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης 47, 143, 276
Γερβάσιος (μάρτυρας) 89
"Γεροντικόν" 86, 160
"Γεωπονικόν" 17, 18, 32, 57, 59, 60, 65, 66, 67, 70, 126-141, 145, 146, 313, 319, 328, 336, 340, 346, 348, 353
Γεωργίου Αντ. 279, 280
Γιάννενα 56, 161, 301
Γιαννόπουλος Β.Ν. 127
Γκίνης Δ-Μέξας Β. 187, 188, 189, 196, 198, 207, 208, 209, 216, 218, 227, 228, 229, 236, 237, 243, 244, 245, 260, 261, 262, 269, 270, 271
Γλυκός Νικόλαος 81, 179, 181, 185, 186, 187, 188, 193, 194, 195, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 212, 214, 215, 216, 218, 223, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 250, 251, 252, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 266, 267, 268, 269
"Γοργίας" 343
Γορτύνη 335
Γραδενίγος Αλοΐσιος Αμβρόσιος 72, 250
Γρηγέντιος Ιβηρίτης 219
Γρηγοριανό ήμερολόγιο 303
Γρηγόριος αρχιεπ.Ταυρομενεύας 164, 246
Γρηγόριος ο Διάλογος 86, 87, 117
Γρηγόριος (Καραβέλας) 50
Γρηγόριος Παλαμάς (άγιος) 303
Γρηγόριος Μ. Παλαμάς, αγιοταφείτης 163
Γριτσόπουλος Τ. 60, 127
Γωνία (βλ.Γονία) 61
Galeatowski 294
"Giardino d' essempi" ("Κήπος Παραδειγμάτων") 82, 86, 88, 111, 112, 113, 117
Gidel M.A. Ch 19, 113
Girolamo 87
Grumel V. 21, 32, 73
Gualdo 132
Camariano-Cioran Ariadna 294
Candia 32
Cartoijan N. 20, 33, 294
Cesario βλ. Καισάριος
Charenton 305
Claude Jean 16, 17, 305
Contarini Tommaso 25
Covel John 17
Δαβίδ 146, 147

- Δαμασκηνός Ιωάννης 96, 117, 123, 125, 154
Δαμασκηνός Στουδύτης (Επίσκοπος Λιτής και Ρεντύνης) 130, 168
Δελβίνον 56, 290
Δελιαλής Ν. 183
Δελφική (Σύβυλλα) 341
Δετοράκης Θ. 62, 332
Δεφανάρας 354
Δημήτριος Ζήνων ο Ζακύνθιος 355
"Διάγνωσις εκ παλαιών φιλοσόφων περί φύσεως" 130
Διακρούσης Ακάκιος 71, 72, 161, 162, 164, 167, 168, 246, 249, 251, 263, 265
"Διάλογοι" 87
Διόδωρος Λήμνου 43
Διοκλητιανός 124
Διονύσιος ιερομόναχος 46
Διονύσιος Κηθύρων (Κατηλιανός ή Κατηλάνος) 122
Διονύσιος ο εν Άθω 29, 47
Διονύσιος ο εν Ολύμπω 168
Διονύσιος Τρίκκης Σκυλόσοφος 301
Διοσκουρίδης 128, 132, 133
Δουδούμης Αν. 228
Δουκάκης Κ. 276
Δράμα 283
Δωρόθεος ιερομόναχος Κούβλης 289
De Nointel 74, 78
"Dialogus miraculorum" 112
Dölger Fr. 123
Du Cange 17, 66, 130
Durante Castore (Κάστωρας, Κάστωρας Ντουράντες) 130, 132, 133, 140, 141
"Εκκλησιαστική Ιστορία" 105, 117, 306
"Εκλογή 67, 68, 125-126, 151
"Εκλόγιον" 49, 67, 79, 125, 126, 150-151, 154, 230-237, 297, 311, 320
Ελλάδιος Αλ. (Helladius) 18, 38, 354
"Ελληνικόν Γεωπονικόν" 132
Ελληνικό Γυμνάσιο (Βενετία) 38, 355
Ελληνικό Κολέγιο Αγ. Αθανασίου (Ρώμη) 35, 66, 127, 130
"Ελληνομνημών" 126
Εμμανουήλ (Ιερέας) 44, 153, 239
"Επιστολάριον" 87
Ερυθραία (Σύβυλλα) 341
Ευαγγελίδης Τρύφων 35, 38, 39
Ευάγριος 117, 306
Ευγένιος (μάρτυρας) 41, 42
Ευθύμιος (άγιος) 150
Ευπραξία (αγία) 125, 199
Ευρώπη 63, 120
Ευσέβιος 117, 306
Ευστρατιάδης Σωφρόνιος 41, 42, 43, 50, 51, 142, 144, 284, 287
Ευστράτιος (μάρτυρας) 41, 42, 43, 124, 288, 337
Εφραίμ εξ Αθηνών 275
"Echos d' Orient" 305
Ζαβύρας Γ. 19, 69, 157, 158, 159, 167, 264, 272
Ζαγαζίκ 41
"Ηθικός καθρέπτης" 88
Ηλιού Φ. 172, 179, 180, 182, 183, 192, 193, 202, 203, 213, 217, 224, 225, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 250, 264, 265
Ήπειρος 56, 64
Ηράκλειο 33, 37
Ηρόδοτος 340
Haggenau (Haguenau) 87, 112
Halkin Fr. 20, 114
Harles Gottlieb Christophoro 18
Heinece J. 18, 293
Helladius A. βλ. Ελλάδιος
Henrico (gran Germano) 87, 112
"Herbario novo" 132, 133, 141
"Historie d' Inghiltera Belvasense" 87
Θάσος 62
Θ. Λειτουργία Χρυσοστόμου 151
Θεοδόσιος ιερομόναχος 277
Θεοδοσίου Δημήτριος 182, 184, 185, 204, 206, 225, 226, 267
Θεοδοσίου Πάνος 187, 196, 206, 227, 229, 236, 243, 260, 270
Θεοδοτίων 147
Θεοδώρητος επισκ. Κύρου 147, 221
Θεόδωρος επισκ. Εδέσσης 157
Θεόκλητος Διονυσιάτης 54, 142

- θεοκτίστη (αγία) 288, 307
"θεοτοκάριον" 67, 70, 129, 141-143, 144, 212-216, 300
θεοτόκης Νικηφόρος 164, 166
θεοτόκης Σπ. 34, 37
θεοφάνης Κεραμεύς αρχιεπ. Ταυρομενίου 163, 165, 166
θεόφιλος 119
θεοφύλακτος (μοναχή) 91
θερμιά (Κύθνος) 58
θессαλονίκη 29, 30, 347
"θηκαράς" 43, 49, 54, 56, 67, 129, 141, 144-5, 152, 217-219, 320, 349
"θησαυρός" 168
θοδουρού 60
θούρια 61
θράκη 61
θραψανό 33, 111
Ιάκωβος Αναστασίου πάτμιος 275
Ιάκωβος ο Πέρσης 285
Ιάκωβος των Μεδύκων 126, 130
Ιάσιο 218
"Ιατροσοφείων Ελληνικόν" 129, 141, 202
Ίδη 27
Ίδρυμα Πατερικών Μελετών (θессαλονίκη) 92
Ιεράπετρα 36, 48, 49, 50, 55, 59, 70, 150, 311
Ιερεμίας Β' Τρανός 303
Ιερεμίας Σαντορναίος ιερομόναχος 48
Ιερομνήμων Πάνος 71, 161, 162, 246, 249
Ίμβρος 61
Ινδία 123
Ιουλιανός Ανδρέας 73, 158, 159, 222, 230, 232, 238, 239, 240, 246, 251, 263, 271
Ιουλιανός Ιωάννης Αντώνιος 32, 69, 130, 145, 146, 158, 159, 177, 200, 201, 212, 220, 222, 230
Ιούσεφ Αλ Μασάουερ 293
Ιπποκράτης 128, 134
Ισοκράτης 339, 340, 343
Ισπανία 333
"Ιστορίαι Αιγυπτίων" 86, 336
"Ιστορίαι Ελλήνων" 336
"Ιστορίαι Ρωμαίων" 86, 335
"Ιστορικὸς Καθρέπτης" (Speculum Historiale) 88
Ιταλία 311
Ιωάννης ο Ελεήμων 65, 127
Ιωάννης επισ. Ευχαΐτων ο Μαυρόπους 343
Ιωαννίκιος Σαββαΐτης 290
Ιωάννινα 63, 273
Ιωάσαφ (όσιος) 123, 124, 125, 154, 169, 276
Ιωσήφ (υιὸς Ιακώβ) 125, 199
Jacques de Voragine (Giacopo da Varaggio) 163
"Il Tesoro della Sanità" 132, 135, 141
Johannes Junior (Johannes Cobi-us) 112
Καβάσιλας Νικόλαος 308
Καγκελλάριος Αλέξανδρος 181
"Καθρέπτης Υποδειγμάτων" (Specio d' Essempi) 86, 87, 88, 112, 333
Καισάριος (Cesarío) 86, 88, 112, 117, 333
Κακουλίδη-Πάνου Ελένη 15, 22, 23, 26, 28, 39, 40, 41, 89, 92, 94, 334, 358
Κάλλιστος βιβλιοθηκάριος της Πατριαρχικής Βιβλιοθ. Ιεροσολύμων 284
"Καλοκαιρινή" 36, 43, 45, 46, 50, 53, 57, 59, 62, 63, 68, 69, 73, 79, 110, 129, 152-157, 239-245, 283, 323, 329, 340, 346, 349
Καλούδης Αρσένιος 162, 250
"Κανόνιον" 161
καπιτουλάρια 37
Καπίτων ιερομόναχος 56, 290
Καραβέλας Ανδρέας 48, 49, 50, 55, 60, 150, 311
Καραβέλας Εμμανουήλ 49, 50
Παπα-Καραβέλας 50
Καραθανάσης Α. 80
Καρυαί 347
Καρυδάκης Ν. 330

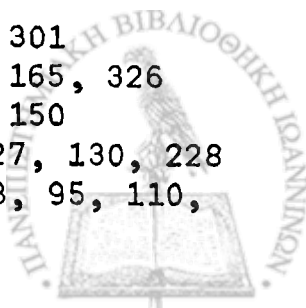

- Κασσάνδρα 346
Κάστρο (βλ. Χάνδακας) 33, 348
Κατσιαρδή Ο. 172, 188, 209
Κεχαγιόγλου Σωφρόνιος 276
Κέρκυρα (Κορυφού) 65
Κεφαλληνιάδης Ν. 330
"Κήπος Παραδειγμάτων"(Giardino d' essempli) 112
Κιάτο 169, 282
Κιστερσιανού μοναχού 304
Κιλίκων επαρχία 119
"Κλίμαξ (Scala Caeli, Scala del Cielo) 87, 88, 97, 100, 112, 118, 119, 333
"Κλίνη Σολωμώντος"(Σολωμόντειος Κλίνη) 40, 91, 107, 120
Κνωσσός 335
Κονιδάρης Γ. 21, 23, 74
Κοντοσόπουλος Γ. 66, 73, 158
Κορνάρος Ανδρέας 33, 34, 35, 36, 39, 40, 48, 111
Κορνήλιος Νέπως (Βίου) 228
Κοσμάς ο Αιτωλός 79, 310, 326
Κοσμάς(Βλάχος) διάκονος 30
Κοσμάς μοναχός 195
Κουκουζέλης Ιωάννης 98
"Κουλτούρα" 211
Κουμανούδης Στ. 208
Κουρίλας Ευλόγιος 91, 209
Κουρνούτος Γ. 22, 32
Κρήτη 25, 26, 28, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 49, 50, 60, 61, 62, 67, 114, 123, 135, 300, 301, 304, 313, 328, 330, 335
Κρούμπαχερ (Krumbacher Karl) 155
Κυδωνία 71
Κύθηρα 60, 122
Κύθνος 58
Κύπρος 25
"Κυριακοδρόμιον" 55, 65, 71, 129, 161-167, 246-262, 295, 296, 302, 308, 312, 314, 315, 318, 320, 324, 329, 331, 345, 346
Κυριακόπουλος Μάρκος (νεομάρτυρας) 62, 332
Κύριλλος Λαυριώτης 150
Κύριλλος μοναχός 42
Κύριλλος μοναχός 150
Κωνστακίου (Κωστακίου) 273
Κωνσταντίνος (άγιος) 295
Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος 157
Κωνσταντίνου Γεώργιος 182
Κωνσταντινούπολη 17, 62, 74, 77, 78, 161, 322
Λάγγης Ματθαίος 23
Λαδάς Γ. 178, 238, 250
Λαδάς Γ.-Χατζηδήμος Α. 164, 167, 180, 181, 182, 186, 192, 193, 195, 196, 205, 206, 212, 217, 232, 233, 234, 240, 241, 252, 255, 256, 259, 264, 265, 268, 275
Λαζάρου Αχ. 196
Λακωνία 127, 130
Λάμπρος Π. 238
Λάμπρος Σπ. 50, 61, 127, 238, 285, 286, 287, 288
Λάνδος Ιερώνυμος 37
Λάνδος Μαρίνος 37
Λάντος Ιωάννης 37
Λάντος Νικολός 37
Λάντο (προβλεπτής) 37
Λάσκαρις Μ.Θ. 295
Λάστρος 60, 61
Λαύρα οσίου Σάββα (Ιεροσόλυμα) 64, 290
"Λαυσαϊκό" 86, 150
Λεβάντε 69, 152
Λήμνος 59, 62, 348
Λουθηρανός (Λουτέροι) 307
Λουκάς Ιερομόναχος 42, 43
Λούκαρις Κύριλλος 29, 301
Λουκιανός 148
Λυκούργος 339
Lando Petro 37
Levi Ezio 94
Legrand 19, 47, 67, 113, 126, 130, 152, 153, 171, 194, 200, 202, 212, 215, 222, 223, 225, 238, 240, 258, 263, 349
"Libri VIII miraculorum" 112
"Libro de i cinquanta miracoli de la Vergine" 94, 111, 112
Litzica Constantin 292
Luigi Lipomano αρχιεπ. Βερόνας

- Μαϊώτης Γεώργιος 217, 241
Μακάριος πατριάρχης Αντιοχείας 293
Μακεδονία 65
Μαμαλάκης Ιω. 20, 23, 30, 43, 144
Μανδάριος (μάρτυρας) 41, 42
Μάνος Ιερέας 65, 273
Μανουήλ Γλυτζώνιος ο Χύος 355
Μανούσακας Μ. 25, 26, 60, 69, 72, 73, 123, 173, 178, 181, 206, 232
Μαξιμιανός 124
Μαξιμίνος Βαλέριος 86, 87
Μάξιμος ο Γραικός 31
Μάξιμος ο Καλλιπολίτης 355
Μάξιμος ο Πελοποννήσιος 164, 166, 301
Μαράς Μάρκος 232
Μαργούνιος Μάξιμος 28, 304
Μάρκος θαλασσινός Ιερέας 61
Μάρτυς 147
Ματθαίος (Ευαγγελιστής) 55, 150, 163, 164, 302, 330
Ματθαίος Κιγάλας 355
Ματθαίος ο Λέσβιος 42, 43, 49, 54, 144, 217
Ματθαιώλης (Matthiolus Andre Petrus) 130, 132, 133
Μελέτιος Αθηνών (Μήτηρου) 18, 305
Μελέτιος (Καραβέλας) 50
Μελέτιος (όσιος) 167
Μελέτιος Συρίγος 62
μελχίτες 293
Μενούνος Ιω. 80, 320
Μέρτζος Κ. 37, 181
Μεσαρίνης Φραγγίσκος 199
Μεσοπαντίτισσα (ναός) 33
Μεταφραστής βλ. Συμεών
Μετόχιον του Παναγίου Τάφου (Κωνσταντινούπολη) 156
Μετουσίωση 307, 308
Μεχμέτ Σοφού Πασάς 49
Μήλιας Σπυρίδων (Μύλιας) 183, 192, 193, 194, 257
Μήλιος 313
"Μηνναία" 86, 93, 336
"Μηνναίον" 320
Μικρομάνη 62
Μιχαήλ Μαλεΐνος 155
Μιχαηλίδης Ευγένιος 32, 293
Μιχαλόπουλος Ν. 210
Μόδεστος (Ιερομάρτυρας) 169
Μονή:
Αγ. Αικατερίνης Σιναϊτών (Χάνδακας) 27, 39
Αγ. Αθανασίου βλ. Μεγίστη Λαύρα
Αγ. Γεωργίου (Σκύρος) 60
Αγ. Ιωάννου θεολόγου (Πάτμος) 320
Αγκαραάθου 27
Βατοπεδίου (χφ) 39, 52, 89, 91, 93, 107, 108, 109, 155, 189, 198, 244, 270, 284, 285
Βλατάδων 92
Διονυσίου 37, 47
Δοχειαρίου (χφ) 285
Ζωγράφου (χφ) 39, 89, 91, 93, 108, 109, 110, 286
Ιβήρων (χφ) 39, 40, 51, 52, 63, 89, 90, 93, 109, 284, 286 (Μονή) 347
Καβαλλαρίας 37
Καρακάλου 286, (χφ) 287
Κοσινίτσας (Εικοσιφοινύσσης) χφ 51, 93, 283, 284
Κουτλουμουσίου (κωδ.) 155
Μαυρομόλου 74, 78
Μεγίστης Λαύρας 41, 43, 45, 46, 47, 50, 52, 58, 59, 61, 62, 98, 130, 155, 156 (κωδ.), 184, 226, 223, 244, 287, 288
Ολυμπιώτισσας (χφ) 39, 40, 52, 89, 93, 109
Σύμωνος Πέτρας 288, 289
Τεσσαράκοντα Μαρτύρων (Λακωνία) 127
Τιμίου Σταυρού (Βενετία) 64
Τριών Ιεραρχών 218
Χάλκης (κωδ.) 155
Neamtu 294
Μορεζήνος Ιωάννης (Μορεζής, Μορεζήνης) 39, 40, 41, 91, 92, 93, 94, 97, 107, 110, 111, 112, 115, 116, 120
Μόσκα 219
Μοσκοβία 333
Μουσταφά Αγάς 49
Μουστοξύδης Ανδρ. 126
Μπαϊρακτάρης Σ. 22, 23, 74, 148

- Μπεκατώρος Γ. 161
Μπεργαής 354
Μπόμπολας Δ. 282
Μπουγδονοβλαχία 333
Μωρέας 60, 310
Manekine 19
Marian Simion 294
Marin 21
Marulo Marco 87
Matthieu R.P. 179, 223, 240
Mauer W. 21
Meyer Philipp 19, 32, 74, 153, 303, 307, 308
Michaud E. 305
Migne 163, 350
Miller Emmanuel 130, 220
De i Miracoli di Nostra Donna 87, 94, 111, 112, 114, 115, 116, 117
Misciattelli Piero 94, 114
Ναυπάκτου και Άρτης μητρ.287
Νέα Φιλίππιάς 65
Νεκτάριος Ιεροσολύμων 330, 331
"Νέος Παράδεισος" 29, 47, 71, 79, 117, 167-168, 263-271, 295, 307, 322, 347
Νεστοριανού 307
Νέων (νησί) ή Νέον 42, 43
Νικηφόρος (μάρτυρας) 125
Νικηφόρος ο Κάλλιστος 79
Νικηφόρος ο Κρής 288
Νικόδημος Αγιορείτης 62, 79, 125, 142, 143, 332
Νικόδημος (Μπιλάλης) 154, 156
Νικολαΐδης Ιω. 210
Νικολόπουλος Π. 37
Νινολάκης Αγαθάγγελος 28
Νυσταζοπούλου Μ. 174
Νώε 131
Nau Michel 293
Neonil αρχιμανδρίτης 294
Nicolai Rudolf 19
Nicole Pierre 17
Ξανθουδίδης Στ. 33, 356
Οικονομίδης Γ. 37
Ούτυλο 130
Ονούφριος (άγιος) 150
Ορέστης (μάρτυρας) 41, 42
"Ουράνιος Κλίμαξ" βλ."Κλίμαξ"
Omont Henri 292
Πάδοβα (Πάδουα) 28, 38
Παΐσιος ιερομόναχος 289
Παλαιά Διαθήκη 131, 160
Παλαιοκαθολικού 305
Παναγιωτάκης Ν.Μ. 34
Παντελάκης Εμμ. 143
Παντελεήμων (άγιος) 199
Παπαγιαννόπουλος-Παλαιός Αν.251
Παπαδόπουλος-Βρετός Ανδρ. βλ. Βρετός
Παπαδόπουλος Θ.Ι. 179, 184, 193, 203, 231
Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Αθ. 17, 46, 51, 52, 56, 67, 69, 73, 74, 78, 93, 152, 240, 283, 289, 290
Παπαδόπουλος Σπυρίδων 214, 225, 242
Παπαδόπουλος Στυλ. 21, 33, 38, 77, 81
Παπαδόπουλος Χρυσόστομος 28
Παπαμιχαήλ Γρ. 31
"Παράδεισος" 32, 43, 45, 51, 54, 60, 65, 66, 67, 69, 79, 121-125, 126, 127, 141, 145, 154, 167, 297, 300, 301, 316, 337, 349, 350
Παραδουνάβιες Ηγεμονίες 30
"Παρακλητική" 320
Παρανίκας Μ. 19, 32, 35, 38, 45, 50
Παρθένιος πρώην Ευρυσθένης 59, 60, 127, 130
Παρύσι 304
Πάρμα 89, 352
"Πάστορ Φύδος" 354
Πάσχας Ανδρ. 281
"πατερικά" 86, 150
Πάτμος 59, 126, 199, 287
Πατριαρχείο Αλεξανδρείας 49
Πατριαρχείο Ιεροσολύμων 293 (χφ) 283
Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως 30
Πατρινέλλης Χ. 28, 301
Παύλος (Απόστολος) 165, 326
Παφνούτιος (όσιος) 150
Πελοπόννησος 59, 127, 130, 228
"Πεντηκοστάριον" 93, 95, 110, 112, 164

- Περάνθης Μ. 33, 37, 38, 355
Περικλής 344
Πέτρος ο Αθωνίτης 285
Πετρίδης Σ. 21, 32
Πέτρος Δαμιανός (Petrus Damiani, Damieni) 86, 87, 88, 89, 102, 112, 117, 352
Πηγάς Μελέτιος 28, 322, 328
Πικραμένου Δ. 173
Πινέλλος Ιω. Πέτρος (Spinelli) 32, 192
Πλάτων 343
Πλουμύδης Γ.Σ. 38, 172, 173, 174, 182, 184, 187, 189, 204, 207, 209, 216, 225, 226, 227, 228, 229, 237, 252, 260, 267
Ποθητός 67, 126, 199
Πολύτης Α. 129, 130
Προβάτα 43
Προτάσιος (μάρτυρας) 89
Πρωταγόρας 341
Patrologia Graeca 163, 337, 350
Payloff Alexis 202, 224
Petit L. 20, 21, 32, 33, 34, 36, 41, 43, 51, 52, 53, 65, 68, 74, 83, 117, 128, 155, 156, 173, 193, 195, 240, 250, 268, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 303, 305, 306, 307
Pomjaloski I. 43
Port-Royal 304
"Prontuario" 87
Ραιδεστός 276
Ράστε Β.Ε. 186, 196, 207, 259
Ραφαήλ ιερομόναχος 294
Ρηγόπουλος Β. 23
Ρουμανία 196
Ρουσόπουλος Ν. 237
Ρώμη 152, 239
Ρωσία (Ρουσία) 333
Râmnic 294
Razzi Serafino 82, 85, 86, 87, 88, 111, 112, 117, 306, 352
Razzi Silvano (Ράτζης Σιλβανός) 87, 91, 94, 100, 101, 111, 112, 113, 177
"Revue Internationale de Théologie" 305
Rollin 335
Σάββας (όσιος) 65, 150
Σάβιο Ιω. Βύκτωρ 199, 212, 217
Σάθας Κ.Ν. 15, 19, 32, 38, 122, 293, 354
Σαλίβερος 191, 280
Σαμουήλ ιερομόναχος Κύπριος 290
Σάν Λωρέντζου φονταμέντα (Βενετία) 213
Σάντερ (ιερέας) 293
σαραντάρια 318
Σάρος-Βόρτολις 265
Σάρος Νικόλαος 180, 181, 182, 203, 213, 217, 224, 225, 231, 232, 233, 241, 252, 253, 255, 265
Σεβήρος Γαβριήλ 28, 122, 303
Σεκόπουλος Β. 278, 279
Σελίμ Γ' 29
Σενέκας 334
Σεραπίων ο Σιδώνιος 125, 199
Σεραφείμ Καρακαληνός 218
Σεραφείμ ο Μυτιληναίος 355
Σεραφείμ Πισίδιος πρώην Αγκύρας 218, 296, 297
Σέργιος 307
Σητεία 61
Σύβυλλες 341
Σύμων Διδάσκαλος (Simone Bertì Florentino) 86, 88
Σιμωνία 315
Συναϊτική Σχολή βλ. Αγ. Αικατερίνη
Σινόπουλος Π. 21, 47, 58, 132
Σίξτος V 132
Σύφνος 59
Σκήτη Αγ. Άννης 46, 47, 63, 276, 284
Σκήτη Μικράς Αγ. Άννης 46, 47, 50, 64
Σκλαβενίτης Τ. 189, 197, 208, 261, 270
Σκόρσος Φραγκίσκος 163
Σκουβαράς Β. 290
Σκύρος 59, 62, 313
Σμυρνάκις Γ. 30, 41, 62
Σμύρνη 63, 332
Σνείρερ Ιω. 228

- Σοφοκλής 339
Σπανάκης Σ.Γ. 34, 37
Σπαχής Εμμ. 173, 203
Σπυρίδων (άγιος) 65
Σπυρίδων Λαυριώτης 287
Στεφανέσκου Ι. 295
Συμεών Θεσσαλονίκης 308
Συμεών μοναχός 51, 283
Συμεών ο Μεταφραστής 42, 65, 86, 110, 112, 117, 121, 124, 125, 154, 168, 306, 336, 337, 350
Σύμμαχος 147
"Συναξαριστής" 86, 110, 112, 336
Σφυρόερας Β. 235
"Σχολείον της Κοινότητος (Βενετία) 26
"Σωσάννα" 354
Σωτηριάδης Γ. 155
Salaville-Dalleggio 174, 295, 296, 297
Simon Richard 17
Speculum Majius (Speculum Doctrinale, Historiale, Naturale) 112
Spoleto 132
Stravaganti (Ακαδημία) 34
Τζάττας Αντώνιος 275
Τιμόθεος (εφημέριος) 295
Τραλλιανός Αλέξανδρος 202
"Τριαδική Οκτώηχος" 59, 64, 65, 68, 70, 73, 74, 77, 151-152, 158, 159, 238, 300, 320
"Τριώδιον" 164
Τρωάς 335
Τρωΐλος 354
Τσιοράν Γεώργιος 30
Τσιρπανλής Ζ. 35, 37, 38, 127
Τύλισσος 37
Τυρταΐος 340
Τωβίτ 160
Τωμαδάκης Ν.Β. 36, 38, 66, 71, 142
Tea Eva 27
Trento (Σύνοδος) 37
Φιλαδελφείας Μητροπολίτης 60, 69, 122, 145, 153, 303
Φλαγγύνειος Σχολή Βενετίας (Φλαγγυλιανό Φροντιστήριο) 80, 195
Φλωρεντία 87
"Φούνιξ" (τυπογραφία) 181, 188, 189, 190, 197, 198, 208, 209, 210, 244, 245, 261, 270, 271
Φουρνή 36, 48, 50, 55, 61, 311
Φουρτσάλα 62
Φραντζεσκάκης-Καϊτατζής (εκδ. οίκος) 281
"Φυσικός Καθρέπτης" 88
Φυτράκης Α. 289
Φώσκολος Μ. 67, 175, 178, 250
Fabricius 18, 132, 140, 167, 264
Franceschini Camilo 140
Fulberto Vescovo Carnonense 119
Füves Ödön 175
Χαλκιδική 30
Χάγη 305
Χαλέπι 293
Χαλούλος Αντ. (εκδότης) 278, 280
Χάνδακας 27, 28, 37, 40, 49, 93, 123, 127, 128, 130, 301, 330
Χανιά 61
"Χριστιανών Οδηγία" 55, 56, 59, 61, 64, 65, 69, 70, 73, 74, 86, 157-161, 162, 272-274, 299, 301, 309, 313, 314, 315, 317, 318, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 344, 347, 348
Χριστόδουλος (όσιος) 59, 168, 275, 278
Χριστόδουλος (Παρασκευαΐδης) μητροπολίτης Δημητριάδος 64
Ψαλτήριον 129, 144, 145-150, 220-229, 320
"Ωρες" 320

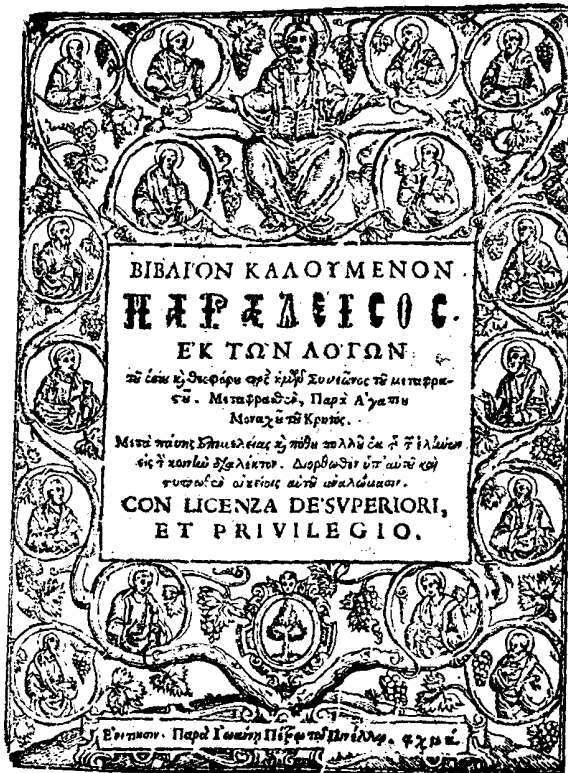
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στο παράρτημα δίνω φωτογραφίες ορισμένων πρώτων εκδόσεων, της "Αμαρτωλών Σωτηρίας" του 1765, του "Γεωπονικού" 1772, της Καλοκαιρινής 1692 και του "νέου Παραδείσου" 1680. (Τις φωτογραφίες οφείλω στον κ. Κωστή Δρυγιαννάκη). Ακολουθούν δείγματα από το έργο του Αγαπίου Λάνδου. (Διατηρώ την ορθογραφία και τη στίξη των εκδόσεων που χρησιμοποίησα).

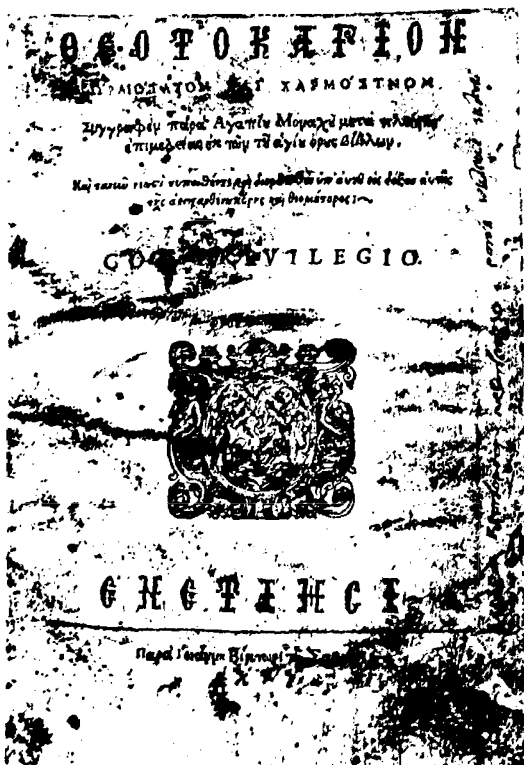

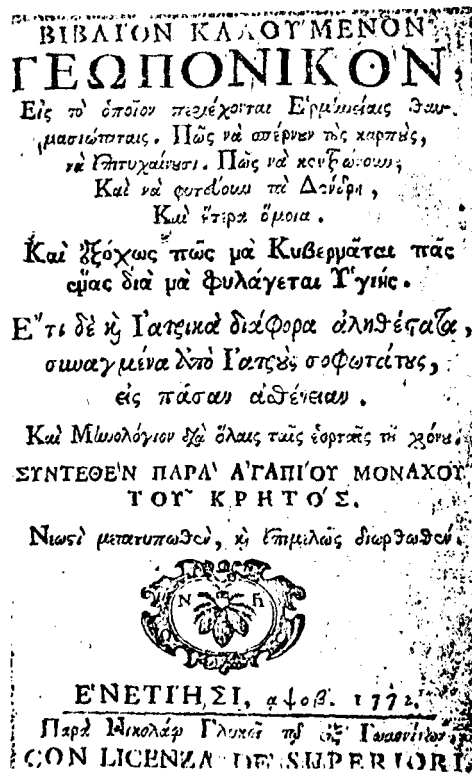
«Αμαρτωλών Σωτηρία» 1765

«Παράδεισος» 1641

«Θεοτοκάριον» 1643

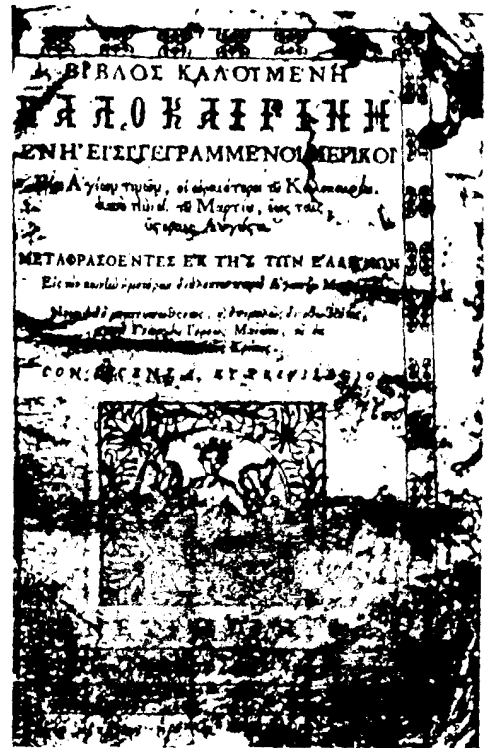

«Γεωπονικόν» 1772

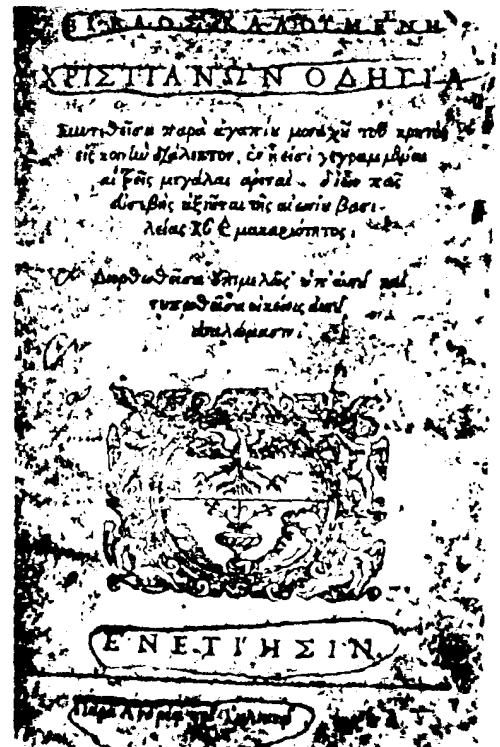
«Καλοκαιρινή» 1657

«Καλοκαιρινή» 1692

«Νέος Παράδεισος» 1680

«Χριστιανών Οδηγία» 1685

Ἄμαρτωλῶν Σωτηρία*

(Θαῦμα ζ' Περὶ τοῦ ἀνασταθέντος Θετταλοῦ ὑπὸ τοῦ ὕδατος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. σσ. 340-341).

Εἰς τὸ Πεντηκοστάριον, τῆ Παρασκευῆ τῆς Διακαινησίμου ἀναγινώσκεται ὁμοίως, ὅτι ἄνθρωπός τις πλούσιος ἐκίνησεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην μέ πολλήν εὐλάβειαν νά ὑπάγη εἰς τὸν ἄνωθεν Ναόν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς νά προσκυνήσῃ, ἀκούωντας τὰ ἑξαίσια θαύματα, ὅπου ἐτέλει ἡ παντοδύναμος Δέσποινα μέ τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχε πόθον νά πῖν εἰς ἀγιασμόν τῆς ψυχῆς του. Λαβὼν οὖν ἱκανὰ ἀργύρια διὰ ἕξοδον, καί διὰ νά δώσῃ εἰς τὸν Ναόν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, καί ἀρμενίζοντες, τοῦ ἦλθε βαρέα ἀσθένεια, ὅθεν γνωρίσας ὅτι ἀποθαίνει, εἶπε τὸν ναυκληρον. Νομίζω, ὅτι δέν ἤμουν ἄξιός νά προσκυνήσω τὸν Ναόν τῆς Ὑπεραγίας, οὔτε νά πῖω ἀπ' ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ τὸ ἀγιώτατον. καί ἐπειδὴ αἱ ἁμαρτίαι μου ἐμπόδισαν νά μὴν ὑπάγω ζωντανός, ὀρκίζω σέ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Δεσποίνης Θεοτόκου, νά μὴ μέ ῥίψῃς εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ νά μέ βάλῃς εἰς ἓνα σεντούκιον, νά μέ ὑπάγῃς εἰς ἐκεῖνον τὸν ἅγιον Ναόν, νά μέ ἐνταφιάσῃς ἐκεῖ, καί οὕτω θέλεις ἔχει μὲν βοηθόν τὴν Παναγίαν, ἀφήνω σου δέ καί ἀπὸ τὰ ἄσπρα μου ἑκατὸν χρυσᾶ, καί τὰ ἐπίλοιπα νά δώσῃς εἰς τὸν Ναόν

* Χρησιμοποίησα τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1766.

ἐκεῖνον, διὰ μνημόσυνον τῆς ψυχῆς μου. Ταῦτα λέγων ὁ ἄσθενής, ὤμοσεν αὐτῷ ὁ караβοκύρης νά κάμη τό θέλημά του. Καί οὕτω παρέδωκε τό πνεῦμα. Ὁ δέ ναύκληρος ἐφύλαξε τό λείψανον, καί μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐφθασαν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, καί εὐγάζοντες τόν νεκρόν, ἐπροσκάλεσαν ἱερεῖς νά τόν ψάλουν κατά τήν τάξιν, καί νά τόν ἐνταφιάσουν εἰς τόν ἄνωθεν Ναόν τῆς Παρθένου. Καί καθώς τόν ἐψαλλαν, ἐφάνη του Ἐφημερίου νά ἀνοίξη τό σεντούκι διατί δέν ἐβρώμει ὡς οἱ ἄλλοι νεκροί. Ἀνοίξαντες οὖν, ἔρριψεν ἀπάνω εἰς τό λείψανον τόν πηλόν σταυρωειδῶς, κατά τό σύνηθες, λέγων. Τόν πηλόν ὁ κεραμεύς ζωπλασθήσας ἐνέθηκάς μοι, καί τά ἐξῆς. Τότε λαβών εἷς σύντροφος τοῦ πλοίου ὀλίγον ὕδωρ τῆς ζωοδόχου Πηγῆς, καί πλησιάσας τῷ νεκρῷ, εἶπε ταῦτα. ὦ πτωχέ, πόσον πόθον εἶχες νά πῆς ἀπό τοῦτο τό ὕδωρ, καί δέν ἐπρόφθασες, ἀλλά κἄν τώρα νεκρός ἀποδέξου το. Οὕτως εἰπών, ἔχυσε τό νερόν εἰς τό λείψανον καί εὐθύς (ὡ τῶν ὑπερφυῶν θαυμασίων σου ζωοπάροχε Δέσποινα) ἠγέρθη ὁ νεκρός, καί ἐκάθησε, δοξάζων τόν Κύριον, καί τήν μακαρίαν Παρθένον. Πόσην ἔκπληξιν, ἀδελφοί μου, νομίζετε νά ἔλαβον οἱ περιεστῶτες καί μάλιστα οἱ ναῦται, ὁποῦ τόν εἶδασιν ὅτι ἐξέψυξε, καί τότες, ὁποῦ ἦταν ἡμέραι τέσσαρες, νά ἀναστηθῆ ὡς ὁ τετραήμερος Λάζαρος; Ἀλλ' αὐτοί μὲν περισσῶς ἐθαυμάζονταν. ὁ δέ νεκρόγερτος ἠύχαρίστησεν ἱκανῶς τήν Ὑπεραγίαν, καί δέν ἀστόχησε τήν εὐεργεσίαν, ἀλλ' ὡς εὐγνώμων ἐμεινεν ἕως τέλους εἰς τόν Ναόν της, ὑπηρετῶν μετὰ πάσης προθυμίας, γενόμενος Μοναχός εὐλαβῆς καί ἐνάρετος. Ἦρχονταν δέ ἀπό διαφόρους τόπους καί τόν ἠρώτων διὰ τόν ἄδην, ἀλλ' αὐτός οὐδέν περί τινός ἀπεκρίνατο, καθῶς καί ὁ Λάζαρος. Ζήσας δέ θεάρεστον καί θαυμαστήν πολιτείαν χρόνους εἴκοσι μετὰ τήν αὐτοῦ ἀναβίωσιν, ἀνεπαύσατο ἐν Κυρίῳ. Ὡς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(Κανών χαιρετήσιμος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον. Ποίημα τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως Θεοδώρου τοῦ Λάσκαρι...

Προσόμοια, ποιηθέντα παρά Ἀγαπίου. σσ. 326-327).

Ἦχος, α΄. Τῶν Οὐρανίων ταγμάτων./ Ἀμαρτωλῶν σύ ὑπάρχεις καταφυγή, καί λιμὴν. χειμαζομένων Πόλις, Θεοτόκε Μαρία. Δέξαι οὖν βοῶσοι κἄμοῦ τὴν εὐχὴν. καί τὴν δέησιν σου Ἄχραντε. ἦν καί προσάγαγε τάχει τῷ σῷ Υἱῷ. ἵνα σώσῃ με τὸν ἄσωτον./ Ἡ Θεοτόκος/ θέε καί Κτίστα τῶν ὄλων, Υἱέ μου φίλτατε. συγχώρησιν παισμάτων, δώρησαι τῷ σῷ δούλῳ. Ἴνα γνῶσι πάντες, ὅτι πρὸς σέ, παρρησίαν ὡς Μήτηρ σου, μεγίστην ἔχω Χριστέ μου τοῦ δυσωπεῖν, ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἀγίους σου./ Ὁ Χριστός./ Ἄχραντε Μήτηρ Παρθένε, τῇ σῇ δεήσει καμφθεῖς, τὴν ἄφεισιν παισμάτων, τῷ ἀγνώμονι τούτῳ, δίδωμι, καί ἄφες τοῦ ἐκβοᾶν, ἀλλ' εἶπέ τούτῳ παύσασθαι, τοῦ ἁμαρτάνειν καί ἔλκειν με πρὸς ὀργὴν. Φύσει γὰρ εὐσπλαχνος πέφυκα./ Ἡ Θεοτόκος πρὸς τὸν Ἀγάπιον./ Ἴδού τὴν ἄφεισιν ἔσχες, τῶν ἐγκλημάτων σου. Ἐμοῦ λιταῖς καί πρόσχες, τὸν ὑπόλοιπον βίον, θεάρεστον τελέσαι, ὅπως τρυφῆς ἀπολαύσῃς τὴν εὐκλειαν. Ἐν Παραδείσῳ σὺν πᾶσι τοῖς ἐκλεκτοῖς, τὴν οὐδέπω λῆξιν ἔχουσαν.

Γ ε ω π ο ν ι κ ὀ ν *

(Ἀγάπιος τοῖς ἐντευξομένοις. σσ. 8-14)

Ἀπὸ ὅλα τὰ σωματικά ἀγαθὰ, ἄλλο δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ποθεινότερον ὡσάν τὴν ὑγείαν καί εὐρωστίαν. διὰ τὴν ὁποίαν στέργει, νά ἐξοδιάσῃ ὅλον τὸν βίον του. ὅτι ἐάν ἔχη κτήματα πολλά, ἀμπελώνας, χωράφια, ἱμάτια πολύτιμα, χρυσίον, ἀργύριον, καί ἄλλον τοιοῦτον ἀμέτρητον, ἔπειτα νά εἶναι

* Χρησιμοποίησα τὴν ἐκδόση του 1772.

ασθενής και κατάκοιτος, τί τό ὄφελος; ἐπειδή δέν ἤμπορεῖ νά χαίρεται, καί ν' ἀπολαμβάνη τά ἔχη του. ὁ τοιοῦτος εἶναι δυστυχέστερος ἀπό τόν ὑγιαίνοντα πένητα. ὁ ὁποῖος ἐάν εἶναι καί πτωχός, κᾶν ἔχη τά μέλη του εὐρωστα, καί μέ τόν κόπον του εὐγάνει τήν ζωοτροφίαν του, καί χαίρεται τήν ὑγείαν του. ὁ δέ ἀσθενημένος πλούσιος διάγει βίον ἀβίωτον, καί σχεδόν ὡς νεκρός κατακείται, καί ἔχει λύπην πολλήν δι' αὐτό, καί θλίψιν ἀνείκαστον. διὰ τήν αἰτίαν γοῦν ταύτην, ἔχοντας πόθον ἐγώ, νά σᾶς εὐεργετήσω καί σωματικῶς, ὡ ἄνθρωποι, καθώς καί ψυχικῶς σᾶς ὠφέλησα μέ τά βιβλία ὁποῦ ἐτύπωσα, τοῦ θεοῦ συνεργοῦντος μοι, ἐξέδραμα ἀπό τούς πλέον Μαθηματικούς Ιατρούς νεωτέρους καί παλαιούς, ἐρμηνείας, καί Ιατρικά πολλά ὠφέλιμα εἰς τήν ὑγείαν τοῦ σώματος, καί ὅστις ἀναγνώσῃ ταύτην τήν Βίβλον εὐρίσκει πολύ διάφορον. ὅτι ἐδώ σᾶς ἐρμηνεύω ἕνα καθ' ἕνα τά βρώσιμα, ἦγουν καρπούς, ζῶα, χορταρικά καί ὀψάρια. καθ' ἑνός τήν βλάβην ὁποῦ δίδει καί τήν ὠφέλειαν. διὰ νά ἡξεύρη πᾶς ἕνας νά φυλάγεται ἀβλαβος, καί νά γένη πολύχρονος, χωρίς νά τοῦ ἔλθῃ μεγάλη ἀσθένεια. ἡ ὁποῖαις ἔρχονται ταῖς πλέα φοραῖς ἀπό τά ἐναντία βρώματα. καί ὅστις ἐναντιωθῆ εἰς ἐτοῦτο ὡς ἀναγνώσῃ ὅλους τούς Ιατρούς, ὁποῦ φέρνουσιν εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἐκείνους τούς εὐλογημένους Προπάτορας, ὁποῦ ἔζησε πᾶς ἕνας χρόνους ἑννεακοσίους τόσους χωρίς ἀσθένειαν, καθώς εἰς τήν γένεσιν φαίνεται. ἦγουν ὁ Ἄδάμ, ὁ Σῆθ, καί οἱ τούτων ἀπόγονοι. τό ὁποῖον συλλογιζόμενοι τινές ἀγνωστοί, ἐτόλμησαν νά εἰποῦσι, πῶς ἐκεῖνοι οἱ χρόνοι ἦσαν μικρότεροι. ἀλλά τοῦτο εἶναι ψεῦμα σαφέστατα. μόνον ἡ αἰτία ὁποῦ ἔζησαν τόσον καιρόν, ἦτον πρῶτον μέν ἀπό θείαν βούλησιν. ἐξ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή, καί πᾶν δώρημα τέλειον ἔρχεται. δεύτερον δέ ἦτον ἀπό τήν εὐταξίαν τῆς ζωοτροφίας. διατί

ἔτρωγαν σύμμετρα, καί ὅσα βρώματα ἦσαν ἄβλαβα. ὅτι ὁ Ἄ-
δάμ ὡς τέλειος καί πάνσοφος ἐγνώριζεν ὅλα τά χορτάρια ,
καί καρπούς, ποίαν δύναμιν εἵχασιν, καί τήν ἐρμήνευε τῶν
ἀπογόνων αὐτοῦ, καί ἐφυλάγουνταν ἀπό τά βλαβερά. διὰ τοῦ-
το ἔγιναν τόσον πολύχρονοι. ὕστερον δέ μετὰ τόν κατακλυ-
σμόν, ἀσθένησεν ἡ φύσις τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπό τήν φθοράν
τοῦ ἀέρος. ὅτι ἡ θάλασσα ἐσκέπασεν ὅλον τόν κόσμον, καί
διεφθάρη ἡ γῆ ἀπό τήν ἄλμην αὐτῆς, καί δέν ἐγέννα τούς
καρπούς τῶν δένδρων καί τά χορτάρια τόσον ἄβλαβα. Ὅθεν
δέν ἐζοῦσαν πλέον τόσους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ὡς τό πρότε-
ρον, μόνον τό τρίτον, καί ὀλιγώτερον. ἀλλά καί τότε εὐ-
ρέθησαν τινές ἐπιμελεῖς καί σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ὁποῦ μέ
τήν πολλήν τους γνῶσιν καί μάθησιν ἐγνώρισαν τήν δύναμιν
τῶν βοτάνων, καί μᾶς ἀφήκασιν γραφικῶς ποίαν ὠφέλειαν δι-
δει καθ' ἕνα, διὰ νά βοηθούμεσθην εἰς ταῖς ἀνάγκαις, νά
μὴν ἀποθαίνομεν. οὐ μόνον δέ οἱ ἄνθρωποι μέ τό λογικόν
εὐρήκασιν διαφόρους ἰατρείας, ἀλλά καί ζῶα πολλά ἀπό χά-
ρισμα τῆς φύσεως γνωρίζουσι διάφορα φάρμακα, νά βοηθοῦν-
ται εἰς τήν χρεῖαν τους. ἀπό τά ὁποῖα ζῶα ἔμαθον μερικά
καί οἱ ἄνθρωποι. καί μάλιστα ταῦτα . ἦγουν. τό λάφι γνω-
ρίζει πῶς ὁ δίκταμος ἔχει δύναμιν, καί εὐγάνει ἀπό τήν
σάρκα τήν σαγίταν, καί ἄλλα σίδηρα. ὅθεν ὅταν πληγωθῆ,
τρέχει, καί εὐρίσκει αὐτό τό χορτάρι πάραυτα, καί μασσεῖ,
καί βάνειτο εἰς τήν πληγήν του, καί θεραπεύεται. τό ὁμοι-
ον κάμνουσι τά ἀγριόγιδα τῆς Κρήτης. καθὼς λέγει ὁ Ἄρι-
στοτέλης. ὁμοίως πάλιν τά λάφια ὅταν τά δαγκάσῃ τό φαλάγ-
γι (ὁποῦ εἶναι ὡσάν τήν ἀράχνην, ἀμὴ φαρμακερόν) τρώγουσι
καβούρους καί ἰατρεύονται, τό χόρτον ὁποῦ λέγομεν χελιδό-
νιον μᾶς ἐρμήνευσεν τό χελιδόνι πῶς φωτίζει τά ὄμματα.
διατί γεννοῦνται τυφλά τά παιδία του. καί φέρνοντας αὐτό
τό χόρτον, τό βάνει εἰς αὐτά καί βλέπουσι. τοῦτο βεβαιώνει

καί ὁ Γαληνός οὕτω λέγωντας. ὁ ζωμός τοῦ χελιδονίου φω-
τίζει τοὺς ὀφθαλμούς ὁποῦ θαμπώνουν ἀπό χονδρούς χυμούς.
ἡ χελώνη τρώγει ὀρίγανον, καί δέν τήν βλάπτουσι τά ὀφί-
δια. οἱ ἀγριόχοιροι ὅταν ἀρρωστήσουν, τρώγουν κισσόν καί
καβούρους καί ἰατρεύονται. τά ἀρκούδια ὅταν φαρμακωθοῦν
ἀπό τήν μανδραγόραν, τρώγουν μύρμηγγας, καί δέν βλάπτον-
ται. καί ἄλλα πολλά ζῶα νοοῦσι καλλίτερα ἀπό τόν ἄνθρω-
πον τό συμφέρον τους. μάλιστα, καί τό μέλλον γνωρίζου-
σιν. ἤγουν τά κριάρια χορεύουσι, καί χαίρονται ὅταν μέλ-
λει νά βρέξη. καί τά βόδια ἀναλύχονται ἀνάτριχα, καί βό-
σκονται σπουδακτικά. τά πρόβατα χτυποῦσιν εἰς τήν γῆν μέ
τόν πόδα, καί σκάπτουσιν. ἡ αἴγες κοιμῶνται σιμᾶ μία
τῆς ἄλλης. οἱ μύρμηγγες περιπατοῦσι σπουδαιότερα. καί ὅ-
ταν ὑπαντᾷ ἕνας τόν ἄλλον κακίζουσιν ὁμοίως, καί τό γου-
ροῦνι γνωρίζει πότε θέλει νά χιονίση. καί συνάγει κομά-
τια ξύλα καί ψάθην, καί ἄλλα ὅμοια εἰς τήν στρῶσίν του.
καί οὐ μόνον τά ζῶα τῆς γῆς ἀλλά καί τά θαλάσσια γνωρί-
ζουσιν ὅταν θέλη νά ἀλλάξη ὁ καιρός, νά γένη φουρτούνα,
καί χώνονται οἱ ἀχιναῖοι εἰς τήν ἄμμον. τά καλαμάρια
πηδοῦσι καί συνάγονται ἀντάμα ἀμέτρητα. οἱ βαθράχοι φω-
νάζουσι δυνατότερα. ἡ ὄρνιθες κτυποῦσι τάς πτέρυγας καί
χαίρονται. οἱ λύκοι φεύγουσιν ἀπ' ἐκεῖ ὁποῦ κατοικοῦσιν,
ὅταν γνωρῖσουν πῶς ἔχει νά κάμη χιόνι πολύ, καί ὑπάγουν
εἰς ἄλλον τόπον ἀπόμακρα. καί ἀπλῶς εἶπεῖν τά περισσότε-
ρα ζῶα γνωρίζουσι τό συμφέρον τους, καί φεύγουν τόν κίν-
δυνον. οἱ δέ ἄνθρωποι εἶναι εἰς ἐτοῦτο λειψότεροι. λέγω
διά τοὺς ἰδιῶτας, καί ἀγραμμάτους, ὁποῦ πολιτεύονται σχε-
δόν χειρότερα τῶν κτηνῶν. καί δέν ἀναγνωρίζουν ὅσα τοὺς
βλάπτουσι. Διά ταύτην τήν αἰτίαν λοιπόν ἐσυνάθροισα ἀπό
βιβλία διάφορα, καί ἐσύνθεσα τό παρόν εἰς κοινήν τῶν ἐν-
τυγχανόντων ὠφέλειαν. τό ὁποῖον ὠνόμασα Γεωπονικόν, δια-

τί εἰς τήν ἀρχήν ἔχω γεγραμμένας ἐρμηνείας ἀναγκαίας διὰ
τούς γεωροῦς, καί κηπουροῦς, πῶς νά σπέρνουσι τά χορτα-
ρικά καί γενήματα. πῶς νά κεντρώνουν τά δένδρη, καί τά
κλήματα, πῶς νά κυβερνοῦν τούς καρπούς, καί κρασία νά
μὴν ἀφανίζωνται, ἀλλά πολὺν καιρὸν νά φυλάγουνται. καί
ἄλλα πολλά χρειαζόμενα πράγματα διὰ κάθε λογῆς ἀνθρωπον
λαϊκόν καί Ἐκκλησιαστικόν. ἀπό τά ὁποῖα ἄλλα μὲν ἔμαθα
ἀπό ἀνθρώπους πολυμαθεῖς, καί Μαθηματικούς, εἰσέ διαφό-
ρους χώρας καί κάστρον ὁποῦ ἐπεριπάτησα. καί ἄλλα πάλιν
ἀπό βιβλία Ἰταλῶν, καί Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὁποῦ ἀνέγνω-
σα. καί ὅσον ἐδυνήθηκα, ἐφυλάχθηκα, νά μὴ γράψω ψεύματα.
καθὼς πᾶς ἕνας ἠμπορεῖ νά πιστωθῆ ἀπό ὅσους ἀνέγνωσαν τό
Ἑλληνικόν Γεωπονικόν, τόν Διοσκορίδην, τόν Γαληνόν, τόν
Ματταιώλην, τόν Κάστωρα καί τούς ἄλλους φιλοσόφους τῶν
ἰατρῶν, ἀπό τούς ὁποίους ἐμεταγλώττισα φιλαλήθως, καθὼς
ἐκεῖνοι τά ἔγραψαν. οἱ ὁποῖοι ἐκοπίασαν τόσον, καί ἐγύ-
ρισαν κάστρον καί πόλεις ἀπείρους, καί ὄρη ὑψηλότατα, διὰ
νά εὔρουν ὠφέλιμα βότανα. καί μέ τήν πολλήν τους πρᾶξιν,
καί μάθησιν, ἐκατάλαβαν παντός βοτάνου τήν δύναμιν, καί
μᾶς τήν ἀφήκασιν γραφικῶς, διὰ νά εὐρίσκωμεν εἰς τήν ἀνάγκη
βοήθειαν. δεχθῆτε οὖν ἀδελφοί ἐν Χριστῷ τό ὠφελιμώτα-
τον ἐτοῦτο Βιβλίον. καί ἀναγνώθετέ το πολλάκις ὡς πολλά
ᾠραῖον, καί χρειαζόμενον. καί ἀφῆτε ἄλλα βιβλία ψευδῆ,
καί μάταια, Ἱστορίας λέγω, κωμωδίας, μύθους τῶν ποιητῶν,
καί ἄλλα ὅμοια φλυαρίσματα, ὁποῦ οὔτε τήν ψυχὴν ὠφελοῦ-
σιν, οὔτε τό σῶμά σας. καί μόνον ἐτοῦτο ἀναγνώθετε διὰ
περιδιάβασιν, καί διὰ τήν ὑγείαν τοῦ σώματος. καί κάμνε-
τε ὅσα λέγει, ἤγουν φυλάγεσθε ἀπό τά βλαβερά, καί τρώγε-
τε τά ὠφέλιμα καί ἀναγκαιότερα, διὰ νά ζήσετε εἰς τοῦτον
τόν Κόσμον χρόνους πολλούς καί ὑγιεῖς τε, καί ἄνοσοι. καί

εἰς τόν μέλλοντα (ἐάν φυλάξητε τὰς σωτηρίους ἐντολάς τοῦ Κυρίου) νά κληρονομήσητε τήν βασιλείαν αὐτοῦ τήν οὐράνιον, νά ζῆτε ἀθάνατα, χαίροντες αἰωνίως, καί εὐφραίνόμενοι. Ἐρρωσθε.

(Πίναξ τῆς Βίβλου σσ.15 - 24)

Πῶς νά γνωρίσης τήν καλήν γῆν τῆς πρώτης ποιότητος, cioè della prima qualità.

Ποῖα γεννήματα νά σπέρνουν εἰς τήν παχεῖαν γῆν καί ποῖα εἰς τήν πτωχήν, καί λεπτότερην.

Πότε νά θερίζουν τούς καρπούς καί νά τούς ἐσωδιάζουσιν. Διά νά μή χαλάσῃ τό ἄλευρον.

Πότε τά δένδρα φυτεύονται.

Διά νά φυλάγῃς τό σιτάρι πολύν καιρόν ἄσηπον.

Πῶς νά μοιράζῃς τά χωράφια διά νά καρπίζουν καλλίτερα.

Πότε καί πῶς νά ἀναχύνονται τά χωράφια.

Πότε νά κοπρίζονται.

Πότε νά σκάπτονται τά σπαρμένα.

Πῶς νά μετῶνται τό σιτάρι, καί οἱ ἄλλοι καρποί διά νά μή ξεπέσουν τά μουζούρια.

Ὅτι τὰς μεγάλας ἐορτάς δέν εἶναι συγχωρημένον νά δουλεύουσι.

Πότε νά τρυγᾶται ἡ ἀμπελος.

Διά τὰς ἐλαίας πότε φυτεύονται.

Πῶς καί πότε κεντρώνονται.

Περί κεντρισμῶν, πῶς καί πότε νά γίνονται.

Ποῖα δένδρα ἡμερα δέχονται ἄλλα φυτά εἰς αὐτά μέ τό κεντρισμα.

Πότε καί πῶς νά κεντρώνῃς εἰς τό ὄμματι.

Πότε τὰ δένδρη φυτεύονται .

Διά τὰς κυτρίας .

Διά ταῖς ῥοδακηνίαις .

Διά νά μή βλάπτουν τήν μηλίαν εἰς τὰς ρίζας οἱ σκώληκες .

Διά ταῖς ἀπιδίαις .

Διά νά μή σχίζονται τὰ ῥόδια .

Περί κυδωνίας, καί κερασίας .

Περί συκίας .

Πῶς νά κάμῃς καρύδια, καί ἀμύγδαλα χωρίς τήν ἔξωθεν φλοῦδα .

Διά νά γένη τό δένδρο κάρπιμον .

Διά τοὺς λάμικους τῶν δένδρων πῶς καί πότε νά γένωνται .

Διά τήν καστανίαν, καί ἄλλα δένδρη .

Διά τὰ ῥόδια, καί ἀμύγδαλα .

Πότε νά κόπτουν τὰ ξύλα διά νά μή σέπωνται .

Διά τὰ κέντρια ποῖα προκόπτουσι .

Διά νά γένουν μεγάλα τὰ πωρικά .

Διά νά κάμῃ ἓνα δένδρον σταφύλια .

Διά νά μή τρώγῃ τό μαμοῦνι . καί ἄλλα σκωλήμια τήν ἀμπελον .

Διά νά σπαταλήσῃς τήν ἀμπελον .

Διά τὰ φυτὰ πῶς νά εἶναι .

Πῶς νά κεντρώνουν τὰ κλήματα .

Πῶς νά γένουν παρδαλά τὰ σταφύλια .

Νά φυλάξῃς σταφύλια, καί ἄλλα πωρικά πολὺν καιρὸν ἄσηπα .

Διά νά κάμῃς κρασί καλόν εἰς ἄραν χρείας χωρίς σταφύλια .

*Ἄτερος τρόπος νά κάμῃς κρασί χωρίς ἔξοδον .

Διά νά κάμῃς τό μαῦρο κρασί, νά γένη ἄσπρον, καί τό ἄσπρον μαῦρον .

*Ἐάν εὐγάνῃ τό κρασί κακὴν μυρωδίαν, νά τό λατρεύσῃς .

Νά κάμῃς τόν οἶνον εὐωδέστατον .

Διά νά γνωρίσῃς ἔάν βαστᾷ τό κρασί, ἢ χαλᾷ ὀγλήγορα .

Πότε ὁ οἶνος νά μεταγγίζεται .

Διά νά μή ξυνίσῃ τό κρασί .

Διά νά λατρεύσῃς τό ξυνισμένον .

Διά νά φυλάξης οἶνον ἀπό ἀρκόν.
Ἐρμηνεῖται διάφοροι νά μή ξυνίση ὁ οἶνος.
Ἄλλαις ἐρμηνεῖταις ὅταν βρωμίση τό κρασί, νά τό λατρεύ-
σης.
Πῶς νά καθαρίσης βαρέλλι ἀπό βρωμον κακοῦ κρασίου.
Προοίμιον περί συνθέσεως σώματος.
Περί ἀέρος.
Περί κινήματος.
Περί ὕπνου καί ἀγρυπνίας.
Περί βρώματος.
Περί οἶνου, καί πόματος.
Περί διαφόρων ὑδάτων.
Περί ὄξους.
Διά τήν ἀγγουρίδα.
Διά τό σκυλλικόν ὄξος.
Περί γάλακτος.
Διά τό τυρί καί μυζίθραν.
Περί μούστου καί μέλιτος.
Περί ἐλαίου.
Διά τά κρέατα.
Διά τό κρέας τῶν ἀερίων πετεινῶν.
Ποῖα κρέατα εἶναι καλλίτερα.
Διά τό ἀρνί.
Περί τοῦ βοδίου.
Διά τά ἐρίφια.
Διά τό ἀγριόγιδον.
Τό διά μουνουχάρικον.
Διά τό χοιρονόν.
Διά τήν ὄρνιθα.
Διά τόν λαγόν.
Διά τό λάφι.
Διά τά αὐγά.

Περί ὀρπρίων, καί γεννημάτων.

Περί ἄρτου.

Περί ῥεβύνθων.

Περί τῶν κυάμων.

Διά τὰ φασούλια.

Διά τήν φακκήν.

Διά τό ῥίζι, καί λαθούρια.

Περί βοτάνων.

Διά τὰ σπαράγγια.

Διά τὰ μποράντζενα.

Διά τό ῥαδίκιον.

Διά τό ἀντίδιον.

Διά τόν τραχόν.

Διά τό μάλαθρον.

Διά τήν κάππαριν.

Διά τό σπανάκι.

Διά τήν ἀντράκλαν.

Διά τήν ῥοῦκαν, κάρδαμον, καί σέλινον.

Διά τόν βάρσαμον, καί σέλινον.

Διά τό σκόροδον.

Διά τό κρομμύδι.

Διά τό πράσον.

Διά τό ῥεπάνι.

Διά τὰ κραμβία.

Διά τό σεῦκλον, καί χρυσολάχανον.

Διά τήν κολοκύνθαν.

Διά τὰ πεπόνια, καί ἀγγούρια.

Διά ὅλα τὰ πωρικά.

Διά τὰ σταφύλια.

Διά ταῖς ἐλαίαις.

Διά τὰ κίτρα.

Διά τὰ λεμόνια.
Διά τὰ νεράντζια.
Διά τὰ σύκα.
Διά τὰ ἀπίδια.
Διά τὰ κυδώνια.
Διά τὰ ρόγια.
Διά τὰ καρύδια.
Διά τὰ ἀμύδαλα.
Διά τὰ μήλα.
Διά ταῖς αὐγαραῖς, ἤγουν σοῦρβα.
Διά τὰ Κάστανα.
Διά τὰ ῥοδάκηνα.
Διά τὰ Κεράσια.
Διά τὰ βερύκοκκα.
Διά τὰ Μοῦσκα, καί Δαμάσκηνα.
Διά τὰ ζίνζυφα.
Διά τὰ μοῦρα, ἤγουν συκάμινα.
Διά τὰ κούμαρα.
Περί ἰχθύων.
Διά τόν Κέφαλον.
Διά τό Ἄχελι.
Διά τό Φαγκρί, καί τὰ λοιπά ὀψάρια.
Διά τὰ ἀγνά πάσης γενεᾶς, ἤγουν ὀκταπόδια.
Ἑρμηνεῖα διά κίνησιν κοιλίας.
Εἰς πόνον λαιμοῦ.
Εἰς πόνον ὀδόντων.
Εἰς πονόματον.
Εἰς πόνον ὠτίων.
Εἰς πόνον Κεφαλῆς.
Εἰς πόνον τοῦ σώματος.

Είσε βῆχαν πολλῶν ἡμερῶν.

Διά νά ἀνοίξης ἀπόστημα.

Εἰς κίνησιν κοιλίας.

Εἰς ῥύσιν κοιλίας, ἦγουν φλοῦσον.

Περί ἐξωχάδων.

Εἰς δυσουρίαν, ἦγουν Φιάγκο.

Εἰς πόνταν, ἦγουν πλευρίτην.

Εἰς σεληνιασμόν.

Εἰς κάθε λογίς πρίσμα.

Εἰς δάγκαμα ὄφεως, καί ἄλλου ζώου.

Διά νά ἀνοίξης πρίσμα.

Εἰς καϊμάδα πυρός, ἢ θερμοῦ.

Ἰατρεία διὰ τήν κασίδα..

Διά νά φυτρώσουσι τρίχες

Διά νά μαδήσουν αἱ τρίχες χωρίς βλάβημον.

Διά νά σαλντάρης, ἦγουν νά κλείσης πληγὴν.

Διά νά σταματήσης αἷμα ἀπό τήν μύτην καί στόμα.

Ἵοστις πέση ἀπό ὑψηλόν τόπον.

Εἰς πᾶσαν λογίς ῥευματικόν.

Εἰσε πρίσμα ὀρχιδίων.

Εἰσε ψώραν.

Διά νά μή πονῆ τινάς ὅταν κόπτουν τήν σάρκα .του.

Διά νά μή μεθύση ὁ οἶνοπότης.

Διά νά κάμης ξύδι μέ πολλούς τρόπους.

Διά νά πιάσης πετούμενα ἄγρια.

Διά νά κυνηγήσης ὀψάρια.

Διά νά κυνηγήσης λύκους, ἀγριογούρουνα, καί ἄλλα θηρία ὀμοια.

Διά νά γεννοῦν καθ' ἡμέραν ἢ ὄρνιθες.

Διά νά χαράξης εἰς τόν σίδηρον γράμματα.

Νά λαμπρύνης εἰκόνα παλαιάν.

Διά ὄσους εἶναι περίσσα ἐμφοβοί.

Νά ἀφανίσης ταῖς κονίδες.

Διά νά ψοφήσουν οἱ ψύλλοι.

Νά ἀφανίσης ποντίκια.

Διά τούς κώνωπας.

Διά ταῖς μυίγαις, καί ψείραις.

Διά τούς κορέους.

Πῶς νά κάμῃς χαλούμια ἀπό τυρί.

Νά φθιάσῃς ἐλαῖς κολουβάδες.

Νά κατασκευάσῃς κομπόσταν.

Νά κάμῃς κάρβουνα νά βαστάξουν ὅλην τήν λειτουργίαν.

Νά γλυκάνῃς ἀλμυρόν μαγείρευμα.

Νά ψήσῃς αὐγά χωρίς φωτίαν.

Διά νά μή κρυγιώνῃς τόν χειμῶνα.

Πῶς νά βράσῃς κρέας κακόψητον.

Νά κάμῃς μέ χαρτί παράθυρον.

Νά βάψῃς μαχαίρια νά κόπτουσιν.

Νά φθιάσῃς βερνίκην.

Πῶς νά εὖρησ πνιγμένον ἄνθρωπον.

Νά κάμῃς κουκκία νά φυτρώσουν μονήμερα.

Νά κάμῃς ἀλάτι εἰς ὥρας χρείαν.

Νά κάμῃς πανί δυνατόν διά σταχῶμα.

Πῶς νά σβύσῃς γράμματα.

Νά φυλάξῃς ροῦχα ἄβλαβα ἀπό βότριδα, καί τόν κήπον ἀπό σκωλήκια.

Νά εὐγάλῃς ὄφιν ἀπό κοιλίαν τινός.

Διά νά μή βουλήσῃς εἰς θάλασσαν.

Διά νά λύσῃς ἀνδρόγυνον.

Διά νά ψήσῃς κρέας ἢ ἄλλο μαγείρευμα χωρίς φωτίαν.

Νά φθιάσῃς μελάνην.

Πόσαις χάρες ἔχει τό δενδρολίβανον.

Διά νά ἐπιτύχη ὁ καρπός ὅταν τόν σπέρνης νά κάμη περισ-
σότερον.
Νά ἐγνωρίσης ἀσθενῆ ἐάν ἀποθαίνη.
Διά νά κοιμηθῆ ὁ ἀρρωστος.
Διά νά κλείσης πληγὴν ὀγλήγορα.
Διά νά μὴν ἀσθενήσης ὅλον τόν χρόνον.
Νά λατρεύσης κατέβασμα.
Νά εὐγάλης νεκρόν βρέφος ἀπὸ τὴν κοιλίαν τῆς μάννας του.
Διά νά μὴ ῥῆξη βρέφος ἢ γαστρωμένη.
Διά νά κάμη γάλα πολύ.
Ὅταν κρατηθοῦν τὰ συνήθειά της.
Ὅταν εὐγένη ἔξω ἢ μήτρα της.
Ἐτερον εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν τῆς μήτρας.
Ὅταν εὐγένη τοῦ παιδός τό ἄντερον.
Ὅταν ἔχουσι τὰ χεῖλη σχίσμα. καί ἄλλο.
Εἰς κάθε πόνον τοῦ σώματος.
Εἰς κοιλίας κίνησιν.
Νά κάμης ξύδι κινητικόν.
Διά νά μὴ τρανεύσουν τὰ βυζά τῆς κόρης.
Ὅταν κοκκινίσῃ ἢ ὄψις ἀπὸ τόν ἥλιον.
Εἰς σπλῆναν.
Διά νά μήσε φάγουν θηρία.
Διά νά φυλάγῃς ὅλον τόν χρόνον τριαντάφυλλα.
Διά νά κάμης κόλλαν μέ πολλούς τρόπους.
Διά νά σπείρης ὄσπρια νά γένουν καλλίτερα. καί μήτα τρώ-
γουν ζωῦφια.
Ὅταν ἔχῃς δίψαν ἀμέτρητον.
Διά τὰς μεγάλας ἐορτάς, ὅπου δέν εἶναι συγχωρημένον νά
δουλεύουσι.

Τ Ε Λ Ο Σ .

(Κεφάλαιον Ζ' Πῶς νά μοιράζης τά χωράφια, διά νά κάμνουν μέ ὀλίγον κόπον καρπόν περισσότερον. Σσ. 5-6)

Ἐν πρώτοις ἤξευρε ὅτι ἡ γῆ, ὅπου δουλεύεται ἀπό ἐντόπιον ἄνθρωπον, ὅπου νά εἶναι ἐκεῖ γεννημένος καί ἀναθρεμμένος, ἐπιτυχένει καλά τά γεννήματα. διατί ἐγνωρίζει τήν φύσιν τῆς, καί τήν κυβερνᾷ μέ διάκρισιν. ἀμή ὅταν τήν συναλλάσσουν οἱ Γεωργοί, καρπίζει ὀλιγώτερον. διατί δέν τήν ἐγνωρίζουσιν. ὁμοίως καί τό σιτάρι καί τά λοιπά γεννήματα, πρέπει νά εἶναι ἀπ' ἐκεῖνον τόν τόπον, καί μεστωμένα καλά. καί ξενικόν σπόρον μή σπείρης, ἔξω νά εἶναι ἀνάγκη, ἦγουν νά μήν εὐρίσκεις ἐντόπιον. καί σέρνε γέμωσιν. καί ἐσωδιάζε ὀλίγωσιν. ἀμή ἄς εἶναι ὁ καρπός ὅπου σέρνεις ἐνός χρόνου πάντοτε. εἰ δέ καί δέν εὐρίσκεις ἐνός χρόνου, σπείρε ἔξ ἀνάγκης καί δίχρονον. ἀμή τριῶν ποτέ σου μή σπείρης καί χάνεις τήν ἔξοδον. καί σέρνε πρῶϊμον πάντοτε, ὅτι τό ὄψιμον σέ κομπώνει πολλάκις. ἀμή τό πρῶϊμον ἀπό τās δέκα μίαν, ἢ ὀλότελα. μοίραζε δέ εἰς τρία μερτικά τό χωράφιον. τό ἕνα τρίτον σέρνε σιτάριον. τό ἄλλο μαγερέματα καί τό ἄλλο γ' ἄφηνε ἄσπορον νά ἀναπαύεται. καί οὕτω κάμνε κάθε χρόνον, ὅτι περισσότερον διάφορον σοῦ δίδει μέ τόν τρόπον ἐτοῦτον, παρά νά τό ἔσπερνες ὅλον κάθε χρόνον. διατί τό σιτάρι καταλεῖ πολλά τό χωράφιον. καί ὅταν μένουσι τά δύο τρίτα τῆς γῆς χωρίς σιτάριον, πολλά ἀναπαύεται καί τόν ἄλλον χρόνον σπείρε τό σιτάρι ἐκεῖ ὅπου ἦσαν τά μαγερέματα, καί αὐτό ὅπου εἶχε τά ὄσπρια ἄφες ἄσπορον. καί οὕτω κάμνε κάθε χρόνον, νά κερδίζεις καί τόν σπόρον, καί νά καρπίζουν καλλίτερα. ὁ δέ καιρός τοῦ σπόρου εἶναι ἀπό τās κ' Σεπτεμβρίου ἕως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Εἰσόδων. ἢ δέκα πέντε ἡμέρας προτῆτερα καί ὑστερώτερα.

Ψ α λ τ ή ρ ι ο ν *

(Ψαλμός ΜΑ΄σσ. 98-100)

Εἰς τό τέλος, εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ.

Διά τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰουδαίων τοὺς ἀφήκεν ὁ θεός, καί τοὺς εἶχαν οἱ Βαβυλώνιοι αἰχμαλώτους χρόνους ἑβδομήκοντα. Ὡς ἐκ προσώπου τούτων λοιπὸν ἐγράφη ὁ Ψαλμός, πῶς ἐθρηνοῦσαν, ἐπιποδοῦντες τὴν λύτρωσιν, πότε νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, νὰ προσεύχωνται πάλιν τῷ θεῷ, μέ τὴν συνήθη παρησίαν ὡς πρότερον. Οὕτω καί πᾶσα εὐλαβῆς ψυχὴ ἡμῶν τῶν πιστῶν, ὁποῦ ἐπιθυμᾷ τὴν Οὐράνιον ἀπόλαυσιν, ἢμπορεῖ νὰ τὸν λέγῃ μετὰ πόθου, καί κατανύξεως.

Ἡ ἐξήγησις.

1. Καθὼς ἐπιποθεῖ πολλάκις ἡ Ἐλαφος πότε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν βρύσιν, νὰ δροσίσῃ τὴν ἄμετρον δίψαν της. Οὕτω καί ἡ ψυχὴ μου βασανιζομένη ἀπὸ διαφόρους φροντίδας τοῦ βίου, διψᾷ πολλά, καί ὀρέγεται, πότε νὰ εὕγῃ ἀπὸ τὸν τάφον τοῦτον τοῦ σώματος, νὰ ἔλθῃ νὰ σέ ἀπολαύσῃ θεέ μου γλυκύτατε. 2. Ζῶντα καλεῖ τὸν θεὸν ἁρμοδίως, καί παντοδύναμον. ἐπειδὴ ἡ Βαβυλώνιοι ἐπίστευαν νεκρά, καί ἄψυχα εἶδωλα. 3. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν μέ ὄνειδίζουσιν οἱ ἐχθροί μου λέγοντες. Ποῦ εἶναι ὁ θεός σου, καί δέν σοῦ βοηθᾷ; Καί τοσοῦτον τήκομαι ἀπὸ τὴν λύπην ταύτην καί ἀπὸ τὸν ἔνθεον ἔρωτα μαραίνομαι, ὁποῦ ἄλλην τροφήν δέν μεταλαμβάνω, μόνον ἀντίς ἄρτου, στεναγμούς τε, καί δάκρυα. 4. Ταῦτα ἐνθυμούμενος, ἐξάπτει ἡ ψυχὴ μου εἰς ἔρωτα περισσότερον, πότε νὰ περάσῃ ἡ δεινὴ τούτη αἰχμαλωσία, νὰ ὑπάγω εἰς τὴν θαυμαστὴν σκέπην τοῦ θεοῦ. Διὰ τὸν Ναὸν, ὁποῦ ἠκοδόμησαν ὑστερα, μετὰ τὴν λύτρωσιν προλέγει ἐδώ, πῶς θέλουν ἐορτάζει, καί νὰ δοξάζουν τὸν Κύριον μέ φωνὴν ἀγαλλιάσεως. 5. Ὅθεν πρὸς παρηγορίαν τοῦ λαοῦ λέγει καί ταῦτα. Διὰ τί γοῦν μέ συνταράσσεις ψυχὴ μου, καί μένεις τόσοσιν περίλυπος; 6. Ἐχε εἰς τὸν θεὸν τὰς ἐλπίδας σου, ὅτι τάχιστα ὑπάγομαι πά-

* Χρησιμοποίησα τὴν ἐκδοσὴν τοῦ 1804.

λιν εἰς τὴν μακαρίαν πόλιν ἐκείνην, νά δοξολογοῦμεν τόν Κύριον, νά ἔχωμεν πᾶσαν σωτηρίαν, καί ἀπόλαυσιν, ὡς καί πρότερον, 7. Μέ ὄλον τοῦτο, ὅταν ἡ ψυχὴ μου στραφῆ νά ἰδῆ πῶς εἵμεσθεν ἀκόμι μακράν ἀπό τόν Ἰορδάνην, καί τό μικρόν ὄρος τοῦ Ἑρμωνιείμ, λυπᾶται πολλά, καί ταράσσεται. 8. Βλέπων μάλιστα τά πλήθη τῶν δυσμενῶν στρατιωτῶν, ὁποῦ μέ ἐκύκλωσαν ὡς ἄβυσσοι τῶν ὑδάτων, καί ὡς κρουνοί καί καταρράκται κατακλυσμοῦ μέ πνίγουσιν. Ἀλλά πάντες αὐτοί οἱ μετεωρισμοί σου, καί τά κύματα τῶν θλίψεων ἤλθον εἰς ἐμέ διά τὴν παρανομίαν μου. μέ τὴν θείαν σου δικαιοκρισίαν, καί βούλησιν. 9. Ὅμως ἠξεύρωντας τό μέγα σου καί ἀπειρον ἔλεος, εὐχαριστῶ καί δοξάζω σε, τόσον τὴν ἡμέραν τῆς εὐδαιμονίας, ὅσον καί τὴν νύκτα τῶν θλίψεων, λέγωντας. 10. Κύριέ μου, ἐσύ εἶσαι ὁ βοηθός μου, καί ἡ ἀντίληψις. Λοιπόν μή με ὑστερήσης τῆς προνοίας σου, νά ἔχω τόσῃν ἀθυμίαν, διατί μέ χλευάζουν οἱ ἐχθροί μου, καί θλίβουσιν. 11. Οὐ μόνον δέ, ἀλλά καί πληγὰς μοῦ δίδουσι, καί μοῦ τζακίζουν τά κόκαλα, ὄνειδίζοντες, καί λέγοντες. Ὅτι δέν δύνασαι νά μέ λυτρώσης ἀπό τὰς θλίψεις, καί βάσανα. 12. Ἀλλά μή λυπᾶσαι ψυχὴ μου, οὔτε ἀπαγορεύσης τὴν σωτηρίαν. ἀλλά σβέσον τὴν ἀθυμίαν, ἔχουσα εἰς τόν θεόν τὴν ἐλπίδα σου, καί πρόσμεινον τό τέλος, καί τότε θέλεις εὐχαριστᾶ, νά ὑμνολογῆς τόν Παντοδύναμον θεόν, ὁποῦ σέ ἔσωσεν ἀπό τὰς θλίψεις ὁ εὐσπλαχνος.

Κυριακοδρομίων*

(Τῆ Κυριακῆ τῶν Βαΐων σσ. 57-61).

Εὐλόγησον Πάτερ.

Ἐπέρασεν ὁ χειμῶνας καί ἦλθε τό πολυπόθητον ἔαρ, ἦγουν ἡ ἀνοιξις, καί βλέπομεν τήν κτίσιν ἀναθάλλουσαν, τά δένδρα ἀνθισμένα, τήν γῆν χλοηφοροῦσαν ἀπό τά χορτάρια, τά πετεινά κοιλαδοῦσι χαρούμενα, καί τά ἄλλα ὅλα ἀνακαινούμενα. Ταῦτα βλέποντες καί ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, τά λογικά κτίσματα, εὐφραινόμεσθαι ἀγαλλόμενοι καί δοξάζοντες μεγαλύνομεν, καί θαυμάζομεν τόν ἀριστοτέχνην Θεόν, ὁποῦ ἔκαμε, καί μετασκευάζει ὅλην τήν κτίσιν, καί ἀνακαινίζει μέ τόσην σοφίαν θαυμάσιον. Ἀλλά καθῶς βλέπομεν αὐτά τά ἀναίσθητα κτίσματα καί ἀνακαινίζονται, οὕτω πρέπει καί ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι νά ἐγκαινιζώμεσθαι, καί νά ἔλθωμεν εἰς τόν ἑαυτόν μας συλλογιζόμενοι τό αἴτιον τῆς κτίσεως, ὅτι ἐάν μή ὑποδεχθῆ ἡ κτίσις πρότερον τόν καιρόν τοῦ χειμῶνος, βροχαῖς καί χιόνας καί ἀνεμοτάραχον, δέν ἔρχεται εἰς ἀνανέωσιν. καί ἐάν δέν ποτισθῆ ἡ γῆ ἀπό ταῖς βροχαῖς, δέν βλαστάνει, νά θρέψῃ τά σπέρματα, νά δώσῃ τοῦ γεωργοῦ τόν καρπόν πολυπλάσιον μέ τήν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καί ἐνέργειαν. Οὕτω καί ὁ ἀνακαινισμός τῆς ψυχῆς ἔχει αἴτιον τόν νοητόν χειμῶνα τῶν πειρασμῶν καί τῶν θλίψεων. ὅτι ἐάν δέν χιονισθῆ ἡ ψυχὴ πρότερον, καί δέν λευκανθῆ ἀπό ταῖς θλίψεις, στενοχωρίαίς καί περίστασις, δέν δύναται νά ἀνθήσῃ καί νά καρποφορήσῃ τὰς ἀρετάς, νά ἔλθῃ εἰς ἀνακαινίσιν τῆς πνευματικῆς ὡραιότητος. Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, Χριστιανοί εὐσεβέστατοι, ἄς ὑπομείνωμεν πᾶσαν στενοχωρίαν καί κἀκωσιν, καί ὅλους τοὺς πειρασμούς ὁποῦ ἔλθουσιν ἀπό ἀνθρώπους καί δαίμονας, καί μὴ γογγύσωμεν, ἀλλά ἄς εὐχαριστήσωμεν τόν Κύριον, ὁποῦ μᾶς παιδεύει πρόσκαιρα, διὰ νά δοξασθοῦμεν αἰώνια. καί ὅσον ὑπομείνωμεν περισσοτέρας θλίψεις καί βάσανα, τόσον εὐρίσκομεν εἰς τήν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν ἀνεσιν καί εὐφροσύνην ἀνέκφραστον. Ἴδού ὁ

* Χρησιμοποίησα τὴν ἐκδόσιν τοῦ 1797.

καιρός τῆς ἐγκρατείας παρέρχεται, ὁ χρόνος διαβαίνει τῆς μετανοίας, ὁ ψυχωφελῆς ἀγῶνας καί πόλεμος καταλύεται, καί ὁ στεφοδότης καί Νυμφίος Χριστός ἐγγίζει πλησίον μας. Ἐσίμωσε τό Ἅγιον Πάσχα, καί προτίθενται τοῖς ἀγωνιζομένοις οἱ στέφανοι. Λοιπόν ἄς ἀγρυπνήσωμεν νά μή μᾶς εὖρη ὁ Νυμφίος ἀποκοιμισμένους, νά σφαλίσῃ ἡ θύρα, καί μείνωμεν ἀστεφάνωτοι. Ἰδού ἐπέρασεν ἡ ἀγία Τεσσαρακοστή καί ἔφθασεν ὁ καιρός τῶν Ἁγίων Παθῶν τοῦ Σωτήρος μας, λοιπόν ἄς αὐξήσωμεν καί ἡμεῖς τόν κόπον τῆς ἐγκρατείας περισσότερο. ἄς καρποφορήσωμεν καρπούς πνευματικούς, χαράν, εἰρήνην, μακροθυμίαν, χρηστότητα. ἄς φιλοξενίσωμεν τόν Δεσπότην Χριστόν, ὁποῦ μᾶς τρέφει πλουσιόπαροχα, ὅτι μακάριος, ὅστις τρέφει τόν Χριστόν μέ ἔργα καλά καί θεάρεστα, καί φυλάττει τάς ἐντολάς του ἀπαρασάλευτα, καί μάλιστα ἐλεεῖ τούς φτωχοῦς καί πένητας, ὅτι ὁ τοιοῦτος λαμβάνει τόν μισθόν εἰς τήν Βασιλείαν αὐτοῦ ἑκτονταπλάσιον. Μακάριος καί ὅστις συγκοπιᾷ μέ τόν Δεσπότην Χριστόν εἰς τήν ζωὴν ταύτην, καί μάλιστα τώρα εἰς τήν Ἁγίαν Ἑβδομάδα τοῦ Πάθους του, νά συγκακοπαθῆσῃ, καί νά συσταυρωθῆ μέ νηστείας, προσευχάς, καί δάκρυα, ὅτι αὐτός θέλει συναναστηθῆ, καί συνδοξασθῆ μετ' αὐτοῦ εἰς τήν Βασιλείαν του. Ἄς ἔλθωμεν οὖν εἰς τό Ἱερόν Εὐαγγέλιον νά ἀκούσωμεν τί μᾶς διηγᾶται ὁ ἀγαπῶν καί ἠγαπημένος Μαθητής οὕτω λέγωντας.

"Πρό ἕξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, εἰς τόν οἶκον Μαρίας καί Μάρθας, καί ἐστιᾷτο παρ' αὐτοῖς. ἡ δέ Μάρθα διηκόνει, καί ὁ Λάζαρος ἦσθιεν. Ἐπειδή γοῦν ὁ Λάζαρος ἔτρωγε καί ἐπινε καθ' ἡμέραν, τοῦτο ἦτον σημεῖον ἀψευδές τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἀναστάσεως καί ἀναβιώσεως. καί ἦτον εἰς τό σπῆτι τῆς Μάρθας ἡ φιλεία, ἥγουν τό ἀριστον, ὅτι αὐταῖς ἡ δύω ἀδελφαίς, Μαρία

καί Μάρθα, ἀγαποῦσαν κατὰ πολλά τόν Δεσπότην, καί τόν ἐφιλοξενοῦσαν εἰς τήν οἰκίαν τους, καί μάλιστα ὕστερα ἀφ' οὗ ἀνέστησε τόν Λάζαρον. Τινές λέγουσιν, ὅτι εἰς ἄλλο σπήτι ἐγινε τοῦτο τό φίλευμα, ἀλλά δέν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ἰωάννης δέν ψεύδεται. ἡ δέ Μάρθα διηκόνει, ὅτι καί αὐτή ἦτον μαθήτρια, καί εἶχε πρὸς τόν Χριστόν πολλήν ἀγάπην καί ἀνείκαστον εὐλάβειαν, καί δέν ἐστοχάζετο ἄλλους, μόνον αὐτόν ὑπερέτα ἐπιμελέστατα, ὡς θεόν, καί ὄχι ἄνθρωπον." Διὰ τοῦτο καί τό πολύτιμον μύρον ἐκεῖνο ἔχυσεν εἰς τοὺς ἀχράντους πόδας του, καί μέ τοὺς πλοκάμους τῆς κεφαλῆς της τοὺς ἐσφρόγγισε. καί ὁ μέν Ἰούδας τήν ἐκαταδίκασεν, ἀμή ὁ Χριστός τήν ἐπήνεσε καί τοῦ εἶπεν ἄφες αὐτήν, εἰς τήν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό. Ταῦτα μόνον τοῦ εἶπεν ὁ Κύριος, ἀμή δέν τόν ἤλεγξεν, οὔτε ποσῶς τόν ἀνείδισεν, ὡς μακρόθυμος, καί διὰ νά μή τοῦ δώσῃ αἰτίαν νά σκανδαλισθῇ ἀγκαλᾶ καί ἤξευρε, ὅτι αὐτός ἐμελε νά τόν προδώσῃ, καί τό ἐφανέρωσε πρότερον ὅταν εἶπεν. "Ἐνας ἀπό ἐσῶς τοὺς Ἀποστόλους εἶναι Διάβολος. Μέ ταῦτα ἐφανέρωσε πῶς τόν ἤξευρε π ροδότην, ἀμή φανερά δέν τόν ἤλεγξε διὰ προδότην, ἦ ὡς φιλάργυρον καί ἀχάριστον, διὰ νά τοῦ φράξῃ πᾶσαν κακίην ἐπιβουλήν καί ἀπολογίαν τοῦ πονηροῦ καί ἀγνώμονος. δέν ἔλεγεν. ἄφες την, μή τήν κατακρίνης διὰ τό μύρον, ὅτι ἐπιταυτοῦ τό ἐφύλαγεν ἕως τώρα, ὅπου σιμώνει ἡ ἡμέρα τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου. ὡπερ νά τοῦ ἔλεγεν, ἐάν μέ μισᾶς καί ἐχθρεύεσαι, ἔχε ὀλίγην ὑπομονήν ἕως τόν θάνατόν μου, ὅπου εἶναι γλήγορα, καί προητέρα, πάλιν τοὺς εἶπεν, ἐμένα δέν ἔχετε πάντοτε. Αὐτά καί ἕτερα εἶπεν ὁ Δεσπότης, διὰ νά μαλάξῃ τήν σκληρότητα τοῦ προδότου, καί τοὺς πόδας του ἔπλυνε τήν νύκτα ἐκείνην, καί τόν ἐφίλευσε μέ τοὺς Ἀποστόλους καί φίλους του, ἀλλά δέν εὐλαβήθη ποσῶς τὰς εὐεργεσίας οὔτε πρὸς συμπάθειαν τινά ἐπαραικινήθη, ὡς θηρίον ἀνήμερον. "Ἐγὼ οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, καί ἐπήγασιν ἐκεῖ, ὄχι μόνον διὰ τόν Ἰησοῦν, ἀλλά διὰ νά ἰδοῦσι καί τόν Λάζαρον ὅπου ἀνέστησε. Τοῦτο τό μέγα θαυμάσιον βλέποντες ἐπι-

στευσαν εἰς τόν Χριστόν ἀναρίθμητοι. οἱ δέ μιανοί Ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων καί ἄρχοντες δέν τοὺς ἔφθανεν ἡ ἐδική τους κακία, ἀλλά ἐσυμβουλευθήσαν νά φονεύσουν καί τόν Λάζαρον, διὰ νά μή τόν βλέπη ὁ λαός νά πιστεύωσιν." Ἐβουλευσαντο, γάρ φησιν, οἱ Ἀρχιερεῖς, ἵνα καί τόν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοί δι' αὐτόν ὑπήγαιναν τῶν Ἰουδαίων καί ἐπίστευον εἰς τόν Ἰησοῦν. ὦ τῆς ἀπανθρωπίας καί ἀγνωσίας τους. εἰς τόν Χριστόν μέν εὐρίκασιν, πρόφασιν, ὅτι δέν ἐφύλαττεν τά Σάββατα, καί ἔλεγε πῶς ἦτον μέ τόν Θεόν καί Πατέρα ἴσος καί ὁμοιος, καί δι' αὐτό ἤθελαν νά τόν θανατώσουν, διὰ νά μήν ἔλθουν οἱ Ῥωμαῖοι, νά τοὺς πάρουν τόν τόπον καί τό Βασίλειον. ἀμή ὁ Λάζαρος τί τοὺς ἐπταισε; πῶς ἀνεστήθη ἀπό τοὺς νεκρούς ἠμάρτησε; Βλέπεις, πῶς εἶναι φονική ἡ γνώμη τους καί προαίρεσις; ὦ τῆς ἀγνωσίας καί τυφλότητος. Πολλά σημεῖα ἐτέλεσεν ὁ Χριστός καί θαυμάσια ἄπειρα, τόν Παράλυτον ἤγειρεν, ἢ νά εἰπῶ καλλίτερα παραλύτους, τυφλοὺς ἐφώτισε, δαιμονισμένους ἰάτρευσε, καί πολλοὺς ἀσθενεῖς ἐθεραπευσε, καί ἄλλους νεκρούς ἐξανέστησε. Καί δέν ἐθηριώθησαν τόσον εἰς αὐτούς οἱ φονεῖς Ἰουδαῖοι, ὅσον εἰς τόν Λάζαρον, διατί ἦτον τό ἔργον θαυμασιώτερον, καί ὁ ἄνθρωπος χρησιμώτερος. Καί ἐσυνάζοντο πολλοί νά τόν βλέπουν, ὡς ἐπίσημον ἄνθρωπον, καί ἀφήνασι τήν Ἑορτήν, καί δέν ὑπήγαιναν τόσον εἰς τόν Ναόν, ὅσον εἰς τόν ἀναστημένον Λάζαρον. διὰ τοῦτο ἀποφάσισαν καί αὐτόν νά φονεύσουσι διὰ νά μή τόν βλέπουν πολλοί, νά πιστεύωσιν. Καί τόσον ἦσαν εἰς τό κακόν βυθισμένοι ἀπό τόν φθόνον τους, ὅπου ἐνόμιζαν, πῶς δέν εἶχασιν ἁμαρτίαν, νά φονεύσουν τοὺς ἀνευθύνους οἱ παράνομοι, μή βάνοντες εἰς τόν νοῦν τους τόν Νόμον, οὐ φονεύσεις. καί τόν Προφήτην, ὅπου τοὺς ἐγκαλεῖ, πῶς εἶναι τά χέρια τοὺς γεμάτα αἷματα. "Τῆ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς, ὁ ἐλθὼν εἰς τήν Ἑορτήν, ἀκούσαντες ὅτι

ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαῖα τῶν φοινίκων, καί ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, καί ἔκραζον λέγοντες, Ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὁ ἄλλος Εὐαγγελιστής λέγει, πῶς ἔβαναν εἰς τὴν γῆν ὑπέστρωναν εἰς τὰ ποδάριά του τὰ ῥοῦχά τους, καί ὅτι ἡ πόλις ὅλη ἐσείσθη. λοιπόν καί οἱ δύο ἀληθεύουσι. Καί μέ πολλήν τιμὴν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Κύριος, ὅτι διὰ τὴν μεγάλην θαυματουργίαν ἧκου ἔκαμεν εἰς τὸν Λάζαρον, τὸν ἐπήρεν ὁ λαός εἰς περισσότερην εὐλάβειαν, ἤγουν, ὁ ἀπλοῦς ὄχλος, ἧκου ἦσαν ἄκακοι καί ἀπονήρευτοι ἄνθρωποι. ἀμὴ οἱ πονηροὶ Γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι τὸν ἐμισοῦσαν ὡς φθονεροὶ χειρότερα, ἐπειδὴ ὁ φθόνος σκοτίζει τὸν ἄνθρωπον, καί δέν γνωρίζει τὸ συμφέρον του."Εὐρών δέ ὁ Ἰησοῦς ὄναριον, ἐκάθησεν ἐπ' αὐτῷ, καθὼς ἐστι γεγραμμένον. Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου ἔρχεται ἐπὶ πῶλου ὄνου. Μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών, ὅτι ὁ Βασιλεὺς σου τοῦτος, ἧκου ἔρχεται τώρα εἰς ἐσένα, δέν εἶναι θρασύς καί ὑπερήφανος ὡσάν τοὺς προτήτερους· ἀλλά τοσοῦτον πρᾶος, ταπεινός, καί ἡμερος ἧκου δέν κάθηται ἐπάνω εἰς ἄλογα χρυσοχάλινα καί πολύτιμα, ἀλλά εἰς ἓνα πουλᾶρι ὄνου καταφρονεμένον καί εὐτελέστατον."Ταῦτα δέ οὐκ ἔγνωσαν οἱ Μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον. ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπαυτῷ γεγραμμένα. Ὡς ἀτελεῖς ἧκου ἦσαν ἀκόμι ἔως τότε οἱ Ἀπόστολοι, δέν ἐκαταλάμβαναν ἀκριβῶς τὰ γενόμενα, ἔως ὅτου ὁ Χριστὸς ἀνεστήθη καί τοὺς ἔδωκεν φωτισμόν καί Πνεῦμα Ἅγιον καί τότε ἔγιναν τέλειοι, καί ἐγνώριζαν τὰ θεῖα μυστήρια. Ἄλλος Εὐαγγελιστής λέγει, πῶς ἔστειλε Μαθητὰς ὁ Κύριος, καί τοὺς εἶπε, νά λύσουν τὴν ὄνον καί τὸν πῶλον, καί τοῦτος δέν τὰ εἶπεν οὕτως. ἀλλά καί τὸ δύο ἔγιναν, πλὴν ὁ Ἰωάννης τὸ γράφει συντομώτερα, ὅτι τοῦτος ἔγραψεν ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρεῖς τὸ Εὐαγ-

γέλιον, ἀφ' οὗ ἀνέγνωσε τὰ ἐδικά τους, καί ὅσα δέν ἔγραψαν αὐτοί, τοῦτος ἀνεπλήρωσε. καί ἐκεῖνα ὁποῦ ἔγραψαν ἐκεῖνοι, ἀφῆκεν αὐτός, ὅχι τὰ κυριώτερα, ἀλλά ἀπό τὰ μικρότερα. Οἱ ὄχλοι ἐβάσταζον τὰ βαῖα τῶν φοινίκων καί ἐλαιῶν, καί ὑπέστρωναν τὰ ἱμάτια, φανερώνοντας ὅτι μεγαλύτερος ἦτον ὁ Χριστός ἀπό τούς Προφήτας, καί διὰ τοῦτο ἔλεγον. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Τά δέ Βαῖα ἐβάσταζον εἰς σημεῖον τῆς νίκης, ὁποῦ ἔμελλε νά λάβῃ ὁ Κύριος εἰς ὀλίγας ἡμέρας, πατήσας τόν θάνατον. Ὅτι ἐπειδή ὕστερα μετὰ τήν τριήμερον αὐτοῦ ἀνάστασιν, δέν ἐβόλει νά τοῦ κάμουν τήν φήμην ὁποῦ ἔπρεπεν, ᾠκονόμησεν ὁ θεός καί τοῦ τήν ἔκαμαν πρότερον. ὅτι εἰς τήν Ῥώμην εἶχασι τοιαύτην συνήθειαν, ὅταν ἤθελε νικήσῃ τινάς Βασιλεὺς, ἢ Ἄρχοντας τούς ἐχθρούς εἰς τόν πόλεμον, καί ὑπέστρεφεν εἰς τήν πόλιν τροπαιοῦχος καί χαρούμενος, τόν ἐστεφάνωναν ἀπό βλαστάρια δάφνης καί φοινικιάς, καί ἄλλων ὁμοίων δένδρων ἀειθαλῶν, τουτέστιν, ὁποῦ δέν πίπτουν τὰ φύλλα τους πώποτε, ἀλλά εἶναι τρυφερά τὰ βλαστάρια καί θάλλουσι πάντοτε, καί μάλιστα ἡ φοινικία ὁποῦ κάμνει κάθε χρόνο καινούρια βλαστάρια εὐμορφα τό ὁποῖον δένδρον λέγουσιν οἱ φυσιολόγοι ἀήττητον, διατί ἐναντιώνεται εἰς τό βάρος θαυμασιώτατα, ἦγουν, ἂν σκεπάσῃ σπῆτι μέ τράβαις φοίνικος, δέν σκευρώνουν κάτω, ὡσάν ταῖς ἄλλαις τράβαις ἐλαίας, πεύκου, δρυός καί τῶν ἄλλων δένδρων, ἀλλά σκευρώνουν ἐπάνω πρὸς τό βάρος τοῦ δώματος, καί ἀντιμάχονται. ὁμοίως καί δένδρον χλωρόν φοίνικος ἂν τύχη καί κλίνη εἰς ἓνα μέρος καί τοῦ δέσουν εἰς τήν κορυφήν ἓνα βαρύν λίθον, ὀρθώνεται, καί συκάνει τόν λίθον ὑψηλότερα, ὅτι ἐκ φύσεως ἔχει τοιοῦτον ἰδίωμα. Διὰ τοῦτο καί οἱ ζωγράφοι ἱστορίζουν τούς Ἀγίους Μάρτυρας, ἄνδρας καί γυναῖκας, καί κρατοῦσιν ἓνα κλαδί φοίνικος, ἦγουν, πῶς ἔ-

μειναν άνδρειομένοι καί άήττητοι, καί ένίκησαν τούς Τυράννους Βασιλεῖς καί τούς Δαίμονας, καί δέν έδειλίασαν πρόσκαιρον θάνατον, διά νά γένουν άθάνατοι πάντοτε, καί ούτω τώρα μέ τόν Δεσπότην συμβασιλεύουσι. Κατά τήν παλαιάν γοῦν ταύτην συνήθειαν, έλαβαν καί οι Έβραῖοι τούς φοίνικας καί έτέρων δένδρων κλάδους άειθαλών, καί προῦπήντησαν τόν Δεσπότην καί Βασιλέα, ώς νικητήν τοῦ θανάτου κράζοντες Ὡσαννά, εύλογημένος ο έρχόμενος έν όνόματι Κυρίου. Καί ταῦτα μέν έλεγον τά μικρά παιδία από τόν Δεσπότην πεφωτισμένα, ώς άκακα καί άπονήρευτα, όμοίως καί ο κοινός λαός καί άγράμματος, όπου δέν είχασι φθόνον είς τάς καρδίας τους. Οι δέ φθονεροί καί κάκιστοι Γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι έπρίοντο, καί έφθονοῦσαν είς τήν τιμήν ταύτην τοῦ Χριστοῦ, καί έμελετοῦσαν κατά τοῦ Δικαίου οι άδικοι άδικα, καί έκαμναν συμβούλια νά τόν θανατώσουν, όταν εύρωσι καιρόν έπιτήδειον. Ὡ τῆς άχαριστίας καί άγνωσίας τους τά παιδία άνεφήμουν, καί οι πατέρες έβλασφημουν. οι άκακοι παῖδες καί άπονήρευτοι έκραζον, εύλογημένος ο έρχόμενος είς τοῦ Κυρίου τό όνομα, καί αύτοί οι πεπονηρευμένοι καί κάκιστοι έφώναζον, άρον σταύρωσον αύτόν. Ὡ τῆς ταχίστης έναλλαγῆς καί μεταβολῆς τών προσκαίρων τιμών, καί πόσον όγλήγορα μετατρέπονται. τήν Κυριακήν υποδέχθησαν μέ τσαύτην δόξαν οι Ίεροσολυμίται τόν Κύριον καί μεγαλοφώνως αύτόν εύφήμησαν, καί τήν Παρασκευήν τόν έδειραν άσπλαγχνα καί άνελεήμονα, καί τόν έσταύρωσαν όλόγυμνον ώσπερ νά ήτον τινάς κακοποιός καί άδικος. τήν Κυριακήν έστρωναν καταγῆς τά ροῦχά τους, διά νά τόν τιμήσουν ώς Βασιλέα καί Δεσπότην ώς έπρεπε, καί τήν Παρασκευήν τό έγύμνωσαν, καί ώς κακοῦργον τόν έθανάτωσαν οι άδικοι καί άχάριστοι. Λάβετε λοιπόν, άδελφοί καί Πατέρες, ώφελείας υπόδειγμα. καί όταν σᾶς τιμοῦσιν οι άνθρωποι καί

σᾶς δοξάζουν, μὴν ὑπερηφανεύεσθε, ὅτι ἡ τιμὴ ἐκείνη εἶ-
ναι προσωρινὴ καὶ ἄστατος, καὶ ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα ἀτι-
μία καὶ καταφρόνησις. Καὶ πάλιν, ὅταν σᾶς ὑβρίζουν δι-
καίως ἢ ἄδικα, μὴ πικραίνεσθε, νὰ μισᾶτε ἐκείνους ὅπου
σᾶς μισοῦν καὶ ὑβρίζουσιν ἀλλὰ μᾶλλον δέεσθε πρὸς τὸν
Δεσπότην νὰ τοὺς συγχωρήσῃ τὸ πταίσιμον, καθὼς αὐτὸς ὁ
ἀμνησίκακος ἔλεγεν. Πάτερ μου, συγχώρησαί τοὺς, ὅτι δέν
ἴξεύρουν τί κάμνουσιν. Οὕτως εἶναι πρέπον νὰ λέγωμεν καὶ
ἡμεῖς εἰς ὅλας τὰς θλίψεις μας, νὰ παρακαλοῦμεν διὰ ἐ-
κείνους, ὅπου μᾶς θλίβουσι. καὶ τότε ὁ Κύριος βλέπωντας
τὴν καλὴν μας προαίρεσιν, ἐλαφρύνει τὰς θλίψεις μας, τοὺς
ἐχθρούς μας παιδεύει ὡς δίκαιος καὶ ἡμᾶς βραβεύει, ὡς ἐ-
λεήμων καὶ πολυεύσπλαγχνος. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπα-
νέλθωμεν. Ἡ αἰτία ὅπου ἐκάθησεν ὁ Δεσπότης εἰς τὸ ὄνά-
ριον ἦτον, πρῶτον μὲν, διὰ νὰ πληρωθῇ ἡ Προφητεία, καθὼς
ἠκούσατε. δεύτερον δέ, ὁ πῶλος ἐκεῖνος, ἦγουν τὸ ὄνᾶριον
ἐπροτύπωνεν ἡμᾶς τὰ ἔθνη, ὅπου εἴμεσθεν ὡς τὰ πουλάρια
ἄγρια καὶ ἀκάθεκτα, πίπτοντες συχνάκις εἰς ἐγκρεμνοὺς τῆς
ἁμαρτίας καὶ βάραθρα, λατρεύοντες εἰδῶλα κωφὰ καὶ ἀναί-
σθητα. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς Θεός, ὡς παντελεήμων καὶ πο-
λυευσπλαγχνος ἐκαταδέχθη νὰ καθίσῃ ἐπάνω μας, διὰ νὰ μᾶς
ταπεινώσῃ, νὰ λάβωμεν γνῶσιν καὶ σύνεσιν νὰ γνωρίσωμεν τὸν
Ποιητὴν καὶ Σωτῆρά μας. νὰ γένωμεν δοῦλοί του νὰ μᾶς δο-
ξάσῃ παντοτεχνά εἰς τὴν Βασιλείαν αὐτοῦ τὴν Οὐράνιον. Καὶ
καλότυχοι ὅσοι φυλάξουν τὰ ἁγία του καὶ ψυχοσωτήρια προσ-
τάγματα, νὰ στενοχωρηθοῦν θεληματικῶς ἐδῶ πρόσκαιρα, ὅτι
πολλὴν καὶ μεγάλην ἀνάπαυσιν μέλλει νὰ κληρονομήσουν εἰς
τὸν Παράδεισον. Καὶ ἐάν οὕτως ἔχει, διατί λοιπὸν νὰ λυ-
πάσθε ὅταν σᾶς πειράζουσιν, καὶ θλίβουσιν ἄδικα, καὶ νὰ
μὴν ἀγάλλεσθε, μάλιστα ἴξεύροντες ὅτι μετὰ τὴν προσωρινὴν
κακοπάθειαν ἀξιῶνεσθε τῆς αἰωνίου χαρᾶς καὶ μακαριότητος.

"χαίρετε οὖν καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς σας εἶναι πολὺς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καθὼς λέγει ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν Εὐ-αγγέλιον. Ἄς συσταυρωθοῦμεν λοιπὸν ἐτούτην τὴν Ἀγίαν ἑβδομάδα τοῦ Πάθους μετὸν Δεσπότην καὶ βασιλέα μας, προ-σευχόμενοι καὶ νηστεύοντες. καὶ ἐξόχως τὴν Ἀγίαν καὶ με-γάλην Παρασκευὴν. ὅτι τότε δέν εἶναι συγχωρημένον νὰ φά-γη τινὰς τίποτα, καθὼς γράφει ὁ Τύπος εἰς τὸ Τριψῆδιον, εἰμὴ νὰ εἶναι περισσὰ γέρων ἢ ἄρρωστος. οἱ ὁποῖοι νὰ φά-γουν κομμάτι ψωμί καὶ νερόν τὸ βράδυ ὅταν βασιλεύσῃ ὁ Ἥ-λιος, οἱ δέ νέοι καὶ ὑγιαίνοντες δέν εἶναι συγχωρημένον νὰ φάγουν ὀλότελα, καὶ διὰ μίαν ἡμέραν δέν ἀποθαίνουσιν. Οὐαὶ δέ, τί κακὸν ὁποῦ παθαίνουν ὅσοι τοιαύτην ἡμέραν τρώ-γουν καὶ πίνουσιν, ἢ τὴν καθαρὰν Δευτέραν, ὡσάν τὸ κά-μνουν τινές ἀναίσχυντοι καὶ ἀνευλαβεῖς μοναχοί, καὶ μεθύ-ουσι πίνοντες ῥακί καὶ κρασί πρὸς κόρον οἱ ἄφρονες καὶ βλέποντές τους οἱ λαϊκοὶ πράττουσι καὶ αὐτοὶ τὰ ὅμοια. Οὐ μόνον τὴν ἐγκράτειαν πρέπει νὰ φυλάγετε, αὐτὴν τὴν Ἀ-γίαν ἑβδομάδα ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δουλεύετε, αὐτὴν τὴν χθεσινὴν ἡμέραν τοῦ Λαζάρου, ἥτις εἶναι μεγάλη καὶ δεσποτικὴ ἑορτὴ, ὡσπερ καὶ πᾶσαν ἄλλην Κυριακὴν, ἕως εἰς τὴν τοῦ θωμᾶ ψηλάφησιν, ὅτι οὗτος ἐνομοθέτησαν οἱ εὐσεβεῖς Βασιλεῖς. Καὶ πρέπει νὰ τὸ φυλάγουσιν ἅπαντες διὰ τὰ Πά-θη τοῦ Δεσπότη μας, καὶ μάλιστα οἱ πλούσιοι, ὁποῦ ἔχου-σι τροφὰς καὶ ἱμάτια πρὸς αὐτάρκειαν. οἱ δέ πτωχοὶ καὶ ἄ-ποροι δέν ἁμαρτάνουν ἐάν δουλεύσουν διὰ τὴν χρεῖαν τους. Ἄς κακοπαθήσωμεν οὖν ἀδελφοί, αὐτὰς τὰς ὀλίγας ἡμέρας, διὰ νὰ συνδοξασθῶμεν μετὸν Δεσπότην μας εἰς τὴν οὐράνιον Βασιλείαν του. Ἦς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ χάριτι. ᾗ πρέπει δόξα τιμὴ καὶ προσκύνη-σις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Α Μ Η Ν.

Κ α λ ο κ α ι ρ ι ν ή *

(Βίος του Οσίου Γερασίμου του Ιορδανίτου φφ 13 -21)

Τῷ αὐτῷ μηνί δ. τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Γερασίμου:

/φ.13^r Πάντοτε αἱ ἱεραὶ καὶ θεῖαι γραφαὶ διηγοῦνται τό καλόν καὶ ἐπαινοῦν τὰς τῶν ἀγίων ἀγίας πράξεις καὶ ἐνθεα κατορθώματα. διὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσουν καὶ νὰ μᾶς παρακινήσουσι πρὸς ὁμοίαν τοῦ ὁμοίου μίμησιν. ἀλλ' ἡμεῖς οἱ χαῦνοι καὶ ῥάθυμοι ἀμελοῦμε πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ ὀκνεύομεν, νομίζοντες τὴν ἐργασίαν αὐτῆς καὶ κατόρθωσιν δυσχερῆ καὶ σκληρὰν ὡς ἀδύνατον, διατὶ εἰμεσθεν πρὸς τὰ πάθη εὐόλισθοι. οἱ δὲ βίοι τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν μᾶς ἐξηγοῦν τα καὶ φανερόνουςι πῶς τὴν ἐκατόρθωσαν καὶ αὐτοὶ μέ ὄλον ὀποῦ τῆς αὐτῆς ἡμῶν εὐολίσθου καὶ ἀχαμνῆς φύσεως ἐκοινώνησαν. ἀλλὰ ὁ πόθος τὴν φύσιν ἐνίκησε. καὶ ἀνήχθησαν εἰς τοσοῦτον ὕψος τῆς ἀρετῆς καὶ ἐδοξάσθησαν. καθὼς αἱ γραφαὶ αἱ ἱεραὶ καὶ ἀξιόπισται μαρτυροῦσιν. καὶ μᾶς διδάσκουσι. καὶ παρακινουῦσι τοὺς ἀμελοῦντας μέ τὴν μίμησιν ἐκείνων. καὶ πρὸς ὁμοιον ζῆλον ἐγείρουσι. καὶ τοῖς πείθουσι πολλάκις νὰ ἐπιχειρισθοῦσι τὰ ὅμοια. Τοιοῦτος εἶναι ὁ βίος τοῦ μεγάλου γερασίμου. τὸν ὀποῖον εἰς κοινήν φράσιν ἐξηγήσαμεν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων. ἐπειδὴ εἶναι ἱκανός νὰ παρα-
/φ.13^v κινήσῃ καθ' ἕνα πρὸς μίμησιν τῆς ἀρετῆς καὶ κατόρθωσιν.

Οὗτος ὁ πεφωτισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ θεῖος Γεράσιμος, τό γέρας ὄντως τῶν μοναχῶν καὶ ἀγλάϊσμα, ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν λυκίων ἀπὸ γονεῖς εὐσεβεῖς, ὀποῦ εἶχασιν πράγματα, ὅσα τοὺς ἐφθάναν πρὸς αὐτάρκειαν. ὅταν δὲ ἀνετρέφετο τό παιδίον, δέν ἐψήφα ποσῶς, ἀπὸ τὴν ὥραν ὀποῦ ἐγνώρισε τό καλόν καὶ τό κακόν, ἐπίγαια καὶ μάταια. πράγ-

* Τόμος Β', ανέκδοτος. Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη Ἱεροσολύμων αρ. 567.

ματα καθώς τό κάμνουν ὅλοι οἱ παῖδες. ἀλλά μόνον τά ψυ-
χωφελῆ ἐξέτρεχε. καί τά ἐπόθα ἐξ ὅλης καρδίας του. δέν
ἔτρωγεν ἡδονικά καί νόστιμα βρώματα. οὔτε ἔβαλεν εὐμορ-
φα καί μαλακά φορέματα. ἀλλά ἐπρότιμα τά καταφρονεμένα
καί ἄχρηστα. διὰ νά παιδεύῃ ἀπό μικρός τήν σάρκα. νά ὑ-
ποτάσῃ τό χειρόν τῷ κρείττωνι, ὡς ἐγκριτος ὁποῦ ἦτον ἀ-
πό μικρός καί σοφώτατος. μισήσας οὖν τελείως ὅλα τά βιο-
τικά ὡς ρευστά καί ἐπίκηρα καί τῶν ὀνείρων ἀπατηλότερα,
ἀπαρνήθη κόσμον καί τά ἐγκόσμια. καί ἀναχωρήσας εἰς
τόπον ἔρημον καί ἥσυχον, ἐκουρεύθη τās τρίχας. μέ ταῖς
ὁποίαις ἀπέρριψε καί πᾶν κοσμικόν καί γήϊνον φρόνιμα. καί
/φ.14^r γίνεται ὅλως τῆς ἀρετῆς ἐραστής καί φίλος θερμότατος.
καί ὅσον ἐδύνετο ἠγωνίζετο, νά φυλάγῃ τήν ψυχὴν καί τό
σῶμα ἀρρύπτων. καί νά κάμῃ τόν νοῦν δεκτικόν τῶν χαρι-
σμάτων τοῦ πνεύματος, καί τόν ἐκεῖθεν ἐλλάμψεων. καί τό-
σον ἐτυράννη τήν σάρκα καί ἐχαλίνωνε τήν κοιλίαν του, ὁ-
ποῦ δέν ἔφαγε κανένα φαγητόν ἡδονικόν καί νόστιμον, ἀλλά
εὐτελῆ καί ἄχρηστα ἔτρωγε. καί ταῦτα σύμμετρα. διὰ νά μή
σπαταλήσῃ τήν σάρκα, νά τοῦ δώσῃ πόλεμον. καί οὕτως ἐμά-
ρανεν ὅλα τά ἐμπαθῆ κινήματα τοῦ σώματος, διαφυλλάττων-
τας ἄγρυπνον τοῦ νοός τό ἀθόλωτον. καί κατά τās νηστείας
ἐτέλει καί τās ἀγρυπνίας. καί δέν ἐκοιμᾶτο, εἰμή μόνον
ὅσον νά μή βλάβῃ τόν νοῦν ἀπό τήν πολλήν ἀϋπνίαν. τό δέ
ἐπίλοιπον μέρος τῆς νυκτός ἠύχετο, μελετῶντας τά θεῖα λό-
για. οὕτω οὖν ἀγωνιζόμενος εἰς τά ὄρια τῆς πατρίδος του,
ἔγινε σημειοφόρος καί φίλος θεοῦ γνησιώτατος. καί ἔπειτα
ἀφοῦ ἔκαμεν ἐκεῖ κάμποσον καιρόν, ὑπῆγεν εἰς ἕνα κοινό-
βιον διὰ νά μάθῃ τās τάξεις τῆς μοναδικῆς πολιτείας, καί
πᾶσαν ἀκρίβειαν. ἔπειτα ὅταν ἱκανῶς ἐπαιδεύθηκεν, ἀπῆλθεν
εἰς ἱεροσόλυμα. καί /προσκυνήσας τοὺς ἀγίους τόπους, ἔ-
/φ.14^v μεινεν εἰς τήν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου διὰ νά κάμῃ ἀγῶνα πε-

ρισσότερον. ὅτι ὁ τόπος ἐκεῖνος ἦτον πολλά ἀρμόδιος διὰ τὴν ἀσκησιν, ὡς ἡσυχος καὶ στερημένος ἀπὸ πᾶσαν σωματικὴν παράκλησιν ἀγωνιζόμενος οὖν ἐκεῖ ἐπρόκοπτε καθ' ἑκάστην εἰς τὰς ἀρετὰς ὁ θαυμάσιος. καὶ ἐσπούδαζε νὰ πλήξη μὲ τοὺς πόνους τῆς ἀσκήσεως ὠραιότατον στέφανον. ὅθεν ἀστοχώντας τὴν προτέραν διαγωγὴν, ἐπέρνα σκληρότερα. καὶ ἐβασάνιζε τὴν σάρκα ἀποβλέπωντας εἰς τὴν μέλλουσαν μισθαπόδοσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος. καὶ ὡς στρατιώτης ἀνδρειομένος καὶ γενναιώτατος ἐπόλεμα τοὺς πολεμίους εὐτολμα. οἷτινες τὸ πρῶτον μὲν ἀντιπολεμοῦσαν καὶ αὐτοὶ δυνατὰ καὶ πολλοὺς πειρασμοὺς τοῦ ἔδωσαν. καὶ πολλὰ ἐδοκίμασαν. νὰ τὸν κάμουν νὰ φύγῃ. καὶ δέν ἐδυνήθησαν. ὅθεν βλέποντας τὸ ἀήττητον αὐτοῦ νικηθέντες διεσκορπίσθησαν. μένωντας οὖν νικητῆς ὁ ὄσιος, ὑπῆγε τριγύρου ἢ φήμη του. καὶ ἐσυνάγονταν πολλοὶ πολλαχόθεν, ποθοῦντες νὰ ἔχωσι τοιοῦτον φωστῆρα ὁδηγόν καὶ διδάσκαλον. βλέπων οὖν ὁ ὄσιος ὅτι καθ' ἑκάστην ἐπλήθενεν ὁ ἀριθμὸς τῶν προσερχομένων, /φ.15^r ἔκοδόμησε μεγάλην λαύραν. / καὶ μοναστήριον περίφημον εἰς ταύτην τὴν ἔρημον. καὶ τοὺς μὲν ἀρχαρίους ὁποῦ εἴρχονταν νὰ γένουν καλόγεροι ἔβανεν εἰς τὸ κοινόβιον. καὶ τοὺς ἐδίδασκε τὴν μοναδικὴν πολιτείαν. ἐκείνους δέ ὁποῦ ἦσαν ἔμπειροι εἰς τοὺς πνευματικούς πολέμους καὶ τέλειοι, ἐπρόστασε νὰ κατοικοῦν εἰς τὴν ἔρημον, πᾶς ἕνας ξεχωριστὰ εἰς τὴν κέλλαν του. τῶν ὁποίων ἔδιδεν κανόνα. ὅτι τὰς πέντε ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος νὰ ἡσυχάζουσι. νὰ τρώγουν μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν ὀλίγον ψωμί καὶ νερόν, καὶ φοινίκια. τὸ δὲ σάββατον νὰ ἔρχονται εἰς τὸ μοναστήριον, νὰ μεταλαμβάνουν τὰ θεῖα μυστήρια. καὶ τότε νὰ καθίζουν εἰς τὴν τράπεζαν μὲ ὅλον τὸ κοινόβιον. νὰ τρώγουν μαγέρευμα. καὶ νὰ πίνουσι καὶ ὀλίγον κρασί, διὰ νὰ δύνωνται πάλιν, νὰ ἀγωνίζονται. καὶ οὕτως ἔμειναν εἰς τὸ μοναστήριον.

φ.15^v ριον ἕως τὴν αὔριον, ἤγουν τὴν κυριακὴν. καὶ μετὰ^β (τὴν) ἱερὰν λειτουργίαν ἔτρωγαν εἰς τὸ κοινόβιον. καὶ τότε ἔστρεφαν εἰς τὰ κελλία τους. εἰς τὰ ὁποῖα δέν ἔμαγεύρευαν, οὔτε κἂν φῶς ἄναπταν νά ἀναγνώσουν τὴν ἀκουλουθίαν τους. διὰ νά εἶναι ὑστερημένη πάσης παρακλήσεως καὶ εἶχασι ἀκτημοσύνην πολλὴν καὶ ταπείνωσιν, ζῶντες πολιτείαν ἀγγελικὴν καὶ ὑπεράνθρωπον. ἐκεῖ φθόνος δέν ἔχώρα. νά βασκάνη ὁ μικρὸς τὸν καλλίτερον. οὔτε ὁ ἑναρετώτερος νά ἐπαίρεται. ἀλλὰ μᾶλλον ἔταπεινώνετο. ἐγνωρίζοντας ὅτι ὁ κύριος τοῦ ἔδιδε τὴν δύναμιν. καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀρετὴν, τοῖς ἐνουθέτα πολλάκις νά ἐπιμελοῦνται ὁ χρήσιμος τοῦ χριστοῦ καὶ εὐγνώμων δοῦλος γεράσιμος. καὶ διὰ νά μισοῦν τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ ἔπαρσιν, τοὺς ἐδίδαξε μίαν ἡμέραν μέ τοιοῦτον σοφὸν ὑπόδειγμα λέγωντας. Καθὼς τρομάσουν οἱ ναύταις ταῖς ξέραις, ὁποῦ δέν ξενερίζουσιν, εἰς ταῖς ὁποίαις πολ-

φ.16^r λά καράβια συντρίβονται. καὶ ζημιώνονται τὰ πράγματα ὅλα, / ὁποῦ μέ τόσον κόπον καὶ μόχθον ἀπόκτησαν. οὔτω καὶ τινές μοναχοὶ ἐνάρετοι, ὁποῦ ἐνίκησαν ὅλα τὰ πάθη, ἐνικήθησαν ὑστερα ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνειαν οἱ ἄγνωστοι. καὶ ἀπώλεσαν ὅλον τὸν πλοῦτον τοῦ πνεύματος. ὁποῦ μέ τόσους ἰδρωτάς καὶ κακοπάθειαν ἐθησαύρισαν. καὶ οὔτως ἔγιναν δακρύων πολλῶν οἱ τάλανες ἄξιοι. μέ ταῦτα καὶ ἄλλα ψυχωφελῆ ὑποδείγματα ἐκαθοδήγα τοὺς ἀδελφούς ὁ σοφὸς γεράσιμος καὶ ἐπολιτεύουνταν ἐνάρετα, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἀμέριμοι. καὶ δέν ἐσπούδαζεν ἄλλο, εἰμὴ μόνον πῶς νά ἀρέσουσι τῷ θεῷ. πράγμα κανένα γήϊνον δέν εἶχαν εἰς τὰ κελλία τους. ἀμὴ μόνον μίαν ψάθην ὁποῦ ἐκοιμᾶτο. ἓνα σταμνί. καὶ ἓνα γαβάθι, ὁποῦ ἔβρεχε τὸ παξιμάδι. καὶ ἄλλο τίποτες δέν εἶχε τινάς. ἔξω ἀπὸ τὸ ράσον, ὁποῦ ἐφόρει πᾶς ἓνας χειμῶνα καὶ καλοκαίριον. καὶ οὔτως ἐζοῦσαν πτωχότατοι. μέ πολλὴν στενοχωρίαν καὶ / ἀπορίαν διὰ νά εὔρουν εὐρυχωρίαν καὶ ἀπόλαυσιν εἰς τὴν αἰώνιον μακαριό-

τητα. τινές δέ ἀπ' ἐκείνους, ὁποῦ ἦσαν ἀχαμνῆς κρᾶσεως καί
ἀδύνατοι, ἐζήτησαν ἀπό τόν ὄσιον γεράσιμον θέλημα νά ἄ-
πτουν φωτίαν εἰς τά κελλία τους. νά μαγειρεύουν ὀλίγα
χορτάρια διά τήν ἀσθένειαν τῆς φύσεως νά ἀναγνώθουν καί
τήν ἀκολουθίαν τους. καί δέν τούς ἐσυγχώρησε λέγωντας. ἐ-
άν ἀγαπᾶτε μαγέρευμα, καί νά ἄπτετε λύχνον, νά διαβάζετε
πρέπει νά ἔλθετε εἰς τό κοινόβιον. ὅτι ἐγώ ὄλην μου τήν
ζωήν δέν σᾶς συγχωρῶ νά τό κάμετε. ἀκούοντες ὄσοι ἐκατοι-
κοῦσαν εἰς τήν ἱεριχόν, ὅτι οἱ μοναχοί τοῦ ὄσίου Γερασί-
μου ἐπολιτεύονταν περισσά ἐνάρετα, ἔρχουνταν πᾶσαν ἐβδο-
μάδα τό σάββατον. καί τούς ἤφερναν μεγάλην παράκλησιν. κυ-
βερνῶντας λοιπόν τά λογικά πρόβατα ὁ ὄσιος τούς ἐπαρακίνα
νά ἐπιμελοῦνται πολλά τῆς ἐγκρατείας. ἦτις εἶναι μήτηρ
/φ.17^r τῆς σωφροσύνης καί στήριγμα. / αὐτά δέ ὁποῦ ἐδίδασκε τούς
ἄλλους ἐπλήρωνε αὐτός μέ πρᾶξιν πρότερον. καί δέν ἔτρωγε
τάς πέντε ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος τίποτε μόνον τό σάββατον
καί τήν κυριακήν. καί τήν ἀγίαν τεσσαρακοστήν ὄλην χωρίς
ψωμί τήν ἐπέρνα. μόνον ἐκοινῶνα τά θεῖα μυστήρια. ὁ δέ ἀβ-
βᾶς Κυριακός ὁ ἀναχωρητής, ὅστις ἔκαμνε ὑποτακτικός τού-
του τοῦ ὄσίου, μᾶς ἐδιηγήθη μίαν πρᾶξιν αὐτοῦ θαυμάσιον,
λέγωντας. ὅταν ἦμουν νέος, ἠγάπησα πολλά τήν ἔρημον. καί
πηγαίνωντας εἰς τήν λαύραν τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου, τόν ἐπα-
ρακάλεσα, νά μέ κάνη καλόγηρον. καί μετά βίας τό ἔστερξε,
διατί δέν εἶχα γένεια. ἀμή δέν μέ ἐκράτησεν εἰς τήν λαύ-
ραν. μόνον μέ ἔστειλεν εἰς τόν ὄσιον γεράσιμον. ὁ ὁποῖος
μέ ἔβαλεν ὑπρέτην νά μαγειρεύω εἰς τό κοινόβιον. καί ὁ-
/φ.17^v ταν ἔκαμα πέντε χρόνους εἰς αὐτό τό διακόνημα, / μίαν νύ-
κτα εἰς τάς 13' τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, ἑσπέρας Παρασκευῆ
τήν πέμπτην ὥραν τῆς νυκτός, ἦλθεν εἰς τό κελλίον μου ὁ
ἅγιος γεράσιμος, καί λέγει μου. συκώσου ταχέως κυριακέ,
βάλε τό ροῦχόν σου καί τά ὑποδήματά σου, ἀκολούθει μοι.

Ἐγὼ δὲ ἐγερθεὶς ἠκολούθησα αὐτῷ, παγένοντας πρὸς τὴν ἱε-
ριχόν. καὶ εἰς τὸν δρόμον τὸν ἠρώτησα, ποῦ ἤθελε νὰ ὑπά-
γωμεν. καὶ λέγει μου. ὁ μέγας εὐθύμιος ἐκοιμήθη. ἐγὼ δὲ
ἐθαύμασα. καὶ τὸν ἠρώτησα πῶς τό ἤξερε. καὶ εἶπε μοι. τὴν
τρίτην ὥραν τῆς νυκτός προσηύχουμου. καὶ εἶδα σχιζομένους
τοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκατέβαινε μία φωτεινὴ ἀ-
στραπή καὶ ἐφθανεν ἕως τὴν γῆν. ἥτις ἔστεκε ὥραν πολλήν
ὡς στύλος πύρινος. βλέπων οὖν τοιοῦτον ἐξαίσιον θέαμα ἐ-
θαυμάζουμου. καὶ μὴ δυνάμενος, νὰ καταλάβω τῆς ὀπτασίας
ταύτης τὴν δῆλωσιν, ἐπαρεκάλεσα τὸν κύριον, νὰ μοῦ φανε-
18^r ρώσῃ τί ἐσημεῖ / ωνεν αὕτη ἡ φρικτὴ καὶ θαυμασία ὄρασις.
Τότες ἤκουσα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν φωνὴν λέγουσαν. ἡ ψυχὴ τοῦ
μεγάλου Εὐθυμίου εἶναι. καὶ ἀνεβαίνει εἰς τὰ οὐράνια. εἰς
ὀλίγην ὥρα, εἶδα τὸν φωτεινὸν ἐκεῖνον στύλον καὶ ἀνέβαιναν
εἰς τοὺς οὐρανοὺς μετὰ ὑμνωδίας πολλῆς καὶ εὐωδίας ἀπεί-
ρου. καὶ ἤκουα τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα καὶ οὐράνια ἄσματα μέ-
πολλὴν μου εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν. ἀπὸ ταῦτα λοιπὸν ἐ-
γνώρισα πῶς ἐκοιμήθη ὁ τρισμακάριος. καὶ ἀπελθόντες εἰς
τὴν λαύραν αὐτοῦ, εὐρωμεν, καθὼς ὁ τίμιος γέρων μου ἔλεγε.
καὶ κηδεύσαντες τὸν ἅγιον λείψανον, ἐστρέψαμεν πάλιν εἰς
τό κελλίον εὐχαριστοῦντες τὸν κύριον. τοιοῦτος ἦτον οὖν ὁ
θαυμάσιος γεράσιμος, ὥσπερ καὶ ὁ μέγας ἀντώνιος. ὅτι κα-
θὼς ἐκεῖνος εἶδε τὴν ψυχὴν τοῦ ἀμμοῦν τοῦ νητριώτου ἀνερ-
χομένηγεις τὰ οὐράνια οὕτω καὶ οὗτος εἶδε τοῦ μακαρίου εὐ-
θυμίου. διατί ἦτον καὶ ἐτοῦτος τοῦ παναγίου πνεύματος οί-
κητήριον. ναὸς ἡγιασμένος τοῦ δεσπότη χριστοῦ. καὶ εἶχεν
18^v εἰς τὴν καρ/δίαν του τὸν θεόν, ὁποῦ τοῦ ἐφάνερωνε τὰ μα-
κρὰν γενόμενα καὶ ἀπόκρυφα. οὕτω λοιπὸν ἀσκήσας ὁ μέγας
καὶ θεοφόρος γεράσιμος, ἐφώτισεν ὅλην ἐκείνην τοῦ ἱορδά-
νου τὴν ἔρημον. καὶ ἐφάνη εἰς ὅλους ἔν σκεῦος ἐκλογῆς καὶ
ἀγγελίον διαλεγμένον καὶ εὐχρηστον. ὅτι πολλοὺς ὠδήγησε

πρός μετάνοιαν. καί ἐσώθησαν διά μέσου του. καλῶς οὖν καί ἐναρέτως πολιτευσάμενος εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ τό πνεῦμα παρέθετο. οἱ δέ μαθηταί αὐτοῦ ἔγραψαν τήν βιοτήν αὐτοῦ. εἰς τό τέλος τῆς ὁποίας φαίνεται καί τό κάτω γεγραμμένον θαυμάσιον. τό ὁποῖον καί ἱστορίσαμεν ἐδώ ὕστερα φιλαλήθως εἰς δόξαν τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ. καθῶς τό εὐρήκαμεν. ἔχει δέ οὕτως ἡ περίφημος καί περιβόητος αὕτη διήγησις.

Όταν ἔζη ὁ ὄσιος οὗτος καί σηματοφόρος γεράσιμος, περιπατώντας μίαν ἡμέραν εἰς τό χεῖλος τοῦ Ἰορδάνου, ὑπήντησεν ἔ / να λέοντα κλαίοντα. ὅστις ἐφώναζε μεγάλα διά τόν πόνον τοῦ ποδός του. τόν ὁποῖον ἐσύκωνε ὑψηλά. καί τόν ἔδειχνε τοῦ ὀσίου νά τόν ἰδοῖ πῶς ἦτον πολλά πρῖσιμένος καί πονεμένος ἀπό ἓνα κομάτι ξύλον, ἡ καλάμι, ὁποῦ τοῦ ἐμπήχθη εἰς τό ἀποκάτω μέρος τοῦ ἐμπροσθεν ποδός. καί ἐμεινεν ἡ ἀγκίδα εἰς τό κρέας του καί τόσον τοῦ ἐκακούργησεν, ὁποῦ δέν ἠδύνατο νά περπατήσῃ ὅθεν ἐκινδύνευεν ἀπό τόν πόνον καί πεῖναν εἰς θάνατον. ἔκαμνεν οὖν τινά σχήματα δεήσεως πρὸς τόν ὄσιον νά τόν ἰατρεύσῃ. καί τοῦ ἔδειχνε τήν πληγήν, παρακινῶν αὐτόν πρὸς συμπάθειαν. ὡς εἶδεν οὖν ὁ ὄσιος τόν λέοντα ἔχοντα τοιαύτην ἀνάγκην ἐκάθησε καί ἔβγαλε τήν ἀγκίδα μέ τρόπον ἐπιδέξιον, καί καθάρισας καλά τήν πληγήν, τήν ἔδεσε μέ κομάτι πανί, καί τόν ἀπέλυσεν. ὁ δέ λέων διά νά μή φανῇ πρὸς τόν ἰατρόν αὐτοῦ καί εὐεργέτην ἀχάριστος, τοῦ ἠκολούθα ὅπου καί ἂν ὑπήγαινεν ὡς δοῦλος αὐτοῦ καί μαθητής γνήσιος καί ἐθαύμαζεν ὁ γέρων τοιαύτην εὐγνωμοσύνη πῶς ἐγένη ὁ λέων πρόβατον, ὅχι νά ἀλλάξῃ τήν φύσιν του, ἀλλά τήν γνώμην καί ἀγριότητα μετατρέψας εἰς εὐγνωμοσύνην καί ἡμερότητα. / καί ἀπό τότε τόν ἔτρεφεν ὡς τέκνον του γνήσιον. Εἶχε δέ ἡ λαύρα ἓνα γαῖδούριον. ὁποῦ ἔφερνε τό νερόν ἀπό τόν Ἰορδάνην πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν μοναχῶν. τοῦ λέοντος καί ὑπήγευε καί τόν ἔβοσκε. καί πάλιν τόν

/φ.19^r

/φ.19^v

φ.20^v

ἔφερνε. οὐ μόνον δέ ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν ἔκαμνε τὸ θηρί-
ον ἀλλὰ καὶ ἄλλαις βαρύτερες ὡς καλὸς ὑπήκοος. καὶ μίαν
ἡμέραν ὅταν ἔβοσκε τὸ ὄνάριον, ἐπαραμέρισεν ὀλίγον ὁ λέων
νά εὖρη κυνήγιον. καὶ τότε καταλαχοῦ ἐπέρασεν ἕνας καμη-
λάρης ἀπὸ τὴν ἀραβίαν καὶ εὐρίσκοντας μοναχὸν τὸ γαδούρι-
ον, τὸ ἐπῆρεν εἰς τὴν χώραν τους. ὁ δέ λέων ὅταν ἐγύρευε
καὶ δέν τὸ ἦυρεν, ὑπῆγεν στυγνὸς καὶ περίλυπος εἰς τὸν
γέροντα. ὅστις ἐθάρρεψεν ὅτι ὁ λέων τὸ ἔφαγε. καὶ λέγει
του. ἔφαγες τὸ γαδούριον. οὕτως ἔστρεψας πάλιν εἰς τὴν
προτέραν ἀλαζονείαν σου. ἐδοκίμασες νά γένης πρόβατον, ἀλ-
λά ἡ φύσις ἐνίκησε. καὶ ἀποθύμησες πάλιν νά βασιλεύσης τὰ
ἄλλα ζῶα ὡς ὑπερήφανος. ἀλλὰ ἐγὼ νά σέ ταπεινώσω τὸ ἐπηρ-
μένον σου φρόνημα. νά σέ βάλω εἰς τὸν τόπον τοῦ ὄνου νά
κάμνης ἐσὺ (δυσανάγνωστα) ἀπὸ τότε τοῦ ἐφόρτωναν τὸ δι-
φ.20^r σάκι μετὰ τὰ σταμνία. καὶ ἔφερνε νερόν ὡς ὄνάριον / καὶ
ἕνα καιρόν ἦλθεν ἕνας στρατιώτης εἰς τὸν ὄσιον χάριν ἐξο-
μολογήσεως καὶ βλέπωντας φορτωμένον τὸν λέοντα ἐθαύμασε.
καὶ ἀκούωντας ἀπὸ τὸν ὄσιον τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐχάρησε δύο
χρυσᾶ. νά ἀγοράσῃ ἄλλο γαδούριον. νά φέρῃ τὸ νερόν. διὰ
νά μὴ πειράζου τὸν λέοντα. μετὰ δέ καιρόν πάλιν ἐπῆρε σι-
τάρην ὁ καμηλάρης ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἀραβίαν νά ὑπάγῃ νά τὸ
πουλήσῃ εἰς τὰ ἱεροσόλυμα ἔχοντας σιμὰ του καὶ τὸ γαδού-
ριον. καὶ ὅταν ἐπέρασεν τὸν ἰορδάνην, κατ'οἰκονομίαν θεοῦ
εὐρέθη ἐκεῖ πλησίον τὸ λεοντάριον. τὸ ὁποῖον ὡς εἶδεν ὁ
καμηλάρης ἔφυγεν ἐντρομος. ὁ δέ λέων ἐγνώρισε τὸ γαδούρι-
ον καὶ τρέχωντας ἐδάκασε τὸ καπίστρι. καὶ σέρνωντας τὸν
ὄνον. καὶ αὐτὸς τὰ καμήλια ὁποῦ ἦσαν καὶ αὐτὰ δεδεμένα ὀ-
πίσω ἕνα τοῦ ἄλλου, ὑπῆγε μετὰ μεγάλας φωνάς εἰς τὸν γέρον-
τα χαίρωντας. καὶ κτυπήσας τὴν θύραν μετὰ τὴν οὐράν του, εὐ-
γῆκεν ὁ ἅγιος καὶ βλέπωντας τὸ πλούσιον κυνήγι / τοῦ λέον-
τος ἐθαύμασε. καὶ λέγει τοῦ ὑποτακτικοῦ του. ἄδικα ἐσυκο-

φαντήσαμε τόν λέοντα καί τόν έπωνόμασεν Ιορδάνην. ο δποιος λέων έκαμεν εις τήν ύπακοήν του γέροντος πέντε χρόνους η̄γουν από τήν ωραν, ο̄ποϋ τόν Ιάτρευσεν, ε̄ως τότε ο̄ποϋ του ε̄φερε τά καμήλια. καί τόν έσυγχώρησε. να ύπάγη να βόσκη ο̄που ο̄ρέγεται αλλά καί ύστερα πάλιν ο̄σον καιρόν έζησεν ο̄ ο̄σιος, η̄ρχετο μίαν φοράν τήν έβδομάδα. καί κλείνωντας τήν κεφαλήν έκαμεν ως σχήμα προσκυνήσεως. ο̄πόταν δέ ο̄ ο̄σιος ανεπαύθη. καί τόν ένταφίασαν οι πατέρες, δέν ευρέθη εκεί ο̄ λέων. καί ύστερα ο̄ταν η̄ρθε να λάβη τήν ευλογίαν κατά τό σύνηθες, έλυπατο πώς δέν τόν έβλεπε καί ε̄φώναζεν. ο̄ δέ άββας σαββάτιος, ο̄ ο̄ποιος η̄τον φίλος του ο̄σίου γνήσιος, έπαρηγόρα τόν λέοντα λέγωντας. ε̄λα να φάγης Ιορδάνη. ο̄τι ο̄ /φ.21¹ γέροντάς σου μάς ά /φηκεν ο̄ρφανούς καί άπέθανεν. ο̄ δέ λέων δέν η̄θέλησε, να παρηγορηθη̄ ο̄λοτελως. αλλά έμουγκαλατο χειρότερα. καί ε̄φώναζε μή υποφέρων τήν στερησιν του γέροντος. οι δέ μοναχοί τόν έπαρηγόρουν τρίβοντες καί μουλίζοντες τήν ράχην του. καί τοῡ έδιδαν ψωμί να φάγη. ᾱμή εκείνος ποσως δέν έπαυεν τάς φωνάς, δείχνωντας μέ αυτά τά σημε̄ια καί σχήματα, τήν άμετρον λύπην ο̄ποϋ ειχε πώς λείπει ο̄ ο̄σιος. λοιπόν ύπηγαν αυτόν εις τόν τάφον του. εις τόν ο̄πο̄ιον έβαλλεν ο̄ σαββάτιος πρῶτον μετάνοιαν κλαίωντας. καί λέγωντας προς τόν λέοντα. έδώ κοιμάται ο̄ γέροντάς μας Ιορδάνη. καί δέν αποκρίνεται. τότε καί ο̄ λέων έβαλε καί αυτός μετάνοιαν, ω̄σπερ να ειχε γνῶσιν καί σύνεσιν. καί τότε εκλαυσε πρῶτον μέ μουγκαλισμούς μικρούς καί λεπτά βρυχήματα. έπειτα ε̄φώναξε μεγάλα κτυπώντας τήν κεφαλήν εις τόν τάφον του. ε̄ως ο̄του (ω̄ τῶν θαυμασίων σου δέσποτα) έξεψυξεν από τόν πόνον / καί τήν άμετρητον λύπην του. ο̄υτω δοξάζει ο̄ κύριος εκείνους ο̄ποϋ τόν δοξάζουσι. καί συνετίζει τά άγρια θηρία, να το̄ις υποτάσσωνται ο̄πόταν αυτοί φυλάττουσι τό καθ'.

/φ.21^v

εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν καθαρὸν καὶ ἀμόλυντον. τοιαύτην ὑπο-
ταγὴν εἶχασι τὰ θηρία ὅλα καὶ τῷ ἀδάμ πρὶν νὰ παραβῆ τὸ
θεῖον πρόσταγμα. ἐτελειώθη δὲ ὁ μέγας γεράσιμος τῆ Ε΄
μαρτίου. εἶχε δὲ δύο ἀδελφούς κατὰ σάρκα βασίλειόν τε καὶ
στέφανον. αὐτούς ἀφήκε προστάτας τῶν μοναχῶν ἥτινες ἐζήσαν
χρόνους ἕξη. τότε ἐψήφισαν ὅλοι κοινῶς τὸν μακάριον εὐγέ-
νειον ὅστις ἐκράτησε τὴν ποιμνὴν τοῦ ἀγίου γερασίμου χρό-
νους τεσσαράκοντα πέντε καὶ μῆνας τέσσερις. καὶ τότε ἀπῆλ-
θε καὶ αὐτός πρὸς κύριον τῆ 13' τοῦ αὐγούστου καλῶς καὶ
θεαρέστως πολιτευσάμενος. ἀνὴρ προφητικώτατος καὶ λάμπων-
τας μέθεῖα χαρίσματα. ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ᾧ
πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκλήνυσις σὺν τῷ ἀνάρχῳ πα-
τρὶ καὶ τῷ ὁμοουσίῳ πνεύματι. πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ. καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν:—

Χ ρ ι σ τ ι α ν ὠ ν Ο δ η γ ῖ α *

(Από το κεφάλαιο περί ελεημοσύνης, σσ. 53-55)

Καὶ ἀκούσατε ἓνα ὑπόδειγμα, ὁποῦ μοῦ ἐξομολογήθη ἓνας ἱε-
ρεὺς ἐνάρετος ἀπὸ τὸ χωρίον λάστρον τῆς κρήτης Μάρκος θα-
λασσινός. καλούμενος. καὶ μέ ὤρκησε νὰ τὸ γράψω εἰς τὰ βι-
βλία μου εἰς κοινήν ὠφέλειαν οὕτω λέγωντας. ἐδῶ εἰς τὸ χω-
ρίον μας ἦτον μία εὐλαβῆς γυνὴ μαρία ὀνόματι ἥτις ἐόρταζε
κάθε χρόνον τὴν κοίμησιν τῆς ἀειπαρθένου ἡμῶν θεοτόκου
πλουσιοπάροχα. καὶ ἐφίλευε ὅλους τοῦ χωρίου καὶ ἓνα χρόνον
ἔτυχε ἀσθοχία μεγάλη εἰς τοὺς καρπούς τόσοσιν ὁποῦ ἐπουλοῦ-
σαν τὸ πινάνι τὸ σιτάρι ἄσπρα τ'. ἡ δὲ φιλόθεος ἐκείνη γυ-
νὴ ἔκανε πάλιν τὴν ἐορτὴ ὡς ἐδύνητο. καὶ ἔστειλε καθ' ἓνα
ἱερέα νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὸ παρακλήσι κατὰ τὸ σῦνηδες. ἔδω-
κε γοῦν καὶ ἐμένα ἓνα προσφορίδι μικρόν. καὶ κρασί καὶ τὰ

* Χρησιμοποίησα τὴν ἐκδοσὴν τοῦ 1685.

ὕπολοιπα νά ὑπάγω, νά λειτουργήσω εἰς μίαν Ἐκκλησίαν ἔ-
ρημον. καί καθώς ὑπήγαινα μοῦ ὑπήντησεν εἰς τόν δρόμον ἕ-
νας πτωχός. ὅστις ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας μου μέ δάκρυα λέ-
γωντας διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ θεοῦ λυπήσου με τόν ταλαί-
πωρον, καί δός μου κομάτι ψωμί ὅτι τρεῖς ἡμέρας ἔχω ὁποῦ
δέν ἔφαγα τίποτες. καί κινδυνεύω θάνατον. ταῦτα ἀκούσας
ἐγὼ ἔκαμα πρὸς τόν θεόν προσευχήν νά μέ φωτίσῃ νά κάμω τό
συμφερότερον καί ἔνευσεν εἰς τήν καρδίαν μου καί τοῦ ἔ-
δωσα τό ψωμί ὁποῦ ἐβάστου νά λειτουργήσω ὅτι ἄλλο βρώσι-
μον δέ μοῦ εὐρίσκετο (...)* τις οὖν ἔφαγεν ὁ πτωχός καί ἔ-
πιεν τό κρασί, αὐτός μὲν ἀπῆλθεν εἰς τήν ὁδόν του εὐχαρι-
στῶντας τόν Χριστόν ἐγὼ δέ ὑπῆγα εἰς τήν Ἐκκλησίαν. καί
ἀνέγνωσα τάς (...) μετανίζων ὅσον ἐδύνουμου καί τήν ὥραν
τοῦ γεύματος ὑπῆγα εἰς τό σπήτι τῆς φιλοθέου ἐκείνης Μα-
ρίας νά μέ φιλεύσῃ μέ τοὺς ἄλλους ἱερεῖς ὁποῦ ἐλειτούργη-
σαν. ἤμουν κάμποσον περίλυπος, φοβούμενος μήπως δέν ἄρεσε
τοῦ θεοῦ τό ἔργον μου, καί καθώς ἐκάθομου σκυθρωπός εἰς
τήν τράπεζα μοῦ λέγει ἡ φιλόθεος Μαρία χαίρουσα. Φάγε πα-
πᾶ μάρκε καί μή πικραίνεσαι καλότερον ἱεουργίαν ἔκανες
ἐσύ ἀπό τοὺς ἄλλους ἱερεῖς καθώς ἐγνώρισα. ἐγὼ δέ ταῦτα ἀ-
κούσας ἐθαύμασα, ἐπειδὴ δέν εἶπα κανενός τήν ἄνωθεν ὑπόθε-
σιν. καί τήν (...) σα τήν αἰτίαν λέγωντας. τί λειτουργίαν
ἔκαμα; ἡ δέ τότε μὲν ἐσιώπησεν. ὕστερα δέ ἀφοῦ συκωθήκαμεν
ἀπό τήν τράπεζαν μέ τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ἀπέλυσε ἐ-
μένα δέ ἐκράτησε καί εἶπε ταῦτα ἀπόκρυφα. Ψωμί, ὁποῦ ἔδω-
σες τοῦ πτωχοῦ καί ἔφαγε ἐπροσδέχθη ὁ Δεσπότης Χριστός
καλότερα παρά τήν θυσίαν, ὁποῦ ἤθελες νά τελέσῃς διατί
εἶχε πολλαῖς ἡμέραις ὁ πτωχός ἐκεῖνος ὁποῦ δέν ἔφαγε τί-
ποτας. καί ἐκινδύνευε εἰς θάνατον. τότες ἐγὼ ἐχάρηκα. θαυ-
μάζωντας τήν ἀρετήν τῆς μαρίας. πῶς τήν ἀπεκάλυψε τό πρᾶγ-
μα ὁ Κύριος. καί παρακαλῶσε. νά τό γράψῃς εἰς κοινήν ὠφέ-
λειαν. Διὰ ταύτην τήν αἰτίαν τό ἐτύπωσα. διὰ νά παρακινᾶται πᾶς ἕνας
εἰς ταύτην τήν ἀρετήν τῆς ἐλεημοσύνης τήν χριστομίμητον.

* Δυσανάγνωστα

